

MARCIN MROWICKI

WZNOWIENIE POSTĘPOWANIA KARNEGO NA PODSTAWIE ROZSTRZYGNIĘCIA EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

MONOGRAFIA

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

**Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia
Europejskiego Trybunału Praw Człowieka
MONOGRAFIA**

Autor:

dr Marcin Mrowicki, główny specjalista w Zespole Prawa Karnego BRPO

Recenzja naukowa:

prof. dr hab. Paweł Wiliński

Wydawca:

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
Al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa
www.rpo.gov.pl

Infolinia obywatelska: 800 676 676

ISBN 978-83-65029-45-4

*Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons: Uznanie autorstwa
Na tych samych warunkach 3.0 Polska (CC BY-SA).*

Oddano do składu w lipcu 2020 r.
Oddano do druku w sierpniu 2020 r.

Projekt, skład, druk:

Pracownia C&C Sp. z o.o.
www.ccp.com.pl

Spis treści

Skróty.....	7
Wstęp.....	10
Rozdział I. Istota i charakter prawny wznowienia postępowania karnego.....	16
1. Istota wznowienia postępowania karnego	16
2. Wznowienie postępowania karnego a naczelne zasady postępowania karnego i standardy poszanowania konstytucyjnych gwarancji prawa do sądu.....	19
2.1. Wznowienie postępowania karnego a zasada prawdy materialnej	20
2.2. Wznowienie postępowania karnego a gwarancja stabilności orzeczeń sądowych.....	23
2.3. Wznowienie postępowania karnego a zasada sprawności (szybkości)	26
2.4. Wznowienie postępowania karnego a zasada domniemania niewinności	28
2.5. Wznowienie postępowania karnego a zasada prawa do obrony	29
2.6. Standardy poszanowania konstytucyjnych gwarancji procesowych prawa do sądu w postępowaniu wznowieniowym	30
2.7. Podsumowanie	32
3. Przedmiot wznowienia postępowania karnego.....	34
4. Wznowienie postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC a inne podstawy wznowienia postępowania.....	42
4.1. Propter falsa.....	42
4.2. Propter nova	43
4.3. Propter decreta.....	46
4.4. Wznowienie postępowania karnego z powodu nielojalności oskarżonego	50
4.5. Wznowienie postępowania w wyniku orzekania in absentia.....	52
Rozdział II. Geneza i ewolucja wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	55
1. Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC przed wejściem w życie Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.	55
2. Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w nowym Kodeksie postępowania karnego.....	59
3. Zalecenia KMRE w przedmiocie wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC	62
4. Perspektywy wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC	66
Rozdział III. Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w ustawodawstwie innych państw	72
1. Uwagi wstępne.....	72
2. Model klasyczny	74
3. Model dynamicznej wykładni sądowej.....	80
4. Model skutkowy	84

5. Model propter nova	85
6. Model sądowy	87
7. Model prokuratorski	91
8. Model komisyjny	92
9. Podsumowanie	98
Rozdział IV. Europejski Trybunał Praw Człowieka jako organ międzynarodowy w rozumieniu	
art. 540 § 3 k.p.k.	102
1. Organ międzynarodowy	102
2. Stwierdzenie naruszenia Konwencji	104
3. Wskazywanie klauzuli wznowieniowej w wyrokach ETPC	106
4. Zakres przedmiotowy klauzuli wznowieniowej	109
5. Sposoby formułowania klauzuli wznowieniowej w treści rozstrzygnięcia	111
6. Słuszne zadośćuczynienie a wznowienie postępowania	115
7. Nadzór nad wykonaniem orzeczenia ETPC	118
Rozdział V. Rozstrzygnięcie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w rozumieniu	
art. 540 § 3 k.p.k.	134
1. Źródło mocy wiążącej rozstrzygnięcia ETPC	134
2. Wyroki	139
2.1. Charakter prawny wyroków Trybunału	139
2.2. Moc wiążąca wyroku ETPC	143
3. Wyroki pilotażowe	155
4. Rozstrzygnięcia o skreśleniu skargi z listy spraw z powodu ugody	157
5. Rozstrzygnięcia o skreśleniu skargi z listy spraw z powodu zaakceptowania tzw. jednostronnej deklaracji rządu	160
6. Decyzje w przedmiocie środków tymczasowych (interim measures)	164
7. Opinie doradcze	167
Rozdział VI. Potrzeba wznowienia postępowania karnego w rozumieniu art. 540 § 3 k.p.k.	169
1. Potrzeba wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC wydanego w sprawie wnioskodawcy	169
1.1. Naruszenia proceduralne incydentalne	171
1.2. Naruszenia proceduralne mające wpływ na treść orzeczenia	173
1.3. Naruszenia materialne	175
2. Potrzeba wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w sprawie osoby innej niż wnioskodawca	176
3. Potrzeba wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC wydanego wobec innego państwa Rady Europy	188
4. Potrzeba wznowienia postępowania o odszkodowanie (zadośćuczynienie) z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania	192
5. Potrzeba wznowienia postępowania przygotowawczego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC	195

Rozdział VII. Przebieg postępowania w przedmiocie wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	198
1. Postępowanie wstępne	198
1.1. Sposób inicjowania postępowania w przedmiocie wznowienia	198
1.2. Właściwość funkcjonalna sądu	202
1.3. Warunki formalne, fiskalne i wstępna kontrola wniosku	202
1.4. Oczywista bezzasadność wniosku	207
1.5. Termin wznowienia postępowania	210
2. Postępowanie wznowieniowe	214
2.1. Czynności sprawdzające	214
2.2. Wstrzymanie wykonania orzeczenia do czasu rozpoznania wniosku	215
2.3. Zakres wniosku	217
2.4. Posiedzenie w przedmiocie wznowienia	218
2.5. Cofnięcie wniosku	223
2.6. Rodzaje rozstrzygnięć sądu	224
2.7. Koszty postępowania wznowieniowego	231
2.8. Wystąpienie przez sąd wznowieniowy z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego	233
3. Postępowanie wznowione	234
3.1. Przebieg postępowania	234
3.2. Postępowanie wznowione a ujemne przesłanki procesu karnego	239
3.3. Postępowanie wznowione a zawieszenie postępowania	242
Rozdział VIII. Wznowienie postępowania cywilnego i sądowniczo-administracyjnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	244
1. Istota i charakter prawny wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC	244
1.1. Istota wznowienia postępowania cywilnego	244
1.2. Stabilność prawomocnych orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych	245
1.3. Interes osób trzecich a wznowienie postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC	248
2. Dopuszczalność wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC	252
2.1. Ewolucja stanowiska Sądu Najwyższego	252
2.2. Klauzula wznowieniowa w wyroku ETPC	258
2.3. Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego	259
2.4. Dopuszczalność wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w ustawodawstwie innych państw	262
2.5. Podsumowanie	269
3. Termin złożenia wniosku o wznowienie postępowania cywilnego	273
4. Wznowienie postępowania sądowniczo-administracyjnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC	279
4.1. Uwagi wstępne	279
4.2. Przesłanki wznowienia postępowania sądowniczo-administracyjnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC	280

4.3. Termin wniesienia skargi	283
4.4. Przykład wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego na podstawie orzeczenia ETPC w Polsce.....	287
4.5. Przesłanki wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego w innych krajach	289
Wnioski	293
Bibliografia	311
Literatura	311
Orzecznictwo TK.....	330
Orzecznictwo sądów powszechnych i Sądu Najwyższego	331
Orzecznictwo sądów administracyjnych	337
Rozstrzygnięcia ETPC.....	337
Rozstrzygnięcia TSUE	345
Dokumenty międzynarodowe.....	345

Skróty

Acta UWr.	– Acta Universitatis Wratislaviensis
An. UMCS	– Annales UMCS Lublin
Apel.-W-wa	– Apelacja. Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Warszawie
BAS	– Biuro Analiz Sejmowych
Biul. PK	– Biuletyn Prokuratury Krajowej
BSP	– Białostockie Studia Prawnicze
CDDH	– Komitet Sterujący ds. Praw Człowieka
Cz.PKiNP	– Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
DGP	– Dziennik Gazeta Prawna
d.k.p.k.	– Ustawa z 19.4.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96, z późn. zm.)
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
Dz. Urz. UE L	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej seria L
ECLR	– European Constitutional Law Review
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
Gaz. Prawn.	– Gazeta Prawnicza
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
KMRE	– Komitet Ministrów Rady Europy
Konstytucja	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.)
Konwencja	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)
k.c.	– Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2018 poz. 1025 – tekst jednolity)
k.k.	– Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U.2018 poz. 1600 – tekst jednolity)
k.k.s.	– Ustawa z 10.9.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz. U 2018 poz. 1958 – tekst jednolity)
k.k.w.	– Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 2018 poz.652 – tekst jednolity)
k.p.c.	– Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2018 poz. 1360 – tekst jednolity).

k.p.k.	- Ustawa z 6.6.1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2018 poz.1987 - tekst jednolity)
KPT	- Konwencja Wiedeńska o Prawie Traktatów, sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r. (Dz. U. 1990 Nr 74 poz. 439)
k.p.w.	- Ustawa z 24.8.2001 r. - Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz. U. 2001 Nr 106 poz. 1149 z późn. zm.)
KZS	- Krakowskie Zeszyty Sądowe
MPPOiP	- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku w dniu 19.12.1966 r. (Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167)
NP	- Nowe Prawo
NSA	- Naczelny Sąd Administracyjny
OSNAPIUS	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNKW	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNP	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNPG	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSN Prok. i Pr.	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Sądów Apelacyjnych, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Trybunału Konstytucyjnego, dodatek do Prokuratury i Prawa
OSNwSK	- Rocznik Orzecznictwa Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	- Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPIKA	- Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, seria A
Pal.	- Palestra
PiP	- Państwo i Prawo
p.p.s.a.	- ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. Nr 153, poz. 1270 z późn. zm.)
pr. adw.	- Ustawa z 26 maja 1982 r. - Prawo o adwokaturze (Dz.U.2018 poz.1184 - t.j.)
Prok. i Pr.	- Prokuratura i Prawo
PS	- Przegląd Sądowy
Prz. Leg.	- Przegląd Legislacyjny
RPEiS	- Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
RPO	- Rzecznik Praw Obywatelskich

SA	- Sąd Apelacyjny
SIL	- Studia Iuridica Lublinensia
SN	- Sąd Najwyższy
SO	- Sąd Okręgowy
SR	- Sąd Rejonowy
St. Praw.	- Studia Prawnicze
t.j.	- tekst jednolity
TK	- Trybunał Konstytucyjny
TSUE	- Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich
TWE	- Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z dnia 25 marca 1957 r., wersja skonsolidowana, (Dz. Urz. C 321 E z 29.12.2006 r., s. 37)
u. r. pr.	- ustawa z 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. 2018 poz. 2115 – t.j.)
WI	- Wielka Izba
WSA	- Wojewódzki Sąd Administracyjny
Zalecenie Rec(2000)2	- Zalecenie Rec(2000)2 dla państw członkowskich w sprawie ponownego rozpatrywania lub wznawiania pewnych spraw na poziomie krajowym po wydaniu wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, przyjęte przez Komitet Ministrów 19.1.2000 r., na 694. sesji Komitetu Zastępców Ministrów.
Zalecenie Rec(2004)6	- Zalecenie Rec(2004)6 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie ulepszenia krajowych środków prawnych (odwoławczych), przyjęte przez Komitet Ministrów 12.5.2004 r., podczas 114. Sesji Komitetu Ministrów.
Zalecenie CM/Rec(2008)2	- Zalecenie CM/Rec(2008)2 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczącego skutecznych środków do podjęcia na poziomie krajowym w celu szybkiego wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, przyjęte przez Komitet Ministrów 6.2.2008 r. na 1017. sesji Komitetu Delegatów Ministrów.
ZPRE	- Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy

„Konwencja i jej mechanizm kontrolny pozostają kluczowe dla stabilności i bezpieczeństwa społeczności państw Rady Europy i innych. W tych trudnych czasach, gdy wartości leżące u podstaw Konwencji i całej Organizacji są coraz częściej kwestionowane, staje się jeszcze bardziej istotne posiadanie niezależnego organu sądowego dającego ofiarom możliwość naprawienia szkody oraz utrzymywanie wyraźnej linii zasad aby przypominać państwom o ich zobowiązaniach w ten sposób nieustannie dążąc do stałej pracy nad konsolidacją i naprawą bliźniaczych i wzajemnie powiązanych fundamentów społeczeństwa europejskiego, czyli demokracji i rządów prawa”.

G. Raimondi, Kopenhaga, 12 kwietnia 2018 r.

Ratyfikacja Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności stanowiła niezwykle ważny krok w historii polskiej procedury karnej. Skutkowała ona m.in. koniecznością dostosowania polskiego Kodeksu postępowania karnego do nowej multicentrycznej rzeczywistości prawnej¹, tak by rozstrzygnięcie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stwierdzające naruszenie Konwencji mogło być skuteczne, pozwalając jednostce na przywrócenie stanu sprzed naruszenia. O związaniu państw rozstrzygnięciami ETPC decyduje m.in. art. 46 ust. 1 Konwencji, ale również wysokie miejsce, zaraz za Konstytucją, ratyfikowanych umów międzynarodowych w hierarchii źródeł prawa, co wynika bezpośrednio z art. 91 Konstytucji RP.

Prawo międzynarodowe wzmacnia tu pozycję jednostki, która bezskutecznie poszukiwała ochrony swoich praw i wolności w kraju. Pozwala to jej wrócić do postępowania krajowego z rozstrzygnięciem organu międzynarodowego, które może stanowić podstawę wznowienia postępowania. Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC daje jednostce szansę na rozpoznanie jej sprawy na nowo z poszanowaniem standardów strasburskich w zakresie prawa materialnego czy też procedury, prowadząc do wyeliminowania pomyłek sądowych. Tytułowe zagadnienie ma zatem bardzo istotne znaczenie z punktu widzenia ochrony praw człowieka.

O wyborze tematu rozprawy przesądziło kilka zasadniczych argumentów.

Po pierwsze, wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka ma bardzo istotne znaczenie praktyczne. Wprost bowiem przekłada się na sytuację prawną jednostki i stanowi niezwykle ważki aspekt działalności orzeczniczej sądów powszechnych i Sądu Najwyższego. W ocenie Trybunału strasburskiego jest ono najważniejszym

¹ Zob. szerzej: E. Łętowska, Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje, P. i Pr. 2005, Nr 4, s. 3-10; teź: Między Scyllą i Charybdą – sędzia polski między Strasburgiem i Luksemburgiem, EPS 2005, Nr 1, s. 3-10; teź: Dialog i metody. Interpretacja w multicentrycznym systemie prawa, cz. I., EPS 2008, Nr 11, s. 4-8; teź: Dialog i metody. Interpretacja w multicentrycznym systemie prawa, cz. II, EPS 2008, Nr 12, s. 4-8.

możliwym środkiem przywrócenia stanu sprzed naruszenia². Nie można bowiem mówić o pełnym wykonaniu rozstrzygnięcia ETPC (w szczególności w zakresie naruszeń art. 6 i 13 Konwencji) bez wznowienia postępowania³. Wskazuje na to również ewolucja stanowiska Trybunału strasburskiego w zakresie wskazywania środków indywidualnych wykonania swoich wyroków, począwszy od zachwalania korzyści płynących ze wznowiania postępowań karnych aż po zalecanie tego środka jako najbardziej odpowiedniej drogi do usunięcia naruszenia.

Po drugie, poprawnie funkcjonujący system wykonywania rozstrzygnięć ETPC świadczy o tym, jaki jest stosunek Rzeczypospolitej Polski do kwestii realizacji zasady ustrojowej przestrzegania prawa międzynarodowego oraz poszanowania praw i wolności jednostki. Nie jest to wyłącznie kwestia wypełniania zobowiązań prawnomiędzynarodowych, ale zasada wynikająca bezpośrednio z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto z uwagi na charakter rozstrzygnięć ETPC (brak skutku kasatoryjnego) – nie uchylają ani nie unieważniają aktów prawnych (w tym orzeczeń sądów krajowych) uznanych za niezgodne z Konwencją – istnieje konieczność zapewnienia ich wykonania w kraju.

Po trzecie, tytułowe zagadnienie jest również złożone pod względem teoretycznym. Temat pracy znajduje się na styku prawa międzynarodowego publicznego w zakresie obowiązku kraju wykonania ciężących na nim zobowiązań prawnomiędzynarodowych wynikających z podpisania Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i poddania się jurysdykcji Trybunału strasburskiego oraz postępowania karnego toczącego się na podstawie przepisów krajowych. Konieczna jest więc z jednej strony analiza zagadnień z zakresu prawa konstytucyjnego oraz prawa międzynarodowego publicznego, ze szczególnym uwzględnieniem standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz dokumentów *soft law* przyjętych przez organy Rady Europy. Z drugiej strony należy uwzględnić doktrynę i judykaturę sądów krajowych w zakresie postępowania karnego i instytucji wznowienia. Sądy stoją bardzo często przed dylematem, jak postąpić w sytuacji kolizji ratyfikowanej umowy międzynarodowej i ustawy. Konstytucyjne rozwiązania wskazują na prymat tej pierwszej. Jednocześnie, biorąc pod uwagę wyjątkowy charakter tego nadzwyczajnego środka zaskarżenia, jakim jest wniosek o wznowienie postępowania karnego, należy stosować go ostrożnie, stosując wykładnię zawężającą.

Po czwarte, o wyborze tytułowego zagadnienia zadecydowały wyniki kwerendy bibliograficznej. Kwestia wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC jest podejmowana w literaturze zupełnie sporadycznie i najczęściej fragmentarycznie, przy okazji omawiania czy to środków indywidualnych wykonania wyroków ETPC, czy też samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego. Niedostatek aktywności badawczej w obrębie tytułowego

² Wyrok ETPC z 26.10.1984 r. w sprawie nr 8692/79, Piersack v. Belgia (Artykuł 50), §11.

³ A. Bodnar, Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Polsce. Wymiar instytucjonalny, Warszawa 2018, s. 156.

zagadnienia jest ewidentny, zauważalna jest wręcz dysproporcja pomiędzy wagą problematyki a dorobkiem doktryny.

Nie bez znaczenia jest tu również fakt, iż od czasu całościowego opracowania instytucji wznowienia postępowania karnego przez M. Biłtyja i A. Murzynowskiego w 1980 r.⁴ nie wydano monografii analizującej wznowienie postępowania na tle rozwiązań przyjętych w nowym Kodeksie postępowania karnego. Kwestia błędów faktycznych i prawnych, w tym niesłusznych skazań, wywołuje jednak wciąż duże emocje⁵. Sam wniosek o wznowienie uznawany jest przez obrońców praw człowieka jako nieskuteczny w praktyce i niezwykle rzadko uwzględniany przez sądy, choć w istocie powinien on stanowić podstawowy środek kwestionowania niesłusznego skazania czy usunięcia pomyłek sądowych⁶.

Problematyka wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC jest zatem atrakcyjnym pod względem teoretycznym obszarem dociekań naukowych, zagadnieniem ważkim dla wymiaru sprawiedliwości, a przy tym wątkiem rzadko podejmowanym w nauce procesu karnego.

Niniejsza praca stanowi próbę kompleksowej analizy wieloaspektowego zagadnienia wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Generalnym założeniem jest jego zaprezentowanie na szerokim tle: normatywnym, dogmatycznym, historycznym, pragmatycznym i komparatystycznym. Celem jest również ocena istniejącego rozwiązania normatywnego w zakresie wznowienia na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz przedstawienie propozycji rozwiązania najistotniejszych problemów interpretacyjnych w tym zakresie. Chodzi również o teoretyczne i całościowe usystematyzowanie wszystkich kwestii związanych z tym zagadnieniem. Spośród wielu wątków problemowych, które już teraz można zasygnalizować pojawiają się następujące pytania: jakie cechy modelowe wykazuje polska instytucja wznowienia w ujęciu europejskim; jak Trybunał strasburski podchodzi do kwestii wznowienia; które rozstrzygnięcia ETPC stanowią prejudykаты dla sądów karnych; jak należy rozumieć „potrzebę” wznowienia (art. 540 § 3 k.p.k.); czy wskazana „potrzeba” zachodzi w sprawach innych oskarżonych, którzy znaleźli się w analogicznej sytuacji procesowej co skarżący; czy rozstrzygnięcia ETPC wydane w sprawach przeciwko innym niż Polska państwom mogą stanowić podstawę wznowienia; czy procedura wznowienia wymaga zmian.

⁴ M. Biłtyj, A. Murzynowski, Wznowienie postępowania karnego w PRL w świetle prawa i praktyki, Warszawa 1980.

⁵ <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/wroclaw/sad-najwyzszy-uznal-ze-tomasz-komenda-jest-niewinny/Olcrmgk>; <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/595336.arkadiusz-kraska-dozywocie-prokuratura-niewinny-wiezienie-morderstwo.html> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁶ M. Wolny, Zdziwiająca niechęć do wznawiania postępowań, DGP, 3.4.2018 r., nr 65 (4715); M. Ejchart- Dubois, Kluczowe dowody w sprawach to ludzie, Rzecz o Prawie 19.4.2019 r., dostępne na stronie: <https://www.youtube.com/watch?v=RQNIo-EMuOQY> (dostęp: 27/5/2019 r.).

W rozważaniach zawartych w pracy wykorzystano przede wszystkim metodę dogmatycznej analizy obowiązujących unormowań prawa karnego procesowego, a niejednokrotnie również prawa konstytucyjnego i międzynarodowego publicznego. Materiał normatywny tym samym nie mógł zostać ograniczony tylko do postępowania karnego. Przez metodę dogmatycznej analizy należy rozumieć metodę logiczno-językową, łączącą w sobie egzegezę określonych przepisów prawa (krajowego i międzynarodowego) oraz ocenę istniejących rozwiązań, w tym formułowanie postulatów *de lege lata* i *de lege ferenda*⁷. W pracy uwzględniono takie elementy metody dogmatycznej jak: opis i systematyzacja norm prawnych, wykładnia prawa, ustalanie i definiowanie pojęć, analiza praktyki stosowania prawa oraz jego doskonalenie.

W pracy wykorzystano również, choć w ograniczonym zakresie, analizę historycznoprawną, uwzględniając główne kierunki zmian normatywnych i podstawowe tendencje legislacyjne. Praca ma charakter teoretyczny, nie przeprowadzono więc badań empirycznych praktyki stosowania prawa. W celu wzbogacenia wyводу starano się jednak zobrazować praktykę, jaka kształtuje się pod rządami k.p.k. z 1997 r., wykorzystując w szerokim zakresie orzecznictwo Sądu Najwyższego.

Niniejsza praca ma również charakter prawnoporównawczy. Jednym z jej głównych celów jest analiza tytułowego zagadnienia i rozwiązanie pojawiających się problemów i wątpliwości w odniesieniu do prawa polskiego na tle rozwiązań przyjętych w innych krajach. Zebrany materiał służy czynieniu uwag i spostrzeżeń prawnoporównawczych, a następnie odniesieniu ich do rozwiązań polskich⁸. Zrezygnowano natomiast z odwołania się do rozwiązań przyjętych w anglosaskim procesie karnym, przede wszystkim z uwagi na zasadniczo odmienny tryb podejmowania rozstrzygnięć w przedmiocie odpowiedzialności karnej i poważne różnice w zakresie systemu kontroli odwoławczej orzeczeń.

Praca składa się z 8 rozdziałów, a jej struktura jest wynikiem przyjętego toku rozważań.

Rozdział I poświęcony jest istocie i charakterowi prawnemu wznowienia postępowania karnego. Jego celem jest zdefiniowanie wznowienia, a także ukazanie go na tle konkurujących zasad: prawdy materialnej, stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych, szybkości postępowania, domniemania niewinności oraz prawa do obrony. Uwzględnienie tych pięciu zasad, a także porównanie systemowe z ujęciem wznowienia postępowania cywilnego, pozwala na wysunięcie wniosków mających istotne znaczenie dla dalszych bardziej szczegółowych rozważań. Nie bez znaczenia jest

⁷ Zob. zwłaszcza F. Studnicki, O dogmatyce prawa, Państwo i Prawo 1957, nr 7-8, s. 114-125; A. Peczenik, Wartość naukowa dogmatyki prawa, Kraków 1966, s. 5-10; J. Wróblewski, Zagadnienia przedmiotu i metody teorii państwa i prawa, Państwo i Prawo 1961, nr 11, s. 752 i nast.; tegoż, Paradygmat dogmatyki prawa a prawoznawstwo, w: S. Wronkowska, M. Zieliński (red.), Szkice z teorii prawa i szczególnych nauk prawnych, Poznań 1990, s. 31 i nast.; J. Woleński, Semantyczne ujęcie dogmatyki prawa, Studia Filozoficzne 1985, nr 2-3, s. 83 i nast., P. Kardas, Teoretyczne podstawy odpowiedzialności za przestępne współdziałanie, Kraków 2001, s. 59-64.

⁸ W tym celu analizie poddano porządki prawne 27 krajów Rady Europy – szerzej na ten temat w Rozdziale III.

również określenie przedmiotu wznowienia postępowania karnego, a także ukazanie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC na tle innych podstaw wznowienia.

Ponieważ kształtowanie się i ewolucja instytucji wznowienia postępowania karnego doczekały się kompleksowego opracowania w literaturze przedmiotu⁹, w rozdziale II została przedstawiona analiza tego zagadnienia ograniczona jedynie do wznowienia postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. – podstawy nowej i znanej dopiero Kodeksowi postępowania karnego z 1997 r. w związku z przyjęciem jurysdykcji Trybunału strasburskiego w 1993 r. Nie bez znaczenia dla rozumienia i rozwoju tej instytucji są również działania oraz akty prawne wydawane przez Radę Europy i jej organy (Komitet Ministrów, Zgromadzenie Parlamentarne) podkreślające znaczenie wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC.

Rozdział III koncentruje się na analizie prawnoporównawczej na podstawie rozwiązań funkcjonujących w tym zakresie w innych krajach – państwach członkowskich Rady Europy. Analiza stanów prawnych pozwala na ukazanie różnych modeli funkcjonujących w Europie, wskazanie miejsca Polski oraz możliwych innych rozwiązań, które mogą stanowić inspirację dla polskiego ustawodawcy.

Kolejne trzy rozdziały poświęcone są przesłankom wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. W rozdziale IV rozważania skupiają się na organie międzynarodowym w rozumieniu art. 540 § 3 k.p.k., tj. na Europejskim Trybunale Praw Człowieka. Interesująca jest również ewolucja stanowiska samego Trybunału strasburskiego w zakresie wskazywania sposobu wykonania jego orzeczeń oraz konsekwencji zamieszczenia klauzuli wznowieniowej w wyroku. Powyższe nie pozostaje bez wpływu na polską judykaturę. Rozdział ten ukazuje całą złożoność prawnomiędzynarodowych zagadnień związanych ze wznowieniem postępowania karnego na tej podstawie.

Rozdział V koncentruje się na analizie i zdekodowaniu pojęcia „rozstrzygnięcie ETPC” poprzez zbadanie charakteru prawnego kolejnych rozstrzygnięć Trybunału (w szczególności wyroków i decyzji) oraz ich mocy wiążącej. Pozwala to na ustalenie, które z rozstrzygnięć Trybunału stanowią prejudykat w procesie karnym i są brane pod uwagę przy analizie potrzeby wznowienia przez sąd krajowy.

Rozdział VI poświęcony został analizie przesłanki „potrzeby” wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Rozważania skupiają się m.in na rozumieniu tego pojęcia i znaczeniu nadanemu mu przez sądy powszechne i Sąd Najwyższy. Poruszona została kwestia, czy taka potrzeba zachodzi w sytuacji wydania rozstrzygnięcia ze skargi innej osoby w analogicznym stanie faktycznym i prawnym, a także czy taka potrzeba zajdzie również na podstawie rozstrzygnięcia

⁹ S. Śliwiński, *Wznowienie postępowania karnego w prawie Polski na tle porównawczym*, Warszawa 1957.

ETPC przeciwko innemu państwu. Istotne jest także zbadanie możliwości wznowienia postępowania o odszkodowanie z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania.

Wreszcie w rozdziale VII został przedstawiony przebieg postępowania o wznowienie na podstawie rozstrzygnięcia ETPC oraz związana z tym problematyka. Rozdział ten składa się z trzech części, faz postępowania: postępowanie poprzedzające wydanie decyzji (postępowanie wstępne), postępowanie związane z podjęciem decyzji dotyczącej wznowienia procesu karnego (postępowanie wznowieniowe) oraz postępowanie wznowione.

Kompleksowe ujęcie tytułowego zagadnienia nie jest możliwe bez przyjrzenia się rozwiązaniom przyjętym w postępowaniu cywilnym i sądownoadministracyjnym. Chodzi tu m.in. o charakterystykę obu procedur, zasad nimi rządzących i wynikających zeń skutków. Pozwala to wyprowadzić wnioski dla procedury karnej. Powinien bowiem istnieć jeden spójny system wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, a istniejące rozbieżności powinny wynikać ze specyfiki danej procedury. Tego dotyczą rozważania w rozdziale VIII.

Bez wsparcia wielu osób niniejsza praca by nie powstała. Z tej okazji chciałbym podziękować Panu Profesorowi Jackowi Kosonodze za wielogodzinne spotkania i dyskusje, które były niezwykle inspirujące naukowo i stanowiły dla mnie nieocenioną pomoc. Struktura niniejszej pracy ewoluowała, a jednym z najważniejszych punktów zwrotnych było zaprezentowanie jej na spotkaniu Katedry Prawa Karnego Uczelni Łazarskiego dzięki uprzejmości Pana Profesora Ryszarda A. Stefańskiego, co skutkowało niezwykle konstruktywną i inspirującą wymianą poglądów.

Bez życzliwości i wsparcia moich współpracowników z Zespołu Prawa Karnego w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich: Pana Dyrektora dr. Marka Łukaszyka oraz Pani Dyrektora dr hab. Marty Kolendowskiej-Matejczuk z pewnością pisanie tej pracy byłoby o wiele trudniejsze.

Pracy tej nigdy bym nie napisał bez wyrozumiałości mojej ukochanej żony Dagmary, której w tym miejscu chciałbym z całego serca podziękować.

Rozdział I.

Istota i charakter prawny wznowienia postępowania karnego

➔ 1. Istota wznowienia postępowania karnego

Określenie istoty wznowienia postępowania karnego wymaga przeprowadzenia rozróżnienia, zaproponowanego przez A. Murzynowskiego i M. Biłtę na wznowienie *sensu largo* i *sensu stricto*. Przez wznowienie postępowania karnego należy rozumieć instytucję procesu karnego, która służy do kontroli i uchylania prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie sądowe (wznowienie *sensu largo*)¹⁰. Wobec domniemania prawidłowości ustaleń i rozstrzygnięć zawartych w prawomocnym wyroku, wznowienie jest instytucją wyjątkową stanowiącą jeden (obok kasacji) ze sposobów eliminowania z obrotu prawnego wadliwych prawomocnych rozstrzygnięć sądu karnego. Wznowienie *sensu stricto* to decyzja właściwego sądu o uchyleniu prawomocnego orzeczenia sądowego i o ponownym wdrożeniu procesu karnego prowadzonego o ten sam czyn oraz przeciwko tej samej osobie¹¹.

Przedmiotem badań niniejszej pracy będzie szersze rozumienie wznowienia postępowania, na które składają się odpowiednie przepisy kodeksu postępowania karnego oraz dokonywane na ich podstawie czynności uprawnionych podmiotów procesowych: złożenie wniosku o wznowienie, zbadanie jego zasadności, rozpoznanie sprawy i podjęcie decyzji o uchyleniu prawomocnego orzeczenia sądu karnego i przekazaniu do ponownego rozpoznania albo o oddaleniu wniosku o wznowienie.

Wniosek o wznowienie postępowania karnego jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia. Umożliwia bowiem wzruszenie prawomocnego orzeczenia sądu z powodu okoliczności, które ujawniły się poza postępowaniem i są podstawą do przyjęcia wadliwości rozstrzygnięcia¹². Chodzi zatem o eliminowanie z obrotu prawnego wadliwych rozstrzygnięć sądowych¹³. Samym środkiem w tym wypadku jest wniosek o wznowienie, który ma skutkować wzruszeniem prawomocnego orzeczenia.

¹⁰ M. Biłtę, A. Murzynowski, Wznowienie...s. 6.

¹¹ *Ibidem*.

¹² M. Polińska-Pacana, Wznowienie postępowania sądowego (wybrane zagadnienia), w: E. Dynia, P. Kłak (red.), Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie, Rzeszów 2005, s. 299.

¹³ D. Szumiło-Kulczycka, Prawne warunki dopuszczalności wznowienia postępowania sądowego, w: A. Gaberle, S. Waltoś (red.), Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, Kraków 2000, s. 213 i nast.

Wznowienie postępowania jest instytucją wyjątkową. Wchodzi bowiem w grę dopiero po uprawomocnieniu się orzeczenia i to w razie zajścia wyjątkowych okoliczności, takich jak ujawnienie się nowych faktów czy dowodów, dopuszczenie się przestępstwa w związku z postępowaniem (jeżeli mogło mieć wpływ na jego treść), wydanie orzeczenia przez Trybunał Konstytucyjny stwierdzającego niekonstytucyjność przepisu, na którym oparto orzeczenie lub przez organ międzynarodowy działający na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską. Powyższe przesłanki wskazują zazwyczaj, że orzeczenie zapadło z obrazą zasady prawdy materialnej lub w sposób sprzeczny z podstawowymi wymaganiami procesowymi. Dodatkowo wznowienie postępowania przełamuje zasadę niewzruszalności prawomocnych orzeczeń sądowych. Z tych przyczyn wznowienie postępowania zostało ściśle określone w Kodeksie postępowania karnego¹⁴.

Wniosek o wznowienie postępowania jest więc nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, którego istotą jest doprowadzenie do wzruszenia (uchylenia) prawomocnego (formalnie i materialnie) orzeczenia¹⁵. W konsekwencji może dojść do niego tylko w sytuacjach wyjątkowych, a więc ściśle określonych w ustawie. Nadzwyczajny charakter wniosku wynika stąd, że zaskarżenie dotyczy jedynie prawomocnych orzeczeń sądowych podlegających wzruszeniu jedynie w wyjątkowych sytuacjach. Wniosek o wznowienie nie jest jednocześnie środkiem odwoławczym z uwagi na brak dewolutywnego charakteru. Nie powoduje przeniesienia sprawy do sądu wyższej instancji, natomiast sprawa zostaje rozpoznana przez sąd wyznaczony według określonych zasad.¹⁶ Przepisy o wznowieniu należy więc wyklądać zawężająco.

Z drugiej strony nie powinno znikać z pola widzenia, że istotą wznowienia postępowania karnego jest uniknięcie sytuacji, w której osoba niewinna ponosi odpowiedzialność karną za czyn, którego nie popełniła, a osoba winna nie ponosiła odpowiedzialności ponad to, co uczyniła (art. 2 § 1 k.p.k.). Podstawę wyroku sądu karnego powinny więc stanowić ustalenia faktyczne odpowiadające prawdzie¹⁷. Celem wznowienia jest zagwarantowanie w postępowaniu karnym realizacji zasady prawdy materialnej oraz usunięcie pomyłek sądowych, które miały wpływ na treść orzeczenia poprzez ich wcześniejsze ustalenie, a następnie wyeliminowanie.

Dodatkowym celem wznowienia postępowania karnego, jak wskazują M. Biłyj i A. Murzynowski, może być ustalenie jednolitego orzecznictwa sądowego poprzez wskazywanie na popełnione błędy oraz ustalenie wykładni przepisów ustawy¹⁸.

Za pośrednictwem wznowienia Sąd Najwyższy oraz sądy wyższej instancji wykonują funkcję nadzoru judykacyjnego nad orzecznictwem sądów niższej instancji. Stąd wznowienie może być

¹⁴ H. Kempisty, Kodeks postępowania karnego. Rewizja nadzwyczajna i wznowienie postępowania. Warszawa 1971, s. 22.

¹⁵ K. Dudka, H. Paluszkiwicz, Postępowanie karne, Warszawa 2017, s. 575.

¹⁶ M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 9.

¹⁷ H. Kempisty, Kodeks postępowania..., s. 23.

¹⁸ M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 6-7; odmiennie: M. Zbrojewska, Rola i stanowisko prawne Sądu Najwyższego w procesie karnym, Warszawa 2013, s. 302-307.

środkiem nadzoru (z zastrzeżeniem jednak sytuacji, w których sąd tej samej instancji orzeka w danej sprawie)¹⁹.

Wniosek o wznowienie postępowania jest środkiem zaskarżenia o swoistych i odrębnych cechach, które wyróżniają go spośród zwykłych środków odwoławczych, czy nawet środków nadzwyczajnych. Jest on rozpoznawany w szczególnym, właściwym tylko jemu, trybie (art. 540-548 k.p.k.), odnosząc się do trybu odwoławczego lub kasacyjnego odpowiednio i tylko w pewnym zakresie (art. 545 § 1 k.p.k.). Wniosek o wznowienie ma również swoje i odrębnie określone podstawy prawne (art. 540, 540a i 540b k.p.k.). Nadto samo uwzględnienie wniosku nie pociąga za sobą, jak ma to miejsce w przypadku środków odwoławczych bezpośredniej zmiany zaskarżonego orzeczenia, lecz najczęściej będzie skutkować uchynieniem zaskarżonego orzeczenia i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania. H. Kempisty na gruncie poprzednio obowiązującego Kodeksu postępowania karnego wskazał nawet, że „wznowienie postępowania w naszym procesie karnym jest bardziej «kasacyjne» niż rewizja zwykła czy też rewizja nadzwyczajna”²⁰. Ze zwykłym środkiem odwoławczym wznowienie łączy fakt, że może z nim wystąpić strona. Jednocześnie jednak istnieje możliwość wznowienia z urzędu (art. 542 § 3 k.p.k.) tylko w razie ujawnienia się jednego z uchybień wymienionych w art. 439 § 1 k.p.k., co wskazuje już całkowicie na odrębność wznowienia. Podobnie zresztą brak terminu na złożenie wniosku o wznowienie²¹.

O odrębności tego środka świadczy również możliwość uchynienia przez sąd zaskarżonego orzeczenia i jednoczesnego uniewinnienia wyrokiem albo umorzenia postępowania (art. 547 § 3 k.p.k.), jeżeli nowe fakty lub dowody wskazują na to, że orzeczenie to jest oczywiście niesłuszne.

W doktrynie formułuje się różnorodne definicje wznowienia. Każda z prezentowanych definicji jest o tyle niepełna, że skupia się na jednym aspekcie, nie ujmując w pełni istoty wznowienia postępowania karnego. Przykładowo S. Włodyka wyróżnił sporny charakter wznowienia postępowania z uwagi na to, że jest traktowane jako nadzwyczajny środek zaskarżenia albo odrębny tryb postępowania. W jego ocenie wznowienie stanowi formę nadzoru judykacyjnego o charakterze procesowym, represyjnym i konkretnym. Podkreślił jego specyfikę – rozpoznawane jest poza tokiem instancji i służy zabezpieczeniu indywidualnych interesów stron²². Należy jednak zauważyć, że ponieważ wznowienie postępowania karnego następuje głównie na wniosek – stanowi środek kontroli prawomocnego orzeczenia. W sytuacji, gdy jednak dochodzi do wznowienia z urzędu (art. 542 § 3 k.p.k.), ma ono inny charakter – środka nadzoru judykacyjnego z uwagi na to, że jest inicjowane przez sam sąd.

¹⁹ M. Biłty, A. Murzynowski, *Wznowienie...*, s. 10.

²⁰ H. Kempisty, *Kodeks postępowania...*, s. 23.

²¹ *Ibidem*, s. 23-24. Szerzej na ten temat w Rozdziale VII w podrozdziale zatytułowanym „Termin wznowienia postępowania”.

²² S. Włodyka, *Funkcje Sądu Najwyższego*, Warszawa 1965, s. 71.

S. Kalinowski dostrzegł jedynie, że wznowienie nie ma ani jednej z cech właściwych dla środków odwoławczych²³. Na szczególny charakter postępowania zwrócił uwagę M.P. Wędrychowski, uznając, że wznowienie postępowania jest postępowaniem szczególnym, zmierzającym do uchylecia skutków *res iudicata*, tzn. podważenia stabilności i pewności orzeczeń sądowych²⁴. Pogląd ten spotkał się z krytyką M. Zbrojewskiej, która podniosła, że skoro postępowania szczególne zostały wymienione w dziale X k.p.k., a wznowienie postępowania jest umieszczone w dziale XI k.p.k. „nadzwyczajne środki zaskarżenia” i co do zasady zmierza do uchylecia prawomocnego orzeczenia, to nie można go nazwać postępowaniem szczególnym²⁵. Takie rozumienie zaproponowanej definicji przez M. Zbrojewską wydaje się jednak zbyt literalne z uwagi na zastosowanie czysto formalnego kryterium.

Próbę zdefiniowania wznowienia podjął również A. Kaftal, którego zdaniem wznowienie postępowania stanowi środek prawny kontroli pozainstancyjnej prawomocnych orzeczeń z inicjatywy stron, bądź – w razie zaistnienia określonych uchybień – z urzędu²⁶. Skupia się ona jednak zbyttnio na jego inicjowaniu, pomijając przedmiot i cel.

Mając na uwadze powyższe należy wskazać, że wznowienie postępowania to *sui generis* postępowanie szczególne, obejmujące – postępowanie wstępne (związane ze złożeniem i kontrolą formalną wniosku o wznowienie postępowania), postępowanie wznowieniowe (postępowanie związane z podjęciem decyzji o wznowieniu) oraz postępowanie wznowione, którego przedmiotem jest kontrola i usunięcie wad prawomocnego orzeczenia sądowego w celu realizacji zasady prawdy materialnej oraz usunięcia pomyłek sądowych, które miały wpływ na treść orzeczenia.

2. Wznowienie postępowania karnego a naczelnne zasady postępowania karnego i standardy poszanowania konstytucyjnych gwarancji prawa do sądu

Naczelnne zasady procesu karnego stanowią fundamentalny i najważniejszy wyznacznik jego modelu. Ich walory interpretacyjne i aksjologiczne są kluczowe. Dlatego konieczność zbadania wzajemnych relacji jakie zachodzą pomiędzy wznowieniem postępowania a naczelnymi zasadami procesu karnego znajduje metodologiczne uzasadnienie. Wskazanie współzależności pomiędzy podstawowymi dyrektywami ukształtowania procesu a wznowieniem postępowania pozwala

²³ S. Kalinowski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 1961, s. 455.

²⁴ M.P. Wędrychowski, w: P. Kruszyński (red.), Nowe uregulowania prawne w kodeksie postępowania karnego z 1997 r., Warszawa 1999, s. 411.

²⁵ M. Zbrojewska, Rola i stanowisko..., s. 302-307.

²⁶ A. Kaftal, Kontrola prawomocnych orzeczeń w polskim procesie karnym, Warszawa 1971, s. 63.

na ukazanie istoty instytucji, jej systemowego znaczenia, a także na ukazanie podstawowych zależności pomiędzy tą instytucją a elementami wyznaczającymi model postępowania karnego.

Nie budzi również wątpliwości, że niektóre z zasad z istoty rzeczy pozostają poza zakresem analizy, inne, jak chociażby zasada prawdy materialnej, zasada stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych, zasada sprawności, zasada domniemania niewinności czy zasada prawa do obrony, wysuwają się na plan pierwszy. Mają one bowiem najistotniejszy wpływ na zrozumienie istoty i charakteru prawnego wznowienia.

2.1. Wznowienie postępowania karnego a zasada prawdy materialnej

Sprawiedliwe orzeczenie może zostać wydane tylko na podstawie prawdziwych ustaleń faktycznych²⁷. Zasadnie wskazuje się, że nawet najdoskonalsze i nowoczesne prawo, które stanowi odzwierciedlenie wszystkich wartości aprobowanych w społeczeństwie jest zależne od sposobu w jaki się je zastosuje. Dlatego będzie ono chybione, jeżeli zastosuje się je do błędnych ustaleń faktycznych albo pomimo prawidłowych ustaleń dokona się błędnej wykładni prawa. Dlatego ustawodawca ma obowiązek tak ukształtować proces karny, aby uniknąć pomyłki, a w razie jej popełnienia dać możliwość jej wyeliminowania.

Zgodnie z zasadą prawdy materialnej organ procesowy ma obowiązek dążenia do dokonania takich ustaleń faktycznych, które będą zgodne z danym stanem rzeczy, jak tylko to jest faktycznie i prawnie możliwe²⁸. Oczywiście zasada ta nie ma charakteru absolutnego z uwagi na jej ograniczenie innymi zasadami i regułami postępowania, a także faktycznymi przeszkodami uniemożliwiającymi czasami dojście do prawdy.

W opozycji do pojęcia prawdy materialnej (obiektywnej) używa się niekiedy terminu „prawda sądowa” czy „prawda formalna” – zasada operująca pojęciem prawdy w odniesieniu do zgodności z formalnymi kryteriami (zgodne zeznania świadków, spójny materiał dowodowy, domniemanie ustawowe, przyznanie się do winy).

Zasada prawdy materialnej została zdefiniowana w art. 2 § 2 k.p.k. zgodnie z którym podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne. W doktrynie spotkać można się z poglądem o braku konstytucyjnej podstawy prawdy materialnej, co pozwala na odejście od tej zasady na rzecz pełnej zasady kontradiktoryjności²⁹. Niektórzy znajdują zakotwiczenie tej

²⁷ J. Wróblewski, Z zagadnień „prawdy sądowej”, Studia Kryminologiczne Kryminalistyczne i Penitencjarne, Warszawa 1975, t. 2, s. 9.

²⁸ T. Gizbert-Studnicki, Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym, PiP 2009, z. 7, s. 10.

²⁹ R.A. Stefański, Przyszły model postępowania przygotowawczego, Ius Novum 2009, Nr 1, s. 31; P. Kardas, Garść refleksji o standardzie rzetelnego procesu w kontekście zasady prawdy materialnej oraz konstrukcji czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym w: J. Skorupka, W. Jasiński (red.), „Rzetelny proces karny. Materiały z Konferencji naukowej. Trzebieiszowice 17-19 września 2009 r.,” Warszawa 2010, P. Kardas, Garść refleksji..., s. 167-170.

zasady w konstytucyjnym prawie do sądu³⁰. P. Wiliński zasadnie wskazał na zespół przepisów Konstytucji RP, którym służy zasada prawdy materialnej (art. 1, art. 2, art. 7, art. 31, art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2, art. 78, art. 175 ust. 1, art. 178 ust. 1 Konstytucji RP). P. Wiliński nie odwołał się więc tylko do jednego czy kilku przepisów, ale dodał, że odpowiedzi szukać należy również w preambule³¹.

Zgodzić się należy z S. Waltoś, który twierdzi, że Konstytucja przypisuje szczególną wagę do ochrony praw człowieka w procesie karnym (art. 40-44, 46 i 50 Konstytucji RP), co w połączeniu z gwarancjami rzetelnego procesu sądowego (art. 45 oraz 2 i 7 Konstytucji), skutkuje uznaniem, że „fundamentalnym warunkiem odpowiedzialności jest poczynienie prawdziwych ustaleń faktycznych umożliwiających zastosowanie norm prawa karnego materialnego i procesowego, a w szczególności wydawanie sprawiedliwych decyzji procesowych, wśród nich wyroków”³². Wydanie wyroku niezgodnego z prawdą wiąże się zawsze z niesprawiedliwością.

W doktrynie wskazuje się również, że należy raczej mówić o zasadności, a nie prawdziwości ustaleń faktycznych z uwagi na niemożliwość ostatecznego dowiedzenia tej drugiej w toku procesu. Podnosi się, że w nowoczesnym procesie sądowym chodzi raczej o należyte uzasadnianie twierdzeń uznawanych w procesie za prawdziwe na gruncie paradygmatu poznawczego, zbliżonego w ogólnym zarysie do paradygmatu poznawczego przyjmowanego w badaniach naukowych³³. Dlatego stwierdza się, że fakty ustalane przez sąd powinny być postrzegane jak pewna hipoteza, podlegająca weryfikacji przez inny, niezależny organ (sąd wyższej instancji). Możliwość, nawet potencjalna, dokonania błędnych ustaleń faktycznych jest konwalidowana wyposażeniem stron w uprawnienie do zainicjowania kontroli odwoławczej. W ten sposób możliwa jest kontrola zasadności ustaleń faktycznych i ewentualne naprawienie popełnionych w tej mierze przez sąd pierwszej instancji błędów³⁴.

Zasada prawdy materialnej pełni nadrzędną rolę w systemie naczelných zasad procesowych. Jak zasadnie wskazał A. Murzynowski, „Za nadrzędną wśród zasad procesu karnego (tj. oprócz zasad ogólnoprawnych) można uznać jedynie zasadę prawdy materialnej, która określając jeden z głównych celów procesu, odgrywa rolę szczególną i dominującą. Rodzi to takie konsekwencje, że wszystkie inne zasady procesu karnego powinny być tak kształtowane, aby sprzyjały realizacji zasady prawdy materialnej. W razie wystąpienia między nimi kolizji lub określonych wątpliwości interpretacyjnych mamy przewagę zasadzie prawdy materialnej”³⁵.

³⁰ B. Nita, A. Światłowski, Kontrykcyjny proces karny (między prawdą materialną a szybkością postępowania), PIP 2012, z. 1, s. 36-37.

³¹ P. Wiliński, Konstytucyjne podstawy zasady prawdy materialnej – pomiędzy karnoprosesowymi a konstytucyjnymi koncepcjami ujęcia prawdy, w: L. Kremens, J. Skorupka (red.), Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym, Warszawa 2013, s. 41-42.

³² S. Waltoś, Zasada prawdy materialnej, w: System polskiego procesu karnego, t. III, Warszawa 2014, s. 300-301.

³³ M. Zieliński, Z. Ziemiński, Uzasadnianie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie, Warszawa 1988, s. 227-228.

³⁴ M. Fingas, Orzekanie reformatoryjne w instancji odwoławczej w polskim procesie karnym, Warszawa 2016.

³⁵ A. Murzynowski, Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994, s. 109-110; por. również S. Waltoś, Proces, Warszawa 1985, s. 303-304.

Nadrzędny charakter zasady prawdy materialnej wpływa na kierunek wykładni norm prawa karnego procesowego, w tym również przepisów o wznowieniu. Jeżeli w toku wykładni prawa nie ma jednoznacznego wyniku, pomimo zastosowania wszelkich możliwych metod interpretacyjnych, stosuje się wówczas dyrektywę *in dubio pro veritate* – interpretując przepisu tak, by nie doszło do zawężenia możliwości dokonania prawdziwych ustaleń faktycznych³⁶.

Bezspornym jest, że aby zrealizować dyrektywę trafnej reakcji karnej (art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k.) rozstrzygnięcie należy oprzeć na ustaleniach faktycznych odpowiadających prawdzie. Zadaniem organu procesowego nie jest ograniczenie się do formalnych surogatów prawdy, lecz przyjmowanie za podstawy swojej decyzji wyłącznie rzeczywistego stanu rzeczy. Pomijając rozważania filozoficzne na temat definicji prawdy, należy poprzestać na znaczeniu słownikowym, zgodnie z którym fakt jest tym, co zaszło lub zachodzi w rzeczywistości, zjawisko, zdarzenie, określony stan rzeczy³⁷. Prawdą jest zaś zgodna z rzeczywistością treść słów, interpretacja faktów, przedstawienie czegoś zgodne z realiami, odpowiadające obiektywnej rzeczywistości³⁸.

Zgodnie z art. 2 § 2 k.p.k. dokonane przez organ procesowy ustalenia stanowiące podstawę rozstrzygnięcia mają dotyczyć faktów. W. Płóciennik słusznie przyjmuje, że wykazanie faktów odbywa się w postaci wypowiedzi oznajmujących, twierdzących (zdań), zgodnie z regułami języka, a zatem, ustalenie faktów, to uznanie jakiś zdań za prawdziwe w sensie logicznym, w wyniku postępowania dowodowego. Słowo „prawdziwe” dotyczy zatem wartości logicznej twierdzeń, stanowiących podstawę rekonstruowania faktów. W konsekwencji, ustalić fakt, to uznać za prawdziwe zdanie, które głosi, że tak było, względnie tak jest obecnie³⁹.

Pytanie, jakie powstaje to, czy i w jakim zakresie wznowienie postępowania karnego służy dartzu do prawdy w procesie karnym. Odpowiedź nie nasuwa żadnych wątpliwości. Jak słusznie wskazuje S. Waltoś, „środkiem konkretyzacji zasady prawdy materialnej jest także wzruszenie prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie (...) sądowe”⁴⁰. Odnosząc powyższe do wznowienia należy stwierdzić, że celem tej instytucji jest zapewnienie w postępowaniu karnym realizacji zasady prawdy materialnej oraz usunięcie pomyłek sądowych, które miały wpływ na treść orzeczenia poprzez ich ustalenie, a następnie wyeliminowanie. Potwierdza to katalog podstaw wznowienia wymienionych w art. 540 § 1 k.p.k.: ujawnienie się nowych faktów lub dowodów nieznanymi przedtem sądowi, wskazujących na to, że m.in. skazany nie popełnił czynu albo czyn jego nie stanowił przestępstwa lub nie podlegał karze albo błędnie przyjęto okoliczności wpływające

³⁶ S. Waltoś, *Zasada prawdy materialnej...*, s. 287.

³⁷ S. Dubisz, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 2003, s. 872-873.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ W. Płóciennik, *Zasada prawdy materialnej de lege lata*, w: J. Godyń, M. Hudzik, L.K. Paprzycki (red.), *Współczesne wyzwania prawa i procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 87.

⁴⁰ S. Waltoś, *Zasada prawdy materialnej...*, s. 319.

na nadzwyczajne obostrzenie kary czy też sąd umorzył lub warunkowo umorzył postępowanie karne błędnie przyjmując popełnienie przez oskarżonego zarzucanego mu czynu.

Jak trafnie wskazuje M. Zbrojewska, *ratio legis* funkcjonowania wznowienia postępowania jest zadośćuczynienie społecznemu poczuciu sprawiedliwości i urzeczywistnienie zasady prawdy materialnej. Autorka trafnie zauważa, że wartości te jedynie pozornie godzą w zasadę trwałości i stabilizacji prawomocnych orzeczeń, co wzmacnia stwierdzenie, że w obrocie prawnym powinny funkcjonować tylko te orzeczenia, które odpowiadają prawdzie i sprawiedliwości. M. Zbrojewska słusznie nakazuje odróżnić fikcję prawną, że prawomocne orzeczenie zawiera ustalenia prawdziwe od sytuacji, w której na jaw wychodzą okoliczności temu zaprzeczające. Sprecyzowanie okoliczności, dających podstawę do wzruszenia prawomocnego orzeczenia, powinno skutkować tym, żeby było one „nadzwyczajne, interpretowane wykładnią zwięzłą i przy tym mieć tak rażąco charakter, że uzasadniają podważenie prawomocnego rozstrzygnięcia”⁴¹. Wznowienie stanowi zatem odzwierciedlenie zasady prawdy materialnej w postępowaniu karnym, przełamując tym samym inną zasadę – stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych.

2.2. Wznowienie postępowania karnego a gwarancja stabilności orzeczeń sądowych

Ochrona stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych znajduje konstytucyjne zakotwiczenie, a także doznaje ochrony prawnomiędzynarodowej na podstawie aktów prawa międzynarodowego gwarantujących prawo do rzetelnego procesu sądowego (m.in. art. 6 ust. 1 Konwencji)⁴². Gwarancja ta wynika z konstytucyjnej zasady ochrony zaufania do systemu obowiązującego prawa oraz lojalności państwa wobec obywateli. Wyraża się poprzez takie reguły rządzące procesem karnym jak: zakaz *ne bis in idem* oraz *res iudicata*⁴³. Za tymi wartościami przemawia wąskie i wyjątkowe stosowanie wznowienia. Powyższe wartości mogą pozostawać jednak w kolizji z zasadą prawdy materialnej i sprawiedliwości, a także legalizmu. Rozszerzanie możliwości wzruszenia prawomocnego orzeczenia sądowego ogranicza z kolei jego trwałość. Im większa natomiast trwałość prawomocnych orzeczeń, tym większe ryzyko utrzymania w mocy i wykonania wyroku błędnego i przez to niesprawiedliwego. System kontroli powinien więc być ukształtowany w taki sposób, aby zachować rozsądną równowagę pomiędzy obiema wartościami, uwzględniając je we właściwych proporcjach.

W prawie rzymskim prym dawano zasadzie trwałości prawomocnych wyroków nad ich zgodnością z prawdą materialną, zgodnie ze starą rzymską zasadą *res iudicata pro veritate habetur*.

⁴¹ M. Zbrojewska, Rola i stanowisko..., s. 302-307.

⁴² Szerzej: P. Grzegorzczak, Stabilność orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w świetle standardów konstytucyjnych i międzynarodowych w: Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego, Warszawa 2010, s. 108-210.

⁴³ W. Wróbel, Wznowienia postępowania w sprawach karnych – wybrane zagadnienia w perspektywie aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego, w: K. Ślęzak (red.), Studia i Analizy Sądu Najwyższego, t. IV, Warszawa 2010, s. 265.

Za przewagą trwałości przemawia bowiem wzgląd praktyczny związany ze stabilizacją porządku prawnego. Wspierał tą argumentację pogląd o niemożliwości pełnego ustalenia prawdy materialnej w postępowaniu karnym, przyjmując fikcję, że wyrok zawiera prawdziwe ustalenia.

Poczucie trwałości orzeczenia sądowego jest konieczne celem zapewnienia szacunku i zaufania społeczeństwa do prawa oraz prawomocnych orzeczeń sądowych. Chodzi również o zagwarantowanie osobie prawomocnie skazanej poczucia pewności, że poniosła już wszystkie skutki prawne swojego czynu. Prawdy materialnej nie można również poszukiwać w nieskończoność kosztem zapewnienia oskarżonemu poczucia pewności prawnej⁴⁴.

Za niezmiennością prawomocnego wyroku sądu karnego na niekorzyść oskarżonego przemawia humanistyczny stosunek do jednostki, która nie może pozostawać w ciągłym, niszczącym ją psychicznie lęku z uwagi na toczące się postępowanie karne. Resocjalizacja może wydarzyć się jedynie w sytuacji, gdy sprawca ma poczucie, że rozliczył się już ostatecznie ze społeczeństwem ze swojego czynu⁴⁵.

Celem każdego praworządnego systemu prawnego jest nadanie orzeczeniom kończącym postępowanie karne, zwłaszcza wyrokom, trwałości, która będzie dawać poczucie stabilizacji stosunków prawnych na gruncie wskazanych orzeczeń. Przyjmuje się, że trwałość tą zapewnia prawomocność ostatecznego orzeczenia wydanego w postępowaniu karnym, które w ten sposób staje się niezaskarżalne oraz niewzruszalne, a także wykonalne⁴⁶.

Jak wynika z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego „implikacją konstytucyjnej zasady demokratycznego państwa prawnego, wyrażonej w art. 2 Konstytucji, jest poszanowanie wartości takich, jak pewność prawa i zaufanie obywateli do państwa, a tym samym poszanowanie trwałości prawomocnych wyroków sądowych i ostatecznych decyzji administracyjnych orzekających o prawach stron”⁴⁷. Będące zwieńczeniem wyrażonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji prawa do sądu prawo do rozstrzygnięcia sądowego wiąże się z tym, że rozstrzygnięcie powinno posiadać pewne cechy, aby spełnić wymagania prawa do sądu⁴⁸. Jednocześnie wznowienie postępowania nie narusza zasady państwa prawa, w której zawiera się zasada zaufania obywateli do państwa i stanowionego przezeń prawa, będąc emanacją zespołu cech systemowych tego prawa zapewniających jednostce bezpieczeństwo prawne⁴⁹. Uzasadnić to można tym, że „podstawy wznowienia postępowania

⁴⁴ M. Biłtyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 13-14.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 14.

⁴⁶ A. Murzynowski, Prawomocność orzeczeń jako przesłanka kasacji, w: A. Gaberle, S. Waltoś (red.), Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, Kraków 2000, s. 193.

⁴⁷ Wyrok TK z 15.5.2000 r., SK 29/99, OTK 2000, Nr 4, poz. 110.

⁴⁸ P. Grzegorzczak, Stabilność..., s. 134; P. Pogonowski, Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2005, s. 11; P. Wiliński, Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny, w: P. Hofmański (red.), Węzłowe problemy procesu karnego, Warszawa 2010, s. 215.

⁴⁹ Wyrok TK z 6.7.2004 r., P 14/03, OTK-A 2004 r., nr 7, poz. 62; A. Sakowicz, w: A. Sakowicz (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wyd. 8, Warszawa 2018, Nb 1, s. 1299.

są czytelne, wskazują przesłanki, warunki i konsekwencje ich działania, natomiast ich uznaniowość czy arbitralność jest maksymalnie ograniczona⁵⁰.

Rozstrzygnięcie sądowe powinno być więc wiążące⁵¹. Znaczy to, po pierwsze, że sądy, organy publiczne oraz podmioty, których to rozstrzygnięcie dotyczy powinny respektować jego treść i skutki, a także dopuszczać możliwość, o ile to konieczne, doprowadzenia do realizacji tych skutków⁵². Ponadto o wiążącym rozstrzygnięciu sądowym będzie można mówić tylko w sytuacji, gdy jego trwałość i stabilność zostanie zabezpieczona⁵³ – jego ostateczność nie będzie mogła być podważona⁵⁴. Ma ono wyznaczać w sposób definitywny sytuację prawną zaangażowanych jednostek.

Jak słusznie zauważa P. Grzegorzczak, mechanizmy procesowe służące podważeniu ostatecznego rozstrzygnięcia sądowego stanowią odstępstwo od zasady (*in dubio contra actionem*), co stanowi dopiero punkt wyjściowy dla oceny potrzeby istnienia i podstaw takich instrumentów⁵⁵.

Przedmiotem wznowienia może być tylko postępowanie sądowe zakończone prawomocnym orzeczeniem⁵⁶. Prawomocność to sytuacja prawna charakteryzująca się niepodważalnością decyzji procesowej, która ma dwa aspekty: formalny oraz materialny⁵⁷. Pierwszy aspekt to niepodważalność prawomocnej decyzji procesowej za pomocą zwykłych środków zaskarżenia. Drugi zaś to wiążący się z prawomocnością stan rzeczy osądzonej (*res iudicata*) oraz domniemania: prawdziwości ustaleń dokonanych w prawomocnej decyzji procesowej i jej zgodności z przepisami prawa.

Prawomocności nie można łączyć jedynie ze stanami idealnymi (tj. sytuacją, gdy wyrok jest bezbłędny i pozbawiony wad prawnych)⁵⁸, gdyż wywołałoby to stan niepewności oraz braku trwałości prawomocnych orzeczeń sądowych. Dlatego pojęcie prawomocności wiąże się z nieodwołalnym i niezaskarżalnym wyrokiem wydanym w postępowaniu karnym⁵⁹. Jak zasadnie wskazuje A. Kaftal, walor prawomocności orzeczenia sądowego przemawia zdroworozsądkowo za tym, by przechodzić do porządku dziennego w sytuacji mniej istotnych uchybień prawomocnie zakończonego postępowania, w którym zapadło rozstrzygnięcie, przyjmując, że doszło do konwalidacji prawnej wykazanych błędów. Jednocześnie dopuszcza się uchylenie tak rozumianej prawomocności, gdyż nie może w sposób niepodważalny sankcjonować błędnych lub obarczonych poważnymi wadami prawnymi wyroków. A zatem w sytuacji, gdy mamy do czynienia z istotnymi błędami

⁵⁰ M. Zbrojewska, Rola i stanowisko..., s. 302-307.

⁵¹ Wyroki TK: z 9.6.1998 r., K 28/97, OTK 1998, Nr 4, poz. 50; z 17.10.2000 r., SK 5/99, OTK 2000, Nr 7, poz. 254; z 8.11.2001 r., P 6/01, OTK 2001, Nr 8, poz. 248; z 11.6.2002 r., SK 5/02, OTK-A 2002, Nr 4, poz. 41; z 19.2.2003 r., P 11/02, OTK-A 2003, Nr 2, poz. 12; z 7.3.2006 r., SK 11/05, OTK-A 2006, Nr 3, poz. 27.

⁵² P. Grzegorzczak, K. Weitz, Komentarz do art. 45 Konstytucji w: M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do Art. 1–86, Warszawa 2016, Nb 121, s. 1150-1151.

⁵³ Wyroki TK: z 19.2.2003 r., P 11/02...; z 14.11.2007 r., SK 16/05, OTK-A 2007, Nr 10, poz. 124.

⁵⁴ P. Grzegorzczak, Stabilność..., s. 135

⁵⁵ *Ibidem*, s. 151.

⁵⁶ Postanowienie SN z 14.11.2014 r., III KZ 87/14, OSNKW 2015, nr 4, poz. 32.

⁵⁷ S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2008, s. 63.

⁵⁸ L. Schaff, Proces karny Polski Ludowej, Warszawa 1953, s. 344.

⁵⁹ A. Kaftal, Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie karnym procesowym, Warszawa 1966, s. 53.

faktycznymi lub wadami prawnymi prawomocnego orzeczenia, dopuszczalne będzie uchylene jego prawomocności w drodze nadzwyczajnych środków zaskarżenia, w tym wznowienia postępowania⁶⁰. Jednakże, dopóki nie zostanie uchylony, nikt nie może kwestionować mocy wiążącej wyroku oraz konieczności podporządkowania się rozstrzygnięciu.

Wznowienie postępowania przełamuje zasadę niewzruszalności prawomocnych orzeczeń sądowych. Dlatego jest instytucją wyjątkową. Znajduje bowiem zastosowanie dopiero po uprawomocnieniu się orzeczenia i to w razie zajścia wyjątkowych okoliczności. Z tych przyczyn wznowienie postępowania jest ściśle określone w Kodeksie postępowania karnego⁶¹ i jest interpretowane zawężająco.

2.3. Wznowienie postępowania karnego a zasada sprawności (szybkości)

Prawo do sądu, w tym prawo do odpowiedniego ukształtowania postępowania do sądu, wymaga, aby sprawy były rozpoznawane, a postępowanie było sprawne, efektywne i szybkie⁶². Zasada szybkości odnosi się do czasu trwania procesu karnego – od momentu wszczęcia do chwili zakończenia postępowania karnego. Zasada sprawności procesu karnego kładzie nacisk nie tylko na czas postępowania, ale i na jakość działań podejmowanych przez organy procesowe⁶³. Sprawa powinna być nie tylko rozpoznana rzetelnie i jawnie, ale także sprawnie i dostatecznie szybko, by ochronę prawną uznać za efektywną. Spóźnione wymierzenie sprawiedliwości jest zaprzeczeniem tej zasady⁶⁴. Opóźnienia w wymiarze sprawiedliwości skutkują osłabieniem skuteczności sądów i nadużyciem zaufania do nich i do państwa w ogóle⁶⁵. Powyższa zasada znajduje swój wyraz w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, a także w art. 6 ust. 1 Konwencji, który wskazuje na pozytywny obowiązek państwa rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie.

Jednym z aspektów nakazu rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki jest branie przez sądy pod uwagę, w granicach obowiązujących przepisów, takiego sposobu działania, który najbardziej urzeczywistni przeprowadzenie postępowania bez nieuzasadnionej zwłoki⁶⁶. Nakaz ten należy rozumieć jako realny i samodzielny element składowy prawa do odpowiedniego ukształtowania

⁶⁰ *Ibidem*, s. 44-47 i wskazana tam literatura.

⁶¹ H. Kempisty, Kodeks postępowania..., s. 22.

⁶² P. Wiliński, Konstytucyjny standard prawa do sądu..., s. 217; wyroki TK: z 18.2.2009 r., KP 3/08, OTK-A 2009, Nr 2, poz. 9; z 15.4.2009 r., SK 28/08, OTK-A 2009, Nr 4, poz. 48; z 7.12.2010 r., P 11/09, OTK-A 2010, Nr 10, poz. 128.

⁶³ D. Szumiło-Kulczycka, Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego, w: P. Wiliński (red.), System prawa karnego procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego, Warszawa 2014, s. 949-950.

⁶⁴ T. Ereciński, K. Weitz , Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce, PS 2005, nr 10, s. 14-15.

⁶⁵ S. Pilipiec , Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu, An. UMCS, sec. G. Ius 2000, Tom 47, s. 230.

⁶⁶ P. Hofmański, Prawo do sądu w ujęciu konstytucyjnym i ustaw oraz standardów prawa międzynarodowego, w: L. Wiśniewski (red.), Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce, Warszawa 2006, s. 276.

postępowania sądowego⁶⁷. Jak wynika z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, o naruszeniu nakazu rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki można mówić po zbadaniu, czy postępowanie mogłoby zostać przeprowadzone w krótszym czasie, a jeśli tak, to czy jego przedłużenie nie miało uzasadnionych podstaw. Bierze się przy tym pod uwagę okoliczności konkretnej sprawy, uwzględniając stopień jej skomplikowania, sposób działania właściwego podmiotu⁶⁸.

W konfrontacji między rzetelnością postępowania oraz zapewnieniem jego szybkości i sprawności, należy opowiedzieć się (pomimo samodzielności tego elementu prawa do sądu) za stanowiskiem, że szybkość postępowania nie może wpływać szkodliwie na gwarancje procesowe osób uczestniczących w postępowaniu i nie powinna prowadzić do konfliktu z dochodzeniem do prawdy w procesie ani też ograniczać uprawnień procesowych ustawowo zagwarantowanych uczestnikom postępowania⁶⁹. Dyrektywy wymienione w art. 2 k.p.k., określające cele postępowania karnego, stanowią swoiste *ratio legis* kodeksu jako całości. Artykuł 2 § 1 pkt 1 i 2 k.p.k. wprowadza zasadę trafnej reakcji karnej, wymagając by przepisy procesowe były interpretowane w taki sposób, aby do odpowiedzialności karnej została pociągnięta osoba, która dopuściła się przestępstwa i aby trafnie wymierzono jej środki przewidziane w prawie karnym, natomiast osoba niewinna nie poniosła odpowiedzialności. Jak słusznie zauważył Trybunał Konstytucyjny, jednostronne kierowanie się dyrektywą pospiesznego prowadzenia postępowania może niekiedy zagrozić realizacji gwarancji procesowych uczestników postępowania karnego⁷⁰.

Wznowienie nieuchronnie powoduje przedłużenie czasu trwania postępowania karnego. Należy jednak odpowiedzieć na pytanie, czy stanowi może być postrzegane jako powodowanie zwłoki. Konstrukcja wznowienia postępowania karnego przewidziana w art. 540 k.p.k. i następne sprzyja wydawaniu przez sądy krajowe prawidłowych orzeczeń z uwzględnieniem nowych faktów i dowodów, rozstrzygnięć sądów krajowych, Trybunału Konstytucyjnego i organów międzynarodowych. Likwidowanie nieprawidłowości po uprawomocnieniu się orzeczeń, a nawet skierowaniu ich do wykonania ma szczególne znaczenie w dziedzinie prawa karnego, gdyż wydanie błędnego wyroku niesie za sobą często poważne i trudne do naprawienia skutki. Wznowienie stanowi próbę przywrócenia stanu sprzed naruszenia polegającego na wydaniu prawomocnego orzeczenia na skutek błędów proceduralnych czy naruszenia prawa materialnego. Dlatego uruchomienie

⁶⁷ P. Sarnecki, Komentarz do art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w: L. Garlicki (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz II, Warszawa 2016, uw. 10, s. 239-240.

⁶⁸ Wyroki TK: z 18.2.2009 r., KP 3/08, OTK-A 2009, Nr 2, poz. 9 oraz z 7.12.2010 r., P 11/09, OTK-A 2010, Nr 10, poz. 128.

⁶⁹ Wyroki TK: z 13.5.2002 r., SK 32/01, OTK-A 2002, Nr 3, poz. 31; 18.2.2009 r., KP 3/08, OTK-A 2009, Nr 2, poz. 9; 7.12.2010 r., P 11/09, OTK-A 2010, Nr 10, poz. 128; zob. też M. Kłopotka, Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Acta UWr. „Prawo” Tom LXXVI, 2007, s. 74; odmiennie: P. Grzegorzcyk, K. Weitz, Komentarz do art. 45 Konstytucji...: wskazują oni, że „wymaganie rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki jest emanacją konstytucyjnego prawa podmiotowego jednostki i nie ma podstaw, aby traktować je a priori jako słabsze w zestawieniu z innymi uprawnieniami wywodzonymi z nakazu ukształtowania postępowania w sposób odpowiedni, a zarazem że między wskazanymi wymaganiami zachodzą istotne pozytywne zależności”.

⁷⁰ *Ibidem*.

procedury związanej z postępowaniem w przedmiocie wznowienia postępowania nie może być uznane za spowodowanie zwłoki⁷¹.

2.4. Wznowienie postępowania karnego a zasada domniemania niewinności

Zasada domniemania niewinności stanowi jedną z naczelnych zasad procesu karnego, kreując „ustawowe założenie niewinności oskarżonego, które może zostać obalone dopiero wraz z prawomocnym zakończeniem postępowania wyrokiem skazującym albo warunkowo umarzającym postępowanie”⁷². Na treść tej zasady składają się: zakaz domniemywania winy oskarżonego, zakaz przesądzania winy oskarżonego przed prawomocnym zakończeniem procesu, zakaz traktowania oskarżonego od początku tak, jakby był sprawcą zarzucanego przestępstwa oraz zakaz konstruowania faktycznego domniemania winy⁷³.

Ponieważ w wyniku uprawomocnienia się wyroku skazującego sądu karnego dochodzi do obalenia zasady domniemania niewinności, w postępowaniu o wznowienie postępowania ciężar uprawdopodobnienia podstaw do wznowienia spoczywa na wnioskodawcy. A zatem, to osoba, która chce wykazać korzystne dla siebie okoliczności, ma obowiązek ich dowiedzenia. W miejsce zasady domniemania niewinności, w postępowaniu o wznowienie, co do zasady, mamy zasadę niewzruszalności prawomocnych orzeczeń i domniemanie prawidłowości wyroku skazującego⁷⁴.

Z jednej strony, jeżeli w postępowaniu karnym zapadł wyrok uniewinniający lub umarzający postępowanie, oskarżony jest uwolniony od zarzutów oskarżenia z uwagi na stwierdzenie jego niewinności przez sąd czy też z uwagi na niedopuszczalność orzekania o jego odpowiedzialności karnej (przeszkody procesowe) – działa więc, jak słusznie wskazują M. Biłtyj i A. Murzynowski, domniemanie uczciwości człowieka, któremu nie udowodniono winy (*praesumptio boni viri*), które nakazuje traktować go jak osobę niewinną⁷⁵.

Z drugiej strony, jeżeli w postępowaniu karnym zapadł wyrok skazujący lub warunkowo umarzający postępowanie, domniemywa się, że oskarżony jest winien popełnienia przypisanego mu przez sąd przestępstwa. Samo zakwestionowanie prawidłowości takiego wyroku we wniosku o wznowienie nie wpływa na sytuację prawną takiego oskarżonego, który aż do chwili wznowienia jest traktowany jak sprawca przestępstwa⁷⁶.

⁷¹ Mutatis mutandis wyrok TK z 18.2.2009 r., KP 3/08, OTK-A 2009, Nr 2, poz. 9.

⁷² P. Kruszyński, S. Pawelec, Zasada domniemania niewinności, w: P. Wiliński (red.), System prawa karnego procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego, Warszawa 2014, s.1568-1569.

⁷³ P. Kruszyński, Zasada domniemania niewinności w polskim procesie karnym, Warszawa 1983, s. 21.

⁷⁴ M. Ciukas, Domniemanie niewinności w postępowaniu wznowieniowym, Prok. i Pr. 2010, Nr 6, s. 62-63.

⁷⁵ M. Biłtyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 122.

⁷⁶ *Ibidem*.

Skutkiem domniemania prawdziwości prawomocnego orzeczenia w razie niewykazania istnienia podstaw do wznowienia (uprawdopodobnienia wystąpienia jednej z podstaw wymienionych w art. 540 k.p.k. i następne), jest brak możliwości jego uchylenia z uwagi na niepodważenie domniemania. Ciężar dowodu w tej sytuacji, inaczej niż w postępowaniu karnym, spoczywa na wnioskodawcy.

Zdaniem M. Biłyja i A. Murzynowskiego, wpływ zasady domniemania niewinności w postępowaniu dotyczącym wznowienia nie jest całkowicie wyłączony. Zakwestionowanie prawdziwości wyroku skutkujące jego ponownym sprawdzaniem oraz potencjalną możliwością uchylenia sprawa, że „częściowo odżywają reguły działające w procesie karnym jeszcze przed wydaniem tego wyroku”⁷⁷. Wskazuje się tu na zasadę *in dubio pro reo*, zgodnie z którą „nie wyjaśnione i niemożliwe do wyjaśnienia wątpliwości, dotyczące występowania podstaw do wznowienia postępowania karnego, trzeba tłumaczyć w kierunku dla skarżącego korzystnym”⁷⁸.

Jak zasadnie wskazuje M. Ciukas, zasada z art. 5 § 1 k.p.k. nie doznaje jednak w ogóle naruszenia, gdy wznowienie następuje z przyczyn wskazanych w art. 540 § 3 k.p.k. Jest to spowodowane tym, że wówczas nie pojawiają się w ogóle w postępowaniu wznowieniowym czynności dowodowe. Wystarczające dla wznowienia będzie załączenie przez skazanego do wniosku odpisu rozstrzygnięcia organu międzynarodowego⁷⁹.

2.5. Wznowienie postępowania karnego a zasada prawa do obrony

Istnieje również zależność między wznowieniem postępowania a zasadą prawa do obrony. Zasada ta jest powszechnie uznawana za podstawowe prawo człowieka, fundament funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, warunek rzetelności procedury karnej⁸⁰ i zasadę demokratycznego procesu karnego. Przysługuje każdej jednostce na równym zasadach i w równym zakresie. „Prawo do obrony obejmuje wszelkie czynności podejmowane w interesie oskarżonego, które zmierzają do odparcia oskarżenia lub oddalenia roszczenia cywilno-prawnego albo odpowiedniego zmniejszenia jego odpowiedzialności i zmniejszenia wszelkich uciążliwości procesowych”⁸¹. W doktrynie wyróżnia się obronę formalną (korzystanie z pomocy obrońcy) oraz obronę materialną (uprawnienie do odpierania zarzutów ujętych w oskarżeniu, do unikania groźących konsekwencji prawnych podjętych w drodze nielojalnych sposobów ze strony organów procesowych)⁸². Jak zasadnie wska-

⁷⁷ *Ibidem*, s. 123.

⁷⁸ *Ibidem*; por. P. Kruszyński, Zakres obowiązywania reguły *in dubio pro reo* w procesie karnym, PIP 1979, nr 10, s. 76-77.

⁷⁹ M. Ciukas, Domniemanie niewinności..., s. 64.

⁸⁰ W. Daszkiewicz, Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne, tom I, Bydgoszcz 1999, s. 83.

⁸¹ K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, Proces karny, Katowice 2003, s. 106.

⁸² T. Nowak, Prawo do obrony oskarżonego w postępowaniu przyspieszonym, Pal. 1987, nr 10-11, s. 210-216; szerzej: P. Wiliński, Obrona materialna i formalna w procesie karnym, w: G. Rejman, B.T. Bieńkowska, Z. Jędrzejowski, P. Mierzejewski (red.), Problemy prawa i procesu karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Alfreda Kaftala, Warszawa 2008, s. 341-351.

zuje judykatura, oba te elementy wzajemnie się przenikają i uzupełniają – tylko wówczas bowiem prawo do obrony ma charakter realny i rzeczywisty⁸³.

Zasada prawa do obrony znajduje wyraźne odzwierciedlenie w sposobie w jaki ukształtowana została procedura dotycząca wznowienia postępowania karnego. Realizuje się ona m.in. poprzez wznowienie postępowania na korzyść oskarżonego (art. 540 § 2 i 3 k.p.k.), prawo złożenia wniosku o wznowienie postępowania (art. 542 k.p.k.), możliwość dopuszczenia do udziału w posiedzeniu (art. 544 § 3 k.p.k.), prawo udziału w czynnościach sprawdzających w trybie art. 97 k.p.k. (art. 546 k.p.k.), zażalenie na postanowienie o oddaleniu wniosku o wznowienie (art. 547 § 1 k.p.k.) oraz wyznaczenie obrońcy z urzędu (art. 548 k.p.k.)⁸⁴.

2.6. Standardy poszanowania konstytucyjnych gwarancji procesowych prawa do sądu w postępowaniu wznowieniowym

Wynikające z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP prawo do sądu obejmuje nie tylko postępowanie główne *sensu stricto*, ale także inne postępowania, w których sąd rozstrzyga o prawach i obowiązkach danego podmiotu.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego istnieje rozbieżność co do tego, czy gwarancje z art. 45 ust. 1 odnoszą się również do postępowania wznowieniowego. W związku z powyższym należy rozstrzygnąć, czy ograniczenie ustawowego prawa do wznowienia postępowania karnego (art. 540 § 3 k.p.k.) ogranicza równocześnie konstytucyjne prawo do uzyskania rozstrzygnięcia sprawy karnej zgodnie z wymogami określonymi w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Czy mamy w tej sytuacji do czynienia z pośrednim zamknięciem drogi sądowej przez naruszenie wymogów sprawiedliwości proceduralnej w prawie do sądu.

Z jednej strony można wyróżnić pogląd, że wznowienie postępowania nie jest objęte wszystkimi gwarancjami prawa do sądu oraz powiązanej z nim zasady dwuinstancyjności postępowania⁸⁵. Pogląd taki podzielił Sąd Najwyższy⁸⁶. W ten sposób uzasadniano to, że niemożność zaskarżenia orzeczenia sądu odwoławczego „nie prowadzi automatycznie do naruszenia prawa do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości”⁸⁷. Podnosi się bowiem, że pomimo iż nadzwyczajne środki zaskarżenia nie są związane z realizacją konstytucyjnego prawa do sądu, to w przypadku wznowienia postępowania rozwiązania prawne w pewnych

⁸³ Wyrok SN z 1.12.1997 r., III KKN 168/97, Proki Pr.-wkładka 1998 Nr 4 poz. 7.

⁸⁴ Szerzej: P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, w: P. Wiliński (red.), System prawa karnego procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego, Warszawa 2014, s. 1557-1558.

⁸⁵ Wyroki TK: z 12.1.2009 r., SK 2/09, OTK-A 2010 nr 1, poz. 1; postanowienia TK z: 29.6.2006 r., Ts 168/05, OTK-B 2007, nr 1, poz. 17; 28.2.2006 r., Ts 218/05, OTK-B 2006, nr 3, poz. 125; 18.1.2006 r., Ts 55/05, OTK-B 2006, nr 1, poz. 31.

⁸⁶ Postanowienie SN z 10.12.2014 r., III KZ 93/14, LEX nr 1551673.

⁸⁷ Postanowienie TK z 21.7.2009 r., sygn. Ts 220/07, OTK ZU nr 4/B/2009, poz. 248.

kwestiach mogą ograniczać prawo do sądu⁸⁸. Istotne jest stwierdzenie, że sąd, orzekając w kwestii wznowienia postępowania karnego, nie inicjuje postępowania celem rozstrzygnięcia co do istoty sprawy. Istotą sprawy jest bowiem kwestia odpowiedzialności karnej oskarżonego. Dodatkowo, sąd, orzekając w przedmiocie wznowienia postępowania, nie analizuje istoty sprawy, lecz bada tylko, czy istnieją podstawy do wznowienia postępowania⁸⁹. Trybunał Konstytucyjny podniósł bowiem, że „wznowienie oparte na ustawowych przesłankach (wznowienie *sensu stricto*) nie jest objęte wszystkimi gwarancjami art. 45 ust. 1 oraz art. 78 Konstytucji (...). Ograniczenie możliwości wznowienia postępowania nie narusza *per se* prawa do sądu (...) chodzi tu o analogiczną sytuację, jak w wypadku braku powszechnego prawa strony do wnoszenia kasacji (...). Wprowadzając procedurę wznowieniową, ustawodawca może (...) kształtować przesłanki jej uruchomienia, zakres podmiotów uprawnionych oraz kategorię spraw, jakie obejmuje”⁹⁰.

Z drugiej strony, w orzecznictwie TK ukształtował się pogląd, zgodnie z którym „pozbawienie prawa do wznowienia postępowania, jednej z dróg ubiegania się o sprawiedliwe rozstrzygnięcie sądowe, niewątpliwie jest ograniczeniem prawa do sądu”⁹¹. Pogląd taki spotkał się również z akceptacją doktryny⁹² oraz Sądu Najwyższego⁹³. Trybunał Konstytucyjny, oceniając przepisy prawa wyborczego przewidujące szczególny tryb ochrony dóbr osobistych kandydatów w toku kampanii wyborczej w zakresie, w jakim nie jest możliwe wznowienie postępowania, stwierdził ich niezgodność z art. 45 ust. 1 oraz art. 77 ust. 2 Konstytucji. Uzasadniając wyrok Trybunał Konstytucyjny podniósł, że „bardzo ważnym elementem sprawiedliwości proceduralnej jest także wymóg takiego ukształtowania procedury sądowej, aby istniało jak największe prawdopodobieństwo uzyskania rozstrzygnięcia zgodnego z prawem i opartego na prawdziwych ustaleniach faktycznych. Dotyczy to w szczególności sytuacji, w której już po wydaniu orzeczenia pojawiają się nowe dowody, z których wynika, że prawomocne orzeczenie nie odpowiada rzeczywistości. Ustawodawca musi zatem starannie wyważyć zasadę stabilności orzeczeń sądowych oraz konieczność zapewnienia środków prawnych umożliwiających wzruszenie takich orzeczeń w sytuacji, gdy są one dotknięte poważnymi wadami”⁹⁴. W sytuacji podjęcia decyzji o wprowadzeniu dodatkowej, wykraczającej poza minimalny standard konstytucyjny, procedury, ustawodawca powinien uwzględnić to, że taka procedura – mimo że nieobligatoryjna z perspektywy konstytucyjnej – może stać się przedmiotem oceny Trybunału Konstytucyjnego. Należy zatem uwzględnić, że zgodnie z utrwalonym poglądem

⁸⁸ Wyrok TK z 7.9.2006 r., SK 60/05, OTK-A 2006, nr 8, poz. 101.

⁸⁹ Por. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, jw., s. 445-446

⁹⁰ Wyrok TK z 12.1.2009 r., SK 2/09, OTK-A 2010 nr 1, poz. 1.

⁹¹ Wyrok TK z 7.9.2006 r., SK 60/05, OTK-A 2006, nr 8, poz. 101.

⁹² S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania karnego, w: Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze. Kodeks postępowania karnego, Zeszyt 16, Warszawa 1998, s. 209; L. Morawski, Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz, Toruń 2002, s. 168 i nast.

⁹³ Wyrok SN z 12.6.2012 r., IV KO 10/12, OSNKW 2012, Nr 10, poz. 109.

⁹⁴ Wyrok TK z 21.7.2009 r., K 7/09, OTK-A 2009, nr 7, poz. 113. Tak również przy ocenie 5-letniego terminu do wznowienia postępowania cywilnego (art. 408 k.p.c.) – zob. wyrok TK z 22.9.2015 r., SK 21/14, OTK-A 2015, nr 8, poz. 122.

zasady sprawiedliwości proceduralnej są „wartością samą w sobie” i wynikają nie tylko z art. 45 ust. 1 Konstytucji, ale również i przede wszystkim z art. 2 Konstytucji; dotyczą bowiem wszystkich etapów postępowania sądowego⁹⁵. Podobnie, samo zbyt rygorystyczne pojmowanie przesłanek wznowienia, czy też ograniczenie wykładni tylko do językowej byłoby nie tylko sprzeczne z konwencyjną aksjologią praw człowieka, ale i również ograniczałoby prawo do sądu⁹⁶. Nie można zatem nie zgodzić się z Trybunałem Konstytucyjnym, który przyjął, że „gwarancje proceduralne wyrażone w art. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji odnoszą się do postępowań nadzwyczajnych”⁹⁷.

Z tych przyczyn przy ocenie standardów gwarancji procesowych przewidzianych w postępowaniu wznowieniowym zastosowanie znajdzie zarówno art. 2 i 45 Konstytucji RP.

2.7. Podsumowanie

Jak już wspomniano, zasada stabilności rozstrzygnięć w sprawach karnych może pozostawać w kolizji z zasadą prawdy materialnej, a także legalizmu. Rozszerzanie możliwości wzruszenia prawomocnego orzeczenia sądowego ogranicza z kolei jego stabilność. Im większa natomiast stabilność prawomocnych orzeczeń, tym większe ryzyko utrzymania w mocy i wykonania wyroku błędnego i przez to niesprawiedliwego.

W sytuacji zakończenia postępowania karnego wyrokiem stwierdzającym winę oskarżonego i jego ukaraniem, zakaz wynikający z zasady *ne bis in idem* zakłada „pochłonięcie” przez orzeczenie winy sprawcy i bezprawność przypisanego mu czynu. Dlatego ponowne prowadzenie postępowania w przedmiocie odpowiedzialności karnej sprawcy byłoby sprzeczne z nakazem proporcjonalnej reakcji karnej z wynikającym z zasady demokratycznego państwa prawnego⁹⁸. Dalszych argumentów przemawiających za obowiązywaniem zasady *ne bis in idem* dostarcza zasada stabilności prawomocnych orzeczeń, będąca elementem zasady pewności i bezpieczeństwa prawnego, wywodzonej z zasady demokratycznego państwa prawnego. Z zasady tej wynika nakaz przerwania na jednokrotnym osądzeniu sprawcy, niezależnie od tego, jakim wynikiem zakończyło się prowadzone przeciwko niemu postępowanie karne. Już samo przedstawienie zarzutu, a więc przejście do fazy *in personam* samo w sobie pociąga za sobą ingerencję w godność i szeroko rozumianą wolność oskarżonego. Ingerencja ta trwa aż do chwili wydania prawomocnego orzeczenia rozstrzygającego kwestię winy oskarżonego. Ponowne postępowanie to zawsze ponowna ingerencja w sferę praw i wolności jednostki, którą może uzasadniać jedynie (i to w ograniczonym zakresie)

⁹⁵ Wyroki TK: z 12.1.2009 r., SK 2/09, OTK-A 2010 nr 1, poz. 1; z 21.7.2009 r., K 7/09, OTK-A 2009, nr 7, poz. 113.

⁹⁶ Wyrok TK z 7.9.2006 r., SK 60/05, OTK-A 2006, nr 8, poz. 101.

⁹⁷ Wyrok TK z 30.5.2007 r., SK 68/06, OTK-A 2007, nr 6, poz. 53.

⁹⁸ B. Nita-Świątkowska, Wznowienie postępowania w następstwie stwierdzenia niekonstytucyjności norm a zasada prawomocności orzeczeń sądowych, w: M. Bernatt, J. Królikowski, M. Ziółkowski (red.), Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sferze stosowania prawa, Warszawa 2013, s. 169 i cytowana tam literatura niemiecka.

doprowadzenie do stanu, w którym prawomocne orzeczenie odpowiadać będzie wymogom wynikającym z zasady prawdy materialnej⁹⁹.

Z konstytucyjnej zasady prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji) wynika prawo do rzetelnego i merytorycznie prawidłowego rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie¹⁰⁰. Szybkość postępowania sądowego ma oczywiście znaczny wpływ na skuteczność ochrony praw i wolności gwarantowanych w Konstytucji. Nie powinna jednak przynosić uszczerbku właściwej wykładni i prawidłowemu zastosowaniu norm prawnych¹⁰¹. Obok prawa do bezzwłocznego rozpoznania sprawy i uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia, strony mają prawo do uzyskania prawidłowego rozstrzygnięcia, zgodnego z normami prawa materialnego. Nie ulega wątpliwości, że elementem zasady prawa do sądu jest zasada prawdy materialnej¹⁰².

W doktrynie konieczność wywiązania się przez Polskę z ciężących na niej zobowiązań międzynarodowych przeciwstawia się obowiązkowi poszanowania powagi rzeczy osądzonej oraz pewności obrotu prawnego¹⁰³. Należy przy tym zastrzec, że pewność obrotu prawnego w procedurze karnej ma dużo mniejsze znaczenie niż w procedurze cywilnej.

W postępowaniu karnym przyzwolenie na ingerencję w stabilność prawomocnego orzeczenia motywowane jest większą przewidywalnością skutków wzruszenia prawomocności, zasadą *nullum crimen sine lege*, a przede wszystkim potrzebą uszanowania poczucia sprawiedliwości. Dodatkowo, biorąc pod uwagę klauzulę państwa prawnego, wyłączone jest wykonywanie kary orzeczonej na podstawie przepisów, które okazały się wadliwe z uwagi na ich niezgodność z Konwencją. Sprawa karna dotyczy przede wszystkim relacji jednostka – państwo. Mniejsze znaczenie ma problem ochrony drugiej strony procesu¹⁰⁴, co przemawia za mocniejszą pozycją zasady prawdy materialnej oraz zasady legalizmu w stosunku do zasady stabilności orzeczeń sądowych.

Na koniec przedmiotowych rozważań należy przypomnieć trzy wnioski sformułowane przez A. Murzynowskiego i M. Biłtę. Po pierwsze, konieczne jest stworzenie szerokich możliwości uchylecia i zmiany prawomocnych orzeczeń na korzyść oskarżonego, ograniczając jednocześnie podstawy przemawiające za ich uchyleciem na jego niekorzyść. Po drugie, wznowienie postępowania powinno dotyczyć sytuacji gdy może ono skutkować istotnymi zmianami w prawomocnym

⁹⁹ *Ibidem*, s. 170.

¹⁰⁰ Wyroki TK: z 18.2.2009 r., Kp 3/08, OTK-A 2009, Nr 2, poz. 9. i z 16.3.1999 r. SK 19/98, OTK 1999, nr 3, poz. 36.

¹⁰¹ Wyrok TK z 18.2.2009 r., Kp 3/08, OTK-A 2009, Nr 2, poz. 9.

¹⁰² B. Nita, Postępowanie karne przeciwko podmiotom zbiorowym. Rozważania na tle prawnoporównawczym z uwzględnieniem perspektywy konstytucyjnej i międzynarodowej oraz powinności wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej, Sopot 2008, s. 129 i 236; W. Hermeliński, B. Nita, Orzekanie reformatoryjne na podstawie nowych ustaleń faktycznych w postępowaniu karnym, PIP 2009, z. 4, s. 67.

¹⁰³ M. Wąsek-Wiadrek, Wznowienie postępowania karnego w następstwie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: K. Ślęzak (red.), *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. 4, Warszawa 2010, s. 294.

¹⁰⁴ Por. P. Grzegorzczak, Wpływ stwierdzenia niekonstytucyjności podstawy prawnej na stabilność prawomocnych orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w państwach europejskich, PS 2009 Nr 1, s. 136.

orzeczeniu, a nie błahymi czy też pozornymi. Po trzecie, celem uniknięcia pochopnych decyzji w zakresie wznowienia, należałoby określić warunki i tryb postępowania dotyczącego wznowienia¹⁰⁵.

3. Przedmiot wznowienia postępowania karnego

Przedmiotem wznowienia może być tylko postępowanie sądowe zakończone prawomocnym orzeczeniem¹⁰⁶. Problem prawomocności został szeroko omówiony w literaturze czy to z punktu widzenia ujęcia dwuaspektowego (wyróżnienie prawomocności formalnej i materialnego)¹⁰⁷, czy też ujęcia integralnego (jednolite ujęcie prawomocności)¹⁰⁸. W związku z powyższym nie istnieje konieczność jej pogłębionej analizy¹⁰⁹.

Przedmiotem wznowienia są głównie postępowania zakończone prawomocnym orzeczeniem rozstrzygającym o odpowiedzialności karnej. Z treści przepisów art. 540 k.p.k. oraz art. 540a k.p.k. wynika w sposób bezsporny, że postępowanie sądowe, prawomocnie zakończone, musi rozstrzygać o odpowiedzialności karnej oskarżonego, a nie o jakiegokolwiek kwestii incydentalnej, chociażby istotnej dla oskarżonego, rozstrzyganej w toku postępowania karnego¹¹⁰.

Należy pamiętać jednak, że przez prawomocne orzeczenie kończące postępowanie sądowe należy rozumieć postępowanie sądowe, w którym prawomocnie rozstrzygnięto o przedmiocie procesu (niekoniecznie o odpowiedzialności karnej), w tym o dopuszczalności procedowania w tej materii¹¹¹. Z tych przyczyn wznowienie może dotyczyć orzeczenia sądu kończącego postępowanie sądowe w sprawie o odszkodowanie i zadośćuczynienie na podstawie ustawy z 23.2.1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz

¹⁰⁵ M. Bityj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 15.

¹⁰⁶ Postanowienie SN z 14.11.2014 r., III KZ 87/14, OSNKW 2015, nr 4, poz. 32.

¹⁰⁷ M. Cieślak, Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne, Warszawa 1984, s. 369; W. Daszkiewicz, Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne, t. 2, Bydgoszcz 2001, s. 37; A. Gaberle, Leksykon polskiej procedury prawnej, Gdańsk 2004, s. 216; J. Grajewski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 2008, s. 340; C. Kulesza w: B. Bieńkowska, P. Kruszyński (red.), C. Kulesza, P. Piszczek, Wykład prawa karnego procesowego, wyd. 3, Białystok 2004, s. 246; M. Lipczyńska, Polski proces karny, t. I, Zagadnienia ogólne, Warszawa 1986, s. 115-116; K. Marszał, Proces karny. Zagadnienia ogólne, Katowice 2008, s. 273; M. Rogalski, Przesłanka powagi rzeczy osądzonej w procesie karnym, Kraków 2005, s. 157; E. Skrętowicz, w: R. Kmiecik, E. Skrętowicz, Proces karny. Część ogólna, Warszawa 2009, s. 228; S. Śliwiński, Proces karny. Zasady ogólne, Warszawa 1948, s. 442-445; J. Tylman, w: T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne, Warszawa 2009, s. 188; K. Woźniowski, w: J. Grajewski (red.), K. Papke-Olszuskas, S. Steinborn, K. Woźniowski, Prawo karne procesowe. Część ogólna, Warszawa 2009, s. 342; S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2009, s. 65-66.

¹⁰⁸ J. Haber, Istota prawomocności w prawie procesowym karnym, Zeszyty Prawnicze PAN 1960, z. 1, s. 170; A. Kaftal, Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie karnym procesowym, Warszawa 1966, s. 72; L. Schaff, Proces karny Polski Ludowej. Wykład zasad ogólnych, Warszawa 1953, s. 343; S. Wyciszczak, Rozważania na temat pojęcia prawomocności w polskim procesie karnym, PiP 1965, z. 4, s. 626-629.

¹⁰⁹ Szerzej: S. Steinborn, Prawomocność części orzeczenia w procesie karnym, Warszawa 2011.

¹¹⁰ Postanowienia SN z: 27.8.2008 r., IV KZ 59/08, OSNwSK 2008, Nr 1, poz. 1715; 20.9.2017 r., II KZ 22/17, niepubl.

¹¹¹ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II, wyd. IV, Warszawa 2018, teza 2, s. 663.

niepodległego bytu Państwa Polskiego¹¹², prowadzone na podstawie ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich w razie orzeczenia wobec nieletniego środka poprawczego umieszczenia w zakładzie poprawczym, o umorzeniu postępowania w związku z ustaloną niepoczytalnością sprawcy, co do postanowień w przedmiocie dopuszczalności środka odwoławczego¹¹³. Możliwość wznowienia przewidziano również w przypadku postępowania lustracyjnego (w oparciu o już nieobowiązującą ustawę z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi¹¹⁴, jak również ustawę z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów¹¹⁵). Dopuszczalność wznowienia postępowania w obu przypadkach wywiedziono wprost z ustawowego nakazu odpowiedniego stosowania przepisów kodeksu postępowania karnego.

W judykaturze dominuje pogląd, zgodnie z którym wznowienie postępowania jest dopuszczalne także w sprawach odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie, ukaranie, tymczasowe aresztowanie i zatrzymanie¹¹⁶. Nie znajdują zastosowania wówczas jednak przepisy art. 540 § 1 pkt 2 a-c k.p.k., gdyż odnoszą się do głównego przedmiotu procesu (odpowiedzialności oskarżonego za zarzucany mu czyn przestępny), a nie do odpowiedzialności Skarbu Państwa za działalność jego organów¹¹⁷.

Powstaje jednak wątpliwość, jak traktować orzeczenia sądowe nie odnoszące się do kwestii rozstrzygnięcia w przedmiocie procesu, co do których jednocześnie brak odesłania ustawowego do odpowiedniego stosowania kodeksu postępowania karnego. Czy wznowienie postępowania jest wówczas dopuszczalne?

Można tu zaprezentować dwa stanowiska. Zgodnie z pierwszym przepisy art. 540 k.p.k. oraz art. 540a k.p.k. nie pozostawiają wątpliwości, że postępowanie sądowe, prawomocnie zakończone, musi rozstrzygać o odpowiedzialności karnej oskarżonego, a nie o jakiegokolwiek kwestii incydentalnej, chociażby istotnej dla oskarżonego, rozstrzyganej w toku postępowania karnego. Prawomocnym orzeczeniem kończącym postępowanie karne w rozumieniu art. 540 § 1 k.p.k. jest więc wyłącznie takie, które rozstrzyga w przedmiocie odpowiedzialności karnej¹¹⁸. Zgodnie z drugim

¹¹² Dz.U. z 2017 r., poz. 1987 ze zm.; postanowienie SN z 7.5.2007 r., V KZ 24/07, OSNKW 2007, Nr 6, poz. 53.

¹¹³ Postanowienie SN z 9.8.2007 r., V KO 35/07, OSNwSK 2007, Nr 1, poz. 1793.

¹¹⁴ Ustawa z dnia 11.4.1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi (tekst jedn.: Dz. U. z 1999 r. nr 42, poz. 428 ze zm.), zob. postanowienie SN z 21.4.2005 r., II KO 59/04, OSNKW 2005, Nr 5-6, poz. 56, por. wcześniejsze postanowienie SN z 21.6.2000 r., II KO 56/00, Lex nr 50925.

¹¹⁵ Ustawa z dnia 18.10.2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów (tekst jedn.: Dz.U. z 2017 r., poz. 2186 ze zm.), zob. np. postanowienie SN z 29.1.2008 r., II KO 25/06, Lex nr 362207.

¹¹⁶ Zob. np. postanowienia SN: z 26.4.2018 r. IV KO 12/18, Lex nr 2499822; z 8.4.2016 r. II KO 7/16, OSNKW 2016, Nr 7, poz. 46.

¹¹⁷ Zob. postanowienia SN: z 6.10.2015 r. V KO 31/15, KZS 2017, Nr 1, poz. 33; z 22.5.1992 r., WO 65/92, OSNKW 1992, Nr 11-12, poz. 90; z 22.4.2015 r., IV KO 8/15, Lex nr 1681521, S. Zabłocki w: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. III, red. R. Stefański, S. Zabłocki, Warszawa 2004, s. 661.

¹¹⁸ Postanowienie SN z 14.11.2014 r. III KZ 87/14, OSNKW 2015, Nr 4, poz. 32.

stanowiskiem wznowieniu podlegają postępowania zakończone prawomocnym orzeczeniem rozstrzygającym o odpowiedzialności karnej, bądź te w których rozstrzygnięto o przedmiocie procesu, choćby nie dotyczyły kwestii odpowiedzialności karnej, a nawet uboczne, to jest toczące się poza zasadniczym nurtem procesu, o ile mają charakter autonomiczny względem tego nurtu, a więc nie są z nim związane¹¹⁹.

Opowiedzieć należy się za drugim stanowiskiem. Przemawia za tym choćby to, że wznowienie postępowania ma zastosowanie także do niektórych postępowań ubocznych, mając na względzie postępowania o charakterze autonomicznym względem głównego nurtu procesu, które mogą stanowić osobny przedmiot wniosku o wznowienie. Wyłączyć z tego zakresu należy jednak postępowania o charakterze niesamoistnym, związane ściśle z głównym przedmiotem procesu¹²⁰. Jak słusznie wskazuje D. Szumiło-Kulczycka, skoro wykładnia językowa art. 540 k.p.k. nie daje żadnych podstaw do eliminowania z zakresu działalności tego przepisu postępowań dodatkowych, to *lege non distinguante* należy dopuścić możliwość objęcia ich trybem wznowieniowym, pod warunkiem spełnienia pozostałych warunków określonych w kodeksie. Postępowanie musi być zatem zakończone orzeczeniem prawomocnym ostatecznie rozstrzygającym o jego przedmiocie. Jego przedmiot musi być odrębny od zasadniczego nurtu procesu i nie może podlegać późniejszemu badaniu w toku procesu¹²¹. Tytułem przykładu można przytoczyć postanowienie w przedmiocie przepadku przedmiotów poręczenia¹²², czy uzupełnienia wyroku w zakresie określonym w art. 420 k.p.k.¹²³. Odmiennie wygląda sytuacja w zakresie postanowienia w przedmiocie nałożenia kary porządkowej¹²⁴, które nie posiada przymiotu ostateczności z uwagi na możliwość uchylecia w trybie art. 286 k.p.k. oraz 287 § 3 k.p.k. Z uwagi na ścisły związek z toczącym się postępowaniem i służebną wobec niego rolę, nie podlega wznowieniu postępowanie o dopuszczeniu do udziału w postępowaniu oskarżyciela posiłkowego lub przedstawiciela społecznego, wyłączeniu sędziego, zastosowaniu środków zapobiegawczych, dopuszczeniu dowodu, zarządzeniu przerwy i odroczeniu rozprawy¹²⁵.

Za drugim stanowiskiem przemawia więc charakter prawny wymienionych postępowań, cechujących się merytorycznym i ostatecznym zakończeniem samoistnego wątku procesowego niezależnego względem głównego nurtu procesu. Należy wskazać, że ograniczenia do wznowienia

¹¹⁹ Postanowienie SA w Krakowie z 2.7.2015 r., II AKO 61/15, KZS 2015, Nr 7-8, poz. 66, postanowienia SN: z 25.10.2007 r., III KO 40/07 niepublik., z 3.9.2015 r., V KO 43/15 OSNKW 2016, Nr 1, poz. 3.

¹²⁰ M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 59, S. Zabłocki, w: R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. III, Warszawa 2004, s. 648.

¹²¹ D. Szumiło – Kulczycka, Prawne warunki wznowienia..., s. 219-220.

¹²² M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 60, D. Szumiło – Kulczycka, Prawne warunki wznowienia..., s. 220.

¹²³ M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 60, D. Szumiło – Kulczycka, Prawne warunki wznowienia..., s. 220, H. Kempisty, Kodeks postępowania..., s. 27.

¹²⁴ Tak np. M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie ..., s. 60, D. Szumiło – Kulczycka, Prawne warunki wznowienia..., s. 220, por. jednak postanowienia SN: z 13.11.2015 r., III KZ 68/15, KZS 2017, Nr 1, poz. 36.; z 29.1.2008 r., IV KO 118/07, OSN Prok. i Pr. 2009, Nr 1, poz. 27.

¹²⁵ M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 60.

postępowania odnoszącego się tylko do odpowiedzialności karnej nie da się wyprowadzić z literalnej wykładni art. 540 k.p.k., zwłaszcza że z art. 540 § 1 pkt 1 k.p.k., czy art. 540 § 2 i 3 k.p.k. takiego wniosku wywieść się nie da. W art. 540 § 3 k.p.k. jest zresztą mowa o oskarżonym, nie zaś jak np. w art. 540 § 1 pkt 1 lit a k.p.k. o skazanym.

Poszukując jeszcze innych sytuacji, poza wymienionymi wyżej, w których dopuszczalne jest wznowienie postępowania, zgodnie w doktrynie i orzecznictwie przyjmuje taką możliwość w stosunku do:

- orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich¹²⁶;
- orzeczenia w przedmiocie określenia kwalifikacji prawnej czynu według prawa polskiego oraz określenia orzeczonej przez sąd państwa obcego kary podlegającej wykonaniu, która została przejęta do wykonania w Polsce¹²⁷;
- orzeczenia w przedmiocie dopuszczalności środka odwoławczego¹²⁸;
- wydania w postępowaniu wznowieniowym nowego prawomocnego wyroku, w tym także bez przekazywania sprawy po wznowieniu do ponownego rozpoznania właściwemu sądowi, a więc, gdy wyrok wyda sąd wznawiający¹²⁹;
- wydania wyroku przez Sąd Najwyższy wyroku merytorycznie rozstrzygającego sprawę w trybie art. 537 § 2 k.p.k.¹³⁰.

Jak wynika z judykatury nie jest dopuszczalne wznowienie postępowania w zakresie takich rozstrzygnięć jak:

- ukaranie uczestnika procesu karą porządkową na podstawie art. 49 § 1 u.s.p.¹³¹;
- objęcie skazanego leczeniem w trybie art. 117 k.k.w.¹³²;
- zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia sprawcy w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym¹³³;
- orzeczenie Sądu Najwyższego, którym sąd ten oddalił kasację¹³⁴;

¹²⁶ Postanowienie SN z 8.4.2016 r. II KO 7/16, OSNKW 2016, Nr 7, poz. 46.

¹²⁷ Postanowienie SN z 6.7.2011 r. IV KO 51/11, Lex nr 848175.

¹²⁸ Postanowienie SN z 9.8.2007 r., V KO 35/07, OSNwSK 2007, Nr 1, poz. 1793.

¹²⁹ Postanowienie SN z 20.5.2010 r., V KO 47/10, OSNKW 2010, Nr 8, poz. 73.

¹³⁰ D. Szumiło – Kulczycka, Prawne warunki wznowienia..., s. 224.

¹³¹ Postanowienie SN z 13.11.2015 r., III KZ 68/15, KZS 2017, Nr 1, poz. 36., postanowienie SN z 29.1.2008 r., IV KO 118/07, OSN Prok. i Pr. 2009, Nr 1, poz. 27.

¹³² Postanowienie SN z 16.9.2008 r., IV KO 108/08, OSNKW 2008, nr 12, poz. 99 z głosem A. Herzoga, Prok. i Pr. 2009, nr 5, s. 174 i n., postanowienie SN z 26.3.2009 r., IV KO 35/09, OSNKW 2009, Nr 8, poz. 69.

¹³³ Postanowienie SN z 12.6.2003 r., IV KZ 16/03, OSNwSK 2003, Nr 1, poz. 1290.

¹³⁴ Postanowienie SN z 12.4.2001 r., III KO 53/99, OSNKW 2001, Nr 7-8, poz. 67, postanowienie SN z 5.7.2007 r., V KO 15/07, OSNwSK 2007, Nr 1, poz. 1564, oddalając kasację SN orzeka jedynie o niezasadności skargi kasacyjnej i w żadnym wypadku nie wkracza w sferę, w której zaskarżony kasacją wyrok korzysta z powagi rzeczy osądzonej. W takiej sytuacji to właśnie ten wyrok jest „orzeczeniem kończącym postępowanie karne”.

- rozpoznanie przedmiocie skargi na przewlekłość postępowania¹³⁵;
- rozstrzygnięcie w przedmiocie przywrócenia terminu¹³⁶
- uznanie za bezskuteczny aktu oskarżenia wniesionego przez oskarżyciela prywatnego z uwagi na nieuzupełnienie braków formalnych¹³⁷;
- badanie stanu zdrowia psychicznego połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym¹³⁸
- orzeczenie sądu o oddaleniu wniosku strony lub o braku podstaw do wznowienia *ex officio*¹³⁹;
- nieuwzględnienie wniosku o uchylenie mandatu, albowiem nie jest to postępowanie sądowe¹⁴⁰;
- nadanie klauzuli wykonalności prawomocnemu orzeczeniu sądu karnego, mocą którego zasądzono odszkodowanie¹⁴¹;
- przejście do wykonania kary orzeczonej przez sąd zagraniczny¹⁴².
- rozstrzygnięcie odnośnie dopuszczalności lub niedopuszczalności ekstradycji – w oparciu o podstawę *propter nova*¹⁴³.

Nie budzi wątpliwości, że przedmiotem rozstrzygnięcia w postępowaniu o wznowienie jest kwestia istnienia podstaw do wznowienia postępowania, a nie odpowiedzialności karnej, której dotyczy prawomocne orzeczenie kończące postępowanie sądowe. Ocena nowych faktów i dowodów musi być prowadzona przez pryzmat ustaleń dokonanych przez sąd orzekający w sprawie, a jej wynik prowadzić do wniosku o wysokim prawdopodobieństwie wadliwości wyroku¹⁴⁴.

Dużo wątpliwości w doktrynie wywołuje kwestia dopuszczalności wznowienia postępowania zakończonych postanowieniem wydanym w toku postępowania wykonawczego. W szczególności należy zbadać, w jakiej relacji pozostaje art. 24 k.k.w. do art. 540 k.p.k. Stosując odpowiednio przepis art. 1 § 2 k.k.w. należy stwierdzić, że przepis ten daje pierwszeństwo przewidzianej w art. 24 § 1 k.k.w. drodze wzruszenia prawomocnie zapadłych orzeczeń w tym postępowaniu, w oparciu o nowe lub nieznane okoliczności. Dopiero w pozostałym zakresie możliwe jest rozważanie stosowania przesłanek wznowieniowych ujętych w kodeksie postępowania karnego¹⁴⁵.

¹³⁵ Postanowienie SN z 7.5.2007 r., V KZ 24/07, OSNKW 2007, Nr 6, poz. 53.

¹³⁶ Zarządzenie SN z 15.3.2006 r., III KO 17/06, OSNwSK 2006, Nr 1, poz. 580.

¹³⁷ Postanowienie SN z 13.8.2014 r., III KZ 44/14, Lex nr 1493989.

¹³⁸ Postanowienie SA w Krakowie z 2.7.2015 r., II AKo 61/15, KZS 2015, Nr 7-8, poz. 66, zarządzenie SA w Rzeszowie z 8.11.2012 r., II AKo 69/12, Lex nr 1237648.

¹³⁹ Postanowienie SN z 20.5.2010 r., V KO 47/10, OSNKW 2010, Nr 8, poz. 73, postanowienie SN z 8.2.2011 r., III KO 99/10, Lex nr 736767.

¹⁴⁰ Uchwała SN z 30.9.2003 r., I KZP 25/03, OSNKW 2003, Nr 9-10, poz. 81, Postanowienie SA w Warszawie z 10.11.2015 r., II AKz 529/05 Apel.-W-wa 2006, Nr 1, poz. 4.

¹⁴¹ Postanowienie SN z 10.7.2013 r., IV KO 41/13, Lex nr 1331371.

¹⁴² Postanowienie SA w Krakowie z 28.2.2013 r., II AKo 8/13, KZS 2013, Nr 4, poz. 72.

¹⁴³ Postanowienie SN z 6.2.2014 r., III KO 82/13 OSNKW 2014, Nr 6, poz. 51.

¹⁴⁴ Postanowienie SN z 20.11.2013 r., III KO 64/13, Lex nr 1393798.

¹⁴⁵ W zakresie dopuszczalności zaskarżania kasacją prawomocnych postanowień sądu wydawanych w postępowaniu wykonawczym w zakresie, w jakim podlegają one korygowaniu w trybie przewidzianym w art. 24 § 1 k.k.w. por. postanowienie SN z 5.2.2003 r., V KK 241/02, OSNKW 2003, nr 5-6, poz. 49 z glosą K. Postulskiego, PS nr 2 z 2004 r., s. 159-164, w poprzednim stanie prawnym zob. także M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 58 i 173, J. Kosiński, Prawomocność postanowień

Za zasadne należy uznać stanowisko dominujące w judykaturze, zgodnie z którym wznowienie postępowania jest możliwe co do postanowień wydawanych w toku postępowania wykonawczego tylko w takim zakresie, jaki wykracza poza możliwości ich reasumpcji w trybie art. 24 k.k.w. Co do zasady art. 24 k.k.w. ma zastosowanie wtedy, gdy podstawą reformacji postanowienia mają być „nowe lub poprzednio nieznanne okoliczności istotne dla rozstrzygnięcia” (przesłanki natury faktycznej). W konsekwencji wznowienie postępowania wykonawczego jest możliwe: gdy nie można dokonać korekty danego orzeczenia poprzez art. 24 § 1 k.k.w.; gdy w związku z postępowaniem dopuszczono się przestępstwa (art. 540 § 1 pkt 1 k.p.k.); gdy w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego lub organu międzynarodowego stracił moc lub uległ zmianie przepis prawny (art. 540 § 2 i 3 k.p.k.)¹⁴⁶; gdy ujawni się któraś z bezwzględnych przyczyn odwoławczych (art. 542 § 3 k.p.k.), albo rozpoznano sprawę pod nieobecność oskarżonego przy zaistnieniu warunków wskazanych w art. 540b § 1 i 2 k.p.k.¹⁴⁷. W tej ostatniej sytuacji należy jednak zastrzec, że obowiązek zawiadomienia skazanego o terminie posiedzenia w postępowaniu wykonawczym jest ograniczony ustawowo (art. 22 § 1 k.k.w.)¹⁴⁸.

Należy zgodzić się z twierdzeniem, że wznowienie postępowania wykonawczego jako nadzwyczajny sposób wzruszania prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie dotyczy jedynie takich orzeczeń, które z racji swej prawomocności nie mogą być wzruszone w innym trybie. Zarówno kasacja jak i wznowienie będą niedopuszczalne do chwili uzyskania przez orzeczenie waloru ostateczności. Możliwość, zgodnie z art. 24 § 1 k.k.w. (zarówno z urzędu, jak i na wniosek), zmiany lub uchylecia formalnie prawomocnego już orzeczenia wykonawczego wydanego w trybie określonym w kodeksie karnym wykonawczym, w każdym czasie z uwagi na ujawnienie się nowych lub poprzednio nieznanymi okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia przesądza o braku jego ostateczności. Nie jest zatem możliwe wnoszenie o wznowienie na podstawie art. 540 § 1 pkt 2 k.p.k., niezależnie od sformułowania wniosku¹⁴⁹.

Kolejne zagadnienie, które może budzić wątpliwości, to jakie postanowienia mogą zostać wzruszone w postępowaniu wykonawczym. Zasadnie wskazuje się, że chodzi nie tylko o takie, które kończą to postępowanie i definitywnie zamykają załatwienie danej kwestii, mając przez to cechę

sądowych w postępowaniu wykonawczym, Warszawa 1982, s. 102-103, Z. Świada-Łągiewska, Charakter prawny i zakres postępowania sądu w stadium wykonawczym w trybie art. 26 k.k.w., PIP 1986, nr 12, s. 58-59.

¹⁴⁶ Por. jednak K. Postulski, Głosa do postanowienia SN z 3.9.2015 r., V KO 43/15, Lex/el. 2015.

¹⁴⁷ Postanowienia SN: z 8.4.2016 r., II KO 7/16, OSNKW 2016, Nr 7, poz. 46; z 14.12.2004 r., IV KO 35/04, OSNwSK 2004, Nr 1, poz. 2343; z 15.4.2010 r., III KO 23/10, OSNwSK 2010, Nr 1, poz. 788; z 7.2.2013 r., II KK 144/12, OSNKW 2013, Nr 6, poz. 15; z 21.3.1996 r., III KRN 1/96, OSNKW 1996, Nr 5-6, poz. 26; zob. również K. Postulski, Głosa do postanowienia SN z 5 lutego 2003 r., V KK 241/02, PS 2004, nr 2, s.159, tenże: Wzruszenie prawomocnych postanowień wydawanych w postępowaniu wykonawczym, Prok. i Pr. 2007, nr 10, s. 97 i n., zob. także uchwała SN z 10.3.1977 r., VII KZP 31/76, OSNKW 1977, Nr 4-5, poz. 36.

¹⁴⁸ Zob. postanowienie SN z 22.11.2012 r., V KO 55/12, Lex nr 1228515.

¹⁴⁹ Postanowienie SN z 4.11.2008 r., II KO 55/08, OSNKW 2008, Nr 12, poz. 105.

trwałości¹⁵⁰, ale jednocześnie powodują trwale przekształcenie sposobu lub trybu wykonywania kary lub innego środka¹⁵¹.

Elementu trwałości nie posiadają orzeczenia, które skutkują jedynie pewnym przesunięciem czasowym wykonywania kary, czy innego środka penalnego. Nie zmieniają one ani sposobu, ani trybu ich wykonywania. Wymienić tu należy: odroczenie¹⁵² i przerwę¹⁵³ w wykonaniu kary, rozłożenie grzywny na raty¹⁵⁴, czy zawieszenie postępowania wykonawczego¹⁵⁵. Do wznowienia postępowania dojdzie natomiast w sprawach mających za przedmiot zatarcie skazania¹⁵⁶, zarządzenie wykonania kary warunkowo zawieszony¹⁵⁷, umorzenie grzywny¹⁵⁸, czy uznanie za wykonaną kary ograniczenia wolności (art. 64 k.k.w.).

W orzecznictwie powstał spór w zakresie charakteru orzeczeń kończących postępowanie w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Zgodnie z pierwszym stanowiskiem, orzeczenie tego rodzaju nie jest orzeczeniem kończącym postępowanie sądowe w przedmiocie odpowiedzialności karnej, bo takim jest, pierwotny w stosunku do niego, prawomocny wyrok skazujący, wymierzający karę, której dotyczyć miałoby warunkowe przedterminowe zwolnienie. Z tych przyczyn uznaje się za niedopuszczalne wznowienie postępowania w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia na podstawie art. 540 § 1 k.p.k.¹⁵⁹.

Zgodnie z drugim stanowiskiem, postanowienie w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia (zarówno to, którym je udzielono, jak i to, którym je odwołano) jest orzeczeniem, którym zakończono postępowanie sądowe w rozumieniu art. 540 § 1 k.p.k.¹⁶⁰. To stanowisko uważa się za bardziej przekonujące. Rozstrzygnięcie o warunkowym przedterminowym zwolnieniu trwale przekształca sposób wykonywania kary pozbawienia wolności. W przypadku udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia kara pozbawienia wolności nie będzie wykonywana i w razie spełnienia przesłanki z art. 82 § 1 k.k. zostanie uznana za wykonaną z chwilą warunkowego zwolnienia; natomiast w przypadku odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia wprawdzie istnieje prawna regulacja uzyskania go ponownie, ale pod m.in. warunkiem dopełnienia

¹⁵⁰ Por. postanowienie SN z 3.9.2015 r., V KO 43/15, OSNKW 2016, Nr 1, poz. 3.

¹⁵¹ Postanowienie SN z 3.9.2015 r., V KO 43/15..., por. postanowienie SN z 28.2.1997 r., II KZ 16/97, Lex nr 32465, zob. również Z. Doda, Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym, Warszawa 1972, s. 132-133, A. Herzog, Glosa do postanowienia SN z 16 września 2008 r., IV KO 108/08, Prok. i Pr. 2009, Nr 5, s. 174, K. Postulski, Glosa...

¹⁵² Por. postanowienie SN z 19.6.1996 r., II KZ 19/96, OSNKW 1996, nr 9-10, poz. 62, Lex nr 25086, postanowienie SN z 26.8.1996 r., II KZ 34/96, OSNKW 1996, nr 9-10, poz. 63, Lex nr 25087.

¹⁵³ Por. postanowienie SN z 15.10.1996 r., IV KKN 274/96, OSNKW 1997, Nr 1-2, poz. 16, Lex nr 26184.

¹⁵⁴ Postanowienie SN z 8.10.2014 r., III KZ 62/14, Lex nr 1511389.

¹⁵⁵ Postanowienia SN: z 16.7.1975 r., I KRN 23/75, OSNPG 1975, Nr 10, poz. 105; z 20.4.1971 r., V KRN 81/71, OSNKW 1971, nr 7-8, poz. 11, Lex nr 18258.

¹⁵⁶ Postanowienie SN z 29.10.1971 r., VI KZP 105/70, OSNKW 1972, Nr 2, poz. 21, Lex nr 18356.

¹⁵⁷ Postanowienie SN z 20.4.1971 r., V KRN 81/71, OSNKW 1971, Nr 7-8, poz. 11, Lex nr 18258.

¹⁵⁸ Postanowienie SN z 7.2.2013 r., II KK 144/12, OSNKW 2013, Nr 6, poz. 47, Lex nr 1328277.

¹⁵⁹ Postanowienia SN: z 14.11.2014 r., III KO 78/14, OSNKW 2015, Nr 3, poz. 28; z 28.11.2013 r., IV KO 75/13, Lex nr 1396786.

¹⁶⁰ Postanowienie SN z 3.9.2015 r., V KO 43/15 OSNKW 2016, Nr 1, poz. 3, zob. również H. Kempisty, Kodeks postępowania... s. 27.

określonych rygorów czasowych, które nie mają – wobec swego wymiaru – cech krótkotrwałych (art. 81 k.k.)¹⁶¹.

Wznowienie postępowania jest natomiast niedopuszczalne w przedmiocie zaniechania ścigania (odmowy wszczęcia lub umorzenia postępowania przygotowawczego), jeśli sąd utrzymał w mocy zaskarżone postanowienie. Jak słusznie wskazuje D. Świecki, wówczas orzeczenie sądu kończy jedynie „postępowanie przygotowawcze”, a nie „postępowanie sądowe”. Nie może być zatem wznowione¹⁶². Do podjęcia lub wznowienia postępowania przygotowawczego może dojść jednak na podstawie odpowiednio art. 327 § 1 lub 2 k.p.k.

Odosobnione jest stanowisko, iż jakkolwiek pozostawienie bez rozpoznania zażalenia na postanowienie prokuratora o umorzeniu śledztwa stanowi czynność sądową w postępowaniu przygotowawczym (art. 430 § 1 i art. 465 § 2 w zw. z art. 329 § 1 k.p.k.), to jednak zaskarżenie takiego rozstrzygnięcia uruchamia już postępowanie sądowe, które w razie zakończenia go prawomocnym orzeczeniem sądu odwoławczego może być wznowione w trybie określonym przepisami rozdziału 56 k.p.k.¹⁶³ Należy bowiem zauważyć, że rozpoznawanie zażalenia w żaden sposób nie wpływa na to, iż jest to cały czas czynność sądowa w postępowaniu przygotowawczym dotycząca incydentalnej kwestii, jaką jest kontrola zasadności zaniechania ścigania¹⁶⁴.

Nie jest również dopuszczalne wznowienie postępowania mandatowego, ani postępowania przeprowadzonego na podstawie art. 101 k.p.w. i zakończonego wydaniem postanowienia o odmowie uchylenia mandatu karnego, ponieważ orzeczenie to nie kończy prawomocnie postępowania sądowego w rozumieniu art. 113 § 1 k.p.w. w zw. z art. 540 § 1 *in principio* k.p.k.¹⁶⁵.

Niedopuszczalna jest także skarga o wznowienie od postanowienia kończącego postępowanie w sprawie ze skargi na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki¹⁶⁶.

¹⁶¹ Zob. również K. Postulski, Glosa...

¹⁶² D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 4, s. 664.

¹⁶³ Postanowienie SN z 15.7.2010 r., WO 9/10, OSNKW 2010, Nr 11, poz. 98.

¹⁶⁴ Zob. D. Szumiło – Kulczycka, Prawne warunki wznowienia..., s. 216-217.

¹⁶⁵ Uchwała SN z 30.9.2003 r., I KZP 25/03, OSNKW 2003, Nr 9-10, poz. 81.

¹⁶⁶ Uchwała SN z 28.6.2005 r., III SPZP 1/05, OSNP 2005, Nr 19, poz. 312.

→ 4. Wznowienie postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC a inne podstawy wznowienia postępowania

▶ 4.1. Propter falsa

Zgodnie z art. 540 § 1 pkt 1 k.p.k., postępowanie sądowe zakończone prawomocnym orzeczeniem wznawia się, jeżeli w związku z postępowaniem dopuszczono się przestępstwa, a istnieje uzasadniona podstawa do przyjęcia, że mogło to mieć wpływ na treść orzeczenia. Samo bezprawne uzyskanie orzeczenia sądu karnego (np. wyroku uniewinniającego) nie wystarczy do uzyskania wznowienia postępowania. Zasada stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych nie pozwala na ich wzruszenie, chyba że wykaże się, iż powyższe przestępstwo mogło mieć wpływ na treść orzeczenia. Przez wpływ należy rozumieć hipotetyczny związek przyczynowy pomiędzy przestępstwem a treścią orzeczenia. Sąd bada zatem istnienie tego związku, gdyż powinna zachodzić „uzasadniona podstawa” do jego przyjęcia. W tym wypadku, sąd orzekając w przedmiocie wniosku o wznowienie, nie bada stopnia wpływu przestępstwa na treść orzeczenia, a jedynie czy przestępstwo zostało wykazane i czy miało związek z postępowaniem albo mogło wpłynąć na jego treść¹⁶⁷. Nie wystarczy sam związek przestępstwa z postępowaniem (pobicie świadka za złożenie zeznań obciążających oskarżonego), ale konieczne jest stwierdzenie, że „charakter przestępstwa pozwalał na wywarcie wpływu na treść orzeczenia (przesłanka pozytywna), a brak jest ustaleń wykluczających ten wpływ w konkretnym przypadku”¹⁶⁸.

Nie sprecyzowano rodzaju popełnionego przestępstwa. Najczęściej wskazuje się tu jednak złożenie fałszywych zeznań czy przekupstwo¹⁶⁹. Może ono zostać popełnione przez każdego uczestnika postępowania (sędziego, oskarżyciela, funkcjonariusza organów ścigania, świadka, biegłego albo nawet osobę trzecią). Postępowanie na tej podstawie może zostać wznowione zarówno na korzyść jak i na niekorzyść oskarżonego.

Jak wynika z art. 541 § 1 k.p.k., powyższe przestępstwo, musi być ustalone prawomocnym wyrokiem skazującym, chyba że orzeczenie takie nie może zapaść z powodu przyczyn wymienionych w art. 17 § 1 pkt 3-11 lub w art. 22 k.p.k. Wówczas wystarczające jest wskazanie postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania z powyższych przyczyn, czy też postanowienia o zawieszeniu postępowania ze względu na długotrwałą przeszkodę uniemożliwiającą

¹⁶⁷ Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym*, Warszawa 1997, s. 526; M. Poliwka-Pacana, *Wznowienie...*, s. 300.

¹⁶⁸ Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola...*, s. 527.

¹⁶⁹ Postanowienie SN z 10.12.2007 r., II KO 65/06, Lex nr 354299

prorowadzenie procesu. W tej ostatniej sytuacji, konieczne jest jednak wskazanie co najmniej hipotetycznego wpływu popełnionego przestępstwa na treść skarżonego orzeczenia. To na skarżącym ciąży obowiązek wykazania pierwszej z przesłanek z art. 540 § 1 pkt 1 k.p.k. Wniosek o wznowienie postępowania powinien wskazywać wyrok skazujący lub orzeczenie zapadłe w postępowaniu karnym, stwierdzające niemożność wydania wyroku skazującego (art. 541 § 2 k.p.k.). Tylko w ten sposób sąd wznowieniowy może zbadać, czy istnieje uzasadniona podstawa do przyjęcia, że ta okoliczność mogła mieć wpływ na treść orzeczenia¹⁷⁰. Jest to warunek formalny wniosku podlegający uzupełnieniu w trybie art. 120 § 1 i 2 k.p.k.¹⁷¹.

4.2. *Propter nova*

Przepis art. 540 § 1 pkt 2 k.p.k. stanowi, że postępowanie sądowe zakończone prawomocnym orzeczeniem wznowia się, jeżeli po wydaniu orzeczenia ujawnią się nowe fakty lub dowody wskazujące na to, że skazany nie popełnił czynu albo czyn jego nie stanowił przestępstwa lub nie podlegał karze, skazano go za przestępstwo zagrożone karą surowszą albo nie uwzględniono okoliczności zobowiązujących do nadzwyczajnego złagodzenia kary albo też błędnie przyjęto okoliczności wpływające na nadzwyczajne obostrzenie kary, sąd umorzył lub warunkowo umorzył postępowanie karne, błędnie przyjmując popełnienie przez oskarżonego zarzucanego mu czynu. Podstawa *propter nova* pozwala na wznowienie postępowania karnego jedynie na korzyść oskarżonego i w celu jego rehabilitacji.

Samo zgłoszenie nowych faktów i dowodów nie oznacza jeszcze, że sąd rozpoznający wniosek jest zobligowany wznowić postępowanie. Nowe fakty lub dowody, aby stały się podstawą wznowienia, muszą wskazywać na wysokie prawdopodobieństwo wadliwości prawomocnego wyroku, a więc na realną możliwość uniewinnienia skazanego w ponownym postępowaniu lub skazania go za inne przestępstwo zagrożone łagodniejszą karą. Muszą zatem w sposób wiarygodny podważać ustalenia faktyczne przyjęte w prawomocnie zakończonym postępowaniu¹⁷². Sąd nie dokonuje na nowo oceny zebranych w toku procesu dowodów i poprawności przyjętych w oparciu o nie ustaleń faktycznych będących podstawą prawomocnego wyroku, czy też oceny zasadności orzeczenia sądu pierwszej instancji, tak jak to się czyni w ramach kontroli instancyjnej, ale jest uprawniony zbadać tylko to, czy ujawniły się nowe fakty lub dowody, wykazujące na znaczne prawdopodobieństwo wadliwości wyroku skazującego¹⁷³. Dodatkowo, nowy dowód wskazywać ma na wysokie prawdopodobieństwo, że w wyniku wznowienia postępowania

¹⁷⁰ Postanowienie SN z 17.1.2008 r., V KO 88/07, OSNwSK 2008, Nr 1, poz. 126.

¹⁷¹ Postanowienie SN z 30.12.2013 r., IV KZ 69/13, Lex nr 1403906.

¹⁷² Postanowienie SN z 16.7.2013 r., III KO 19/13, Lex nr 1341280.

¹⁷³ Postanowienie SN z 5.12.2013 r., V KO 71/13, Lex nr 1400598.

zapadnie odmienne od poprzedniego orzeczenie. Nie wystarczy przedstawienie wątpliwości co do wcześniejszych ustaleń faktycznych, ale konieczne jest poważne prawdopodobieństwo wadliwości wyroku skazującego¹⁷⁴. Należy mieć na względzie, że w postępowaniu wznowieniowym obowiązkiem sądu jest jedynie weryfikowanie, czy okoliczności ujawnione przez wnioskodawcę są faktami dającymi się potwierdzić dowodami spełniającymi wymogi procesowe, a nie dociekanie, czy polegają na prawdzie, hipotezy, sugestie lub domysły wnioskodawcy w kwestii istnienia określonych faktów¹⁷⁵.

Chodzi o wiarygodne podważenie prawdziwości przyjętych poprzednio ustaleń faktycznych, a nie o samo kwestionowanie jedynie oceny materiału dowodowego¹⁷⁶. Wymagania co do nowego dowodu dotyczą wewnętrznej spójności oraz zgodności z niekwestionowanymi przez oskarżonego ustaleniami faktycznymi dokonanyymi w prawomocnie zakończonym postępowaniu¹⁷⁷.

Nowe fakty lub dowody mają być nieznanne przedtem sądowi i stronie (*noviter reperta*). Strona, składając wniosek o wznowienie, musi uprawdopodobnić tę okoliczność. Usunięcie w wyniku nowelizacji z 2013 r. z art. 540 § 1 pkt 2 k.p.k. zwrotu „nie znane przedtem sądowi”, prowadzi do wniosku, że wznowienie jest dopuszczalne w sytuacji, gdy nowe fakty lub dowody uprzednio nie były znane nie tylko sądowi, ale także stronie. Jak zasadnie wskazuje D. Świecki chodzi o nowe fakty lub dowody nieznanne stronie nie tylko na etapie postępowania rozpoznawczego, ale także postępowania odwoławczego, gdyż w tym stadium procesu odwołujący się może powołać nowe fakty lub dowody, gdy nie mógł tego uczynić w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji¹⁷⁸. Ciężar wykazania tej okoliczności spoczywa na wnioskodawcy pod rygorem oddalenia wniosku¹⁷⁹. Wystarczy jednak samo uprawdopodobnienie braku wiedzy co do określonych faktów lub dowodów przed uprawomocnieniem się orzeczenia.

Nie chodzi tu o poszukiwanie przez sąd nowych dowodów: muszą one być już skonkretyzowane w momencie składania wniosku¹⁸⁰. Z wniosku o wznowienie powinno wynikać nie tylko wskazanie nowych dowodów, ale też co z nich ma wynikać.

Przez nowe fakty lub dowody należy rozumieć nie tylko nowe (nieznane dotąd) fakty, ale również te, które dopiero się ujawniły, a nie były wcześniej znane sądowi¹⁸¹. Nowe dowody to nieznanne przedtem źródło dowodowe (np. świadek, biegły) lub nieznaną środek dowodowy (np. zeznanie świadka), bez względu na to, czy pochodzi on ze znanego, czy też nieznanego źródła dowodowego.

¹⁷⁴ Postanowienie SN z 16.7.2014 r., III KO 25/14, Lex nr 1486673.

¹⁷⁵ Postanowienie SN z 27.11.2003 r., V KO 30/03, OSNwSK 2003, Nr 1, poz. 2545.

¹⁷⁶ Postanowienia SN: z 24.2.1973 r., I KZ 24/73, OSNPG 1973, Nr 6, poz. 85; z 30.10.2003 r., IV KO 18/03, OSNKSK 2003, Nr 1, poz. 2285.

¹⁷⁷ Postanowienie SN z 2.6.2003 r., III KO 33/02, Lex nr 78904.

¹⁷⁸ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 12, s. 667-668.

¹⁷⁹ Postanowienia SN z 15.4.2008 r., II KO 84/07, Lex nr 393907.

¹⁸⁰ Por. postanowienie SN z 20.10.2009 r., III KO 59/09, Lex nr 608143.

¹⁸¹ Postanowienie SN z 12.10.2004 r., III KO 32/03, OSNKW 2004, Nr 10, poz. 99.

Nowe fakty zaś to okoliczności, które obecnie wynikają ze znanych uprzednio dowodów (nieznane uprzednio zeznania świadka, który był już przesłuchany przed sądem)¹⁸². Chodzi więc o taki dowód lub środek dowodowy, czy też fakt, który nosi cechę nowości w stosunku do stanu sprawy w momencie prawomocnie zakończonych postępowania, i to jeszcze taki, który wskazuje na wysoki stopień prawdopodobieństwa, iż prawomocny wyrok dotknięty jest błędem¹⁸³. Nie stanowią nowego dowodu oceny prawne będące wyrazem innego poglądu sądu w takiej samej sprawie (o ten sam czyn)¹⁸⁴.

Nowe fakty lub dowody powinny wskazywać, iż doszło do pomyłki sądowej, dając wysokie prawdopodobieństwo niewinności skazanego po wznowieniu postępowania albo skazania go za przestępstwo zagrożone karą łagodniejszą, albo wymierzenia łagodniejszej kary z uwagi na nieuwzględnienie poprzednio przyjętych okoliczności zobowiązujących do jej nadzwyczajnego złagodzenia, albo pominięcia jako błędnie przyjętych okoliczności wpływających na nadzwyczajne obostrzenie kary¹⁸⁵.

Sąd decydując o wznowieniu odnosi się do tego, czy określone fakty lub dowody mogą mieć znaczenie dla danego rozstrzygnięcia sprawy przed sądem prowadzącym wznowione postępowanie. Ustala więc w tym celu stopień wiarygodności powyższych faktów lub dowodów mając na względzie ów błąd, do jakiego doszło w prawomocnie zakończonym postępowaniu. Zadaniem sądu wznowieniowego nie jest jednak wyręczenie sądu, który zajmie się sprawą po wznowieniu; nie powinien więc dokonywać weryfikacji oceny dowodów w zakończonym postępowaniu, a skupić się na podniesionych we wniosku okolicznościach. Dlatego w postępowaniu wznowionym sąd odmówi wiarygodności nowemu dowodowi, gdy uzna, że inne dowody są bardziej przekonujące albo przyzna mu pierwszeństwo. Brak weryfikacji nowych faktów czy dowodów przez sąd wznowieniowy pozwoli zachować konstytucyjne uprawnienie sądu orzekającego w sprawie, chronionego swobodą oceny dowodów¹⁸⁶.

W judykaturze ukształtowało się stanowisko, zgodnie z którym sąd orzekający o wznowieniu postępowania musi dokonać oceny wiarygodności nowego dowodu w kontekście pozostałego materiału dowodowego. Pozwala to na przyjęcie, że dotychczasowe dowody są bardziej wiarygodne od nowego, co będzie skutkowało odmową wznowienia postępowania¹⁸⁷. Jak zasadnie jednak

¹⁸² Postanowienie SN z 20.5.2005 r., IV KO 38/04, OSNwSK 2005, Nr 1, poz. 1009; M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 99–102; Z. Doda, A. Gaberle, Kontrola..., s. 532; A. Świątłowski, Odwołanie zeznań lub wyjaśnień pomawiających jako przyczyna wznowienia postępowania karnego, w: A. Gaberle, S. Waltoś (red.), Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, Kraków 2000, s. 240–241.

¹⁸³ Postanowienie SN z 12.2.2009 r., III KO 73/08, Lex nr 486540.

¹⁸⁴ Postanowienie SN z 10.6.2005 r., WZ 31/05, OSNwSK 2005, Nr 1, poz. 1140.

¹⁸⁵ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 15, s. 669; postanowienie SN z 27.2.2008 r., II KO 70/06, Lex nr 361533.

¹⁸⁶ Zob. W. Wróbel, Wznowienia..., s. 269.

¹⁸⁷ Por. postanowienie SN z 2.6.2003 r., II KO 33/02, niepubl; postanowienie SA w Krakowie z 4.12.2007 r., II AKo129/07, KZS 2007, Nr 12, poz. 60.

zwraca uwagę A. Sakowicz, przyznanie tak szerokich kompetencji sądowi wznowieniowemu może skutkować ograniczeniem kompetencji sądu właściwego, a dokonana przez sąd wznowieniowy ocena faktów lub dowodów może zostać uznana przez sąd orzekający za wskazania do dalszego orzekania w sprawie. Nic nie stoi na przeszkodzie, by sąd właściwy orzekł odmiennie, inaczej oceniając zgromadzony w sprawie materiał dowodowy. W konsekwencji, zasadne jest stwierdzenie, że ustalenia sądu wznowieniowego nie są wiążące dla sądu właściwego¹⁸⁸. Tytułem przykładu można wyróżnić tu odwołanie przez świadka zeznań, które stanowiły podstawę skazania oskarżonego, stanowiących jednocześnie pomówienie, w sytuacji gdy odwołanie wskazuje na wysokie prawdopodobieństwo błędnego skazania danej osoby¹⁸⁹.

4.3. Propter decreta

Kolejne przyczyny wznowienia postępowania karnego jedynie na korzyść oskarżonego zostały określone w art. 540 § 2 i 3 k.p.k. Przesłanki te umożliwiają wznowienie postępowania, gdy: 1) w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego stracił moc lub uległ zmianie przepis prawny będący podstawą skazania lub warunkowego umorzenia; 2) potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską.

Z uwagi na przedmiot niniejszej pracy oraz systemowe usytuowanie wznowienia postępowania karnego na podstawie ostatecznego rozstrzygnięcia Trybunału strasburskiego, w dalszej części skupiono się na pierwszej przesłance *propter decreta*.

Przepis art. 540 § 2 k.p.k. w odniesieniu do skutku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego stanowi bezpośrednie wypełnienie regulacji konstytucyjnej zawartej w art. art. 190 ust. 4 Konstytucji RP, zgodnie z którym orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności z Konstytucją, umową międzynarodową lub z ustawą aktu normatywnego, na podstawie którego zostało wydane prawomocne orzeczenie sądowe, ostateczna decyzja administracyjna lub rozstrzygnięcie w innych sprawach, stanowi podstawę do wznowienia postępowania. W doktrynie podkreśla się, że z istnieniem procedur kontroli konstytucyjności prawa musi zostać powiązane ustanowienie dalszych mechanizmów prawnych, pozwalających na wzruszenie prawomocnego orzeczenia wydanego na podstawie niekonstytucyjnego przepisu. Wynika to z zasady spójności systemu prawa¹⁹⁰ oraz zasady bezpieczeństwa i stabilności prawa¹⁹¹.

¹⁸⁸ Zob. A. Sakowicz, w: A. Sakowicz (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wyd. 8, Warszawa 2018, Nb 11, s. 1302.

¹⁸⁹ Por. A. Świątłowski, Odwołanie zeznań..., s. 237-248.

¹⁹⁰ B. Naleziński, Insytucjonalne gwarancje praworządności, w: P. Tuleja (red.), Prawo konstytucyjne, Warszawa 1997, s. 302.

¹⁹¹ B. Nita-Świątłowska, Wznowienie postępowania..., s. 167-168.

W poprzednim brzmieniu art. 540 § 2 k.p.k. stanowił: postępowanie wznawia się na korzyść oskarżonego, jeżeli: (...) w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego stracił moc lub uległ zmianie przepis prawny będący podstawą skazania lub warunkowego umorzenia¹⁹². Przepis ten ograniczał więc dopuszczalność wznowienia postępowania karnego tylko do orzeczeń stwierdzających winę oskarżonego. Wówczas wznowienie postępowania było możliwe wyłącznie na korzyść oskarżonego.

Badając konstytucyjność tego przepisu Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że art. 540 § 2 k.p.k. w zakresie, w jakim ogranicza dopuszczalność wznowienia postępowania na korzyść oskarżonego tylko do przypadków, w których uznany przez Trybunał Konstytucyjny za niekonstytucyjny przepis prawny stanowił podstawę skazania lub warunkowego umorzenia, jest niezgodny z art. 190 ust. 4 w związku z art. 32 ust. 1, art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji RP¹⁹³. Trybunał Konstytucyjny przyjął, że z art. 190 ust. 4 Konstytucji wynika konstytucyjne prawo podmiotowe uruchomienia procedur zmierzających do wydania nowego rozstrzygnięcia, opartego na stanie prawnym powstałym po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego¹⁹⁴. W ten sposób Trybunał Konstytucyjny dokonał konstytucyjnego zakorzenienia wznowienia postępowania w związku z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego i określił konstytucyjnie ograniczenia zakresu tej instytucji.

W aktualnym brzmieniu wskazany przepis stanowi: postępowanie wznawia się na korzyść strony, jeżeli Trybunał Konstytucyjny orzekł o niezgodności z Konstytucją, ratyfikowaną umową międzynarodową lub z ustawą przepisu prawnego, na podstawie którego zostało wydane orzeczenie; wznowienie nie może nastąpić na niekorzyść oskarżonego¹⁹⁵. Po zmianie, wznowienie na tej podstawie jest możliwe w stosunku do postępowań zakończonych każdym orzeczeniem (postanowienie oraz wyrok), i to niezależnie od rodzaju rozstrzygnięcia, tj. skazania, uniewinnienia, umorzenia czy warunkowego umorzenia postępowania.

Z wnioskiem na tej podstawie może wystąpić nie tylko oskarżony, ale każda strona, której dotyczy rozstrzygnięcie wydane na podstawie przepisu uznanego za niekonstytucyjny, a orzeczenie Trybunału wpływa na sytuację prawną tej strony.

Dodatkowo, wznowienie może nastąpić tylko na korzyść strony – nie może dojść do wznowienia postępowania na niekorzyść oskarżonego na tej podstawie. Sytuacja prawna oskarżonego nie może ulec pogorszeniu w żadnym aspekcie w stosunku do tej, jaka istniała przed wznowieniem postępowania.

Nie ma znaczenia, z czyjego wniosku zapadło orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego, w wyniku którego utracił moc lub uległ zmianie przepis prawny będący podstawą skazania lub warunkowego

¹⁹² Dz.U. 1997, Nr 555, poz. 89.

¹⁹³ Wyrok TK z 7.9.2006 r., SK 60/05, OTK-A 2006, Nr 8, poz. 101.

¹⁹⁴ Por. również wyroki TK z 20.2.2002 r., K 39/00, OTK-A 2002, Nr 1, poz. 4.; z 11.6.2002 r., SK 5/02, Dz. U. 2002, nr 84, poz. 763; z 27.10.2004 r., SK 1/04, OTK-A 2004, Nr 9, poz. 96.

¹⁹⁵ Dz.U. 2018 poz. 1987 – tj.

umorzenia. Nawet w sprawie ze skargi indywidualnej do Trybunału Konstytucyjnego, uznanie podstawy prawnej za niezgodną z Konstytucją powinno doprowadzić do wznowienia we wszystkich postępowaniach karnych w którym kwestionowana norma miała zastosowanie¹⁹⁶.

W doktrynie wskazuje się, że granicę zawężającą możliwość wznowienia postępowania w związku z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego, powinna stanowić ocena możliwości wpływu niekonstytucyjnego przepisu na treść zapadłego orzeczenia¹⁹⁷. Zachodzi więc konieczność ostrożnego stosowania tej podstawy wznowienia w wypadku stwierdzenia przez Trybunał Konstytucyjny niekonstytucyjności przepisu o charakterze procesowym (który nie miał wpływu na treść rozstrzygnięcia), mając na uwadze stabilność prawomocnych orzeczeń sądowych oraz prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia¹⁹⁸.

Jak wynika z orzecznictwa Sądu Najwyższego, wskazane w art. 540 § 2 k.p.k. wyrażenie: „stwierdzenie przez Trybunał Konstytucyjny niezgodności z ustawą zasadniczą przepisu, który był podstawą orzeczenia” należy rozumieć szeroko. Dotyczy to również orzeczenia o niekonstytucyjności przepisu ustawy wprowadzającej przepis, który był podstawą orzeczenia, bez względu na powody, z jakich doszło do stwierdzenia tej niekonstytucyjności, z uwagi na utratę mocy przez niekonstytucyjny przepis prawa będący następnie podstawą orzeczenia¹⁹⁹. Konsekwencją uznania za niekonstytucyjny akt normatywny, na podstawie którego doszło do skazania lub warunkowego umorzenia, powinno być wznowienie postępowania karnego w każdej sprawie karnej, w której akt ten był stosowany²⁰⁰.

Pytanie jakie się pojawia w tej sytuacji, to kiedy można wystąpić z wnioskiem o wznowienie, jeżeli Trybunał Konstytucyjny, stwierdzając niekonstytucyjność przepisu, zastosował klauzulę odraczającą utratę jego mocy obowiązującej. W doktrynie dominuje pogląd, iż taka możliwość pojawia się w sytuacji wejścia w życie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, a więc wraz z utratą mocy obowiązującej aktu normatywnego²⁰¹. Nie jest to możliwe wcześniej dopóki przepis ten jeszcze obowiązuje²⁰². Bardziej przekonujący wydaje się jednak pogląd zaprezentowany przez A. Barczak-Oplustil, którą wykładnia literalna art. 540 § 2 k.p.k. doprowadziła do odmiennego wniosku. Przez „niezgodność z Konstytucją” należy rozumieć sytuację, w której Trybunał Konstytucyjny orzekł o niekonstytucyjności określonego przepisu. Wówczas zachodzi podstawa do wznowienia na podstawie art. 540 § 2 k.p.k. Irrelevantne jest bowiem, czy przepis przestał obowiązywać

¹⁹⁶ S. Zabłocki, w: R.A. Stefański, S. Zabłocki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2004, t. III, Nb 5, s. 670; por. A. Zoll, Studiowanie konstytucji, Rzeczpospolita 1997 nr 156.

¹⁹⁷ B. Nita-Świątkowska, Wznowienie postępowania..., s. 186.

¹⁹⁸ *Ibidem*, s. 187.

¹⁹⁹ Wyrok SN z 28.1.2010 r., IV KO 137/09, OSNKW 2010, Nr 4, poz. 39.

²⁰⁰ Tak: S. Zabłocki, Postępowanie odwoławcze, kasacyjne i wznowieniowe w procesie karnym, Warszawa 1999, s. 318-319.

²⁰¹ Zob. D. Tomaszewski, Czasowy zasięg orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w świetle stosunków cywilnoprawnych, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2000/1-2/17, Lex nr 34978; M. Poliwka-Pacana, Wznowienie..., s. 301.

²⁰² J. Grajewski, S. Steinborn, Komentarz do art. 540 k.p.k., w: L. Paprzycki, Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego, Lex/el. 2015, teza 22.

w czasie rozpoznawania wniosku o wznowienie postępowania, czy też jeszcze obowiązuje w związku z odroczeniem utraty jego mocy. Dlatego opowiedzieć się należy za tezą, że dopuszczalne jest wznowienie postępowania przed upływem terminu utraty mocy obowiązującej niekonstytucyjnego przepisu²⁰³.

W doktrynie prezentowany jest pogląd, że przyczyny stwierdzenia niekonstytucyjności przepisu nie powinny mieć wpływu na ewentualne wznowienie postępowania, gdyż żaden przepis Konstytucji nie daje podstaw do różnicowania skutków wyroków TK w zależności od tego, jaka była przyczyna stwierdzenia niekonstytucyjności²⁰⁴. Postuluje się, by Trybunał Konstytucyjny stwierdzając niekonstytucyjność przepisu karnego w sposób szczególnie precyzyjny formułował treść sentencji tak, aby nie było jakichkolwiek wątpliwości co do zawartości normatywnej przepisu po wejściu w życie wyroku, a także jednoznaczne wyjaśnianie przez Trybunał skutków swojego wyroku w uzasadnieniu²⁰⁵. Powyższe postulaty powstały na tle wyroku TK²⁰⁶, w którym sposób sformułowania sentencji doprowadził do niepewności co do treści normy uznanej za niekonstytucyjną (art. 226 § 1 k.k.).

Warunkiem wznowienia nie jest również utrata mocy obowiązującej przepisu uznanego za niekonstytucyjny. Wystarczy stwierdzenie jego niekonstytucyjności. Może zatem dojść do wznowienia, jeżeli zmiana przepisu stanowiącego podstawę odpowiedzialności karnej nastąpiła w wyniku orzeczenia TK, uznającego przepis w pierwotnym brzmieniu za niezgodny z Konstytucją RP, a przepis w nowym brzmieniu jest korzystny dla prawomocnie skazanego. Postępowanie powinno zostać wznowione w takim zakresie, w jakim zmiana stanu prawnego ma znaczenie dla przyszłego orzeczenia²⁰⁷.

Jeżeli orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego ma charakter zakresowy (Trybunał jedynie w pewnym aspekcie stwierdza niezgodność z Konstytucją RP podstawy skazania), to uzasadnione w tym wypadku wydaje się ograniczenie zakresu wznowienia²⁰⁸. Trafnie przyjmuje się, że wskazany w orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego zakres, w jakim badany przepis jest sprzeczny

²⁰³ A. Barczak-Oplustil, Wznowienie postępowania karnego na podstawie art. 540 § 2 k.p.k. Uwagi na marginesie wyroku TK z dnia 17 lipca 2013 r. (SK 9/10) oraz uchwały SN z dnia 17 marca 2014 r. (I KZP 30/13), Cz.PKiNP 2014, z. 2., s. 23 i n.; D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 31, s. 675; uchwała SN z 27.3.2014 r., I KZP 30/13, OSNKW 2014, Nr 5, poz. 36.

²⁰⁴ M. Wiącek, S. Żółtek, Skutki wyroków TK o niekonstytucyjności przepisów prawa karnego materialnego, w: M. Bernatt, J. Królikowski, M. Ziółkowski (red.), Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sferze stosowania prawa, Warszawa 2013, s. 22.

²⁰⁵ *Ibidem*, s. 27-28.

²⁰⁶ Wyrok TK z 11.10.2006 r., P 3/06, OTK-A 2006, Nr 9, poz. 121

²⁰⁷ Wyrok SN z 8.7.2009 r., II KO 45/09, Lex nr 512964.

²⁰⁸ Por. W. Wróbel, S. Zabłocki, Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 kwietnia 2009 r., P 11/08, Pal. 2009, z. 7-8, s. 290 i nast.

z Konstytucją RP, determinuje w wyrokach podlegających uchynieniu na podstawie art. 540 § 2 k.p.k. granice modyfikacji, które są jego następstwem²⁰⁹.

Przez „przepis prawny będący podstawą skazania lub warunkowego umorzenia” należy rozumieć, po pierwsze, przepis typizujący ustawowe znamiona przestępstwa zawarty w k.k. lub ustawie zawierającej przepisy karne oraz, po drugie, przepis „dopełniający” – współkształtujący podstawę skazania w związku z blankietowym lub odsyłającym charakterem dyspozycji przepisu karnego²¹⁰.

Odrębnym problemem jest kwestia wydania orzeczenia interpretacyjnego przez Trybunał Konstytucyjny. Tego typu orzeczenia w rzeczywistości w sentencji nadają przepisowi określone znaczenie przypisując mu atrybut konstytucyjności lub niekonstytucyjności. Pozytywne orzeczenie interpretacyjne przyjmuje zgodność danego przepisu z Konstytucją RP pod warunkiem odpowiedniego jego rozumienia. Negatywne orzeczenie interpretacyjne przyjmuje jego niezgodność z Konstytucją RP we wskazanym przez Trybunał rozumieniu²¹¹. Należy przyjąć, iż takie orzeczenie nie może stanowić podstawy wznowienia postępowania. Rację ma Sąd Najwyższy, twierdząc, iż „Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego stwierdzające w sentencji niezgodność z Konstytucją określonej wykładni aktu normatywnego, które nie powoduje utraty mocy obowiązującej przepisu, nie stanowi podstawy do wznowienia postępowania przewidzianej w art. 401¹ k.p.c.”²¹²

4.4. Wznowienie postępowania karnego z powodu nielojalności oskarżonego

Art. 540a k.p.k. daje możliwość fakultatywnego wznowienia postępowania karnego na wniosek strony i wyłącznie na niekorzyść oskarżonego. Zgodnie z tym przepisem, postępowanie sądowe zakończone prawomocnym orzeczeniem można wznowić, jeżeli: skazany, do którego zastosowano przepis art. 60 § 3 lub 4 k.k. lub art. 36 § 3 k.k.s., nie potwierdził w postępowaniu karnym ujawnionych przez siebie informacji albo jeżeli zachodzi okoliczność określona w art. 11 § 3 k.p.k. (absorpcyjne umorzenie postępowania karnego było niezasadne).

Z powyższego wynika, że ta podstawa wznowieniowa dotyczy osób skazanych, co do których zastosowano instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary albo odstąpienia od jej wymierzenia. Jednocześnie te osoby nie zachowały się lojalnie w postępowaniu sądowym i nie potwierdziły ujawnionych wcześniej okoliczności i dzięki temu skorzystały z dobrodziejstwa nadzwyczajnego

²⁰⁹ Postanowienie SN z 14.10.2009 r., V KO 54/09, Lex nr 529617. Zob. także wyroki SN: z 6.8.2009 r., II KO 53/09, Lex nr 519663 oraz z 3.9.2009 r., V KO 27/09, Lex nr 519622.

²¹⁰ *Ibidem*.

²¹¹ M. Tulej, Orzecznictwo interpretacyjne Trybunału Konstytucyjnego a reguły wykładni prawa, Warszawa 2012, s. 124.

²¹² Uchwała składu 7 sędziów SN z 17.12.2009 r., III PZP 2/09, OSNC 2010, Nr 7–8, poz. 97.

złagodzenia kary. Dotyczy również sytuacji, w których po umorzeniu absorpcyjnym (art. 11 § 1 k.p.k.) nastąpiło uchylenie lub istotna zmiana treści prawomocnego wyroku, z powodu którego zostało umorzone postępowanie. Wówczas dochodzi do zmiany okoliczności, które legły u podstaw umorzenia absorpcyjnego²¹³.

Przepis art. 540a został wprowadzony do ustawy procesowej przez nowelę z 10 stycznia 2003 r. Jak wynika z uzasadnienia projektu nowelizacyjnego, komentowany przepis ma zapobiec podstępemu „wyłudzeniu” przez oskarżonych korzyści przewidzianych w art. 11 § 1 k.p.k. oraz w art. 60 § 3 i 4 k.k.²¹⁴ Celem wprowadzenia tego przepisu było zapobieżenie manipulacjom, które powstały na tle istniejącej wówczas luki prawnej pozwalającej na wznowienie postępowania karnego jedynie na korzyść oskarżonego przy zaistnieniu nowych faktów lub dowodów.

Sąd ma obowiązek dokonania oceny podstaw do wznowienia postępowania. Jednocześnie, jeżeli stwierdzi ich zaistnienie, nie może oddalić wniosku zakładając, że wznowienie jedynie może, ale nie musi nastąpić²¹⁵.

Jak wynika z kwerendy przeprowadzonej w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich, analizującej orzecznictwo sądów powszechnych w latach 2015-2018 w odniesieniu do instytucji małego świadka koronnego, we wskazanym okresie nie doszło do ani jednego wznowienia postępowania karnego na podstawie art. 540a pkt 1 k.p.k. (tj. z uwagi na to, że mały świadek koronny nie potwierdził w postępowaniu karnym ujawnionych przez siebie informacji)²¹⁶. W związku z zarzutami do praktyki funkcjonowania instytucji małego świadka koronnego w doktrynie sformułowano postulaty *de lege ferenda* wskazując na obowiązek złożenia pełnych wyjaśnień (zeznań) przez małego świadka koronnego pod rygorem utraty statusu czy też wznowienia postępowania na podstawie art. 540a k.p.k. Postuluje się również wprowadzenie nowej podstawy wznowienia postępowania karnego – gdy mały świadek koronny ponownie popełnia przestępstwo działając w zorganizowanej grupie przestępczej²¹⁷.

²¹³ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 3, s. 680.

²¹⁴ Za: J. Grajewski, S. Steinborn, Komentarz do art. 540a k.p.k., w: J. Grajewski, L.K. Paprzycki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I i II, Lex/el. 2015, teza 2.

²¹⁵ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym, Warszawa 2008, teza 3, s. 1145.

²¹⁶ M. Mrowicki, Prezentacja wyników kwerendy BRPO w sądach powszechnych w zakresie instytucji małego świadka koronnego, Warszawa, 6.12.2018 r., dostępna na stronie: https://www.youtube.com/watch?v=TrWV_mc6E&t=640s (dostęp: 27/5/2019 r.).

²¹⁷ *Ibidem*.

4.5. Wznowienie postępowania w wyniku orzekania *in absentia*

Na wniosek oskarżonego może dojść do wznowienia postępowania w przypadku rozpoznania sprawy pod jego nieobecność i wadliwego zawiadomienia W myśl art. 540b § 1. Postępowanie sądowe zakończone prawomocnym orzeczeniem można wznowić na wniosek oskarżonego, złożony w terminie zawitym miesiąca od dnia, w którym dowiedział się o zapadłym wobec niego orzeczeniu, jeżeli sprawę rozpoznano pod nieobecność oskarżonego, któremu nie doręczono zawiadomienia o terminie posiedzenia lub rozprawy albo doręczono je w inny sposób niż osobiście, gdy wykaże on, że nie wiedział o terminie oraz o możliwości wydania orzeczenia pod jego nieobecność.

Wskazany przepis stanowi realizację decyzji ramowej Rady 2009/299/WSiSW z 26.02.2009 r. zmieniającej decyzje ramowe 2002/584/WSiSW, 2005/214/WSiSW, 2006/783/WSiSW, 2008/909/WSiSW oraz 2008/947/WSiSW²¹⁸. Wykonując decyzję, wprowadzono nową podstawę wznowienia postępowania umożliwiającą zakwestionowanie prawomocnego orzeczenia wydanego pod nieobecność oskarżonego z powodu nieuzyskania informacji o rozprawie lub posiedzeniu oraz o możliwości wydania orzeczenia pod jego nieobecność.

Jak zasadnie wskazuje M. Wąsek-Wiaderek, zakres zastosowania art. 540b k.p.k. jest stosunkowo wąski z uwagi na to, że nie dotyczy sytuacji prowadzenia rozprawy pod nieobecność oskarżonego, jeżeli jego obecność była obowiązkowa z mocy ustawy. Zachodzi bowiem wówczas przesłanka do wznowienia postępowania karnego z urzędu (art. 542 § 3 k.p.k. w zw. z art. 439 § 1 pkt 11 k.p.k.)²¹⁹. W konsekwencji, przesłanka wznowienia określona w art. 540b k.p.k. znajduje zastosowanie wyłącznie do rozpoznania sprawy oskarżonego, którego udział w rozprawie lub posiedzeniu nie był obowiązkowy²²⁰.

Zgodzić się należy z poglądem prezentowanym w doktrynie, zgodnie z którym niezawiadomienie oskarżonego o terminie rozprawy odwoławczej lub zawiadomienie w sposób inny niż osobisty, z wyłączeniem jednak metod doręczeń wskazanych w art. 540b § 2 k.p.k., daje podstawy do wznowienia postępowania sądowego, o ile oskarżony wykaże, że nie wiedział o terminie rozprawy odwoławczej oraz o możliwości wydania orzeczenia pod jego nieobecność i jednocześnie w rozprawie odwoławczej nie uczestniczył jego obrońca. Dodatkowo, jeżeli art. 540b k.p.k. miałby spełniać swój cel w zakresie ułatwienia wzajemnego uznawania orzeczeń, to w przypadku przeprowadzenia dwuinstancyjnego postępowania sądowego przesłanki wznowienia określone w tym przepisie powinny odnosić się do postępowania odwoławczego²²¹.

Wznowienie postępowania na tej podstawie może nastąpić tylko na korzyść oskarżonego.

²¹⁸ Dz.Urz. UE L 81, s. 24.

²¹⁹ M. Wąsek-Wiaderek, Reopening Of Court Proceedings Based On Article 540b Criminal Procedure Code, *Ius Novum* 2018, Nr 4, s. 148-150.

²²⁰ J. Matras, Komentarz do art. 540b k.p.k., w: K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, WKP 2018, teza 2.

²²¹ M. Wąsek-Wiaderek, *Reopening...*, s. 152-154.

Kolejne zawężenie stosowania tej podstawy wznowienia wynika z art. 540b § 2 k.p.k., który stanowi, że § 1 nie stosuje się w wypadkach, o których mowa w art. 133 § 2, art. 136 § 1 oraz art. 139 § 1, a także jeżeli w rozprawie lub posiedzeniu uczestniczył obrońca. Jak wynika z powyższego, odmowa przyjęcia pisma, czy też odmowa albo niemożność pokwitowania odbioru przez adresata nie stanowią podstawy wznowienia w tym wypadku. Podobnie, gdy oskarżony zmienił miejsce zamieszkania albo nie przebywa pod wskazanym przez siebie adresem, nie podawszy nowego. Również art. 540 b k.p.k. nie daje podstaw do wznowienia postępowania w sytuacji tzw. doręczenia zastępczego czy udziału jego obrońcy w przedmiotowej rozprawie (posiedzeniu)²²².

Przez rozpoznanie sprawy na posiedzeniu pod nieobecność oskarżonego należy rozumieć sytuację wydania orzeczeń kończących postępowanie, gdy ustawa przewiduje udział w nim oskarżonego przy jednoczesnym braku powiadomienia go o terminie posiedzenia albo doręczenia mu zawiadomienia w inny sposób, jeżeli oskarżony nie miał obrońcy lub obrońca nie uczestniczył w posiedzeniu. Będzie mieć to miejsce w przypadku posiedzenia, na których zapadają wyroki oraz postanowienia kończące postępowanie.

Wnioskodawca powinien przy tym wykazać dwie okoliczności: niewiedzę o terminie rozprawy oraz o możliwości wydania orzeczenia pod jego nieobecność. Badając wniosek sąd wznowieniowy rozważy celowość wznowienia postępowania i sprawdzi, czy niestawiennictwo oskarżonego mogło mieć wpływ na treść rozstrzygnięcia.

W przypadku tej podstawy ustawa wyjątkowo przewiduje miesięczny termin zawity, liczony od dnia w którym oskarżony dowiedział się o zapadłym wobec niego orzeczeniu. Składając wniosek należy zatem uprawdopodobnić moment powzięcia przez wnioskodawcę wiedzy o prawomocnym orzeczeniu – wówczas rozpocznie bowiem bieg termin zawity. Zgodnie z art. 126 k.p.k. podlega on przywróceniu na zasadach w tym przepisie określonych. Wskazanie początku biegu terminu do złożenia wniosku o wznowienie postępowania sądowego należy uznać za niefortunne²²³. Może bowiem dojść do sytuacji, w której oskarżony – niezawiadomiony o terminie rozprawy dowie się o wydaniu orzeczenia lub otrzyma odpis nieprawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie karne w pierwszej instancji w dacie, w której otwarty ma termin do złożenia wniosku o jego uzasadnienie i zrezygnuje z prawa do zaskarżenia apelacją, o ile zmieści się w terminie zawitym miesiąca (art. 540b § 1). Wówczas to na nim ciążyć będzie ryzyko wyboru środka zaskarżenia: tj. zwykłego (apelacji) albo nadzwyczajnego (wniosku o wznowienie). Zdaniem J. Matrasa, rezygnacja z zaskarżenia wyroku apelacją powinna prowadzić do ustalenia *de lege ferenda*, że wówczas brak jest podstaw do wznowienia postępowania prawomocnie zakończonego, skoro oskarżony świadomie zrezygnował z kontroli w trybie zwykłym²²⁴.

²²² *Ibidem*, s. 150-151.

²²³ J. Matras, Komentarz do art. 540b k.p.k., teza 3; M. Wąsek-Wiaderek, Reopening..., s. 154.

²²⁴ J. Matras, Komentarz do art. 540b k.p.k., teza 3.

W doktrynie słusznie wskazuje się na konieczność zmiany tego przepisu, nie tylko w zakresie terminu. Po zmianie art. 374 k.p.k.²²⁵ i wprowadzeniu jako zasady fakultatywnego udziału oskarżonego w rozprawie głównej, po 1 lipca 2015 r. rozprawa dużo częściej jest prowadzona pod nieobecność oskarżonego, który nie musi być zawiadomiony o jej terminie osobiście. Wątpliwości również może budzić zrównanie dwukrotnego awizowania z uznaniem, że oskarżony wiedział o terminie rozprawy, jak wymaga tego art. 4a ust. 1 lit. a (i) decyzji ramowej 2009/299/WSiSW. Jeśli dodać do tego okoliczność, że oskarżonemu osobiście wyjątkowo doręcza się Przepis wymaga więc interwencji ustawodawcy²²⁶, zwłaszcza że w praktyce stosowany jest bardzo rzadko.

²²⁵ Dz.U. 2013 poz. 1247. Przed zmianą przepis brzmiał: Obecność oskarżonego na rozprawie głównej jest obowiązkowa, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej.

²²⁶ M. Wąsek-Wiaderek, Reopening..., s. 156.

Rozdział II.

Geneza i ewolucja wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

➔ 1. Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC przed wejściem w życie Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.

Genezy instytucji wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w polskim porządku prawnym należy upatrywać w 1993 r., to jest w momencie ratyfikowania Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²²⁷. Historycznie rzecz ujmując, kolejne daty charakterystyczne dla funkcjonowania tej instytucji wyznaczają uchwalenie Konstytucji RP²²⁸ oraz nowego Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.²²⁹. Nowa Konstytucja RP wyjaśniła miejsce ratyfikowanych umów międzynarodowych w polskim porządku prawnym, a nowy Kodeks postępowania karnego stworzył ramy ustawowe omawianej instytucji.

W dniu 26 listopada 1991 r. Rzeczpospolita Polska stała się członkiem Rady Europy. W tym samym dniu polski Minister Spraw Zagranicznych podpisał statut tej organizacji oraz Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Następnie, w dniu 19 stycznia 1993 r. Polska ratyfikowała Konwencję. Po złożeniu w dniu 19 stycznia 1993 r. Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy, jako depozytariuszowi Konwencji, dokumentu ratyfikacyjnego²³⁰, rząd RP w dniu 19 marca 1993 r. złożył deklarację w sprawie uznania kompetencji Europejskiej Komisji Praw Człowieka do zajmowania się skargami indywidualnymi wnoszonymi przeciwko Polsce oraz o uznaniu jurysdykcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka²³¹ – ze skutkiem od 1 maja 1993 roku. Tekst Konwencji został opublikowany dopiero w lipcu 1993 r.²³²

Konwencja jest „perłą w koronie” systemu konwencyjnego – zawiera bowiem podstawowy zestaw standardów demokratycznych, które są egzekwowne za pomocą mechanizmu nadzoru, w którym szczególną rolę odgrywają Europejski Trybunał Praw Człowieka²³³ i Komitet Ministrów.

²²⁷ Sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2 (stan na 1993 r.).

²²⁸ Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

²²⁹ Dz.U. 1997 Nr 89 poz. 555.

²³⁰ Zob. oświadczenie rządowe z 7.4.1993 r., Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 285.

²³¹ Zob. oświadczenie rządowe z 7.4.1993 r., Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 286.

²³² Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 284.

²³³ Więcej: A. Bisztyga, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Katowice 1997, s. 63.

W postanowieniu z dnia 11 stycznia 1995 r.²³⁴ Sąd Najwyższy zasadnie wskazał, że od chwili wstąpienia Polski do Rady Europy orzecznictwo ETPC może i powinno być uwzględniane przy interpretacji przepisów prawa polskiego²³⁵.

Z oczywistych względów, instytucja wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC nie była znana Kodeksowi postępowania karnego z 1969 r.²³⁶. Do tej pory wznowienie postępowania wymagało z reguły ustalenia nowych faktów lub nowych dowodów, za które nie można wszak uznać wyroku Trybunału czy też rezolucji Komitetu Ministrów²³⁷. Pojawiło się więc pytanie, w jaki sposób wzruszyć prawomocne orzeczenie sądu karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC pomimo braku podstawy ustawowej.

W doktrynie wskazywano dwie drogi, na podstawie których można było wzruszyć prawomocne orzeczenie sądu krajowego wskutek wydania wyroku ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji. Po pierwsze, wznowienie postępowania karnego było dopuszczalne, jeżeli w wyroku ustalającym naruszenie przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji stwierdzono okoliczności, o których mowa w art. 474 d.k.p.k., dające podstawę do wznowienia: *ex delicto* (art. 474 § 1 pkt 1 d.k.p.k.) czy też *de novo* (art. 474 § 2 d.k.p.k.). Do wznowienia mogło również dojść w sytuacji, gdy Trybunał dokonał ustalenia naruszenia Konwencji, stanowiącego w świetle prawa polskiego bezwzględną przyczynę odwoławczą uchylenia orzeczenia wymienioną w art. 388 d.k.p.k. (zob. art. 474 § 2 d.k.p.k.)²³⁸. Po drugie, jako podstawę wzruszenia prawomocnego wyroku na podstawie ostatecznego orzeczenia Trybunału wskazywano rewizję nadzwyczajną w związku z ustaleniem przez Trybunał naruszeń Konwencji stanowiących jednocześnie okoliczności z art. 387 d.k.p.k. (bezwzględne przyczyny odwoławcze) czy też art. 388 d.k.p.k. (wymienione enumeratywnie uchybienia procesowe mające wpływ na treść orzeczenia sądu).

W obu przypadkach wymagało to jednak ustalenia, że naruszenie Konwencji stanowi jednocześnie naruszenie obowiązującego prawa polskiego. Wznowienie postępowania karnego nie było możliwe, jeżeli naruszenie Konwencji stwierdzone ostatecznym wyrokiem Trybunału nie polegało równocześnie na naruszeniu prawa polskiego, lecz na zastosowaniu normy krajowej sprzecznej z Konwencją²³⁹. W tej sytuacji, jedynie zmiana prawa krajowego pozwoliłaby na skorygowanie wcześniejszego orzeczenia, które uznano za naruszające Konwencję. Z nadzieją patrzono więc na kształt przyszłej Konstytucji RP, która miała określić miejsce traktatów międzynarodowych w wewnętrznym porządku prawnym oraz rangę tych norm.

²³⁴ III ARN 75/94, OSNP 1995/9 poz. 106.

²³⁵ Por. glosy B. Bładowskiego i E. Ruśkowskiego w: Glosa. Prawo Gospodarcze 1995/7, s. 14; A. Zielińskiego, Pal. 1995/9-10, s. 202 i Z. Cichonia, Pal. 1996/3-4, s. 252; por. również J. Gudowski, Przegląd orzecznictwa z zakresu prawa cywilnego procesowego (za I półrocze 1995 r.), PS 1998/6, s. 59.

²³⁶ Dz.U. 1969 nr 13 poz. 96 z późn. zm.

²³⁷ Por. P. Hofmański, Konwencja Europejska a prawo karne, Toruń 1995, s. 95.

²³⁸ Por. C. Mik, Koncepcja normatywna prawa europejskiego praw człowieka, Toruń 1994, s. 299.

²³⁹ P. Hofmański, Konwencja europejska..., s. 102.

Ustawą z 29 czerwca 1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich²⁴⁰ dokonano nowelizacji Kodeksu postępowania karnego. Zgodnie z art. 3 ust. 1 tej ustawy, w okresie 3 lat od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy Minister Sprawiedliwości-Prokurator Generalny lub Rzecznik Praw Obywatelskich mogli wnieść kasację od każdego prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie sądowe, także wydanego przed dniem jej wejścia w życie, w tym również od orzeczenia Sądu Najwyższego zapadłego w następstwie rozpoznania rewizji nadzwyczajnej. Do spraw tych art. 464 § 3 Kodeksu postępowania karnego nie miał zastosowania; kasację wносиło się bezpośrednio do Sądu Najwyższego. Przepisy art. 467 § 1 i 2 d.k.p.k. stosowało się odpowiednio. Na gruncie powyższego przepisu P. Hofmański dostrzegał dla wymienionych tam podmiotów możliwość wystąpienia z wnioskiem o wznowienie postępowania karnego na podstawie wyroku ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji²⁴¹. Powyższym rozwiązaniom zarzucano jednak brak instrumentów wymuszających na krajowych organach procesowych korektę orzeczenia, uznanego przez Trybunał za wydane z naruszeniem Konwencji²⁴².

W doktrynie wskazywano na konieczność stworzenia wyraźnej podstawy w prawie krajowym, która stanowiłaby odstępstwo od zasady samodzielności jurysdykcyjnej. Dodatkowo, niemożność wznowienia postępowania w tej sytuacji ze względu na brak odpowiedniej regulacji w prawie krajowym, zmuszałaby państwo do podjęcia innych środków mających na celu implementację wyroku Trybunału, jak choćby powstrzymanie się od wykonania wyroku sądu krajowego²⁴³. Podnoszono, że w sytuacji, gdy Trybunał uznał wyrok sądu karnego za sprzeczny z Konwencją, sąd karny musiał wznowić postępowanie karne i zakwestionowany wyrok uchylić lub zmienić na korzyść oskarżonego²⁴⁴.

Nowa polska Konstytucja została przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 roku, a z dniem 17 października 1997 roku weszła w życie po 3 miesiącach od daty jej ogłoszenia (art. 243 Konstytucji RP). Jednocześnie straciły moc nadal obowiązujące niektóre przepisy Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 roku, „mała konstytucja” (Ustawa Konstytucyjna z 17 października 1992 roku o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym) i Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1992 roku o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 242 Konstytucji RP).

²⁴⁰ Dz.U. 1995, Nr 89, poz. 443.

²⁴¹ P. Hofmański, Nowe polskie prawo karne w świetle europejskich standardów w zakresie ochrony praw człowieka, Warszawa 1997, s. 66.

²⁴² *Ibidem*, s. 67.

²⁴³ P. Hofmański, Konwencja europejska..., s. 97 i cytowana tam literatura niemiecka.

²⁴⁴ *Ibidem*..., s. 99.

Do wejścia w życie Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 r. tj. do dnia 17 października 1997 r. wątpliwości interpretacyjne budziła kwestia, jak powinien zachować się sąd krajowy, gdy pierwotne orzeczenie było zgodne z prawem krajowym, ale mimo to naruszało – zgodnie z orzeczeniem Trybunału – Konwencję, albowiem to właśnie sama norma prawna, na której oparte było orzeczenie, była sprzeczna z Konwencją²⁴⁵. Wynikało to z faktu, że polska Konstytucja z 1952 r.²⁴⁶ nie zawierała żadnego przepisu regulującego relację pomiędzy prawem krajowym a międzynarodowym.

Wejście w życie nowej Konstytucji RP wyjaśniło tę kwestię, wprowadzając klarowną hierarchię źródeł prawa. Konwencji nadano szczególny status prawny w polskim porządku konstytucyjnym (zob. art. 91 ust. 1 Konstytucji RP) i tym samym stała się ona częścią porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP umowa międzynarodowa, ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie, ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową. Na pełną treść Konwencji składa się nie tylko jej tekst, ale także orzecznictwo, którym „obrosła” wskutek działalności Trybunału²⁴⁷.

W związku z powyższym Konwencja aktualnie stanowi część polskiego porządku prawnego oraz z uwagi na jej charakter, podlega ona bezpośredniemu stosowaniu. Oznacza to, że może stanowić bezpośrednią i samodzielną podstawę rozstrzygnięć organów krajowych. Co jednak najistotniejsze, jak już wspomniano, ma ona pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się z Konwencją uzgodnić²⁴⁸.

W doktrynie, w okresie pomiędzy wejściem w życie Konstytucji a wejściem w życie nowego Kodeksu postępowania karnego przewidującego podstawę wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, pojawił się pogląd, zgodnie z którym teoretycznie możliwe byłoby zwrócenie się, po uzyskaniu ostatecznego orzeczenia Trybunału w Strasburgu, z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego. Zgodnie z art. 190 ust. 4 Konstytucji RP orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego o niezgodności m.in. z umową międzynarodową aktu normatywnego, na podstawie którego zostało wydane prawomocne orzeczenia sądowe, stanowi podstawę do wznowienia postępowania w trybie określonym w przepisach właściwych dla danego postępowania (rozdział 48 k.p.k. z 1969 r)²⁴⁹. Zbyt krótki okres między wejściem w życie Konstytucji a wejściem w życie nowego

²⁴⁵ Szerzej na ten temat: P. Hofmański, *Konwencja europejska...* s. 96 i n.

²⁴⁶ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22.7.1952 r. – Dz.U. z 1952 nr 33 poz. 232.

²⁴⁷ L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z perspektywy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, w: Z. Maciąg, *Stosowanie Konstytucji RP z 1997 roku – doświadczenia i perspektywy*. Międzynarodowa konferencja naukowa, Kraków 2006, s. 45.

²⁴⁸ Zob. P. Grzegorzczak, *Skutki wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w krajowym porządku prawnym*, PS 2006, nr 6, s. 6-7.

²⁴⁹ P. Hofmański, S. Zabłocki, *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 25 marca 1998 r.*, sygn. 45/1997/829/1035, w sprawie Belziuk przeciwko Polsce, Pal. 1998, nr 7-8, s. 20.

Kodeksu postępowania karnego, przewidującego już możliwość wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, nie pozwolił na zweryfikowanie tego poglądu w praktyce²⁵⁰.

2. Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w nowym Kodeksie postępowania karnego

Przy pracach nad nowym Kodeksem postępowania karnego od początku brano pod uwagę możliwość wprowadzenia nowej podstawy wznowienia – rozstrzygnięcia organu międzynarodowego. W uzasadnieniu projektu Kodeksu postępowania karnego z października 1990 r. wskazywano, iż „reforma powinna zmierzać w szczególności do: (...) zdecydowanego wzmocnienia, a także urealnienia gwarancji uczestników postępowania, z uwzględnieniem międzynarodowych zobowiązań Polski²⁵¹”.

Projekt przewidywał również na pewnym etapie szeroką możliwość wznowienia postępowania karnego poprzez poszerzenie zakresu nowych faktów i dowodów, których ujawnienie w świetle art. 529 projektu dawało podstawę wznowienia postępowania. Przywracając instytucję nieważności postępowania, w projekcie przewidziano początkowo możliwość stwierdzenia nieważności orzeczenia w trybie art. 99 k.p.k. w wypadku ustalenia naruszenia Konwencji będącego jednocześnie przyczyną nieważności postępowania z art. 98 § 1 projektu²⁵².

Ogromny krok do przodu stanowiło wprowadzenie do projektu art. 529 § 3, zgodnie z którym postępowanie mogło być wznowione na korzyść oskarżonego, gdy przemawiało za tym rozstrzygnięcie organu międzynarodowego działającego na podstawie umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską²⁵³.

Projekt spotkał się z ożywioną reakcją doktryny. Krytycznie podnoszono m.in., że przeciwko stworzeniu takiej podstawy przemawia, po pierwsze, fakt, że niejednokrotnie nie ma potrzeby ponownego rozpatrywania sprawy pomimo rozstrzygnięcia organu międzynarodowego. Po drugie, może to nie być właściwe rozwiązanie z uwagi na to, że np. wyrok ETPC nie dotyczy stanu faktycznego będącego podstawą orzeczenia sądu krajowego. Po trzecie, stworzenie procedury odwoławczej może prowadzić do jej nadużywania, a co za tym idzie naruszenia charakteru powagi rzeczy

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ Cytuję za P. Hofmański, Europejskie standardy w zakresie kontroli stosowania przymusu w procesie karnym, a reforma k.p.k. w: S. Waltoś (red.), Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka, Kraków 1993, s. 451-452. .

²⁵² P. Hofmański, Konwencja europejska..., s. 102.

²⁵³ *Ibidem*, s. 103.

osądzonej. Po czwarte, takie postępowanie wznowieniowe wydłuża już i tak długi czas postępowania karnego²⁵⁴.

Za taką podstawą przemawiał natomiast fakt, że stan naruszenia Konwencji mógłby trwać dalej, pomimo stwierdzenia naruszenia oraz wypłaty słusznego zadośćuczynienia, a jego usunięcie możliwe byłoby tylko po ponownym rozpoznaniu sprawy. Dodatkowo, zasada *rei iudicatae* nie zostałaby podważona z uwagi na to, że rozszerzeniu (czy raczej uzupełnieniu) ulegną podstawy wznowienia, które będzie możliwe jedynie gdy zadośćuczynienie nie wystarczy. Wreszcie, wprowadzenie takiej podstawy wznowienia wzmocniłoby „bardziej harmonijny i jednolity rozwój orzecznictwa strasburskiego, umożliwiłoby wszechstronniejsze, wzajemne oddziaływania orzecznictwa europejskiego i krajowego państw-stron, łagodząc nieufność związaną z tym, że organ międzynarodowy rozstrzyga o prawie i praktyce krajowej”²⁵⁵.

Na tle projektowanego przepisu P. Hofmański wskazywał, iż mimo że zgodnie w wykładni literalnej jego podstawa zrealizuje się dopiero, gdy zapadnie rozstrzygnięcie ETPC, to nic nie stoi na przeszkodzie, aby strony postępowania karnego wnosły o wznowienie postępowania, jeśli już w postępowaniu przed Europejską Komisją Praw Człowieka ustalono okoliczność nieznaną wcześniej sądowi, która w świetle prawa polskiego może być podstawą wznowienia. Przytoczenie we wniosku argumentacji wynikającej ze sprawozdania Komisji zwiększałoby szansę na wznowienie, z uwagi na fakt, że bardzo często ustalenia Komisji potwierdzane były w wyrokach Trybunału. Przemawiała za tym motywacja prognostyczna oraz towarzyszące jej działania zmierzające do uniknięcia wydania przeciwko Polsce wyroku przez Trybunał²⁵⁶.

P. Hofmański krytykował powyższe rozwiązania także z uwagi na fakt, iż samo wznowienie postępowania mogło okazać się niewystarczające. Dopiero zmiana wyroku lub jego uchylenie przyniosłoby pożądane skutki. Obawiał się, że sąd krajowy, do którego złożony będzie wniosek o wznowienie nie podzieli zapatrywań organów strasburskich oraz do wydania odmiennego orzeczenia w postępowaniu wznowionym wbrew art. 46 Konwencji (wówczas to były art. 32 i 53). Autor miał wątpliwości, czy sama dyrektywa kierowania się orzeczeniami organów Konwencji byłaby wystarczająca. Postulował sformułowanie w Kodeksie postępowania karnego wyraźnego wyjątku od zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego w odrębnym przepisie przewidującym, że wniesienie kasacji, wznowienie postępowania lub stwierdzenie nieważności następuje na skutek wydania przeciwko Polsce rozstrzygnięcia ETPC bądź Komitetu Praw Człowieka. Takie rozstrzygnięcia miałyby być w dalszym postępowaniu wiążące; sąd byłby związany treścią dokonanych przez Trybunał ustaleń faktycznych oraz wykładni prawa²⁵⁷.

²⁵⁴ C. Mik, *Koncepcja normatywna...*, s. 289-290.

²⁵⁵ *Ibidem*.

²⁵⁶ P. Hofmański, *Konwencja europejska...*, s. 104.

²⁵⁷ *Ibidem*. Ostatecznie taki przepis nie został wprowadzony.

Autor poddawał również pod rozważę możliwość wprowadzenia do ogólnych przepisów Kodeksu postępowania karnego normy zobowiązującej do korygowania decyzji pociągających za sobą ingerencję w sferę wykonywania praw gwarantowanych przez ratyfikowane konwencje międzynarodowe w zakresie praw człowieka, jeżeli decyzje te zakwestionowane byłyby w ramach zaakceptowanych przez Polskę procedur implementacyjnych. Wówczas organ korygujący decyzję byłby związany orzeczeniem Trybunału, co stanowiłoby kolejny wyjątek od zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego²⁵⁸.

W grudniu 1994 r. zmieniono numerację przepisu na art. 531 § 3 projektu, w którym przewidywano jedynie fakultatywne wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia organu międzynarodowego, działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Polskę. Takie rozwiązanie było krytykowane²⁵⁹ przez zwolenników obligatoryjnego wznowienia, nawet z urzędu²⁶⁰. Zdaniem S. Waltośa, orzeczenie Trybunału powinno być traktowane w aspekcie wznowienia jak wyrok sądu karnego, będący podstawą wznowienia zgodnie z art. 474 § 1 pkt 1 d.k.p.k. (art. 531 § 1 pkt 1 k.p.k.)²⁶¹.

Pracom przy reformie Kodeksu postępowania karnego zarzucano brak synchronizacji z równoległe prowadzoną reformą prawa konstytucyjnego. Zasadnie podnoszono, że bez znajomości ostatecznego kształtu konstytucyjnej zasady sądowego wymiaru sprawiedliwości, nie sposób przewidzieć rangi normy traktatów w Konstytucji²⁶².

W konsekwencji ustawą z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego²⁶³, która weszła w życie w dniu 1 września 1998 r., wprowadzono nową podstawę wznowieniową określoną w art. 540 § 3 k.p.k. Jego powstanie tłumaczono argumentem, iż orzeczenia organów międzynarodowych nie wywołują bezpośrednich skutków w sferze prawa krajowego. W konsekwencji, kwestionowany akt prawny pozostaje w mocy. Zgodnie z zasadą „*pacta sunt servanda*”, rozstrzygnięcia organów międzynarodowych są źródłem prawnomiędzynarodowego obowiązku państwa, będącego stroną ratyfikowanej umowy międzynarodowej. Zgodnie z założeniem ustawodawcy – „wprowadzenie do k.p.k. art. 540 § 3 uwzględnia zobowiązania wynikające z ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych”²⁶⁴. Celem było więc stworzenie możliwości wzruszenia prawomocnego rozstrzygnięcia i dostosowanie go do wymogów międzynarodowych, w wypadku gdy w wyniku rozstrzygnięcia organu międzynarodowego, działającego na podstawie umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Polskę, doszło do stwierdzenia sprzeczności prawomocnego rozstrzygnięcia

²⁵⁸ *Ibidem*, s. 105.

²⁵⁹ P. Hofmański, *Nowe polskie prawo karne...*, s. 67.

²⁶⁰ *Ibidem*; oraz S. Waltoś, *Projekt kodeksu postępowania karnego w świetle współczesnych tendencji rozwoju procedury karnej w Europie*, w: T. Bojarski, E. Skrętowicz (red.), *Problemy reformy prawa karnego*. Lublin 1993, s. 254-256.

²⁶¹ S. Waltoś, *Projekt kodeksu...*

²⁶² P. Hofmański, *Nowe polskie prawo karne...*, s. 72.

²⁶³ Dz.U. 1997 Nr 89 poz. 555.

²⁶⁴ *Nowe Kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 61.

organu krajowego z zobowiązaniami wynikającymi z konwencji ratyfikowanej przez Polskę. Dodatkowo chodziło o powiązanie procedury karnej z procedurą przed organami strasburskimi (wówczas Komisją Praw Człowieka i Europejskim Trybunałem Praw Człowieka)²⁶⁵.

Wspomniany przepis stanowi zasadnicze *novum* w Kodeksie postępowania karnego, rozszerzając w ten sposób dotychczasowy katalog podstaw wznowienia postępowania karnego o możliwość wznowienia postępowania na korzyść oskarżonego „gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską”. Jednocześnie do katalogu tego dodano podstawę *proper decreta*²⁶⁶, to jest wznowienie na korzyść oskarżonego na podstawie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, w wyniku którego stracił moc lub uległ zmianie przepis prawny będący podstawą skazania lub warunkowego umorzenia.

3. Zalecenia KMRE w przedmiocie wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC

Wpływ na kształtowanie się wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC mają nie tylko przepisy krajowe, ale także działania organizacji międzynarodowych. Rada Europy poprzez swoje organy, takie jak Komitet Ministrów Rady Europy czy też Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy niejednokrotnie zajmowała stanowisko w kwestii wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, wskazując na konieczność stworzenia w krajowych porządkach prawnych mechanizmów pozwalających na ponowne rozpatrywanie lub wznawianie postępowań sądowych na skutek wydania przez Trybunał strasburski ostatecznego orzeczenia stwierdzającego naruszenie praw człowieka. Powyższe działania nie pozostają bez znaczenia dla kształtowania się praktyki w zakresie stosowania wznowienia postępowania sądowego na podstawie orzeczenia Trybunału.

Duży wpływ na standard w zakresie wykonywania rozstrzygnięć ETPC mają zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy. Tworzą one standard rozumienia lub interpretacji określonych praw i wolności, a także mogą zapowiadać przyjęcie traktatu międzynarodowego, torując drogę standardom prawnie wiążącym. Pomimo braku mocy wiążącej zalecenia powinny być przez państwa uznawane²⁶⁷. Zaliczane są do tzw. miękkiego prawa (*soft law*), które ma duży wpływ na ukierunko-

²⁶⁵ S. Waltoś: Projekt kodeksu postępowania karnego w świetle współczesnych tendencji rozwoju procedury karnej w Europie, w: T. Bojarski, E. Skrętowicz (red.), Problemy reformy prawa karnego, Lublin 1993, s. 254.

²⁶⁶ S. Waltoś, Proces karny, Zarys systemu, Warszawa 2001, s. 549.

²⁶⁷ A. Bodnar, Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Polsce. Wymiar instytucjonalny, Warszawa 2018, s. 109-110.

wanie działalności państw członkowskich Rady Europy²⁶⁸. Zalecenia Komitetu Ministrów wyrażają bowiem jednolitą wolę rządów państw zmierzania w określonym kierunku²⁶⁹.

Zgodnie z Zaleceniem Rec(2000)2, Komitet Ministrów Rady Europy wezwał państwa-strony do zapewnienia na poziomie krajowym odpowiednich możliwości uzyskania, tam gdzie to możliwe, *restitutio in integrum* oraz zachęcił do zbadania swoich systemów prawnych w celu zapewnienia odpowiednich możliwości ponownego rozpatrzenia sprawy, łącznie ze wznowieniem postępowania, w przypadkach, w których Trybunał stwierdził naruszenie Konwencji. Komitet Ministrów odniósł to w szczególności do sytuacji, gdy: pokrzywdzona strona w dalszym ciągu odczuwa bardzo poważne negatywne konsekwencje, wynikające z rezultatu spornej decyzji krajowej, które nie zostały wystarczająco naprawione poprzez słuszne zadośćuczynienie i nie mogą zostać skorygowane, za wyjątkiem ponownego rozpatrzenia lub wznowienia. Dotyczy to także sytuacji, gdy wyrok Trybunału prowadzi do wniosku, iż kwestionowana decyzja krajowa jest co do *meritum* sprzeczna z Konwencją, lub stwierdzone naruszenie wynika z błędów proceduralnych lub wad o takim ciężarze, iż nasuwa się poważna wątpliwość co do wyniku zaskarżonego postępowania krajowego. Jak wynika z zalecenia, rozróżnienie między materialnym a proceduralnym naruszeniem Konwencji dla celów wznowienia postępowania tworzy niepożądaną niepewność. Biorąc pod uwagę fakt, że Trybunał nie zawsze dokonuje takiego rozróżnienia, poprzestając na ustaleniu naruszenia *in toto*, nie zawsze będzie jasne, które kryteria zastosować: bardziej rygorystyczne w sytuacji stwierdzenia naruszenia proceduralnego czy łagodniejsze w sytuacji naruszenia prawa materialnego. Trzeba w tym zakresie podkreślić, że polskie rozwiązanie przyjęte w przepisie art. 540 § 3 k.p.k. nie dokonuje powyższego rozróżnienia – nie budzi więc wątpliwości co do zgodności z przedmiotowym zaleceniem.

Wznowienie postępowania zgodnie z tym zaleceniem powinno być dozwolone, tylko jeżeli spełnione zostaną kumulatywnie dwa warunki: poważne negatywne konsekwencje naruszenia oraz brak możliwości usunięcia tych konsekwencji słusznym zadośćuczynieniem. Polska regulacja nie zawiera tych warunków. Wydaje się jednak, że obie przesłanki powinny być *de lege lata* brane przez sądy każdorazowo przy ocenie potrzeby wznowienia.

Zalecenie budzi jednak wątpliwości. Jak wynika z Zalecenia Rec(2000)2, odszkodowanie może być orzekane obok przywrócenia stanu sprzed naruszenia, a nie wyłącznie alternatywnie (tj. gdy nie istnieje możliwość takiego przywrócenia). Zalecenie odwraca więc logiczny porządek ustalony w art. 41 Konwencji. Zasada subsydiarności wznowienia w tej sytuacji jest sprzeczna z art. 41 Konwencji²⁷⁰. Zgodnie z tym przepisem, państwo-strona powinno zrobić wszystko co w jego mocy, aby

²⁶⁸ F. Benoit-Rohmer, H. Klebes, Prawo Rady Europy. W stronę ogólnoeuropejskiej przestrzeni prawnej, Warszawa 2006, s. 121.

²⁶⁹ J. Jaskiernia, Wpływ orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na ustawodawstwo w państwach członkowskich Rady Europy ze szczególnym uwzględnieniem Polski, w: A. Wróbel (red.), Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym, Warszawa 2011, s. 299-300.

²⁷⁰ Tak również G. Raimondi, A. Nußberger, V. De Gaetano, H. Keller, P. Mahoney, J.F. Kjølbros i S. O’Leary, zdanie odrębne sędziów do wyroku ETPC z 11.7.2017 r. w sprawie nr 19867/12, *Moreira Ferreira v. Portugalia* (nr 2).

zapewnić pełne odszkodowanie (a nie częściowe) za stwierdzone naruszenie Konwencji, najlepiej w drodze *restitutio in integrum*, co oznacza usunięcie prawnych i materialnych konsekwencji bezprawnego działania poprzez przywrócenie sytuacji, jaka by istniała, gdyby do działania nie doszło i w tym celu wznowienia postępowania, które doprowadziło do bezprawnego działania. Związek pomiędzy *restitutio in integrum* oraz wznowieniem postępowania karnego został ustalony w sprawie Piersack przeciwko Belgii (art. 50)²⁷¹, pomimo że postępowanie wznowione doprowadziło do tego samego rezultatu co skarżone postępowanie. Postępowanie wznowione było jednak zgodne ze standardami konwencyjnymi, dlatego usunęło wcześniejsze naruszenie.

Dodatkowo bardzo rygorystyczne wymagania Zalecenia Rec(2000)2 są niezgodne z zasadami prawa międzynarodowego, gdzie państwo odpowiedzialne za bezprawne działanie jest zobowiązane do restytucji jak tylko to możliwe oraz że odszkodowanie jest rozważane jedynie w sytuacji, gdy restytucja nie może zostać przeprowadzona. Takie ujęcie może prowadzić do wniosku, że przedmiotowe Zalecenie preferuje „wykupienie się” przez państwo z naruszenia praw człowieka. W konsekwencji, państwo wypłacając odszkodowania w wysokości zasądzonej przez Trybunał, mogą uniknąć konieczności wznowienia postępowania krajowego, niezależnie od charakteru naruszenia.

Ponadto wymóg ciągłego odczuwania poważnych negatywnych konsekwencji wydaje się niezgodny z istotą nadzwyczajnego środka zaskarżenia, jakim jest wniosek o wznowienie postępowania. W większości krajów Rady Europy wznowienie postępowania jest dopuszczalne, nawet jeśli kara została już wykonana, a nawet po śmierci skazanego. Powyższe wymaganie jest bardzo rygorystyczne, ponieważ zakłada istnienie związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy naruszeniem i ciągłym odczuwaniem jego negatywnych konsekwencji związanych z wynikiem postępowania sądowego. Wątpliwe, by te „poważne negatywne konsekwencje” zawierały w sobie wpisanie skazanego do krajowego rejestru karnego, zapłatę grzywny z odsetkami czy też poddanie społecznemu, czy zawodowemu ostracyzmowi związanemu z karą pozbawienia wolności z zawieszeniem jej wykonania, czy warunkowym przedterminowym zwolnieniem²⁷². Jedno skazanie może wpływać też na pozostałe w zakresie recydywy czy nawet wymiaru kary za kolejne skazania. Mając na uwadze powyższe zastrzeżenia, nie wydaje się konieczne, aby art. 540 § 3 k.p.k., który nie zawiera tej przesłanki, wymagał zmian w tym zakresie.

W Zaleceniu Rec(2004)6 Komitet Ministrów wskazał, iż pierwszorzędnym wymogiem stawianym skutecznym środkiem jest zabezpieczenie praw chronionych Konwencją w krajowym systemie prawnym. W tym kontekście Komitet Ministrów z zadowoleniem przyjął fakt, że Konwencja stała się integralną częścią krajowych porządków prawnych wszystkich państw stron. W jego

²⁷¹ Wyrok ETPC z 16.10.1984 r. w sprawie nr 8692/79, Piersack v. Belgia (Artykuł 50), § 11.

²⁷² Zob. P. Pinto de Albuquerque, zdanie odrębne sędziego do wyroku ETPC z 11.7.2017 r. w sprawie nr 19867/12, Moreira Ferreira v. Portugalia (nr 2), pkt 26, do którego dotychczas sędziowie Karakaş, Sajó, Lazarova Trajkovska, Tsotsoria, Vehabović i Kūris.

ocenie, powyższe zjawisko poprawiło dostępność skutecznych środków prawnych. Pomocne w tym zakresie okazało się to, iż sądy i władza wykonawcza w coraz większym stopniu uwzględniają orzecznictwo ETPC przy stosowaniu prawa krajowego, a ponadto są świadome zobowiązania do przestrzegania wyroków Trybunału w sprawach dotyczących bezpośrednio ich państwa (por. art. 46 Konwencji). Ta tendencja została wzmocniona przez zwiększenie – w zgodzie z Zaleceniem Rec(2000)2 – możliwości ponownego rozpatrzenia lub wznowienia przez właściwe władze krajowe określonych postępowań, które stanowiły podstawę naruszeń stwierdzonych przez Trybunał. Poprawa w zakresie środków krajowych wymaga także podejmowania dodatkowych działań umożliwiających władzom krajowym uwzględnianie wymogów Konwencji przy stosowaniu prawa krajowego, w szczególności wymogów wynikających z wyroków Trybunału dotyczących danego państwa. Oznacza to w szczególności poprawę w zakresie publikacji i rozpowszechnienia orzecznictwa Trybunału (w razie konieczności poprzez tłumaczenie orzecznictwa na język narodowy danego państwa) oraz szkolenie sędziów i innych urzędników państwowych odnośnie tych wymogów.

W myśl Zalecenia CM/Rec(2008)2 Komitet Ministrów, działając zgodnie z art. 15b Statutu Rady Europy, podkreślił obowiązek prawny Wysokich Układających się Stron na podstawie art. 46 Konwencji przestrzegania wszystkich ostatecznych wyroków Trybunału w sprawach, w których są stronami oraz przypomniał, że wyroki, w których Trybunał stwierdza naruszenie Konwencji nakładają na Wysokie Układające się Strony obowiązek: zapłacenia kwot przyznanych przez ETPC jako słuszne zadośćuczynienie; przyjęcia w razie potrzeby środków indywidualnych w celu położenia kresu naruszeniu stwierdzonemu przez Trybunał oraz usunięcia, gdy to możliwe, jego skutków oraz przyjęcia w razie potrzeby środków generalnych koniecznych do zakończenia podobnych naruszeń lub zapobieżenia im.

Jednocześnie istotne jest, iż przy nadzorze Komitetu Ministrów państwo pozwane zachowuje swobodę wyboru środków, za pomocą których realizuje swój obowiązek prawny na podstawie art. 46 Konwencji przestrzegania ostatecznych wyroków Trybunału. W Zaleceniu CM/Rec(2008)2 podkreślono przekonanie, że szybkie i skuteczne wykonanie wyroków Trybunału przyczynia się do umocnienia ochrony praw człowieka w państwach członkowskich oraz do długoterminowej skuteczności europejskiego systemu ochrony praw człowieka. W związku z powyższym Komitet Ministrów zalecił państwom członkowskim szybką identyfikację możliwych środków wymaganych w celu zapewnienia szybkiego wykonania. Rekomendował także przyjęcie wszelkich użytecznych środków w celu rozwinięcia skutecznych synergii między właściwymi podmiotami procesu wykonywania wyroków na poziomie krajowym, ogólnie bądź w odniesieniu do poszczególnych wyroków, określając jednocześnie poszczególne kompetencje tych podmiotów. Istotne znaczenie przypisano również właściwej znajomości przez organy krajowe orzecznictwa ETPC oraz raportowanie parlamentom krajowym na temat stanu wykonywania wyroków i podejmowanych w tym celu działań.

4. Perspektywy wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC

Istotne znaczenie w procesie reformy systemu Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności mają międzyrządowe konferencje organizowane przez Radę Europy. Wszystkie dotychczasowe konferencje, które odbyły się odpowiednio: w 2010 r. w Interlaken, w 2011 r. w Izmirze, w 2012 r. w Brighton, w 2015 r. w Brukseli i w 2018 r. w Kopenhadze – podkreślały wagę wspólnej odpowiedzialności państw oraz konieczności polepszenia mechanizmu krajowego wykonywania wyroków Trybunału.

W dniach 18-19 lutego 2010 r. przewodnicząca w Komitecie Ministrów Rady Europy Szwajcaria zorganizowała w Interlaken konferencję wysokiego szczebla na temat przyszłości Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W trakcie konferencji przedstawiciele 47 państw członkowskich Rady Europy potwierdzili wolę przeprowadzenia niezbędnych reform celem zapewnienia skuteczności Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w perspektywie długookresowej. Podczas konferencji przyjęto deklarację polityczną określającą kierunki przyszłych reform Trybunału²⁷³. Ponowiono zatem zobowiązanie Państw-Stron do zabezpieczenia w pełni praw i wolności ustanowionych w Konwencji na poziomie krajowym oraz wezwano do wzmocnienia zasady subsydiarności, podkreślając wspólną odpowiedzialność państw-stron i Trybunału. Deklaracja uznała za niezbędne pełne, skuteczne i szybkie wykonywanie ostatecznych wyroków Trybunału jest niezbędne.

Jak wynika z deklaracji, to przede wszystkim państwa-strony ponoszą odpowiedzialność za stosowanie i implementację Konwencji – mają więc obowiązek pełnego wykonywania wyroków Trybunału, poprzez przyjęcie koniecznych środków w celu zapobiegania dalszym podobnym naruszeniom. Deklaracja zachęcała do wprowadzenia nowych rozwiązań prawnych, gwarantujących skuteczny środek odwoławczy przed organem krajowym zapewniający w razie potrzeby odpowiednie zadośćuczynienie²⁷⁴.

Kolejna Konferencja Wysokiego Szczebla miała miejsce w dniu 27 kwietnia 2011 r. w Izmirze. Podczas konferencji uzgodniono, że należy przyspieszyć sposób wdrożenia Protokołu 14 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. W wieńczącej ją Deklaracji odnotowano z zadowoleniem postęp osiągnięty w wyniku Konferencji w Interlaken²⁷⁵. Podniesiono również konieczność wprowadzenia skuteczniejszych metod egzekucji wyroków, poprzez odpowiedni zakres szkoleń, w szczególności sędziów, jak również dalsze prace nad reformą systemu w ramach Rady Ministrów,

²⁷³ Deklaracja z Interlaken z 19.2.2010 r., dostępna na stronie: https://www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_FinalDeclaration_ENG.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.).

²⁷⁴ *Ibidem*.

²⁷⁵ Deklaracja z Izmiru z 27.4.2011 r., dostępna na stronie: https://www.echr.coe.int/Documents/2011_Izmir_FinalDeclaration_ENG.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.).

a także rozważenia możliwości zwracania się przez sądy wyższych instancji do Trybunału w celu wydania opinii w sprawie.

Konferencja w Brighton z 2012 r. potwierdziła, iż w przypadku stwierdzenia naruszenia przez Trybunał, Państwa-Strony muszą przestrzegać ostatecznego wyroku Trybunału. Przypomniano, że każde Państwo-Strona zobowiązało się do przestrzegania ostatecznych wyroków Trybunału w każdej sprawie, w której jest stroną. Poprzez swój nadzór Komitet Ministrów zapewnia, że właściwa skuteczność jest zapewniana wyrokom Trybunału, w tym poprzez przyjęcie środków o charakterze ogólnym w celu rozwiązania szerszych kwestii systemowych. Komitet Ministrów musi więc skutecznie i sprawiedliwie ocenić, czy środki podjęte przez państwo-stronę rozwiązały naruszenie. Komitet Ministrów powinien być zdolny do podjęcia skutecznych środków w odniesieniu do państwa-strony, które nie zastosowało się do zobowiązań wynikających z art. 46 Konwencji. Komitet Ministrów powinien zwrócić szczególną uwagę na naruszenia ujawniające problemy systemowe na poziomie krajowym, a także zapewnić, by państwa-strony szybko i skutecznie implementowały wyroki pilotażowe. Konferencja zatem zachęcała państwa-strony do rozwijania krajowych zdolności i mechanizmów mających na celu szybkie wykonywanie wyroków Trybunału, w tym poprzez implementację Zalecenia CM/Rec(2008)2 Komitetu Ministrów, oraz do dzielenia się dobrymi praktykami w tym zakresie; do udostępniania możliwie szeroko planów działań mających na celu wykonanie wyroków, w tym, gdy to możliwe, poprzez ich publikację w językach narodowych; oraz do wspierania parlamentów narodowych w ich ważnym zadaniu polegającym na badaniu efektywności podjętych działań wykonawczych. Ponowiła wezwanie do Komitetu Ministrów, wystosowane wcześniej przez Konferencje w Interlaken i w Izmirze, do pełnego stosowania zasady subsydiarności, poprzez którą państwa-strony mogą wybrać, w jaki sposób wypełniają swoje zobowiązania wynikające z Konwencji. Zachęcała Komitet Ministrów do kontynuowania rozważań, w jaki sposób mógłby udoskonalić swoje procedury, tak by zapewnić skuteczny nadzór nad wykonywaniem wyroków, w szczególności poprzez bardziej usystematyzowane rozpatrywanie kluczowych i systemowych problemów podczas swoich posiedzeń oraz szersze informowanie o swoich posiedzeniach. Zachęcała Komitet Ministrów do rozważenia, czy konieczne są bardziej skuteczne środki w odniesieniu do Państw-Stron, które nie wykonują wyroków Trybunału na czas oraz odnotowała z zadowoleniem regularne raporty i debaty Zgromadzenia Parlamentarnego na temat wykonywania wyroków²⁷⁶.

Na Konferencji Wysokiego Szczebla na temat „Implementacji Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, naszej wspólnej odpowiedzialności” w Brukseli w dniach 26 i 27 marca 2015 r. przyjęto tzw. Deklarację z Brukseli²⁷⁷. W Deklaracji przywołując art. 46

²⁷⁶ *Ibidem*.

²⁷⁷ Deklaracja z Brukseli z 27.3.2015 r., dostępna na stronie: https://www.echr.coe.int/Documents/Brussels_Declaration_ENG.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.).

Konwencji podkreślono, że pełne, skuteczne i szybkie wykonywanie przez państwa-strony prawomocnych wyroków Trybunału ma charakter zasadniczy. Przypomniano znaczenie poszanowania przez Komitet Ministrów swobody wyboru przez państwa-strony środków mających na celu pełne i skuteczne wykonanie wyroków Trybunału, a także wezwano do poprawienia na poziomie zarówno Komitetu Ministrów, jak i państw-stron, w zgodności z zasadą subsydiarności, skuteczności systemu nadzoru nad wykonywaniem wyroków Trybunału. Konferencja przypomniała główną odpowiedzialność państw-stron za zapewnienie stosowania oraz skuteczną implementację Konwencji i w związku z tym potwierdza, że władze krajowe, a w szczególności sądy, są pierwszymi strażnikami praw człowieka gwarantującymi pełne, skuteczne i bezpośrednie stosowanie Konwencji – w świetle orzecznictwa Trybunału – w ich narodowych systemach prawnych, zgodnie z zasadą subsydiarności. W związku z powyższym wezwano państwa-strony na etapie przed rozpatrzeniem spraw przez Trybunał i niezależnie od tego rozpatrzenia do m.in. zapewnienia na poziomie krajowym skutecznej implementacji Konwencji, podjęcia skutecznych środków w celu zapobieżenia naruszeniom oraz zapewnienia skutecznych krajowych środków odwoławczych odnoszących się do zarzucanych naruszeń Konwencji. Natomiast na etapie po wydaniu przez Trybunał wyroków, wezwano państwa-strony do wdrożenia na poziomie krajowym w odpowiednim czasie, zgodnie z krajowym porządkiem prawnym, skutecznych środków odnoszących się do stwierdzonych przez Trybunał naruszeń Konwencji; rozwinięcia i przyznania wystarczających zasobów na poziomie krajowym w celu pełnego i skutecznego wykonywania wyroków oraz przyznania odpowiednich środków i umocowania agentom rządowym lub innym urzędnikom odpowiedzialnym za koordynację wykonywania wyroków; przyznania szczególnego znaczenia pełnemu, skutecznemu i szybkiemu działaniu w odniesieniu do wyroków wskazujących na problemy systemowe, które mogą również dotyczyć innych państw-stron; a także popierania wymiany z innymi państwami-stronami informacji oraz najlepszych praktyk, w szczególności w celu implementacji środków generalnych²⁷⁸.

Konferencja Wysokiego Szczebla w Kopenhadze w dniach 12-13 kwietnia 2018 r. została poświęcona m.in. wykonywaniu wyroków ETPC jako podstawowemu obowiązkowi państw-stron. W wieńczącej ją Deklaracji Kopenhaskiej²⁷⁹ przypomniano, że państwa są związane ostatecznymi wyrokami Trybunału w każdej sprawie, w której są stroną. Przez swój nadzór Komitet Ministrów zapewnia właściwe wykonanie wyroków Trybunału, łącznie z przyjęciem środków generalnych celem rozwiązania szerszych problemów systemowych. Podkreślono znaczenie silnego politycznego nastawienia państw-stron na wykonywanie wyroków. Zaniechanie w tym zakresie w odpowiednim czasie może wpłynąć negatywnie na skarżącego, stworzyć dodatkowe obciążenie Trybunału i Komitetu Ministrów, podważając ich autorytet i wiarygodność. Z tych powodów Konferencja

²⁷⁸ *Ibidem*.

²⁷⁹ Deklaracja Kopenhaska z 13.4.2018 r., dostępna na stronie: https://www.echr.coe.int/Documents/Copenhagen_Declaration_ENG.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.).

przypomniła państwu o konieczności silnego zwrócenia się na pełne, skuteczne i sprawne wykonywanie wyroków. Przypomniła o Deklaracji Brukselskiej jako ważnym instrumencie w zakresie wykonywania wyroków, popierając wszystkie rekomendacje tam zawarte. Wezwała państwa-strony do podjęcia dalszych kroków, o ile to konieczne, wzmacniających zdolność skutecznego i szybkiego wykonywania wyroków na poziomie krajowym, łącznie z użyciem współpracy między-państwowej. Mocno zachęciła Komitet Ministrów do kontynuowania użycia wszelkich dostępnych środków w zakresie nadzoru nad egzekucją wyroków, łącznie z tymi wynikającymi z art. 46 ust. 3 i 4 Konwencji, mając na względzie, że powinny być używane oszczędnie i jedynie w wyjątkowych okolicznościach. Zachęciła Komitet Ministrów do rozważenia potrzeby dalszego wzmacniania zdolności zapewnienia szybkiej i elastycznej pomocy technicznej państwom podejmującym wyzwanie implementacji wyroków Trybunału, w szczególności wyroków pilotażowych.

Na uwagę zasługuje również wymiana informacji organizowana przez Komitet Ekspertów do spraw Reformy Trybunału (DH-GDR)²⁸⁰, który został ustanowiony zgodnie z art. 17 Statutu Rady Europy oraz zgodnie z Rezolucją CM/Res(2011)24²⁸¹ co do międzyrządowych komitetów i podrzędnych organów, ich zakresu obowiązków oraz metod pracy. Jego zadaniem jest dostarczanie i wymiana aktualnej informacji na temat implementacji Konwencji oraz wykonywania wyroków Trybunału w celu wsparcia państw członkowskich w rozwijaniu ich krajowych możliwości oraz ułatwiania dostępu do odpowiedniej informacji.

Na 7. spotkaniu w dniach 5-7 listopada 2014 r. Komitet zdecydował utrzymać wymianę informacji odnośnie zakresu obowiązków, implementacji Konwencji oraz wykonywania wyroków w zakresie krajowych porządków prawnych dotyczących powtórnego rozpoznania albo wznowienia postępowań na podstawie orzeczeń Trybunału. DH-GDR zdecydował, że skupi się na sprawach dotyczących nowych albo nierozwiązanych jeszcze spraw, na podstawie informacji, włączając w to możliwe przykłady dobrych praktyk, jak praktyczne i proceduralne przeszkody wznowienia postępowania zostały rozwiązane, oraz możliwie zniesione w poszczególnych porządkach prawnych krajów Rady Europy. W tym celu Przewodniczący Komitetu Morten Ruud wezwał ekspertów do przedłożenia odpowiedzi na zidentyfikowane zagadnienia odnośnie postępowania cywilnego i karnego²⁸².

W czasie 8. spotkania w dniach 27-29 maja 2015 r., Komitet dokonał owocnej wymiany poglądów w zakresie ponownego rozpoznania oraz wznowienia postępowania na podstawie orzeczenia Trybunału ze szczególnym naciskiem na dobre praktyki w zakresie praktycznych oraz

²⁸⁰ Committee of Experts on the Reform of the Court. Więcej na temat zakresu obowiązków: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/reformechr/Terms%20of%20reference/MANDAT%202014-2015_EN.pdf.

²⁸¹ Resolution CM/Res(2011)24 on intergovernmental committees and subordinate bodies, their terms of reference and working methods.

²⁸² Raport z 7. spotkania Komitetu Ekspertów ds. Reformy Trybunału w dniach 5-7.11.2014 r., dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680470755> (dostęp: 27/5/2019 r.).

proceduralnych trudności. Swoje stanowisko przedstawił również przedstawiciel Sekcji Wykonywania Wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka²⁸³.

Dodatkowo w dniach 5-6 października 2015 r. Rada Europy (Sekcja Wykonywania Wyroków) zorganizowała tzw. okrągły stół poświęcony wznowieniu postępowania na podstawie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka²⁸⁴. Celem była analiza wznowienia postępowania jako środka mającego zapewnić *restitutio in integrum* na podstawie wyroku Trybunału, aby wyjaśnić zakres obowiązku przyjęcia tego typu środka, jego ograniczeń oraz alternatyw. Okrągły stół przyjął, że w ogólnym interesie Zaleceń Rec(2000)2 i Rec(2004)6 jest zapewnienie w krajowym prawie i praktyce skutecznego przywrócenia stanu poprzedniego na wypadek naruszenia Konwencji, zaś wznowienie postępowania sądowego pozostaje skutecznym, a czasami jedynym środkiem w tym zakresie. Podkreślono, że przy ocenie konieczności wznowienia postępowania, należy brać pod uwagę kryteria przyjęte w Zaleceniu Rec(2000)2. Istotnym jest zagwarantowanie, aby wznowione postępowanie w pełni odpowiadało na naruszenia stwierdzone przez Trybunał²⁸⁵.

Jak wynika z przedstawionych przez państwa raportów, w zakresie postępowania karnego znakomita większość państw dysponuje przepisami prawnymi pozwalającymi na wystąpienie z wnioskiem o wznowienie postępowania na podstawie wyroku Trybunału. Podkreślono użyteczność wymiany poglądów w celu zainspirowania państw, które jeszcze nie przyjęły tego typu rozwiązań, by zreformować swoje systemy prawne. Zwrócono uwagę, na to jak ważne jest posiadanie odpowiednich procedur krajowych celem zagwarantowania, że terminy do złożenia wniosku są rozsądne, że tymczasowe aresztowanie skarżącego w czasie wznowionego postępowania nie jest oparte na samym fakcie uprzedniego skazania, ale również na podstawach przemawiających za pozbawieniem go wolności; że skutki wznowienia postępowania są odpowiednio ustalone, choćby poprzez wprowadzenie zakazu *reformationis in peius*. Pozytywnie oceniono państwa, które rozszerzyły skutki wznowienia postępowania na współoskarżonych albo również utworzyły możliwość wznowienia na podstawie ugody czy też jednostronnego oświadczenia rządu²⁸⁶.

Z kolei w zakresie wznowienia postępowania cywilnego, niektóre państwa szeroko zaakceptowały możliwość wznowienia, inne jedynie w sprawach *ad hoc*, pozostałe zaś oparty się na innych niż wznowienie środkach naprawiania skutków naruszeń. Za pozytywną uznano wymianę zdań, która zainspirowała państwa do zapewnienia, że w każdej sytuacji, gdzie wznowienie postępowania nie jest przewidziane prawem, albo wyłączone z innych przyczyn (pewność prawa, poszanowanie *rei*

²⁸³ Raport z 8. spotkania Komitetu Ekspertów ds. Reformy Trybunału w dniach 27-29.5.2015 r., dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680470756> (dostęp: 27/5/2019 r.).

²⁸⁴ Round Table on "Reopening of proceedings following a judgment of the European Court of Human Rights", Strasbourg, 5-6 October 2015, Conclusions, dostępny na stronie Rady Europy: <https://www.coe.int/cs/web/execution/reopening-of-proceedings> (dostęp: 27/5/2019 r.).

²⁸⁵ *Ibidem*.

²⁸⁶ *Ibidem*.

iudicatae czy też dobrej wiary osoby trzeciej), istnieć będzie alternatywny sposób otrzymania *restitutio in integrum*. W pewnych wypadkach, szczególnym zainteresowaniem cieszyć się powinna możliwość uzyskania odszkodowania za utracone korzyści²⁸⁷.

Powinien również istnieć ścisły związek pomiędzy ustaleniami Trybunału pod art. 41 Konwencji oraz koniecznością wznowienia postępowania. Ponadto, pochwalono państwa, które rozszerzyły możliwość wznowienia postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym. Okrągły stół na koniec wyraził nadzieję, że jego wnioski oraz szczegółowa wymiana doświadczeń zainspirują aktualną refleksję nad wznowieniem postępowania jako częścią działań Rady Europy oraz wesprze działania nad *Vademecum* wykonywania²⁸⁸.

Zgodnie z Raportem Rady Europy ws. długoterminowej przyszłości systemu Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²⁸⁹ – konkluzje dotyczące implementacji Konwencji na poziomie krajowym w odniesieniu do krajowej implementacji Konwencji, CDDH zgodził się, że potrzebne jest dalsze działanie, a wszystkie zalecane rozwiązania mieszczą się w ramach istniejących struktur: zaprzeczając, by na podstawie Konwencji istniał po stronie Państw Stron obowiązek prawny przestrzegania ostatecznych wyroków Trybunału w sprawach, w których nie są one stronami. Zdaniem CDDH, istnieje możliwość lepszego uwzględniania zasad ogólnych zawartych w wyrokach Trybunału w sprawach przeciwko innym Wysokim Układającym się Stronom, w ramach prewencyjnego przewidywania możliwych naruszeń. W tym celu, pozytywne skutki może przynieść zidentyfikowanie dobrych praktyk dotyczących rodzaju środków praktycznych, które mogłyby być przyjęte²⁹⁰.

Należy zwrócić uwagę, że w dniu 30 marca 2016 r. Komitet Delegatów Ministrów Rady Europy zachęcił państwa członkowskie do implementacji środków zalecanych w konkluzjach § 197 i) – ix) w świetle właściwych paragrafów Raportu Rady Europy ws. długoterminowej przyszłości systemu Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (§§ 37-64) w odniesieniu do: m.in. lepszego uwzględniania zasad ogólnych zawartych w wyrokach Trybunału w sprawach przeciwko innym Wysokim Układającym się Stronom, nawet jeśli nie są one wiążące prawnie.

²⁸⁷ *Ibidem*.

²⁸⁸ *Ibidem*.

²⁸⁹ Przyjęty przez CDDH na 84. spotkaniu w dniach 7-11.12.2015 r., dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/the-longer-term-future-of-the-system-of-the-european-convention-on-human-rights/1680695ad4> (dostęp: 27/5/2019 r.).

²⁹⁰ *Ibidem*.

Rozdział III.

Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w ustawodawstwie innych państw

➔ 1. Uwagi wstępne

W większości państw członkowskich Rady Europy krajowe ustawodawstwo przewiduje prawo ponownego rozpoznania sprawy czy też wznowienia postępowania krajowego na podstawie rozstrzygnięcia sądu międzynarodowego (w tym Europejskiego Trybunału Praw Człowieka)²⁹¹. Zgodnie z raportem przygotowanym przez Komitet Ekspertów ds. Reformy Trybunału²⁹², wznowienie postępowania karnego na podstawie prawomocnego orzeczenia Trybunału jest możliwe w 33 państwach²⁹³. W 30 krajach wznowienie postępowania jest ustawowo uregulowane²⁹⁴.

Przy dokonywaniu selekcji konkretnych porządków prawnych uwzględniono przede wszystkim różnicowanie kultur prawnych, sąsiedztwo geograficzne, ale przede wszystkim dostęp do źródeł. Szerokie opracowanie Komitetu Ekspertów ds. Reformy Trybunału pozwoliło na dokonanie analizy 27 porządków prawnych, a następnie wysunięcie uwag o charakterze ogólnym. Poniższe zestawienie pozwala również na dokonanie określonych postulatów *de lege ferenda* i *de lege lata* na gruncie prawa polskiego.

²⁹¹ Art. 30bis andorskiej ustawy przejściowej o postępowaniu sądowym oraz art. 19 bis ustawy o sprawiedliwości; art. 363 (a-c) austriackiego k.p.k.; artykuły 442 bis i 442 quinquies belgijskiego k.p.k. oraz art. 116 belgijskiego Prawa z 5 lutego 1976 r.; art. 327 § 1 (f) bośniackiego k.p.k.; art. 422 § 1 (4) bułgarskiego k.p.k.; art. 502 chorwackiego k.p.k.; § 119 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym Czeskiej Republiki; cypryjskie prawo nr 23(I)/2015 z 25 lutego 2015; art. 457 § 1 (b) holenderskiego k.p.k.; art. 367 § 7 estońskiego k.p.k.; art. 622-1 francuskiego k.p.k.; art. 310 (e) gruzińskiego k.p.k.; art. 359 § 6 niemieckiego k.p.k.; art. 525 § 1 (e) greckiego k.p.k.; art. 416 § 1 (g) węgierskiego k.p.k.; art. 655 § 2 (5) łotewskiego k.p.k.; art. 456 litewskiego k.p.k.; art. 443 § 5 luksemburskiego k.p.k.; art. 449 § 1 (6) macedońskiego k.p.k.; art. 508 § 4 k.p.k. Monako; art. 464 mołdawskiego k.p.k.; art. 424 § 6 czarnogórskiego k.p.k.; art. 391 § 2 norweskiego k.p.k.; art. 540 § 3 polskiego k.p.k.; art. 449 § 1 g) portugalskiego k.p.k.; art. 465 rumuńskiego k.p.k.; art. 200 k.p.k. San Marino; art. 394 § 1-3 słowackiego k.p.k.; art. 954 § 3 hiszpańskiego k.p.k.; art. 122 Prawa Federalnego z 17 czerwca 2005 o szwajcarskim sądzie federalnym; art. 311 (f) tureckiego k.p.k. oraz art. 445 ukraińskiego k.p.k.

²⁹² Committee of Experts on the Reform of the Court (DH-GDR), Overview of the exchange of views held at the 8th meeting of DH-GDR on the provision in the domestic legal order for the re-examination or reopening of cases following judgments of the Court, Strasbourg 2016, dostępne na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTM-Content?documentId=0900001680654d5a> (dostęp: 27/5/2019 r.).

²⁹³ Albania, Armenia, Austria, Belgia, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Gruzja, Niemcy, Grecja, Włochy, Łotwa, Litwa, Mołdawia, Holandia, Norwegia, Polska, Portugalia, Rumunia, Rosja, San Marino, Serbia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Szwajcaria, Turcja

²⁹⁴ Wszystkie powyższe za wyjątkiem: Armenii, Włoch i Szwecji

Analiza prawnoporównawcza pozwala na wyróżnienie siedmiu modeli wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC usystematyzowanych według trzech kryteriów różnicujących. Przeprowadzone rozróżnienie nie ma jednak charakteru rozłącznego w sensie logicznym.

Pierwsze kryterium odnosi się do źródła norm będących podstawą do wznowienia postępowania. W konsekwencji wyróżniono dwa modele: model klasyczny oraz model dynamicznej wykładni sądowej. Model klasyczny zakłada istnienie ustawowej podstawy wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Model dynamicznej wykładni sądowej jest zaś modelem, w którym nie ma wyraźnej ustawowej podstawy wznowienia postępowania karnego na skutek rozstrzygnięcia ETPC. Dopiero zastosowanie odpowiedniej dynamicznej wykładni przez sądy prowadzi do wznowienia.

Drugie kryterium stanowi istnienie szczególnej przesłanki warunkującej uruchomienie postępowania wznowieniowego. Należy tu wyróżnić model skutkowy oraz model *propter nova*. Model skutkowy zakłada, że aby można było wznowić postępowania konieczne jest ciągłe istnienie dotkliwych ciężkich skutków naruszenia, które tylko wznowienie może usunąć. Model *propter nova* to stan, w którym ustawa nie przewiduje wprost przesłanki wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, jednakże albo na skutek ustawowej definicji czy sądowej wykładni podstawy wznowienia *propter nova* – tj. przesłanki nowych faktów, nowej okoliczności czy nowej informacji, rozumie się przez nie orzeczenie strasburskie stwierdzające naruszenie Konwencji.

Wreszcie trzecie kryterium opiera się na charakterze organu rozstrzygającego o dopuszczalności wznowienia. Możemy zatem wyróżnić model sądowy (właściwy dla prawie wszystkich państw), model prokuratorski (właściwy dla Łotwy) oraz model komisyjny (charakterystyczny dla Francji i Norwegii). Te dwa ostatnie różnią się od modelu sądowego tym, że to nie sąd, lecz prokurator albo specjalnie w tym celu stworzona komisja dokonuje oceny wniosków o wznowienie na podstawie rozstrzygnięcia ETPC.

Należy zaznaczyć, w związku z różnorodnymi kryteriami, że przynależność do modelu prokuratorskiego czy komisyjnego nie wyklucza jednocześnie zaliczenia danego państwa do modelu klasycznego i modelu skutkowego. Podobnie model klasyczny może być równocześnie modelem skutkowym i modelem sądowym. Jak już wskazano, dokonany podział nie ma charakteru rozłącznego w sensie logicznym, jednakże jego wprowadzenie pozwala na uporządkowanie różnorodnych systemów prawnych i zrozumienie ich specyfiki.

Niniejsze omówienie to nie tylko próba charakterystyki każdego z modeli. Ma ono także na celu ukazanie, jak dany system funkcjonuje w praktyce i jak jest postrzegany w kontekście wykonania rozstrzygnięć ETPC. W konsekwencji poniższe zestawienie składa się z omówienia krajowej podstawy wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, a także

z ewentualnych (jeżeli miały miejsce) przykładów wznowienia takich postępowań. Pozwala to ukazać, jak w praktyce funkcjonują przedmiotowe instytucje.

2. Model klasyczny

Model klasyczny wznowienia postępowania w państwach europejskich występuje w sytuacji, gdy prawo krajowe przewiduje możliwość wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC.

Przykładem tego modelu jest Szwajcaria, gdzie możliwość wznowienia postępowania na podstawie wyroku ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji została wprowadzona już w 1991 r. Odpowiednie przepisy znalazły się w ustawie federalnej z 17 czerwca 2005 r. o Trybunale federalnym (dalej „UTF”)²⁹⁵. Zgodnie z art. 122 UTF, rewizji wyroku Trybunału federalnego w związku z naruszeniem Konwencji można żądać pod następującymi warunkami: a) ETPC stwierdził w ostatecznym wyroku naruszenie Konwencji lub jej Protokołów; b) szkody nie można inaczej usunąć; c) wznowienie jest konieczne by usunąć skutki naruszenia²⁹⁶.

W sprawie E.L., R.L. i J.O.L.²⁹⁷ oraz A.P., M.P. i T.P.²⁹⁸ Trybunał strasburski stwierdził naruszenie art. 6 ust. 2 Konwencji z uwagi na fakt, że skarżący zostali skazani, niezależnie od swojej winy, jako spadkobiercy za czyn, który miał być popełniony przez spadkodawcę – chodziło o unikanie opodatkowania. Na skutek wyroku ETPC stwierdzającego naruszenie art. 6 ust. 2 Konwencji skarżący złożyli wniosek o wznowienie postępowania karnego na podstawie art. 139a poprzedniej ustawy federalnej o organizacji sądownictwa (dziś to art. 122 UTF). W rezultacie Trybunał Federalny, wyrokiem z 24 sierpnia 1998 r. uchylił przedmiotowe wyroki i uniewinnił skarżących. Na skutek wyroku kantonalna administracja skarbowa została zobowiązana do zwrotu kwoty (razem z odsetkami) nałożonej na skarżących tytułem grzywny za unikanie opodatkowania.

W sprawie Damman²⁹⁹ ETPC stwierdził, że skazanie skarżącego – dziennikarza, za podżeganie do naruszenia tajemnicy zawodowej stanowiło naruszenie art. 10 Konwencji. Skarżący następnie zażądał wznowienia postępowania na podstawie wspomnianego art. 139a. W konsekwencji Trybunał federalny uznał, że wznowienie było jedynym sposobem, aby usunąć konsekwencje naruszenia wskazanego przez ETPC. Nie mogąc samemu rozstrzygnąć sprawy, Trybunał federalny uwzględnił

²⁹⁵ La loi fédérale du 17 juin 2005 sur le Tribunal fédéral, <http://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/20010204/index.html>, dostęp 7/5/2019 r.).

²⁹⁶ Informacja o szwajcarskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b437> (dostęp: 27/5/2019 r.).

²⁹⁷ Wyrok ETPC z 29.8.1997 r. w sprawie nr 20919/92, E.L., R.L. i J.O.L. v. Szwajcaria.

²⁹⁸ Wyrok ETPC z 29.8.1997 r. w sprawie nr 19958/92, A.P., M.P. i T.P. v. Szwajcaria.

²⁹⁹ Wyrok ETPC z 25.4.2006 r. w sprawie nr 77551/01, Damman v. Szwajcaria.

wniosek o wznowienie, uchylił prawomocny wyrok sądu niższej instancji, któremu nakazał uniewinnienie skarżącego³⁰⁰.

Podobny model obowiązuje w Bośni i Hercegowinie. Zgodnie z art. 327 § 1 lit. f bośniackiego k.p.k. przyjętego w czerwcu 2003 r. wznowienie postępowania karnego na korzyść skazanego jest możliwe w sprawach, w których ETPC stwierdził naruszenie praw człowieka wynikające z orzeczenia sądu krajowego³⁰¹. Nie przewidziano żadnego terminu ograniczającego możliwość wystąpienia z takim wnioskiem.

Na uwagę zasługuje sprawa Muslija przeciwko Bośni i Hercegowinie³⁰², gdzie wniosek o wznowienie postępowania karnego błędnie złożono do bośniackiego Trybunału Konstytucyjnego pomimo braku jego jurysdykcji w tym zakresie. W konsekwencji, biuro pełnomocnika Bośni i Hercegowiny ds. ETPC, z uwagi na śmierć skarżącego, zwróciło się do odpowiedniego prokuratora z prośbą o złożenie odpowiedniego wniosku, gdyż zgodnie z art. 329 bośniackiego k.p.k. osobami upoważnionymi do wznowienia są strony, obrońca oraz, po śmierci skazanego, prokurator, a także osoby wymienione w art. 293 § 2 bośniackiego k.p.k. (przedstawiciel ustawowy, małżonek, konkubent, rodzic albo dziecko, rodzic adopcyjny czy adoptowane dziecko). Wniosek o wznowienie na korzyść skazanego może być złożony nawet po odbyciu przez niego kary, niezależnie od przedawnienia, amnestii czy ułaskawienia. Jeżeli sąd dowie się o istnieniu przyczyny wznowienia, może poinformować skazanego albo osobę złożenia wniosku w jego imieniu.

Podobnie sytuacja wygląda w Estonii. Zgodnie z § 365 ust. 1 estońskiego k.p.k. postępowanie wznowieniowe wiąże się z rozpoznaniem wniosku o wznowienie przez Sąd Najwyższy celem wydania decyzji co do ponownego rozpoznania sprawy karnej, która została już prawomocnie zakończona. Jedną z podstaw wznowienia jest zadośćuczynienie skardze indywidualnej złożonej do ETPC przeciwko wyrokowi sądowemu wydanemu w sprawie karnej, na podstawie której ETPC stwierdził naruszenie Konwencji, jeżeli naruszenie mogło mieć wpływ na wynik sprawy i nie może zostać usunięte lub naprawione w inny sposób niż wznowienie (§ 366 ust. 7)³⁰³.

Estoński Sąd Najwyższy wznowił postępowanie karne na podstawie wyroku ETPC w sprawie Taal³⁰⁴, w której ten ostatni stwierdził naruszenie prawa skarżącego do rzetelnego procesu sądowego, a mianowicie naruszenia prawa do obrony wbrew postanowieniom art. 6 ust. 1 i 3 lit. d Konwencji³⁰⁵. Sąd Najwyższy przyznał, że stwierdzone naruszenia mogły mieć wpływ na postępowanie

³⁰⁰ Wyrok szwajcarskiego Trybunału federalnego z 3.11.2006 r. w sprawie 6S,362/2006.

³⁰¹ Informacja o bośniackim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b318> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁰² Wyrok ETPC z 14.1.2014 r. w sprawie nr 32042/11, Muslija v. Bośnia i Hercegowina.

³⁰³ Informacja o estońskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b41d> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁰⁴ Wyrok ETPC z 22.11.2005 r. w sprawie nr 13249/02, Taal v. Estonia.

³⁰⁵ Wyrok estońskiego SN z 20.11.2006 r. w sprawie nr 3-1-2-6-06, w: Informacja o estońskim prawie...

karne i jego wynik oraz że nie mogły być usunięte w inny sposób niż przez wznowienie. Sąd Najwyższy uwzględnił wnioski o wznowienie, uchylił wyroki sądów obu instancji i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania sądowi rejonowemu w Harju, który ostatecznie uniewinnił skarżącego³⁰⁶.

W innej sprawie dotyczącej obrońcy z urzędu, który przeoczył termin do wniesienia kasacji i złożył ją po terminie, co skutkowało brakiem wszczęcia postępowania kasacyjnego, ETPC stwierdził, że niewypełnienie obowiązków przez obrońcę doprowadziło do naruszenia prawa skazanego do rzetelnego procesu sądowego³⁰⁷. Estoński Sąd Najwyższy stwierdziwszy naruszenie prawa skazanego poprzez pozbawienie go kontroli kasacyjnej jego sprawy karnej, uchylił orzeczenie i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania³⁰⁸. Dodatkowo estoński Sąd Najwyższy uwzględnił wniosek o wznowienie osoby, która nie złożyła skargi do ETPC, a której sprawa była podobna do powyższej sprawy (chodziło o niezachowanie przez obrońcę terminu do wniesienia apelacji)³⁰⁹. Ostatecznie Sąd Najwyższy stwierdził, że doszło do naruszenia i uchylił orzeczenie sądu niższej instancji, nakazując sądowi apelacyjnemu przyjęcie i rozpoznanie apelacji obrońcy skazanego niezależnie od faktu, że została złożona po terminie.

Model klasyczny występuje także w Grecji. Zgodnie z art. 525 § 1 lit. e) greckiego k.p.k.³¹⁰, dodanego przez art. 11 ustawy 2865/2000 wznowienie postępowania karnego może nastąpić na wniosek skazanego, jeżeli ETPC stwierdził naruszenie prawa do rzetelnego procesu sądowego albo innych materialnych przepisów (chodzi o przepisy zawarte w Rozdziale I Konwencji). Grecki Sąd Kasacyjny stwierdził w swoich orzeczeniach, że wznowienie postępowania wymaga, aby naruszenie wpłynęło w sposób negatywny na wyrok sądu krajowego a przywrócenie stanu poprzedniego mogło zostać osiągnięte przez wznowienie postępowania³¹¹. Poprzez „przepisy prawa materialnego” należy rozumieć prawa i wolności określone w części pierwszej Konwencji³¹². Mimo to grecki Sąd Kasacyjny nie dopuszcza wznowienia postępowania w sprawach dotyczących przewlekłości postępowania.

W sytuacji przyznania odszkodowania przez ETPC oraz uznania przez sądy krajowe, że państwo nie ma obowiązku odszkodowawczego albo że przyznane odszkodowanie było niewystarczające w stosunku do określonych skarżących³¹³, zgodnie z art. 525A i 533 greckiego k.p.k. możliwe jest

³⁰⁶ Wyrok Sądu Rejonowego w Harju z 13.6.2007 r. w sprawie nr 1-06-15031, w: Informacja o estońskim prawie

³⁰⁷ Wyrok ETPC z 22.11.2011 r. w sprawie nr 48143/07, *Andreyev v. Estonia*.

³⁰⁸ Wyrok estońskiego SN z 9.5.2012 r. w sprawie nr 3-1-2-2-12., w: Informacja o estońskim prawie...

³⁰⁹ Wyrok estońskiego SN z 14.3.2013 r. w sprawie nr 3-1-2-2-13, w: Informacja o estońskim prawie

³¹⁰ Dekret prezydencki 258/1986, w: Informacja o estońskim prawie...

³¹¹ Wyroki greckiego Sądu Kasacyjnego w sprawach 415/2009, 1940/2010, 1138/2011, 831/2014, w: Informacja o greckim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 15.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b421> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³¹² Wyrok greckiego Sądu Kasacyjnego w sprawie 831/2014, w: Informacja o greckim prawie...

³¹³ Tych, którzy byli tymczasowo aresztowani a następnie uniewinnieni prawomocnym wyrokiem albo zostali skazani i pozbawieni wolności, a następnie wyrok uchylono, albo którzy byli skazani i pozbawieni wolności, a następnie, po wznowieniu postępowania, uniewinnieni.

wznowienie postępowania karnego. Sprawa może zostać wznowiona po złożeniu wniosku przez osobę, która poniosła szkodę pod warunkiem, że Trybunał stwierdził naruszenie przez państwo Konwencji wskutek wydania wyroku sądu krajowego³¹⁴.

Do wznowienia na tej podstawie dochodziło, gdy ETPC stwierdzał brak rzetelnego procesu sądowego³¹⁵ z uwagi na: brak możliwości przesłuchania na rozprawie świadków i poprzestanie na odczytaniu ich zeznań³¹⁶, naruszenie domniemania niewinności po odczytaniu znieślawiających artykułów opublikowanych w dzienniku³¹⁷, odrzucenie apelacji oskarżonego z uwagi na niezachowanie terminu do jej złożenia pomimo braku prawidłowego doręczenia orzeczenia³¹⁸.

Niemniej, grecki Sąd Kasacyjny odmówił wznowienia postępowania karnego, pomimo wyroku ETPC dotyczącego kwestii zmiany w składzie orzekającym w sądzie karnym bez podstawy prawnej, wskazując, iż miała charakter formalny i nie miała wpływu na wynik postępowania oraz nie naruszyła prawa skarżącego do rzetelnego procesu sądowego³¹⁹.

Wznowienie postępowania karnego w Mołdawii jest możliwe w dwóch przypadkach. Po pierwsze, jeżeli w toku postępowania karnego przed ETPC sprawa została zakomunikowana rządowi. Po drugie, po wydaniu wyroku przez ETPC stwierdzającego naruszenie. W niektórych sytuacjach może dojść do wznowienia na podstawie decyzji opartej na ugodzie czy deklaracji jednostronnej rządu³²⁰.

Skuteczność wznowienia postępowania karnego zależy od stadium, w jakim zostało zakończone przed złożeniem wniosku do Trybunału w Strasburgu. W razie zakończenia na etapie postępowania przygotowawczego, prokurator ma szeroki margines swobody w ocenie zasadności wznowienia. W przypadku zakończenia postępowania sądowego, o wznowieniu decyduje mołdawski Sąd Najwyższy. Wniosek może złożyć zarówno skarżący jak i Prokurator Generalny.

Jako *remedium na res iudicata* wskazuje się wprowadzenie do prawa i orzecznictwa zasady bezpośredniego stosowania Konwencji oraz bezpośredniego skutku wyroków ETPC w krajowym porządku prawnym. Wyroki ETPC stanowiłyby tytuł egzekucyjny, a jako „wyjątkowa okoliczność” stanowiłyby podstawę wznowienia postępowania.

Słoweński kodeks postępowania karnego wyraźnie reguluje możliwość wznowienia postępowania karnego w związku z wykonaniem wyroków ETPC w indywidualnych sprawach. Zgodnie z art. 416 słoweńskiego k.p.k. „postanowienia tego rozdziału dotyczące wznowienia postępowania

³¹⁴ Informacja o greckim prawie...

³¹⁵ Wyrok ETPC z 6.9.2018 r. w sprawie nr 29321/13, *Kontalexis v. Grecja* (nr 2), § 18.

³¹⁶ Wyrok greckiego Sądu Kasacyjnego w sprawie 2214/2005, w: Informacja o greckim prawie...

³¹⁷ Wyrok greckiego Sądu Kasacyjnego w sprawie 1566/2010, w: Informacja o greckim prawie...

³¹⁸ Wyrok greckiego Sądu Kasacyjnego w sprawie 1613/2010., w: Informacja o greckim prawie...

³¹⁹ Wyrok ETPC w sprawie *Kontalexis v. Grecja* (nr 2), § 11-12.

³²⁰ Informacja o mołdawskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b427> (dostęp: 27/5/2019 r.).

karnego (art. 406-415) stosuje się odpowiednio do wniosku o zmianę prawomocnego orzeczenia sądowego (...) na podstawie orzeczenia ETPC odnoszącego się do podstaw wznowienia postępowania.”³²¹ Przepis ten, umieszczony w rozdziale dotyczącym wznowienia, pozwala więc na złożenie odpowiedniego wniosku na podstawie rozstrzygnięcia ETPC.

Na marginesie należy wskazać, że wyrok ETPC stanowi nie tylko podstawę wznowienia, ale może być także podstawą wniosku o ochronę legalności przeciwko ostatecznemu orzeczeniu sądowemu i postępowaniu sądowemu, które poprzedzało wydanie tego orzeczenia. Może być on złożony w sytuacji naruszenia prawa karnego materialnego, naruszenia wskazanych w kodeksie przepisów postępowania karnego oraz naruszenia procedury, jeżeli miała wpływ na wynik postępowania (art. 420 § 1 słoweńskiego k.p.k.). W myśl art. 421 § 4 słoweńskiego k.p.k. „jeżeli zgodnie z rozstrzygnięciem ETPC stwierdzającym, że ostateczne orzeczenie sądowe niekorzystne dla skazanego stanowi naruszenie praw człowieka albo podstawowych wolności, termin na wniesienie wniosku o ochronę legalności biegnie od dnia doręczenia skazanemu rozstrzygnięcia ETPC”.

Możliwość wznowienia postępowania karnego na podstawie wyroku ETPC wynika dodatkowo z art. 113 ustawy o sądach, która odsyła do tekstu Konwencji czy też kodeksu postępowania karnego. Zgodnie z tym przepisem, „orzeczenie ETPC powinno być bezpośrednio wykonane przez właściwy sąd Republiki Słowenii jedynie pod warunkiem, że tak stanowi ratyfikowana umowa międzynarodowa albo prawo regulujące postępowanie sądowe”. Słoweński kodeks postępowania karnego przewiduje wprost możliwość dla skarżącego, który wygrał sprawę w Strasburgu, złożenia wniosku o wznowienie w sprawie karnej na podstawie stwierdzenia naruszenia przez ETPC. Mimo to w praktyce nie występują przypadki wznowienia postępowania na tej podstawie.

W model klasyczny wpisują się również rozwiązania prawne Austrii, Holandii, Litwy, Niemiec, Portugalii i Turcji.

Zgodnie z art. 363a-363c austriackiego k.p.k. Sąd Najwyższy może wznowić postępowanie karne na podstawie rozstrzygnięcia ETPC stwierdzającego, że sąd karny naruszył postanowienia Konwencji albo jej protokołów. W Austrii zgodnie z literalną wykładnią przepisów art. 363a-363c austriackiego k.p.k. wznowienie może nastąpić jedynie na podstawie ostatecznego wyroku ETPC. Nie dotyczy to więc ugód czy deklaracji jednostronnych. Nadto w orzecznictwie wypracowano dodatkowe kryteria wznowienia postępowania karnego takie jak: skarżący jest ofiarą naruszenia Konwencji przez sąd karny; wykorzystano wszystkie skuteczne środki odwoławcze; odpowiedni wniosek o wznowienie został złożony do Sądu Najwyższego w ciągu sześciu miesięcy od daty, kiedy orzeczenie ETPC stało się ostateczne.

³²¹ Informacja o słoweńskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 2.6.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b434> (dostęp: 27/5/2019 r.).

W Holandii na skutek nowelizacji kodeksu postępowania karnego z września 2002 r., od stycznia 2003 r. możliwe jest wznowienie postępowania karnego na podstawie wyroku ETPC. Zgodnie z art. 457 § 1 (b) holenderskiego k.p.k., wniosek o wznowienie może zostać złożony do Sądu Najwyższego na tej podstawie, że ETPC stwierdził naruszenie Konwencji w postępowaniu, które doprowadziło do skazania, jeżeli wznowienie jest konieczne w celu zadośćuczynienia w rozumieniu art. 41 Konwencji³²².

Zgodnie z art. 456 litewskiego k.p.k. z 2003 r. wznowienie postępowania karnego może nastąpić w sytuacji, gdy ETPC stwierdził, że wyrok skazujący został wydany z naruszeniem Konwencji, jeżeli naruszenie, biorąc pod uwagę jego charakter i ciężar, podaje w wątpliwość skazanie oraz może być usunięte jedynie przez wznowienie postępowania³²³.

Według art. 359 pkt 6 niemieckiego k.p.k. wznowienie postępowania zakończonego prawomocnym wyrokiem jest dopuszczalne na korzyść skazanego, jeżeli ETPC stwierdził naruszenie Konwencji albo jej Protokołów a wyrok sądu krajowego został oparty na tym naruszeniu. Zgodnie z art. 586 wniosek powinien zostać złożony w terminie miesiąca od dnia, w którym strona dowiedziała się o przyczynie wznowienia, ale nie zanim wyrok stał się prawomocny. Po upływie 5 lat od uprawomocnienia się wyroku sądu krajowego, wznowienie jest niedopuszczalne. Powyższe ograniczenie nie dotyczy jednak wznowienia postępowania na podstawie wyroku ETPC³²⁴.

Art. 449 § 1 portugalskiego k.p.k. przewiduje wniosek o wznowienie postępowania karnego, w sytuacji gdy prawomocny wyrok sądu krajowego pozostaje w domniemanej sprzeczności albo nie da się pogodzić z ostatecznym wyrokiem ETPC (albo z innymi wyrokami wydanymi przez inne organy międzynarodowe wiążącymi Portugalię)³²⁵.

Wznowienie postępowania karnego na podstawie wyroku ETPC jest przewidziane w art. 311 tureckiego k.p.k. W myśl tego przepisu, wyrok ETPC stwierdzający, że wyrok karny naruszył Konwencję albo jej protokoły może stanowić podstawę wznowienia postępowania karnego³²⁶. Wnio-

³²² Informacja o holenderskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b428> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³²³ Informacja o litewskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 15.6.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b426> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³²⁴ Informacja o niemieckim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 16.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b420> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³²⁵ Informacja o portugalskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b42e> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³²⁶ Informacja o tureckim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b438> (dostęp: 27/5/2019 r.).

sek należy złożyć w terminie roku od uprawomocnienia się wyroku ETPC. Przykładem skutecznego wznowienia postępowania karnego na tej podstawie jest sprawa İşeri i inni³²⁷.

Model klasyczny występuje również we Francji i Norwegii³²⁸, a także w Belgii, Rumunii i San Marino³²⁹.

3. Model dynamicznej wykładni sądowej

Nie wszystkie krajowe porządki prawne przewidują ustawową podstawę wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Przykładowo, w porządkach prawnych Liechtensteinu i Irlandii nie przewidziano w ogóle możliwości wznowienia postępowania karnego³³⁰. Brak tej instytucji jest uzasadniany prawną koncepcją *res iudicata* oraz zasadą pewności prawa. By to zobrazować, należy wskazać, że pomimo wydania wyroku ETPC w sprawie Steck-Risch i Inni przeciwko Liechtensteinowi³³¹ oraz wniosku skarżących o wznowienie postępowania krajowego, sądy krajowe nie uwzględniły tego wniosku. Kolejna skarga indywidualna do Trybunału została uznana za niedopuszczalną *ratione materiae*.

Są jednak takie kraje, w których sądy krajowe przejęły na siebie obowiązek wypełnienia luki w postaci braku podstawy wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC poprzez dokonanie dynamicznej wykładni obowiązujących ogólnych przepisów o wznowieniu zawartych w Kodeksie postępowania karnego czy też konstytucji³³².

Dla przykładu wznowienie postępowania karnego w Albanii zgodnie z art. 450 albańskiego k.p.k. może mieć miejsce m.in., gdy a) fakty, na których oparto wyrok nie są zgodne z faktami ustalonymi w innym prawomocnym orzeczeniu; b) gdy wyrok został oparty na orzeczeniu sądu cywilnego, które zostało następnie uchylone; c) gdy po wyroku pojawi się lub zostanie odkryty nowy dowód, który sam lub wspólnie z innymi dowodami świadczy o niewinności skazanego; d) gdy wykazano, że skazanie było wynikiem fałszerstwa sądowego czy innego czynu zabronionego³³³.

³²⁷ Wyrok ETPC z 9.10.2012 r. w sprawie nr 29283/07, İşeri i Inni v. Turcja.

³²⁸ Szerzej na temat obu rozwiązań przy okazji omawiania modelu komisyjnego.

³²⁹ Szerzej na temat tych rozwiązań przy okazji omawiania modelu skutkowego.

³³⁰ W Irlandii, skarżący, który uzyskał stwierdzenie naruszenia art. 6 Konwencji podpada pod przepisy art. 2 irlandzkiego k.p.k. z 1993 r., który pozwala skazanemu, który wskazuje na ujawnienie się nowego faktu, który świadczy o niesprawiedliwości zapadłego rozstrzygnięcia, na złożenie wniosku do Sądu Apelacyjnego o uchylenie wyroku skazującego. Na skutek wydania wyroku w sprawie Quinn przeciwko Irlandii, Wysoki Sąd uchylił wyrok skazujący na tej podstawie. Jest to jednak jedyny przykład takiego rozstrzygnięcia.

³³¹ Wyrok ETPC z 19.5.2005 r. w sprawie nr 63151/00, Steck-Risch i Inni v. Liechtenstein.

³³² Chodzi tu o Albanię, Danię, Finlandię, Irlandię, Islandię, Szwecję, Włochy i Zjednoczone Królestwo.

³³³ Informacja o albańskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 23.6.2015 r.) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b315> (dostęp: 27/5/2019 r.).

Albańskie prawo aktualnie nie przewiduje zatem *explicite* możliwości wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Niemniej, wyroki ETPC mają bezpośredni skutek w krajowym systemie prawnym, na podstawie art. 122 ust. 1³³⁴ oraz art. 17 ust. 2 albańskiej Konstytucji³³⁵, a także art. 46 Konwencji. Dlatego wyroki stwierdzające naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji na podstawie niezagwarantowania prawa do rzetelnego procesu sądowego skarżącym stają się automatycznie częścią albańskiego systemu prawnego – wiążą wszystkie właściwe instytucje. Wynika to z orzecznictwa albańskiego Trybunału Konstytucyjnego³³⁶, uznającego jurysdykcję Sądu Najwyższego do ponownego rozpoznania prawomocnych orzeczeń sądów karnych opartych na ustaleniach ETPC. Wyinterpretowano to z art. 450 albańskiego k.p.k., który jak wyżej wskazano wymienia podstawy wznowienia postępowania karnego. Wykładnia sądowa uwzględniająca wynikające z Konstytucji albańskiej miejsce Konwencji w prawie krajowym skutkowało tym, że rozstrzygnięcie ETPC stanowi podstawę wznowienia postępowania karnego na podstawie art. 450 albańskiego k.p.k.

Hiszpańskie prawo początkowo nie przewidywało możliwości wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Kwestię tą uregulował wyrok hiszpańskiego Trybunału Konstytucyjnego³³⁷ stwierdzający, że wyroki ETPC powinny skutkować wznowieniem postępowania karnego, jeżeli³³⁸: 1) ETPC stwierdził naruszenie Konwencji wiążące się z naruszeniem praw podstawowych przewidzianych w Konstytucji, które może skutkować złożeniem skargi konstytucyjnej; 2) naruszenie wynika z orzeczenia sądu karnego³³⁹; 3) skutki naruszenia utrzymują się; 4) zależy od tego wolność skarżącego³⁴⁰.

Hiszpański Trybunał Konstytucyjny uznał, że wyrok ETPC stwierdzający naruszenie prawa do rzetelnego procesu sądowego w sprawach karnych (art. 6 ust. 1 Konwencji), które stanowi jednocześnie naruszenie art. 24 ust. 1 hiszpańskiej Konstytucji, skutkuje stwierdzeniem nieważności całego postępowania karnego. Skarżącemu powinno przywrócić się stan sprzed naruszenia. Najczęściej oznacza to przeprowadzenie rozprawy na nowo³⁴¹.

³³⁴ Zgodnie z tym przepisem ratyfikowana umowa międzynarodowa stanowi część wewnętrznego systemu prawnego po jej opublikowaniu w Dzienniku Oficjalnym Republiki Albanii. Jest bezpośrednio implementowana, poza sprawami, które nie są samowystarczalne, a których implementacja wymaga zmiany prawa.

³³⁵ Przepis ten stanowi, że te ograniczenia nie mogą naruszać esencji praw i wolności oraz w żadnym wypadku nie mogą przekraczać granic wyznaczonych przez Europejską Konwencję Praw Człowieka.

³³⁶ Wyrok albańskiego TK nr 20 z 1.6.2011 r.

³³⁷ Wyroki hiszpańskiego TK: 245/1991 (sprawa Bultó), 96/2001 (sprawa Castillo Algar), 240/2005 (sprawa Riera Blume) oraz 197/2006 (sprawa Fuentes Bobo).

³³⁸ Informacja o hiszpańskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 4.12.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b435>

³³⁹ Obejmuje jednak naruszenia proceduralne, pomimo że one z samego orzeczenia sądu karnego nie wynikają – patrz niżej.

³⁴⁰ Chodzi tu zatem o skazanych, wobec których orzeczono karę pozbawienia wolności, a wznowienie postępowania skutkowało by uniewinnieniem albo orzeczeniem łagodniejszej kary.

³⁴¹ Wyroki hiszpańskiego TK w sprawach 240/2005, 313/2005 i 197/2006, w: Informacja o hiszpańskim prawie...

W sprawie Del Rio Prada przeciwko Hiszpanii³⁴² ETPC nakazał uwolnienie skarżącego z zakładu karnego najszybciej jak to możliwe. Hiszpański sąd (*Audiencia Nacional*), w orzeczeniu z 22 października 2013 r. uznał, że stwierdzenie przez ETPC naruszenia art. 5 i 7 Konwencji jest równoznaczne z naruszeniem art. 17 hiszpańskiej Konstytucji i dlatego, przedmiotowe orzeczenie sądu krajowego powinno być jak najszybciej przedmiotem ponownej kontroli a następnie uchylone. Doprowadziło to do wznowienia postępowania, które skutkowało uwolnieniem skarżącego. Hiszpański Sąd Najwyższy (*Tribunal supremo*) przyjął w dniu 21 października 2014 r. ogólną wewnętrzną zasadę stwierdzającą, że rewizja zgodnie z art. 954 hiszpańskiego kodeksu postępowania karnego może stanowić skuteczny instrument do wznowienia postępowania karnego na podstawie wyroku ETPC.

Orzecznictwo hiszpańskich sądów i Trybunału Konstytucyjnego zostało dostrzeżone przez ustawodawcę, który postanowił uregulować kwestię wznowienia na tej podstawie. Zgodnie z ustawą nr 25/2014 z 27 listopada 2014 r. o traktatach i innych umowach międzynarodowych, przyznano wyższą rangę zobowiązaniom międzynarodowym podpisanym przez Hiszpanię niż ustawom, łącznie z obowiązkiem przestrzegania ostatecznego wyroku ETPC zgodnie z art. 46 Konwencji. Jednocześnie dokonano zmian w prawie, wprowadzając podstawę wznowienia postępowania karnego, które może być konieczne do wykonania wyroku ETPC poprzez nowelizację prawa organicznego ustawą 7/2015 r. z 21 lipca 2015 r. oraz nowelizację hiszpańskiego k.p.k. ustawą 41/2015 z 5 października 2015 r. Pozwala ona skarżącym żądać wzruszenia prawomocnego orzeczenia sądu karnego na podstawie wyroku ETPC³⁴³. Zgodnie z art. 954 ust. 3 hiszpańskiego k.p.k., można żądać rewizji prawomocnego wyroku, jeżeli ETPC stwierdził, że taki wyrok został wydany z naruszeniem jakichkolwiek praw wymienionych w Konwencji i jej Protokołach, pod warunkiem, że naruszenie w związku z jego charakterem i powagą, ma stały skutek i nie może zostać usunięte w sposób inny niż przez rewizję. W tej sytuacji rewizji może żądać tylko skarżący przed ETPC. Wniosek powinien zostać złożony w ciągu roku od uprawomocnienia się wyroku ETPC.

Ostatecznie więc, wprowadzając podstawę ustawową Hiszpania przeszła z modelu dynamicznej wykładni sądowej na model klasyczny.

Przykładem modelu dynamicznej wykładni sądowej są również Włochy. Wskutek wyroku włoskiego Trybunału Konstytucyjnego z 2011 r.³⁴⁴ istnieje możliwość wznowienia postępowania karnego na podstawie wyroku ETPC stwierdzającego brak rzetelności procesu w rozumieniu art. 6 Konwencji. Włoski Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że art. 630 włoskiego k.p.k. był niezgodny

³⁴² Wyrok ETPC z 21.12.2013 r. w sprawie nr 42750/09, Del Rio Prada v. Hiszpania.

³⁴³ Więcej: Opinia Komisji Weneckiej nr 8277/2015 z 29.9.2016 r. dotycząca pozycji Hiszpanii w związku z nowym prawem (prawo organiczne 15/2015 z 16 października) mającym na celu skuteczne wykonanie wyroków Trybunału Konstytucyjnego, dostępne: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)034-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)034-e) (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁴⁴ Wyrok włoskiego Trybunału Konstytucyjnego z 4.4.2011 r. nr 113, w: Informacja o włoskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b423> (dostęp: 27/5/2019 r.).

z Konstytucją w zakresie w jakim nie obejmował wśród podstaw wznowienia postępowania konieczności przestrzegania ostatecznego wyroku ETPC, jak tego wymaga art. 46 Konwencji. W ten sposób wypełniono lukę w prawie wynikającą ze zwłoki ustawodawcy. Skutkiem powyższego ustawodawca był zobowiązany do dostosowania ustawy do Konstytucji i dodania wskazanej podstawy. Wyroki włoskiego Trybunału Konstytucyjnego mają skutek *erga omnes*. W konsekwencji art. 630 włoskiego k.p.k. musi być interpretowany i stosowany przez włoskie sądy jako przewidujący podstawę wznowienia postępowania – środek zmierzający do wykonania obowiązku wynikającego z art. 46 Konwencji³⁴⁵.

Specyficzne rozwiązania przyjęto również w prawie szwedzkim. Zgodnie ze szwedzkim kodeksem postępowania sądowego, wznowienie postępowania karnego może nastąpić jedynie pod pewnymi warunkami wymienionymi w Rozdziale 58 dział 2 kodeksu postępowania sądowego (postępowanie karne). Nowe orzeczenia Sądu Najwyższego, ETPC czy TSUE wpływające na zmianę dotychczasowej linii orzeczniczej sądów krajowych nie są co do zasady postrzegane jako okoliczność, na podstawie której można żądać wznowienia postępowania³⁴⁶.

Mimo to w zakresie postępowania karnego, Sąd Najwyższy uznał (postanowienie z 13 lipca 2013 r.), że wznowienie może nastąpić w pewnych sytuacjach, o których mowa w art. 13 Konwencji i szwedzkiej procedurze karnej. Chodziło o odpowiedź na pytanie, czy można wznowić postępowanie w sprawie skazanego za przestępstwo karnoskarbowe w sposób niezgodny z art. 4 Protokołu nr 7 do Konwencji. Orzeczenie ETPC zostało doręczone szwedzkiemu Sądowi Najwyższemu, który w dniu 11 czerwca 2013 r. zmienił swoje orzecznictwo dotyczące zastosowania zasady *ne bis in idem* do spraw podatkowych. Zgodnie z wcześniejszym orzecznictwem, nie istniała ogólna podstawa do zastosowania tej zasady do postępowań karnoskarbowych. Zmiana orzecznictwa została oparta na orzeczeniu ETPC³⁴⁷. W postanowieniu z 13 lipca 2013 r. szwedzki Sąd Najwyższy stwierdził, że na podstawie art. 13 Konwencji szwedzki sąd może zdecydować w pewnych sytuacjach o wznowieniu postępowania niezależnie od szczególnych warunków wymienionych w Rozdziale 58, dział 2. Powinno mieć to zastosowanie w razie konieczności uchylecia kary pozbawienia wolności, która stanowi naruszenie praw jednostki. Podobnie w przypadku, gdy wznowienie jest postrzegane jako najbardziej adekwatny środek zmierzający do słusznego zadośćuczynienia niż inne dostępne środki, pod warunkiem że naruszeniem ma poważny charakter.

³⁴⁵ Informacja o włoskim prawie...

³⁴⁶ Informacja o szwedzkim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b436> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁴⁷ Wyrok ETPC z 10.2.2009 r. w sprawie nr 14939/03, Sergey Zolotukhin v. Rosja (WI).

→ 4. Model skutkowy

Model skutkowy przewiduje dopuszczalność wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dopiero w sytuacji, gdy po wydaniu przedmiotowego orzeczenia strasburskiego skazany wciąż odczuwa dotkliwe negatywne skutki naruszenia Konwencji, a jedynym środkiem, które może doprowadzić do ich usunięcia jest wznowienie. Chodzi zatem o model wzorowany na Zaleceniu R(2000)2 Komitetu Ministrów³⁴⁸. W konsekwencji, musi zachodzić związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy naruszeniem i stałym odczuwaniem jego negatywnych konsekwencji naruszenia stwierdzonego przez Trybunał³⁴⁹.

W niektórych państwach nie wprowadzono jednak wymogu wykazania realnego związku przyczynowego między naruszeniem a szkodą wyrządzoną wyrokiem sądu krajowego, z uwagi na fakt, że wystarczy jedynie potencjalny związek przyczynowy. Dla przykładu, część krajów wprowadziła dodatkową przesłankę wznowienia jaką jest wymóg, aby wyrok sądu krajowego był oparty na naruszeniu stwierdzonym przez Trybunał³⁵⁰ czy też by naruszenie miało „istotne znaczenie dla sprawy³⁵¹” albo że nowe posiedzenie doprowadziłoby do innego rozstrzygnięcia³⁵². Inne kraje mają niższy próg wymagań ograniczających się do tego, by naruszenie mogło ingerować w treść orzeczenia na niekorzyść skarżącego³⁵³ albo żeby stwierdzenie naruszenia mogło wpływać na wynik sprawy³⁵⁴.

Przykładem modelu skutkowego jest Belgia. Zgodnie z art. 442bis belgijskiego k.p.k. w brzmieniu obowiązującym od 1 kwietnia 2007 r. sąd kasacyjny zarządza wznowienie postępowania, jeżeli z wniosku wynika, że zaskarżone orzeczenie jest sprzeczne z Konwencją, albo że stwierdzone naruszenie jest skutkiem błędów czy braków procedury o takim ciężarze, że istnieje poważna wątpliwość co do wyniku zaskarżonego postępowania, a skazany wciąż odczuwa dotkliwe negatywne konsekwencje i tylko wznowienie może je usunąć³⁵⁵.

Model skutkowy obowiązuje również w Rumunii, gdzie wznowienie postępowania karnego na skutek wyroku ETPC jest możliwe od 2004 r. Wówczas bowiem wprowadzono nową podstawę wznowienia postępowania. Aby doszło do wznowienia na podstawie wyroku ETPC muszą zostać spełnione łącznie trzy warunki. Po pierwsze, ETPC stwierdza naruszenie prawa przewidzianego Konwencją; po drugie, strona dalej ponosi ciężkie konsekwencje na skutek orzeczenia sądu

³⁴⁸ Szerzej o tym w rozdziale II podrozdziale 3.

³⁴⁹ Belgia, Francja, Hiszpania, Mołdawia, Monako, Portugalia, Rosja, Rumunia, San Marino, Słowacja i Szwecja.

³⁵⁰ Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra i Niemcy.

³⁵¹ Bułgaria.

³⁵² Norwegia.

³⁵³ Austria.

³⁵⁴ Estonia.

³⁵⁵ Informacja o belgijskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 31.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b317> (dostęp: 27/5/2019 r.).

krajowego, których nie można inaczej usunąć niż przez wznowienie; po trzecie, skarga o wznowienie jest złożona w terminie 3 miesięcy od publikacji wyroku ETPC w Dzienniku Urzędowym³⁵⁶.

Model skutkowy charakteryzuje również wznowienie postępowania karnego w San Marino. Wznowienie jest bowiem możliwe w sprawie prawomocnego wyroku na wniosek strony, która wykaże m.in., że ETPC orzekł, iż wyrok sądu karnego został wydany z naruszeniem postanowień Konwencji i jej Protokołów a poważne negatywne skutki tego wyroku mogą zostać usunięte jedynie poprzez wznowienie³⁵⁷.

Do modelu skutkowego należy zaliczyć również model hiszpański³⁵⁸, szwajcarski i estoński³⁵⁹, które podkreślają, że tylko wznowienie postępowania karnego może usunąć skutki naruszenia Konwencji.

5. Model *propter nova*

Model *propter nova* również nie przewiduje wprost ustawowej podstawy ustawowej wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Jednocześnie na mocy wyraźnego odesłania ustawowego czy też wykładni dokonywanej przez sądy krajowe przyjmuje się, że rozstrzygnięcie ETPC jest tożsame z nową okolicznością, nowym faktem czy nową informacją stanowiącą podstawę wznowienia *propter nova*.

Przykładem takiego modelu jest Dania. Zgodnie z art. 977 ust. 1 ustawy o wymiarze sprawiedliwości skazany może żądać wznowienia postępowania karnego w następujących sytuacjach: 1) ujawnienia nowej informacji, która, gdyby była znana w toku postępowania karnego, doprowadziłaby do uniewinnienia albo wymierzenia znacznie niższej kary; 2) złożenia fałszywych zeznań albo sfałszowanych dokumentów wykorzystanych następnie w postępowaniu karnym albo popełnienia przestępstwa mającego na celu wpłynięcie czy też podjęcie decyzji w sprawie przez skazanego albo kogokolwiek, kto z mocy pełnionego urzędu czy też funkcji publicznej uczestniczył w sprawie, jeżeli mogło mieć wpływ na wyrok; 3) jeżeli szczególne okoliczności silnie wskazują na to, że dowody nie zostały odpowiednio osądzone. Wniosek o wznowienie powinien być złożony w specjalnym sądzie oskarżenia i rewizji (Den Særlege Klageret)³⁶⁰.

³⁵⁶ Informacja o rumuńskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 12.6.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b42f> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁵⁷ Informacja o prawie i praktyce San Marino w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 17.6.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b431> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁵⁸ Model ten został omówiony przy okazji modelu dynamicznej wykładni sądowej.

³⁵⁹ Oba modele zostały omówione przy okazji modelu klasycznego.

³⁶⁰ Informacja o duńskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 1.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b41c> (dostęp: 27/5/2019 r.).

Do tej pory tylko jeden wyrok ETPC doprowadził do wznowienia postępowania karnego na podstawie szczególnych okoliczności, o których mowa wyżej. W sprawie *Jersild*³⁶¹, w której ETPC stwierdził, że skazanie dziennikarza, który przyczynił się do rozpowszechnienia rasistowskich oświadczeń, stanowiło naruszenie art. 10 Konwencji. Następnie wznowiono postępowanie karne w sprawie na podstawie art. 977 ust. 1 pkt 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości. Jeden z sędziów w zdaniu odrębnym wskazał, iż wyrok ETPC stanowi „nową informację” a nie „szczególne okoliczności”. Ostatecznie Sąd Apelacyjny Wschodniej Danii (Østre Landsret) wyrokiem z dnia 4 czerwca 1996 r. uniewinnił skarżącego i nakazał państwu zwrot wszystkich kosztów poniesionych przez skarżącego zarówno w nowym jak i starym postępowaniu.

Podobny model obowiązuje na Łotwie. Art. 655 § 1 łotewskiego k.p.k. z 21 kwietnia 2005 r. przewiduje możliwość wznowienia postępowania karnego na podstawie „nowo odkrytych faktów i okoliczności: w sprawach, w których uprawomocnił się wyrok lub postanowienie. Zgodnie z art. 655 § 2 (5) k.p.k. „nowo odkryte fakty i okoliczności” obejmują stwierdzenie sądu międzynarodowego, że prawomocne orzeczenie wydane przez łotewski sąd jest niezgodne z obowiązującym Łotwę prawem międzynarodowym. Stwierdzenie przez ETPC naruszenia standardów Konwencji przez sąd łotewski jest więc uznawane za „nowo odkrytą okoliczność”. W myśl art. 656 § 3 k.p.k. jeżeli nowo odkryte fakty i okoliczności są na korzyść skazanego, nie ma terminu ograniczającego w czasie złożenie wniosku o wznowienie postępowania karnego³⁶².

Serbski kodeks postępowania karnego nie przewiduje możliwości wznowienia postępowania karnego na podstawie wyroku ETPC. W Serbii, zgodnie z art. 473 nowego Kodeksu postępowania karnego, istnieją podstawy do wznowienia postępowania karnego na podstawie wyroku sądu, jeżeli mogłyby być w przyszłości postrzegane jako „nowy fakt” czy „nowy dowód”³⁶³. W sprawie *Stanimirović*³⁶⁴, w której Trybunał strasburski stwierdził naruszenie art. 6 ust. 1 (brak rzetelnego procesu sądowego – dowody zostały zdobyte z naruszeniem art. 3 Konwencji), skarżącemu udało się na tej podstawie doprowadzić do wznowienia postępowania karnego w oparciu o wyrok ETPC.

Podobnie jest również na Słowacji. Zgodnie z art. 394 § 1 i 4 słowackiego k.p.k. wznowienie postępowania zakończonego prawomocnym wyrokiem czy prawomocnym nakazem karnym może nastąpić, w razie odkrycia nieznanymi sądowi wcześniej faktów lub dowodów, uzasadniających podjęcie odmiennej decyzji w zakresie winy skazanego albo co do których pierwotnie orzeczona kara byłaby nieodpowiednia do ciężaru czynu albo sytuacji sprawcy, albo orzeczona kara byłaby

³⁶¹ Wyrok ETPC z 23.9.1994 r. w sprawie nr 15890/89, *Jersild v. Dania*; por. Rezolucja DH (95) 212.

³⁶² Informacja o łotewskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 16.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b424> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁶³ Informacja o serbskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 7.10.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b432> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁶⁴ Wyrok ETPC z 18.10.2011 r. w sprawie nr 26088/06, *Stanimirović v. Serbia*.

sprzeczna z celem jej zastosowania. Orzeczenie ETPC stwierdzające naruszenie podstawowych praw człowieka czy wolności skazanego poprzez orzeczenie słowackiego prokuratora lub sądu albo w toku postępowania poprzedzającego wydanie orzeczenia stanowi również wcześniej nieznaną fakt, pod warunkiem że negatywne konsekwencje takiego orzeczenia nie mogą być usunięte w inny sposób³⁶⁵.

Do skutecznego wznowienia postępowania doszło w sprawie Klein³⁶⁶ dotyczącej naruszenia praw skarżącego – dziennikarza do wolności wyrażania opinii z uwagi na jego skazanie za znieśławienie po publikacji artykułu o arcybiskupie Janie Sokole (naruszenie art. 10 Konwencji) i wymierzenie mu kary grzywny. Sąd Rejonowy w Koszycach uwzględnił wnioski o wznowienie, uchylił wyroki sądów obu instancji i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania, które doprowadziło do uniewinnienia skarżącego.

6. Model sądowy

Co do zasady większość państw przyjęło model sądowy – to jest model, w którym to sąd jest jedynym organem procesowym rozpoznającym wnioski o wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC.

Dla przykładu w Szwajcarii wznowienia można żądać najpóźniej w terminie 90 dni od uprawomocnienia się wyroku ETPC w rozumieniu art. 44 Konwencji (art. 124 ust. 1 lit. c UTF). Jeżeli Trybunał Federalny nie stwierdzi niedopuszczalności albo bezzasadności skargi, komunikuje ją odpowiedniej władzy oraz stronom wyznaczając odpowiedni termin na ustosunkowanie się do niej (art. 127 UTF). Jeżeli Trybunał Federalny uwzględni skargę, uchyla wyrok i rozpoznaje sprawę na nowo (art. 128 ust. 1 UTF). Orzekając na nowo w sprawie karnej, stosuje odpowiednio art. 415 szwajcarskiego k.p.k., zgodnie z którym Trybunał może wydać wyrok, który zastępuje wyrok sądu I instancji³⁶⁷.

W Austrii, decydując o wznowieniu Sąd Najwyższy musi odnieść się szczegółowo do uzasadnienia orzeczenia ETPC. Żądać wznowienia może albo ofiara naruszenia albo Prokurator Generalny. Jeżeli Sąd Najwyższy wznawia postępowanie, może rozstrzygnąć sprawę albo przekazać sprawę sądowi I lub II instancji odpowiedzialnemu za naruszenie Konwencji³⁶⁸.

³⁶⁵ Informacja o słowackim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b433> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁶⁶ Wyrok ETPC z 31.10.2006 r. w sprawie nr 72208/01, Klein v. Słowacja

³⁶⁷ Szwajcarski kodeks postępowania karnego dostępny jest na stronie: <https://www.admin.ch/opc/fr/federal-gazette/2006/1373.pdf> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁶⁸ Informacja o austriackim prawie i praktyce...

W Estonii Sąd Najwyższy rozpoznaje wniosek o wznowienie, który może złożyć obrońca skarżącego oraz Prokurator Generalny, jak również obrońca osoby, która złożyła skargę do ETPC w podobnej sprawie na tej samej podstawie prawnej, oraz osoba która ma prawo do takiej skargi w podobnej sprawie na tej samej podstawie, zgodnie z art. 35 ust. 1 Konwencji (§ 366 ust. 2). Wniosek powinien być złożony w terminie 6 miesięcy od wydania wyroku przez ETPC. W myśl § 370 estońskiego k.p.k. Sąd Najwyższy musi w pierwszej kolejności stwierdzić dopuszczalność wniosku, a następnie oddać wniosek albo uznając go za dopuszczalny, uchyla zaskarżone orzeczenie wyrokiem i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania sądowi, którego orzeczenie uchylił czy też Prokuratorowi Generalnemu do uzupełnienia postępowania przygotowawczego (§ 373 ust. 1-2). Jeżeli nie zachodzi potrzeba zebrania nowych faktów w postępowaniu wznowionym, Sąd Najwyższy może sam wydać wyrok, bez pogarszania sytuacji skarżącego (§ 373 ust. 3 estońskiego k.p.k.)³⁶⁹.

Z kolei prawo cypryjskie przewiduje, że skazany za przestępstwo może złożyć do Sądu Najwyższego wniosek o wznowienie po wydaniu ostatecznego wyroku ETPC stwierdzającego, że jego prawo podstawowe czy wolność zostały naruszone w postępowaniu karnym, w związku ze skazaniem albo w związku z poważnym błędem czy niedociągnięciami procedury w postępowaniu karnym, albo w związku z poważnymi naruszeniami związanymi z jego skazaniem³⁷⁰. Na Cyprze wniosek o wznowienie powinien zostać złożony w sądzie w terminie 3 miesięcy od uprawomocnienia się wyroku. Jeżeli przywrócenia stanu poprzedniego (*restitutio in integrum*) nie można dokonać w inny sposób niż przez wznowienie postępowania karnego, Sąd Najwyższy wznowi postępowanie. Rozstrzygając wniosek, Sąd Najwyższy może unieważnić prawomocny wyrok skazujący skarżącego, może również go uchylić i przekazać do ponownego rozpoznania, przy czym sąd ponownie rozpoznający sprawę jest związany wyrokiem i ustaleniami ETPC³⁷¹.

W myśl art. 465 § 2 holenderskiego k.p.k. wniosek o wznowienie należy złożyć do Sądu Najwyższego w terminie 3 miesięcy od powzięcia wiadomości o wyroku ETPC. Przed rozpoznaniem wniosku o wznowienie, Sąd Najwyższy może w każdym czasie zawiesić wykonanie wyroku (art. 473 § 4). Według art. 472 § 1, jeżeli Sąd Najwyższy stwierdzi zasadność wniosku o wznowienie na tej podstawie, może sam rozstrzygnąć sprawę albo orzec zawieszenie czy też przerwanie wykonania prawomocnego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. Do 2015 r. złożono cztery wnioski o wznowienie na podstawie art. 457 § 1 (b) holenderskiego k.p.k.³⁷². W sprawie M.M.³⁷³ Sąd Najwyższy po wznowieniu postępowania karnego obniżył karę grzywny oraz karę 4 miesięcy

³⁶⁹ Informacja o estońskim prawie i praktyce...

³⁷⁰ Informacja o cypryjskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b319> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁷¹ Informacja o cypryjskim prawie i praktyce...

³⁷² Informacja o holenderskim prawie i praktyce...

³⁷³ Wyrok ETPC z 8.4.2003 r. w sprawie nr 39339/98, M.M. v. Holandia.

pozbawienia wolności w zawieszeniu. W innym postępowaniu skarżący cofnął wniosek, gdyż został złożony po terminie. Trzecia sprawa skutkowałą obniżeniem kary. Na skutek wyroku w sprawie Vidgen³⁷⁴ Sąd Najwyższy uchylił wyrok i orzekł zawieszenie wykonania kary oraz przekazał sprawę sądowi apelacyjnemu.

W myśl art. 458 litewskiego k.p.k. wniosek o wznowienie może być złożony do Sądu Najwyższego w terminie 6 miesięcy od uprawomocnienia się wyroku ETPC. Według art. 459 litewskiego k.p.k. prawidłowo złożony wniosek zostaje przesłany przez Prezesa Sądu Najwyższego do trzyosobowej izby SN, która w terminie miesiąca od przekazania powinna rozstrzygnąć kwestię dopuszczalności wniosku. W razie stwierdzenia dopuszczalności, izba wznawia postępowanie. Sprawę rozpoznaje w składzie 3-osobowym, chyba że była przedmiotem rozpoznania przez Sąd Najwyższy – wówczas skład pełny izby³⁷⁵. Do 2015 r. wznowiono sześć postępowań karnych na podstawie wyroków ETPC. Jedno z tych postępowań zostało umorzone³⁷⁶. W trzech sprawach doszło do uniewinnienia po wznowieniu³⁷⁷. W dwóch, wyroki sądów krajowych nie uległy zmianie³⁷⁸.

W Portugalii Sąd Najwyższy rozpoznaje wnioski o wznowienie na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Prawo do wznowienia postępowania w Portugalii jednak nie jest absolutne ani automatyczne. W konsekwencji, wznowienie jest uzależnione od spełnienia warunków wymienionych w przepisach proceduralnych, które stanowią przedmiot oceny portugalskiego Sądu Najwyższego, który może uwzględnić lub nie skargę o wznowienie. Ma on szeroki margines swobody oceny: może przeanalizować okoliczności sprawy, dokonując wykładni prawa krajowego aby sprawdzić, czy spełnione zostały warunki do wznowienia. W razie pozytywnej odpowiedzi Sąd Najwyższy uwzględnia skargę i przekazuje sprawę sądowi I lub II instancji, który wyda nowy wyrok³⁷⁹. W sprawie Moreira Ferreira³⁸⁰ Sąd Najwyższy stwierdził, że nieprzesłuchanie skarżącej przez Sąd Apelacyjny w Porto stanowiło błąd proceduralny (pomimo jej wyraźnego wniosku o przesłuchanie i przedstawienia wątpliwości co do badania psychiatrycznego i konieczności zweryfikowania stanu faktycznego), który jednak nie upoważniał do wznowienia postępowania karnego.

W Belgii o wznowieniu postępowania decyduje sąd kasacyjny. Państwo ponosi koszty postępowania wznowieniowego, chyba że skarga o wznowienie jest niedopuszczalna. Można żądać pomocy prawnej. Wyrok sądu kasacyjnego wznawiający postępowanie ma ten sam skutek co wyrok wydany

³⁷⁴ Wyrok ETPC z 10.7.2012 r. w sprawie nr 29353/06, Vidgen v. Holandia.

³⁷⁵ Informacja o litewskim prawie i praktyce...

³⁷⁶ Zob. wyrok ETPC z 5.2.2008 r. w sprawie nr 74420/01, Ramanauskas v. Litwa (WI).

³⁷⁷ Zob. wyroki ETPC z: 28.3.2002 r. w sprawach nr 47698/99 oraz 48115/99, Birutis i Inni v. Litwa; 1.7.2008 r. w sprawie nr 10071/04, Malininas v. Litwa; 1.3.2011 r. w sprawie nr 13109/04, Lalas v. Litwa.

³⁷⁸ Wyroki ETPC z: 10.10.2000 r. w sprawie nr 42095/98, Daktaras v. Litwa; 26.3.2002 r. w sprawie nr 48297/99, Butkevičius v. Litwa.

³⁷⁹ Informacja o portugalskim prawie i praktyce...

³⁸⁰ Wyrok ETPC z 5.7.2011 r. w sprawie nr 19808/08, Moreira Ferreira v. Portugalia.

w sprawie kasacji. Wniosek o wznowienie skutkuje zawieszeniem innych postępowań, np. procedury związanej z wydaleniem cudzoziemca³⁸¹.

W Rumunii sąd rozpoznający wniosek o wznowienie może zarządzić zawieszenie wykonania orzeczenia, będącego przedmiotem wznowienia. Sąd może uchylić orzeczenie i ponownie rozstrzygnąć sprawę, aby usunąć skutki naruszenia³⁸².

W sprawie Constantin i Stoian³⁸³, dotyczącej naruszenia prawa do rzetelnego procesu karnego przeciwko skarżącym z uwagi na niewystarczające zbadanie ich zarzutu prowokacji policyjnej, Wysoki Sąd Kasacyjny i Sprawiedliwości uwzględnił skargę o wznowienie złożoną przez pana Constantina i wznowił postępowanie w odniesieniu do obu skarżących. Ponowne rozpoznanie sprawy zakończyło się ich uniewinnieniem. Wykonanie kary w stosunku do pana Constantina zawieszono w toku postępowania wznowieniowego. Komitet Ministrów przyjął rezolucję końcową w niniejszej sprawie, uznając wyrok za wykonany³⁸⁴.

Sprawa Spînu³⁸⁵ dotyczyła skazania skarżącej, pomimo uniewinnienia jej w I instancji, bez pośredniego przeprowadzenia dowodów. Postępowanie wznowiono na jej wniosek. Ponownie rozpoznając sprawę Wysoki Sąd Kasacyjny i Sprawiedliwości uwzględnił wniosek skarżącej i wezwał współoskarżoną celem przesłuchania. Mimo to, ta ostatnia odmówiła składania wyjaśnień. Postępowanie zakończyło się utrzymaniem wyroku skazującego w mocy. Biorąc pod uwagę prawo współoskarżonej od odmowy składania wyjaśnień, Komitet Ministrów przyjął, że nie istniał żaden inny środek indywidualny do wykonania i zamknął sprawę³⁸⁶. Sprawa Mihai Moldoveanu³⁸⁷ zapadła na tle podobnego stanu faktycznego co w sprawie Spînu, została wznowiona i ostatecznie również utrzymano w mocy wyrok skazujący. Mimo to Komitet Ministrów, uznając że usunięto błędy proceduralne z pierwotnego postępowania, uznał sprawę za wykonaną³⁸⁸.

Skazania za czyny, które nie stanowiły przestępstwa zgodnie z prawem krajowym w momencie ich popełnienia dotyczyła sprawa Dragotoniu i Militaru–Pidhorni³⁸⁹. Na skutek wznowienia postępowania na wniosek skarżących doszło do ich uniewinnienia, co stanowiło podstawę do zakończenia nadzoru nad wykonaniem tego wyroku³⁹⁰.

Sprawa Reiner i Inni³⁹¹ dotyczyła skazania za zabójstwo na podstawie zeznań świadków bez możliwości ich przesłuchania czy też spowodowania ich przesłuchania przez skarżących na etapie

³⁸¹ Informacja o belgijskim prawie i praktyce...

³⁸² Informacja o rumuńskim prawie i praktyce...

³⁸³ Wyrok ETPC z 29.9.2008 r. w sprawach nr 23782/06 oraz 46629/06, Constantin i Stoian v. Rumunia.

³⁸⁴ Rezolucja CM/ResDH(2013)40, dostępna na stronie: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118127> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁸⁵ Wyrok ETPC z 29.4.2008 r. w sprawie nr 32030/02, Spînu v. Rumunia.

³⁸⁶ Rezolucja CM/ResDH(2011)25, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108016> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁸⁷ Wyrok ETPC z 19.6.2012 r. w sprawie nr 4238/03, Mihai Moldoveanu v. Rumunia.

³⁸⁸ Rezolucja CM/ResDH(2015)215, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159359> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁸⁹ Wyrok ETPC z 24.5.2007 r. w sprawach nr 77193/01 oraz 77196/01, Dragotoniu i Militaru–Pidhorni v. Rumunia.

³⁹⁰ Rezolucja CM/ResDH(2011)250, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108013>, (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁹¹ Wyrok ETPC z 27.9.2007 r. w sprawie nr 1505/02, Reiner i Inni v. Rumunia.

postępowania przygotowawczego a następnie sądowego. Na wniosek pana Paisza, jednego ze skarżących, wznowiono postępowanie. Sądy krajowe, próbując usunąć naruszenia stwierdzone przez ETPC napotkały jednak problemy związane z przesłuchaniem świadków (nie znaleziono ich natychmiast, mieli problemy zdrowotne czy też zmarli). Ostatecznie, po przesłuchaniu większości świadków, pana Paisza uniewinniono. Tym samym zakończyła się procedura nadzoru nad wykonaniem tego wyroku³⁹².

W Rumunii liczne są sytuacje, w których po wydaniu wyroku przez ETPC, skarżący nie wnoszą o wznowienie postępowania karnego, nawet jeśli istnieje ku temu podstawa. W tych sytuacjach, rząd rumuński informuje Komitet Ministrów o samej możliwości wznowienia, zakładając, że żaden środek indywidualny nie jest konieczny. Komitet Ministrów uznaje taką praktykę, wydając rezolucje końcowe. Przykładem takiego stanu rzeczy jest sprawa Botea³⁹³ dotycząca skazania skarżącego w oparciu o nagrania audio, których autentyczność była kwestionowana przez obronę, a sądy nigdy nie przeprowadziły w tym zakresie dowodu z opinii biegłego³⁹⁴. Również do wznowienia nie doszło, a wyrok ETPC został uznany za wykonany w sprawie Ciobanu³⁹⁵, dotyczącej odmowy zaliczenia na poczet kary pozbawienia wolności kary aresztu domowego wykonanego za granicą (we Włoszech) na podstawie Europejskiego Nakazu Aresztowania³⁹⁶.

7. Model prokuratorski

Na Łotwie przyjęto model prokuratorski. Wznowienie postępowania karnego składa się z dwóch części. Co do zasady jest wszczynane na wniosek stron postępowania karnego albo ich przedstawicieli (art. 657). W pierwszym stadium wniosek o wznowienie rozpoznaje właściwy prokurator, który decyduje o jego dopuszczalności. W razie odmowy nadania mu biegu, wydaje postanowienie wraz z uzasadnieniem i doręcza skarżącemu. Na przedmiotowe postanowienie przysługuje zażalenie (art. 658 § 3 i 4). Jeżeli prokurator uzna, że istnieją wystarczające podstawy do wznowienia postępowania karnego na podstawie nowo odkrytych okoliczności (do których jak już wspomniano zalicza się wyrok ETPC), przekazuje wniosek wraz z aktami sprawy właściwemu sądowi (art. 658 § 1 i 2 k.p.k.)³⁹⁷. W drugim stadium sąd właściwy może albo uchylić w całości lub częściowo orzeczenie sądu i przekazać je prokuratorowi; albo uchylić w całości lub częściowo

³⁹² Rezolucja CM/ResDH(2013)41, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118160> (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁹³ Wyrok ETPC z 10.12.2013 r. w sprawie nr 40872/04, Botea v. Rumunia.

³⁹⁴ Rezolucja CM/ResDH(2014)240, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148778>, (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁹⁵ Wyrok ETPC z 9.7.2013 r. w sprawie nr 4509/08, Ciobanu v. Rumunia i Włochy.

³⁹⁶ Rezolucja CM/ResDH(2015)28, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153112>, (dostęp: 27/5/2019 r.).

³⁹⁷ Informacja o łotewskim prawie i praktyce...

orzeczenie sądu i przekazać je sądowi do ponownego rozpoznania; oddalić wniosek prokuratora; zakończyć postępowanie (art. 660 § 5)³⁹⁸.

W sprawie Lavents³⁹⁹, w której ETPC stwierdził naruszenie art. 6 ust. 1 oraz art. 8 Konwencji (prawo do poszanowania korespondencji) Sąd Najwyższy uchylił orzeczenie sądu krajowego, na podstawie którego skazano skarżącego i przekazał ją sądowi okręgowemu w Rydze do ponownego rozpoznania.

W sprawie Pacula⁴⁰⁰, w której ETPC stwierdził naruszenie art. 6 ust. 3 lit. d Konwencji za brak możliwości przesłuchania przez skarżącego głównego świadka postępowania przeciwko niemu, Prokurator Generalny wniósł o wznowienie postępowania na podstawie art. 657 k.p.k. i „nowo odkrytej okoliczności” (wyrok ETPC). Sąd Najwyższy nie uwzględnił wniosku prokuratora z uwagi na to, że nie istniała już możliwość przesłuchania głównego świadka oskarżenia (zmarł).

W sprawie Baltiņš⁴⁰¹, ETPC stwierdził naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji z uwagi na brak prawidłowego sformułowania zarzutu wobec skarżącego, Prokurator Generalny wznowił postępowanie. Łotewski Sąd Najwyższy utrzymał w mocy postanowienie, uchylił orzeczenie sądu i przekazał sprawę sądowi apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

W sprawie Cēsniēks⁴⁰², Trybunał strasburski stwierdził również naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji z uwagi na skazanie skarżącego na podstawie dowodu otrzymanego z naruszeniem art. 3 Konwencji. Na wniosek skarżącego i jego obrońcy, Prokurator Regionalny w Rydze wznowił postępowanie karne na podstawie art. 657 k.p.k. („nowo odkryta okoliczność”). Łotewski Sąd Najwyższy utrzymał w mocy postanowienie prokuratora, uchylił orzeczenie sądu i przekazał sprawę sądowi apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

8. Model komisyjny

Istnieją jednak rozwiązania, które zakładają, że oceny dopuszczalności wniosku o wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC powinny dokonać specjalnie w tym celu utworzone komisje (model komisyjny). Dopiero w sytuacji uznania wniosku za dopuszczalny kierują one go do sądu celem merytorycznego rozpoznania. Autorytet komisji ma wesprzeć w tej sytuacji wnioskodawców stających bardzo często przed tymi samymi sądami, które uznały ich za winnych popełnienia zarzucanych czynów i wymierzyły im kary. Taki model przewidziany został przez prawo francuskie i norweskie.

³⁹⁸ *Ibidem*.

³⁹⁹ Wyrok ETPC z 28.11.2002 r. w sprawie nr 58442/00, Lavents v. Łotwa.

⁴⁰⁰ Wyrok ETPC z 15.9.2009 r. w sprawie nr 65014/01, Pacula v. Łotwa.

⁴⁰¹ Wyrok ETPC z 8.1.2013 r. w sprawie nr 25282/07, Baltiņš v. Łotwa.

⁴⁰² Wyrok ETPC z 11.2.2014 r. w sprawie nr 9278/06, Cēsniēks v. Łotwa.

We Francji, zgodnie z art. 89 ustawy nr 2000-516 z 15 czerwca 2000 r. wzmacniającej domniemanie niewinności oraz prawa pokrzywdzonych⁴⁰³, możliwe jest wznowienie postępowania karnego na podstawie wyroku ETPC. Aż do 20 czerwca 2014 r. możliwość wznowienia tego postępowania była przewidziana odrębnym tytułem dotyczącym rewizji w art. od 626-1 do 626-7 francuskiego k.p.k. (księga III rozdział III). Zgodnie z tymi przepisami wznowienia postępowania karnego można dokonać na korzyść każdej osoby uznanej za winną przestępstwa, jeżeli skazanie nastąpiło z naruszeniem Konwencji stwierdzonym przez ETPC, które przez swój charakter i ciężar powoduje dla skarżącego szkodę, której słuszne zadośćuczynienie w rozumieniu art. 41 Konwencji nie jest w stanie zrekompensować. Wznowienia mógł żądać minister sprawiedliwości, prokurator generalny przy sądzie kasacyjnym, skazany czy też jego przedstawiciel ustawowy oraz osoby bliskie skazanego w przypadku jego śmierci. Wniosek należało złożyć w terminie roku od wydania wyroku przez ETPC. Rozpoznawała go 7-osobowa komisja złożona z sędziów sądu kasacyjnego. Uwzględniając wniosek komisja przesyłała sprawę sądowi kasacyjnemu albo odpowiedniemu sądowi⁴⁰⁴.

Ustawa nr 2014-640 z 20 czerwca 2014 r.⁴⁰⁵ wprowadziła wiele zasadniczych zmian w tym zakresie. Wprawdzie nie uległy zmianie dotychczasowe warunki wznowienia postępowania, lecz poszerzono listę osób mogących wystąpić z wnioskiem o małżonka, partnera, konkubenta, dzieci, rodziców, wnuków, prawnuków, sukcesorów zmarłego oskarżonego. Poza tym, zmieniono organ rozpoznający wniosek. Stworzono w tym celu komisję wznowieniową złożoną z 18 sędziów pochodzących z wszystkich sześciu izb sądu kasacyjnego, wybranych na trzy lata, z możliwością jednorazowego przedłużenia kadencji. Na jej czele stoi przewodniczący izby karnej. Komisja dokonuje oceny wniosku, a następnie jeżeli jest możliwe wznowienie postępowania i uchylenie orzeczenia, przesyła wniosek skarżącego do sądu tej samej instancji, ale innego niż ten, który wydał skarżone orzeczenie.

Można wskazać na przykłady spraw, w których doszło do wznowienia. Przykładowo miało to miejsce w sprawie dotyczącej skazania za zniesławienie i ukarania grzywną 1000 euro, w której ETPC stwierdził naruszenie art. 10 Konwencji⁴⁰⁶ z uwagi na niezachowanie równowagi między wolnością wyrażania opinii a ochroną praw i reputacji innych. Wniosek został uznany za dopuszczalny i wznowione postępowanie stało się przedmiotem rozpoznania przez sąd apelacyjny Saint-Denis.

W sprawie Davida Fraumensa, skazanego za usiłowanie zabójstwa na 30 lat pozbawienia wolności, ETPC stwierdził naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji z uwagi na to, że skarżący nie dysponował

⁴⁰³ Loi n° 2000-516 du 15 juin 2000 renforçant la protection de la présomption d'innocence et les droits des victimes.

⁴⁰⁴ Informacja o francuskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 15.1.2016 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b41f> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁴⁰⁵ Loi n° 2014-640 du 20 juin 2014 relative à la réforme des procédures de révision et de réexamen d'une condamnation pénale définitive.

⁴⁰⁶ Wyrok ETPC z 10.10.2013 r. w sprawie nr 25689/10, Jean-Jacques Morel v. Francja

wystarczającymi gwarancjami pozwalającymi mu na zrozumienie wyroku skazującego i nie mógł skorzystać z rzetelnego procesu karnego⁴⁰⁷. Jego wniosek o wznowienie został uznany za dopuszczalny, przekazany do tego samego sądu na Reunion (innego składu), który go skazał. Sąd ten zawiesił wykonanie orzeczonej kary i zastosował wolnościowe środki zapobiegawcze.

W sprawie Maurice Agnelet, skazanej za zabójstwo na 20 lat pozbawienia wolności, Trybunał w Strasburgu stwierdził naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji⁴⁰⁸ z uwagi na brak możliwości zrozumienia przyczyn skazania (brak uzasadnienia wyroku) oraz brak rzetelnego procesu sądowego. Komisja w dniu 31 stycznia 2013 r. uznała wniosek o wznowienie za dopuszczalny i przekazała sprawę do innego sądu Ille-et-Vilaine, zawieszając wykonanie kary i stosując środki zapobiegawcze⁴⁰⁹.

Komisja wznowieniowa czy też wcześniej sąd kasacyjny uwzględniali wnioski o wznowienie w sprawach naruszenia art. 6 ust. 1 (równość broni)⁴¹⁰, bezstronny sąd⁴¹¹, dostęp do sądu⁴¹² art. 6 ust. 1 i 3 lit. b Konwencji⁴¹³ (samooskarżenie się i brak możliwości zachowania milczenia), art. 6 ust. 1 i 2 Konwencji⁴¹⁴ (brak możliwości kwestionowania faktów), art. 6 ust. 3 lit. b i c (prawo do przygotowania się do procesu oraz korzystania z pomocy obrońcy)⁴¹⁵, art. 10 Konwencji⁴¹⁶.

Podobny model obowiązuje w Norwegii. Zgodnie z art. 391 § 2 norweskiego k.p.k. wznowienie na korzyść skazanego może nastąpić, jeżeli sąd międzynarodowy albo Komitet Praw Człowieka ONZ w sprawie przeciwko Norwegii stwierdził, że 1) orzeczenie jest sprzeczne z regułą prawa międzynarodowego, które wiąże Norwegię a nowe postępowanie doprowadziłoby do odmiennego orzeczenia 2) albo orzeczenie kończące postępowanie jest sprzeczne z regułą prawa międzynarodowego, które wiąże Norwegię, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że błąd proceduralny mógł wpłynąć na wynik postępowania (treść decyzji) a wznowienie postępowania jest konieczne w celu usunięcia szkody, którą ów błąd spowodował⁴¹⁷.

Wniosek o wznowienie składa się do Norweskiej Komisji Ponownego Rozpoznania Spraw Karnych (the Norwegian Criminal Case Review Commission). Komisja jest niezależnym organem administracyjnym, uformowanym przy Ministerstwie Sprawiedliwości, jednak mającym zapewnioną

⁴⁰⁷ Wyrok ETPC z 10.1.2013 r. w sprawie nr 30010/10, Fraumens v. Francja.

⁴⁰⁸ Wyrok ETPC z 10.1.2013 r. w sprawie nr 61198/08, Magnelet v. Francja.

⁴⁰⁹ Com. réex. 31 janvier 2013, n° 13RDH001, Bull. crim. 2013, CRDH, n° 1, w: Informacja o francuskim prawie...

⁴¹⁰ Wyrok ETPC z 22.5.2008 r. w sprawie nr 1092/04, Gacon v. Francja.

⁴¹¹ Wyrok ETPC z 16.1.2007 r. w sprawie nr 17070/05, Farhi v. Francja.

⁴¹² Wyrok ETPC z 25.7.2002 r. w sprawie nr 54210/00, Papon v. Francja.

⁴¹³ Wyrok ETPC z 14.10.2010 r. w sprawie nr 1466/07, Brusco v. Francja.

⁴¹⁴ Wyrok ETPC z 30.6.2011 r. w sprawie nr 30754/03, Klouvi v. Francja.

⁴¹⁵ Wyrok ETPC z 4.11.2010 r. w sprawie nr 22575/08, Katritsch v. Francja.

⁴¹⁶ Wyrok ETPC z 15.12.2011 r. w sprawie nr 28198/09, Mor v. Francja; z 7.11.2006 r. w sprawie nr 12697/03, Mamère v. Francja.

⁴¹⁷ Informacja o norweskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b429> (dostęp: 27/5/2019 r.).

niezależność i wolność od nacisków. Komisja sama wybiera metody pracy i nie wolno jej wydawać poleceń w zakresie jej właściwości⁴¹⁸.

Do jej zadań należy decydowanie, czy sprawy skazanych osób, które chcą wzruszyć wyroki skazujące, powinny zostać wznowione przed sądem. Jeżeli podejmie odpowiedź pozytywną, sprawa zostanie wznowiona przed innym sądem niż ten, który wydał wyrok skazujący.

Komisja zajmuje się sprawami zakończonymi prawomocnymi wyrokami sądów karnych, jeżeli istnieją nowe dowody albo nowe okoliczności, które mogłyby doprowadzić do uniewinnienia albo znacznie lżejszej kary; jeżeli sąd międzynarodowy stwierdził, że decyzja czy postępowanie w sprawie osoby skazanej jest sprzeczne z prawem międzynarodowym albo istnieją podstawy do przypuszczenia, że nowe rozpoznanie sprawy karnej zakończyłoby się odmiennym rozstrzygnięciem; ktoś kto miał kluczowe znaczenie w sprawie (oskarżyciel, sędzia, biegły, obrońca, świadek) popełnił przestępstwo, które mogło wpłynąć na wyrok skazujący na niekorzyść skazanego⁴¹⁹.

Komisja przeprowadza pełne postępowanie wyjaśniające w zakresie prawnych i faktycznych aspektów sprawy i może zbierać informację w sposób w jaki uzna za stosowny. Może wzywać skazanych oraz świadków na nieformalne spotkania i przesłuchania. Może przeprowadzać rozprawy i składać wnioski dowodowe przed sądem. Dodatkowo może złożyć wniosek do sądu o wywiad środowiskowy, obserwację psychiatryczną oraz zastosowanie środków przymusu. Może zarządzić przekazanie dowodów, wyznaczenie biegłych oraz przeprowadzić dochodzenie. W wyjątkowych okolicznościach może zwrócić się do prokuratora o wszczęcie postępowania karnego. Komisja odrzuca wnioski, które z uwagi na ich charakter nie mogą być przedmiotem ponownego rozpoznania albo oczywiście bezzasadne⁴²⁰.

Wnioski o wznowienie są składane na piśmie i nie są ograniczone żadnym terminem. Obowiązkiem Komisji jest pouczenie każdego chcącego wznowić swoją sprawę w formie bezpośredniego kontaktu. Zadaniem Komisji jest dostarczenie odpowiedniej informacji wnioskującemu. Jedynie w wyjątkowych okolicznościach ustanawia mu adwokata.

Jeśli komisja decyduje o wznowieniu postępowania, sprawa jest przekazywana do sądu wyższego nad tym, który wydał skarżone orzeczenie, który wskazuje inny (niż ten który już się sprawą zajmował) sąd właściwy do rozpoznania sprawy⁴²¹. Po 2010 r. sądy apelacyjne kilkakrotnie orzeka-

⁴¹⁸ Informacje są dostępne na stronie Komisji: <http://www.gjenopptakelse.no/index.php?id=163> (dostęp: 27/5/2019 r.); zob. również M. Mrowicki, Sprawa Tomasza Komendy: Polacy też potrzebują komisji niewinności, Rzeczpospolita 21.4.2018 r., <https://www.rp.pl/Rzecz-o-prawie/304219997-Sprawa-Tomasza-Komendy-Polacy-tez-potrzebuja-komisji-niewinnosci.html> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁴¹⁹ Zob. <http://www.gjenopptakelse.no/index.php?id=166> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁴²⁰ *Ibidem*.

⁴²¹ *Ibidem*.

ły w sprawach wniesionych przez wspomnianą Komisję. W większości z nich dochodziło do wznowienia postępowania karnego⁴²².

W kontekście powyższych rozważań pojawia się pytanie o zasadność wprowadzenia do polskiego systemu prawnego modelu komisyjnego na wzór francuski lub norweski. Postulat dotyczący powołania komisji do spraw niesłusznych skazań wydaje się godny rozważenia, zwłaszcza że jak wskazują niektórzy praktycy, wnioski o wznowienie postępowania karnego rzadko „chwytają”, a sądy bardzo często pozostają niechętne wnioskowi opartym na nowych dowodach czy okolicznościach⁴²³. Działania komisji mogłyby wzmocnić wnioski o wznowienie, dając szansę wyjaśnienia wątpliwości w sprawie. Pozwoliłyby z jednej strony przeprowadzić postępowanie wyjaśniające celem wydania opinii popartej autorytetem komisji do spraw niesłusznych skazań. Z drugiej strony, pozwoliłyby jeszcze raz przyrzeć się sprawom wątpliwym bez presji mediów i społeczeństwa. W tym wypadku doświadczenie i rozwiązania norweskie wydają się najbliższe i z nich polski ustawodawca mógłby skorzystać.

Rzecznik Praw Obywatelskich postulował powołanie polskiej komisji do spraw niesłusznych skazań⁴²⁴. Wskazywał on, po pierwsze, że z ustrojowego punktu widzenia, komisja powinna mieć charakter ciała niezależnego i wolnego od nacisków, tj. niepodlegającego bezpośrednio żadnej z władz publicznych. Postulował jej usytuowanie pomiędzy władzą wykonawczą a sądowniczą. Komisja mogłaby być osadzona przy Krajowej Radzie Sądownictwa (gdymy przywrócić jej konstytucyjny skład) albo przy Rzeczniku Praw Obywatelskich (na podobnych zasadach jak Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur). Komisja sama powinna wybierać metody pracy i nie wolno jej wydawać poleceń w zakresie jej właściwości.

Po drugie, zdaniem Rzecznika, w składzie komisji winni znaleźć się przedstawiciele wywodzący się z szeregu instytucji związanych z szeroko pojętym wymiarem sprawiedliwości, m.in. sędziowie, prokuratorzy, adwokaci i radcowie prawni specjalizujący się w prawie karnym, policjanci oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych zajmujących się pomocą ofiarom przestępstw.

Po trzecie, RPO wskazał, że w aspekcie przedmiotowym, kompetencje komisji należałoby ograniczyć jedynie do najpoważniejszych przestępstw, będących zbrodniami w myśl kodeksu karnego. Przedmiotem rozpoznania byłyby sytuacje, w których istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że sprawca nie popełnił przypisanego mu czynu, tj. wyłącznie tzw. „faktyczna niewinność”. Powyższe oznaczałoby, że kompetencje komisji nie obejmowałyby np. zmiany kwalifikacji prawnej

⁴²² Por. M. Wąsek-Wiaderek, Przegląd Orzecznictwa Europejskiego dotyczącego spraw karnych, Zeszyt nr 3/2013, s. 15. Dostępny tu: http://www.sn.pl/orzecznictwo/Orzecz_Euro_Karne/POESK%202013%203.pdf

⁴²³ M. Wolny, Zdziwiająca niechęć do wznowiania postępowań, DGP, 3.4.2018 r., nr 65 (4715), s. B7-B8; M. Ejchart-Dubois, Kluczowe dowody w sprawach o ludzkie, Rzecz o Prawie 19.4.2019 r., dostępne na stronie: <https://www.youtube.com/watch?v=RQNloEMuOQY> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁴²⁴ Vide: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/sprawa-tomasza-komendy-rpo-wskazuje-9-przyczyn-skazywania-niewinnych> (dostęp: 27/5/2019 r.).

na łagodniejszą czy też okoliczności wyłączających przestępny charakter czynu (przykład amerykański). Możliwe jest również inne określenie zakresu przedmiotowego: Komisja zajmowałaby się sprawami zakończonymi prawomocnymi wyrokami sądów karnych, jeżeli istnieją nowe dowody albo nowe okoliczności, które mogłyby doprowadzić do uniewinnienia albo znacznie lżejszej kary; jeżeli sąd międzynarodowy stwierdził, że decyzja czy postępowanie w sprawie osoby skazanej jest sprzeczne z prawem międzynarodowym albo istnieją podstawy do przypuszczenia, że nowe rozpoznanie sprawy karnej zakończyłoby się odmiennym rozstrzygnięciem; ktoś kto miał kluczowe znaczenie w sprawie (oskarżyciel, sędzia, biegły, obrońca, świadek) popełnił przestępstwo, które mogło wpłynąć na wyrok skazujący na niekorzyść skazanego. Komisja byłaby pierwszym organem zajmującym się oceną wniosku o wznowienie postępowania. Jednocześnie przedmiotem badań byłyby wyłącznie sprawy dotyczące osób żyjących.

Po czwarte, w ocenie RPO, kompetencje tego organu ograniczałyby się wyłącznie do funkcji doradczo-opiniodawczej, przy jednoczesnym założeniu, że opinia tego organu nie byłaby wiążąca dla sądu docelowo rozpatrującego wznowienie postępowania. Komisja działałaby wyłącznie na wniosek skazanego oraz wąsko zakreślonego katalogu podmiotów. Rozstrzygnięcia odmawiające uwzględnienia wniosku byłoby niezaskarżalne.

Po piąte, należałoby zmienić właściwość sądów zajmujących się wznowieniem, tak by sądy w których doszło do niesłusznego skazania nie mogły ponownie zajmować się tą sprawą. Budzić to może bowiem wątpliwości, zwłaszcza biorąc pod uwagę wspomniane zastrzeżenia co do skuteczności wniosków o wznowienie oraz norweskie doświadczenie z niechęcią sądów do wznawiania postępowań prawomocnie zakończonych w ich okręgu czy apelacji. Dlatego komisja, wzorem norweskiej odpowiedniczki, uznając zasadność wniosku o wznowienie postępowania, przekazywałaby wniosek do sądu wyższego nad tym, który wydał skarżone orzeczenie, a ten wskazałby inny (niż ten który już się sprawą zajmował) sąd właściwy do rozpoznania sprawy.

Po szóste, jak wskazuje, komisja prowadziłaby pełne postępowanie wyjaśniające w zakresie prawnych i faktycznych aspektów sprawy, zbierając informacje w sposób, jaki uzna za stosowny. Mogłaby wzywać skazanych oraz świadków na nieformalne posiedzenia i przesłuchania. Mogłaby składać wnioski dowodowe przed sądem. Dodatkowo mogłaby złożyć wniosek do sądu o wywiad środowiskowy, obserwację psychiatryczną oraz zastosowanie środków przymusu. Mogłaby zarządzić przekazanie dowodów, wyznaczenie biegłych oraz przeprowadzić dochodzenie. W wyjątkowych okolicznościach mogłaby zwrócić się do prokuratora o wszczęcie postępowania karnego. Komisja odrzucałaby wnioski, które z uwagi na ich charakter nie mogą być przedmiotem ponownego rozpoznania albo oczywiście bezzasadne.

Powyższa propozycja wydaje się interesująca. Trudności rodzą się jednak przy ustrojowym określeniu miejsca komisji, aby zapewnić jej charakter ciała niezależnego i wolnego od nacisków, tj. niepodlegającego bezpośrednio żadnej z władz publicznych. Można postulować jej usytuowanie

pomiędzy władzą wykonawczą a sądowniczą. Komisja miałaby być osadzona przy Krajowej Radzie Sądownictwa albo przy Rzeczniku Praw Obywatelskich. Należałoby uregulować kwestie budżetowe pozwalające zachować jej niezależność. Komisja sama bowiem powinna wybierać metody pracy i być niezależna od wskazań w zakresie jej właściwości.

W skład komisji powinni wchodzić wybitni i niezależni eksperci z zakresu postępowania karnego, kryminologii, niesłusznych skazań. Nie jest jednak proste wskazanie, kto i w jaki sposób powinien ich wybierać?; na jaki okres byliby powoływani?; czy mieliby zapewnioną nietykalność i wolność od wpływów politycznych?

Komisja mogłaby być pierwszym organem zajmującym się oceną wniosku o wznowienie postępowania. Pytanie jednak, czy nie ograniczyłoby to prawa do sądu? Czy komisja nie stałaby się barierą w uzyskaniu dostępu do sądu, czy byłaby ciałem na tyle niezależnym, dofinansowanym i eksperckim, by zapewnić wydanie sprawiedliwej opinii? Kompetencje komisji musiałyby zatem ograniczać się wyłącznie do funkcji doradczo-opiniodawczej, przy jednoczesnym założeniu, że opinia tego organu nie byłaby wiążąca dla sądu docelowo rozpatrującego wniosek o wznowienie postępowania. Wątpliwości rodzi w szczególności danie komisji możliwości wydawania niezaskarżalnych rozstrzygnięć odmawiających uwzględnienia wniosku o wznowienie.

Wydaje się, że w chwili obecnej, najwłaściwszym remedium byłaby zmiana właściwości sądów zajmujących się wznowieniem, tak by sądy w których doszło do niesłusznego skazania nie mogły ponownie zajmować się tą sprawą. W konsekwencji, o dopuszczalności wniosku o wznowienie postępowania powinien decydować inny (niż ten który już się sprawą zajmował) sąd właściwy do rozpoznania sprawy.

9. Podsumowanie

Powyższa analiza pozwala na postawienie tezy, że większość badanych krajów posiada określoną ustawowo podstawę prawną pozwalającą na wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Nie istnieje jednak jeden model europejski wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Trybunału strasburskiego, a każdy z przedstawionych modeli wynika najczęściej ze specyfiki krajowego systemu prawnego. Są bowiem kraje nie posiadające w ogóle podstawy wznowienia postępowania karnego, czy też tej konkretnej podstawy wznowienia na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Dokonując jednak próby wskazania najczęściej występującego w Europie modelu – byłby to model klasyczny i sądowy.

W większości krajów wnioski o wznowienie trafia do sądu. Inaczej jest jedynie w trzech krajach. Na Łotwie to prokurator dokonuje oceny wniosku o wznowienie i decyduje o jego dopuszczalności. Na uwagę zasługują jednak rozwiązania norweskie i francuskie – chodzi o badanie wniosków

o wznowienie przez niezależne organy – komisje, przed skierowaniem sprawy do sądu. Pozwala to na obiektywną ocenę zasadności takiego wniosku, zbudowanie dokumentacji i mocą autorytetu spowodowanie wznowienia postępowania. Doświadczenie Norweskiej Komisji Ponownego Rozpoznania Spraw Karnych, która jest niezależnym organem administracyjnym, uformowanym przy Ministerstwie Sprawiedliwości, pokazuje że sądy krajowe bardzo niechętnie wznowiają postępowania. Z tych przyczyn powołano niezależny organ, który ma obiektywnie spojrzeć na wnioski o wznowienie postępowania karnego. Komisja decyduje, czy sprawy skazanych osób, które chcą wzruszyć wyroki skazujące, powinny zostać wznowione przed sądem. Jeżeli podejmie odpowiedź pozytywną, sprawa zostanie wznowiona przed innym sądem niż ten, który wydał wyrok skazujący. Również we Francji stworzono komisję wznowieniową złożoną z 18 sędziów sądu kasacyjnego. Komisja dokonuje oceny wniosku, a następnie jeżeli jest możliwe wznowienie postępowania i uchylene orzeczenia, przesyła wniosek skarżącego do sądu tej samej instancji, ale innego niż wydał skarżone orzeczenie. Być może jest to ważna wskazówka i kierunek dla polskiej instytucji wznowienia.

Co do zakresu naruszeń Konwencji, to w niektórych krajach wznowienie jest dozwolone jedynie w razie zajścia proceduralnych naruszeń mających wpływ na wynik postępowania⁴²⁵. Ustawodawstwo innych państw wymaga, aby skutki naruszenia stwierdzone przez Trybunał mogły być usunięte jedynie w drodze ponownego rozpoznania sprawy lub wznowienia, a te ostatnie były koniecznym środkiem usunięcia skutków naruszenia z uwagi na to, że nie mogą zostać usunięte przez wypłatę odszkodowania czy słusznego zadośćuczynienia⁴²⁶. W Czarnogórze wystarczy, aby wznowienie postępowania mogło usunąć naruszenie stwierdzone przez Trybunał. W Szwecji z ustalonego orzecznictwa judykatury wynika, że wznowienie może zostać zarządzone, gdy stanowi najbardziej odpowiedni środek, bardziej niż jakikolwiek inny.

Ustawodawstwo niektórych krajów wprowadza wymóg występowania obu przesłanek (wznowienie jako jedyny środek usunięcia skutków naruszenia oraz ciągłe istnienie negatywnych konsekwencji naruszenia) kumulatywnie⁴²⁷. Jeśli chodzi o rodzaj naruszenia stwierdzonego przez Trybunał, większość państw członkowskich Rady Europy nie rozróżnia postępowań, gdzie problemem była nierzetelność postępowania (naruszenie art. 6 Konwencji) oraz spraw, gdzie wynik postępowania czy orzeczenie były merytorycznie sprzeczne z Konwencją (np. art. 10 Konwencji). Niektóre ustawodawstwa wyraźnie odwołują się do obu typów naruszenia, zgodnie z Zaleceniem KMRE (2000)2⁴²⁸, ale tylko trzy z nich zapewniają różne zasady w zależności od rodzaju naruszenia⁴²⁹.

⁴²⁵ Belgia, Litwa, Norwegia i Polska.

⁴²⁶ Andora, Belgia, Estonia, Francja, Hiszpania, Holandia, Litwa, Mołdawia, Monako, Norwegia, Portugalia, Rumunia, San Marino, Słowacja, Szwajcaria i Włochy.

⁴²⁷ Belgia, Francja, Hiszpania, Mołdawia, Monako, Portugalia, Rumunia, San Marino i Słowacja.

⁴²⁸ Belgia, Grecja, Norwegia, Polska, Węgry.

⁴²⁹ Belgia, Norwegia i Polska.

W wielu porządkach prawnych można znaleźć skuteczne przypadki wznowienia postępowania. W sprawach, w których Trybunał stwierdził naruszenie art. 6 Konwencji, doszło do uchylecia pierwotnych wyroków sądów krajowych i do ponownego rozpoznania sprawy, skutkujących usunięciem naruszeń zidentyfikowanych przez Trybunał nawet przy tym samym wyniku postępowania (skazanie) czy innym (np. uniewinnienie, umorzenie, warunkowe umorzenie). Wskazać tu można różne naruszenia, jak np.: naruszenie zasady pewności prawa⁴³⁰, prawa do uzasadnienia wyroku⁴³¹, prawa do jawnej rozprawy oraz bezpośredniej oceny dowodów przez sąd skazujący⁴³², prawa do obrony zgodnie z art. 6 ust. 3 lit. d Konwencji⁴³³, prawa do rzetelnego procesu sądowego w sprawach dotyczących policyjnych prowokacji⁴³⁴, domniemania niewinności⁴³⁵.

Jak zauważył P. Pinto de Albuquerque, niepokojącym sygnałem jest obojętność sądów krajowych na wyroki Trybunału strasburskiego stwierdzającego naruszenie Konwencji z uwagi na brak albo niedostatek praktyki sądowej w zakresie wznowienia postępowania karnego na podstawie wyroków Trybunału w niektórych systemach sądowych⁴³⁶. Jeszcze poważniej wygląda sytuacja w Rosji i Azerbejdżanie, gdzie ofiary naruszeń praw człowieka nie mają nawet prawa do wznowienia postępowania. Stanowi to niezwykły kontrast z otwartością innych systemów sądowych na wyroki Trybunału⁴³⁷.

Podsumowując, jak zasadnie wskazał P. Pinto de Albuquerque⁴³⁸, istnieje w Europie konsensus co do prawa jednostki do wznowienia postępowania karnego na podstawie stwierdzenia przez Trybunał naruszenia Konwencji, z uwagi na fakt, że jedynie trzy państwa nie podzielają tego stanowiska⁴³⁹.

Przeprowadzona analiza pozwoliła na wyróżnienie siedmiu modeli według trzech różnych kryteriów, przy zastrzeżeniu, że nie jest to podział rozłączny w sensie logicznym. Ukazuje ona specyfikę konkretnych rozwiązań oraz sposoby w jakie poszczególne systemy prawne czy to na drodze rozwiązań ustawowych czy orzecznictwa rozwiązały kwestię wykonania rozstrzygnięcia ETPC w procedurze karnej. Pozwala to również określić polski porządek prawny i spróbować przypisać mu określony model.

⁴³⁰ Wznowienie sprawy na podstawie wyroku ETPC z 29/7.2008 r., *Xheraj v. Albania*

⁴³¹ Wznowienie postępowania na podstawie wyroku ETPC z 10.1.2013 r. w sprawie *Fraumens v. Francja*.

⁴³² Wznowienie postępowania na podstawie wyroku ETPC z 27.11.2007 r. w sprawie nr *Popovici v. Mołdawia* oraz wyroku ETPC z 25.10.2011 r. w sprawie nr *Almenara Alvarez v. Hiszpania*.

⁴³³ Wznowienie postępowania na podstawie wyroku ETPC z 22.11.2005 r. w sprawie nr *Taal v. Estonia*.

⁴³⁴ Wznowienie postępowania na podstawie wyroku ETPC z 1.3.2011 r. w sprawie nr *Lalas v. Litwa*

⁴³⁵ Wznowienie postępowania na podstawie wyroku ETPC z 29.8.1997 r. w sprawie *A.P., M.P. and T.P. v. Szwajcaria*.

⁴³⁶ J. Pinto de Albuquerque, Zdanie odrębne do wyroku ETPC z 11.7.2017 r. w sprawie nr 19867/12, *Moreira Ferreira v. Portugalia*; chodzi o: Armenię, Danię, Irlandię, Maltę, San Marino i Serbię.

⁴³⁷ Zob. *Albania, Austria, Belgia, Francja, Grecja, Gruzja, Litwa, Mołdawia*.

⁴³⁸ J. Pinto de Albuquerque, Zdanie odrębne... *Moreira Ferreira*.

⁴³⁹ Wspomniane Liechtenstein, Azerbejdżan i Rosja.

Mając na uwadze powyższe należy wskazać, że obowiązujący w Polsce model wznowienia postępowania jest niewątpliwie modelem klasycznym i sądowym. Art. 540 § 3 k.p.k. przewiduje bowiem możliwość wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, dając jednocześnie sądowi swobodę przy ocenie potrzeby takiego wznowienia. Polski model zawiera również elementy modelu dynamicznej wykładni sądowej z uwagi na wykładnię wskazanego przepisu dokonaną przez Sąd Najwyższy⁴⁴⁰ pozwalającą na wznowienie postępowania karnego również w sytuacji, gdy wyrok zapadł w sprawie innego niż wnioskodawca skarżący przeciwko Polsce, jednakże w identycznym stanie faktycznym. Podobnie Sąd Najwyższy rozszerzył możliwość wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w odniesieniu do postępowania o odszkodowanie (zadośćuczynienie) z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania⁴⁴¹.

Jednocześnie wydaje się, że istnieje podstawa do rozważenia wprowadzenia do polskiego systemu prawnego modelu komisyjnego na wzór francuski lub norweski, mając jednak na względzie zastrzeżenia i wątpliwości co do konstytucyjnego umocowania tego organu, jego składu, a także możliwości w praktyce ograniczenia dostępu do sądu w kwestii wznowienia postępowania.

⁴⁴⁰ Uchwała składu siedmiu sędziów SN z 26.6.2014 r., I KZP 14/14, OSNKW 2014/8/59.

⁴⁴¹ Wyrok SN z 12.6.2012 r., IV KO 10/12, OSNKW 2012, Nr 10, poz. 109.

Rozdział IV.

Europejski Trybunał Praw Człowieka jako organ międzynarodowy w rozumieniu art. 540 § 3 k.p.k.

➔ 1. Organ międzynarodowy

Zgodnie z art. 540 § 3 k.p.k. postępowanie wznawia się na korzyść oskarżonego, gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską. W przepisie art. 540 § 3 k.p.k. na określenie podmiotu, którego rozstrzygnięcie może skutkować wznowieniem postępowania karnego, wskazano „organ międzynarodowy”. Nie wskazano więc konkretnie, o jakiego rodzaju organ międzynarodowy chodzi. Przez organ międzynarodowy należy zatem rozumieć międzynarodowy organ o charakterze sądowym, który działa na podstawie umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską.

Po pierwsze, chodzi tu o Europejski Trybunał Praw Człowieka. Konwencja zobowiązuje bowiem do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału (art. 46 Konwencji). Zgodnie z art. 19 Konwencji, w celu zapewnienia przestrzegania zobowiązań wynikających dla Wysokich Układających się Stron z Konwencji i jej protokołów tworzy się Europejski Trybunał Praw Człowieka, zwany dalej „Trybunałem”. Europejski Trybunał Praw Człowieka jest organem międzynarodowym, działającym na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Polskę.

Po drugie, zgodnie z Protokołem fakultatywnym⁴⁴² do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (dalej MPPOiP) ratyfikowanego przez Polskę 3.3.1977 r.⁴⁴³ Komitet Praw Człowieka ONZ jest właściwy do rozpatrzenia pisemnego zawiadomienia o naruszeniu postanowień MPPOiP, a następnie przekazania poglądu na sprawę zainteresowanemu państwu – stronie. Orzeczenia Komitetu w sprawach indywidualnych przyjmują postać opinii, jednak, zgodnie z art. 5 Protokołu Fakultatywnego do MPPOiP⁴⁴⁴, niewiążących formalnie i nie podlegających wykonaniu. Razem jednak z komentarzami generalnymi oraz uwagami wynikającymi z rozpatrzenia sprawozdań państw oraz skarg międzypaństwowych stanowią wypowiedzi dotyczące wykładni Paktu oraz wskazujące standard ochrony praw i wolności. Zgodnie jednak z art. 2 MPPOiP „państwa

⁴⁴² Dz.U. z 1994 r. Nr 23, poz. 80.

⁴⁴³ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

⁴⁴⁴ Protokół Fakultatywny do MPPOiP, uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 16.12.1966 r. w Nowym Jorku – Dz. U. z 1994 r., Nr 23, poz. 80.

obowiązane są do poszanowania standardu ochrony wolności i praw wynikającego z opinii, komentarzy generalnych oraz uwag wynikających z rozpatrzenia sprawozdań państw oraz skarg między państwowych”. Według bowiem art. 2 ust. 3(a) MPPOiP „Każde z Państw Stron niniejszego Paktu zobowiązuje się: zapewnić każdej osobie, której prawa lub wolności uznane w niniejszym Pakcie zostały naruszone, skuteczny środek ochrony prawnej, nawet gdy naruszenie to zostało dokonane przez osoby działające w charakterze urzędowym”.

Po trzecie, pod pojęciem organu międzynarodowego, oprócz wskazanych już organów, mieszczą się także Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości. Podstawą wznowienia postępowania w następstwie rozstrzygnięcia TSUE może być, jak zasadnie wskazuje A. Sakowicz, zarówno wyrok prejudycjalny, który dotyczył wykładni unijnego aktu prawnego lub stwierdził jego nieważność (art. 267 TFUE), jak i wyrok stwierdzający nieważność unijnego aktu prawnego wydany na podstawie art. 263 TFUE⁴⁴⁵. Pomimo że pozostaje to poza głównym nurtem niniejszej pracy, to jednak w świetle orzecznictwa TSUE, wątpliwość budzi możliwość traktowania jako rozstrzygnięcia stanowiącego podstawę wznowienia orzeczeń prejudycjalnych TSUE⁴⁴⁶.

Ustawodawca pozostawił tym samym szeroką możliwość wznowienia postępowania karnego, zastrzegając jednocześnie, że jest to dopuszczalne w związku z „potrzebą” wynikającą z orzeczenia takiego organu. Powyższą „potrzebę” należy każdorazowo odnosić do konkretnego organu, zakresu jego kompetencji i związanego z nim przedmiotu rozstrzygnięcia oraz skutków prawnych jego rozstrzygnięcia. W związku z powyższym, nie można więc z góry odrzucić, i nie uczynił tego ustawodawca, możliwości wznowienia postępowania karnego w odniesieniu do oskarżonego, którego sprawa nie była przedmiotem indywidualnego rozstrzygnięcia organu międzynarodowego⁴⁴⁷.

⁴⁴⁵ A. Sakowicz, w: A. Sakowicz (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wyd. 8, Warszawa 2018, Nb 36, s. 1310. Na marginesie należy wskazać, że w doktrynie istnieje spór co do skutku stwierdzenia przez TSUE nieważności określonego aktu prawnego unijnego. G. Zboralska uważa, że powinno ono skutkować wznowieniem postępowania karnego na korzyść strony, o ile TSUE nie zastrzegł skutku *ex nunc* swojego orzeczenia (B. Zboralska, Zapewnienie skuteczności orzeczeniem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w polskiej procedurze karnej, w: A. Wróbel (red.), Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym, Warszawa 2011, s. 609-610). Zdaniem M. Wąsek-Wiaderek, wznowienie jest dopuszczalne na podstawie rozstrzygnięcia TSUE stwierdzającego nieważność rozporządzenia, do którego odsyła blankietowy przepis prawa karnego, ale już nie dyrektywy – aktu prawnego wymagającego wdrożenia do krajowego porządku prawnego np. typów czynów zabronionych i sankcji za nie. Wówczas bowiem rozstrzygnięcie TSUE nie oddziałuje bezpośrednio na obowiązujące przepisy wprowadzone do krajowego porządku prawnego, a więc nie może stanowić podstawy wznowienia (M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna..., s. 337).

⁴⁴⁶ TSUE wskazał bowiem, że „Prawo Unii nie zobowiązuje sądu krajowego do zaprzestania stosowania krajowych zasad proceduralnych nadających powagę rzeczy osądzonej danemu orzeczeniu, nawet jeśli umożliwiłoby to usunięcie sytuacji w porządku krajowym, która jest niezgodna z tym prawem (wyroki TSUE: z 10.7.2014 r., Impresa Pizzarotti, C-213/13, EU:C:2014:2067, pkt 59 wraz z przytoczonym tam orzecnictwem; z 6.10.2015 r., Tärşia, C-69/14, EU:C:2015:662, pkt 29), a także że „Prawo Unii nie wymaga zatem, aby w celu uwzględnienia wykładni odpowiedniego przepisu tego prawa przyjętej przez Trybunał po wydaniu przez organ sądowy orzeczenia posiadającego powagę rzeczy osądzonej organ ten był co do zasady do zmiany tego orzeczenia (wyrok TSUE z 24.10.2018 r. w sprawie XC i inni, C-234/17, EU:C:2018:853).

⁴⁴⁷ Por. uchwała 7 sędziów SN z 26.6.2014 r., I KZP 14/14, OSNKW 2014, nr 8, poz. 59. Będzie o tym mowa w Rozdziale VI.

Dalsze rozważania, z uwagi na przedmiot niniejszej dysertacji oraz fakt, że większość spraw z zakresu art. 540 § 3 k.p.k. dotyczy tego organu międzynarodowego, poświęcone będą jedynie Europejskiemu Trybunałowi Praw Człowieka.

2. Stwierdzenie naruszenia Konwencji

Aktualnie Konwencja stanowi tzw. statutową konwencję Rady Europy. Obowiązkiem każdego państwa członkowskiego Rady⁴⁴⁸ jest ratyfikacja „bez zbędnej zwłoki” Konwencji oraz poddania się, zgodnie z Protokołem nr 11 do Konwencji⁴⁴⁹, procedurze rozpoznania skargi. Procedura rozpoznawania skarg została usprawniona przez Protokół nr 14, który wszedł w życie w dniu 1 czerwca 2010 r. Od tej pory decyzje o niedopuszczalności skargi są wydawane przez Trybunał w składzie jednego sędziego (art. 27 Konwencji), natomiast w sprawach powtarzających się, w przypadku jednomyślności co do dopuszczalności i zasadności skargi oraz zadośćuczynienia – w składzie trzech sędziów (art. 28 Konwencji).

W myśl art. 1 Konwencji, Wysokie Układające się Strony zapewniają każdemu człowiekowi, podlegającemu ich jurysdykcji, prawa i wolności określone w Rozdziale I niniejszej Konwencji. Oznacza to, że państwa, pomimo braku obowiązku inkorporowania Konwencji do prawa krajowego, mają obowiązek wykładni postanowień prawa krajowego w zgodzie z duchem Konwencji i jej protokołów. Mimo to, wszystkie państwa-strony uczyniły Konwencję częścią krajowego porządku prawnego. Ponadto, państwo ma obowiązek usuwania wszelkich stanów prawnych niezgodnych z Konwencją, w drodze stosowania w prawie krajowym standardów wynikających z orzecznictwa Trybunału.

Jak wynika z powyższego przepisu, Konwencja odpowiedzialnością zagwarantowania podstawowych praw i wolności obciąża w pierwszej kolejności państwa-strony, a Trybunał powinien być „angażowany” dopiero po wyczerpaniu wszystkich dostępnych środków krajowych. Odnosi się to do zasady subsydiarności oraz do pewnego stopnia, opartej na niej, doktryny „marginesu oceny”⁴⁵⁰. Ta ostatnia wskazuje na uzupełniającą rolę Trybunału strasburskiego w stosunku do orzeczeń sądów krajowych oraz krajowego ustawodawstwa. Państwa mają obowiązek wprowadzenia standardów strasburskich, zgodnie z wykładnią stosowaną przez Trybunał, do swoich systemów

⁴⁴⁸ Aktualnie jest ich 47.

⁴⁴⁹ Wszedł w życie w dniu 1.11.1998 r.

⁴⁵⁰ Koncepcja krajowego „marginesu oceny” może być rozumiana jako praktyka pozwalająca państwu-stronom na swobodę w wyborze środków zmierzających do wypełnienia swoich konwencyjnych obowiązków, zgodnie z np. art. 8-12 Konwencji. To jest wyraźna wskazówka, że Konwencja nie zmierza do nakazywania czy też nakłaniania do ścisłej jedności w zakresie standardów praw człowieka w Europie.

prawnych⁴⁵¹. Innymi słowy, zasada subsydiarności ma dwa aspekty: proceduralny, wymagający od jednostek wyczerpania wszystkich możliwych procedur na poziomie krajowym przed złożeniem skargi indywidualnej do Trybunału; oraz materialny, oparty na założeniu, że państwa-strony są, co do zasady, lepiej usytuowane do dokonywania oceny konieczności oraz proporcjonalności określonych środków. W ten sposób państwo może i bardzo często gwarantuje wyższy poziom ochrony, a Trybunał pozwala państwom na odpowiednie wyważenie w zakresie praw konwencyjnych, uwzględniających jednak odpowiednie orzecznictwo strasburskie. Niemniej, Trybunał ma ostatnie słowo, jeżeli chodzi o wykładnię Konwencji, we wszystkich sprawach toczących się w Strasburgu⁴⁵².

Naruszenie prawa międzynarodowego powoduje odpowiedzialność państwa. W tym kontekście mówi się o triadzie konsekwencji⁴⁵³: zmuszeniu państwa do zaprzestania naruszenia prawa, zobowiązaniu do zapobieżenia analogicznym naruszeniom w przyszłości oraz usunięciu przez państwo skutków naruszenia. W zakresie ostatniego obowiązku, może być mowa, w zależności od okoliczności, o przywróceniu stanu sprzed naruszenia (*restitutio in integrum*), wypłacie odszkodowania oraz zaspokojeniu poczucia sprawiedliwości⁴⁵⁴. Powyższe zasady sformułowano w projekcie Komisji Prawa Międzynarodowego dotyczącym międzynarodowej odpowiedzialności państw za naruszenia prawa międzynarodowego⁴⁵⁵. Jak wynika z orzecznictwa Trybunału, w wyroku stwierdzającym naruszenie Trybunał nakłada na państwo nie tylko obowiązek zapłaty słusznego zadośćuczynienia, ale również przyjęcia odpowiednich środków generalnych lub indywidualnych, mających na celu położenie kresu przyszłym naruszeniom oraz jak najpełniejsze naprawienie szkody⁴⁵⁶. Wznowienie postępowania jest przy tym środkiem indywidualnym oraz podstawowym środkiem *restitutio in integrum*.

⁴⁵¹ Zob. opinia ETPC na Konferencji w Izmirze, przyjęta przez Trybunał 4.4.2011 r. Por. również Interlaken Follow-up: principle of subsidiarity, Jurisconsult of the European Court of Human Rights, document 3188076, datowany na 8.7.2011 r.; L.R. Helfer, Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regimen, Vol. 19, European Journal of International Law 2008, s. 125-131.

⁴⁵² Zob. art. 19, 32 i 46 Konwencji. Por. również: J. Costa, On the legitimacy of the European Court of Human Rights' judgments, ECLR 2011, Vol. 7, s. 173-182.

⁴⁵³ I.C. Kamiński, R. Kownacki, K. Wierczyńska, Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w polskim systemie prawnym, w: A. Wróbel (red.), Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim systemie prawnym, Warszawa 2011, s. 91.

⁴⁵⁴ W. Czaplinski, A. Wyrozumska, Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, wyd. 2, Warszawa 2004, s. 603; J. Skrzydło, Wykonanie wyroku ETPCz, EPS 2010, nr 11, s. 4-5.

⁴⁵⁵ The Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, przyjęte w 2001 r., Yearbook of the International Law Commission 2001, t. II.

⁴⁵⁶ Wyrok ETPC z 13.7.2000 r. w sprawie nr 39221/98, Scozzari i Giunta v. Włochy (WI), § 249; wyrok ETPC z 30.6.2009 w sprawie nr 32772/02, Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Szwajcaria, § 85.

3. Wskazywanie klauzuli wznowieniowej w wyrokach ETPC

Po raz pierwszy, w sprawie *Gençel przeciwko Turcji*⁴⁵⁷, Trybunał wskazał, że w okolicznościach sprawy „najwłaściwszą formą usunięcia zaistniałego naruszenia byłoby niezwłoczne przeprowadzenie ponownego procesu, gdyby skarżący wystąpił z takim żądaniem”⁴⁵⁸, zwłaszcza, że do skazania doszło przez sąd, który nie był ani niezależny, ani bezstronny w rozumieniu art. 6 ust. 1 Konwencji. W ten sposób sformułowano sugestię, mającą znaczenie dla kierunków rozwiązań oraz przeprowadzenia nadzoru wykonania wyroku Trybunału przez Komitet Ministrów. Formuły tej, od niniejszej sprawy nazwaną „*Gençel*”, użyto w wielu innych sprawach tureckich, nigdy jednak nie znalazła odzwierciedlenia w sentencji wyroku, a jedynie w uzasadnieniach.

Podobne podejście Trybunał przyjął w sprawach przeciwko Włochom, gdzie ustalenie naruszenia rzetelności postępowania zgodnie z art. 6 Konwencji wynikało z naruszenia prawa do udziału w postępowaniu czy też prawa do przesłuchania świadków oskarżenia.

Zupełnie inną formułę Trybunał zastosował w sprawie *Öcalan p. Turcji*⁴⁵⁹, relatywizując swoje podejście do kwestii wznowienia postępowania. Przypomniał, że „wyroki Trybunału mają, co do zasady, charakter deklarytoryjny i wybór środków, jakie zostaną zastosowane w krajowym porządku prawnym dla wykonania obowiązków państwa wynikających z art. 46 Konwencji, należy w pierwszym rzędzie do zainteresowanego państwa, podlegając nadzorowi Komitetu Ministrów (...). Niemniej, w wyjątkowych sytuacjach, Trybunał – mając na względzie udzielenie wsparcia zainteresowanemu państwu w wykonaniu jego obowiązków wynikających z art. 46 – może podjąć próbę wskazania rodzaju środków, jakie mogłyby zostać podjęte dla usunięcia sytuacji o systemowych charakterze (...). W takim wypadku Trybunał może zaproponować różnorakie warianty i pozostawić decyzjom zainteresowanego państwa ostateczny wybór metody i sposobu rozwiązania problemu (zob. § 194 wyroku *Broniowski p. Polsce*)”. Kontynuując, Trybunał podkreślił, iż „w specyficznym kontekście spraw tureckich dotyczących niezależności i bezstronności sądów bezpieczeństwa państwowego, niektóre orzeczenia izb Trybunału wskazywały niekiedy, że najwłaściwszą formą usunięcia zaistniałego naruszenia byłoby niezwłoczne przeprowadzenie ponownego procesu, gdyby skarżący wystąpił z takim żądaniem (...). Wielka Izba popiera generalne podejście przyjmowane w tego typu sprawach. Wielka Izba uważa, że jeżeli, tak jak to miało miejsce w niniejszej sprawie, wyrok skazujący został wydany przez sąd, który nie spełnia wymagań niezależności i bezstronności ustanowionych przez Konwencję, przeprowadzenie – na żądanie zainteresowanego – ponownego procesu lub wznowienie postępowania stanowi – w zasadzie – najwłaściwszy sposób usunięcia naruszenia. Niemniej, konkretne działania służące temu usunięciu, o ile w ogóle są konieczne, muszą

⁴⁵⁷ Wyrok ETPC z 23.10.2003 r. w sprawie nr 53431/99, *Gençel v. Turcja*.

⁴⁵⁸ *Ibidem*, § 27.

⁴⁵⁹ Wyrok ETPC z 12.5.2005 r. w sprawie 46221/99, *Öcalan v. Turcja (Wł)*, § 210.

zależć od szczególnych okoliczności danej sprawy (...).” Mimo więc, że Wielka Izba potwierdziła, iż najwłaściwszą reakcją państwa na stwierdzone naruszenie jest wznowienie postępowania, to jednocześnie, ani nie uznała za konieczne zawarcia tego w sentencji wyroku, ani też nie wykluczyła sytuacji, w której wymóg przeprowadzenia ponownego procesu byłby zbyt skomplikowany⁴⁶⁰.

W sprawie Somogyi przeciwko Włochom⁴⁶¹ Trybunał zauważył, że jest uprawniony do przyznania słusznego zadośćuczynienia, zgodnie z art. 41 Konwencji, w sytuacji, gdy szkoda została spowodowana ustalonym naruszeniem, ale nie wymaga się od państwa zapłaty za szkody, których nie można mu przypisać⁴⁶². Trybunał stwierdził naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji z uwagi na to, że włoskie władze nie przedsięwzięły odpowiednich kroków celem zweryfikowania poszanowania prawa skarżącego do udziału w postępowaniu⁴⁶³. ETPC nie uznał za odpowiednie, zasądzić zadośćuczynienia skarżącemu za rzekome utracone korzyści, gdyż nie ustalono żadnego związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy naruszeniem oraz negatywnymi skutkami związanymi ze skazaniem skarżącego na jego działalność gospodarczą i jego społeczne relacje⁴⁶⁴. W okolicznościach sprawy Trybunał doszedł do przekonania, że samo ustalenie naruszenia stanowi samo w sobie słuszne zadośćuczynienie⁴⁶⁵. W ocenie Trybunału, zgodnie z utrwalonym orzecznictwem, w razie naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji skarżący powinien, jak tylko to możliwe, zostać postawionym w takiej sytuacji, w której wymogi tego przepisu byłyby przestrzegane. Ponieważ skarżący został skazany pomimo potencjalnego naruszenia jego prawa do brania udziału w postępowaniu, najwłaściwszą formą naprawienia szkody byłoby, co do zasady, ponowne rozpoznanie sprawy albo wznowienie postępowania, zgodnie z wymogami art. 6 Konwencji⁴⁶⁶.

Również w sprawie Sejdovic przeciwko Włochom⁴⁶⁷, dotyczącej braku gwarancji nowego procesu oskarżonego skazanego *in absentia*, Trybunał posłużył się przyjętym w wyroku Öcalan p. Turcji ostrożnym podejściem do kwestii wznowienia, podkreślając, że ponowne rozpoznanie sprawy czy też wznowienie postępowania w sytuacjach naruszenia art. 6 Konwencji, stanowi co do zasady właściwy sposób usunięcia skutków naruszenia. Jednakże, zdaniem Trybunału, szczególne środki mogą zostać podjęte, w zależności od szczególnych okoliczności pojedynczej sprawy, od konkretnej sprawy rozpoznawanej przez Trybunał oraz jego orzecznictwa. Nie jest zadaniem Trybunału wskazywanie jak ma przebiegać nowe postępowanie. Państwo-strona posiada w tym zakresie swobodę, pozostającą jednak pod nadzorem Komitetu Ministrów, wyboru środków, które pozwolą jej

⁴⁶⁰ Zob. L. Garlicki, Zakres zobowiązań państwa w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: M. Granat (red.), Stosowanie prawa międzynarodowego i wspólnotowego w wewnętrznym porządku prawnym Francji i Polski. Materiały z polsko-francuskiej konferencji naukowej. Warszawa, 21-22 października 2005 roku, Warszawa 2007, s. 128-129.

⁴⁶¹ Wyrok ETPC z 18.5.2004 r. w sprawie 67972/01, Somogyi v. Włochy, § 86.

⁴⁶² *Ibidem*, § 81.

⁴⁶³ *Ibidem*, § 82.

⁴⁶⁴ *Ibidem*, § 83.

⁴⁶⁵ *Ibidem*, § 84.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, § 86.

⁴⁶⁷ Wyrok ETPC z 1.3.2006 r. w sprawie 56581/00, Sejdovic v. Włochy (WI).

wypełnić obowiązek przywrócenia skarżącego, jak tylko to możliwe, do sytuacji, w której znalazłby się, gdyby żadne z postanowień Konwencji nie zostało naruszone, pod warunkiem, że tego typu środki są zgodne z wnioskami wynikającymi z wyroku oraz prawem do obrony⁴⁶⁸.

Jak słusznie zauważa M. Tsirli, kryteria stosowania klauzuli wznowieniowej nie zawsze są jednak przejrzyste⁴⁶⁹. Czasami Trybunał odmawia jej zawarcia pomimo wyraźnego żądania skarżącego⁴⁷⁰. Zazwyczaj Trybunał odnosi się do klauzuli wznowieniowej jak do zasady (ang. *principle*), ale zdarza się, że traktuje ją jak regułę (ang. *rule*), jako że stanowi najbardziej odpowiedni środek usunięcia naruszenia⁴⁷¹.

W sprawie Verein gegen Tierfabriken VgT przeciwko Szwajcarii (nr 2)⁴⁷² Wielka Izba Trybunału wyjaśniła znaczenie klauzuli wznowieniowej zawartej w wyroku Öcalan. Trybunał wskazał bowiem, że wznowienie postępowania jest „kluczowym środkiem” (ang. *key means*) właściwego wykonania jego wyroków i powinno się odbywać zgodnie z „wnioskami i duchem wyroku Trybunału, który ma zostać wykonany”⁴⁷³. Trybunał przyznał sobie tym samym kompetencję do dokonywania oceny zachowania władz krajowych wraz z argumentem, że jeśli pozbyłby się tej kompetencji, to umknęłaby cała konwencyjna kontrola. Dlatego kompetencja Trybunału pokrywa nie tylko działania władz krajowych sprzeczne z klauzulą wznowieniową, ale również *a fortiori* zaniechanie wznowienia postępowania krajowego⁴⁷⁴.

W orzecznictwie można również odnotować sytuacje, w których Trybunał nie skorzystał z klauzuli wznowieniowej, a jedynie ograniczył się do stwierdzenia istnienia mechanizmu krajowego pozwalającego na wznowienie postępowania⁴⁷⁵. Trybunał często powołuje klauzulę wznowieniową w części uzasadnienia poświęconej rozważaniom dotyczącym art. 46 Konwencji. Powyższe podejście znalazło wyraz w wyrokach Wielkiej Izby: Öcalan przeciwko Turcji⁴⁷⁶ oraz Sejdivic przeciwko Włochom⁴⁷⁷. Inną kwestię stanowi odpowiedź na pytanie, czy taka klauzula może zostać zastosowana w części operatywnej wyroku czy też raczej w jego uzasadnieniu.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, § 126-127.

⁴⁶⁹ M. Tsirli, La pratique de la Cour européenne en matière de réouverture des procédures, wygłoszone podczas : Okrągłego Stołu na temat « Wznowienia postępowania na podstawie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka » Strasburg, 5-6 października 2015, s. 2, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805921cf> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁴⁷⁰ Wyrok ETPC z 19.7.2007 r. w sprawie nr 71440/01, Freitag v. Niemcy, § 61.

⁴⁷¹ Wyroki ETPC: z 25.9.2012 r. w sprawie nr 59102/08, Vojtěchová v. Słowacja, § 27 i 48; z 20.11.2012 r. w sprawie nr 58688/11, Harabin v. Słowacja, § 60 i 178; z 21.7.2015 r. w sprawach nr 29376/12 i 29384/12, Zachar i Čierny v. Słowacja, § 85.

⁴⁷² Wyrok ETPC w sprawie Verein gegen Tierfabriken Schweiz v. Szwajcaria (nr 2), (WI)...

⁴⁷³ *Ibidem*, § 90.

⁴⁷⁴ Zob. również wyroki ETPC: z 10.4.2008 r. w sprawie nr 21071/05, Wasserman v. Rosja, § 37; z 15.11.2011 r. w sprawie nr 23687/06, Ivantoc i Inni v. Mołdawia, § 86, 95-96.

⁴⁷⁵ Wyrok ETPC z 3.7.2014 r. w sprawie 63117/09, Nikolitsas v. Grecja, § 47.

⁴⁷⁶ Wyrok ETPC w sprawie Öcalan v. Turcja...

⁴⁷⁷ Wyrok ETPC w sprawie Sejdivic v. Włochy...

4. Zakres przedmiotowy klauzuli wznowieniowej

W większości wypadków klauzula wznowieniowa jest stosowana w sytuacji naruszenia art. 6 Konwencji i jest związana z częścią uzasadnienia wyroku dotyczącą art. 41 Konwencji co do słusznego zadośćuczynienia. Od czasu wyroków *Öcalan* i *Sejdovic*, klauzula wznowienia postępowania była używana w sposób systematyczny przez Trybunał w podobnych sprawach, w szczególności w sprawach karnych. W konsekwencji, można wyróżnić wiele rodzajów naruszeń art. 6 Konwencji, do których stosowana jest przedmiotowa klauzula: naruszenie prawa dostępu do sądu⁴⁷⁸, naruszenie prawa do udziału w postępowaniu oraz bycia wysłuchanym osobiście przez sąd rozstrzygający⁴⁷⁹, naruszenie prawa do przesłuchania świadków oskarżenia lub obrony⁴⁸⁰. Klauzula wznowieniowa jest często stosowana w odniesieniu do istniejącego w prawie krajowym mechanizmu rewizji procedury, jak np. w sprawach przeciwko Rumunii⁴⁸¹ czy Rosji⁴⁸².

Poza sprawami karnymi Trybunał stosuje klauzulę wznowienia w postępowaniach cywilnych, administracyjnych i podatkowych, tam, gdzie stwierdzał naruszenie prawa dostępu do sądu⁴⁸³. Trybunał zwykł przy tym przywoływać, że to do państw-stron należy decyzja wyboru najlepszego środka wykonania wyroków Trybunału, by nadmiernie nie naruszać zasady powagi rzeczy osądzonej oraz bezpieczeństwa prawnego, w szczególności w sprawach, w których proces dotyczy osób trzecich, których uprawnione interesy podlegają ochronie.

Klauzula wznowieniowa była stosowana jednakże nie tylko w sprawach naruszenia art. 6 Konwencji, ale i w innych typach naruszeń. Przykładowo w sprawie *Abuyeva i Inni przeciwko Rosji*⁴⁸⁴, dotyczącej naruszenia m.in. art. 2 Konwencji, Trybunał przypomniał, że do Komitetu Ministrów należy, zgodnie z art. 46 Konwencji, wskazanie sposobu, w jaki rząd państwa-strony ma rozwiązać problem wynikający z wyroku. Mimo to w ocenie Trybunału, jest „nieuniknionym, by nowe, niezależne postępowanie przygotowawcze zostało wszczęte. W toku nowego postępowania, Federacja Rosyjska powinna podjąć szczególne środki, aby wykonać swoje obowiązki wynikające z art. 46

⁴⁷⁸ Wyrok ETPC z 22.5.2008 r. w sprawie nr 42034/04, *Emre v. Szwajcaria*.

⁴⁷⁹ Wyrok ETPC z 5.7.2011 r. w sprawie nr 19808/08, *Moreira Ferreira v. Portugalia*.

⁴⁸⁰ Wyrok ETPC w sprawie *Öcalan v. Turcja (WI)*.

⁴⁸¹ Wyroki ETPC: z 9.4.2013 r. w sprawie 17520/04, *Flueras v. Rumunia*; z 29.3.2007 r., w sprawie 41520/02, *Mircea v. Rumunia*, § 98; z 26.6.2012 r. w sprawie 26082/05, *Găitănanu v. Rumunia*, § 44; z 22.9.2015 r. w sprawie 16184/06, *Nițulescu v. Rumunia*, § 65.

⁴⁸² Wyroki ETPC: z 24.7.2008 w sprawie 41461/02, *Vladimir Romanov v. Rosja*, § 118; z 24.9.2009 r. w sprawie 7025/04, *Pishchalnikov v. Rosja*, § 99.

⁴⁸³ Wyroki ETPC: z 10.8.2006 r. w sprawie nr 40476/98, *Yanakiev v. Bułgaria*, § 90; z 10.10.2006 r. w sprawie nr 10699/05, *Paulik v. Słowacja*, § 72; z 17.7.2007 r. w sprawie nr 52658/99, *Mehmet i Suna Yigit v. Turcja*, § 47; z 31.7.2007 r. w sprawie nr 38736/04, *CF Mrebeti v. Gruzja*, § 61, z 20.12.2007 r. w sprawie nr 21638/03, *Paykar Yev Haghtanak v. Armenia*, § 58; z 23.3.2010 r. w sprawie nr 15869/02, *Cudak v. Litwa (WI)*, § 79; z 27.3.2008 r. w sprawie nr 17868/07, *Kostadin Mihailov v. Bułgaria*, § 60; wyrok ETPC z 1.7.2010 r. w sprawie nr 48101/07, *Vusic v. Chorwacja*, § 58; z 21.6.2011 r. w sprawie nr 53261/08, *Bulfracht Ltd v. Chorwacja*, § 46; z 25.9.2012 r. w sprawie nr 59102/08, *Vojtěchová v. Słowacja*, § 27 i 48.

⁴⁸⁴ Wyrok ETPC z 2.12.2010 r. w sprawie 27065/05, *Abuyeva i Inni v. Rosja*.

Konwencji w świetle wyroku Trybunału w sprawie oraz z odpowiednim uwzględnieniem wniosków w zakresie błędów dotychczasowego śledztwa⁴⁸⁵.

W wyroku w sprawie Dragotoniu i Militaru-Pidhorni przeciwko Rumunii⁴⁸⁶, dotyczącej naruszenia art. 7 Konwencji, Trybunał nie przyznał słusznego zadośćuczynienia z uwagi na fakt, że szkoda była wynikiem stwierdzonego naruszenia. Trybunał przypomniał, że jedyną podstawą uzyskania słusznego zadośćuczynienia, był fakt, iż skarżący zostali skazani za czyny, które w chwili ich popełnienia, nie stanowiły przestępstwa zgodnie z prawem krajowym. Szkodą skarżących był więc fakt ich skazania. W związku z tym, Trybunał przypomniał, że w wypadku skazania sprzecznego z art. 6 Konwencji, nowy proces czy też wznowienie postępowania na wniosek skarżącego stanowi co do zasady najwłaściwszy środek usunięcia skutków naruszenia. Trybunał podkreślił, że ta zasada ma zastosowanie również w wypadku naruszenia art. 7 Konwencji. Trybunał powołał się również na przepis art. 408 rumuńskiego Kodeksu postępowania karnego, który pozwala na wznowienie, jeśli Trybunał stwierdzi naruszenie praw i wolności podstawowych skarżącego. Ponadto art. 504 rumuńskiego Kodeksu postępowania karnego pozwala na przyznanie odszkodowania z uwagi na bezprawne skazanie, pozbawienie albo ograniczenie wolności⁴⁸⁷.

W sprawie Paulik przeciwko Słowacji⁴⁸⁸, dotyczącej naruszenia art. 8 Konwencji, Trybunał uznał, że skarżący doznał szkody niemajątkowej wskutek niewykonania przez państwo pozytywnego obowiązku dotyczącego prawa skarżącego do poszanowania jego życia prywatnego. W związku z tym samo stwierdzenie naruszenia Konwencji przez Trybunał nie doprowadzi do naprawienia krzywdy skarżącego. Trybunał zauważył, że zgodnie z art. 228 § 1 (d) i 230 § 2 słowackiego Kodeksu postępowania cywilnego, postępowanie cywilne może zostać wznowione w sytuacji, gdy Trybunał stwierdzi naruszenie praw skarżącej strony oraz w sytuacji, gdy poważne konsekwencje naruszenia nie są odpowiednio usunięte wskutek przyznania słusznego zadośćuczynienia⁴⁸⁹.

Również w sprawie Ageyevy przeciwko Rosji⁴⁹⁰, Trybunał, wskazując na defekty unieważnienia procedury adopcyjnej, odniósł się do swojego orzecznictwa co do skutków wynikających z naruszenia prawa skarżącego zapewnionego Konwencją, wskazując, że skarżący powinien zostać, na tyle na ile jest to możliwe, przywrócony do pozycji, w której jego prawa nie zostałyby naruszone, a najlepszym środkiem usunięcia skutków naruszenia jest, co do zasady, wznowienie postępowania, jeśli o to wniesiono. Trybunał wskazał, że przepis art 392 rosyjskiego Kodeksu postępowania cywilnego stanowi podstawę wznowienia postępowania, jeżeli Trybunał stwierdzi naruszenie Konwencji⁴⁹¹.

⁴⁸⁵ *Ibidem*, § 243.

⁴⁸⁶ Wyrok ETPC z 24.5.2007 r. w sprawie 77193/01, Dragotoniu i Militaru-Pidhorni v. Rumunia.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, § 55.

⁴⁸⁸ Wyrok ETPC z 10.10.2006 r. w sprawie 10699/05, Paulik v. Słowacja.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, § 72.

⁴⁹⁰ Wyrok ETPC z 18.4.2013 r. w sprawie 7075/10, Ageyevy v. Rosja.

⁴⁹¹ *Ibidem*.

Dopiero w zupełnie wyjątkowych sytuacjach, gdy naruszenie Konwencji ma zupełnie drastyczny i ciągły charakter i trwa w chwili wyrokowania przez Trybunał, to podejmuje on dużo bardziej zdecydowane kroki celem usunięcia skutków naruszenia. W sprawie Assanidze przeciwko Gruzji⁴⁹² Trybunał nakazał, że „państwo pozwane musi zapewnić zwolnienie skarżącego w możliwie najkrótszym terminie⁴⁹³”. Powyższy nakaz został sformułowany w sprawie dotyczącej przetrzymywania w zakładzie karnym osoby uniewinnionej prawomocnym wyrokiem sądowym. Tego typu konkretyzacja obowiązków państwa ma charakter absolutnie wyjątkowy, to jest w sytuacji, gdy „natura zaistniałego naruszenia nie pozostawia realnego wyboru środków jego usunięcia, więc Trybunał może wskazać ów jedynie konieczny środek⁴⁹⁴”.

Podsumowując należy wskazać, że klauzula wznowieniowa jest stosowana w przypadku naruszenia przepisów art. 2, 6, 7 i 8 Konwencji. Jednocześnie wydaje się, że nie ma przeszkód jej stosowania również w sprawach dotyczących naruszenia art. 3 czy też art. 10 Konwencji.

5. Sposoby formułowania klauzuli wznowieniowej w treści rozstrzygnięcia

Pewne wątpliwości przy ocenie praktyki Trybunału w zakresie stosowania klauzuli wznowieniowej, dotyczą sposobu jej formułowania. W szczególności nie jest jasne, czy powinna ona zostać wyrażona w części operatywnej wyroku, by nadać jej tym samym większe znaczenie, czy też w uzasadnieniu jako wskazówkę co do możliwego sposobu wykonania wyroku. Praktyka nie jest w tym zakresie jednolita.

Można wskazać na przykłady, gdy Trybunał zawierał tego typu wskazówki w operatywnej części wyroków. Przykładowo, w sprawie Claes i Inni przeciwko Belgii⁴⁹⁵, punkt 5(a) części operatywnej wyroku stanowi: „chyba że uwzględni wniosek skarżących o ponowne rozpoznanie sprawy lub wznowienie postępowania, państwo-strona zapłaci, w ciągu trzech miesięcy od dnia, w którym skarżący wskaże, że nie chce złożyć takiego wniosku albo jeśli wyniknie, że nie ma takiego zamiaru, albo od dnia, w którym odmówi się uwzględnienia jego wniosku”, odpowiednią kwotę tytułem odszkodowania oraz kosztów i wydatków.

Podobnie w sprawie Lungoci przeciwko Rumunii⁴⁹⁶, Trybunał w punkcie 3(a) operatywnej części wyroku podał: „państwo-strona ma obowiązek zapewnić, że w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym wyrok stanie się ostateczny zgodnie z art. 44 ust. 2 Konwencji, postępowanie zostanie

⁴⁹² Wyrok ETPC z 8.4.2004 r. w sprawie 71503/01, Assanidze v. Gruzja (WI).

⁴⁹³ *Ibidem*, punkt 14 wyroku.

⁴⁹⁴ *Ibidem*, § 202.

⁴⁹⁵ Wyrok ETPC w sprawie Claes i Inni v. Belgia..., punkt 5(a) części operatywnej wyroku.

⁴⁹⁶ Wyrok ETPC z 26.1.2006 r. w sprawie nr 62710/00, Lungoci v. Rumunia.

wznowione, jeśli wnosi o to skarżąca oraz jednocześnie wypłaci jej 5,000 euro tytułem zadośćuczynienia...”. Również w sprawie Maksimov przeciwko Azerbejdżanowi⁴⁹⁷, Trybunał wskazał w części operatywnej wyroku, że „państwo-strona powinno podjąć wszelkie środki, aby wznowić postępowanie kasacyjne zagwarantowane przepisami przejściowymi”.

W sprawie Vladimir Romanov⁴⁹⁸ oraz w sprawie Pishchalnikov⁴⁹⁹ (obie przeciwko Rosji) odpowiednio sędziowie Spilmann i Malinverni oraz sam Spilmann, zgłosili zdania odrębne. Wskazali oni, że z punktu widzenia art. 46 ust. 1 Konwencji decydujące znaczenie w zakresie wykładni ma operatywna część orzeczenia. Podkreślili oni, że postanowienia, które znalazły się odpowiednio w § 118 oraz § 99 wyroków mają największe znaczenie. Dotyczą bowiem przypomnienia, iż w razie naruszenia gwarancji proceduralnych przewidzianych art. 6 Konwencji, państwo-strona powinna przywrócić, na tyle na ile to możliwe, skarżącego do pozycji, w jakiej by się znalazł, gdyby wymagania tego artykułu nie były naruszone (zasada *restitutio in integrum*). Trybunał wskazał w obu sprawach, że najlepszym środkiem do osiągnięcia tego celu jest wznowienie postępowania i rozpoczęcie nowego z wszystkimi gwarancjami rzetelnego procesu, pod warunkiem, że wniesie o to skarżący oraz że środek ten jest dostępny w prawie krajowym danego państwa. Zdaniem sędziów, Trybunał zgodnie z brzmieniem i duchem art. 41 Konwencji, biorąc pod uwagę jego subsydiarny charakter, tam gdzie to możliwe, powinien szukać przywrócenia *status quo ante* dla ofiary naruszenia. Powinien nawet uwarunkować swoją decyzję co do słusznego zadośćuczynienia, podejmując ją dopiero na późniejszym stadium, gdy to konieczne, pozwalając stronom na rozwiązanie tego w sposób zadowalający. Mimo że państwa nie mają obowiązku do wprowadzenia procedur w prawie krajowym, pozwalających na ponowne rozpatrzenie wyroków ich Sądów Najwyższych posiadających powagę rzeczy osądzonej, to jednak są do tego mocno zachęcane, zwłaszcza w sprawach karnych. W ocenie sędziów, skoro państwo posiada taką procedurę (art. 413 rosyjskiego Kodeksu postępowania karnego), obowiązkiem Trybunału, jest nie tylko jej odnotowanie, ale wezwanie władz do skorzystania z niej, pod warunkiem oczywiście, że chce tego również skarżący. Jednakże, nie jest to możliwe, dopóki taki nakaz nie znajdzie się w operatywnej części wyroku.

Jak trafnie zauważyli sędziowie Spilmann i Malinverni, pomimo wyraźnego brzmienia art. 46 ust. 2 Konwencji oraz nadzoru nad wykonywaniem wyroków sprawowanego przez Komitet Ministrów, Trybunał nie powinien rezygnować z odgrywania konkretnej roli w tym zakresie czy z podejmowania środków ułatwiających Komitetowi Ministrów zadania związane z wykonywaniem obowiązków w tym zakresie. Dlatego kluczowym dla wyroków Trybunału powinno być nie jedynie

⁴⁹⁷ Wyrok ETPC z 8.10.2009 r. w sprawie nr 38228/05, Maksimov v. Azerbejdżan.

⁴⁹⁸ Wyrok ETPC w sprawie Vladimir Romanov v. Rosja...

⁴⁹⁹ Wyrok ETPC w sprawie Pishchalnikov v. Rosja...

precyzyjne określenie charakteru naruszenia Konwencji, ale również wskazanie państwu w części operatywnej wyroku środków, które uznaje za właściwe celem usunięcia skutków naruszenia⁵⁰⁰.

Mimo to wnioskowana przez sędziów praktyka, nie była stosowana. W wyroku z 2008 r. w sprawie Salduz przeciwko Turcji⁵⁰¹, Trybunał zawarł klauzulę wznowieniową w uzasadnieniu rozstrzygnięcia w miejscu dotyczącym omówienia art. 41 Konwencji (słuszne zadośćuczynienie). Odnotować należy jednak, zdanie odrębne sędziów Rozakisa, Spielmanna, Ziemele i Lazarovej Trajkovskiej, w którym zaznaczyli, że przedmiotowa klauzula powinna się również znaleźć w części operatywnej wyroku z uwagi na to, że Trybunał musi zachęcać władze krajowe do korzystania z postępowania wznowieniowego, pod warunkiem oczywiście, że skarżący sobie tego życzy. Sędziowie wskazali, iż zgodnie z art. 311 § 1(f) tureckiego Kodeksu postępowania karnego, „wznowienia postępowania karnego, które zostało uznane za nierzetelne przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, można żądać w ciągu roku od uprawomocnienia się orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”. W tureckim prawie jest jednak ograniczenie, wyrażone w art. 311 § 2 tureckiego Kodeksu postępowania karnego, który stanowi, że przepisu art. 311 § 1(f) nie stosuje się do skarg złożonych do ETPC przed 4 lutego 2003 r. W zdaniu odrębnym sędziowie podkreślili obowiązek Trybunału nie tylko do nieśmiałego sugerowania, że wznowienie jest najwłaściwszą formą usunięcia skutków naruszenia, jak to uczyniono w wyroku, ale wręcz nalegać, by władze skorzystały z tej procedury, jakkolwiek niezadowolające to się może okazać, albo też by zaadaptowały istniejące procedury, pod warunkiem oczywiście, że chce tego również sam skarżący. Sędziowie zaznaczyli przy tym, iż nie będzie to prawnie możliwe dopóty, dopóki tego typu twierdzenia nie znajdą się w operatywnej części wyroku. Ponownie powołali się przy tym na sprawy Claes i Inni oraz Lungoci oraz na rolę Trybunału w ułatwianiu nadzoru sprawowanego przez Komitet Ministrów poprzez wskazywanie możliwych środków reparacji. Ich zdaniem, nie istnieje żadne ograniczenie zarówno w art. 41 Konwencji, jak i gdziekolwiek indziej, które by mogło powstrzymać Trybunał przed oceną kwestii całkowitej reparacji zgodnie ze wskazanymi zasadami, zwłaszcza że to Trybunał jest właściwy w zakresie dokonywania wykładni Konwencji i oceny „formy i ilości reparacji⁵⁰²”.

Powyższe stanowisko nie znalazło jednak uznania większości. Klauzuli wznowieniowej używano dalej jedynie w uzasadnieniu wyroków⁵⁰³. Dla przykładu, w sprawie Laska i Lika przeciwko Albanii⁵⁰⁴ Trybunał zauważył, że państwo-strona nie ma możliwości ponownego rozpoznania sprawy, wyłączając w to wznowienie postępowania w przypadku stwierdzenia przez ETPC poważnego naruszenia prawa skarżącego do rzetelnego procesu sądowego. Przypominając o obowiązku jak

⁵⁰⁰ *Ibidem*.

⁵⁰¹ Wyrok ETPC z 27.11.2008 r. w sprawie 36391/02, Salduz v. Turcja (WI).

⁵⁰² J. Crawford, *The International...*, s. 201.

⁵⁰³ Wyroki ETPC: z 23.3.2010 r. w sprawie 15869/02, Cudak v. Litwa, (WI), § 78; z 16.11.2010 r. w sprawie 926/05, Taxquet v. Belgia, (WI), § 107.

⁵⁰⁴ Wyrok ETPC w sprawie Laska i Lika v. Albania...

najpełniejszej restytucji, Trybunał stwierdził, iż zadaniem państwa jest usunięcie z krajowego systemu prawnego przeszkód leżących na drodze skarżących do uzyskania odpowiedniego usunięcia skutków naruszenia czy też wprowadzenie nowego środka, które pozwoliłoby skarżącym na naprawienie ich sytuacji. Ponadto, państwa-strony mają obowiązek zorganizowania swojego systemu sądowego w taki sposób, by sądy mogły sprostać strasburskim standardom i ponownie rozpoznać sprawę skarżących⁵⁰⁵.

Trybunał nie zrezygnował z przypominania państwom-stronom o obowiązku zorganizowania systemu sądowego w taki sposób, by zapewnić sądom możliwość spełnienia standardów konwencyjnych, dodając jednocześnie, że ta zasada odnosi się również do wznowienia postępowania oraz ponownego rozpoznania sprawy skarżących. Niemniej, klauzula wznowieniowa nie znalazła się już w operatywnej części wyroku.

Niezależnie od miejsca zawarcia klauzuli wznowieniowej, czy to w części operatywnej wyroku, czy też w uzasadnieniu, jego moc prawna jest taka sama, pomimo używania różnych formuł⁵⁰⁶. Klauzula wznowieniowa jest kluczowym środkiem usunięcia naruszenia Konwencji niezależnie od tego w jaki sposób zostanie sformułowana i gdzie zawarta. Wybór formuły klauzuli nie zależy bowiem od polityki Trybunału, a raczej związany jest z doбором bardziej lub mniej empatycznego tonu w zakresie środka indywidualnego do państwa, które jest bardziej lub mniej skłonne zastosować się do niego⁵⁰⁷. Niemniej, brak spójności w doborze i umiejscowieniu formuły klauzuli wznowieniowej podważa w pewien sposób pełne i skuteczne wykonania wyroków Trybunału⁵⁰⁸.

Podsumowując Trybunał pozostawia wolność w adaptowaniu swojej praktyki, a czasami zdarza się, że wskazuje na konkretny środek *restitutio in integrum*, gdy to uzasadnione szczególnymi okolicznościami konkretnej sprawy i charakterem stwierdzonego naruszenia. Dla przykładu, w sprawie Scoppola przeciwko Włochom (nr 2)⁵⁰⁹, w której stwierdzono naruszenie art. 6 i 7 Konwencji z uwagi na skazanie skarżącego na karę dożywotniego pozbawienia wolności przez zastosowanie w sposób retroaktywny odpowiedniego dekretu, Wielkiej Izby nie zadowolilo samo żądanie od państwa-strony wznowienia postępowania. Trybunał w sentencji (części operatywnej) wyroku, nałożył na państwo-stronę obowiązek „zapewnienia, że kara dożywotniego pozbawienia wolności wymierzona skarżącemu zostanie zastąpiona karą nie przekraczającą 30 lat pozbawienia wolności⁵¹⁰”.

⁵⁰⁵ *Ibidem*, § 76-77.

⁵⁰⁶ Zob. zdanie odrębne sędziego P. Pinto de Albuquerque do wyroku ETPC z 11.7.2017 r. w sprawie nr 19867/12, *Moreira Ferreira v. Portugalia* (nr 2), pkt 17, do której dołączyli sędziowie Karakaş, Sajó, Lazarova Trajkovska, Tsotsoria, Vehabović i Küris.

⁵⁰⁷ *Ibidem*.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, pkt 18.

⁵⁰⁹ Wyrok ETPC z 17.9.2009 r. w sprawie 10249/03, *Scoppola v. Włochy* (nr 2), (WI).

⁵¹⁰ *Ibidem*.

➔ 6. Słuszne zadośćuczynienie a wznowienie postępowania

W większości wypadków klauzula wznowieniowa jest stosowana w sytuacji naruszenia art. 6 Konwencji i jest związana z częścią uzasadnienia wyroku dotyczącą art. 41 Konwencji co do słusznego zadośćuczynienia. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów oraz jeżeli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi taka potrzeba, o przyznaniu słusznego zadośćuczynienia pokrzywdzonej stronie. Dlatego, art. 41 Konwencji należałoby interpretować w ten sposób, że zapłata określonego zadośćuczynienia przysługiwałaby tylko w sytuacji ustalenia, że usunięcie skutków naruszenia polegające na przywróceniu sytuacji, jak gdyby nigdy nie doszło do naruszenia, nie wydaje się już możliwe. Trybunał zaleca więc wznowienie postępowania jako środek, który zastępuje lub uzupełnia słuszne zadośćuczynienie.

Zgodnie z tą logiką Trybunał używa klauzuli wznowieniowej, przyznając w tym samym czasie pewną kwotę tytułem zadośćuczynienia albo stosuje powyższą klauzulę, odmawiając jego przyznania, uznając, iż stwierdzenie naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji stanowi samo w sobie wystarczające słuszne zadośćuczynienie⁵¹¹. Trybunał może również zaproponować państwu wybór: albo uwzględni wniosek skarżącego o wznowienie postępowania albo wypłaci zadośćuczynienie⁵¹². ETPC może także zastrzec zastosowanie art. 41 Konwencji do sprawdzenia, w ramach swojej właściwości zgodnie z brzmieniem tego przepisu, czy państwo-strona podjęło, czy też nie, wystarczające środki, aby wykonać wyrok Trybunału wydany przeciwko niemu. Dla przykładu, w wyroku Barberà, Messegue i Jabardo przeciwko Hiszpanii⁵¹³, dotyczącym równości broni w toku postępowania karnego, Trybunał stwierdził naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji i warunkowo przyznał słuszne zadośćuczynienie. Kiedy ponownie ocenił sprawę, stwierdził, że środki podjęte w międzyczasie przez władze hiszpańskie (wznowienie postępowania sądowego, uwolnienie i uniewinnienie skarżących), nie stanowiły same w sobie *restitutio in integrum* czy też całkowitego naprawienia szkody wynikającej z pozbawienia wolności skarżących jako skutku bezpośredniego postępowania karnego, które naruszyło Konwencję. W związku z tym przyznał skarżącym zadośćuczynienie⁵¹⁴.

Podobnie w sprawie Schuler-Zraggen przeciwko Szwajcarii⁵¹⁵, w której stwierdził nierzetelność procesu dotyczącego świadczeń w sferze ubezpieczenia społecznego i uzależnił wypłatę odszkodowania za szkodę majątkową od tego, czy wskutek wznowienia postępowania,

⁵¹¹ Zob. wyrok ETPC w sprawie Sejdic v. Włochy, § 134.

⁵¹² Wyrok ETPC z 2.6.2005 r. w sprawach 46825/99, 47132/99, 47502/99, 49010/99, 49104/99, 49195/99 et 49716/99, Claes i Inni v. Belgia, § 62.

⁵¹³ Wyrok ETPC z 13.6.1994 r. w sprawach 10588/83; 10589/83; 10590/83, Barberà, Messegue i Jabardo v. Hiszpania (art. 50).

⁵¹⁴ *Ibidem*, § 17.

⁵¹⁵ Wyrok ETPC z 31.1.1995 r., w sprawie 14518/89, Schuler-Zraggen v. Szwajcaria (art. 50).

zostanie skarżącej przyznane odpowiednie świadczenie ze skutkiem retroaktywnym (renta z tytułu niezdolności do pracy). Ponownie rozpoznając sprawę, Trybunał wziął pod uwagę upływ czasu i nałożył na państwo obowiązek zwrócenia odsetek za opóźnienie w wypłacie słusznego zadośćuczynienia. Mimo to, nawet jeśli jest oczywiste, że osobny wyrok zasądający słuszne zadośćuczynienie może odgrywać rolę instrumentu kontroli wznowienia postępowania sądowego w prawie krajowym, Trybunał niezbyt często korzysta z tej możliwości, aby nie przedłużać postępowania w Strasburgu.

Nie jest też do końca jasna wzajemna relacja słusznego zadośćuczynienia i klauzuli wznowieniowej. W większości spraw Trybunał zasądza kumulatywnie słuszne zadośćuczynienie, a także dodaje klauzulę wznowieniową⁵¹⁶. Rzadziej oddala wniosek o słuszne zadośćuczynienie, zamieszczając przedmiotową klauzulę⁵¹⁷. Rozwikłanie przyczyn takiego postępowania nie jest proste.

W zdaniu odrębnym do wyroku *Lucà przeciwko Włochom*⁵¹⁸ sędzia Zupančič wskazał na konieczność naprawienia szkody przez państwo, zwłaszcza jeśli prawo krajowe na to pozwala. W tej akurat sprawie, zgodnie z art. 632 § 1 b) włoskiego Kodeksu postępowania karnego, prokurator generalny był uprawniony do złożenia wniosku o wznowienie postępowania a sąd apelacyjny upoważniony do jego uwzględnienia. Logicznie zatem, że „usunięcie skutków tego naruszenia” powinno być nie tylko „częściowe”, lecz pełne. Oczywiście, sprawa znalazła się przed Trybunałem z tego powodu, że sądy krajowe wcześniej nie dostrzegły naruszenia. Jednakże z chwilą wyrokowania, Trybunał nie powinien z góry zakładać, że system krajowy nie jest w stanie w sposób pełny przywrócić stanu poprzedniego, lecz powinien dokładnie zbadać tę kwestię zanim zasądzi słuszne zadośćuczynienie, które jest środkiem ostatecznym. Za tym stanowiskiem przemawia również brzmienie art. 1 Konwencji, zgodnie z którym Wysokie Układające się Strony zapewniają każdemu człowiekowi, podlegającemu ich jurysdykcji, prawa i wolności określone w Rozdziale I niniejszej Konwencji. Nie byłoby zatem logicznym założenie, że obowiązek państwa wygasa z uwagi na to, że słuszne zadośćuczynienie zostało wypłacone, po tym jak ETPC uznał, że państwo naruszyło prawo proceduralne określone w art. 6 ust. 3 lit. b Konwencji. Zaakceptowanie tak zredukowanego pojęcia naprawienia szkody zdaje się być sprzeczne z podstawowymi założeniami systemu ochrony praw człowieka.

Podobnie w sprawie *Tavli przeciwko Turcji*⁵¹⁹ w zdaniu odrębnym sędzia Zupančič stwierdził, że zasadnym jest, aby w sprawach, gdzie prawo krajowe danego państwa pozwala na pełne naprawienie szkody – w niniejszej sprawie byłoby to wznowienie postępowania – słuszne

⁵¹⁶ Zob. np. wyrok ETPC w sprawie *Lungoci v. Rumunia*...

⁵¹⁷ Wyroki ETPC: z 10.11.2005 r. w sprawie nr 54789/00, *Bocos-Cuesta v. Holandia*, § 82; z 9.11.2006 r. w sprawach nr 18885/04 i 21166/04, *Kaste i Mathisen v. Norwegia*, § 61; z 1.7.2010 r. w sprawie nr 48101/07, *Vusic v. Chorwacja*, § 58; z 21.6.2011 r. w sprawie nr 53261/08, *Bulfracht Ltd v. Chorwacja*, § 47.

⁵¹⁸ Wyrok ETPC z 27.2.2001 r. w sprawie 33354/96, *Lucà v. Włochy*.

⁵¹⁹ Wyrok ETPC z 9.11.2006 r. w sprawie 11449/02, *Tavli v. Turcja*, zdanie odrębne sędziego Zupančiča.

zadośćuczynienie składało się z wymagania przez Trybunał ponownego rozpoznania sprawy w ramach już istniejącego i mającego zastosowanie prawa krajowego⁵²⁰. W ocenie sędziego, zgodnie z narracją wyroku Wielkiej Izby w sprawie Scozzari i Giunta przeciwko Włochom⁵²¹ oraz kolejnych orzeczeń, szczególnie w sytuacjach, gdzie prawo krajowe pozwala na deklaratoryjną możliwość ponownego rozpoznania sprawy, należałoby wymagać wskazywania na konieczność obligatoryjnego wznowienia postępowania w części operatywnej wyroku Trybunału. Postuluje zamieszczenie formuły Gençel w uzasadnieniu wyroku. Sędzia Zupančič słusznie wskazuje na absurdalność przyznawania finansowego zadośćuczynienia za odwracalne błędy proceduralne jako środka kompletnie oderwanego od rozwiązania tej sprawy, a przede wszystkim niezmiernego do usunięcia skutków naruszenia.

Biorąc pod uwagę art. 1 Konwencji, nie ma wątpliwości, że państwo ma moralny obowiązek usunięcia naruszenia stwierdzonego przez ETPC. Państwo ma również obowiązek, zgodnie z treścią art. 41 Konwencji (jako negatywny warunek zasądzenia słusznego zadośćuczynienia) poszukiwania w swoim prawie krajowym wszelkich możliwości doprowadzenia do pełnego *restitutio in integrum*. Przeciwna konstatacja byłaby sprzeczna zarówno z art. 1, jak i art. 41 Konwencji.

Zauważyć należy, że w niektórych sprawach dotyczących naruszenia art. 1 Protokołu 1 do Konwencji, odszkodowanie pieniężne jest często najwłaściwszym środkiem. W sprawach dotyczących naruszenia art. 2 i 3 Konwencji, gdzie szkoda jest nieodwracalna, słuszne zadośćuczynienie może zawsze w pewien sposób ją złagodzić. Jednakże w sprawach, w których stwierdzono naruszenie art. 6 Konwencji, tj. dotyczących nierzetelnych procesów sądowych, pełne *restitutio in integrum* jest jak najbardziej możliwe i wiąże się ze wznowieniem postępowania.

Zgodnie z art. 46 Konwencji państwo zobowiązuje się, w razie stwierdzenia naruszenia przez Trybunał w ostatecznym wyroku, nie tylko do zapłaty słusznego zadośćuczynienia, ale również, pod nadzorem Komitetu Ministrów, do zastosowania środków generalnych, oraz jeśli to właściwe, środków indywidualnych, celem położenia kresu naruszeniu stwierdzonemu przez Trybunał oraz usunięcia jak tylko to możliwe jego skutków.

Pierwotna wersja art. 41 Konwencji zakładała: „Jeśli Trybunał uzna, że decyzja albo środek zastosowany przez władze jednej z Wysokich Układających się Stron jest całkowicie albo częściowo sprzeczny z obowiązkami wynikającymi z Konwencji, i jeśli prawo krajowe danego państwa pozwala tylko na częściowe naprawienie szkody w celu usunięcia skutków tej decyzji czy środka, decyzja Trybunału powinna, jeśli to konieczne, przyznać słuszne zadośćuczynienie stronie poszkodowanej⁵²²”. W ocenie sędziego Zupančiča, sformułowanie „usunięcie konsekwencji tego naruszenia”

⁵²⁰ *Ibidem*.

⁵²¹ Wyrok ETPC z 13.7.2000 r. w sprawach 39221/98 i 41963/98, Scozzari i Giunta v. Włochy (WI).

⁵²² Zob. the Council of Europe Collected Edition of the "Travaux Préparatoires" of the European Convention on Human Rights, vol. I, The Hague, Martinus Nijhoff, 1975, s. 212.

mylnie interpretuje się wąsko, jako rekompensatę finansową, podczas gdy to sformułowanie tak naprawdę oznacza „*restitutio in integrum*”. Aby spełnić test logiczny, zdaniem sędziego Zupančiča, Trybunał powinien podzielić procedurę na dwie części. W pierwszej, stwierdzałby naruszenie. W drugiej zaś, na państwie-stronie spoczywałby ciężar wykazania, że w prawie krajowym pełna restytucja jest niemożliwa. Jedynie w drugiej fazie, Trybunał mógłby przyznać słuszne zadośćuczynienie. Ponieważ jednak nie dojdzie do rozdzielenia procedury, tego typu postępowanie powinien przeprowadzić Komitet Ministrów. W konsekwencji, byłoby pomocne, gdyby wyroki zawierały szczegółowe zalecenia dotyczące możliwych sposobów restytucji, tak jak to zrobiono w wyroku Scozzari i Giunta.

Na podobną niekonsekwencję Trybunału wskazał sędzia Garlicki w zdaniu odrębnym do wyroku Stenka przeciwko Polsce⁵²³. L. Garlicki zasadnie skrytykował swoisty automatyzm przyznawania słusznego zadośćuczynienia, niezależnie od rodzaju naruszenia. W jego ocenie, powyższe podejście nie zawsze prowadzi do dobrego rozstrzygnięcia w zakresie zadośćuczynienia, które można by uznać za „słuszne”. Wskazuje przy tym, że należałoby brać pod uwagę trzy kryteria przed podjęciem decyzji w tej materii, a mianowicie: 1) charakter przestępstwa popełnionego przez skarżącego; 2) stadium postępowania, tj. ustalenie w szczególności, czy skarżący został prawomocnie skazany; 3) charakter kary, tj. czy skarżący został skazany na długoletnią karę pozbawienia wolności. Gdyby wziąć te wszystkie kryteria pod uwagę, zdaniem L. Garlickiego, zapadłe rozstrzygnięcie Trybunału byłoby odmienne: skarżąca została uznana winną i prawomocnie skazana za udział w zorganizowanej grupie przestępczej mającej na celu dokonywanie rozbojów na bankach oraz wymierzono jej karę 11 lat pozbawienia wolności. Stąd, wystarczającym było ograniczenie się do stwierdzenia naruszenia z uwagi na długotrwałość tymczasowego aresztowania, zaliczonego zresztą na poczet surowej kary pozbawienia wolności.

7. Nadzór nad wykonaniem orzeczenia ETPC

Konwencja nie precyzuje sposobów wykonania przez państwo wyroku. Wyroki stwierdzające naruszenie mają charakter deklaratoryjny. Przyznają jednocześnie państwu wolność wyboru środków posiadanych w swoim porządku prawnym, aby uwolnić się od obowiązku wynikającego z art. 46 Konwencji. Innymi słowy, na państwie ciąży zobowiązanie rezultatu, a nie działania. Oczywiście, ta wolność w doborze środków nie jest nieograniczona, przede wszystkim z uwagi na nadzór Komitetu Ministrów, przyznany zgodnie z art. 46 ust. 2 Konwencji, który pozwala mu dokonywać oceny środków podjętych przez państwo-stronę. Swoboda wyboru środków nie oznacza

⁵²³ L. Garlicki, Zdanie odrębne do wyroku ETPC z 31.10.2006 r. w sprawie 3675/03, Stenka v. Polska.

swobodnego uznania w zakresie tego, czy orzeczenie ma być wykonane, ani nie daje możliwości czasowego zawieszenia stosowania Konwencji.

Co do zasady nadzór nad wykonaniem orzeczeń ETPC sprawuje Komitet Ministrów Rady Europy. Procedura wykonywania tego nadzoru jest określona w specjalnym regulaminie przyjętym w dniu 10 maja 2006 r. Uzupelniał go Protokół nr 14⁵²⁴, który wszedł w życie w dniu 1 czerwca 2010 r.⁵²⁵ Ma ona subsydiarny charakter, dając pierwszeństwo rządowi, sądom i parlamentowi w definiowaniu i zabezpieczaniu implementacji koniecznych środków wykonywania wyroków⁵²⁶. Podkreślić należy w tym zakresie obowiązywanie ogólnej reguły *pacta sunt servanda* prawa traktatowego, nakazującej wykonanie przez państwo zaciągniętych zobowiązań umownych w dobrej wierze. Zgodnie z zasadą subsydiarności, Komitet Ministrów unika wskazywania konkretnych działań, które w jego ocenie prowadziłyby do usunięcia skutków danego naruszenia.

Nadzór Komitetu Ministrów ma charakter dwuścieżkowy: nadzoru wzmocnionego albo standardowego. Do pierwszej kategorii zalicza się sprawy wymagające podjęcia pilnych środków indywidualnych; wyroki pilotażowe; orzeczenia stwierdzające poważne strukturalne lub skomplikowane problemy; sprawy międzypaństwowe. Zwykle, kwalifikacja do jednej z dwóch procedur następuje w czasie pierwszej prezentacji sprawy w Komitecie Ministrów. Nadzór standardowy wiąże się z formalnym odnotowywaniem planów działania i raportów przedstawianych przez rząd. Nadzór wzmocniony wymaga regularnej oceny na posiedzeniach Komitetu Ministrów stanu wykonania orzeczenia.

Procedura nadzoru nad wykonaniem rozpoczyna się z chwilą przesłania ostatecznego wyroku (czy też decyzji) ETPC do Komitetu Ministrów. Przekazanie wyroku lub decyzji Trybunału, zgodnie z art. 46 ust. 2 lub art. 39 ust. 4 Konwencji, powoduje niezwłoczne wpisanie sprawy do agendy Komitetu (art. 3). Od tej pory to zadaniem Komitetu jest kontaktowanie się z państwem-naruszycielem. Państwo ma obowiązek przesyłać informacje na temat wszelkich kroków podjętych w związku z ustalonym naruszeniem Konwencji (art. 46 ust. 2 Konwencji).

Nadzór Komitetu Ministrów nad wykonywaniem wyroków oraz zasadami zawierania ugód odbywa się co do zasady podczas specjalnych posiedzeń dotyczących praw człowieka, których program jest jawny (art. 2 ust. 1 Regulaminu). Komitet Ministrów w pierwszej kolejności zajmuje się nadzorem nad wykonywaniem wyroków, w których Trybunał stwierdził istnienie problemu systemowego. Sprawy te mają pierwszeństwo bez uszczerbku dla priorytetu nadawanego innym istotnym sprawom, w szczególności sprawom, w których stwierdzone naruszenie miało poważne skutki dla strony pokrzywdzonej.

⁵²⁴ Przyjęty w dniu 13.5.2004 r. na 114 Sesji Komitetu Ministrów (12 – 13.5.2004 r.).

⁵²⁵ Dz.U. 2010 nr 90 poz. 587.

⁵²⁶ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2017, s. 258.

Sprawy proste, nie nastrożające trudności są rozpatrywane bez dyskusji na podstawie przedstawionych informacji. Dyskutuje się tylko w sprawach, które wymagają pogłębionej refleksji. Chodzi tu m.in. o sytuacje, gdy: sytuacja skarżącego wymaga szczególnie skrupulatnej kontroli w związku ze stwierdzonym naruszeniem Konwencji; doszło do zmiany w orzecznictwie Trybunału; ujawniono problem systemowy, który może stanowić źródło przyszłych naruszeń Konwencji; istnieje różnica (między rządem a Sekretariatem Generalnym RE) w ocenie środków, które należy podjąć celem usunięcia naruszenia; wykonanie wyroku opóźnia się; złożono wnioski o dyskusję przez którąś z delegacji albo Sekretariat)⁵²⁷.

Decyzje Komitet Ministrów podejmuje w trakcie posiedzenia, na którym sprawa jest dyskutowana. W innym wypadku – w procedurze pisemnej, zazwyczaj 15 dni po zakończeniu posiedzenia. Decyzje są publikowane na stronach internetowych Komitetu Ministrów oraz Sekcji Wykonywania Wyroków ETPC⁵²⁸. Komitet Ministrów wydaje rezolucje tymczasowe, przedstawiając w ten sposób informacje na temat stanu wykonania rozstrzygnięcia ETPC czy też wyrażając zaniepokojenie brakiem wystarczających postępów.

Gdy w wyroku przekazanym Komitetowi Ministrów Trybunał stwierdził naruszenie Konwencji i przyznał stronie pokrzywdzonej słuszne zadośćuczynienie, Komitet Ministrów zwraca się do państwa-strony, którego dana sprawa dotyczy, o przekazanie informacji w sprawie środków, jakie podjęło lub zamierza podjąć w celu wykonania wyroku.

W związku z tym, zgodnie z art. 6 Regulaminu, Komitet Ministrów bada, czy słuszne zadośćuczynienie, jeśli było przyznane przez Trybunał, zostało wypłacone. Zwraca również uwagę, w razie potrzeby, czy podjęte zostały środki indywidualne w celu zapewnienia usunięcia naruszenia oraz przywrócenia ofiary naruszenia, w miarę możliwości, do sytuacji, w której znajdowała się przed jego zaistnieniem. Komitet skupia się również na analizie, czy przyjęte zostały środki ogólne, które zapobiegą wystąpieniu nowych naruszeń, podobnych do tych już stwierdzonych lub zakończą trwające naruszenie.

W myśl art. 9 Regulaminu Komitet Ministrów bada każde zawiadomienie ze strony skarżącego dotyczące płatności odszkodowania lub słusznego zadośćuczynienia lub podejmowania środków indywidualnych. Jest on również uprawniony do zbadania każdego zawiadomienia ze strony organizacji pozarządowych lub krajowych instytucji zajmujących się promowaniem i ochroną praw człowieka, dotyczącego wykonywania wyroków w myśl art. 46 ust. 2 Konwencji. W tej sytuacji, państwo-strona ma pięć dni od otrzymania informacji o zawiadomieniu na ustosunkowanie się do niego.

⁵²⁷ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji...*, s. 256.

⁵²⁸ <https://www.coe.int/web/cm/execution-judgments> oraz <https://www.coe.int/az/web/execution/home?desktop=false> . Por. również [https://hudoc.exec.coe.int/ENG#{„EXECDocumentTypeCollection“:\[„CEC“\]}](https://hudoc.exec.coe.int/ENG#{„EXECDocumentTypeCollection“:[„CEC“]) (dostęp: 1/3/2019 r.).

Istnieje również możliwość przekazania zagadnienia Trybunałowi w celu uzyskania rozstrzygnięcia w kwestii wykładni (art. 10 Regulaminu), jeśli Komitet Ministrów uzna nadzór za utrudniony z uwagi na problem z wykładnią. Decyzja o przekazaniu sprawy, w formie rezolucji tymczasowej, podejmowana jest większością dwóch trzecich głosów przedstawicieli uprawnionych do zasiadania w Komitecie (art. 46 ust. 3 Konwencji). Powinna ona być umotywowana oraz odzwierciedlać różne poglądy wewnątrz Komitetu Ministrów, a w szczególności opinię Wysokiej Umawiającej się Strony, której dana sprawa dotyczy.

Komitet Ministrów może również zwrócić się do Trybunału o wydanie wyroku stwierdzającego naruszenie zobowiązań przez państwo-stronę Konwencji w zakresie wykonania wyroku zgodnie z postanowieniami art. 46 ust. 1. W tym celu należy formalnie zawiadomić państwo-stronę, a podjęcie decyzji wymaga większości 2/3 głosów przedstawicieli uprawnionych do zasiadania w Komitecie (art. 46 ust. 4 Konwencji). Komitet jednak praktycznie nie korzysta z tej procedury. Uzasadnia się to, z jednej strony obawą wystąpienia przeciwko konkretnemu państwu z przyczyn czysto politycznych, a z drugiej strony, byłoby to przyznaniem się do porażki w kwestii procedury nadzoru nad wykonaniem wyroku⁵²⁹. W konsekwencji prowadziłoby to jeszcze większych napięć na tle Rady Europy oraz opóźnienia w wykonaniu wyroku. Jedynym przykładem w tym zakresie jest sprawa Ilgara Mammadova, azerskiego więźnia politycznego, w której Komitet Ministrów podjął rezolucję tymczasową na podstawie art. 46 ust. 4 Konwencji, gdyż żadne dotychczasowe środki nie doprowadziły do uwolnienia skarżącego⁵³⁰.

W wyjątkowych sytuacjach dotyczących odmówienia przez państwo przestrzegania ostatecznego wyroku ETPC w sprawie, w której jest stroną, Komitet Ministrów, zgodnie z art. 11 Regulaminu, może wszcząć postępowanie w sprawie naruszenia zobowiązań. Na sześć miesięcy przed wszczęciem Komitet Ministrów, w formie rezolucji tymczasowej, oficjalnie powiadamia o tym państwo-stronę. Wielka Izba rozstrzyga w tej sprawie i w razie podzielenia poglądu Komitetu Ministrów, przekazuje mu sprawę celem rozważenia podjęcia konkretnych środków w sprawie (art. 46 ust. 5 Konwencji). Jeśli nie podzieli tego poglądu, zakończy rozpatrywanie sprawy.

W sytuacji złożenia przez rząd końcowego raportu, w którym stwierdza, że podjęto wszystkie wymagane środki celem wykonania wyroku, rozpoczyna się bieg sześciomiesięcznego terminu na przedstawienie uwag dotyczących podstaw do zamknięcia postępowania. W przypadku uznania, że państwo usunęło skutki naruszenia Konwencji oraz naprawiło szkodę ofierze naruszenia, Komitet Ministrów wydaje rezolucję, w której uznaje, iż funkcja nadzoru została tym samym zrealizowana. Dojście do wniosku, że nie wszystkie wymagane od państwa kroki naprawcze zostały

⁵²⁹ E. Lambert-Abdelgawad, *The Court as a part of the Council of Europe: the Parliamentary Assembly and the Committee of Ministers* w: A. Føllesdal, B. Peters, G. Ulfstein (red.), *Constituting Europe. The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*, Cambridge University Press 2013, s. 280.

⁵³⁰ Rezolucja tymczasowa KMRE nr CM/ResDH(2017)429 z 5.12.2017 r. – przyjęta na 1302 spotkaniu Deputowanych Ministrów. Dostępna na stronie: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-179899> (dostęp: 27/5/2019 r.).

podjęte, skutkuje wyznaczeniem przez Komitet Ministrów nowego terminu, po upływie którego oczekiwał będzie od państwa stosownych wyjaśnień.

Komitet Ministrów może realizować funkcje nadzorcze również poprzez wspólne działania z Trybunałem dotyczące ekspertyz prawnych, dyskusje okrągłych stołów czy specjalne programy szkoleniowe.

Również ETPC odgrywa pewną rolę w nadzorze wykonania wyroków, dbając, by przedsiębrane środki były zgodne z wnioskami wypływającymi z jego wyroków oraz coraz częściej zajmuje stanowisko odnośnie tego, jakie środki są najskuteczniejsze, aby wykonać wyrok. W ten sposób Trybunał wskazuje zarówno środki generalne, jak i indywidualne. Pośród tych ostatnich szczególne miejsce zajmuje wznowienie postępowania sądowego.

Co do zasady, początkowo ETPC nie dokonywał określenia sposobu wykonania swojego orzeczenia przez władze krajowe. Dominował deklaratoryjny sposób formułowania sentencji, ograniczający się do stwierdzenia naruszenia i przyznania słusznego zadośćuczynienia. Państwu pozostawiono „wybór środków, jakie zastosuje ono w swym prawie wewnętrznym, aby wypełnić zobowiązanie ciążące na nim w świetle (art. 46)”⁵³¹. Taka postawa Trybunału wynikała ze stanowiska, że Konwencja nie upoważnia go do nakładania na państwo konkretnych obowiązków związanych z wykonaniem jego wyroku. Oznaczało to, że ETPC pojmował swoją misję jedynie w kategoriach osądzenia, czy zaistniało naruszenie praw jednostki, zaś sposób dalszego działania pozostawiał państwu pozwanemu, działającemu pod kontrolą Komitetu Ministrów. Dlatego określenie sposobu wykonywania orzeczeń pozostawione zostaje swobodzie państw, a w szczególności ustawodawstwu poszczególnych krajów członkowskich⁵³². Podjęte środki mają jednak czynić zadość wydanemu orzeczeniu. Wybór nie jest więc całkowicie swobodny z uwagi na ograniczenie rezultatem, a stan faktyczny sprawy może nie pozostawiać absolutnie żadnej możliwości manewru w wyborze środka wykonania wyroku.

Z uwagi na opór pewnych państw w zagwarantowaniu prawa do wznowienia postępowania karnego na wniosek osoby, co do której ETPC stwierdził w wyroku naruszenie Konwencji, stosunek Trybunału uległ wyraźnej zmianie w tym zakresie. Stopniowo ETPC zaczął dostrzegać potrzebę sformułowania bardziej konkretnych rozwiązań. Tam, gdzie to możliwe, Trybunał zaczął wskazywać na konieczność przywrócenia *status quo ante* dla ofiary naruszenia. „Wymazanie wszystkich

⁵³¹ Wyrok ETPC z 13.6.1979 r. w sprawie nr 6833/74, Marckx v. Belgia, § 58; wyrok ETPC z 23.3.1983 r. w sprawach nr 7511/76 i 7743/76, Campbell i Cosans v. Zjednoczone Królestwo, § 16; wyrok ETPC z 29.4.1988 r. w sprawie nr 10328/83, Belilos v. Szwajcaria, § 78; wyrok ETPC z 19.2.1991 r. w sprawie nr 11491/85, Zanghi v. Włochy, § 26.

⁵³² Ślady tego tradycyjnego podejścia nadal zaznaczają się w orzecznictwie – zob. decyzja ETPC z 6.7.2010 r. w sprawie nr 5980/07, Öcalan v. Turcja.

konsekwencji bezprawnego czynu może (...) wymagać zapewnienia pewnych form reparacji, w zależności od typu oraz rozmiaru wyrządzonej szkody⁵³³”.

W sprawie Papamichalopoulos i Inni przeciwko Grecji⁵³⁴, Trybunał nawiązał do orzecznictwa Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, zwłaszcza jego wyroku z 13.9.1928 r. w sprawie Fabryki w Chorzowie, w którym stwierdzono: „reparacja musi na tyle, na ile jest to możliwe usunąć wszystkie skutki nielegalnego aktu i odtworzyć sytuację, która według wszelkiego prawdopodobieństwa istniałaby, gdyby akt ten nie został dokonany. Restytucja naturalna, a jeżeli to niemożliwe, zapłata kwoty odpowiadającej wartości, którą miałyby restytucja naturalna; jeżeli zajdzie taka potrzeba, zasądzenie odszkodowania za poniesioną stratę, która nie została pokryta restytucją naturalną lub zapłatą w jej miejsce – takie są zasady, które powinny służyć ustaleniu wysokości zadośćuczynienia należnego za jakikolwiek akt sprzeczny z prawem międzynarodowym”.

Trybunał przyjął więc, jako zasadę, nakaz usunięcia skutków naruszenia, co przede wszystkim powinno przybierać postać *restitutio in integrum*, tzn. przywrócenia stanu, jaki istniał w momencie, gdy dokonano się naruszenie Konwencji bądź, jaki zaistniałby, gdy do naruszenia tego nie doszło.

Zasada *restitutio in integrum* jest nazywana pierwotnym środkiem zmierzającym do usunięcia skutków naruszenia prawa międzynarodowego. Znajduje ona stałe potwierdzenie w prawie międzynarodowym i orzecznictwie sądów międzynarodowych⁵³⁵. Dla przykładu, zasada ta została przywołana w Artykule 35 projektu kodyfikacji zasad odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne⁵³⁶, zgodnie z którym „państwo odpowiedzialne za czyny międzynarodowo bezprawne ma obowiązek restytucyjny, to jest przywrócenia stanu sprzed naruszenia czynem międzynarodowo bezprawnym, pod warunkiem, że restytucja nie jest materialnie niemożliwa albo nie łączy się z nałożeniem zbyt dużego i nieproporcjonalnego ciężaru związanego z restytucją zamiast wypłatą odszkodowania”. Jak trafnie zauważył L. Loucaides, nie ma podstaw, by nie stosować tej zasady za międzynarodowo bezprawne czyny w zakresie praw człowieka⁵³⁷.

Sprawa Papamichalopoulos i Inni dobrze nadawała się do zastosowania zasady *restitutio in integrum*, gdyż dotyczyła naruszenia prawa własności. W dalszym jednak orzecznictwie Trybunał uznał, że nakaz usunięcia skutków naruszenia ma uniwersalny charakter i – o ile jest to możliwe

⁵³³ J. Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge University Press, 2002, s. 211.

⁵³⁴ Wyrok ETPC z 31.10.1995 r. w sprawie nr 14556/89, Papamichalopoulos i Inni v. Grecja (artykuł 50), § 34-36.

⁵³⁵ Szerzej zob. A. Wróbel, Komentarz do art. 46, w: L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. II, Komentarz do artykułów 19-59 oraz Protokołów dodatkowych, Warszawa 2011, Nb 43, s. 388; A. Bodnar, *Wykonywanie orzeczeń...*; M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji...*

⁵³⁶ Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts – dokument dostępny na stronie: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁵³⁷ Loukis G. Loucaides, *Reparation for Violations of Human Rights under the European Convention and Restitutio in Integrum*, *European Human Rights Law Review* 2008, s. 182-192.

– powinien przywracać sytuację sprzed zaistnienia naruszenia. Samo wypłacenie odszkodowania może więc okazać się niewystarczające⁵³⁸. Przy tym, państwa członkowskie mają obowiązek takiego zorganizowania swego systemu sądowego, aby możliwe było spełnienie powyższych obowiązków⁵³⁹. Obejmuje to także procedury wznowienia postępowania i ponownego rozpatrzenia sprawy, na tle której doszło do naruszenia Konwencji⁵⁴⁰.

W sprawie Scozzari i Giunta przeciwko Włochom⁵⁴¹ położono nacisk na *restitutio in integrum* w przyszłości. Trybunał podkreślił, że wyrok, w którym stwierdza naruszenie, nakłada na państwo prawny obowiązek nie tylko zapłaty przyznanej sumy tytułem słusznego zadośćuczynienia, ale również do wyboru, pod nadzorem Komitetu Ministrów, odpowiednich środków indywidualnych i generalnych do przyjęcia w wewnętrznym porządku prawnym celem zakończenia naruszenia ustalonego przez Trybunał oraz usunięcia skutków naruszenia jak tylko to możliwe. Dodatkowo państwo ma swobodę, pod nadzorem Komitetu Ministrów, do wyboru środków, z których skorzysta w ramach prawnego obowiązku wynikającego z art. 46 Konwencji, pod warunkiem, że te środki będą zgodne z konkluzjami wynikającymi z wyroku Trybunału⁵⁴². Podobnie, zgodnie z art. 41 Konwencji celem przyznania określonej kwoty tytułem słusznego zadośćuczynienia jest zapewnienie naprawienia szkody jedynie w zakresie, w jakim zdarzenia stanowiące przyczynę naruszenia nie mogą być inaczej naprawione⁵⁴³.

Na uwagę zasługuje także wyrok w sprawie San Leonard Bend Club przeciwko Malcie⁵⁴⁴, gdzie Trybunał, uznając, że sprawa skarżącego została rozpoznana przez sąd nie posiadający przymiotu niezależności i bezstronności, wskazał, że co do zasady, w tej sytuacji, najbardziej odpowiednią formą naprawy będzie zapewnienie skarżącemu niezależnego i bezstronnego sądu przy ponownym rozpoznaniu sprawy⁵⁴⁵. Wskazał tym samym na konieczność wznowienia postępowania.

Pierwszeństwo restytucji naturalnej nad odszkodowaniem jest oczywiste w sprawach dotyczących ochrony własności. Podobnie w sprawach dotyczących naruszenia art. 6 Konwencji, gwarantującego prawo do rzetelnego procesu sądowego, restytucja naturalna jest najczęściej preferowanym środkiem. Dlatego, w tych sprawach Trybunał bardzo często korzysta z nadarzającej się sposobności do wskazania środków indywidualnych wymaganych do wykonania jego wyroku. W sprawach natomiast, gdzie orzeczenia sądów krajowych zostają uznane za sprzeczne z Konwencją, ponowne

⁵³⁸ Zob. np. wyrok. ETPC: z 13.7.2000 r. w sprawach nr 39221/98 i 41963/98, Scozzari i Giunta v. Włochy, § 249-250 – naruszenie art. 8 Konwencji; z 17.2.2004 r. w sprawach nr 39221/98 and 41963/98, Maestri v. Włochy, § 47 – naruszenie art. 11 Konwencji.

⁵³⁹ Zob. np. wyrok ETPC z 30.6.2009 r. w sprawie nr 32772/02, Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Szwajcaria (nr 2) (WI), § 97.

⁵⁴⁰ Zob. np. wyrok ETPC z 20.4.2010 r. w sprawach nr 12315/04 i 17605/04, Laska i Lika v. Albania.

⁵⁴¹ Wyrok ETPC z 13.7.2000 r. w sprawach 39221/98 i 41963/98, Scozzari i Giunta v. Włochy (WI).

⁵⁴² *Ibidem*, § 249.

⁵⁴³ *Ibidem*, § 250.

⁵⁴⁴ Wyrok ETPC z 29.7.2004 r. w sprawie nr 77562/01, San Leonard Bend Club v. Malta.

⁵⁴⁵ *Ibidem*, § 70.

rozpoznanie sprawy albo wznowienie postępowania sądowego wydaje się często najskuteczniejszym, jeśli nie jedynym, środkiem do urzeczywistnienia zasady *restitutio in integrum*.

W swojej rezolucji 1226(2000) w sprawie wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁵⁴⁶, Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy zasugerowało rozwiązanie mogące zwiększyć skuteczność egzekucji wyroków Trybunału. Jak wynika z punktu 11B rezolucji Trybunał powinien nie tylko zapewniać przejrzystość swoich konkluzji i dbać o ich jednolitość, ale także powinien czuć się zobowiązany do wskazywania w wyroku adresowanym do danego państwa, sposobu jego wykonania, czy to w drodze środków indywidualnych czy też generalnych.

Podkreślić należy także, iż w reakcji na przyjęte w dniu 12 maja 2004 r. Zalecenie Komitetu Ministrów Rec(2004)3, Trybunał zaczął coraz śміiej wskazywać problemy systemowe oraz określać wymagane w tej sytuacji środki celem usunięcia naruszenia na poziomie krajowym⁵⁴⁷.

Duże wątpliwości budzi również zagadnienie dotyczące kwestii nadzoru Trybunału strasburskiego nad wykonaniem klauzuli wznowieniowej, w szczególności jakimi środkami dysponuje Trybunał w sytuacji niewykonania przez państwo klauzuli wznowieniowej i odmowy wznowienia postępowania krajowego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Nie jest do końca jasne, czy w tej sytuacji powinien stwierdzić nowe naruszenie Konwencji, czy też klauzula wznowieniowa nie jest wiążąca a państwo w określonych okolicznościach może odmówić jej wykonania.

Poza możliwością opóźnienia wydania rozstrzygnięcia w zakresie art. 41 Konwencji, o której była wyżej mowa, celem dokonania kontroli czy stwierdzone naruszenie zostało całkowicie usunięte, Trybunał praktykuje politykę samoograniczenia i celowo ucieka od ingerowania w dialog pomiędzy państwem-stroną a Komitetem Ministrów. W konsekwencji, Trybunał zawsze podkreślał, że nie jest właściwy do nadzorowania, czy państwo-strona wykonało nałożone na nie obowiązki wynikające z wyroku. Jednocześnie Trybunał uznawał za niedopuszczalne (*ratione materiae*) skargi na niewykonanie przez państwo swoich wyroków⁵⁴⁸ ze względu na brak wznowienia postępowania przez sąd krajowy pomimo wydania rozstrzygnięcia przez Trybunał. Jako przyczyny wskazywano: identyczne stany faktyczne⁵⁴⁹, brak prawidłowego sformułowania zarzutu czy wskazania podstawy prawnej⁵⁵⁰ oraz poprzestanie na dostarczeniu nowych informacji do sprawy uprzednio rozpoznanej

⁵⁴⁶ Rezolucja nr 1226(2000) dotycząca wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, przyjęta przez ZPRE w dniu 28.9.2000 r.

⁵⁴⁷ Por. również M. A. Nowicki, Wokół Konwencji..., s. 162.

⁵⁴⁸ Decyzje ETPC: z 8.7.2003 r. w zakresie dopuszczalności sprawy 15227/03, Lyons i Inni v. Zjednoczone Królestwo; z 15.2.2011 r. w sprawie 8229/04, Moldovan i Inni v. Mołdawia; z 4.1.2011 r. w sprawie 8559/08, Dowsett v. Zjednoczone Królestwo; z 6.7.2010 r. w sprawie 5980/07, Öcalan v. Turcja; z 1.3.2005 r. w sprawie 13677/03, Komanický v. Słowacja.

⁵⁴⁹ Wyrok ETPC w sprawie Verein Gegen Tierfabriken Schweiz (VgT).... § 63; decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 9.1.1995 r. w sprawach 16717/90 i 24872, Pauer v. Austria.

⁵⁵⁰ Wyroki ETPC: z 19.2.1998 r. w sprawie 14967/98, Guerra i Inni v. Włochy (Wi), § 44; z 21.2.1990 r. w sprawie 9310/81, Powell i Rayner v. Zjednoczone Królestwo.

przez Trybunał⁵⁵¹. Takie skargi były odrzucane przez Trybunał z uzasadnieniem, że Konwencja nie przewiduje prawa do domagania się ponownego rozpoznania sprawy przez sąd⁵⁵².

Sprawowanie nadzoru przez Komitet Ministrów w zakresie wykonania wyroków nie oznacza, że środki podjęte przez państwo-stronę w celu usunięcia skutków naruszenia nie mogą spowodować nowego naruszenia, nie objętego wcześniejszym wyrokiem i będzie stanowić, samo w sobie, przedmiot nowej skargi do Trybunału⁵⁵³. Chodzi więc przede wszystkim o ustalenie, czy mamy do czynienia z „nowym problemem” oraz jego rozpoznanie w nowej skardze. W tym wypadku, Trybunał uznaje, że nie uzurpuje sobie kompetencji przyznanych Komitetowi Ministrów na podstawie art. 46 Konwencji. Trybunał uznaje się właściwym do rozpoznania skarg złożonych po wydaniu przezeń wyroku i ponownym rozpoznaniu sprawy przez władze krajowe we wznowionym lub nowym postępowaniu.

Na tej podstawie Trybunał rozpoznał wiele spraw dotyczących np. przeprowadzenia przez władze krajowe nowego postępowania jako środka wykonania jednego z wyroków Trybunału w drodze wznowienia postępowania⁵⁵⁴ albo w drodze wytoczenia całkowicie nowego postępowania⁵⁵⁵.

Ponadto w szczególnym kontekście danej sprawy dotyczącej ciągłego, trwającego dłużej czas naruszenia Konwencji po wydaniu wyroku, w którym Trybunał stwierdził naruszenie w konkretnym okresie czasu, Trybunał dokonuje oceny kolejnej skargi dotyczącej naruszenia tego prawa w kolejnym okresie czasu⁵⁵⁶. W tego typu sprawach nowy problem wynika z kontynuowania naruszenia, które stanowiło podstawę pierwotnego wyroku Trybunału. Ocena Trybunału, mimo to, dotyczy jedynie nowego okresu i nowych zarzutów.

Ustalenie nowego problemu, jak wynika z orzecznictwa Trybunału, zależy od szczególnych okoliczności danej sprawy, a rozróżnienie pomiędzy sprawami nie zawsze jest jasne. Dla przykładu, w sprawie *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)*⁵⁵⁷, Trybunał uznał się właściwym do oceny skargi na orzeczenie sądu krajowego odmawiające wznowienia postępowania w następstwie wyroku Trybunału. Trybunał oparł się głównie na tym, że podstawy oddalenia wniosku były nowe i stanowiły

⁵⁵¹ Decyzja ETPC z 10.1.1996 r. w sprawie 25326/03, *Patera v. Czechy*, decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 12.10.1994 r. w sprawie 20338/92, *Chappex v. Szwajcaria*.

⁵⁵² *Ibidem*.

⁵⁵³ Wyrok ETPC w sprawie *Verein gegen Tierfabriken Schweiz v. Szwajcaria* (nr 2), (WI)....; decyzje ETPC z 7.4.2009 r. w zakresie dopuszczalności sprawy 43580/04, *Hakkar v. Francja*; z 23.11.1999 r. w sprawie 53470/99, *Mehemi v. Francja* (nr 2), § 43; wyroki ETPC: z 25.10.2001 r. w sprawie 44531/98, *Rongoni v. Włochy*, § 13; z 15.2.2000 r. w sprawie 38498/97, *Rando v. Włochy*, § 17.

⁵⁵⁴ Wyrok ETPC z 11.10.2011 r. w sprawie 5056/10, *Emre v. Szwajcaria* (nr 2); decyzja ETPC z 17.1.2002 r. w sprawie 53440/99, *Hertel v. Szwajcaria*.

⁵⁵⁵ Wyroki ETPC: z 18.10.2011 r. w sprawach 41561/07 i 20972/08, *The United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN i Inni v. Bułgaria* (nr 2); z 26.7.2011 r. w sprawie 29157/09, *Liu v. Rosja* (nr 2).

⁵⁵⁶ Wyroki ETPC: z 15.11.2011 r. z 23687/05, *Ivančoc i Inni v. Mołdawia i Rosja* w zakresie trwającego pozbawienia wolności; z 10.4.2008 r. w sprawie 21071/05, *Wasserman v. Rosja* (nr 2), §§ 36-37, w zakresie niewykonania wyroku krajowego; w sprawie *Rongoni v. Włochy*.... § 13, w sprawie przewlekłości postępowania.

⁵⁵⁷ Wyrok ETPC w sprawie *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)*...

nową okoliczność mogącą dać podstawę do stwierdzenia nowego naruszenia Konwencji⁵⁵⁸. Wziął również pod uwagę okoliczność, że Komitet Ministrów zakończył już procedurę nadzoru wykonania wyroku Trybunału bez brania pod uwagę odmowy wznowienia postępowania, gdyż nie został poinformowany o tym orzeczeniu. W ocenie Trybunału, odmowa stanowiła nową okoliczność⁵⁵⁹. Podobnie, w wyroku w sprawie Emre⁵⁶⁰, Trybunał uznał, że nowy wyrok wydany po wznowieniu postępowania, w którym sąd krajowy wyważył na nowo kolidujące ze sobą interesy, stanowił nową okoliczność. Zauważył w tym zakresie, że procedura wykonania wyroku przed Komitetem Ministrów jeszcze się nie zaczęła.

Podobne skargi były jednak oddalane w sprawach Schelling⁵⁶¹ oraz Steck-Risch i Inni⁵⁶², ponieważ Trybunał uznał, że orzeczenia sądów oddalające wnioski o wznowienie postępowania nie zostały oparte albo nie były związane z odpowiednimi nowymi podstawami, mogącymi dać oparcie dla stwierdzenia nowego naruszenia Konwencji. W sprawie Steck-Risch Trybunał zauważył nawet, że Komitet Ministrów zakończył nadzór nad wykonaniem wcześniejszego wyroku Trybunału zanim odmówiono wznowienia postępowania, bez brania pod uwagę okoliczności, że wniosek o wznowienie mógł zostać złożony. Nie zmieniło to jednak jego spojrzenia na dopuszczalność skargi.

W wyroku Bochan przeciwko Ukrainie (nr 2)⁵⁶³, Trybunał podkreślił, że skarga częściowo odnosi się do braku odpowiedniego wykonania poprzedniego wyroku ETPC (nierozpoznanie ważności materiału dowodowego, na których oparto kwestionowane decyzje sądów krajowych), w związku z czym uznał ją w tym zakresie za niedopuszczalną⁵⁶⁴. Trybunał wziął jednak pod uwagę, że nowa skarga podniosła również kwestie związane z nowym postępowaniem przed Sądem Najwyższym wszczętym poprzez wniesienie „środka odwoławczego uzasadnionego wyjątkowymi okolicznościami” w zakresie jego rzetelności (uzasadnienie SN było sprzeczne z ustaleniami poczynionymi przez Trybunał w wyroku z 2007 r.). Nowa skarga dotyczyła więc sposobu, w jaki wydano orzeczenie Sądu Najwyższego w 2008 r., a nie skuteczności implementacji wyroku ETPC przez państwo-stronę. Stanowiła więc nową okoliczność („nowy problem”) w sprawie, do tej pory przez Trybunał nie rozpoznawaną.

Rozpoznając skargę, Wielka Izba jednomyślnie stwierdziła naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji, uznając iż nie ma potrzeby oddzielnego rozpoznawania zarzutu pod art. 1 Protokołu 1 Konwencji. Trybunał podkreślił, że mimo iż prawo ukraińskie przewiduje możliwość wznowienia

⁵⁵⁸ *Ibidem*, § 65.

⁵⁵⁹ *Ibidem*, § 67.

⁵⁶⁰ wyrok ETPC w sprawie Emre v. Szwajcaria (nr 2)...

⁵⁶¹ Decyzja ETPC z 16.9.2010 r. w sprawie 46128, Schelling v. Austria (nr 2).

⁵⁶² Decyzja ETPC z 11.5.2010 r. w sprawie 629061/08, Steck-Risch i Inni v. Liechtenstein.

⁵⁶³ Wyrok ETPC z 5.2.2015 r. w sprawie 22251/08, Bochan v. Ukraina (nr 2), (VI).

⁵⁶⁴ *Ibidem*, § 35.

postępowania w wyjątkowych okolicznościach, do których zalicza się m.in. orzeczenie międzynarodowego organu ochrony praw człowieka stwierdzające naruszenie praw człowieka w postępowaniu będącym przedmiotem jego oceny, ukraiński Sąd Najwyższy odmówił wznowienia postępowania w sposób arbitralny. W konsekwencji, skarżące odmówiono dostępu do sądu, a tym samym dopuszczono się rażącego naruszenia art. 6 Konwencji, gwarantującego prawo do rzetelnego postępowania.

Na tle niniejszej sprawy ETPC doszedł do niezwykle interesujących i ważnych wniosków. Przede wszystkim, posłużył się art. 6 Konwencji jako wzorcem kontroli rzetelności postępowań mających charakter nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Trybunał przypomniał wagę, jaką odgrywa dla skuteczności systemu konwencyjnego, wprowadzenie w systemach krajowych procedur pozwalających na ponowne rozpoznanie sprawy z uwagi na stwierdzenie naruszenia art. 6 Konwencji. Przyznał, że podobne procedury mogą stać się ważnym elementem wykonania wyroków, zgodnie z art. 46 Konwencji oraz, że wprowadzając je państwo-strona okazuje swoje związanie Konwencją oraz orzecznictwem ETPC. Trybunał przywołał Zalecenie Rec(2000)2 Komitetu Ministrów, w którym zachęcono państwa-strony Konwencji do czuwania nad zapewnieniem odpowiednich możliwości wznowienia postępowania w porządku krajowym w sytuacji, gdy ETPC stwierdzi naruszenie Konwencji.

W zupełnie innym kierunku idzie jednak ostatni wyrok Wielkiej Izby Trybunału w sprawie *Moreira Ferreira przeciwko Portugalii* (nr 2)⁵⁶⁵. Skarżąca zarzucała, że portugalski Sąd Najwyższy odrzucił jej wniosek o wznowienie postępowania karnego, pomimo zalecenia wynikającego z wyroku ETPC w jej sprawie (Trybunał zawarł bowiem klauzulę wznowieniową)⁵⁶⁶. Trybunał wskazał pierwotnie, iż kwestia odpowiedzialności karnej skarżącej nie może być ustalona przez sąd apelacyjny bez bezpośredniego jej przesłuchania, w szczególności, że wyrok sądu I instancji odbiegł od wniosków wynikających z opinii biegłych psychiatrów bez uzasadnienia. Dodał, że ponowne rozpoznanie sprawy powinno zakładać ponowne przesłuchanie skarżącej. Powyższe czynniki doprowadziły ETPC do wniosku, że przed sądem apelacyjnym powinna się odbyć rozprawa⁵⁶⁷. W tym samym wyroku Trybunał podkreślił, że ponowne rozpoznanie czy wznowienie postępowania, jeśli o to się wnosi, stanowi co do zasady odpowiednią formę usunięcia naruszenia. Powołał się przy tym na treść art. 449 portugalskiego Kodeksu postępowania karnego, pozwalającego na wznowienie postępowania karnego na podstawie ostatecznego orzeczenia ETPC stwierdzającego naruszenie podstawowych praw i wolności. Zgodnie z tym przepisem można wznowić postępowanie, jeżeli wyrok skazujący jest niezgodny z wyrokiem wiążącym Portugalie wydanym przez międzynarodowe władze albo jeżeli taki wyrok zawiera poważne wątpliwości co do ważności przedmiotowego

⁵⁶⁵ Wyrok ETPC z 11.7.2017 r. w sprawie nr 19867/12, *Moreira Ferreira v. Portugalia* (nr 2) (WI).

⁵⁶⁶ Wyrok ETPC z 5.7.2011 r. w sprawie nr 19808/08, *Moreira Ferreira v. Portugalia*.

⁵⁶⁷ *Ibidem*, § 34-35.

skazania. Jednocześnie zastrzegł jednak, że podjęcie konkretnych środków celem wypełnienia obowiązków wynikających z Konwencji zależy od okoliczności indywidualnej sprawy i musi być wykładane zgodnie postanowieniami wyroku Trybunału w danej sprawie⁵⁶⁸. Tym samym Trybunał zauważył, że sama wypłata słusznego zadośćuczynienia nie jest wystarczająca, gdyż naruszono skarżącej gwarancje wynikające z art. 6. Dlatego nie przesądzając wyniku sprawy, Trybunał zasugerował rozpoznanie na rozprawie sprawy skarżącej przez sąd apelacyjny⁵⁶⁹.

W konsekwencji, skarżąca złożyła wniosek o wznowienie postępowania karnego na podstawie art 449 § 1 (g) portugalskiego k.p.k. Portugalski Sąd Najwyższy odrzucił jednak wniosek, uzasadniając to m.in. tym, że ETPC nie może spekulować co do tego, jaką decyzję podjąłby sąd apelacyjny, gdyby sprawa została rozpoznana na rozprawie, a nie na posiedzeniu niejawnym, a w szczególności, czy doszłoby do skazania i jakiego. W ocenie portugalskiego Sądu Najwyższego, wyrok skazujący był zgodny z Konwencją. Podkreślił przy tym, że nie zawsze jest możliwe wznowienie postępowania zgodnie z prawem krajowym, jak w niniejszej sprawie; Trybunał wówczas nakłada na państwo obowiązek zapłaty słusznego zadośćuczynienia nie w związku z usunięciem rzetelności skazania, lecz błędu w postępowaniu naruszającego prawa skarżącej do obrony⁵⁷⁰.

W pierwszej kolejności Trybunał dokonując oceny portugalskiej regulacji wznowienia postępowania na podstawie wiążącego wyroku organu międzynarodowego, wskazał, że ograniczenie sytuacji, w jakich może dojść do wznowienia, nie stanowi samo przez się o jego arbitralności. Podkreślił, że w uzasadnieniu orzeczenia sądu krajowego odniesiono się do wszystkich zarzutów podniesionych przez skarżącą, a proceduralne błędy nie dają podstawy w portugalskim prawie do wznowienia postępowania. Trybunał wskazał również, że powyższa wykładnia jest wsparta ugruntowanym orzecznictwem ETPC, zgodnie z którym Konwencja nie gwarantuje prawa do wznowienia postępowania. Podobnie jak w sprawie *Bochan przeciwko Ukrainie* (nr 2) zaznaczył, że nie istnieje w tym zakresie konsensus pośród państw członkowskich Rady Europy. Stwierdzenie naruszenia nie tworzy sytuacji ciągłej ani nie nakłada co do zasady na państwo-stronę trwałego obowiązku proceduralnego. Analiza pierwszego wyroku Trybunału oraz użycie w klauzuli wznowieniowej słów „co do zasady” czy „mimo to”, wskazuje, że Trybunał powstrzymał się od wydania wiążących wskazówek co do sposobu wykonania wyroku, pozostawiając w ten sposób państwu szeroki margines oceny. Wznowienie pozostało jedynie najbardziej pożądaną opcją, z której państwo nie skorzystało, zgodnie ze swoim prawem i na podstawie okoliczności sprawy. W ocenie ETPC, odmowa wznowienia postępowania nie była arbitralna, uznając że sędziowie Sądu Najwyższego nie dokonali błędnej oceny jego pierwszego wyroku. Skarżone

⁵⁶⁸ *Ibidem*, § 41.

⁵⁶⁹ *Ibidem*, § 42.

⁵⁷⁰ Zob. wyrok ETPC w sprawie *Moreira Ferreira v. Portugalia* (nr 2)...§ 26.

orzeczenie nie może być więc uznane za „odmowę dostępu do sądu”⁵⁷¹. Na koniec Trybunał podkreślił, że powyższe rozważania nie zmniejszają wagi zagwarantowania procedur wznowieniowych w sytuacji naruszenia art. 6 Konwencji. Tego typu procedury są bowiem ważnym aspektem wykonania wyroków ETPC i ich przestrzeganie ukazuje podporządkowanie kraju Konwencji i orzecznictwu Trybunału⁵⁷².

W tradycyjnym podejściu Trybunał utrzymywał, że żadne prawo wymienione w Konwencji (przede wszystkim art. 6) nie stanowi o możliwości wznowienia postępowania⁵⁷³. W związku z tym ETPC nie jest właściwy materialnie do rozpoznawania skarg na odmowę wznowienia postępowania karnego w sprawie, ponieważ chodzi o fazę postępowania, w której sprawca nie może być postrzegany jako „oskarżony o czyn karalny”. Dopiero nowe postępowanie przeprowadzone na skutek wznowienia podlega ochronie z punktu widzenia Konwencji. Potwierdza to utrwalone orzecznictwo Trybunału⁵⁷⁴.

Wyrok Wielkiej Izby w sprawie *Moreira Ferreira* (nr 2) należy ocenić krytycznie, w szczególności z perspektywy skutków niewykonania tzw. klauzuli wznowieniowej przez sąd krajowy i jego skutków. Stanowi on krok wstecz w zakresie określenia roli ETPC w nadzorze nad wykonaniem klauzuli wznowieniowej zawartej w jego wyroku.

Jak już wspomniano, w 2015 r. Trybunał stwierdził, że art. 6 Konwencji nie znajduje zastosowania do nadzwyczajnych środków zaskarżenia zmierzających do wznowienia prawomocnie zakończonego postępowania sądowego, chyba że z uwagi na charakter, stopień i szczególne cechy postępowania wznowieniowego w danym systemie prawa krajowego, będzie objęty ochroną z punktu widzenia art. 6 Konwencji a strony uzyskają gwarancje rzetelnego procesu⁵⁷⁵. Powyższą zasadę odniesiono również do postępowania karnego⁵⁷⁶. ETPC uznał, że Sąd Najwyższy, wyłączając wyjaśnienia złożone przez oskarżonego pod nieobecność swojego obrońcy z materiału dowodowego po stwierdzeniu przez Trybunał strasburski naruszenia Konwencji, dokonał oceny pozostałego materiału dowodowego i utrzymał wyrok skazujący w mocy. Trybunał zrównał tę sytuację z zaistniałą w sprawie *Bochan* (nr 2) i stwierdził, że art. 6 Konwencji znajdował zastosowanie biorąc pod uwagę fakt, że Sąd Najwyższy dokonywał ponownego rozpoznania sprawy skarżącego na nowych podstawach związanych z wykładnią wyroku ETPC, pomimo iż nie zmienił się wynik w sprawie (skazanie). Dlatego przedmiotowe postępowanie dotyczyło ustalenia zasadności oskarżenia w wytoczonej przeciwko skarżącemu sprawie karnej w rozumieniu art. 6 Konwencji. Ponowna ocena

⁵⁷¹ *Ibidem*, § 85-98.

⁵⁷² *Ibidem*, § 99.

⁵⁷³ Zob. decyzja ETPC z 6.7.1999 r. w sprawie nr 34158/96, *Zawadzki v. Polska* oraz wyrok ETPC z 10.4.2001 r. w sprawie nr 36445/97, *Sablou v. Belgia*, § 86.

⁵⁷⁴ Wyrok ETPC z 20.7.2004 r. w sprawie nr 50178/99, *Nikitin v. Rosja*, § 60; por. również wyrok ETPC w sprawie *Bochan v. Ukraina* (nr 2)...

⁵⁷⁵ Wyrok ETPC w sprawie *Bochan v. Ukraina* (nr 2), (WI), § 50.

⁵⁷⁶ Wyrok ETPC z 30.4.2015 r. w sprawie nr 66338/09, *Yaremenko v. Ukraina* (nr 2).

stanowiła więc nową informację w kontekście kolejnej skargi do Trybunału, która nie została uznana za niedopuszczalną.

W sprawie *Moreira Ferreira* ETPC poszedł jeszcze dalej, w zasadzie uznając pełne zastosowanie art. 6 Konwencji również do nadzwyczajnych środków zaskarżenia, w tym do wniosku o wznowienie postępowania⁵⁷⁷. Towarzyszy temu uznanie, że Trybunał ma kompetencje do nadzorowania niewykonania swoich wyroków w sytuacji, gdy sąd krajowy odmawia wznowienia postępowania karnego po uprzednim stwierdzeniu naruszenia Konwencji. W tym wypadku nadzór Komitetu Ministrów nad egzekucją wyroku nie oznacza, że środki podjęte przez państwo, by wykonać wyrok Trybunału nie mogą stanowić nowego problemu w świetle Konwencji i stać się przedmiotem nowej skargi, którą zajmie się Trybunał.

Z takim stanowiskiem nie zgadza się sędzia G. Raimondi, wskazując, że treść art. 46 Konwencji czyni Komitet Ministrów, jako organ polityczny, jest jedynym upoważnionym do wykonywania wyroków Trybunału. Dlatego Trybunał nie jest właściwy w tym zakresie⁵⁷⁸. Tego typu stwierdzenie uznać należy jednak za niezbyt fortunne, ponieważ zaprzecza całemu dotychczasowemu orzecnictwu ETPC w odniesieniu do art. 46 Konwencji.

Przypomnieć należy, że w sprawie *Emre* (nr 2)⁵⁷⁹, gdzie Trybunał przyznał, że ma kompetencję w zakresie wykonania swoich wyroków pomimo faktu, że Szwajcarski Sąd Federalny uwzględnił wnioski o wznowienie i zmienił środek karny. W sprawie tej Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 w związku z art. 46 Konwencji z uwagi na fakt, że Sąd Federalny źle zinterpretował pierwszy wyrok Trybunału⁵⁸⁰.

Wyrok w sprawie *Moreira Ferreira* (nr 2) budzi zdziwienie przede wszystkim dlatego, że w pewien sposób czyni jeszcze mniej przejrzystym stanowisko ETPC, które do tej pory ewoluowało w kierunku zapewnienia jak najszerzej możliwości *restitutio in integrum* poprzez zamieszczanie klauzul wznowieniowych w swoich rozstrzygnięciach. Dotychczas stał na stanowisku, że zawarcie klauzuli wznowieniowej obliguje sądy krajowe nieformalnie do wznowienia postępowania. Do tej pory Trybunał stopniowo, lecz wyraźnie, wzmacniał swoje stanowisko, dając sobie prawo do wskazania najlepszego w jego ocenie środka indywidualnego i wydawało się, że towarzyszy temu obowiązek państwa wykonania wyroku poprzez wznowienie postępowania. Wyrok *Moreira Ferreira* (nr 2) zrywa niejako z tym poglądem, powiększając i tak duży margines oceny państwa w tym zakresie. Nie budzi wątpliwości stwierdzenie, że nieprzesłuchanie skarżącej stanowiło naruszenie

⁵⁷⁷ Wyrok ETPC w sprawie *Moreira Ferreira v. Portugalia* (nr 2)... § 72; por. również Rezolucję KMRE DH (2004) 31 w sprawie *Sadak, Zana, Dogan i Dicle v. Turcja*, zgodnie z którymi państwa muszą zagwarantować zasadę domniemania niewinności oraz zasady dotyczące tymczasowego aresztowania w czasie procedury wznowieniowej. Innymi słowy art. 5 i 6 Konwencji mają zastosowanie do decyzji o wznowieniu postępowania karnego.

⁵⁷⁸ G. Raimondi, Zdanie odrębne w sprawie *Moreira Ferreira v. Portugalia* (nr 2)... pkt 4.

⁵⁷⁹ Wyrok ETPC z 11.10.2011 r. w sprawie nr 5056/10, *Emre v. Szwajcaria* (nr 2).

⁵⁸⁰ Wyrok ETPC z 22.5.2008 r. w sprawie nr 42034/04, *Emre v. Szwajcaria*.

jej prawa dostępu do sądu, które mogło być naprawione poprzez wysłuchanie jej we wznowionym postępowaniu, niezależnie od ostatecznego wyniku postępowania karnego. Takie stanowisko Trybunału jest zupełnie niezrozumiałe, zwłaszcza że wznowienie postępowania w tym zakresie dawało szansę na urzeczywistnienie zasady bezpośredniości procesu karnego, usuwając uchybienie rzutującego na jego rzetelność.

Wyrok zapadł minimalną większością 9 do 8, co wskazuje na dużą rozbieżność w stanowiskach sędziów. Nie sposób jednak nie dostrzec słabości Trybunału, który w ten sposób pozbawia się możliwości wpływu na wybór sposobu wykonania swojego rozstrzygnięcia. Podkreśla bowiem, że jego wyroki mają charakter deklaratoryjny. Zapomina jednak, że w swojej praktyce potrafił zamieszczać klauzule wznowieniowe w części operatywnej wyroku. Trzeba zgodzić się z poglądem wygłoszonym w zdaniu odrębnym przez P. Pinto de Albuquerque, że wyroki Trybunału nie mają tylko deklaratoryjnego charakteru. Orzecznictwo ETPC w zakresie art. 46 Konwencji nie jest skostniałe, zapewniając dzisiaj, jeśli to konieczne, indywidualne skutki prawne wyroków Trybunału w krajowym porządku prawnym danego państwa, łącznie z ponownym rozpoznaniem czy wznowieniem postępowania karnego⁵⁸¹. Jak słusznie zauważył P. Pinto de Albuquerque, większość nie doceniła „wiążącego znaczenia” klauzuli Öcalan, która „nie pozostała skostniała w przeszłości, zapewniając dzisiaj, tam gdzie to konieczne, imperatywne, indywidualne skutki prawne wyrokom Trybunału w krajowym porządku prawnym danego państwa”⁵⁸². Portugalski sędzia idzie dalej, wskazując, że wyroki Trybunału są wiążące w całości, bez względu na to gdzie wskazano środki naprawcze – czy to w operatywnej części wyroku, czy w uzasadnieniu – wszystkie mają taką samą moc prawą bez względu na ich sformułowanie⁵⁸³. Niestety brakuje w tym zakresie spójności, co może odbić się również w procedurze nadzoru Komitetu Ministrów nad wykonaniem rozstrzygnięcia.

P. Pinto de Albuquerque, który krytykuje większość za „samoograniczenie władzy wykładniczej Trybunału” opartym na czysto formalistycznym sprawdzeniu wykładni zastosowanej przez portugalski Sąd Najwyższy w stosunku do wyroku Izby⁵⁸⁴. W konsekwencji można by uznać, że Trybunał nie jest organem sądowym, gdyż nie jest kompetentny do zarządzenia środka indywidualnego celem usunięcia naruszenia Konwencji w postaci wznowienia postępowania oraz do wykładania swojego własnego wyroku w sytuacji złożenia nowej skargi na tej podstawie, że wyrok ETPC nie został wykonany⁵⁸⁵. Z kolei zdaniem G. Raimondiego, mogłoby to stanowić potencjalne wkroczenie w kompetencje Komitetu Ministrów, zakłócając równowagę i podział władz w tym pod Konwencją⁵⁸⁶.

⁵⁸¹ P. Pinto de Albuquerque, Zdanie odrębne do wyroku *Moreira Ferreira v. Portugalia* (nr 2), pkt 57.

⁵⁸² *Ibidem*.

⁵⁸³ *Ibidem*, pkt. 17.

⁵⁸⁴ P. Pinto de Albuquerque, Zdanie odrębne do wyroku *Moreira Ferreira v. Portugalia* (nr 2), pkt 55.

⁵⁸⁵ *Ibidem*, pkt 56.

⁵⁸⁶ G. Raimondi, Zdanie odrębne do wyroku *Moreira Ferreira* (nr 2), pkt 30.

Stanowisko G. Raimondiego trudno uznać za zasadne, biorąc pod uwagę oczekiwanie przez Komitet Ministrów i Sekcję Wykonywania Wyroków dawania bardziej szczegółowych wskazówek przez Trybunał co do wykonania jego wyroków, co w pewien sposób kształtuje ramy dyskusji w Komitecie oraz ogranicza ryzyko zaciemnienia czy ograniczenia wykonania. Również trudno by wskazywanie klauzul wznowieniowych ograniczało zasadę subsydiarności. Wręcz przeciwnie, pozwala to sądom krajowym łatwiej interpretować wyroki Trybunału. Dodatkowo wzrost liczby niewykonywanych wyroków powinien motywować Trybunał do kontynuowania swojego bezpośredniego podejścia, nawet jeśli w ten sposób towarzyszy Komitetowi Ministrów w implementacji jego wyroków. Niestety wyrok w sprawie *Moreira Ferreira* (nr 2) zawiera raczej wiele wykluczających się wskazówek i interpretacji niż jasny kierunek w jakim ma zmierzać orzecznictwo. Niestety, ten kierunek został utrzymany w sprawie *Kontalexis* przeciwko Grecji (nr 2)⁵⁸⁷.

⁵⁸⁷ Wyrok ETPC z 6.9.2018 r. w sprawie nr 29321/13, *Kontalexis v. Grecja*.

Rozdział V.

Rozstrzygnięcie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w rozumieniu art. 540 § 3 k.p.k.

➔ 1. Źródło mocy wiążącej rozstrzygnięcia ETPC

Jest oczywiste, że wyroki i decyzje pozostają jedynie słowami na papierze póki nie zostaną wykonane. Tylko w drodze wykonania powyższe rozstrzygnięcia mogą przyczynić się do realizacji objętych nimi praw⁵⁸⁸. Każdorazowe zakwestionowanie zgodności z Konwencją prawa krajowego czy krajowej praktyki sądowej stanowi duże „nadszarpnięcie autorytetu państwa”⁵⁸⁹. Istotne znaczenie ma więc reakcja krajowego porządku prawnego na rozstrzygnięcia ETPC oraz istnienie odpowiedniego mechanizmu ich wykonania. Pytanie jakie się pojawia w związku z tym sprowadza się do wątpliwości, co jest źródłem mocy wiążącej rozstrzygnięcia Trybunału w polskim porządku prawnym.

Na wstępie należy podkreślić, że obowiązek państwa zapewnienia skuteczności prawa międzynarodowego w krajowym systemie prawnym zakorzeniony jest w zasadzie *pacta sunt servanda*, a także wynika z prymatu prawa międzynarodowego w stosunku do prawa krajowego. Prawo międzynarodowe stworzyło w tym celu pewne mechanizmy, które pozwalają na działanie tych zasad w sferze prawa krajowego⁵⁹⁰. Zgodnie z cytowanym już wyrokiem Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej z 13.9.1928 r. w sprawie Fabryki w Chorzowie: „(...) jest zasadą prawa międzynarodowego, że każde naruszenie jego zobowiązań pociąga za sobą obowiązek reparacji (...) reparaacja jest nieodłącznym następstwem uchybienia stosowania konwencji, i nie ma potrzeby, aby o obowiązku tym stanowiła sama konwencja. Istnienie zasady ustanawiającej zobowiązanie do dokonania reparacji, jest elementem pozytywnego prawa międzynarodowego, i fakt ten nie był nigdy kwestionowany (...)”⁵⁹¹

Ponieważ źródłem obowiązku wykonania rozstrzygnięcia ETPC jest prawo międzynarodowe, to znajdują tu zastosowanie ogólne przepisy i zasady prawa międzynarodowego dotyczące wykonywania obowiązków prawnomiędzynarodowych. W myśl art. 26 KPT „Każdy będący w mocy traktat

⁵⁸⁸ E. Mottershaw, R. Murray, National Responses to Human Rights Judgments: The Need for Government Co-ordination and Implementation, *European Human Rights Law Review* 2012, Nr 6, s. 639.

⁵⁸⁹ A. Bojańczyk, Podważenie prawomocnego wyroku sądu karnego przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (ETPCz). Próba zarysu zagadnienia – Część I, *Pal.* 2001, Nr 5-6, s. 154.

⁵⁹⁰ W. Czaplirski, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 1999, s. 387.

⁵⁹¹ Zob. *Recueil des arrêts* NN 6, 7, 8, 11 i 13 z 25.5.1925, 25.5.1926, 26.7.1927, 16.12.1927 i 13.9.1928.

wiąże jego strony i powinien być przez nie wykonywany w dobrej wierze”. Zgodnie zaś z art. 27 zd. 1 KPT państwa nie mogą uzasadniać niewykonywania obowiązków wynikających z prawa międzynarodowego przeszkodami wynikającymi z prawa krajowego. Dlatego prawo krajowe nie może stanowić bariery dla niewykonania albo nienależytego wykonania ostatecznego wyroku Trybunału. Ponieważ KPT nie określa w jaki sposób zapewnić nadrzędność prawa międzynarodowego w krajowym porządku prawnym, ustawodawca ma tu całkowitą swobodę w zakresie określenia sposobu wykonania swoich międzynarodowych zobowiązań⁵⁹², poprzez wybór odpowiednich technik i metod zapewniających skuteczność prawa międzynarodowego.

Jak słusznie zauważa M. Balcerzak, rozstrzygnięcia ETPC nie stanowią źródła i podstawy odpowiedzialności państwa; jest nim natomiast akt międzynarodowo bezprawny wynikający z naruszenia zobowiązania międzynarodowego przypisywalnego państwu. Dopiero jednak wniesienie skargi indywidualnej lub międzypaństwowej powoduje, że ETPC może orzec o odpowiedzialności państwa-strony⁵⁹³.

Konwencja zawiera normy zobowiązujące państwa do określonych działań lub zaniechań w związku z funkcjonowaniem mechanizmu kontrolnego (ang. *implementing rules*, fr. *les regles de mise en oeuvre*). Są to zobowiązania implementacyjne⁵⁹⁴. Wyrażona w art. 9 Konstytucji RP zasada, że Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego, stanowi „obowiązującą wytyczną dla organów państwa i innych podmiotów, orientując je na prawo międzynarodowe, wskazując na konieczność jego przestrzegania, czy to w procesie prawotwórczym czy decyzyjnym”⁵⁹⁵. Wspomniany art. 9 pełni przy tym funkcje: umacniania pozycji prawa międzynarodowego w stosunkach krajowych poprzez jego stosowanie przez organy władzy, wykładania przepisów w duchu przyjaznym prawu międzynarodowemu oraz objęcia konstytucyjnym obowiązkiem przestrzegania umów międzynarodowych norm nieobjętych innymi przepisami Konstytucji⁵⁹⁶.

Konwencja ma szczególne miejsce i status w krajowym porządku prawnym⁵⁹⁷ – jako ratyfikowana umowa międzynarodowa należy do źródeł prawa powszechnie obowiązującego (art. 87 Konstytucji RP). Zgodnie z art. 91 ust. 1 Konstytucji, ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy.

⁵⁹² *Ibidem*, s. 388.

⁵⁹³ M. Balcerzak, Odpowiedzialność państwa-strony Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Toruń 2013, s. 286.

⁵⁹⁴ *Ibidem*, s. 61.

⁵⁹⁵ A. Wasilkowski, Miejsce umów międzynarodowych wedle nowej Konstytucji RP, Prz. Leg. 1997 Nr 2 s. 32.

⁵⁹⁶ K. Wójtowicz, Komentarz do art. 9 Konstytucji RP w: M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP, t. 1, Komentarz. Art. 1-86, Warszawa 2016, Nb 16-18, s. 328-329.

⁵⁹⁷ L. Garlicki, Zakres zobowiązań państwa..., s. 122; L. Garlicki, Obowiązki Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w porządku prawnym Rzeczypospolitej Polskiej, Biuletyn Informacji Rady Europy 2003 nr 3; M. Masternak-Kubiak, Przestrzeganie prawa międzynarodowego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków 2003; A. Wyrozumska, Umowa międzynarodowa. Teoria i praktyka, Warszawa 2006.

Konwencja stanowi część polskiego porządku prawnego, z uwagi na jej ratyfikację przez Rzeczpospolitą Polską za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie⁵⁹⁸. Co prawda, zgoda na ratyfikację Konwencji nie została wyrażona w ustawie, ale norma blankietowa wyrażona w art. 241 ust. 1 Konstytucji RP przesądziła o jednorazowym włączeniu Konwencji do polskiego porządku prawnego (chodzi o ratyfikowane umowy międzynarodowe zawarte przez Polskę na podstawie wówczas obowiązujących przepisów)⁵⁹⁹. Konwencja spełnia wymogi ratyfikowanej umowy międzynarodowej i aktualnie uważana jest za najważniejszą umowę międzynarodową dotyczącą praw człowieka, która została ratyfikowana przez Polskę⁶⁰⁰.

Postanowienia Konwencji stanowią zatem wskazówkę interpretacyjną przy wykładni przepisów prawa wewnętrznego, a także bezpośrednią podstawę rozstrzygnięć organów krajowych, przy założeniu jednak, że pozwala na to ich charakter. Przy bezpośrednim stosowaniu Konwencji konieczne jest uwzględnienie znaczenia oraz wykładni, jakie tym normom nadało orzecznictwo ETPC. To Trybunał strasburski jest jedynym organem właściwym do stosowania i interpretacji Konwencji (art. 32 ust 1 Konwencji). Ma to istotne znaczenie przy odczytywaniu znaczenia norm zawartych w Konwencji. Orzecznictwo ETPC niejako nabudowało Konwencję swoją wykładnią. Konwencja ma charakter bezpośrednio wykonalny, a organy państwa, zgodnie z art. 9 Konstytucji RP, są obowiązane do jej stosowania. Zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji Konwencja ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z Konwencją. Należy jednak pamiętać, że na pełną treść Konwencji składa się nie tylko tekst wyrażony w umowie międzynarodowej, ale także orzecznictwo, którym ten tekst „obrócił” wskutek działalności ETPC⁶⁰¹.

Jak zasadnie wskazuje A. Bodnar, konstytucyjnym obowiązkiem organów państwa jest przestrzeganie praw i wolności człowieka w każdym ich aspekcie (materialnym oraz proceduralnym). Powołuje się przy tym na preambułę do Konstytucji, która stanowi, że cele państwowości jest zagwarantowanie „na zawsze” praw obywatelskich. Biorąc pod uwagę fakt, że umowy międzynarodowe dotyczące praw człowieka zmierzają do ich ochrony, to państwo powinno podejmować przez swoje organy wszelkie działania na rzecz pełnej realizacji praw materialnych zawartych w tych umowach oraz ich skutecznego wyegzekwowania. Każde działanie zmierzające do nieprzebrania tych umów nie leży w interesie państwa polskiego i „stanowiłoby sprzeniewierzenie się jego interesom”⁶⁰².

Mając na uwadze powyższe, powstaje problem związania sądu karnego rozstrzygnięciem ETPC. Zgodnie z art. 8 § 1 k.p.k. sąd rozstrzyga samodzielnie zagadnienia faktyczne i prawne i nie

⁵⁹⁸ Zob. art. 1 ustawy z dnia 2.10.1992 r. o ratyfikacji Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz. U. Nr 85, poz. 427 oraz oświadczenie rządowe z dnia 7.4.1993 r., Dz. U. Nr 61, poz. 285

⁵⁹⁹ R. Kwiecień, Miejsce umów międzynarodowych w porządku prawnym państwa polskiego, Warszawa 2000, s.119.

⁶⁰⁰ A. Bodnar, Wykonywanie orzeczeń..., s. 46.

⁶⁰¹ L. Garlicki, Konstytucja Rzeczypospolitej..., s. 45.

⁶⁰² A. Bodnar, Wykonywanie orzeczeń..., s. 48-50.

jest związany rozstrzygnięciem innego sądu i organu. Wyjątek od tej zasady sformułowany został w § 2 wskazanego przepisu i dotyczy rozstrzygnięć sądu kształtujących prawo lub stosunek prawny. Ponieważ orzeczenia Trybunału strasburskiego mają charakter deklaracyjny, powyższy wyjątek zasadniczo ich nie dotyczy⁶⁰³. Pozostaje zatem do rozważenia kwestia, czy sąd karny może pominąć rozstrzygnięcie ETPC i nie jest nim związany.

Odpowiedź na to pytanie nie nastręcza trudności, jeżeli chodzi o wyroki ETPC. O mocy wiążącej wyroku Trybunału wspomina już sam tytuł jednostki redakcyjnej obejmującej art. 46 Konwencji. Należy bowiem pamiętać, że ostateczny wyrok Trybunału uwzględniający skargę, zgodnie z art. 46 ust. 1 Konwencji, wiąże państwo, przeciwko któremu została ona skierowana. W konsekwencji państwo nie może kwestionować stwierdzonego tym wyrokiem naruszenia praw gwarantowanych Konwencją. Odmienna wykładnia byłaby sprzeczna z sensem utworzenia oraz istnienia Trybunału, który ma zapewniać przestrzeganie zobowiązań wynikających z Konwencji i jej protokołów. W konsekwencji, zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego, pomimo braku takiego wskazania w art. 8 § 2 k.p.k., doznaje tutaj ograniczenia. W przeciwnym wypadku nie byłoby możliwe wykonanie wyroku Trybunału zgodnie z art. 46 ust. 1 Konwencji. Trudno byłoby zaakceptować pogląd, zgodnie z którym, w postępowaniu wznowionym sąd rozstrzygnąłby ponownie z naruszeniem standardów strasburskich, wynikających z orzeczenia Trybunału, na podstawie którego do wznowienia doszło⁶⁰⁴.

Sąd związany jest zatem zapatrywaniem ETPC wyrażonym w ostatecznym wyroku. Ponieważ Konwencja stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana (art. 91 ust. 1 Konstytucji), to również art. 46 ust. 1 Konwencji ma bezpośrednie zastosowanie w polskim porządku prawnym. Z uwagi na fakt, iż nie można pogodzić treści art. 8 § 2 k.p.k. z art. 46 ust. 1 Konwencji, prymat w tym wypadku, zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP należy przyznać przepisom Konwencji. Dlatego należy uznać, że art. 46 ust. 1 Konwencji stanowi wyjątek od zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego.

Obowiązek wykonania ostatecznego wyroku Trybunału wynika zatem z tego przepisu; jego źródłem są więc przepisy prawa międzynarodowego. Niemniej, wykonywanie tego prawnomiędzynarodowego obowiązku następuje zgodnie z polską procedurą, co jednak nie zmienia charakteru tego obowiązku⁶⁰⁵. Źródłem wykonania tego obowiązku nie jest więc art. 9 Konstytucji RP, pomimo jego istotnego znaczenia w procesie wykonywania, ani przepisy prawa procesowego, przewidujące możliwość wznowienia postępowania.

⁶⁰³ S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w sprawach karnych po orzeczeniu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Krajowa Rada Sądownictwa 2013, Nr 1, s. 31.

⁶⁰⁴ A. Wróbel, Komentarz do art. 46 Konwencji, w: L. Garlicki (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. II, Komentarz do artykułów 19-59 oraz Protokołów dodatkowych, Warszawa 2011, Nb 53, s. 393-394.

⁶⁰⁵ *Ibidem*.

W związku z powyższym, P. Hofmański i S. Zabłocki *de lege ferenda* postulowali wprowadzenie do Kodeksu postępowania karnego wyrażnej podstawy prawnej wskazującej na ten wyjątek, poprzez uzupełnienie katalogu zawartego w art. 8 § 2 k.p.k. Dodany fragment stanowiłby, że w sytuacji, gdy wznowienie postępowania następuje na skutek rozstrzygnięcia organu międzynarodowego, działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez RP, rozstrzygnięcie to jest w dalszym postępowaniu wiążące⁶⁰⁶. *De lege lata* jednak, celem zapewnienia przestrzegania przez Polskę zobowiązań prawnomiędzynarodowych, S. Zabłocki zaproponował, by wywieźć związanie sądu karnego z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP, który w kolizji art. 46 ust. 1 Konwencji z art. 8 § 2 k.p.k. nakazuje stosować ratyfikowaną umowę międzynarodową. Mamy więc do czynienia z pozakodeksowym wyjątkiem od zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego⁶⁰⁷.

Jak wynika z art. 540 § 3 k.p.k. podstawą wznowienia postępowania karnego jest „rozstrzygnięcie” organu międzynarodowego. Jak podkreśla się w orzecznictwie, „warunkiem zastosowania przepisu art. 540 § 3 k.p.k. jest faktyczne istnienie rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską, wydanego w sprawie skazanego, albo rozstrzygnięcia odnoszącego się do innej osoby, lecz stwierdzającego tożsamość w układzie okoliczności faktyczno-prawnych naruszenia przepisów prawa międzynarodowego. Nie jest zatem wystarczające (...) wskazanie jako naruszonych przepisów Konwencji o prawie traktatów, Traktatu o Unii Europejskiej i Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej...”⁶⁰⁸

Ponieważ w treści art. 540 § 3 k.p.k. nie wskazano żadnej konkretnej formy orzeczenia, należy dokonać analizy rozstrzygnięć ETPC pod kątem ich mocy wiążącej wobec sądu karnego. Nie budzi również wątpliwości, o czy również będzie mowa w osobnym rozdziale, brak automatyzmu w zakresie wznowienia postępowania pomimo kategoriycznego zwrotu „wznawia się”. Sąd bowiem każdorazowo będzie badał potrzebę wzruszenia prawomocnego orzeczenia sądu karnego.

Konieczne jest jednak określenie stosunku między rozstrzygnięciem ETPC, stanowiącym podstawę wniosku o wznowienie postępowania karnego a orzeczeniem sądu karnego w kwestii tego wniosku i w samym już wznowionym postępowaniu. Nie ulega wątpliwości prejudycjalny charakter tej relacji, bowiem „sąd orzekający w przedmiocie wznowienia postępowania, jak też sąd orzekający po ewentualnym wznowieniu postępowania i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania związany jest rozstrzygnięciem sądu międzynarodowego”⁶⁰⁹. Pytanie, jakie się w tym kontekście pojawia, to które rozstrzygnięcia ETPC należy traktować jako prejudykaty w procedurze wznowieniowej?

⁶⁰⁶ P. Hofmański, S. Zabłocki, Glosa do wyroku... s. 19.

⁶⁰⁷ S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w sprawach..., s. 31.

⁶⁰⁸ Postanowienie SN z 14.6.2018 r., III KO 24/18, Lex nr 2508523.

⁶⁰⁹ P. Hofmański, Nowe polskie prawo karne..., s. 68; S. Zabłocki, Postępowanie odwoławcze..., s. 322-323; S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2009, s. 674-676.

2. Wyroki

2.1. Charakter prawny wyroków Trybunału

Wyroki Trybunału w odróżnieniu od decyzji o skreśleniu skargi z listy spraw mają charakter merytoryczny. Trybunał rozstrzyga w nim bowiem o zasadności skargi. Uznając skargę za zasadną, Trybunał może zgodnie z art. 41 Konwencji przyznać skarżącemu słuszne zadośćuczynienie.

Jak wynika z brzmienia art. 46 Konwencji, wyroki mają charakter deklaratoryjny⁶¹⁰. Rozstrzygnięcie dotyczy ustalenia, czy naruszono prawo podmiotowe, zagwarantowane Konwencją, co stanowi jednocześnie naruszenie zobowiązań międzynarodowych państwa. Jednocześnie wyroki ETPC nie wywołują bezpośredniego kasatoryjnego skutku i nie prowadzą do uchylenia lub stwierdzenia nieważności orzeczeń krajowych⁶¹¹.

Zgodnie z art. 190 ust. 1 Konstytucji, wyroki ETPC nie mają mocy powszechnie obowiązującej, a swoim zakresem co do zasady obowiązują jedynie strony postępowania (skarżącego oraz skarżone państwo). Wykładnia dokonana przez ETPC nie ma mocy samoistnej⁶¹². Orzeczenie ma charakter kontroli konkretnej i wiąże się bezpośrednio z danym stanem faktycznym sprawy. ETPC bada czy objęte stanem faktycznym zachowanie państwa było arbitralne, czy mieści się w ramach dozwolonego marginesu swobody działania oraz czy jest proporcjonalne.

2.1.1. Deklaratoryjność

Sam Trybunał przyznaje, że jego wyroki mają „w istocie charakter deklaratoryjny⁶¹³”. Sentencja wyroku co do *meritum* składa się w zasadzie z dwóch części. W pierwszej odnosi się do stwierdzenia naruszenia lub jego braku. W drugiej zaś do przyznania lub nie słusznego zadośćuczynienia. Trybunał orzeka jedynie *ex post*, że określone działania lub zaniechania państwa okazały się niezgodne ze standardami konwencyjnymi zrekonstruowanymi przez ETPC w procesie orzekania. Wyrok taki nie przyznaje skarżącemu żadnych dodatkowych praw, a jedynie potwierdza już przysługujące jednostce prawa. W ten sposób nie zmienia sytuacji skarżącego, a jedynie stwierdza fakt naruszenia

⁶¹⁰ P. Grzegorzcyk, Skutki wyroków..., s. 7.

⁶¹¹ M. Ziółkowski, Wyrok ETPCz jako orzeczenie stwierdzające niezgodność z prawem prawomocnego orzeczenia sądu cywilnego, EPS 2010 nr 8 s 6; por. również M. Safjan, K. Matuszyk, Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej, Warszawa 2009, s. 123

⁶¹² P. Grzegorzcyk, Skutki wyroków ..., s. 15

⁶¹³ Wyroki ETPC: z 13.6.1979 r. w sprawie nr 6833/74, Marckx v. Belgia, § 58; z 24.1.2006 r. w sprawie nr 39437/98, Ülke v. Turcja, § 73.

Konwencji i definiuje jego zakres. Wyrok ETPC w zakresie stwierdzającym naruszenie Konwencji lub jego brak jest więc wyrokiem deklaratoryjnym⁶¹⁴.

Dla kontrastu należy wskazać, że wyrok dotyczący wypłaty zadośćuczynienia w formie pieniędzy ma charakter konstytutywny⁶¹⁵, chyba że Trybunał odrzuca wniosek o słuszne zadośćuczynienie albo stwierdza, że wystarczające jest samo stwierdzenie naruszenia. Przyznanie zadośćuczynienia to jedyny przypadek, w którym Trybunał w tak jasny i precyzyjny sposób wskazuje jak szkoda ma być naprawiona, a tym samym wyrok wykonany. Z uwagi na temat niniejszej pracy, przedmiotem zainteresowania pozostanie jedynie część wyroku dotycząca stwierdzenia naruszenia lub jego braku.

Podczas gdy prawo międzynarodowe publiczne ustanawia obowiązki państwa, to jednocześnie nie wskazuje sposobu w jaki mają zostać wykonane, a raczej cel oraz rezultat jaki ma zostać osiągnięty. Wyroki ETPC, poza sytuacją wypłaty słusznego zadośćuczynienia, nie nadają się do bezpośredniego wykonania. Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, wyrok Trybunału nie stanowi sam w sobie tytułu wykonawczego w krajowym porządku prawnym⁶¹⁶. To sądy karne, jako organy państwa zobowiązanego do wykonania rozstrzygnięcia organu międzynarodowego, korzystając z kompetencji przyznanych przez właściwe prawo krajowe dokonują wyboru odpowiednich środków w określonych ramach prawnych. Muszą dokonać zatem takiej wykładni prawa krajowego, aby skuteczna egzekucja wyroku strasburskiego była możliwa.

Państwa mają więc wolność wyboru środków, które uznają za odpowiednie, aby zapewnić wykonanie obowiązku prawnomiędzynarodowego, zgodnie ze swoim systemem prawa oraz tradycjami prawnymi. Jedynym warunkiem stawianym przez prawo międzynarodowe jest, aby cel wymagany prawem został osiągnięty przy użyciu środków na to pozwalających. Zasadą jest więc wolność wyboru środków wykonania obowiązku przestrzegania ostatecznego wyroku trybunału międzynarodowego, jeśli ten ostatni ma charakter deklaratoryjny. Jeżeli jednak wyrok stwierdzający naruszenie ma charakter konstytutywny i nakazuje zapłatę określonego zadośćuczynienia, państwo ma obowiązek jego wykonania zgodnie z wytycznymi trybunału. Trybunał, co do zasady (z coraz liczniejszymi wyjątkami) powstrzymuje się od wskazania konkretnych środków wykonania wyroku przez państwo. W ten sposób, państwo pozostaje wolne, pod nadzorem Komitetu Ministrów, w zakresie wyboru środków zmierzających do uwolnienia się od obowiązku wynikającego

⁶¹⁴ X-B. Ruedin, *Exécution des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme, Procédure, obligations des Etats, pratique et réforme*, Paris 2009, s. 85; E. Lambert-Abdelgawad, *The execution of judgments of the European Court of Human Rights*, Council of Europe Publishing 2008, s. 12, por. również P. Grzegorzczak, *Skutki wyroków...*, s. 7 i powołana tam doktryna obcojęzyczna.

⁶¹⁵ X-B, Ruedin, *Exécution...*, s. 86-87, P. Grzegorzczak, *Skutki wyroków ...*, s. 8.

⁶¹⁶ C. Mik, *Koncepcja normatywna...*, s. 285, M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego wobec kompetencji Trybunału Konstytucyjnego i Trybunałów Europejskich*, Lublin 2012, s. 355. Wyjątek stanowi tu prawo moldawskie przewidujące, że wyrok ETPC stanowi tytuł wykonawczy (szerzej o tym w rozdziale III).

z art. 46 Konwencji, pod warunkiem, że są one zgodne z konkluzjami zawartymi w wyroku⁶¹⁷. Korresponduje z tym przepisem art. 6 ust. 2 b Regulaminu Komitetu Ministrów Rady Europy, zgodnie z którym w toku procedury nadzoru nad wykonywaniem wyroku przez Wysoką Układającą się Stronę, której sprawa dotyczy, zgodnie z art. 46 ust. 2 Konwencji, Komitet Ministrów bada, jeśli zachodzi taka potrzeba, oraz biorąc pod uwagę swobodę danej Wysokiej Układającej się Strony w wyborze stosownych środków dla wykonania wyroku. Zobowiązanie państwa ma w tym wypadku charakter zobowiązania rezultatu⁶¹⁸.

Wolność wyboru środków wykonania wyroku nie jest jednak nieograniczona. Z jednej strony, środki muszą być skuteczne w zakresie usunięcia naruszenia, naprawienia szkody oraz zapobieżenia pojawieniu się takiego naruszenia w przyszłości. Z drugiej strony, musi się to odbyć pod nadzorem Komitetu Ministrów. Swoboda oceny jest więc zależna od aprobaty Komitetu Ministrów co do analizy odpowiedniości i skuteczności użytego środka. Ma to chronić przed arbitralnością w doborze środków⁶¹⁹.

W doktrynie wyróżnia się dwa poziomy w zakresie obowiązku wykonania wyroku. Pierwszy dotyczy trzech podstawowych obowiązków przestrzegania ostatecznych wyroków Trybunału, nierozłącznie związanych z zasadą *restitutio in integrum*⁶²⁰. Drugi poziom dotyczy sposobu, w jaki te obowiązki są wykonane przez państwo-stronę. Wolność wyboru środków dotyczy jedynie tego drugiego poziomu. Państwa-strony nie mają bowiem żadnej wolności wyboru w zakresie obowiązku wykonania wyroku, o którym mowa w art. 46 Konwencji (pierwszy poziom). Państwa-strony mają więc wolność wyboru środków, nawet gdy *restitutio in integrum* jest możliwe, ale tylko takich, jakie umożliwiają uzyskanie efektu w postaci przywrócenia stanu poprzedniego⁶²¹.

Wyjątkowo Trybunał, aby pomóc państwu-stronie może wskazać środki do wykonania w razie stwierdzenia naruszenia o charakterze strukturalnym. W tym kontekście, może wskazać kilka opcji wyboru, który należeć będzie do państwa. Może się jednak okazać, że charakter prawny naruszenia nie daje realnie żadnej możliwości wyboru, w związku z czym Trybunał ograniczy się

⁶¹⁷ Wyrok ETPC z 22.6.2004 r. w sprawie nr 31443/96, Broniowski v. Polska (WI), § 192: „Z art. 46 Konwencji wynika m. in., że wyrok Trybunału stwierdzający naruszenie Konwencji nakłada na pozwane państwo nie tylko prawne zobowiązanie do zapłaty skarżącym kwot zasądzonych z tytułu słusznego zadośćuczynienia na podstawie art. 41, lecz także do podjęcia, pod nadzorem Komitetu Ministrów, ogólnych, a gdy zajdzie taka potrzeba, także indywidualnych środków, które należy zastosować w krajowym porządku prawnym, aby zakończyć stan naruszenia ustalonego przez Trybunał i zadośćuczynić tak, jak to możliwe jego skutkom. Pod nadzorem Komitetu Ministrów pozwane państwo ma swobodę w wyborze środków, za pomocą których wykona zobowiązanie prawne wynikające z art. 46 Konwencji pod warunkiem, że środki takie będą zgodne z wnioskami zawartymi w wyroku Trybunału”.

⁶¹⁸ X-B, Ruedin, Exécution..., s. 88; E. Lambert-Abdelgawad, The execution..., s. 7.

⁶¹⁹ D. Krahenbuhl, La réouverture de la procédure judiciaire nationale à la suite d'un arrêt de la Cour européenne des droits de l'homme, Schulthess 2010, s. 284.

⁶²⁰ Chodzi o: zaprzestanie naruszenia prawa, zobowiązanie do zapobieżenia analogicznym naruszeniom w przyszłości oraz usunięcie skutków naruszenia. Szerzej o tym była mowa wcześniej w Rozdziale IV (podrozdział 2 „Stwierdzenie naruszenia Konwencji”).

⁶²¹ X-B, Ruedin, Exécution..., s. 90.

do wskazania jednego środka⁶²². W związku z tym Trybunał coraz częściej korzysta jednak z tzw. klauzuli wznowieniowej⁶²³.

2.1.2. Kasatoryjność

Jak wynika z art. 46 Konwencji, wyroki Trybunału nie mają charakteru kasatoryjnego. Wyroki Trybunału nie uchylają więc ani nie unieważniają aktów prawnych uznanych za niezgodne z Konwencją, w tym orzeczeń sądów krajowych. Trybunał nie jest również władny zmienić tych orzeczeń. Już w *travaux préparatoires* wskazano, że ETPC nie będzie miał kompetencji do stwierdzenia nieważności lub uchylecia decyzji wydawanych przez organy państwowe⁶²⁴. Mając na uwadze deklaratoryjny charakter wyroków, to państwo-strona jest uprawnione do podjęcia kroków koniecznych do wykonania wyroku. Nawet wyjątkowe wskazanie przez Trybunał odpowiednich środków, nie prowadzi do takiego skutku, a jedynie wymaga od państwa, aby je podjęła.

Trybunał Konstytucyjny wskazał, że „skutki orzeczenia o stwierdzeniu naruszenia praw człowieka wyczerpują się bezpośrednio w ukształtowaniu w samym orzeczeniu ETPCz powinności między wnioskodawcą a państwem, którego władze dopuściły się naruszenia. Dotyczy to – po pierwsze – stwierdzenia, czy wobec wnioskodawcy naruszono któreś z praw człowieka wynikające z konwencji europejskiej. Po drugie – bezpośrednim skutkiem jest przyznanie (fakultatywne) odszkodowania za takie naruszenie. Taka jest wyrażona *expressis verbis* treść każdego orzeczenia ETPCz, stwierdzającego naruszenie praw człowieka. Sprawą pozostającą poza ramami orzeczenia jest natomiast podjęcie przez państwo, którego orzeczenie dotyczy, w wewnętrznym porządku (w systemie prawa, działaniu organów państwowych) zmian zapobiegających na przyszłość naruszeniom. Sprawą wewnętrzną, w której ocena należy do władz poszczególnych państw, jego sądów, trybunałów, legislatury, jest wyciągnięcie wniosków z orzeczenia ETPCz: rozważenie zakresu, adekwatności, konieczności i proporcjonalności przedsięwziętych środków (w zakresie zmiany przepisów prawa, stosowania prawa, włącznie z interpretacją). Niezwykle ważną kwestią jest przy tym ustalenie rzeczywiście niezbędnego zakresu oddziaływania orzeczenia ETPC na wewnętrzny porządek prawny, w celu dokonania zmian w imię zapobieżenia przyszłym naruszeniom praw człowieka. Chodzi tu o ustalenie, do jakiego zakresu sytuacji odnosi się orzeczenie ETPC (sytuacje faktyczne, sytuacje kreowane przez prawo), po to, aby zmiany w prawie wewnętrznym dotyczyły zakresu zmian niezbędnych i adekwatnych”⁶²⁵.

⁶²² Por. wyroki ETPC: z 12.5.2005 r. w sprawie nr 46221/99, *Öcalan v. Turcja* (WI), § 210; z 6.10.2005 r. w sprawie nr 74025/01, *Hirst v. Zjednoczone Królestwo* (nr 2) (WI), § 83; z 25.9.2007 r. w sprawie nr 34316/02, *de Clerck v. Belgia*; z 22.12.2008 r. w sprawie nr 46468/06, *Aleksanyan v. Rosja*, § 239.

⁶²³ Szerzej o tym była mowa w Rozdziale IV.

⁶²⁴ M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 354 i powołana tam literatura niemiecka.

⁶²⁵ Wyrok TK z 18.10.2004 r., P 8/04, OTK-A 2004, nr 9, poz. 92, pkt III.2.2 uzasadnienia.

2.1.3. Ostateczność

Wyrok Trybunału po uzyskaniu waloru ostateczności – to jest prawomocności formalnej, staje się też prawomocny w sensie materialnym. Skutkuje to stanem powagi rzeczy osądzonej w odniesieniu do okoliczności objętych skargą⁶²⁶. W konsekwencji, żaden organ państwowy nie może podważać stwierdzonego naruszenia Konwencji oraz nie może być prowadzone kolejne postępowanie w danej sprawie.

Zgodnie z art. 44 ust. 1 Konwencji wyrok Wielkiej Izby jest ostateczny. W myśl ust. 2 wyrok Izby staje się ostateczny a) jeżeli strony oświadczą, że nie będą składać wniosku o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby, lub b) po upływie trzech miesięcy od daty wydania wyroku, jeżeli nie złożono wniosku o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby, lub c) jeżeli zespół Wielkiej Izby odrzuci wniosek o przekazanie sprawy Wielkiej Izbie w trybie art 43. Przepis art. 44 ust. 3 Konwencji stanowi, że ostateczny wyrok podlega opublikowaniu. Wyroki wydane przez komitety, zgodnie z art. 28 ust. 2 Konwencji, są ostateczne i nie podlegają zaskarżeniu.

Ostateczność wyroku Trybunału oznacza, że nie może zostać zaskarżony żadnym środkiem zaskarżenia do innego organu⁶²⁷; odpowiada ona powadze rzeczy osądzonej wyroku sądu krajowego. Ostateczny wyrok zamyka procedurę skargi indywidualnej czy międzypaństwowej przed Trybunałem. Zgodnie bowiem z art. 35 ust. 2 lit. b Konwencji Trybunał nie rozpatruje żadnej skargi wniesionej w trybie art. 34, która jest co do istoty identyczna ze sprawą już rozpatrzoną przez Trybunał lub ze sprawą, która została poddana innej.

Brak możliwości odwołania nie wpływa jednak na możliwość złożenia wniosku o interpretację wyroku (art. 79 Regulaminu Trybunału), wniosku o rewizję wyroku (art. 80 Regulaminu Trybunału) czy sprostowania błędów w decyzjach i wyrokach Trybunału (art. 81 Regulaminu Trybunału). Powyższe możliwości nie wpływają jednak na ostateczny charakter wyroku.

2.2. Moc wiążąca wyroku ETPC

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż sama Konwencja nie nakłada na państwa obowiązku umożliwienia ponownego rozpatrzenia sprawy już prawomocnie rozstrzygniętej po tym jak się okaże, że stwierdzono naruszenie Konwencji w toku postępowania. Podobnie nie istnieje żaden obowiązek wznowienia postępowania czy też wzruszenia prawomocnego orzeczenia⁶²⁸. Istnieje wątpliwość co do tego, czy istnieje jednak podstawa prawna pozwalająca na związanie sądów krajowych wykładnią postanowień Konwencji dokonaną przez Trybunał oraz, w razie odpowiedzi pozytywnej,

⁶²⁶ C. Mik, *Koncepcja normatywna...*, s. 284; P. Grzegorzczak, *Skutki...*, s. 8, M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 352-353.

⁶²⁷ Wyrok ETPC z 23.6.1973 r. w sprawie nr 2614/65, *Ringelsen v. Austria* (wykładnia), § 13.

⁶²⁸ P. Grzegorzczak, *Skutki wyroków...*, s. 29-30 i cytowana tam literatura

w jakim zakresie sąd karny wiąże wyrok ETPC wydany w konkretnej sprawie a stwierdzający naruszenie Konwencji w sprawie karnej. W konsekwencji należy ustalić, czy i w jakim zakresie sąd karny, orzekający w kwestii wniosku o wznowienie postępowania karnego, jest związany wyrokiem ETPC stanowiącym podstawę tego wniosku oraz jakie są granice podmiotowe i przedmiotowe takiego związania⁶²⁹.

W sytuacji, gdy państwo nie wypełni swojego zobowiązania do wykonania wyroku, dochodzi do naruszenia art. 46 Konwencji. W konsekwencji odmawiając wykonania wyroku, państwo kwestionuje jego rozstrzygnięcie. Brak wykonania inicjuje „postępowanie o stwierdzenie naruszenia”, o którym mowa w art. 46 Konwencji.

Wyrokiem Trybunał (Komitet, Izba, Wielka Izba) przesądza o tym, czy w i jaki ewentualnie sposób doszło do naruszenia Konwencji oraz o kosztach i wydatkach. ETPC rozstrzyga odnosząc się do naruszeń materialnych postanowień Konwencji, ale i również (ostatnio coraz częściej) do proceduralnych: naruszenie art. 34 (prawo do skargi indywidualnej)⁶³⁰ czy art. 38 (nieudzielenie przez państwo Trybunałowi wszelkich niezbędnych ułatwień)⁶³¹. Trybunał dokonując oceny zarzutów skarżącego, bierze pod uwagę treść skargi jak i uzupełniające ją dokumenty⁶³². Korzysta przy tym ze swobody kwalifikacji prawnej oceny faktów, niezależnej od stanowiska rządu czy skarżącego⁶³³. Zupełnie wyjątkowo może wyjść poza ramy prawne skargi, opierając się na faktach, a nie wyłącznie argumentacji prawnej⁶³⁴. Zobowiązuje państwa do wykonania wyroków wydanych przeciwko niemu w procedurze przed ETPC wynikającej z art. 46 ust. 1 Konwencji. Takie wyroki mają moc wiążącą *inter partes*. Nie ulega więc wątpliwości, że ostateczny wyrok Trybunału, stwierdzający naruszenie Konwencji, wiąże sąd karny w toku postępowania wznowieniowego.

Należy jednak podkreślić, że obowiązek wykonania wyroków wynikający z art. 46 Konwencji dotyczy jedynie „wyroków ostatecznych” Trybunału. Tylko bowiem takie wyroki są przekazywane Komitetowi Ministrów w celu nadzorowania ich egzekucji. *A contrario*, wyroki niestwierdzające naruszenia Konwencji czy też decyzje o niedopuszczalności skargi nie łączą ze sobą obowiązku ich wykonania. Nie oddziałują więc w żaden sposób na sądy karne, poza wspomnianym już oddziaływaniem orientacyjnym czy kierunkowym (nieformalne związanie wykładnią Konwencji). O tym jakie wyroki mają walor ostateczności była już mowa wcześniej⁶³⁵.

⁶²⁹ Problematyce związania sądu karnego rozstrzygnięciem ETPC poświęcony jest rozdział z monografii M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 349-394.

⁶³⁰ Przykładowo: wyroki ETPC: z 19.4.2018 r. w sprawie nr 46240/15, *A.S. v. Francja*; z 27.10.2016 r. w sprawie nr 37614/11, *Shukurov v. Azerbejdżan*.

⁶³¹ Wyrok ETPC z 24.7.2014 r. w sprawie nr 28761/11, *Al Nashiri v. Polska*, § 367-376.

⁶³² Wyrok ETPC z 22.3.2001 r. w sprawie nr 37201/97, *K.-H.W. v. Niemcy*, § 107.

⁶³³ Wyrok ETPC z 15.3.2012 r. w sprawach nr 4149/04 i 41029/04, *Aksu v. Turcja*, § 43.

⁶³⁴ Por. wyrok ETPC z 18.3.2008 r. w sprawie nr 11036/03, *Ladent v. Polska*, § 77.

⁶³⁵ Zob. w niniejszym rozdziale podrozdział 2.1.3 „Ostateczność”.

Zasadnie wskazuje się w orzecznictwie, że „Konwencją związane są wszystkie władze i organy państwowe, a także sądy. Każdy organ państwa w zakresie swoich kompetencji jest zobowiązany (art. 9 Konstytucji) do poszanowania zobowiązania, zgodnie z którym Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego”⁶³⁶. Dodatkowo Sąd Najwyższy wskazał, że „moc wiążąca (moc obowiązująca) wyroków ETPC wyraża się w tym, że po pierwsze, w granicach, w jakich orzeczenie Trybunału ma moc wiążącą, państwo nie może kontestować tego, że do naruszenia doszło; po drugie państwo jest prawnie obowiązane przedsięwziąć kroku w celu zadośćuczynienia wyrokowi”⁶³⁷. Nie należy jednak zapominać o motywacji prognostycznej oraz o wyroku ETPC jako precedensie orzecznictwem.

2.2.1. Zakaz kwestionowania naruszenia Konwencji

W wyroku ETPC dochodzi do stwierdzenia, jak i konkretyzacji skutków odpowiedzialności międzynarodowej państwa-strony Konwencji. Ostateczny wyrok Trybunału stwierdzający naruszenie praw człowieka oznacza, że państwo naruszyło swoje międzynarodowe zobowiązanie do ich przestrzegania. Stwierdzone nim naruszenie Konwencji wiąże przy tym wszystkie władze tego państwa, zarówno władzę ustawodawczą, jak i wykonawczą oraz sądowniczą⁶³⁸. Obowiązek respektowania wyroków Trybunału strasburskiego spoczywa zatem także na sądach. Chodzi tu nie tylko o uwzględnianie stanowiska Trybunału przy wykładni postanowień Konwencji i tłumaczenie przepisów prawa krajowego w zgodzie z tą wykładnią, lecz o podjęcie konkretnych działań zmierzających do zadośćuczynienia wyrokowi ETPC⁶³⁹.

Jak zasadnie zauważa E. Łętowska, stwierdzenie naruszenia Konwencji ma charakter konkretny i sytuacyjny: dotyczy tylko danego naruszenia konkretnego państwa w stosunku do konkretnego skarżącego. W sytuacji stwierdzenia naruszenia Konwencji ostatecznym wyrokiem ETPC, państwo nie może kontestować faktu naruszenia. W przeciwnym razie pozbawiony sensu byłby cały mechanizm kontroli wykonania wyroków Trybunału pozostający pod nadzorem Komitetu Ministrów.

Moc wiążącą przyrównuje się do przymiotu prawomocności materialnej, porównując tym samym charakter ostatecznego wyroku Trybunału z prawomocnością orzeczenia w krajowym porządku prawnym. Ostateczny wyrok Trybunału jest niewzruszalny; odpowiada tym samym prawomocności formalnej w krajowym porządku prawnym. Zakaz składania ponownie tej samej skargi z uwagi na jej niedopuszczalność (art. 35 ust. 2 lit b Konwencji) zbliżony jest do konstrukcji *res iudicata*⁶⁴⁰.

⁶³⁶ Postanowienie SN z 17.4.2007 r., I PZ 5/07, OSNP 2008, nr 13-14, poz. 196.

⁶³⁷ *Ibidem*.

⁶³⁸ Chodzi tu nie tylko o organy administracji, ale przede wszystkim TK, SN, NSA, sądy administracyjne i powszechnie. Zob. wyrok TK z 20.11.2007 r., SK 57/05, OTK-A 2007, Nr 10, poz. 125, s. 1539-1540 (pkt 4.2 uzasadnienia).

⁶³⁹ P. Grzegorzczak, Skutki wyroków..., s. 8-9.

⁶⁴⁰ P. Grzegorzczak, Skutki wyroków..., s. 9.

2.2.2. Obowiązek państwa podjęcia określonych kroków

Państwo ma obowiązek zaakceptowania rozstrzygnięcia oraz zastosowania się do części dyspozytywnej wyroku, w szczególności poprzez podjęcie odpowiednich działań. Zobowiązanie państwa przyjmuje w tym wypadku charakter zobowiązania rezultatu.⁶⁴¹ Obowiązkiem państwa jest więc przestrzeganie ostatecznych wyroków Trybunału *ex tunc* i bez żadnych zastrzeżeń. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego, ostateczny wyrok Trybunału jest rozstrzygnięciem co do istnienia, zakresu i skutków odpowiedzialności międzynarodowej państwa-strony Konwencji⁶⁴². Na mechanizm odpowiedzialności państwa składają się naruszenie normy Konwencji oraz przypisanie tego naruszenia państwu.

Co do zasady państwo, przeciwko któremu zapadł wyrok stwierdzający naruszenie praw człowieka, ma swobodę wyboru sposobów zadośćuczynienia orzeczeniu, niemniej podstawowym obowiązkiem jest zaniechanie stwierdzonego naruszenia i usunięcie jego konsekwencji. Gdy chodzi o Polskę obowiązek ten wynika także z art. 9 Konstytucji, stanowiącego, że Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego⁶⁴³. Dlatego można przyjąć tezę, iż odpowiedzialność państwa za naruszenie zobowiązania prawnomiędzynarodowego wiąże się z obowiązkiem konkretnego działania w celu zatarcia skutków deliktu międzynarodowego⁶⁴⁴.

Nie sprawia żadnych trudności kwestia wykonania wyroku ETPC nakładającego na państwo obowiązek zapłaty określonej sumy pieniężnej tytułem słusznego zadośćuczynienia (art. 41 Konwencji). Problem pojawia się w sytuacji, gdy z samego stwierdzenia naruszenia Konwencji nie wynika żaden konkretny obowiązek państwa, to jest pozytywnego działania celem wykonania wyroku. Obowiązek taki można wywieść, po pierwsze, *a contrario* z treści art. 41 Konwencji, który stanowi o przyznaniu słusznego zadośćuczynienia w sytuacji, gdy prawo krajowe pozwala jedynie na częściowe usunięcie skutków naruszenia. W istocie więc, co do zasady to na państwie ciąży obowiązek wykonania wyroku poprzez usunięcie naruszenia, a dopiero w przypadku niemożności pełnego usunięcia skutków naruszenia, Konwencja pozwala na przyznania słusznego zadośćuczynienia.

Po drugie, brak reakcji państwa na ostateczny wyrok ETPC stanowiłby sam w sobie naruszenie polegające na milczącym przyzwoleniu na dalsze trwanie naruszenia. Wyrok określa bowiem nie tylko sam fakt naruszenia przez państwa swojego prawnomiędzynarodowego zobowiązania, ale również jego odpowiedzialność za naruszenie. W przeciwnym wypadku, gwarancyjna funkcja Konwencji byłaby iluzoryczna.

⁶⁴¹ J. Polakiewicz, Die Verpflichtungen der Staaten aus den Urteilen des Europaischen Gerichtshofs fuer Menschenrechte, Berlin 1993, s. 32

⁶⁴² M. Balcerzak, Odpowiedzialność państwa-strony..., s. 85.

⁶⁴³ Zob. wyrok TK z 18.10.2004 r., P 8/04, OTK-A 2004, nr 9, poz. 92, postanowienia SN z 11.1.1995 r., III ARN 75/94, OSNAPIUS 1995, nr 9, poz. 106 i z 17.4.2007 r., I PZ 5/07, OSNP 2008, nr 13 – 14, poz. 196.

⁶⁴⁴ Por. C. Mik, Koncepcja normatywna..., s. 253 i n., P. Grzegorzczak, Skutki wyroków..., s. 11.

Po trzecie, pomimo stwierdzenia naruszenia i moralnej satysfakcji ze zwycięstwa w Strasburgu, z wyroku ETPC nie wynika konkretnie do kogo skarżący ma się zwrócić i jak wyrok ma być wykonany⁶⁴⁵.

2.2.3. Precedens orzecznicy – zasada powagi rzeczy wyłożonej (*res interpretata*)

Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, wyroki Trybunału trzeba także postrzegać w kategoriach precedensów orzeczniczych. Jest to uzasadnione tym, że na treść wyroku składa się nie tylko rozstrzygnięcie sprawy indywidualnej, ale również sformułowanie zasady prawnej, która stanowi normatywną podstawę tego rozstrzygnięcia⁶⁴⁶. Zgodzić należy się z M. Balcerzakiem, że „część orzeczeń [ETPC] «nadbudowuje» treść norm prawno-międzynarodowych zawartych w Konwencji Europejskiej, co zbliża Trybunał do roli prawodawcy, a jego orzeczenia – do precedensów prawotwórczych”⁶⁴⁷. Nie budzi zatem wątpliwości stwierdzenie, że rozstrzygnięcia ETPC oddziałują jako precedensy, wskazując jak Trybunał pojmuje i wyklada normy zawarte w Konwencji i jak je będzie w przyszłości stosować. Można zatem śmiało postawić tezę, jak zasadnie uczynił to L. Garlicki, że „orzeczenia Trybunału są adresowane do wszystkich państw członkowskich, wykraczają więc poza – podmiotowo wyznaczony – zakres *res iudicata*. Odnoszą się one też do wszystkich spraw podobnych, na tle których może znaleźć zastosowanie zasada prawna stanowiąca podstawę rozstrzygnięcia, wykraczają więc poza – przedmiotowo wyznaczony – zakres *res iudicata*”⁶⁴⁸.

Nawet jeśli państwa niedotknięte bezpośrednio wyrokami Trybunału, nie mają obowiązku ich wykonania, to w rzeczywistości, coraz częściej decydują się na uniknięcie ewentualnego stwierdzenia naruszenia przez ETPC dostosowując prawo czy praktykę krajową do jego orzecznictwa. A. Drzemczewski wskazuje, że w ten sposób przynajmniej faktycznie powaga wyroków Trybunału strasburskiego odgrywa znaczącą rolę dla państw nie będących stronami konkretnego postępowania⁶⁴⁹. Ma ona charakter przede wszystkim prewencyjny oraz perswazyjny.

Bardzo często przywoływany jest w tym aspekcie § 154 wyroku w sprawie Irlandia przeciwko Zjednoczonemu Królestwu⁶⁵⁰ stanowiący, że wyroki Trybunału faktycznie służą nie tylko do rozstrzygnięcia tych spraw przed Trybunałem, ale, bardziej ogólnie, do wyjaśniania, zabezpieczenia i rozwijania zasad wynikających z Konwencji, w ten sposób przyczyniając się do przestrzegania przez państwa zobowiązań zaciągniętych jako strony Konwencji.

⁶⁴⁵ E. Łętowska, Zapewnienie skuteczności orzeczeniom sądów międzynarodowych, EPS 2010, Nr 10, s. 18 (chodzi bowiem o bezosobowe państwo ujmowane *in toto*).

⁶⁴⁶ L. Garlicki, Komentarz do art. 46 Konwencji, w: L. Garlicki (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. II, Komentarz do artykułów 19-59 oraz Protokołów dodatkowych, Warszawa 2011, Nb 19-21, s. 361-363.

⁶⁴⁷ M. Balcerzak, Zagadnienie precedensu w prawie międzynarodowym praw człowieka, Toruń 2008, s. 146.

⁶⁴⁸ L. Garlicki, Komentarz do art. 46 Konwencji..., Nb 19, s. 361.

⁶⁴⁹ A. Drzemczewski, Quelques réflexions sur l'autorité de la chose interprétée par la Cour de Strasbourg, w: La conscience des droits, mélanges en l'honneur de Jean-Paul Costa, 2011, s. 243.

⁶⁵⁰ Wyrok ETPC z 18.11.1978 r. w sprawie 5310/71, Irlandia v. Zjednoczone Królestwo, § 154; por. również wyroki ETPC: z 6.11.1980 r. w sprawie 7367/76, Guzzardi v. Włochy, § 86; z 24.7.2003 r. w sprawie 40016/98, Karner v. Austria, § 26.

W sprawie Opuz przeciwko Turcji⁶⁵¹ Trybunał wskazał, że mając na względzie, że Trybunał zapewnia ostateczną autorytatywną interpretację praw i wolności zawartych w Rozdziale I Konwencji, Trybunał dokonuje analizy, czy władze krajowe wystarczająco wzięły pod uwagę zasady wynikające z jego wyroków w podobnych sprawach, nawet tych dotyczących innych państw.

W wyroku Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji⁶⁵² Trybunał przypomniał, że pomimo iż pierwotnym celem systemu konwencyjnego jest zapewnienie ochrony jednostce, to jej misją jest również zidentyfikowanie problemów dotyczących podstaw polityki publicznej w ogólnym interesie, poprzez podniesienie standardów ochrony praw człowieka i rozszerzenie orzecznictwa w zakresie praw człowieka na całą społeczność państw-stron Konwencji.

A. Drzemczewski zasadnie wskazuje, że wspólnym celem wszystkich państw-stron Konwencji, wskazanych w jej art. 1, jest zapewnienie każdemu człowiekowi praw i wolności określonych w Rozdziale I Konwencji. Dlatego w pierwszej kolejności powinno się unikać naruszeń praw człowieka. Nie wolno również zapominać, że jak wynika z art. 19 Konwencji, Trybunał jest jedynym organem władnym dokonywać wykładni Konwencji⁶⁵³. Nie należy jednak mylić powagi rzeczy wyłożonej (*res interpretata*) wyroków Trybunału ze skutkiem prawnym wobec osób trzecich (*erga omnes*), którego wyroki ETPC nie posiadają⁶⁵⁴. W myśl art. 46 Konwencji, do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału zobowiązane są państwa, w sprawach, w których są stronami (*inter partes*).

Powaga rzeczy wyłożonej wynika jednak nie z art. 46 a ze wspomnianych już art. 1 i 19 Konwencji. W raporcie Group of Wise Persons z 2006 r. wskazano, iż upowszechnienie orzecznictwa Trybunału oraz uznanie autorytetu jego orzeczeń jako obowiązujących nie tylko *inter partes* wzmocniłoby skuteczność konwencyjnego mechanizmu kontroli sądowej⁶⁵⁵. Rekomendacją grupy było, aby wyroki dotyczące spraw zasadniczych (*judgments of principle*) oraz orzeczenia uznane przez sam Trybunał za szczególnie istotne były szeroko rozpowszechniane w zgodzie z rekomendacjami Komitetu Ministrów, w szczególności z Zaleceniem Rec(2004)5 Komitetu Ministrów w sprawie kontroli zgodności projektów aktów prawnych oraz istniejącego prawa i praktyki administracyjnej ze standardami wyrażonymi w Konwencji⁶⁵⁶.

W czasie spotkania Komitetu Spraw Prawnych i Praw Człowieka Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w grudniu 2009 r., przed Konferencją w Interlaken, podkreślono potrzebę wzmocnienia autorytetu i bezpośredniego stosowania ustaleń ETPC w prawie krajowym. Bardziej adekwatne jest odnoszenie się nie do skutku *erga omnes* wyroków Wielkiej Izby co zasady,

⁶⁵¹ Wyrok ETPC z 9.6.2009 r. w sprawie 33401/02, Opuz v. Turcja, § 163.

⁶⁵² Wyrok ETPC z 7.1.2010 r. w sprawie 25965/04, Rantsev v. Cypr i Rosja, § 197.

⁶⁵³ A. Drzemczewski, *Quelques réflexions...*, s. 244.

⁶⁵⁴ Szerzej na ten temat: M. Balcerzak, *Oddziaływanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sferze inter partes i erga omnes*, w: A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski (red.), *Precedens w polskim systemie prawa*, Warszawa 2010, s. 163-186.

⁶⁵⁵ Report of the Group of Wise Persons, § 134.

⁶⁵⁶ Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 12.5.2004 r., na 114 Sesji Komitetu Ministrów (12-13.5.2004 r.).

a do autorytetu wykładniczego (*res interpretata*) w ramach porządków prawnych innych niż państwo strona w danej sprawie⁶⁵⁷.

Podczas Konferencji w Interlaken w 2010 r. państwa-strony Konwencji zobowiązały się do „uwzględniania rozwoju orzecznictwa Trybunału, również w celu wyciągnięcia wniosków z wyroków stwierdzających naruszenie Konwencji przez inne państwo-stronę, jeśli w ich własnych systemach prawnych istnieją podobne, co do zasady, problemy”⁶⁵⁸.

Zdaniem C. Pourgouridesa trudnym do zaakceptowania byłby pogląd, że wyroki ETPC co do zasady mają jedynie siłę „perswadującą” dla innych państw-stron Konwencji odnośnie ich prawa wewnętrznego. Dodatkowo, powaga rzeczy wyłożonej (*res interpretata*) jest stopniowo coraz szerzej stosowana. Celem ma być znaczne zmniejszenie liczby skarg składanych do Trybunału. Orzecznictwo, w szczególności wyroki Wielkiej Izby, stanowi treść wspólnych europejskich standardów. Państwa zaś, są związane tym orzecznictwem w zakresie w jakim ich prawo wewnętrzne nie stanowi wyższego standardu ochrony (art. 53 Konwencji). W doktrynie porównuje się konwencyjny system ochrony do ciała: przepisy Konwencji są gołymi kośćmi, zaś wyroki są mięśniami przyczepionymi do tych kości⁶⁵⁹.

Europejski Trybunał Praw Człowieka został utworzony mocą woli wszystkich państw-stron w celu poprawy funkcjonowania systemu ochrony praw człowieka. Miarą sukcesu sądu międzynarodowego w tym zakresie jest nie „ukaranie” państwa za naruszenie zobowiązania prawnomiędzynarodowego w dziedzinie praw człowieka, lecz sytuacja, w której orzeczenie wywiera skutki prawne w sferze prewencyjnej oraz w sferze umocnienia krajowego systemu ochrony, zgodnie z zasadą subsydiarności⁶⁶⁰. Funkcja perswazyjna będzie działać w sytuacji, gdy państwa wyciągną właściwe wnioski z danego orzeczenia. Pomimo że wyroki ETPC nie mają skutku *erga omnes*, to jednak uwzględnienie skutków orzeczenia przeciwko innemu państwu w systemie prawa krajowego, nie tylko wzmocni system ochrony praw człowieka, ale będzie również wyrazem dojrzałości państwa, które przewidując możliwe naruszenia, będzie je eliminować zanim sprawa trafi do Strasburga. To bowiem od decyzji państwa co do sposobu stosowania prawa zależeć będzie nadanie bądź nie charakteru oddziaływania precedensowego wyrokiem Trybunału⁶⁶¹.

Dla zilustrowania problemu można przytoczyć dwa przykłady. W 1979 r. w sprawie Marcx przeciwko Belgii⁶⁶², Trybunał ustalił że dzieci urodzone poza małżeństwem nie mogą być

⁶⁵⁷ Wnioski Przewodniczącej, p. Herty Dauebler-Gmelin na posiedzeniu Komitetu w Paryżu w 2009 r. co do przyszłości Trybunału strasburskiego oraz wzmocnienia standardów Konwencji:

⁶⁵⁸ Deklaracja z Interlaken, § 4, dostępna: <http://www.msz.gov.pl/resource/066b5cae-aa48-4a4a-8046-da0867a088d3:JCR> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁶⁵⁹ Zob. C. Pourgourides, Prezentacja w czasie Konferencji dot. Zasady Subsidiarności w Skopje, 1-2.10.2010 r. „Wzmacnianie subsydiarności: integracja orzecznictwa Trybunału strasburskiego do prawa krajowego i praktyki sądowej”, s. 3, dostępna: http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20101125_skopje.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁶⁶⁰ Zob. M. Balcerzak, Oddziaływanie wyroków..., s. 186.

⁶⁶¹ *Ibidem*.

⁶⁶² Wyrok ETPC z 13.6.1979 r. w sprawie 6833/74, Marckx v. Belgia

dyskryminowane. Tymczasem francuskie prawo dyskryminowało w tym zakresie dzieci poza-mażeńskie dopóty, dopóki Trybunał nie ustalił naruszenia przez Francję w wyroku Mazurek⁶⁶³ w 2000 r. Stanowisko ETPC w tym zakresie było jasne od 20 lat, co oznacza stracony czas dla dyskryminowanych dzieci i niepotrzebne sprawy w Strasburgu w tym zakresie. Drugi przykład dotyczy sprawy Dudgeon⁶⁶⁴ z 1981 r., w której Trybunał zakazał penalizacji związków homoseksualnych między dorosłymi. Cypr czekał jednak z tym aż do wyroku Modinos⁶⁶⁵ w 1993 r., by ostatecznie zdepenalizować tego typu czyny, choć mógł uniknąć naruszenia uwzględniając standardy z wyroku przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

Warto również wskazać na krajowe porządki prawne, które bezpośrednio odwołują się do obowiązku brania pod uwagę wyroków ETPC⁶⁶⁶ czy też obowiązku stosowania Konwencji oraz orzecznictwa Trybunału jako źródła prawa przez sądy⁶⁶⁷. Przepis art. 31 ust. 1 ustawy o Federalnym Sądzie Konstytucyjnym RFN (BVerfG), stanowi, iż rozstrzygnięcia tego sądu wiążą konstytucyjne organy państw związkowych oraz wszystkie sądy i władze. Sąd Konstytucyjny RFN interpretuje to postanowienie nie tylko jako wyznaczenie granic mocy wiążącej orzeczenia dla stron postępowania (die Rechtskraft), lecz także jako zobowiązanie organów władzy publicznej do podporządkowania swoich działań treści norm konstytucyjnych zinterpretowanych w wyroku BVerfG *pro futuro*⁶⁶⁸. Orzecznictwo ETPC stanowi w Niemczech istotną wytyczną normatywną oraz pomoc w zakresie wykładni zagadnień prawnych wyłaniających się na tle praw i wolności jednostki.

Również Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej w Preambule potwierdza prawa wynikające zwłaszcza z m.in. Konwencji oraz z orzecznictwa ETPC⁶⁶⁹. W Deklaracji z Brukseli z 27 marca 2015 r. wezwano państwa-strony do przyznania szczególnego znaczenia pełnemu, skutecznemu i szybkiemu działaniu w odniesieniu do wyroków wskazujących na problemy systemowe, które mogą również dotyczyć innych państw-stron⁶⁷⁰.

W celu zapewnienia przestrzegania *res interpretata* podaje się obowiązek nadzorowania przez sądy wyższej instancji przestrzegania orzecznictwa ETPC przez sądy niższej instancji.⁶⁷¹ Dla przykładu, zgodnie z dekretem plenarnym rosyjskiego Sądu Najwyższego nr 5 z 2003 r., rosyjskie sądy mają brać pod uwagę orzecznictwo Trybunału strasburskiego. Nie sposób jednak nie zauważyć odwrotu Rosji w zakresie wykonywania wyroków ETPC nawet we własnych sprawach. Rosyjski

⁶⁶³ Wyrok ETPC z 1.2.2000 r. w sprawie 34406/97, Mazurek v. Francja

⁶⁶⁴ Wyrok ETPC z 22.10.1981 r. w sprawie 7525/76, Dudgeon v. Zjednoczone Królestwo.

⁶⁶⁵ Wyrok ETPC z 22.4.1993 r. w sprawie 15070/89, Modinos v. Cypr.

⁶⁶⁶ Art. 2 brytyjskiej ustawy o prawach człowieka (Human Rights Act) z 1998 r.

⁶⁶⁷ Art. 17 ukraińskiej ustawy nr 3477-IV z 2006 r.

⁶⁶⁸ M. Balcerzak, Oddziaływanie wyroków..., s. 165 i cytowana tam doktryna niemiecka.

⁶⁶⁹ Dz.Urz. UE z 30.3.2010, C 83/389.

⁶⁷⁰ Pkt B.2.d Deklaracji z Brukseli z 27.3.2015 r., dostępnej na: <http://isp.policja.pl/isp/prawa-czlowieka-w-poli/akty-prawne-i-dokumenty/9580,Deklaracja-z-Brukseli.html> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁶⁷¹ C. Pourgourides, Prezentacja..., s. 4.

Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z dnia 16 kwietnia 2016 r.⁶⁷² odmówił bowiem wykonania wyroku ETPC w sprawie *Anchugov i Gladkov*⁶⁷³, polegającego na przyznaniu czynnego brawa wyborczego osadzonemu w zakładach karnych. Rosyjski Trybunał Konstytucyjny wskazując, że mimo że Konwencja jest integralną częścią rosyjskiego systemu prawnego, to ich wzajemna relacja musi być oparta na dialogu⁶⁷⁴. W ocenie rosyjskiego TK skuteczność Konwencji zależy od poszanowania przez ETPC tożsamości narodowej. Rosyjski Trybunał Konstytucyjny podkreślił jednocześnie, w szczególności w odniesieniu do wykonywania wyroków ETPC, pierwszeństwo Konstytucji Federacji Rosyjskiej w rosyjskim systemie prawnym, jej nadrzędność i najwyższą moc prawną. Możliwość niewykonania wyroków strasburskich, w ocenie rosyjskiego TK, wynika również z zasady subsydiarności określającej stosunki między krajowymi porządkami prawnymi umawiających się stron i Trybunałem. Ponieważ zakaz określony w art. 32 ust. 3 rosyjskiej Konstytucji (dotyczący odebrania praw wyborczych osadzonemu) stanowi zakaz imperatywny bez żadnych wyjątków, nie ma dlatego przestrzeni na kompromis w zakresie przyznania praw wyborczych więźniom. Argumentując w ten sposób, rosyjski Trybunał Konstytucyjny odrzucił rozwiązania zaproponowane przez ETPC jako sprzeczne z rosyjskim systemem prawnym oraz brak domniemania zgodności między Konwencją a rosyjską konstytucją w tej kwestii.

Oczywiście można wskazać również kraje, które nie przestrzegają wyroków ETPC (jak wyżej) czy też systematycznie naruszają Konwencję. Najczęściej wynika to stąd, że niektóre kraje nie były demokratyczne w chwili przyjęcia jurysdykcji Trybunału, w innych nastąpił odwrót od demokracji, zaś w jeszcze innych pewne praktyki ze starych reżimów pozostały niezmienione.

Polski Trybunał Konstytucyjny wskazał, że „powinność uwzględniania istnienia orzeczenia ETPC w działaniu organów wewnętrznych zobowiązuje także Trybunał Konstytucyjny do stosowania – w ramach kontroli konstytucyjności – zasad i metod interpretacji prowadzących do łagodzenia ewentualnych kolizji między standardami wynikającymi z polskiego stosowanego prawa a tymi ukształtowanymi przez ETPC (...). Z tej perspektywy Trybunał przyjmuje, że wyrok w sprawie *Vajnai przeciwko Węgrom* ma znaczenie dla kontroli przepisów zakwestionowanych w rozstrzyganej sprawie. Choć bowiem zgodnie z art. 46 EKPC wyroki ETPC wiążą państwo – stronę postępowania w danej sprawie, to państwa trzecie, które są stroną EKPC powinny dążyć do ukształtowania systemu ochrony praw człowieka w taki sposób, aby w jak najpełniejszym zakresie uwzględniać standardy wypracowane

⁶⁷² Wyrok rosyjskiego TK z 16.4.2016 r., 12-P/2016, dostępny: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-REF\(2016\)033-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-REF(2016)033-e) (dostęp: 27/5/2019 r.); szerzej: S. M. Fleig-Goldstein, *The Russian Constitutional Court versus the European Court of Human Rights: How the Strasbourg Court Should Respond to Russia's Refusal to Execute ECtHR Judgments*, *Columbia Journal of Transnational Law* 2017, dostępny na stronie: http://jtl.columbia.edu/wp-content/uploads/sites/4/2018/01/Fleig-Goldstein_56-CJTL-172.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.); A. Kovler, O. Chernishova, *The June 2013 Resolution No. 21 of the Russian Supreme Court, A Move Towards Implementation of the Judgments of the European Court of Human Rights*, *Human Rights Law Journal* 2013, Nr 7-12.

⁶⁷³ Wyrok ETPC z 4.7.2013 r. w sprawie nr 11157/04 i 15162/05, *Anchugov i Gladkov v. Rosja*.

⁶⁷⁴ Wyrok rosyjskiego TK...

w orzecznictwie ETPC na gruncie EKPC⁶⁷⁵. Trybunał Konstytucyjny powołał się przy tym na deklarację z Interlaken, w ramach której państwa członkowskie Rady Europy zgodziły się, że powinny „brać pod uwagę rozwijające się orzecznictwo [ETPC], także odnośnie uwzględniania wniosków, jakie wynikają z wyroków stwierdzających naruszenie Konwencji przez inne państwo członkowskie, jeżeli zasadniczo identyczny problem występuje także w systemie prawnym danego państwa”⁶⁷⁶.

Nie bez znaczenia przy uwzględnianiu wykładni Konwencji dokonanej przez ETPC jest motywacja prognostyczna, która zakłada stosowanie przez sądy wykładni dokonanej przez ETPC w swoich orzeczeniach celem uniknięcia przyszłych naruszeń oraz ich stwierdzenia przez Trybunał strasburski⁶⁷⁷.

Istnieje wątpliwość co do tego, czy powstrzymując się od podobnych naruszeń w przyszłości państwa zobowiązują się nie dokonywać naruszeń stwierdzonych w sprawach toczących się w Strasburgu jedynie z ich udziałem, czy też we wszystkich sprawach, również przeciwko innym państwom, w których Trybunał stwierdził naruszenie. Sądy orzekając powinny bowiem dokonywać takiej wykładni przepisów prawa krajowego, aby była zgodna z przepisami Konwencji w rozumieniu nadanym im w toku wykładni przez Trybunał strasburski⁶⁷⁸. Również Sąd Najwyższy wypowiedział się w tym zakresie, wskazując na uniwersalny charakter wykładni dokonanej przez ETPC kształtującej stanowisko we wszystkich zbliżonych stanach prawnych⁶⁷⁹.

Na tej idei opiera się działanie procedury wyroku pilotażowego⁶⁸⁰ oraz tzw. wyroków co do zasad (*judgment of principle*). Wyroki pilotażowe mają bowiem zastosowanie nie tylko do skarżącego, ale do wszystkich, których skargi dotyczące identycznych naruszeń zawisły w toku postępowania przed Trybunałem strasburskim. Wydanie wyroku pilotażowego skutkuje zazwyczaj koniecznością podjęcia przez państwa czynności związanych z usunięciem problemu strukturalnego poprzez zastosowanie środków generalnych (zmiana prawa czy też praktyki jego stosowania). Formalnie, biorąc pod uwagę treść art. 46 ust. 1 Konwencji nie ma podstaw prawnych dla szerszego niż *inter partes* oddziaływania wyroku Trybunału⁶⁸¹.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę okoliczność, że wykładnia Konwencji dokonywana przez Trybunał ma charakter operatywny (niesamoistny)⁶⁸² z uwagi na fakt, że jest dokonywana na tle konkretnych okoliczności faktycznych danej sprawy, to właśnie te ostatnie mają charakter dominujący dla rozstrzygnięcia. Jak słusznie wskazuje M. Wąsek-Wiaderek, jeżeli sprawa dotyczy krajowego prawa

⁶⁷⁵ Wyrok TK z 19.7.2011 r., K 11/10, OTK-A 2011, nr 6, poz. 60, pkt III.3.3.3 uzasadnienia.

⁶⁷⁶ *Ibidem*.

⁶⁷⁷ P. Hofmański, Konwencja europejska..., s. 101; M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna..., s. 358; M. Balcerzak, Oddziaływanie wyroków..., s. 169.

⁶⁷⁸ Por. M. Balcerzak, Oddziaływanie wyroków ..., s. 165-168.

⁶⁷⁹ Uchwała SN z 24.11.2010 r., I KZP 19/10, OSNKW 2010, Nr 12, poz. 103.

⁶⁸⁰ Poświęcony jest im osobny podrozdział.

⁶⁸¹ A. Gerecka-Żołyńska, Internacjonalizacja współczesnego procesu karnego w Polsce, Warszawa 2009, s. 188; M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna ..., s. 360.

⁶⁸² Szerzej o podziale na wykładnię samoistną i niesamoistną: S. Włodyka, Wiążąca wykładnia sądowa, Warszawa 1971, s. 11-24.

procesowego, to trudno ocenę wykładni dokonanej przez sądy krajowe w danej sprawie uznać za wiążącą dla sądów karnych⁶⁸³. Jak podaje H. Mosler, wyroki ETPC mają wartość jedynie orientacyjną dla państw, które nie były stroną postępowania i wskazują one jak takie państwo mogło się zachować. Nakładają one na Trybunał szczególny obowiązek – przekonać poprzez poprawność uzasadnienia w celu uzyskania jego przestrzegania⁶⁸⁴. Zdaniem C. Mika, „warto analizować całość orzecznictwa, aby uprzedzająco orientować się, co ewentualnie może spotkać państwo, które popełni podobne naruszenie. Wyroki wydawane są wprawdzie w konkretnych sprawach, ale mają charakter ogólnoperswazyjny”⁶⁸⁵. Przeciwno powszechnej mocy obowiązującej wyroków Trybunału podaje się także zbyt ogólne sformułowania zawarte w uzasadnieniach wyroków, które dostarczają sądom rozstrzygającym w danej sprawie wskazówki jak stosować dany przepis Konwencji. Poza tym przemawia za tym również stosowanie przez ETPC różnych kanonów wykładni oraz brak spójności orzeczeń⁶⁸⁶. Mimo to nie sposób nie docenić roli jaką odgrywa ta wykładnia w procesie stosowania prawa. Konieczność jej uwzględnienia przy stosowaniu prawa krajowego wynika z art. 1 Konwencji, zgodnie z którym każdemu człowiekowi zapewnia się prawa i wolności określone w Konwencji. Rzeczywisty zakres tych praw wyznacza bogate orzecznictwo ETPC adaptujące się ciągle do nieustannie zmieniających się warunków społecznych (Konwencja jako żywy instrument). Istotne znaczenie ma przy tym, czy wyrok zapadł jednomyślnie czy też (i jaką) większością wraz ze zdaniem odrębnymi czy zbieżnymi.

Zdaniem A. Bodnara, aby umiejętnie korzystać z dorobku ETPC przeciwko innym państwom, należy mieć jednak profesjonalny urząd, który stale śledziłby orzecznictwo Trybunału oraz proponowane przez niego zmiany ustawowe. Musiałyby posiadać pełną wiedzę na temat orzecznictwa ETPC, tłumaczyć najważniejsze wyroki (nie tylko przeciwko Polsce) i je rozpowszechniać, badać wpływ wyroków ETPC na ustawodawstwo i praktykę innych państw, czuwać nad nietworzeniem prawa sprzecznego z orzecznictwem ETPC w sprawach przeciwko innym państwom. Jednocześnie sądy krajowe i Trybunał Konstytucyjny powinny brać pod uwagę przy orzekaniu całe orzecznictwo ETPC. Mogłoby to pozwolić na dokonanie prawidłowej analizy przed podjęciem decyzji o wznowieniu postępowania na podstawie rozstrzygnięć wydanych w sprawach przeciwko innym państwom⁶⁸⁷. Dopiero taka analiza pozwoliłaby ocenić podobieństwo norm

⁶⁸³ M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 360.

⁶⁸⁴ H. Mosler, *Report on the Result of the Colloquy*, w: I. Meier (red.), *Protection of Human Rights in Europe. Limits and Effects. Proceedings of the Fifth International Colloquy about the European Convention on Human Rights*, Heidelberg 1982, s. 344-345.

⁶⁸⁵ C. Mik, *Opinia w sprawie roli parlamentu (Sejmu) w wykonywaniu wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, w: *Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez Sejm*, BAS 2012, s. 9.

⁶⁸⁶ J. Christoffersen, *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, *International Studies in Human Rights*, Vol 99, Boston 2009.

⁶⁸⁷ A. Bodnar, *Res Interpretata: Legal Effect of the European Court of Human Rights' Judgments for other States Than Those Which Were Party to the Proceedings*, w: Y. Haeck, E. Brems (red.), *Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century*, Springer 2014, s. 245-255. Szerzej na ten temat w Rozdziale VII.

prawnych oraz warunków społecznych, które mogłyby stanowić podstawę do podjęcia działań celem wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC wydanego przeciwko innemu niż Polska państwu⁶⁸⁸.

Mimo że nie ma formalnej ku temu podstawy prawnej, nie należy zapominać o orientacyjnym⁶⁸⁹ czy też kierunkowym⁶⁹⁰ oddziaływaniu wyroku. To pierwsze, formułowane w doktrynie niemieckiej oraz orzecznictwie tamtejszych sądów sprowadza się do tego, że jeżeli na podstawie utrwalonej linii orzecznictwa Trybunału da się ustalić mającą ogólne zastosowanie i ważność, wykładnię postanowień Konwencji, to sądy powinny nadać jej priorytetowe znaczenie. Nie oznacza to jednak w praktyce uznania mocy wiążącej wyroków ETPC, które zdaniem Trybunału Konstytucyjnego Niemiec pełnią rolę „pomocników przy dokonywaniu wykładni” praw i wolności konstytucyjnych. Rozstrzygnięcie ETPC stanowi również wystarczający powód do rewizji stanowiska w kwestii konstytucyjności przepisów o środkach zabezpieczających, obowiązujących w Niemczech od 2004 r.⁶⁹¹

Przez kierunkowe oddziaływanie wyroków należy rozumieć powoływanie się w orzecznictwie sądów powszechnych czy Sądu Najwyższego wprost na orzecznictwo ETPC. W ten sposób następuje stosowanie Konwencji w treści nadanej jej w toku wykładni przez Trybunał. Uzasadnieniem dla tego typu oddziaływania nie jest jednak uznanie powszechnej mocy obowiązującej wyroków ETPC czy też związanie jego wykładnią, a powołanie się na art. 1 Konwencji czy też art. 9 i art. 91 Konstytucji RP z uwagi na autorytet Trybunału strasburskiego⁶⁹².

Pomimo braku mocy wiążącej *erga omnes* należy postrzegać Konwencję jako zbiór „orzecznictwo ustalonych – zasad prawnych konkretyzujących i rozwijających pisany tekst tego instrumentu”, która jest „żywym instrumentem” odzwierciedlającym aktualny stan rozwoju „europejskiego porządku publicznego”⁶⁹³. Podsumowując rozważania dotyczące mocy wiążącej wyroku ETPC, należy wskazać, iż stanowi on prejudykat i wiąże sąd karny w procedurze wznowieniowej. W konsekwencji, przez rozstrzygnięcie organu międzynarodowego w kontekście wyrażony w art. 540 § 3 k.p.k. rozumieć należy wyrok ETPC stwierdzający naruszenie Konwencji.

⁶⁸⁸ A. Bodnar, Wykonywanie orzeczeń..., s. 149-150.

⁶⁸⁹ Zob. M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna..., s. 362 i cytowana tam literatura niemiecka.

⁶⁹⁰ Zob. P. Grzegorzcyk, Skutki wyroków..., s. 17; E. Łętowska, Zapewnienie skuteczności...,

⁶⁹¹ M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna..., s. 362.

⁶⁹² *Ibidem*, s. 363.

⁶⁹³ L. Garlicki, Komentarz do art. 46 Konwencji..., Nb 20, s. 362.

3. Wyroki pilotażowe

Jak wynika z art. 46 Konwencji w związku z art. 1 Konwencji, pozwane państwo ma prawny obowiązek wdrożenia, pod nadzorem Komitetu Ministrów, odpowiednich środków generalnych lub indywidualnych w celu zapewnienia poszanowania prawa skarżącego, które w ocenie Trybunału zostało naruszone. Dodatkowo, środki te muszą zostać podjęte odnośnie do innych osób znajdujących się w sytuacji skarżącego, zwłaszcza poprzez rozwiązanie problemów, które wpłynęły na rozstrzygnięcie ETPC⁶⁹⁴. Zadaniem Trybunału jest umożliwienie jak najszybszego i możliwie najbardziej skutecznego rozwiązania dysfunkcji stwierdzonej w krajowym systemie ochrony praw człowieka (art. 61 ust. 1 Regulaminu Trybunału). W wyroku pilotażowym ETPC określa zarówno charakter problemu strukturalnego lub systemowego bądź innej ustalonej dysfunkcji, jak i typ środków naprawczych, które podjąć ma zainteresowana Układająca się Strona na szczeblu krajowym na mocy sentencji wyroku (art. 61 ust. 3 Regulaminu Trybunału). Chodzi o taką dysfunkcję w systemie prawnym danego państwa, która dotyka całej kategorii osób pozbawiając ich praw i wolności chronionych Konwencją. Jednocześnie stwierdzenie tych niedostatków (prawa lub praktyki krajowej) w sprawie indywidualnej byłoby tego rodzaju, że mogłoby doprowadzić do wielu kolejnych uzasadnionych skarg w Strasburgu⁶⁹⁵.

Po zidentyfikowaniu problemu (dysfunkcji), władze krajowe, pod nadzorem Komitetu Ministrów, powinny podjąć, z mocą wsteczną, jeśli jest to konieczne, niezbędne środki zaradcze zgodnie z subsydiarnym charakterem Konwencji, tak by Trybunał nie musiał powtarzać swoich ustaleń w długiej serii podobnych spraw⁶⁹⁶. Istotne znaczenie ma możliwość wpływu kolejnych podobnych skarg. W tej sytuacji Trybunał może przyjąć procedurę wyroku pilotażowego, która daje możliwość wskazania, z jednej strony, w wyroku problemów strukturalnych leżących u podstaw naruszeń oraz z drugiej strony, konkretnych środków lub działań, które powinny zostać podjęte przez pozwane państwo w celu ich naprawienia (art. 61 ust. 4 Regulaminu Trybunału)⁶⁹⁷. W tym celu państwu wyznacza się odpowiedni termin (od 6 do 18 miesięcy) na opracowanie i podjęcie odpowiednich

⁶⁹⁴ Wyroki ETPC z: 13.7.2000 r. w sprawach nr 39221/98 i 41963/98, *Scozzari i Giunta v. Włochy* (WI), § 249; 22.6.2004 r. w sprawie nr 31443/96, *Broniowski v. Polska* (WI), § 192-193; 6.10.2005 r. w sprawie nr 23032/02, *Lukenda v. Słowenia*, § 94; 15.1.2009 r. w sprawie nr 33509/04, *Burdov v. Rosja* (nr 2), § 125; 23.11.2010 r. w sprawach nr 60041/08 i 60054/08, *Greens i M.T. v. Zjednoczone Królestwo*, § 106; 30.10.2012 r. w sprawie nr 40150/09, *Glykantzi v. Grecja*, § 62; 8.1.2013 r. w sprawach nr 43517/09, 46882/09, 55400/09, 57875/09, 61535/09, 35315/10 i 37818/10, *Torreggiani i Inni v. Włochy*, § 83; zob. szerzej: P. Leach, H. Hardman, S. Stephenson, B. Blitz, *Responding to Systemic Human Rights Violations. An Analysis of „Pilot Judgments” of the European Court of Human Rights and their Impact at National Level*, Antwerpen–Oxford–Portland 2010; W. Sadurski, *Partnering with Strasbourg: Constitutionalisation of the European Court of Human Rights, the Accession of Central and East European States to the Council of Europe, and the Idea of Pilot Judgments*, *Human Rights Law Review* 2009, nr 3, s. 412 i n.; A. Szklanna, *The Impact of the Pilot Judgment Procedure of the European Court of Human Rights on the Execution of Its Judgments*, *Jahrbuch Human Rights* 2010, s. 223 i nast.

⁶⁹⁵ M. A. Nowicki, *Wokół konwencji...*, s. 215.

⁶⁹⁶ Wyrok ETPC z 7.7.2015 r. w sprawie nr 72287/10, *Rutkowski i Inni v. Polska*, § 200.

⁶⁹⁷ Wyroki ETPC: *Broniowski...*, § 189-194; z 19.6.2006 r. w sprawie nr 35014/97, *Hutten-Czapka v. Polska* (WI), § 231-239.

środków o charakterze indywidualnym generalnym⁶⁹⁸. To jednak Komitet Ministrów dokonuje oceny w zakresie wdrożenia tych środków na podstawie art. 46 ust. 2 Konwencji⁶⁹⁹.

Trybunał w części operatywnej zobowiązuje więc państwo do podjęcia kroków także wobec innych niż skarżący osób, których skargi dotyczące tego samego naruszenia zawisły przed Trybunałem.

Procedura wyroku pilotażowego ma również zachęcić pozwane państwo do rozstrzygnięcia dużej liczby spraw indywidualnych, dotkniętych tym samym problemem strukturalnym, urzeczywistniając zasadę subsydiarności, która stanowi podstawę systemu konwencyjnego. Chodzi więc o ułatwienie jak najszybszego i najskuteczniejszego rozwiązania (usunięcia) problemu związanego z ochroną praw zapisanych w Konwencji w ramach krajowego porządku prawnego⁷⁰⁰. W razie potrzeby takie działania muszą być podejmowane z mocą wsteczną⁷⁰¹. Działanie państwa oprócz rozwiązania problemu systemowego może również obejmować rozwiązania doraźne, takie jak ugody ze skarżącymi lub deklaracje jednostronne, zgodnie z wymogami Konwencji⁷⁰². Jeżeli strony sprawy pilotażowej zawarły porozumienie w sprawie polubownego załatwienia sprawy, porozumienie takie zawiera oświadczenie rządu, przeciwko któremu skarga jest skierowana, w przedmiocie wdrożenia ogólnych środków określonych w wyroku pilotażowym oraz zadośćuczynienia, jakie ma zostać przyznane innym aktualnym lub potencjalnym skarżącym (art. 61 ust. 7 Regulaminu Trybunału).

Stosownie do okoliczności, Trybunał może odroczyć rozpoznanie wszelkich podobnych skarg do czasu przyjęcia środków naprawczych wymaganych na mocy sentencji wyroku pilotażowego (art. 61 ust. 6 lit. a Regulaminu Trybunału). Chodzi o jak najszybsze usunięcie naruszenia przez stworzenie (naprawienie) odpowiedniego mechanizmu na poziomie krajowym. Trybunał może w każdym czasie rozpatrzyć odroczoną skargę, jeżeli wymaga tego interes należytego wymiaru sprawiedliwości, a także w przypadku niezastosowania się przez zainteresowaną Układającą się Stronę do sentencji wyroku pilotażowego (art. 61 ust. 8 Regulaminu Trybunału). Tylko w ten sposób (przez podjęcie sprawy) możliwe będzie zapewnienie przestrzegania praw i wolności konwencyjnych, co do których wydano wyrok pilotażowy⁷⁰³.

Sąd karny jest więc związany wskazaniem środka naprawczego w postaci wznowienia postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. M. Wąsek-Wiaderek podkreśla jednak, że potrzeba wznowienia wynikałaby wówczas z rozstrzygnięcia, któremu sam Trybunał nadał skutek

⁶⁹⁸ Wyrok ETPC z 3.4.2012 r. w sprawie nr 54447/10, *Michelioudakis v. Grecja*.

⁶⁹⁹ Wyroki ETPC: z 28.9.2005 r. w sprawie nr 31443/96, *Broniowski v. Polska (ugoda)* (WI), § 42 oraz z 28.4.2008 r. w sprawie nr 35014/97, *Hutten-Czapska v. Polska (ugoda)* (WI), § 42.

⁷⁰⁰ Decyzja ETPC z 4.12.2007 r. w sprawie nr 50003/99, *Wolkenberg i Inni v. Polska*, § 34.

⁷⁰¹ Wyrok ETPC *Broniowski (ugoda)*,... § 35.

⁷⁰² Wyrok ETPC z 3.9.2013 r. w sprawie nr 5376/11, *M.C. i Inni v. Włochy*, § 111.

⁷⁰³ Wyrok ETPC z 12.3.2014 r. w sprawie nr 26828/06, *Kurić i Inni v. Słowenia (WI)*, § 136.

wykraczający poza sprawę główną (pilotażowa)⁷⁰⁴. Wyrok pilotażowy ETPC określa także zakres podmiotowy tego wznowienia. Wyrok pilotażowy może, po pierwsze, wskazywać w sentencji na konieczność wznowienia wszystkich postępowań karnych objętych skargami indywidualnymi zawisłymi w Strasburgu, których rozpoznanie zostało odroczone aż do czasu podjęcia środków naprawczych albo po drugie, konieczność wznowienia postępowań karnych ujawniających podobny problem strukturalny (dysfunkcję). Wznowienie w ramach wykonania wyroku pilotażowego nastąpi wówczas na wniosek skarżącego lub skazanego w sprawie, w której dysfunkcja miała miejsce.

Do tej pory Trybunał w ramach procedury wyroku pilotażowego czy też *quasi*-pilotażowego nie wskazywał wznowienia postępowania karnego jako środka naprawczego. Wręcz wyłączył taką możliwość w sprawie problemu systemowego asesorów (naruszenie prawa dostępu do niezawisłego i bezstronnego sądu w świetle art. 6 ust. 1 Konwencji)⁷⁰⁵, wskazując że pomimo że prawo wewnętrzne przewiduje możliwość wznowienia postępowania karnego w przypadku, jeżeli taka potrzeba wynika z wyroku Trybunału to mając na względzie zasadę bezpieczeństwa prawnego oraz orzecznictwo ETPC⁷⁰⁶, nie ma podstaw, które by wymagały nakazania wznowienia postępowania w sprawie skarżących. Trybunał nie wykluczył jednocześnie, że mógłby zająć inne stanowisko w przypadku gdyby okoliczności konkretnej sprawy dawały uzasadnione podstawy do przekonania, że Minister miał lub mógłby mieć wpływ na przebieg postępowania⁷⁰⁷.

Konkludując, należy stwierdzić, że wyrok pilotażowy ETPC stanowi prejudykat i wiąże sąd karny w procedurze wznowieniowej. W konsekwencji, przez rozstrzygnięcie organu międzynarodowego w kontekście wyrażony w art. 540 § 3 k.p.k. rozumieć należy również wyrok pilotażowy ETPC.

4. Rozstrzygnięcia o skreśleniu skargi z listy spraw z powodu ugody

Zgodnie z art. 39 ust. 1 Konwencji na każdym etapie postępowania Trybunał może postawić się do dyspozycji zainteresowanych stron celem polubownego załatwienia sprawy na zasadach poszanowania praw człowieka w rozumieniu niniejszej konwencji i jej protokołów. Negocjacje prowadzone są przy uczestnictwie ETPC (art. 28 ust. 1 lit. b Konwencji) i są poufne (art. 39 ust. 2 Konwencji). Według ust. 3, jeśli złożono doprowadzić do polubownego załatwienia sprawy, Trybunał skreśla skargę z listy spraw w formie decyzji, która ogranicza się do krótkiego przedstawienia

⁷⁰⁴ M. Wąsek-Wiaderek, O dopuszczalności wznowienia postępowania karnego z powodu orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stwierdzającego naruszenie praw człowieka w podobnej sprawie, BSP 2014, s. 120.

⁷⁰⁵ Wyrok ETPC z 30.11.2010 r. w sprawie nr 23614/08, Henryk Urban i Ryszard Urban v. Polska, § 56.

⁷⁰⁶ *Mutatis mutandis*, decyzja ETPC z 6.7.2010 r. w sprawie nr 5980/07, Öcalan v. Turcja.

⁷⁰⁷ Wyrok ETPC Henryk Urban i Ryszard Urban..., § 56.

faktów i przyjętego rozwiązania. Wówczas taką decyzję przekazuje się Komitetowi Ministrów, który czuwa nad wykonaniem warunków polubownego załatwienia określonych w decyzji (art. 39 ust. 4 Konwencji).

Treścią ugody jest zazwyczaj zobowiązanie państwa-strony do zapłaty zadośćuczynienia za szkodę lub krzywdę wynikłą z naruszenia Konwencji. Możliwe jest również zastrzeżenie przywrócenia stanu sprzed naruszenia (*restitutio in integrum*) czy też podjęcie się przez państwo obowiązku przeprosin⁷⁰⁸. Najczęściej jednak ugody kończą się zobowiązaniem państwa do wypłaty słusznego zadośćuczynienia.

Pomimo treści art. 39 Konwencji, który przewiduje formę decyzji dla skreślenia skargi z listy spraw, zgodnie z art. 62 ust. 2 w związku z art. 43 ust. 3 Regulaminu Trybunału przybierze ona formę wyroku po tym jak zostanie uznana pierwotnie za dopuszczalną, a dopiero po rozpoznaniu przez Izbę okaże się, że skarga jest niedopuszczalna. Może zdarzyć się również sytuacja, w której strony zawrą ugodę nie żądając rozpoznania sprawy przez Wielką Izbę. Wówczas, zgodnie z art. 44 ust. 2 a) Konwencji wyrok o skreśleniu skargi z listy spraw stanie się ostateczny z chwilą ogłoszenia⁷⁰⁹.

Polubowne załatwienie sprawy może zostać dokonane przez strony, w czasie gdy Trybunał decyduje o łącznym rozpoznaniu kwestii dopuszczalności i meritum sprawy (zanim uzna sprawę za dopuszczalną). W tym wypadku, zgodnie z art. 62 ust. 4 Regulaminu Trybunału ustępy 2 i 3 stosuje się odpowiednio do procedury przewidzianej w art. 54A (a więc również art. 43 ust. 3 Regulaminu). Oznacza to, że skarga jest skreślona z listy spraw wyrokiem, który staje się ostateczny stosowanie do wymogów art. 44 ust. 2 Konwencji.

Nie ma przepisu, który regulowałby moc wiążącą takiej decyzji czy wyroku. Co do zasady, ugody zawierane są w sprawach powtarzalnych pomiędzy skarżącym a państwem reprezentowanym przez Pełnomocnika Ministra Spraw Zagranicznych. W takich sprawach nie ma sensu wydawać kolejnego merytorycznego wyroku.

Ugoda ogranicza się więc do wskazania naruszenia, powołania się na ustalone orzecznictwo oraz ustalenia kwoty pieniężnej słusznego zadośćuczynienia czy odszkodowania oraz pokrycia kosztów związanych z postępowaniem w sprawie skargi indywidualnej. Ugoda stanowi ostateczne zakończenie sprawy, gdyż zgodnie z oświadczeniem skarżącego zaspokaja w całości jego roszczenia wynikające ze stwierdzonego naruszenia. Ugody zazwyczaj są zawierane w takich sprawach jak warunki osadzenia w zakładzie karnym (przeludnienie), przewlekłość stosowania tymczasowego aresztowania czy postępowania sądowego⁷¹⁰. Naturalnie pojawia się pytanie, czy takie orzeczenie może stanowić podstawę wznowienia postępowania karnego i czy wiąże sąd karny?

⁷⁰⁸ Decyzja ETPC z 7.9.2000 r. w sprawie nr 5036/97, *Oates v. Polska*.

⁷⁰⁹ Por. wyroki ETPC: z 22.1.2004 r. w sprawie nr 40672/98, *Gianturco v. Włochy* (skreślenie z listy spraw); z 24.5.2006 r. w sprawie nr 56489/00, *Mocanu v. Rumunia* (skreślenie z listy spraw).

⁷¹⁰ Zob. szerzej: H. Keller, M. Forowicz, L. Engi, *Friendly Settlements before the European Court of Human Rights*, Oxford 2010.

W doktrynie dominuje stanowisko, iż orzeczenia ETPC zatwierdzające ugody nie mogą stanowić podstawy do wznowienia postępowania⁷¹¹. Stoją za tym następujące argumenty. Po pierwsze, z ugody wynika zobowiązanie do zapłaty określonej kwoty tytułem słusznego zadośćuczynienia, odszkodowania, poniesionych kosztów postępowania przed Trybunałem. Ich zapłata jest równoznaczna z ostatecznym zakończeniem sprawy, zgodnie z oświadczeniem skarżącego, który aprobuje niniejszym, że wypłata stosownej kwoty stanowi wystarczające załatwienie sprawy. W tej sytuacji Trybunał dokonuje jedynie oceny, czy ugoda nie narusza praw człowieka. Wydanie orzeczenia o skreśleniu skargi z listy spraw jest równoznaczne ze stwierdzeniem braku przeciwwskazań z prawnoczwolowego punktu widzenia do zawarcia ugody. Przystępując bowiem do ugody, skarżone państwo przyznaje, że doszło do naruszenia Konwencji. W związku z tym trudno zakwalifikować decyzję o skreśleniu skargi z listy spraw jako wiążący krajowy sąd karny pre Judykat⁷¹².

Rację należy przyznać M. Wąsek-Wiaderek, która wskazuje, że „polubowne załatwienie sprawy potwierdzone orzeczeniem Trybunału zamyka teoretycznie drogę do wznowienia postępowania krajowego, chyba że taka możliwość została wyraźnie przewidziana w warunkach ugody”⁷¹³. Jednocześnie jednak trudno sobie wyobrazić zawarcie takiego postanowienia, jeżeli to nie państwo (rząd) decyduje o wznowieniu postępowania, lecz niezawisły sąd a wznowienie nie ma charakteru automatycznego⁷¹⁴.

Do podobnych wniosków prowadzi analiza prawnoporównawcza. Dla przykładu, belgijskie prawo nie przewidywało możliwości wznowienia postępowania karnego na podstawie ugody czy decyzji jednostronnej. Jednakże od 29 lutego 2016 r. dodano do art. 442 bis belgijskiego k.p.k. postanowienie, zgodnie z którym wznowienie możliwe jest również na podstawie ugody czy też decyzji jednostronnej. Wniosek o wznowienie jest niedopuszczalny jednak, jeżeli rząd udowodni, że skazany wyraził zgodę na ugodowe rozwiązanie sprawy, ugoda została wykonana a stwierdzone naruszenie nie ma charakteru poddającego w wątpliwość wynik prawomocnie zakończonego postępowania⁷¹⁵.

Na temat znaczenia ugód czy też decyzji jednostronnych ETPC wypowiedziała się Izba Konstytucyjna estońskiego Sądu Najwyższego⁷¹⁶. Wnioskodawca podnosił, że brak możliwości wznowienia postępowania karnego, po tym jak Trybunał skreślił skargę z listy spraw na podstawie art. 37 Konwencji, jest niezgodny z estońską konstytucją. Estoński Sąd Najwyższy zauważył, że ani

⁷¹¹ Tak: A. Bojańczyk, *Podważenie...*, cz. I, s. 156-157; S. Zabłocki, w: *Kodeks postępowania karnego*, tom III, s. 674, M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 368; K. Ryngielewicz, w: L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 19-59*, Tom II, Warszawa 2011, s. 235.

⁷¹² M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 368.

⁷¹³ *Ibidem*.

⁷¹⁴ K. Ryngielewicz, w: L. Garlicki (red.), *Konwencja...*, tom II, s. 235.

⁷¹⁵ Treść przepisu jest dostępna na stronie: [http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?sql=\(text%20contains%20\(%27%27\)\)&language=fr&rech=1&tri=dd%20AS%20RANK&value=&table_name=loi&F=&cn=1808121030&caller=image_a1&fromtab=loi&la=F#t](http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?sql=(text%20contains%20(%27%27))&language=fr&rech=1&tri=dd%20AS%20RANK&value=&table_name=loi&F=&cn=1808121030&caller=image_a1&fromtab=loi&la=F#t) (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁷¹⁶ Wyrok estońskiego SN z 22.2.2011 r. w sprawie nr 3-4-1-18-10, w: *Informacja o estońskim prawie...*

konstytucja, ani Konwencja nie zawiera prawa podstawowego pozwalającego na domaganie się wznowienia postępowania zakończonych prawomocnym wyrokiem na podstawie ugody zawartej zgodnie z Konwencją. Sąd Najwyższy podkreślił, że celem ugody jest ostateczne rozwiązanie sprawy. Estoński SN podkreślił, że jeżeli ETPC uznał warunki ugody za wystarczające do zamknięcia sprawy, to nie oczekuje od państwa żadnych dodatkowych działań zmierzających do zagwarantowania praw podstawowych skarżącemu. Ponadto w Austrii, Hiszpanii, Szwajcarii, Turcji, na Litwie i na Słowacji nie istnieje możliwość wznowienia postępowania karnego na podstawie ugody czy deklaracji jednostronnej, z uwagi na brak wyraźnej regulacji krajowej.

Podsumowując należy wskazać, że orzeczenia ETPC o skreśleniu skargi z listy spraw z powodu ugody nie stanowią prejudykatu wiążącego sąd karny.

5. Rozstrzygnięcia o skreśleniu skargi z listy spraw z powodu zaakceptowania tzw. jednostronnej deklaracji rządu

Od 2005 r. w praktyce orzeczniczej ETPC ugruntowała się praktyka skreślenia skargi z listy spraw po zaakceptowaniu tzw. jednostronnej deklaracji rządu⁷¹⁷. Wówczas bowiem Wielka Izba Trybunału zgodziła się na skreślenie skargi z listy spraw na podstawie art. 37 ust. 1 lit c Konwencji, po złożeniu jednostronnej deklaracji rządu oraz pomimo sprzeciwu skarżącego. W deklaracji rząd powinien wyraźnie przyznać, że doszło do naruszenia Konwencji wobec skarżącego, zobowiązując się jednocześnie do zagwarantowania odpowiedniego zadośćuczynienia i ewentualnie podjęcia określonych środków naprawczych⁷¹⁸. W przeciwieństwie do poufnych negocjacji ugodowych, rząd składa deklarację jednostronną w postępowaniu publicznym i spornym, zachowując odpowiednio poufność procedury ugodowej⁷¹⁹. W odpowiedzi, skarżący, niezadowolony z warunków przedstawionych w deklaracji jednostronnej, może przedstawić swoje uwagi do złożonej deklaracji, wskazując na przyczyny odmowy takiego zakończenia sporu przez Trybunał i wnioskując o jej odrzucenie. Jeżeli jest zadowolony, sprawa zostanie skreślona z listy spraw. Przyjęcie deklaracji jednostronnej zazwyczaj poprzedzone jest nieudanymi próbami ugodowymi oraz wolą rządu wypłacenia skarżącemu określonej kwoty zadośćuczynienia lub odszkodowania. Rząd może złożyć jednostronną deklarację nawet w razie braku zgody skarżącego na polubowne załatwienie spraw.

Co do zasady, skreślenie skargi następuje w zakresie naruszeń systemowych tzn. ujawniających powtarzających się w skargach do Trybunału naruszeń Konwencji. W istocie procedura skreślenia

⁷¹⁷ Wyrok ETPC z 6.5.2003 r. w sprawie nr 26307/95, Tahsin Acar v. Turcja, § 74-79.

⁷¹⁸ Zob. art. 62A Regulaminu Trybunału, obowiązujący od 1.9.2012 r.

⁷¹⁹ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji..., s. 163.

skargi z listy spraw na podstawie jednostronnych deklaracji została wprowadzona w celu zmniejszenia ilości spraw zawisłych przed ETPC. Trybunał w decyzji, obok opisu okoliczności faktycznych oraz stanu prawnego, musi wskazać treść deklaracji rządu oraz dokonać oceny, czy odstąpienie od normalnego trybu (jakim jest merytoryczne rozpoznanie sprawy i wydanie wyroku) zapewni mimo to „poszanowanie praw człowieka”. Istotne znaczenie ma przykładowo: natura zarzutów, porównywalność z dotychczas rozpoznawanymi przez Trybunał sprawami, rodzaj i zakres podjętych przez rząd środków celem wykonania wcześniejszych wyroków ETPC, bezsporność faktów, zakres uznania naruszenia przez rząd, kwota proponowanego zadośćuczynienia⁷²⁰. Trybunał podkreśla, że deklaracje jednostronne mogą być składane we wszystkich rodzajach spraw, ale w tych dotyczących kwestii wrażliwych lub skomplikowanych czy najpoważniejszych naruszeń praw człowieka, muszą być badane ze szczególną skrupulatnością i uwagą⁷²¹. Co do zasady zapadają więc one w sprawach powtarzalnych.

Rozstrzygnięcie o skreśleniu skargi z listy spraw może również przybrać formę wyroku. Taki wyrok staje się ostateczny również zgodnie z warunkami wymienionymi w art. 44 ust. 2 Konwencji. W myśl art. 43 ust. 3 Regulaminu Trybunału skarga, która została uznana za dopuszczalną, zostaje skreślona w drodze wyroku.

Konwencja nie wypowiada się co do mocy wiążącej decyzji o skreśleniu, a jej wykonanie, w przeciwieństwie do ugody, nie podlega nadzorowi Komitetu Ministrów Rady Europy. Art. 43 ust. 4 Regulaminu Trybunału stanowi bowiem, że w razie skreślenia skargi zgodnie z art. 37 Konwencji, kwestia kosztów należy do swobodnego uznania Trybunału. Jeżeli przyznanie kosztów następuje w decyzji o skreśleniu skargi, która nie została uznana za dopuszczalną, Przewodniczący Izby przesyła decyzję Komitetowi Ministrów. Wąsko interpretowany przepis Regulaminu nie pozwala zatem na objęcie nadzorem kwestii skreślenia z powodu zaakceptowania jednostronnej deklaracji rządu⁷²².

W konsekwencji znacząco osłabiona jest pozycja skarżącego, który w postępowaniu przed Trybunałem oczekuje sprawiedliwości indywidualnej, a nie tylko rekompensaty finansowej. A. Bodnar słusznie zwraca uwagę na wątpliwości związane z nieuwzględnianiem woli stron⁷²³. Z drugiej jednak strony, biorąc pod uwagę obciążenie ETPC sprawami powtarzalnymi oraz szybkość postępowania, droga dochodzenia naprawienia szkody czy krzywdy jest szybsza. Jednakże problem z jednostronnymi deklaracjami polega na tym, iż przez skreślenie skargi z listy spraw, umyka nam obraz rozmiaru problemu z jakim boryka się dane państwo. O kwestii nadużywania deklaracji jednostronnych

⁷²⁰ Wyrok ETPC z 7.1.2010 r. w sprawie nr 25965/04, Rantsev v. Cypr i Rosja, § 195.

⁷²¹ Wyrok ETPC z 6.5.2003 r. w sprawie nr 26307/95, Tahsin Acar v. Turcja (WI), § 75-77.

⁷²² Inaczej: M. A. Nowicki, Wokół Konwencji..., s. 163.

⁷²³ A. Bodnar, Wykonywanie orzeczeń..., s. 122

w sprawach Polski wypowiedziano się już w doktrynie⁷²⁴. Objęcie tej procedury nadzorem pozwoliłoby wszak na wyeliminowanie procedury skreślania skarg w sprawach precedensowych i na większą kontrolę nad nadużywaniem tej instytucji. Niewywiązanie się państwa z wykonania zobowiązania określonego w deklaracji doprowadzić może, zgodnie z art. 37 ust. 2 Konwencji, do ponownego wpisania skargi na listę spraw.

Uznanie mocy wiążącej rozstrzygnięcia o skreśleniu ma niebagatelne znaczenie, zwłaszcza w sprawach, które zostały zakończone pomimo sprzeciwu skarżącego oraz które budzą emocje co do zasadności podjęcia przez Trybunał takiej a nie innej decyzji zamiast merytorycznego rozpoznania skargi⁷²⁵. Deklaracje jednostronne powinny być stosowane bowiem wyłącznie w sprawach powtarzających się, gdzie istnieje ugruntowane orzecznictwo. Niestety w praktyce zdarza się, że rząd proponuje jednostronną deklarację także w sprawach natury precedensowej, która jest przez Trybunał akceptowana. Przykładem takiej praktyki są sprawy dotyczące sprostowania⁷²⁶, braku efektywnego śledztwa w sprawie zabójstwa⁷²⁷, czy też kwestia braku postępowania w sprawie dotyczącej molestowania nieletniej⁷²⁸.

Niebagatelne znaczenie przy ocenie mocy wiążącej rozstrzygnięcia o skreśleniu skargi z listy spraw z powodu zaakceptowania deklaracji jednostronnej rządu ma wyrok w sprawie *Jeronovičs przeciwko Łotwie*⁷²⁹. Sprawa początkowo dotyczyła odmowy wznowienia postępowania karnego dotyczącego złego traktowania skarżącego, po złożeniu deklaracji jednostronnej, w której rząd uznał, m.in., iż doszło do naruszenia art. 3 Konwencji. Decyzją z dnia 10 lutego 2009⁷³⁰ Trybunał skreślił skargę z listy spraw w stosunku do zarzutów wskazanych w oświadczeniu. W wyroku Wielkiej Izby z 2016 r. Trybunał zauważył, że procedura jednostronnego oświadczenia miała wyjątkowy charakter oraz, że jeśli chodzi o naruszenia najbardziej podstawowych praw zawartych w Konwencji, nie pozwalała ona rządowi uciec od odpowiedzialności. W ocenie ETPC, warunkiem wstępnym skreślenia skargi z listy spraw było uzyskanie przez skarżącego możliwości skorzystania z innych środków by otrzymać zadośćuczynienie. Trybunał uznał, że skreślenie z listy spraw nie wygasiło ani też nie mogło wygasić obowiązku łotewskiego rządu do przeprowadzenia skutecznego śledztwa w sprawie zarzutów złego traktowania. W związku z tym, państwo nie zwolniło się z procesowego obowiązku wynikającego z art. 3 Konwencji przez zapłatę odpowiedniej kwoty zadośćuczynienia wskazanej w jednostronnej deklaracji oraz potwierdzenie naruszenia Konwencji. Poprzez zaniechanie oskarżenia i ukarania odpowiedzialnych funkcjonariuszy państwa, pozwolono na naruszenie

⁷²⁴ D. Bychawska-Siniarska, *Unilateral Declarations: The Need for Greater Control*, *European Human Rights Law Review*, Issue 6, 2012, s. 673-678.

⁷²⁵ Decyzja ETPC z 6.9.2011 r. w sprawie nr 42446/06, *Laska v. Polska*.

⁷²⁶ Decyzja ETPC z 6.3.2012 r. w sprawie nr 42801/07, *Sroka v. Polska*.

⁷²⁷ Decyzja ETPC z 8.4.2014 r. w sprawie nr 78205/11, *Osuch v. Polska*.

⁷²⁸ Decyzja ETPC z 16.12.2014 r. w sprawie nr 60389/11, *Kaliszczak v. Polska*.

⁷²⁹ Wyrok ETPC z 5.7.2016 r. w sprawie nr 44898/10, *Jeronovičs v. Łotwa*.

⁷³⁰ Decyzja ETPC z 10.2.2009 r. w sprawie nr 547/02, *Jeronovičs v. Łotwa*.

praw tych, którzy pozostawali pod ich kontrolą, pozostawiając ich bezkarnymi oraz doprowadzając do tego, że zakaz tortur i nieludzkiego oraz poniżającego traktowania, pomimo jego fundamentalnego znaczenia, stał się nieskuteczny w praktyce. Jednym z ważniejszych elementów sprawy była kwestia wznowienia postępowania dotyczącego nieludzkiego i poniżającego traktowania. Trybunał stwierdził jednoznacznie, że decyzja o skreśleniu skargi z listy spraw jest podstawą ubiegania się o wznowienie postępowania karnego. Brak wznowienia postępowania skutkowało tymczasem naruszeniem art. 3 Konwencji w jego proceduralnym aspekcie. Skarżący otrzymał 4.000 euro zadośćuczynienia.

Co do możliwości wznowienia postępowania karnego w Polsce wypowiedział się Trybunał w sprawie *Sroka*⁷³¹. Wskazał on, że art. 540 § 3 k.p.k. nie ogranicza możliwości wznowienia postępowania jedynie do wyroków ETPC⁷³². Dlatego, skreślając skargę z listy spraw, Trybunał strasburski miał na uwadze okoliczność, że skarżący mógł domagać się wznowienia postępowania karnego, w związku z bezzasadnym oskarżeniem i skazaniem, co mogło rzutować negatywnie na jego dziennikarską karierę i życie prywatne. Na tej podstawie m.in. Trybunał wywiódł zagwarantowanie „poszanowania praw człowieka zdefiniowanych w Konwencji” pomimo decyzji o skreśleniu.

Zgodzić należy się z M. Wąsek-Wiaderek, według której decyzja o skreśleniu skargi z listy spraw powinna być traktowana jak „rozstrzygnięcie” w rozumieniu art. 540 § 3 k.p.k. Wynika to z faktu, iż sąd karny jest związany wykładnią postanowień Konwencji zawartą w samej decyzji jak i w orzeczeniach, na które Trybunał w niej się powołuje. Zdaniem autorki, za odmiennym potraktowaniem ugody oraz deklaracji jednostronnej przemawia okoliczność, że tylko te drugie mogą zostać wydane wbrew woli skarżącego, a treść decyzji w tym zakresie nie wyklucza dochodzenia *restitutio in integrum* w postępowaniu krajowym. W związku z tym decyzje o skreśleniu skargi z listy spraw są prejudykatami wiążącymi sądy karne⁷³³.

Na marginesie należy wskazać, że w innym porządkach prawnych, przykładowo na Łotwie, podstawy wznowienia postępowania karnego są na tyle szerokie, że zwrot „nowo odkryte okoliczności” obejmuje również decyzję ETPC o skreśleniu skargi z listy spraw z uwagi na deklarację jednostronną rządu. Dla przykładu, w sprawie *Cēsnieks*⁷³⁴ dotyczącej naruszenia art. 3 (nieludzkie lub poniżające traktowanie na komisariacie) Konwencji oraz art. 13 (brak skutecznego środka odwoławczego) Konwencji, rząd wydał deklarację jednostronną, którą ETPC zaakceptował i decyzją skreślił skargę z listy spraw. Na tej podstawie właściwy prokurator wznowił postępowanie.

⁷³¹ Decyzja ETPC w sprawie *Sroka v. Polska*...

⁷³² Por. wyrok ETPC z 29.6.2010 r. w sprawie nr 665/08; *Hakimi v. Belgia*, § 42.

⁷³³ M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 270-271.

⁷³⁴ Decyzja ETPC z 6.3.2014 r. w sprawie nr 9278/06, *Cēsnieks v. Łotwa*.

Powyższe rozważania prowadzą zatem do wniosku, że rozstrzygnięcia (wyroki, decyzje) o skreśleniu skargi z listy spraw z powodu zaakceptowania deklaracji jednostronnej rządu stanowią pre-judycat i są wiążące dla sądu karnego.

6. Decyzje w przedmiocie środków tymczasowych (*interim measures*)

Zgodnie z art. 39 ust. 1 Regulaminu Trybunału, Izba lub, tam gdzie to właściwe, Przewodniczący Sekcji lub sędzia dyżurny wyznaczony zgodnie z ustępem 4 niniejszego Artykułu, mogą, na wniosek strony lub innej osoby zainteresowanej, albo z urzędu, zalecić stronom środek tymczasowy, jaki należy według nich zastosować w interesie stron lub właściwego przebiegu postępowania. Mogą oni mogą żądać od stron informacji o jakiegokolwiek kwestii związanej z zastosowaniem środka tymczasowego, który zalecili (art. 39 ust. 3 Regulaminu Trybunału). Środki tymczasowe w danej sprawie można niezwłocznie notyfikować Komitetowi Ministrów (art. 39 ust. 2 Regulaminu Trybunału).

Środki tymczasowe są stosowane w sytuacjach nagłych, w których istnieje nieodłączne ryzyko niepowetowanej szkody w korzystaniu przez skarżącego z praw wymienionych w Konwencji. Celem jest zachowanie i skuteczna ochrona praw i interesów skarżącego przed Trybunałem zanim dojdzie do wydania ostatecznego orzeczenia w sprawie⁷³⁵. Podjęcie decyzji o ich zastosowaniu nie przesądza jednak wyniku sprawy toczącej się przed ETPC zarówno co do dopuszczalności skargi jak i co do meritum. W większości spraw wnioskodawcy żądają zawieszenia deportacji czy ekstradycji. Trybunał uwzględni te wnioski jedynie w wyjątkowych sytuacjach, jeżeli skarżącemu groziłoby realne ryzyko poważnej i niepowetowanej szkody. Trybunał sięga po ten środek bardzo rzadko i jedynie w wyjątkowych okolicznościach po niezwykle skrupulatnym i rygorystycznym zbadaniu wszystkich przesłanek. Chodzi generalnie o sytuacje realnego zagrożenia życia i zdrowia oraz ryzyko doznania poważnej, nieodwracalnej krzywdy⁷³⁶. Tego typu środka Trybunał wskazuje rządowi. Procedura ma charakter pisemny. Nie można się odwołać od decyzji odmownej. Środki tymczasowe stosowane są na czas trwania postępowania przed ETPC.

W praktyce, środki tymczasowe są stosowane w ograniczonej liczbie spraw, w przeważającej większości dotyczących deportacji i ekstradycji. Polegają one zazwyczaj na zawieszeniu deportacji czy ekstradycji do czasu rozpoznania skargi przez Trybunał⁷³⁷. W tych sprawach chodzi głównie o zagrożenie dla życia skarżących (art. 2 Konwencji)⁷³⁸ lub złego traktowania zakazanego

⁷³⁵ Wyrok ETPC z 25.4.2013 r. w sprawie nr 71386/10, Savridin Dzhurayev v. Rosja, § 212.

⁷³⁶ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji..., s. 193.

⁷³⁷ Decyzja ETPC z 13.9.2011 r. w sprawie nr 31956/05, Hamidovic v. Włochy; wyroki ETPC: z 15.5.2012 r. w sprawie nr 33809/08, Labisi v. Słowacja; z 5.2.2013 r. w sprawie nr 67286/10, Zokhidov v. Rosja.

⁷³⁸ Wyrok ETPC z 2.3.2010 r. w sprawie nr 61498/08, Al-Saadoon i Mufdhi v. Zjednoczone Królestwo, § 139-140.

art. 3 Konwencji⁷³⁹. Dużo rzadziej chodzi o wnioski dotyczące prawa do rzetelnego postępowania sądowego (art. 6 Konwencji)⁷⁴⁰ czy też prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8)⁷⁴¹. W sprawach przeciwko Polsce, zarządzenie tymczasowe między 2014 a 2016 roku zostało wydane raz. Tymczasem w samej pierwszej połowie 2017 r. było ich już sześć⁷⁴². Wszystkie zostały wydane w kontekście wydalenia skarżących do Białorusi lub Rosji.

Jak wynika z orzecznictwa Trybunału, art. 39 Regulaminu Trybunału nie dotyczy następujących spraw: zapobiegnięcia nieuchronnemu zniszczeniu mienia, nieuchronnej upadłości, wykonaniu obowiązkowej służby wojskowej, uzyskania warunkowego przedterminowego zwolnienia skarżącego przebywającego w zakładzie karnym a skarżącego się na rzetelność postępowania karnego; zapewnienia przeprowadzenia referendum; zapobiegnięcia rozwiązaniu partii politycznej. Jak do tej pory, nie wskazano, z oczywistych przyczyn, jako środka zapobiegawczego wznowienia postępowania sądowego. Trudno zresztą to sobie wyobrazić zanim dojdzie do formalnego i merytorycznego zbadania skargi.

W doktrynie istnieje spór co do mocy wiążącej zarządzeń tymczasowych. Zdaniem A. Rogalskiej-Piechoty, nie wynika to z literalnego brzmienia przepisów Konwencji i jest sprzeczne wobec tego z wolą państw. Wskazuje bowiem, iż art. 39 Regulaminu Trybunału nie stanowi umowy międzynarodowej, na którą państwa wyraziły zgodę. W końcu, wywodzenie mocy wiążącej z prawa do skargi indywidualnej stanowi nadużycie doktryny „żywego instrumentu”, która powinna być wykorzystywana przy wykładni materialnoprawnych przepisów Konwencji a nie jej części proceduralnej⁷⁴³.

Odmienne wypowiedzieli się M. A. Nowicki i M. Wąsek-Wiaderek, którzy trafnie wskazują, że decyzja o zastosowaniu środka tymczasowego może stanowić prejudykat i wiązać sąd karny, z uwagi na treść art. 1 i 34 Konwencji⁷⁴⁴. Od wyroku w sprawie Mamatokulov i Askarov przeciwko Turcji⁷⁴⁵ Trybunał przyjmuje niewykonanie zarządzenia tymczasowego za naruszenie prawa do skargi indywidualnej. W sprawie Kondrulin przeciwko Rosji⁷⁴⁶ na zarzut rządu o braku mocy wiążącej zarządzeń tymczasowych, Trybunał powołał się na swoje stanowisko wyrażone w sprawie Paladi przeciwko Mołdawii⁷⁴⁷ oraz Amirov przeciwko Rosji⁷⁴⁸, zgodnie z którym pozytywne

⁷³⁹ Wyrok ETPC z 14.3.2013 r. w sprawie nr 28005/08, Salakhov i Islyamova v. Ukraina.

⁷⁴⁰ Wyrok ETPC z 12.5.2005 r. w sprawie nr 46221/99, Öcalan v. Turcja, § 5.

⁷⁴¹ Wyrok ETPC z 7.3.2006 r. w sprawie nr 6339/05, Evans v. Zjednoczone Królestwo, § 3.

⁷⁴² Stan na 30.6.2017 r.: zob. http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_art_39_02_ENG.pdf

⁷⁴³ Poglądy te przedstawia A. Rogalska-Piechota, Prawny charakter zarządzeń tymczasowych (interim measures) w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: M. Balcerzak, T. Jasudowicz, J. Kapelańska-Pręgowska (red.), Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej system kontrolny – perspektywa systemowa i orzecznicza, Toruń 2011, s. 364-365

⁷⁴⁴ M. A. Nowicki, Wokół Konwencji..., s. 193; M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcjna..., s. 270-271.

⁷⁴⁵ Wyrok ETPC z 4.2.2005 r. w sprawach nr 46287/99 i 46951/99, Mamatokulov i Askarov v. Turcja, § 108-129.

⁷⁴⁶ Wyrok ETPC z 20.9.2016 r. w sprawie nr 12987/15, Kondrulin v. Rosja.

⁷⁴⁷ Wyrok ETPC z 10.3.2009 r. w sprawie nr 39806/05, Paladi v. Mołdawia, § 84-92.

⁷⁴⁸ Wyrok ETPC z 27.11.2014 r. w sprawie nr 51857/13, Amirov v. Rosja, § 65-68.

obowiązki nierozłącznie związane z art. 34 Konwencji wymagają od państwa podjęcia wszelkich niezbędnych kroków, aby umożliwić odpowiednie i skuteczne rozpoznanie skargi, ale również zapewnienie skarżącemu ochrony jego praw wynikających z Konwencji. Tego typu środki pozwalają Komitetowi Ministrów nadzorować wykonanie ostatecznego wyroku. Środki tymczasowe pozwalają więc danemu państwu wywiązać się z obowiązku związania ostatecznym wyrokiem Trybunału, który ma moc wiążącą zgodnie z art. 46 Konwencji. Kluczowe znaczenie zarządzenia tymczasowego wywieść należy z faktu, że Trybunał stosuje go, co do zasady, tylko w naprawę wyjątkowych sytuacjach oraz na podstawie rygorystycznej analizy odpowiednich okoliczności. W większości tych spraw skarżącym grozi ryzyko utraty życia albo ciężkiego, nieodwracalnego absolutnie podstawowych praw wynikających z Konwencji. Jakikolwiek odstępstwo mogłoby osłabić ochronę podstawowych praw wynikających z Konwencji i byłoby sprzeczne z jej wartościami i duchem. Byłoby również sprzeczne z podstawową wagą prawa do skargi indywidualnej oraz podważyłoby autorytet skuteczności Konwencji jako konstytucyjnego instrumentu europejskiego porządku publicznego. Niepodjęcie przez państwo wszystkich niezbędnych kroków celem wykonania zarządzenia tymczasowego stanowi naruszenie art. 34 Konwencji. Państwo musi się więc podporządkować zarządzeniu tymczasowemu, a jego przestrzeganie ma niezwykle istotne znaczenie (jeżeli nie najwyższe) w zakresie ochrony praw podstawowych wymienionych w Konwencji.

Jak słusznie wskazał M. A. Nowicki, „jakakolwiek pobłażliwość w sposób niedopuszczalny osłabia ochronę podstawowych praw Konwencji i nie odpowiada jej wartościom i duchowi, a także fundamentalnemu znaczeniu prawa do skargi. W kategoriach ogólnych prowadzi do osłabienia autorytetu i skuteczności Konwencji jako konstytucyjnego instrumentu europejskiego porządku publicznego. W rezultacie państwo musi ich ściśle przestrzegać”⁷⁴⁹. Potrzeba ich stosowania wynika również z tego, że wniesienie skargi indywidualnej do ETPC nie ma skutku dewolutywnego – nie powoduje zawieszenia stosowania orzeczeń wobec skarżącego.

Powyższe argumenty przemawiają za mocą wiążącą zarządzeń tymczasowych, które stanowią prejudykat dla sądu karnego. Zgodzić się należy z M. Wąsek-Wiaderek⁷⁵⁰, że związanie sądu karnego zarządzeniem tymczasowym wywodzić należy nie tylko z art. 1 i 34 Konwencji, ale również z art. 9 ust. 1 Konstytucji RP, dlatego, że obowiązek poszanowania prawa do skargi indywidualnej, o którym mowa w art. 34 Konwencji, jak i roli Trybunału, na którą wskazuje art. 19 Konwencji, zobowiązują sąd karny do związania się stanowiskiem ETPC wyrażonym w takim zarządzeniu. Niepodporządkowanie się mu prowadzi do naruszenia art. 34 Konwencji.

⁷⁴⁹ M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji...*, s. 193.

⁷⁵⁰ M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 270-271.

7. Opinie doradcze

W dniu 1 sierpnia 2018 r. wszedł w życie Protokół nr 16 w stosunku do krajów, które go ratyfikowały: Albania, Armenia, Estonia, Finlandia, Francja, Gruzja, Litwa, San Marino, Słowenia i Ukraina⁷⁵¹. Zgodnie z art. 1 ust. 1 wysokie sądy oraz trybunały Wysokiej Umawiającej się Strony, jak wskazano zgodnie z art. 10, mogą zwrócić się do Trybunału o wydanie opinii doradczej w zakresie zagadnień dotyczących zasady związanej z wykładnią czy stosowaniem praw i wolności zdefiniowanych w Konwencji i jej protokołach. W myśl art. 1 ust. 2 sąd pytający czy trybunał może zwrócić się o opinię doradczą tylko w kontekście toczącej się przed nim sprawy. Ustęp 3 podkreśla konieczność uzasadnienia wniosku oraz wskazania odpowiedniej podstawy prawnej i faktycznej toczącej się sprawy. Wielka Izba w 5-osobowym składzie zadecyduje o dopuszczalności wniosku, uzasadniając swoją odmowę.

Dotychczasowe przepisy (art. 47–49 Konwencji) upoważniały ETPC do wydawania – na wniosek Komitetu Ministrów – opinii doradczych w kwestiach prawnych dotyczących wykładni Konwencji i jej protokołów. Opinie te nie mogły dotyczyć treści i zakresu praw i wolności zagwarantowanych pod Konwencją, dotyczyły jedynie spraw proceduralnych i instytucjonalnych. Tymczasem zgodnie z Protokołem nr 16 opinie doradcze dotyczyć będą interpretacji lub stosowania praw i wolności gwarantowanych w Konwencji i jej Protokołach Dodatkowych. Będą one wydawane tylko w tzw. ważnych kwestiach przez co należy rozumieć: a) nowe i nierozstrzygnięte zagadnienia w procesie interpretacji i stosowania Konwencji; b) rozstrzygnięcie rozbieżności w orzecznictwie ETPC; c) aktualność poglądu wyrażonego w orzecznictwie ETPC, od którego ten ostatni do tej pory nie odstępował wywołuje uzasadnione wątpliwości w świetle koncepcji Konwencji jako „żywego instrumentu”⁷⁵². W Polsce podmiotami uprawnionymi do wystąpienia z wnioskami o wydanie opinii doradczej byłyby Naczelny Sąd Administracyjny, Sąd Najwyższy i Trybunał Konstytucyjny⁷⁵³.

Jak wynika z art. 5 Protokołu nr 16 opinie doradcze nie są wiążące, co skutkuje brakiem wiązania sądu-wnioskodawcy, jak i państwa-strony. Opinie doradcze nie wiążą samego Trybunału, tak jak inne rozstrzygnięcia, w tym orzeczenia wydawane w postępowaniach ze skargi indywidualnej. Na wstępie można więc sformułować tezę, że nie mogą one stanowić podstawy wznowienia postępowania. Z drugiej strony, nie bez znaczenia jest fakt, że opinie doradcze wydaje Wielka Izba. W konsekwencji, tezy opinii doradczej będą mieć walor oddziaływania precedensowego wewnątrz systemu konwencyjnego, zwłaszcza, że może dojść do rozpoznania zaopiniowanej sprawy w Trybunale później w ramach procedury skargi indywidualnej.

⁷⁵¹ <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/-/entry-into-force-of-the-protocol-no-16-to-the-european-convention-of-human-rights> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁷⁵² A. Paprocka, M. Ziółkowski, Opinie doradcze w świetle Protokołu Nr 16 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, EPS 2014, Nr 10, s. 20.

⁷⁵³ *Ibidem*, s. 21-22.

W literaturze zwraca się również uwagę na oddziaływanie *erga omnes* opinii doradczych wydawanych w trybie Protokołu 16⁷⁵⁴. Mając jednak na względzie wyraźną podstawę prawną wymienioną w art. 5 Protokołu Nr 16 nie sposób uznać je za wiążące. Na aktualnym etapie trudno jednak stanowczo negatywnie odpowiedzieć na to pytanie, zwłaszcza że nie znana jest do tej pory praktyka w tym zakresie. Niemniej, mając na względzie, że Polska do tej chwili nie ratyfikowała Protokołu nr 16 i nic nie wskazuje na to, by miało się to zmienić, opinie doradcze, nie stanowią prejudykatu i nie mogą stanowić podstawy wznowienia postępowania.

⁷⁵⁴ L.-A. Sicilianos, L'élargissement de la compétence consultative de la Cour européenne des droits de l'homme – À propos du Protocole no. 16 à la Convention européenne des droits de l'homme, w: „Revue trimestrielle des droits de l'homme” 2014, No. 97, s. 28; M. Balcerzak, Kompetencja doradcza Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – status quo a Protokół nr 16 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 2015, Nr 6, s. 22.

Rozdział VI.

Potrzeba wznowienia postępowania karnego w rozumieniu art. 540 § 3 k.p.k.

1. Potrzeba wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC wydanego w sprawie wnioskodawcy

Zgodnie z art. 540 § 3 k.p.k. postępowanie wznowia się na korzyść oskarżonego, gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską. W związku z powyższym konieczne jest rozszyfrowanie pojęcia „potrzeby”. W szczególności wątpliwości dotyczą tego, co ona oznacza, jakie jest jej znaczenie, a co za tym idzie, czy mamy do czynienia z obligatoryjnością wznowienia postępowania w razie wydania rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej.

Literalna wykładnia zwrotu „wznawia się” (a nie np. „może wznowić”) może wywoływać takie wrażenie. Tymczasem wiąże się on z obligatoryjnością względną. Relatywizacja tego obowiązku wynika z faktu, iż wznowienie następuje w razie zaistnienia „potrzeby” wynikającej z tego rozstrzygnięcia. Wznowienie nie może więc nastąpić w sposób automatyczny, bezrefleksyjny, bez oceny takiej potrzeby. W orzecznictwie zasadnie przyjmuje się, że oceny „potrzeby” wznowienia postępowania w związku z rozstrzygnięciem organu międzynarodowego (art. 540 § 3 k.p.k.) dokonywać należy zawsze w realiach konkretnej sprawy i wykluczone jest automatyczne stosowanie tego przepisu w każdej sprawie, w której organ międzynarodowy rozstrzygnie o naruszeniu przez Polskę przepisów prawa międzynarodowego⁷⁵⁵.

Potrzeba oznacza, że coś jest potrzebne, konieczne⁷⁵⁶. Potrzeba wznowienia zachodzi więc wówczas, gdy „rozstrzygnięcie organu międzynarodowego wskazuje na konieczność i celowość weryfikacji wydanego (...) prawomocnego orzeczenia w jego kluczowych rozstrzygnięciach, dotyczących przedmiotu procesu karnego”⁷⁵⁷. Sąd każdorazowo, dokonując oceny zasadności wniosku o wznowienie, powinien więc dokonać oceny, czy rzeczywiście to stanowiące jego podstawę rozstrzygnięcie organu międzynarodowego, w danej sytuacji stwarza potrzebę wznowienia

⁷⁵⁵ Wyroki SN: z 29.4.2009 r., II KO 63/08, Lex nr 507963; z 18.11.2009 r., II KO 79/09, Lex nr 550502.

⁷⁵⁶ S. Dubisz, Uniwersalny słownik języka polskiego, t. 3, Warszawa 2003, s. 763.

⁷⁵⁷ Por. M. Zbrojewska, Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14, Lex/el. 2014.

postępowania⁷⁵⁸. Powyższe rozwiązanie ma swoje uzasadnienie w tym, że nie we wszystkich sprawach wznowienie może doprowadzić do usunięcia naruszenia Konwencji, stwierdzonego wcześniej ostatecznym rozstrzygnięciem ETPC.

Nie budzi wątpliwości stwierdzenie, że potrzeba może zająć jedynie w sytuacji, gdy do naruszenia doszło w toku postępowania sądowego zakończonego prawomocnym orzeczeniem⁷⁵⁹. Dlatego w sytuacjach, gdy do wydania takiego orzeczenia nie doszło (postępowanie przygotowawcze albo niezakończone prawomocnie postępowanie sądowe) stronom nie będzie przysługiwać wniosek o wznowienie. Będą mogły one skorzystać z innych środków prawnych. Dla przykładu, chodzić może o np. skargę na przewlekłość postępowania albo odszkodowanie za oczywiście niesłuszne zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie (art. 552 § 4 k.p.k.).

W ocenie Sądu Najwyższego, ta potrzeba zaistnieje wówczas, gdy przedmiot rozstrzygnięcia tego organu dotyczy głównego nurtu procesu⁷⁶⁰, tj. problematyki winy i odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa⁷⁶¹, a zakres i charakter stwierdzonych w jego toku przez ten organ uchybień – w istocie – podważa słuszność merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy⁷⁶². „Potrzebę” wznowienia postępowania należy więc odnieść do podstawy rozstrzygnięcia Trybunału. Naruszenie konwencyjnych praw i wolności człowieka może więc wynikać z uznania, że zaskarżone orzeczenie zostało wydane na podstawie przepisu prawa krajowego niezgodnego z Konwencją albo też stwierdzenia, że pomimo zgodności przepisów prawa z Konwencją, prawo to zostało *in concreto* naruszone w stosunku do skarżącego w taki sposób, iż doszło do pogwałcenia gwarancji zapisanych w Konwencji⁷⁶³.

Pojęcie „potrzeby” wznowienia postępowania wynikającej z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego należy rozumieć dwutorowo. Po pierwsze, chodzi o zapewnienie poszanowania rozstrzygnięć ETPC przez państwa-strony w wymiarze formalno-egzekucyjnym. Po drugie, o zagwarantowanie realizacji leżących u podstaw tego rozstrzygnięcia gwarancji dla praw i wolności człowieka. Dokonując wykładni, sądy krajowe powinny uwzględnić orzecznictwo Trybunału, a przy

⁷⁵⁸ Wyroki SN: z 23.4.2009 r., II KO 63/08; z 9.12.2009 r., IV KO 103/09; z 11.1.2012 r., II KO 78/11, Lex nr 1108479; z 2.2.2012 r., II KO 80/11, OSNKW 2012, Nr 6, poz. 57; z 4.9.2013 r., III KO 58/13, Lex nr 1362621; postanowienie SN z 16.7.2013 r., III KO 118/12, Lex nr 1341278. Tożsamy pogląd można spotkać w literaturze: np. W. Hermeliński, B. Nita, Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka poprzez wznowienie prawomocnie zakończonego postępowania, Pal. 2010, Nr 11-12, s. 4, czy M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna..., s. 365.

⁷⁵⁹ Zob. rozdział I w zakresie rozważań nt. przedmiotu wznowienia postępowania karnego.

⁷⁶⁰ Wyroki SN: z 2.2.2012 r., II KO 80/11, OSNKW 2012, Nr 6, poz. 57; z 23.4.2009 r., II KO 63/08, Lex nr 507963; postanowienie SN z 23.7.2015 r., II KO 20/15, Lex nr 1762484; M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie..., s. 277-304.

⁷⁶¹ Wyrok SN z 7.9.2001 r., III KO 29/01, Lex nr 450767.

⁷⁶² Wyroki SN: z 2.2.2012 r., II KO 80/11, OSNKW 2012, Nr 6, poz. 57; z 11.1.2012 r., II KO 78/11, Lex nr 1108479; postanowienie SN z 26.2.2019 r., II KO 47/18, OSNKW 2019, Nr 1, poz. 34. Odmienne: wyrok SN z 28.4.2010 r., II KO 64/09, Lex nr 583795.

⁷⁶³ Postanowienie SN z 24.11.2005 r., III KO 10/05, OSNK 2005, Nr 1, poz. 2191. Por. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego, Komentarz do artykułów 468-682, t. III, Warszawa 2012, s. 390-391, A. Bojańczyk, Podważenie prawomocnego wyroku sądu karnego przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (ETPCz). Próba zarysu zagadnienia, cz. 2, Pal. 2001, Nr 7-8, s. 125.

jego braku – albo zastosować Konwencję wprost, albo zainicjować kontrolę zgodności przepisu prawa krajowego z Konwencją przed Trybunałem Konstytucyjnym.

Decydujące znaczenie w postępowaniu karnym będzie miało jednak samo stwierdzenie naruszenia przez Trybunał strasburski praw i wolności człowieka zapisanych w Konwencji. Państwo ma bowiem obowiązek gwarancyjny wynikający z art. 1 Konwencji. Chodzi więc przede wszystkim o zagwarantowanie poszanowania praw i wolności człowieka, a wykonanie rozstrzygnięcia Trybunału jest jedynie środkiem służącym do osiągnięcia tego celu.

W doktrynie przedstawiane są różne podziały naruszeń stwierdzonych przez ETPC. A. Bojańczyk wskazuje, że „potrzeba” zachodzi, gdy Trybunał strasburski w ostatecznym wyroku rozstrzygnie, iż zaskarżone orzeczenie sądu karnego zostało oparte, po pierwsze, na podstawie przepisu prawa krajowego niezgodnego z Konwencją lub, po drugie, na podstawie prawnej, wprawdzie zgodnej z Konwencją, jednak w sytuacji, gdy sąd dokonał wykładni niezgodnej z gwarancjami konwencyjnymi⁷⁶⁴.

Z kolei B. Nita-Światłowska dokonuje podziału orzeczeń z perspektywy możliwości ich wzruszenia w następstwie wyroku ETPC na: takie, z których jednoznacznie wynika niezgodność prawa wewnętrznego państwa-strony z Konwencją, oraz takie, z których taka niezgodność nie wynika. W obu sytuacjach wskazuje na możliwość aktualizowania się potrzeby wzruszenia prawomocnego wyroku sądu karnego⁷⁶⁵. Do pierwszej grupy autorka zalicza orzeczenia strasburskie stwierdzające strukturalny lub systemowy charakter naruszenia Konwencji. Do drugiej zaś orzeczenia, w których Trybunał strasburski, pomimo istnienia odpowiednich krajowych regulacji prawnych, stwierdził naruszenie praw skarżącego (np. naruszenie zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania oraz prawa skarżących do poszanowania ich życia prywatnego przy przeszukaniu)⁷⁶⁶.

M. Wąsek-Wiaderek przedstawiła bardziej precyzyjny podział naruszeń Konwencji stwierdzonych przez Trybunał na tle tzw. spraw polskich w Strasburgu, dzieląc je na trzy kategorie⁷⁶⁷. Przychylając się do tego stanowiska, poniżej dokonano omówienia każdej grupy naruszeń.

1.1. Naruszenia proceduralne incydentalne

Pierwsza grupa dotyczy naruszeń proceduralnych incydentalnych, zaistniałych w toku rozpoznawania sprawy, ale którym nie można przypisać wpływu na treść orzeczenia. Przykładowo wymienić tu można naruszenia na tle art. 5 Konwencji związane z praktyką stosowania tymczasowego

⁷⁶⁴ A. Bojańczyk, Podważenie..., s. 125. Por. S. Zabłocki, w: R. A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. 3, Warszawa 2004, s. 672.

⁷⁶⁵ B. Nita, Orzeczenie ETPCz jako podstawa wznowienia postępowania karnego, EPS 2010, Nr 9, s. 5.

⁷⁶⁶ *Ibidem*.

⁷⁶⁷ M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie..., s. 295.

aresztowania – arbitralność czy też brak podstaw jego zastosowania⁷⁶⁸, czy też długotrwałość albo przewlekłość postępowania karnego⁷⁶⁹ albo naruszenie zasady domniemania niewinności poprzez nieprawidłowy dobór słów w uzasadnieniu orzeczenia o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania – naruszenie art. 6 Konwencji.

W tych wypadkach co do zasady nie istnieje „potrzeba” wzruszenia prawomocnego orzeczenia sądu karnego. Powyższe bowiem incydentalne naruszenie stwierdzone przez ETPC nie ma wpływu na treść orzeczenia sądu karnego. Jak wynika z orzecznictwa Sądu Najwyższego, potrzeba wznowienia nie zachodzi w razie incydentalnego naruszenia Konwencji, które nie dotyczy przedmiotu procesu, a więc kwestii winy i odpowiedzialności skarżącego⁷⁷⁰. Tak bowiem ograniczony przedmiot rozstrzygnięcia nie uzasadnia poglądu, że orzeczenie to przemawia za potrzebą wznowienia postępowania. Odmienne ocena przez Trybunał kwestii ubocznej nie daje żadnych podstaw do podważenia orzeczeń dotyczących merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy⁷⁷¹.

Przykładowo, Sąd Najwyższy nie stwierdził potrzeby wznowienia postępowania w sprawie dotyczącej stwierdzenia przez ETPC naruszenia art. 6 ust. 1 w zw. z ust. 3 lit. c Konwencji przez to, że po wskazaniu przez wyznaczonego skazanemu obrońcę z urzędu braku podstaw do wniesienia kasacji, Sąd Apelacyjny, informując o tym skazanego, nie pouczył go o możliwościach, jakie na gruncie polskich przepisów procesowych ma on nadal dla podjęcia działań w celu wniesienia tej skargi, ani o terminach, w jakich może to uczynić. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na to, że Trybunał oddalił jednocześnie skargę indywidualną w pozostałym zakresie, wskazując, że nie znalazł żadnych przesłanek, aby kwestionowane przez skarżącego procedowanie w jego sprawie było nierzetelne. Z tych przyczyn Sąd Najwyższy uznał, że z wyroku ETPC nie wynika potrzeba wznowienia. Jednocześnie podkreślił, że istnieje możliwość przywrócenia skazanemu terminu do wniesienia kasacji z powołaniem się na powyższy wyrok ETPC oraz złożeniem dokumentów dla wykazania, że uchybienie terminowi nastąpiło w wyniku braku pouczenia strony o terminie do wystąpienia z kasacją po odmowie jej wniesienia przez wyznaczonego z urzędu adwokata, co stanowiło przyczynę od tej strony niezależną. Nie jest to jednak kwestia, która może być brana pod uwagę w postępowaniu w przedmiocie wznowienia procesu⁷⁷².

⁷⁶⁸ Wyrok SN z 7.9.2001 r., III KO 29/01, Lex nr 450767; postanowienie SN z 16.11.2011 r., III KZ 72/11, Lex nr 1144145.

⁷⁶⁹ Por. uchwała SN z 28.6.2005 r., III SPZP 1/05, OSNP 2005, Nr 19, poz. 321; postanowienia SN z: 7.5.2007 r., V KZ 24/07, OSNKW 2007, Nr 6, poz. 53; 26.3.2010 r., VI KZ 21/10, niepubl.; 9.7.2013 r., II KZ 23/13, Lex nr 1331283; 22.12.2014 r., III KZ 103/14, OSNKW 2015, Nr 6, poz. 48; 23.9.2016 r., I KSP 4/16, Lex nr 2115164.

⁷⁷⁰ Postanowienie SN z 7.9.2001 r., III KO 29/01, Lex nr 450767; tak również B. Nita, Orzeczenie ETPCz..., s. 8.

⁷⁷¹ Postanowienie SN z 7.9.2001 r., III KO 29/01, Lex nr 450767.

⁷⁷² Postanowienie SN z 23.2.2012 r., III KO 97/11, OSNKW 2012, Nr 9, poz. 91.

1.2. Naruszenia proceduralne mające wpływ na treść orzeczenia

Druga kategoria dotyczy naruszeń proceduralnych zaistniałych w toku postępowania, które jednak ze względu na ich strukturalny, kompleksowy charakter, mogły mieć wpływ na treść orzeczenia⁷⁷³. Jak wynika bowiem z orzecznictwa Sądu Najwyższego, „potrzebę” należy rozumieć jako wykazanie możliwości wpływu uchybienia stwierdzonego przez Trybunał na treść orzeczenia⁷⁷⁴. Nie jest przy tym konieczne, by ETPC stwierdził niesłuszność lub niesprawiedliwość samych zaskarżonych wnioskami o wznowienie orzeczeń, gdyż konwencyjne regulacje wcale nie dotyczą kontroli merytorycznej zapadłych orzeczeń, ale sposobu dojścia do nich – a więc rzetelności procesu⁷⁷⁵.

Potrzeba wznowienia może wynikać zarówno z rangi – stwierdzonego przez ETPC i wiążącego Sąd Najwyższy – naruszenia przepisów Konwencji, jak i wpływu tego naruszenia na ostateczny wynik sprawy⁷⁷⁶.

W doktrynie przy ocenie potrzeby trafnie nakazuje się jeszcze brać pod uwagę, czy w wyniku wznowienia jest możliwe naprawienie uchybienia o charakterze proceduralnym, stwierdzonego przez ETPC. Uzasadnia to ekonomia procesowa oraz interes pokrzywdzonego. Sąd karny powinien antycypować przyszłe orzeczenie mające zapaść w postępowaniu wznowionym, uwzględniając rangę stwierdzonego naruszenia Konwencji i jego wpływ na treść przyszłego orzeczenia. Przesłuchanie świadka po 17 latach od zdarzenia wydaje się bowiem bezcelowe (tak na kanwie sprawy W.S. przeciwko Polsce), a po jego śmierci niemożliwe⁷⁷⁷.

Jako naruszenia Konwencji wskazujące na potrzebę wznowienia w orzecznictwie wyróżniono m.in.: naruszenie prawa do rzetelnego procesu z powodu niezapewnienia oskarżonemu możliwości zadawania pytań świadkom oskarżenia⁷⁷⁸, naruszenia zasady równości stron⁷⁷⁹, czy z powodu naruszenia prawa do obrony⁷⁸⁰, brak możliwości uczestnictwa oskarżonego na rozprawie w toku po-

⁷⁷³ Zob. postanowienie SN z 19.11.2009 r., V KO 63/09, niepublik. – SN wskazuje na możliwość wznowienia na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. w sytuacji stwierdzenia przez ETPC naruszenia prawa karnego procesowego mogącego mieć wpływ na treść orzeczenia sądu karnego.

⁷⁷⁴ Wyrok SN z 19.11.2009 r., V KO 63/09, Lex nr 550553.

⁷⁷⁵ Wyrok SN z 18.11.2009 r., II KO 79/09, Lex nr 550502.

⁷⁷⁶ Wyrok SN z 9.12.2009 r., IV KO 103/09, Lex nr 608367.

⁷⁷⁷ B. Nita, Orzeczenie ETPCz..., s. 9.

⁷⁷⁸ Wyroki ETPC: z 19.6.2007 r. w sprawie nr 21508/12, W.S. v. Polska; z 4.11.2008 r. w sprawie nr 22695/03, Demski v. Polska.

⁷⁷⁹ Wyroki ETPC: z 17.2.2009 r. w sprawie nr 34030/07, Jałowiecki v. Polska; z 28.4.2009 r. w sprawie nr 38886/05, Rasmussen v. Polska. Wyroki zapadły w sprawach dotyczących postępowań lustracyjnych; zob. szerzej: A. Mężykowska, Wykonywanie przez Polskę wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczących postępowań lustracyjnych, *Ius Novum* 2012, Nr 2, s. 153 i nast.

⁷⁸⁰ Wyrok ETPC z 31.3.2009 r. w sprawie nr 20310/02, Płonka v. Polska. Trybunał stwierdził, że odebranie od skarżącej wyjaśnień bez udziału obrońcy we wstępnej fazie postępowania z uwagi na jej wieloletni problem alkoholowy i podatność na „zranienie” skutkowało pozbawieniem prawa do obrony. Pomimo że przyznanie się do winy nie było jedyną podstawą skazania, to stanowiło jeden z dowodów, na których oparł się SO w Katowicach przy wydawaniu wyroku.

stępowania apelacyjnego (naruszenie art. 6 ust. 3 Konwencji)⁷⁸¹; wydanie wyroku przez sąd, który nie był ustanowiony ustawą⁷⁸². Na potrzebę wznowienia może wskazywać nienależyta obsada sądu, która stanowi jedną z bezwzględnych przesłanek odwoławczych, a której stwierdzenie prowadzi do uchylenia zaskarżonego wyroku⁷⁸³. O potrzebie wznowienia może świadczyć również klauzula wznowieniowa zawarta w wyroku ETPC, który tym samym potwierdza zaistnienie takiej potrzeby⁷⁸⁴.

Wyróżnić należy również rozstrzygnięcia ETPC, w których stwierdzono naruszenie art. 6 ust. 1 i 3 Konwencji w sprawach lustracyjnych prowadzonych na podstawie ustawy o lustracji z 1997 r.⁷⁸⁵ Trybunał stwierdził w toku prowadzonych postępowań lustracyjnych, uchybienia związane z niejawnością dokumentów i ograniczeniem dostępu do akt sprawy osoby lustrowanej, które skutkowały w jego ocenie naruszeniem prawa do sprawiedliwego i rzetelnego procesu, zasady równości stron oraz prawa do obrony. Na podstawie wyroków ETPC doszło do wznowienia prawomocnie zakończonych postępowań lustracyjnych⁷⁸⁶.

Sąd Najwyższy stwierdził, że potrzeba wznowienia postępowania karnego była jednoznaczna z uwagi na to, że „ograniczenia związane z dostępem lustrowanego i jego obrońcy do akt oznaczonych klauzulą «ściśle tajne» dotyczą «głównego nurtu procesu» i to w jego niewątpliwie części, jaką stanowi prawo do obrony. Skoro zdaniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka to w tej właśnie sferze – art. 6 ust. 1 w zw. z art. 6 ust. 3 Konwencji – nastąpiło uchybienie standardowi rzetelnego i sprawiedliwego procesu, to owa «potrzeba», o której mowa w art. 540 § 3 k.p.k., staje się zupełnie jednoznaczna”. Konieczność wznowienia Sąd Najwyższy uznał „za oczywistość i nie ma w tych wypadkach znaczenia jednoznaczność materiału dowodowego, na którym oparte zostało orzeczenie stwierdzające «kłamstwo lustracyjne», bowiem regulacje konwencyjne nie odnoszą się w takim wypadku do kontroli merytorycznej orzeczeń krajowych, ale do «sposobu» dojścia do nich, a więc do rzetelności procedowania”⁷⁸⁷

W tych przypadkach sąd karny ma swobodę oceny wpływu stwierdzonego przez Trybunał naruszenia na treść orzeczenia. Odpowiadając pozytywnie na powyższe pytanie, sąd dochodzący

⁷⁸¹ Zob. wyrok ETPC z 25.3.1998 r. w sprawie 23103/93, *Belziuk v. Polska*; wznowienie postępowania i ponowne przeprowadzenie postępowania odwoławczego z udziałem oskarżonego stanowiło usunięcie naruszenia, do którego doszło wcześniej w postępowaniu krajowym oraz wyrok ETPC z 9.6.2009 r. w sprawie nr 31509/02, *Strzałkowski v. Polska* – postępowanie zostało wznowione wyrokiem SN z 28.4.2010 r., II KO 64/09, Lex nr 583795.

⁷⁸² Wyrok ETPC z 25.10.2011 r. w sprawie nr 54809/07, *Richert v. Polska*; wznowienie postępowania karnego z uwagi na to, że w toku procesu przed SO doszło do nieprawidłowego delegowania do składu sędziego SR. Postępowanie zostało wznowione wyrokiem SN z 4.9.2013 r., III KO 58/13, Lex nr 1362621.

⁷⁸³ Wyrok SN z 4.9.2013 r., III KO 58/13, Lex nr 1362621.

⁷⁸⁴ Wyrok SN z 19.11.2009 r., V KO 63/09... powołujący się na wyrok ETPC w sprawie *Demski v. Polska*..., § 51. Zob. również: wyrok ETPC z 10.1.2012 r. w sprawie nr 33530/06, *Pohoska v. Polska*, § 62.

⁷⁸⁵ Wyroki ETPC: z 24.4.2007 r. w sprawie nr 38184/03, *Matyjek v. Polska*; z 17.7.2007 r. w sprawie nr 68761/01, *Bobek v. Polska*; z 15.1.2008 r. w sprawie nr 37469/05, *Luboch v. Polska*; z 17.2.2009 r. w sprawie nr 34030/07, *Jałowicki v. Polsce*; z 28.4.2009 r. w sprawie nr 38886/05, *Rasmussen v. Polska*; z 5.1.2010 r. w sprawie nr 23119/05, *Wrona v. Polska*.

⁷⁸⁶ W sprawie *Rasmussen*: wyrok SN z 18.11.2009 r., II KO 79/09, Lex nr 550502 oraz w sprawie *Luboch*: wyrok SN z 25.8.2010 r., II KO 115/09, Lex nr 619629.

⁷⁸⁷ *Ibidem*.

do przekonania, że zachodzi potrzeba wzruszenia prawomocnego orzeczenia, uchyli je i przekaże sprawę do ponownego rozpoznania. Nie zmienia to faktu, że powyższa decyzja procesowa nie przesądza jeszcze o wyniku postępowania. Po ponownym rozpoznaniu sprawy we wznowionym postępowaniu, po wypełnieniu standardów strasburskich w zakresie rzetelnego procesu sądowego, może się okazać, że wyrok w zakresie odpowiedzialności karnej skarżącego jak i kary się nie zmienia.

W innym z orzeczeń Sąd Najwyższy wskazał, że wobec rozstrzygnięcia ETPC stwierdzającego naruszenie art. 6 Konwencji, zaistniała potrzeba wznowienia (art. 540 § 3 k.p.k.), bowiem postępowanie przed sądem apelacyjnym nie spełniło wymogu „uczciwości” (chodziło o naruszenie prawa skazanego do rzetelnego procesu, w ten sposób, że jedyna rozprawa przed sądem odwoławczym odbyła się bez jego udziału, a w środku odwoławczym podnoszono zarzuty dotyczące sfery ustaleń faktycznych). Uznając zasadność wniosku o wznowienie Sąd Najwyższy wziął pod uwagę „niewątpliwą w świetle unormowań Konwencji doniosłość, zakres i rangę stwierdzonych *in concreto* przez Trybunał uchybień, a także powinność respektowania wymogu dostosowania dotkniętego nimi prawomocnego rozstrzygnięcia do wymogów Konwencji”⁷⁸⁸.

1.3. Naruszenia materialne

Trzecia kategoria obejmuje naruszenia „materialne”, to jest takie, przy których przyczyna stwierdzonego naruszenia Konwencji tkwi w samej treści orzeczenia, a nie w przebiegu postępowania, które doprowadziło do jego wydania⁷⁸⁹. Przykładowo należy tu wymienić naruszenia z powodu skazania za działania stanowiące przejaw korzystania z prawa do swobody wypowiedzi lub do wolności myśli, sumienia i wyznania⁷⁹⁰.

W tej kategorii naruszeń, które tkwią w treści samego orzeczenia w związku ze stwierdzeniem przez Trybunał zastosowania prawa krajowego niezgodnego z Konwencją, uchybienia te zawsze będą miały wpływ na treść orzeczenia. Sąd karny będzie więc zobowiązany do uwzględnienia wniosku o wznowienie.

Podsumowując, jak słusznie wskazuje M. Wąsek-Wiaderek, tylko te dwie ostatnie kategorie naruszeń (naruszenia proceduralne mające wpływ na wynik postępowania oraz naruszenia materialne) mogą wskazywać na „potrzebę” wznowienia postępowania karnego w innej sprawie. „Potrzebę”, jak już o tym wcześniej wspomniano, należy bowiem wykładać, mając na uwadze wpływ uchybienia

⁷⁸⁸ Wyroki SN: z 28.4.2010 r., II KO 64/09, Lex nr 583795; z 23.4.2009 r., II KO 63/08, Lex nr 507963.

⁷⁸⁹ M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie..., s. 295.

⁷⁹⁰ Wyroki ETPC: z 27.5.2013 r. w sprawie nr 43425/98, Skatka v. Polska; z 29.3.2005 r. w sprawie nr 75955/01, Sokotowski v. Polska, z 6.4.2006 r., Malisiewicz-Gąsior v. Polska; z 19.12.2006 r. w sprawie nr 18235/03, Dąbrowski v. Polska; z 24.2.2009 r. w sprawie nr 23806/03, Długołęcki v. Polska.

stwierdzonego przez Trybunał na treść orzeczenia⁷⁹¹. Incydentalny charakter pierwszej kategorii naruszeń, a co za tym idzie brak wpływu stwierdzonego przez ETPC naruszenia na treść orzeczenia wydanego w innej sprawie, powoduje, że nie możemy mówić, iż taka „potrzeba” zaistnieje.

➔ 2. Potrzeba wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w sprawie osoby innej niż wnioskodawca

W orzecznictwie Sądu Najwyższego istniała rozbieżność co do tego, kto może wystąpić z wnioskiem o wznowienie postępowania karnego na podstawie ostatecznego rozstrzygnięcia ETPC. Z jednej strony prezentowany był pogląd, że podstawą wznowienia postępowania karnego, określoną w art. 540 § 3 k.p.k., może być jedynie rozstrzygnięcie organu międzynarodowego zapadłe w sprawie i w odniesieniu do osoby, której dotyczy wnioski⁷⁹². Za tym poglądem przemawiała, po pierwsze, wykładnia literalna przepisu art. 540 § 3 k.p.k. – przede wszystkim zaś zwrot „wznowienie na korzyść oskarżonego”. Stąd rozstrzygnięcie organu międzynarodowego powinno dotyczyć właśnie osoby, o której mowa w pierwszej części zdania, to jest tego konkretnego oskarżonego. Po drugie, wskazywano na wyjątkowy charakter wznowienia postępowania i jego nadzwyczajne zastosowanie. W związku z tym, jego przesłanki nie powinny być stosowane rozszerzająco (*exceptions non sunt extendendae*). Po trzecie, przemawiała za tym wykładnia celowościowa. W ocenie Sądu Najwyższego, charakter wyroków ETPC – konkretny i odnoszący się do danych osób (art. 46 ust. 1 Konwencji), przemawia za tym, że nie może być traktowany abstrakcyjnie, lecz w odniesieniu do danego stanu faktycznego. Poza tym, nie ma żadnych gwarancji wydania przez organ międzynarodowy identycznych rozstrzygnięć nawet w sytuacji bardzo podobnych stanów faktycznych

Zgodnie z przeciwnym poglądem, nie sposób jest z góry wykluczyć potrzeby wznowienia w sytuacji, gdy sprawa oskarżonego nie była przedmiotem postępowania w Strasburgu⁷⁹³. Potrzeba wznowienia postępowania karnego może bowiem zająć w celu zapobiegnięcia wydaniu przeciwko Polsce kolejnego wyroku stwierdzającego naruszenie Konwencji. Jednocześnie, biorąc pod uwagę wyjątkowy charakter tego nadzwyczajnego środka zaskarżenia, naruszenie powinno być identyczne z zakwestionowanym w rozstrzygnięciu ETPC. Towarzyszyć miałyby temu pewność, iż w razie wniesienia przez tego oskarżonego skargi do Trybunału, uzyskałby on na tej samej podstawie

⁷⁹¹ M. Wąsek-Wiaderek, *Wznowienie...*, s. 296.

⁷⁹² Postanowienia SN: z 24.11.2005 r., III KO 10/05, Lex nr 164382; z 27.9.2013 r., II KO 39/13, Lex nr 1375172; z 16.11.2011 r., III KZ 72/11, Lex nr 1144145.

⁷⁹³ Postanowienie SN z 16.7.2013 r., III KO 118/12, Lex nr 1341278.

i w tych samych okolicznościach, korzystne dla siebie rozstrzygnięcie stwierdzające naruszenie przez Polskę Konwencji.

Zagadnienie to było również rozbieżnie ujmowane w doktrynie. W literaturze przedmiotu dominował pogląd o dopuszczalności wznowienia także innych postępowań karnych niż to, którego dotyczy rozstrzygnięcie ETPC. Zgodnie z tym stanowiskiem, wznowienie postępowania może nastąpić, gdy naruszenie Konwencji, na które wskazuje wnioskodawca, jest identyczne z tym, które zakwestionowane zostało w rozstrzygnięciu Trybunału, wydanym w związku ze skargą innego podmiotu, a także i to, że rozstrzygnięcie ETPC jest całkowicie bezdyskusyjne (przykładowo, jest wyrazem konsekwentnej linii orzecznictwa ETPC albo wydane zostało przez Wielką Izbę). Za szerokim rozumieniem pojęcia „potrzeba” (art. 540 § 3 k.p.k.) przemawia tzw. „motywacja prognostyczna”. Aby zapobiec wydaniu kolejnego rozstrzygnięcia ETPC przeciwko Polsce, stwierdzającego naruszenie Konwencji, w sytuacjach analogicznego układu okoliczności faktycznych i prawnych, jak występujące w sprawie, będącej przedmiotem rozstrzygnięcia ETPC, także oskarżony w innej sprawie uzyskałby możliwość wznowienia postępowania w sprawie⁷⁹⁴.

O rozstrzygnięcie rozbieżności w wykładni art. 540 § 3 k.p.k. występujących w orzecznictwie Sądu Najwyższego wniósł Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, zadając następujące pytanie: „Czy »potrzeba« wznowienia postępowania, o której mowa w art. 540 § 3 k.p.k., może dotyczyć jedynie postępowania w sprawie, do której odnosi się rozstrzygnięcie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka o naruszeniu Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, czy również innych postępowań karnych, w których zaistniało naruszenie postanowień Konwencji podobne do stwierdzonego w orzeczeniu tego Trybunału wydanym przeciwko Polsce?”.

W dniu 26 czerwca 2014 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że „potrzeba” wznowienia postępowania, o której mowa w art. 540 § 3 k.p.k., może dotyczyć nie tylko postępowania w sprawie, do której odnosi się rozstrzygnięcie ETPC o naruszeniu Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, ale także do innych postępowań karnych, w których zaistniało naruszenie postanowień Konwencji tożsame w układzie okoliczności faktycznoprawnych do stwierdzonego w orzeczeniu tego Trybunału wydanym przeciwko Polsce⁷⁹⁵.

Tym samym Sąd Najwyższy opowiedział się za szeroką interpretacją podstawy wznowienia postępowania w trybie przewidzianym art. 540 § 3 k.p.k., która stanowi realizację obowiązku przestrzegania w każdej sprawie praw i wolności człowieka. Jak podkreślił Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały, kryterium tożsamości okoliczności faktycznoprawnych powoduje, że raz stwierdzone

⁷⁹⁴ Por. P. Hofmański: Nowe polskie prawo karne..., s. 67-68; S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w sprawach..., s. 32; A. Bojańczyk: Podważenie..., cz. II, s. 131; B. Nita, Orzeczenie ETPC..., s. 7; L.K. Paprzycki, Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego (wybrana problematyka europejska), EPS 2014, Nr 1, s. 73.

⁷⁹⁵ Uchwała składu 7 sędziów SN z 24.6.2014 r., I KZP 14/14, OSNKW 2014, Nr 8, poz. 59.

przez Trybunał naruszenie praw człowieka wywoła określony skutek w innych sprawach, w których takie samo naruszenie Konwencji miało miejsce.

Przemawia za tym, po pierwsze, wykładnia literalna. Sąd Najwyższy wskazał, że posłużenie się przez ustawodawcę sformułowaniem odnoszącym się do oskarżonego nie może być poczytane jako argument za zawężeniem dopuszczalności wznowienia postępowania karnego. Mając na względzie wnioskowy charakter wznowienia, zawarty w art. 540 § 3 k.p.k. zwrot „postępowanie wznowia się na korzyść oskarżonego” odnosi się do kierunku wznowienia, to jest elementu wyznaczającego granice orzekania sądu wznowieniowego. Nie można stąd wnioskować o ograniczonym zakresie podmiotowym spraw, które można wznowić. Przemawia za tym również okoliczność, iż w przepisie art. 540 § 3 k.p.k. wskazano rozstrzygnięcie organu międzynarodowego, bez jakiegokolwiek odwołania do oskarżonego, czy jego sprawy, która miałaby być przedmiotem rozstrzygnięcia przez taki organ. Wykładnia językowa, jak trafnie wskazuje Sąd Najwyższy, nie daje więc podstaw do zawężenia możliwości wznowienia tylko do oskarżonego, w którego sprawie rozstrzygnięcie wydał Trybunał.

Po drugie, dokonując wykładni funkcjonalnej art. 540 § 3 k.p.k., Sąd Najwyższy odwołał się do motywów projektu Kodeksu postępowania karnego, w których wskazano, że przepis ten uwzględni „zobowiązania wynikające z ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych⁷⁹⁶”. Dlatego nie wprowadzono w art. 540 § 3 k.p.k. żadnego dodatkowego ograniczenia ponad kierunek wznowienia postępowania karnego. Stąd, wyznacznikiem dla ustalenia przedmiotowego i podmiotowego zakresu wznowienia postępowania karnego są zobowiązania prawnomiędzynarodowe. W związku z tym ostateczny kształt tej przesłanki wznowieniowej będzie każdorazowo zależał od rodzaju organu międzynarodowego i umowy międzynarodowej, która jest podstawą jego funkcjonowania.

Jednocześnie Sąd Najwyższy stwierdził, że aby wznowić postępowanie karne w innej sprawie, konieczne jest ustalenie, że układ okoliczności faktyczno-prawnych jest tożsamy z tym, który stanowił podstawę do stwierdzenia naruszenia Konwencji w sprawie rozpoznawanej przez Trybunał. W ten sposób, mając na względzie takie same uwarunkowania, jak występujące w sprawie, w której zapadło rozstrzygnięcie ETPC, także oskarżony w tej sprawie uzyskałby potwierdzenie swoich racji w postępowaniu przed tym organem.

Po trzecie, jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy, przyjęta szeroka interpretacja podstawy wznowienia postępowania z art. 540 § 3 k.p.k. stanowi realizację obowiązku przestrzegania w każdej sprawie praw i wolności człowieka. „Kryterium tożsamości okoliczności faktyczno-prawnych powoduje, że raz stwierdzone przez Trybunał naruszenie praw człowieka wywoła określony skutek w innych sprawach, w których takie samo naruszenie Konwencji miało miejsce.

⁷⁹⁶ Por. Nowe kodeksy karne..., s. 442.

W konsekwencji prowadzi to do pełniejszej realizacji zasady subsydiarności konwencyjnego systemu ochrony praw człowieka, zgodnie z którą to organy krajowe są w pierwszej kolejności odpowiedzialne za zapewnienie osobom pozostającym w ich jurysdykcji należytej ochrony praw zagwarantowanych w Konwencji⁷⁹⁷.

Stanowisko Sądu Najwyższego należy przyjąć z aprobatą. Krytycy powyższej uchwały podnoszą jednak trzy argumenty.

Po pierwsze, wskazuje się na nadzwyczajny charakter wznowienia. Przeciwno szerokiemu rozumieniu podstawy wznowienia przemawia również obowiązujący w prawie karnym procesowym zakaz analogii, który jest niedopuszczalny względem przepisów o charakterze wyjątkowym (a więc dotyczy nadzwyczajnych środków zaskarżenia)⁷⁹⁸. Trudno jednak zgodzić się z twierdzeniem, że takie rozumienie podstawy wznowienia miałoby przełamywać nadzwyczajny charakter wznowienia postępowania. Należy bowiem zwrócić uwagę na fakt, że sytuacja, w której Trybunał strasburski stwierdza naruszenie Konwencji jest sytuacją wyjątkową i nadzwyczajną. Świadczy choćby o tym fakt, iż ok. 94 % skarg indywidualnych składanych do Strasburga jest odrzucanych z przyczyn formalnych. Dodatkowo, okoliczność, w której sąd międzynarodowy wypowiada się na temat naruszenia przez Polskę ratyfikowanej umowy międzynarodowej (Konwencji) jest również sytuacją nadzwyczajną i obliguje państwo do podjęcia środków indywidualnych mających na celu usunięcie naruszenia. Stąd, zasadne jest twierdzenie, że takie rozumienie art. 540 § 3 k.p.k., pozwalające na wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC zapadłego w analogicznym stanie faktycznym i prawnym nie tylko nie osłabia, ale wzmacnia nadzwyczajny charakter wznowienia. Świadczy o tym również niewielka liczba wznowień na tej podstawie (pomimo uchwały Sądu Najwyższego), co można stwierdzić po przesłaniu orzeczeń zapadłych na podstawie tego przepisu. Pamiętać należy również, że arbitralne pozbawienie prawa do wznowienia postępowania, stanowiącego jedną z dróg ubiegania się o prawidłowe rozstrzygnięcie, należy postrzegać w kategorii ograniczenia prawa do sądu⁷⁹⁹.

Po drugie, zwraca się uwagę na wykładnię językową. Zgodnie z literalnym brzmieniem tego przepisu, chodzi tutaj o orzeczenie *in concreto* co do osoby, której rozważana kwestia wznowieniowa dotyczy. Przepis stanowi bowiem o wznowieniu na korzyść oskarżonego, a więc osoby składającej wniosek o wznowienie postępowania, akcentując tę kwestię poprzez umieszczenie jej w pierwszej części zdania⁸⁰⁰. W ocenie R. Kmieciaka, dotychczasowa wykładnia językowa art. 540

⁷⁹⁷ Uchwała 7 sędziów SN z 24.6.2014 r., I KZP 14/14, OSNKW 2014, Nr 8, poz. 59.

⁷⁹⁸ M. Zbrojewska, Glosa do uchwały...

⁷⁹⁹ S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania karnego, w: Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze. Kodeks postępowania karnego, Zeszyt 16, Warszawa 1998, s. 209; A. Bojańczyk, Podważanie... cz. 2, s. 131.

⁸⁰⁰ W. Kozieliwicz, Zdanie odrębne do uchwały 7 sędziów SN z 24.6.2014 r., I KZP 14/14, OSNKW 2014, Nr 8, poz. 59.

§ 3 k.p.k. w pełni realizuje zobowiązania prawnomiędzynarodowe Polski⁸⁰¹. Nie sposób zgodzić się z powyższą argumentacją. Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy, zwrot „postępowanie wznawia się na korzyść oskarżonego” odnosi się do kierunku wznowienia, to jest elementu wyznaczającego granice orzekania sądu wznawieniowego, a nie do ograniczonego kręgu podmiotów, na rzecz których można postępowanie wznowić. Rozstrzygnięcie organu międzynarodowego o jakim mowa w art. 540 § 3 k.p.k. nie odwołuje się do oskarżonego, czy jego sprawy, która miałaby być przedmiotem rozstrzygnięcia przez taki organ. W konsekwencji wykładnia językowa nie pozwala na zawężenie możliwości wznowienia tylko do oskarżonego, w którego sprawie rozstrzygnięcie wydał Trybunał. Istotne znaczenie ma tu wykładnia funkcjonalna art. 540 § 3 k.p.k., który uwzględnia „zobowiązania wynikające z ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych⁸⁰²”. Dlatego, jak słusznie zauważa Sąd Najwyższy, nie wprowadzono w art. 540 § 3 k.p.k. żadnego dodatkowego ograniczenia ponad kierunek wznowienia postępowania karnego.

Po trzecie, art. 46 ust. 1 Konwencji posiada moc wiążącą *inter partes* a nie *erga omnes* i nie wynika z niego zobowiązanie do wznawiania innych postępowań karnych niż to postępowanie, do którego odnosi się ten wyrok⁸⁰³. Zdaniem R. Kmiecika, uchwała Sądu Najwyższego w sposób generalizujący, „bez wyraźnej konieczności nadaje orzeczeniom sądownictwa międzynarodowego nadmierną rangę, przypisując im cechy wiążących rozstrzygnięć precedensowych obowiązujących w Polsce *erga omnes* i prognostycznie skierowanych ku przyszłości jako sformułowane abstrakcyjnie podstawy wznawiania postępowań prawomocnie zakończonych⁸⁰⁴”. W ocenie M. Zbrojewskiej, szersze rozumienie art. 540 § 3 k.p.k. stanowiłoby w istocie wyjście poza ramy zasady skargowości zakreślone przez rozstrzygnięcie organu międzynarodowego w konkretnym stanie faktycznym i prawnym sprawy⁸⁰⁵. Ponadto, w ocenie krytyków uchwały Sądu Najwyższego, koncentrowanie się na aspekcie profilaktycznym wyroków ETPC i rozszerzenie podstawy wznowienia względem innych oskarżonych jest sprzeczne z zasadą samodzielności jurysdykcyjnej sądów karnych wyrażonej w art. 8 k.p.k., a także z charakterem wyroków wydanych przez Trybunał wiążących jedynie *inter partem*⁸⁰⁶. Według M. Zbrojewskiej, nawet znaczne podobieństwo faktyczne i prawne nie daje gwarancji przegrania sprawy przez Polskę w Strasburgu i wznowienia postępowania w następstwie wydania wyroku stwierdzającego naruszenie. Przepis art. 540 § 3 k.p.k. wskazuje bowiem na rzeczywiste a nie potencjalne orzeczenie organu międzynarodowego wydanego przeciwko Polsce w konkretnej sprawie przeciwko konkretnemu oskarżonemu. Uzasadnieniem tej tezy jest

⁸⁰¹ R. Kmiecik, Postępowanie karne – rozstrzygnięcie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jako podstawa wznowienia postępowania w innych sprawach. Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14., OSP 2015, Nr 2 poz. 20, s. 282-292.

⁸⁰² Por. Nowe kodeksy karne..., s. 442.

⁸⁰³ W. Koziłowicz, Zdanie odrębne...

⁸⁰⁴ R. Kmiecik, Glosa do uchwały SN..., s. 292.

⁸⁰⁵ M. Zbrojewska, Glosa do uchwały...

⁸⁰⁶ *Ibidem*.

dotychczasowa praktyka nie wznawiania postępowań karnych w sprawach dotyczących podobnych pod względem faktycznych i prawnych okoliczności (sprzeczność z art. 6 ust. 3 Konwencji polskich przepisów dotyczących (nie) obecności oskarżonego na rozprawie apelacyjnej⁸⁰⁷ czy też ograniczenie prawa dostępu do akt sprawy w toku postępowania lustracyjnego⁸⁰⁸).

M. Wąsek-Wiaderek zwróciła uwagę na to, że możliwość korzystania z cudzego orzeczenia zgodnie z art. 545 § 1 k.p.k. w zw. z art. 435 k.p.k., tj. możliwość skorzystania z tzw. „dobrodziejstwa cudzego środka zaskarżenia” może odnosić się do współoskarżonych występujących w tej samej sprawie i wobec których dokonano tego samego naruszenia⁸⁰⁹. Nie może zatem dotyczyć oskarżonych występujących w innej sprawie, nawet jeżeli dokonano tego samego naruszenia. Jak wskazuje M. Wąsek-Wiaderek, prejudycjalne oddziaływanie rozstrzygnięcia ETPC można uzasadnić w odniesieniu do oskarżonych sądzonych w tym samym postępowaniu karnym, w którym ETPC stwierdził naruszenie Konwencji. Odnosi się to jednak tylko do stwierdzonych naruszeń proceduralnych. Zdaniem autorki, moc wiążącą rozstrzygnięcia ETPC odnosi się wyłącznie do skarżącego w zakresie ustalenia naruszenia, zaś do pozostałych współoskarżonych w zakresie wykładni postanowień Konwencji dokonanej w związku z ustaleniami faktycznymi danej sprawy. Dopiero gdy stwierdzone naruszenie oddziałuje na sytuację współoskarżonych zajdzie potrzeba wznowienia postępowania⁸¹⁰.

Również i powyższe argumenty nie zasługują na aprobatę. Przeciwnicy szerokiego rozumienia pojęcia „potrzeba” ograniczają się bowiem jedynie do analizy art. 46, pomijając zupełnie inne postanowienia Konwencji, co może budzić wątpliwości. Pomijają bowiem w swoich rozważaniach cel Konwencji wyrażony w jej art. 1 (rzeczywista realizacja gwarancji dla praw i wolności człowieka). Nie biorą również pod uwagę okoliczności, iż art. 540 § 3 k.p.k. nie może być interpretowany jedynie w kontekście zobowiązania „formalno-egzekucyjnego” wyrażonego w art. 46 Konwencji, tj. obowiązku wykonania wyroku wiążącego jedynie strony danego postępowania, ale przede wszystkim w kontekście obowiązku zapewnienia efektywnej ochrony prawom i wolnościom gwarantowanym przez Konwencję. Art. 46 Konwencji jest bowiem w istocie uszczegółowieniem zasady wyrażonej w art. 1 Konwencji i ustanawia minimalny zakres obowiązków państwa, odnosząc je do pojęcia materialnej prawomocności wyroku⁸¹¹. Dodatkowo, jeżeli przyjąć, że wynikający z art. 46 Konwencji obowiązek wykonania wyroku wiąże się z przedsięwzięciem środków indywidualnych lub generalnych, to środkiem generalnym wykonania wyroku Trybunału, który ma wszak na celu zidentyfikowanie i wyeliminowanie dalszych przyczyn naruszenia, może być usunięcie naruszeń podobnych

⁸⁰⁷ Zob. wyrok ETPC z 25.3.1998 r., w sprawie nr 23103/03, *Belziuk v. Polska*.

⁸⁰⁸ Zob. np. wyrok ETPC z 17.2.2009 r. w sprawie nr 34030/07, *Jałowiecki v. Polska*.

⁸⁰⁹ M. Wąsek-Wiaderek, *Wznowienie...*, s. 301 i n.

⁸¹⁰ M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 389.

⁸¹¹ M. Górski, *Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14, Lex/el. 2014.*

do stwierdzonych w danym wyroku. Służyć temu może również wznowienie postępowań w sprawach analogicznych do sprawy, w której zapadł wyrok Trybunału⁸¹².

Nie można również nie wziąć pod uwagę ewolucyjnego charakteru systemu konwencyjnego zmierzającego do rozszerzenia skutków rozstrzygnięcia ETPC, poprzez nie tylko wypłacanie słusznego zadośćuczynienia, ale przede wszystkim przywrócenie sytuacji sprzed naruszenia (*restitutio in integrum*)⁸¹³. Jak słusznie zauważa E. Łętowska, multicentryczność jest bowiem nie tylko cechą polskiego prawa, ale również i wykonywania władzy sądowniczej⁸¹⁴. Dlatego uchwałę Sądu Najwyższego należy określić jako „dojrzałą odpowiedź na to wyzwanie, prawidłowo bowiem dekoduje charakter współczesnego systemu prawa i jego stosowania”⁸¹⁵.

W przedmiotowej uchwale (I KZP 14/14) Sąd Najwyższy zaczął postrzegać „potrzebę” wznowienia postępowania „w kategorii mechanizmu gwarantującego urzeczywistnienie regulacji materialnoprawnej, leżącej u podstaw rozstrzygnięcia organu międzynarodowego. Pomimo iż wznowienie postępowania karnego jest zaliczane do nadzwyczajnych środków zaskarżenia, to nie sposób z góry ograniczać się do formalistycznego stosowania wykładni językowej. Byłoby to nie do pogodzenia z jednej strony, z gwarancyjnym charakterem zobowiązań prawnomiędzynarodowych, obowiązkiem przywrócenia stanu sprzed naruszenia, zapobiegania możliwym naruszeniom, wykonaniem wyroku w wymiarze generalnym, a przede wszystkim z aksjologią systemu konwencyjnego, który ma na celu zapewnienie odpowiedniego standardu przestrzegania praw i wolności człowieka. Istotne znaczenie ma bowiem motywacja prognostyczna, która zakłada stosowanie przez sądy wykładni dokonanej przez ETPC w swoich orzeczeniach celem uniknięcia przyszłych naruszeń oraz ich stwierdzenia przez ETPC⁸¹⁶. Uchwała Sądu Najwyższego stanowi realizację zasady subsydiarności ochrony konwencyjnej oraz dążenie do jak najpełniejszej realizacji standardów wynikających z Konwencji, w szczególności poprzez usuwanie skutków naruszeń praw i wolności człowieka oraz przywrócenie sytuacji sprzed naruszenia. Wzmacnia również gwarancje efektywności umowy międzynarodowej w polskim porządku prawnym. Tym samym, zapewnia urzeczywistnienie leżących u podstaw rozstrzygnięcia organu międzynarodowego materialnoprawnych standardów, skupionych wokół praw i wolności człowieka⁸¹⁷. Powołać przy tym należy stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, który wskazał, że rygorystyczne pojmowanie przesłanek wznowienia, czy też ograniczenie wykładni jedynie do językowej nie tylko byłoby sprzeczne z aksjologią

⁸¹² P. Hofmański, Komentarz do art. 46, w: L. Garlicki (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. II, Komentarz do artykułów 19-59 oraz Protokołów dodatkowych, Warszawa 2011, Nb 52, s. 393; A. Paprocka, Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14, PiP 2015 nr 10, s. 129-136.

⁸¹³ M. Górski, Glosa...

⁸¹⁴ E. Łętowska, Zapewnienie skuteczności...

⁸¹⁵ M. Górski, Glosa...

⁸¹⁶ P. Hofmański, Konwencja europejska..., s. 101; M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna..., s. 358; M. Balcerzak, Oddziaływanie wyroków..., s. 169.

⁸¹⁷ R. Stefanicki, Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14, PiP 2016, Nr 5, s. 135-143.

konwencyjną ochrony praw człowieka, ale i również ograniczałoby prawo dostępu do sądu⁸¹⁸. Jak zasadnie wskazuje A. Sakowicz, „tak zwana uczciwość procesowa wymaga, by organ procesowy w przypadku kolizji interesów wybrał rozwiązanie, którego założeniem jest łagodzenie bezduszności rygorystycznego przestrzegania formalizmu procesowego zakotwiczonego w dyrektywach językowych, jak np. ewentualnego wymogu formalnego istnienia w każdej sprawie prejudykatu identyfikującego naruszenie Konwencji, aby wznowić postępowania w trybie art. 540 § 3 k.p.k.”⁸¹⁹

Należy podzielić pogląd, zgodnie z którym „potrzeba” wznowienia postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. zachodzi w sprawach innych oskarżonych, którzy znaleźli się w analogicznej sytuacji procesowej co skarżący, zwłaszcza jeśli z kontekstu orzeczenia w sposób jasny wynika, iż praktyka sądów polskich jest sprzeczna ze standardami konwencyjnymi, czy też zastosowano prawo krajowe sprzeczne z tymi standardami⁸²⁰. Wówczas do wznowienia doszło by z przyczyn profilaktycznych. Argumentem przemawiającym za tym jest okoliczność, iż brak uwzględnienia standardów strasburskich w orzecznictwie sądów krajowych, doprowadzi do wnoszenia kolejnych skarg do Trybunału, co skutkować będzie stwierdzeniem kolejnych naruszeń Konwencji przez Polskę. Biorąc pod uwagę długotrwałość postępowania strasburskiego, skutki rozstrzygnięć ETPC, a następnie procedurę nadzoru Komitetu Ministrów, wydaje się, że zarówno dla oskarżonego jak i dla państwa dużo bardziej korzystne jest wznowienie postępowania w sytuacji identycznej jak stwierdzone naruszenie niż oczekiwanie na kolejne orzeczenie w tym samym przedmiocie. W ten sposób również państwo może usunąć błędy materialne czy proceduralne zapewniając wydanie sprawiedliwego wyroku. Oczywiście – naruszenie Konwencji, na które powołuje się wnioskodawca, powinno być identyczne z tym, które zostało zakwestionowane w orzeczeniu Trybunału, wydanym w związku ze skargą innego podmiotu, a także, jak podnoszą niektórzy, zupełnie bezdyskusyjne (stanowiące wyraz konsekwentnej linii orzeczniczej Trybunału)⁸²¹. Ocena identyczności nie jest jednak prostym zadaniem i może wywoływać w praktyce trudności. Jak trafnie wskazuje B. Nita-Światłowska, łatwiej zidentyfikować sytuację identycznego naruszenia, gdy jego źródłem jest niezgodność prawa wewnętrznego państwa-strony z Konwencją. Trudniejsze jest natomiast dokonanie oceny, gdy źródłem jest błędne zastosowanie prawa⁸²².

Przeciwko profilaktycznemu wznawianiu postępowania ma przemawiać długotrwałość postępowania przed Trybunałem strasburskim oraz obowiązek wniesienia skargi indywidualnej

⁸¹⁸ Wyrok TK z 7.9.2006 r., SK 60/05, OTK-A 2006, Nr 8, poz. 101.

⁸¹⁹ A. Sakowicz, w: A. Sakowicz (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wyd. 8, Warszawa 2018, Nb 32, s. 1309.

⁸²⁰ P. Hofmański, w: P. Hofmański (red.), Komentarz do kodeksu postępowania karnego, t. II, Warszawa 1998, s. 880; A. Bojańczyk, Podważenie..., cz. II, s. 131; M. Poliwka-Pacana, Wznowienie postępowania..., s. 301; S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w sprawach..., s. 32; B. Nita, Orzeczenie ETPCz..., s. 7; L.K. Paprzycki, Samodzielność jurysdykcyjna sądu..., s. 73.

⁸²¹ P. Hofmański, S. Zabłocki, Glosa do wyroku..., s. 21; tak również B. Nita, Orzeczenie ETPCz..., s. 7; L. Paprzycki, Samodzielność jurysdykcyjna sądu..., s. 73; A. Bojańczyk, Podważenie..., A. Sakowicz, w: A. Sakowicz (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wyd. 8, Warszawa 2018, Nb 32, s. 1308.

⁸²² B. Nita, Orzeczenie ETPCz..., s. 7.

w sprawie w terminie 6 miesięcy od daty podjęcia ostatecznej decyzji w sprawie (art. 35 ust. 1 Konwencji)⁸²³. Jak podnosi M. Wąsek-Wiaderek, zazwyczaj informacja o uznaniu danej praktyki czy interpretacji prawa krajowego za sprzeczną z Konwencją dociera do potencjalnych skarżących po upływie 6 miesięcy od wydania ostatecznej decyzji w ich sprawie, a więc po upływie terminu określonego w art. 35 ust. 1 Konwencji. Jeśli natomiast potencjalni skarżący dowiedzą się o wyroku strasburskim stwierdzającym nieprawidłowe stosowanie prawa jeszcze w czasie trwania postępowania karnego, mogą podnosić stosowne zarzuty naruszenia Konwencji zarówno w toku instancji, jak i w kasacji. Dodatkowo, stwierdzaniu kolejnych naruszeń Konwencji powinno zapobiegać powszechne oddziaływanie na sądy karne niewiążącej wykładni Konwencji dokonywanej przez Trybunał, a nie stosowanie wyjątkowego, bo podważającego prawomocne orzeczenie, wznowienia postępowania karnego⁸²⁴.

Również i te argumenty nie powinny stać na przeszkodzie wznowieniu postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. na podstawie rozstrzygnięcia ETPC wydanego przeciwko innej osobie niż oskarżony. Należy przyznać, że postępowania strasburskie są długotrwałe. Jednocześnie jednak istnieje ugruntowane orzecznictwo ETPC dotyczące naruszeń Konwencji, które powinno pozwalać w sytuacjach analogicznych na wznowienie postępowania. Oczywiście, strona powinna powoływać się na naruszenia Konwencji w toku postępowania krajowego, wskazując na orzecznictwo strasburskie w tym zakresie. Jednocześnie jednak należy mieć świadomość, że nie wszystkie sądy są skłonne uwzględnić tego typu zarzuty, stosując bezpośrednio Konwencję i odwołując się do dorobku ETPC. Gdyby było inaczej, nie byłoby tak wielu skarg do Strasburga. W związku z powyższym powinna istnieć możliwość, z uwagi na motywację prognostyczną i uniknięcie dużych kosztów oraz długotrwałego postępowania przed ETPC, wznowienia na podstawie rozstrzygnięcia Trybunału w sprawach analogicznych. Argumentem za tym jest także okoliczność, że również porządki prawne innych państw przewidują możliwość wznowienia postępowania karnego w stosunku do współoskarżonego (Czechy, Grecja) czy też oskarżonego w innym postępowaniu karnym, gdzie doszło do tego samego naruszenia, gdy zachodzi związek faktyczny i prawny (Finlandia)⁸²⁵.

Ponadto, należy uwzględnić okoliczność, że po uchwale w sprawie I KZP 14/14 z 2014 r. Sąd Najwyższy konsekwentnie stosuje metodę prognostyczną. Można to wykazać na przykładzie dwóch orzeczeń.

⁸²³ M. Zbrojewska, Glosa do uchwały...

⁸²⁴ M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego wobec kompetencji Trybunału Konstytucyjnego i trybunałów europejskich, Lublin 2012, s. 390-391.

⁸²⁵ Committee of Experts on the Reform of the Court (DH-GDR), Overview of the exchange of views held at the 8th meeting of DH-GDR on the provision in the domestic legal order for the re-examination or reopening of cases following judgments of the Court, Strasbourg 2016, dostępne na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTM-Content?documentId=0900001680654d5a> (dostęp: 27/5/2019 r.).

W postanowieniu z 23 lipca 2015 r.⁸²⁶ odnosząc się do wniosku o wznowienie na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. bez uprzedniego uzyskania w tej konkretnej sprawie stosownego orzeczenia strasburskiego, Sąd Najwyższy wskazał na konieczność ustalenia, po pierwsze, stwierdzenia naruszenia postanowień Konwencji tożsamego – w układzie okoliczności faktyczno-prawnych – do stwierdzonego w orzeczeniu strasburskim wydanym przeciwko Polsce (powołano się na sprawy lustracyjne poprzez brak możliwości sporządzania kopii materiałów zawartych w aktach sądowych, możliwość przeglądania akt jedynie w kancelarii tajnej, brak dostępu do notatek sporządzonych z akt ani możliwości ich wykorzystanie przed sądem⁸²⁷). W powołanym postanowieniu Sąd Najwyższy uznał układ faktyczny za nie identyczny ze sprawą, na którą się powołano. Po pierwsze, sprawa z wniosku o wznowienie nie była sprawą lustracyjną. Sprawa w istocie dotyczyła braku dostępu obrońcy skazanego do tej części akt znajdujących się w kancelarii tajnej sądu, która dotyczyła procedury uzyskania zgody sądu na stosowanie kontroli rozmów telefonicznych. Dotyczyła również niezyskania technicznych możliwości do sporządzenia w kancelarii tajnej zarzutów apelacji w odniesieniu do tej części uzasadnienia, której została nadana klauzula tajności i która znajdowała się w kancelarii tajnej. W tym zakresie nie ma tożsamości czy nawet analogii ze sprawami lustracyjnymi. W istocie w niniejszej sprawie tylko nieznaczna część uzasadnienia wyroku sądu I instancji (dotycząca analizy podsłuchów) została utajniona i znajdowała się w kancelarii tajnej. Skazany mógł również korzystać w trakcie rozprawy odwoławczej ze swoich notatek zawartych w zbiorze dokumentów. Nie stwierdzono zatem tożsamości okoliczności faktyczno-prawnych, co do których ETPC stwierdził na gruncie spraw przeciwko Polsce naruszenie praw gwarantowanych Konwencją. Z tych przyczyn m.in. wnioski o wznowienie zostały oddalone.

Z kolei w wyroku z 5 grudnia 2017 r.⁸²⁸ Sąd Najwyższy musiał odpowiedzieć na pytanie, czy możliwe jest wznowienie postępowania na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. w związku z tym, że stosowny wyrok ETPC nie zapadł w stosunku do wnioskodawcy, zaś orzeczenia ETPC – na które powołuje się wnioskodawca – dotyczyły co prawda spraw o podobnym stanie faktycznym, lecz wydane zostały w sprawach innych osób. Sąd Najwyższy działał dwuetapowo. Najpierw uznał, powołując się na uchwałę z 2014 r., że w niniejszej sprawie winien znaleźć zastosowanie art. 540 § 3 k.p.k., gdyż „potrzeba wznowienia postępowania wynika z faktu zaistnienia w niej naruszenia postanowień Konwencji tożsamych w układzie okoliczności faktycznych i prawnych, w porównaniu do tych stwierdzonych w orzeczeniach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, wydanych w powyżej wymienionych sprawach przeciwko Polsce. Nie ulega wątpliwości, że przedmiot wskazanych rozstrzygnięć ETPC oraz zarzuty podniesione przez lustrowanego T.S. we wniosku o wznowienie

⁸²⁶ Postanowienie SN z 23.7.2015 r., II KO 20/15, Lex nr 1762484.

⁸²⁷ Wyroki ETPC: z 14.4.2007 r. w sprawie nr 38184/03, *Matyjek v. Polska*, § 58-60; z 17.7.2007 r. w sprawie nr 68761/01, *Bobek v. Polska*, § 58-61; z 28.4.2009 r. w sprawie nr 38886/05, *Rasmussen v. Polska*, § 44-47.

⁸²⁸ II KO 38/17 Lex nr 2420325, ; tak również? postanowienie SN z 14.12.2017 r., III KO 75/17, Lex nr 2508523.

postępowania, dotyczyły głównego nurtu procesu, a nie kwestii incydentalnych⁸²⁹. Następnie Sąd Najwyższy zajął się rozważeniem, czy doszło do naruszenia prawa do obrony poprzez brak ujawnienia materiału dowodowego osobie lustrowanej w sposób umożliwiający jej prowadzenie tej obrony. Sąd Najwyższy dokonał w tym celu analizy orzecznictwa ETPC⁸³⁰ skutkującej uznaniem, że w postępowaniu lustracyjnym należy zwrócić szczególną uwagę na dwa aspekty korzystania z prawa do obrony: po pierwsze, czy lustrowany miał w ogóle dostęp do dowodów, na których opierało się ustalenie, że złożone oświadczenie lustracyjne jest nieprawdziwe, a po drugie, czy mógł z nich sporządzać notatki, które miałyby potem posłużyć mu do przygotowania obrony i w jaki sposób z nich korzystał. W konsekwencji Sąd Najwyższy uznał, że wnioskodawca miał ograniczony dostęp do akt sprawy, nie miał możliwości uzyskania kopii z tych dokumentów, ani korzystać z notatek poza kancelarią tajną, zaś dowody były niejawne i nie istniał skuteczny środek prawny przewidziany przez prawo krajowe, przy pomocy którego można by było zaskarżyć prawną strukturę określającą cechy postępowania lustracyjnego. Z tych przyczyn, w postępowaniu dotyczącym lustrowanego T.S. doszło do naruszenia jego prawa do obrony oraz prawa do rzetelnego procesu. Sąd Najwyższy uchylił więc orzeczenia sądów obu instancji i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania sądowi I instancji, zobowiązując go do powtórnego przeprowadzenia przewodu sądowego.

Konkludując, należy przyjąć stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale I KZP 14/14, poparte konsekwentną zmianą orzecznictwa w tym zakresie, które pozwala na jak najpełniejsze wykonanie zobowiązań międzynarodowych przez Polskę i uniknięcie długotrwałych i kosztownych postępowań przed ETPC.

W doktrynie wskazuje się na pewne praktyczne przeszkody związane z uznaniem rozstrzygnięcia ETPC za abstrakcyjną podstawę wznowienia. A. Górski, F. Goła i M. Toruński, podnoszą, że osoba skazana prawomocnym wyrokiem, dowiedziawszy się o wyroku ETPC, stwierdzającym naruszenie praw Konwencji w podobnej do jego własnej sprawie, może złożyć wniosek o wznowienie postępowania, pomimo że w jego sprawie Trybunał strasburski się nie wypowiedział. Autorzy twierdzą, że upływ okresu 6 miesięcy od uprawomocnienia się wyroku sądu karnego wobec takiego oskarżonego skutkuje brakiem możliwości skutecznego złożenia skargi do ETPC (art. 35 ust. 1 Konwencji) na podstawie rozstrzygnięcia ETPC zapadłego w analogicznie stanie faktyczno-prawnym. Jeżeli jednak termin ten nie upłynął, to możliwa jest sytuacja, w której oskarżony składa jednocześnie skargę do ETPC oraz wniosek o wznowienie postępowania do polskiego sądu. W konsekwencji, sąd karny może wznowić postępowanie i wydać „nowe” orzeczenie na podstawie rozstrzygnięcia Trybunału strasburskiego w podobnej sprawie, biorąc pod uwagę stanowisko

⁸²⁹ *Ibidem*.

⁸³⁰ Wyroki ETPC: z 24.4.2007 r. w sprawie nr 38184/03, *Matyjek v. Polska*, Lex nr 272135; z 19.4.2011 r. w sprawie nr 49974/08, *Moczulski v. Polska*, Lex nr 818099; z 17.2.2009 r. w sprawie nr 34030/07, *Jałowicki v. Polska*, Lex nr 479528; z 19.4.2011 r. w sprawie nr 24254/05, *Kwiatkowski v. Polska*, Lex nr 818080.

ETPC w zakresie naruszenia Konwencji. Rozstrzygnięcie co do wznowienia oraz orzeczenie wydane po przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania, biorąc pod uwagę długotrwałość postępowań strasburskich, mogą zostać wydane zanim ETPC zakończy swoje własne postępowanie w sprawie tego oskarżonego. Dlatego, zdaniem autorów glosy, niemożliwe jest wykluczenie sytuacji, w której postępowanie przed ETPC zakończy się niekorzystnie dla oskarżonego – Trybunał orzeknie, że skazanie nie naruszyło jego praw ani wolności konwencyjnych. Dojdzie wtedy do paradoksalnej sytuacji, w której oskarżony, którego skazanie nie naruszyło, zdaniem ETPC, praw ani wolności konwencyjnych, został niewinny w postępowaniu wznowionym na podstawie tego, że wcześniej ETPC uznał za naruszające Konwencję skazanie w sprawie podobnej (które to podobieństwo stwierdził polski sąd). Wskazane niebezpieczeństwo jest szczególnie duże z uwagi na niekonsekwencję i różnorodność orzecznictwa strasburskiego, występującą w niektórych obszarach jej funkcjonowania⁸³¹.

Rzecznik Praw Obywatelskich, w celu uniknięcia negatywnych konsekwencji wskazanych w przywołanej glosie, zaproponował rozwiązanie, które pozwalałoby sądowi rozpatrującemu wniosek o wznowienie złożony na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. na zweryfikowanie faktu skierowania przez skazanego skargi do Strasburga. W ocenie Rzecznika, możliwe wydaje się także takie rozwiązanie, które przewidywałoby możliwość złożenia wniosku o wznowienie na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. dopiero po upływie terminu na złożenie skargi do ETPC. W przypadku, gdyby sąd rozpatrujący wniosek o wznowienie na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. dowiedział się o złożeniu przez skazanego skargi do ETPC, powinien mieć możliwość zawieszenia postępowania do czasu rozstrzygnięcia skargi⁸³².

Powyższe rozważania uznać należy jednak za teoretyczne. Po pierwsze, sąd krajowy nie ma możliwości weryfikacji, czy skarga indywidualna w danej sprawie została złożona, chyba że sprawa została już zakomunikowana polskiemu rządowi albo zastosowano środek tymczasowy w sprawie. Po drugie, w sytuacji wznowienia postępowania karnego w Polsce, skarga indywidualna w Strasburgu stanie się niedopuszczalna – rząd, nawet jeżeli dojdzie do komunikacji sprawy, w obserwacjach w ramach zarzutu wskaże, że toczy się w tej sprawie postępowanie w przedmiocie wznowienia albo postępowanie wznowione, czy też zapadło już orzeczenie w powtórzonym postępowaniu.

⁸³¹ A. Górski, F. Goła i M. Toruński, Artykuł 540 § 3 k.p.k. – konkretna czy abstrakcyjna podstawa wznowienia postępowania karnego. Glosa do uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 26.6.2014 r. (I KZP 14/14), EPS 2016 r., Nr 1, s. 27-30.

⁸³² Wystąpienie generalne Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości z 24.5.2016 r., dostępne na stronie: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie%20do%20Ministra%20Sprawiedliwosci%20ws%20wznowienia%20postepowania%20karnego%2024.05.2016.pdf> (ostatni dostęp: 27/5/2019 r.). Do chwili obecnej Minister Sprawiedliwości nie odpowiedział na powyższe wystąpienie.

→ 3. Potrzeba wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC wydanego wobec innego państwa Rady Europy.

Istnieje wątpliwość co do tego, czy może dojść do wznowienia postępowania karnego w sytuacji wydania wyroku stwierdzającego naruszenie Konwencji przez inne państwo, w sytuacji gdy tożsama sytuacja miała miejsce w postępowaniu krajowym. W orzecznictwie wykluczano do tej pory taką możliwość, wskazując że nie mają znaczenia dla wznowienia postępowania rozstrzygnięcia ETPC, które zapadły w sprawie przeciwko innemu państwu i nie dotyczyły wnioskodawcy. W konsekwencji, w ocenie judykatury, podstawą wznowienia postępowania karnego, o której mowa w art. 540 § 3 k.p.k., mogą być rozstrzygnięcia organów międzynarodowych, które zapadły w sprawach przeciwko Polsce⁸³³.

Stanowisko judykatury ma również oparcie w części doktryny. A. Bojańczyk również nie widzi podstaw do wznowienia postępowania karnego na podstawie wyroku ETPC wydanego przeciwko innemu państwu, „choćby konfiguracja faktyczna i prawna stanowiąca podstawę tego wyroku była identyczna ze stanem faktycznym i prawnym na gruncie polskim”. Jego zdaniem, art. 540 § 3 k.p.k. jest narzędziem umożliwiającym wykonanie zobowiązań prawnomiędzynarodowych, a tym samym powinien być odczytywany łącznie z art. 46 Konwencji wskazującym na moc obowiązującą wyroków ETPC zapadłych w sprawach, w których państwo jest stroną⁸³⁴.

Podobne stanowisko zajęła M. Wąsek-Wiaderek, której zdaniem związanie sądu karnego wyrokiem ETPC wydanym w sprawie przeciwko innemu państwu nie znajduje uzasadnienia w art. 46 ust. 1 Konwencji ani w art. 8 § 2 k.p.k. W związku z tym potrzeba wznowienia nie jest rezultatem rozstrzygnięcia ETPC a raczej oceny orzeczenia strasburskiego wydanego przeciwko innemu państwu dokonanej przez sąd karny⁸³⁵. Zarzuca też słabość „profilaktycznego” wznowiania postępowań na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. uzasadniając to długotrwałością postępowania strasburskiego oraz obowiązkiem wniesienia skargi indywidualnej w sześciomiesięcznym terminie (art. 35 ust. 1 Konwencji), który biegnie od wydania ostatecznego orzeczenia w sprawie⁸³⁶. Rozróżnia powszechne oddziaływanie niewiążącej wykładni Konwencji dokonanej przez Trybunał od podważającego prawomocne orzeczenie wznowienia. Poddaje pod rozważę inne środki usunięcia naruszenia systemowego (zmiana prawa poprzez usunięcie błędnej regulacji) niż samo

⁸³³ Postanowienia SN: z 30.3.2015 r., II KO 55/14, Lex nr 1604636; z 5.12.2012 r., III KO 64/12, niepubl.; z 7.5.2014 r., WZ 8/14, Lex nr 1460734.

⁸³⁴ A. Bojańczyk, Podważenie..., cz. II, s. 131.

⁸³⁵ M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna..., s. 390.

⁸³⁶ Te same argumenty autorka przedstawiała przeciwko możliwości wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC zapadłego przeciwko Polsce w sprawie innej osoby. Patrz szerzej – poprzedni podrozdział.

wznawianie postępowań karnych *erga omnes*⁸³⁷. W ocenie M. Wąsek-Wiaderek, zakres podmiotowy związania wyrokiem sądu karnego rozstrzygnięciem ETPC nie wykracza poza pozwane państwo. Dlatego prejudykatem w procedurze wznowieniowej nie może być rozstrzygnięcie ETPC wydane wobec innego państwa-strony Konwencji. Wynika to z braku skutku *erga omnes* rozstrzygnięć strasburskich. Zdaniem autorki, z orientacyjnego charakteru rozstrzygnięć ETPC trudno wywodzić potrzebę wznowienia postępowania karnego. Prowadziłoby to do sytuacji, w której zmiana wykładni prawa krajowego byłaby podstawą wznowienia postępowania⁸³⁸.

Ze stanowiskiem tym nie sposób się zgodzić. Mimo że art. 46 ust. 1 Konwencji stanowi, iż wyroki są wiążące tylko dla tych państw, które były stroną postępowania przed Trybunałem strasburskim, to nie ma przeszkód by podstawy takiej szukać w art. 1 oraz art. 32 ust. 1 Konwencji, wprowadzających generalny obowiązek zagwarantowania poszanowania praw i wolności człowieka. Jakkolwiek obowiązek wykonania wyroku obowiązuje jedynie *inter partes* (art. 46 Konwencji), to obowiązek zachowania standardów strasburskich w zakresie praw i wolności człowieka, a wynikający z całego orzecznictwa Trybunału, dotyczy wszystkich państw. Jediną barierą byłaby konieczność wykazania, że stan faktyczny i prawny sprawy, leżącej u podstaw wydania orzeczenia przeciwko innemu państwu, jest analogiczny do zaistniałego w sprawach rozstrzygniętych przez polskie sądy karne⁸³⁹. Oczywiście wymagałoby to od sądu karnego nie lada wysiłku związanego z analizą stanu faktycznego oraz systemu prawnego państwa przeciwko któremu zapadło rozstrzygnięcie ETPC poszukując analogii. Niemniej, wydaje się, że po 25 latach obowiązywania Konwencji sądy karne powinny śledzić na bieżąco orzecznictwo strasburskie, dokonując tego typu analiz.

Dodatkowo, należy podkreślić, że zalecenia KMRE w sprawie odpowiednich działań władz krajowych rozróżniają rozstrzygnięcia wiążące na podstawie art. 46 ust. 1 Konwencji oraz te, które dotyczą państw trzecich. Jak wynika z Zalecenia Rec(2004)6, „poza zobowiązaniem do zapewnienia dostępności skutecznych środków, w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (...) państwa mają ogólny obowiązek rozwiązywania problemów, z których wynikają stwierdzone naruszenia”. W związku z powyższym zalecono, aby państwa członkowskie zrewidowały skuteczność istniejących krajowych środków prawnych (odwoławczych) – po wydaniu przez Trybunał wyroków wskazujących na strukturalne lub ogólne braki w prawie lub praktyce krajowej – a także, w razie potrzeby, wprowadziły skuteczne środki w celu unikania wnoszenia do Trybunału spraw o powtarzającym się (podobnym) stanie faktycznym. W Zaleceniu Rec(2004)6 zwrócono również uwagę na konieczność „podejmowania dodatkowych działań umożliwiających władzom krajowym uwzględnianie wymogów Konwencji przy stosowaniu prawa krajowego, w szczególności wymogów wynikających z wyroków Trybunału dotyczących danego państwa”.

⁸³⁷ *Ibidem*, s. 390-391.

⁸³⁸ M. Wąsek-Wiaderek, *Samodzielność jurysdykcyjna...*, s. 388.

⁸³⁹ A. Paprocka, *Głosa...*, s. 129 i nast.

Konieczność uwzględniania orzeczeń strasburskich wydanych przeciwko państwom trzecim potwierdza również deklaracja z Interlaken. Dodatkowo, zasada subsydiarności zobowiązuje do jak najpełniejszego przestrzegania Konwencji na poziomie krajowym, tak by nie dawać podstaw do kierowania skarg do Trybunału. Chodzi o wykonywanie zobowiązań prawnomiędzynarodowych w dobrej wierze, jak tego wymaga art. 26 KPT. Jednocześnie, rozstrzygnięcie ETPC wydane przeciwko innemu państwu stanowi ważny sygnał, w jaki sposób Trybunał dokonuje wykładni Konwencji – „ma zatem szczególne znaczenie dla państw, które dopuszczają się podobnych praktyk lub mają podobne przepisy”⁸⁴⁰. Podobieństwo zaś norm prawnych jak i warunków społecznych powinny motywować władze do wykonywania wyroków ETPC wydanych przeciwko trzecim państwom⁸⁴¹.

Powyższą argumentację wzmacnia stanowisko Trybunału Konstytucyjnego na temat zakresu oddziaływania wyroków ETPC wydanych wobec innych państw-stron Konwencji. Wskazał on, że obowiązek uwzględniania istnienia rozstrzygnięcia ETPC w działaniu organów wewnętrznych zobowiązuje go do stosowania zasad i metod wykładni prowadzących do łagodzenia ewentualnych kolizji między standardami krajowymi oraz strasburskimi⁸⁴². Podobne stanowisko prezentuje także Sąd Najwyższy, wskazując, że wykładnia dokonana przez Trybunał strasburski ma znaczenie o charakterze uniwersalnym, kształtującym stanowisko we wszystkich zbliżonych stanach prawnych⁸⁴³. Wyroki strasburskie mają bowiem „nie tylko istotny wymiar indywidualny, ale przede wszystkim interpretują i określają treść standardów zawartych w Konwencji, a tym samym interpretują i określają zakres wynikających zobowiązań umawiających się państw”⁸⁴⁴.

Jak słusznie wskazuje P. Hofmański⁸⁴⁵, państwa – strony często same z siebie powstrzymują się od zakwestionowanych przez Trybunał praktyk i są skłonne uwzględniać wyroki ETPC oraz rezolucje Komitetu Ministrów wydane w sprawach, w których nie są stroną. Stosowanie wypracowanych przez Trybunał tzw. „standardów strasburskich” uzasadniane jest „motywacją prognostyczną”, to jest podejmowaniem działań w celu uniknięcia wydania przez Trybunał podobnego orzeczenia w sprawie przeciwko danemu państwu, a tym samym uniknięcia międzynarodowej niesławy i rozgłosu z tego tytułu. Nie wyklucza takiej możliwości również B. Nita-Światłowska, zalecając jednak przy tym „szczególną ostrożność”⁸⁴⁶.

Zgodzić się należy z M. Górskim, że gdyby Sąd Najwyższy podejmując uchwałę z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14, miał odnieść się również do tego zagadnienia, to „argumentacja w uzasadnieniu komentowanej uchwały prowadziłaby do odpowiedzi pozytywnej i na tak postawione

⁸⁴⁰ A. Bodnar, Zmiana konstytucji jako konsekwencja wykonania wyroku ETPCz – glosa do wyroku ETPCz z 20.05.2010 r. w sprawie Alajos Kiss v. Węgry, EPS 2010, Nr 10, s. 44-45.

⁸⁴¹ *Ibidem*, s. 46.

⁸⁴² Wyrok TK z 19.7.2011 r., K 11/10, OTK-A 2011, Nr 6, pkt 3.3. uzasadnienia.

⁸⁴³ Uchwała SN z 24.11.2010 r., I KZP 19/10, OSNKW 2010, Nr 12, poz. 103.

⁸⁴⁴ Wyrok SN z 14.1.2010 r., V KK 235/09, OSNKW 2010, Nr 6, poz. 50.

⁸⁴⁵ P. Hofmański, Nowe polskie prawo karne..., s. 68.

⁸⁴⁶ B. Nita-Światłowska, Orzeczenie ETPCz..., s. 7.

pytanie”⁸⁴⁷. W jego ocenie, dopiero przyszłość pokaże, czy polski wymiar sprawiedliwości uczyni kolejny krok i przyzna walor podstawy wznowienia postępowania karnego (w rozumieniu art. 540 § 3 k.p.k.) również orzeczeniom w sprawach tożsamyh, co do układu prawno-faktycznego, ale rozstrzygniętych w wyniku skarg wniesionych przeciwko państwom innym Rzeczpospolita. Obowiązkiem państwa, z perspektywy art. 1 Konwencji (zasady subsydiarności i efektywności Konwencji) jest bowiem takie zorganizowanie systemu dostępnych środków ochrony prawnej, aby eliminować przypadki, w których jedynym dostępnym środkiem jest złożenie skargi do Strasburga⁸⁴⁸. Stanowisko to wspiera wykładnia funkcjonalna przepisu art. 540 § 3 k.p.k. Zgodnie bowiem z założeniem ustawodawcy – tj. w oparciu o treść uzasadnienia projektu obowiązującego kodeksu postępowania karnego, „wprowadzenie do k.p.k. art. 540 § 3 uwzględni zobowiązania wynikające z ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych”⁸⁴⁹.

Należy mieć na względzie również fakt, że wyrok wydany w sprawie karnej może determinować sytuację prawną pokrzywdzonego w odniesieniu do jego roszczeń cywilnych wynikających z popełnienia na jego szkodę czynu zabronionego. Pytanie, jakie się pojawia, to czy uwzględnienie perspektywy pokrzywdzonego nie powinno skutkować wąskim rozumieniem tej podstawy wznowienia wyłączającym z góry możliwość wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w sytuacji wydania go przeciwko innemu państwu niż Polska.

Otóż należy przypomnieć, że w postępowaniu karnym przyzwolenie na ingerencję w stabilność prawomocnego orzeczenia motywowane jest większą przewidywalnością skutków wzruszenia prawomocności, zasadą *nullum crimen sine lege*, a przede wszystkim potrzebą uszanowania poczucia sprawiedliwości. Dodatkowo, sprawa karna dotyczy przede wszystkim relacji jednostka – państwo. Może dojść tu do konfliktu wielu konkurujących interesów: zasady prawdy materialnej oraz zasady stabilności prawomocnego orzeczenia, zasady szybkości postępowania oraz zasady obrony. Pojawi się tu również interes pokrzywdzonego, którego roszczenia cywilne mogły zostać ukształtowane. W mojej ocenie, ani interes pokrzywdzonego ani zasada stabilności prawomocnego orzeczenia sądu karnego nie powinny same przez się przemawiać przeciwko dopuszczalności wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC wydanego przeciwko innemu państwu niż Polska. Taka ocena może się dokonać dopiero na etapie konkretnej sprawy, biorąc pod jakie interesy wchodzi w grę. Od sądu w tym wypadku należałoby domagać się dokonania ważenia konkurujących interesów i zastosowania zasady proporcjonalności. Może się bowiem okazać, że zarówno ciężar naruszenia konwencyjnych praw skarżącego, zasada prawdy materialnej oraz identyczność stwierdzonego uchybienia będą przemawiać za tym, by postępowanie wznowić. W innym wypadku interes pokrzywdzonego oraz zasada stabilności prawomocnego orzeczenia mogą przeważać

⁸⁴⁷ M. Górski, Glosa do uchwały...

⁸⁴⁸ *Ibidem*.

⁸⁴⁹ Nowe Kodeksy karne..., s. 442.

nad naruszeniem. Wszystko zależy od oceny konkretnego przypadku. Natomiast z góry nie należy przesądzać o braku potrzeby wznowienia w sytuacji wydania rozstrzygnięcia ETPC

Biorąc pod uwagę powyższe argumenty należy wskazać, że „potrzeba” wznowienia postępowania, o której mowa w art. 540 § 3 k.p.k., może dotyczyć nie tylko postępowania w sprawie, do której odnosi się rozstrzygnięcie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka o naruszeniu Konwencji, ale także do innych postępowań karnych, w których zaistniało naruszenie postanowień Konwencji tożsame w układzie okoliczności faktycznoprawnych do stwierdzonego w orzeczeniu tego Trybunału wydanym przeciwko innemu państwu.

4. Potrzeba wznowienia postępowania o odszkodowanie (zadośćuczynienie) z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania

Odrębnym zagadnieniem jest to, czy przepis art. 540 § 3 k.p.k. odnosi się tylko do osób, które miały w postępowaniu karnym status oskarżonego. Istnieje bowiem wątpliwość, czy beneficjentem tego przepisu może być również wnioskodawca w ramach postępowanie o odszkodowanie (zadośćuczynienie) z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania.

Powyższe pytanie stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego na kanwie wyroku ETPC Włoch przeciwko Polsce (nr 2)⁸⁵⁰, w której skarżący domagał się odszkodowania i zadośćuczynienia za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie w okresie od 20 września 1994 r. do 11 stycznia 1995 r. w sprawie o przestępstwo z art. 253 § 1 k.k. i in. Sąd I instancji oddalił wniosek, wskazując, że pomimo że aresztowanie było niewątpliwie niesłuszne, to odszkodowanie się nie należało z uwagi na zaliczenie całości aresztu na poczet prawomocnie orzeczonej kary grzywny w innym postępowaniu⁸⁵¹. Wyrok ten został utrzymany w II instancji⁸⁵². Sąd Najwyższy postanowieniem z 15 listopada 2007 r. oddalił kasację⁸⁵³. Rozstrzygając skargę indywidualną, ETPC stwierdził naruszenie art. 5 ust. 5 Konwencji z uwagi na automatyczne zaliczenie całego okresu tymczasowego aresztowania skarżącego na poczet innej kary nałożonej na niego za niezwiązane z przedmiotowym przestępstwem⁸⁵⁴. W konsekwencji, wnioskodawca na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. domagał się wznowienia postępowania karnego.

⁸⁵⁰ Wyrok ETPC z 10.5.2011 r. w sprawie nr 33475/08, Włoch v. Polska (nr 2).

⁸⁵¹ Wyrok SO w Tarnobrzegu z 30.6.2006 r., II Ko 135/06, niepublik.

⁸⁵² Wyrok SA w Rzeszowie z 5.10.2006 r., II AKa 68/06, niepublik.

⁸⁵³ IV KK 82/07, OSNwSK 2007, Nr 1 poz. 2610.

⁸⁵⁴ Wyrok ETPC w sprawie Włoch v. Polska (nr 2)...

Sąd Najwyższy wznowił postępowanie, uchylił wyroki sądów obu instancji i przekazał sprawę Sądowi Okręgowemu w Tarnobrzegu do ponownego rozpoznania⁸⁵⁵. Wskazał jednocześnie, że wznowienie postępowania musi być, w szczególności w zakresie podstaw jego stosowania, traktowane jako wyjątkowe, uwzględniając domniemanie prawidłowości rozstrzygnięć zawartych w prawomocnym orzeczeniu (*res iudicata pro veritate habetur*). W konsekwencji, regulacje odnoszące się do tej instytucji prawnej co do zasady nie powinny być wykładane rozszerzająco. Stwierdził, że art. 540 § 3 k.p.k. stanowi o wznowieniu postępowania „na korzyść oskarżonego” a wnioskodawca takiego statusu nie miał, używając zwrotu „na korzyść strony”. Sąd Najwyższy trafnie nie poprzestał jednak na wykładni literalnej i dokonał wykładni funkcjonalnej, zgodnie z założeniem ustawodawcy – tj. w oparciu o treść uzasadnienia projektu obowiązującego kodeksu postępowania karnego, zgodnie z którym „wprowadzenie do k.p.k. art. 540 § 3 uwzględnia zobowiązania wynikające z ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych”⁸⁵⁶. Stąd obowiązek przestrzegania prawomocnego wyroku ETPC (art. 46 Konwencji) musi być rozumiany tak, że wyrok ten stanowić powinien samoistną podstawę do wznowienia sądowego postępowania krajowego zakończonego prawomocnym orzeczeniem, a sąd rozpoznający sprawę w wyniku takiego wznowienia związany będzie zaś treścią przedmiotowego wyroku ETPC⁸⁵⁷. Dodatkowo, art. 46 Konwencji nie ma ograniczeń podmiotowych. Stąd, uzasadnione jest twierdzenie, że art. 540 § 3 k.p.k. odnosić się powinien również do takiego uczestnika procesu, który jest byłym oskarżonym, a następnie uzyskał status wnioskodawcy w związku z roszczeniami dochodzonymi od Skarbu Państwa z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania. Inne, literalne podejście do zagadnienia, uczyniłoby wyrok ETPC „martwym” wbrew treści art. 46 Konwencji. Wykładnia funkcjonalna znajduje również wsparcie systemowe zewnętrzne (konstytucyjne i konwencyjne) oraz ma uzasadnienie logiczne. Ograniczenie domagania się wznowienia na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. do oskarżonego, pozbawiając tej możliwości byłego oskarżonego (wnioskodawcę), doszłoby do naruszenia zasady równości, o jakiej stanowi art. 32 ust. 1 Konstytucji oraz ograniczenia prawa do sądu wyrażonego w art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji. Taka wykładnia byłaby sprzeczna z wyrażonym w art. 8 ust. 1 Konstytucji nakazem interpretacji przepisów prawa zgodnie z zasadami konstytucyjnymi⁸⁵⁸.

Należy mieć na względzie okoliczność, że wprowadzenie podstawy wznowieniowej z art. 540 § 3 k.p.k. wiąże się z możliwością występowania przez obywateli polskich do ETPC ze skargami w związku z naruszeniami Konwencji⁸⁵⁹. Jeżeli w myśl art. 34 Konwencji skargę indywidualną do Strasburga może wnieść „każda osoba (...), która uważa, że stała się ofiarą naruszenia (...) praw

⁸⁵⁵ Wyrok SN z 12.6.2012 r., IV KO 10/12, OSNKW 2012, Nr 10, poz. 109.

⁸⁵⁶ Nowe Kodeksy karne..., s. 442.

⁸⁵⁷ Wyrok SN z 12.6.2012 r., IV KO 10/12, OSNKW 2012, Nr 10, poz. 109; zob. też M. A. Nowicki: Wokół Konwencji..., S. Zabłocki: Wznowienie postępowania w świetle..., z. 16, s. 209; A. Bojańczyk: Podważenie..., cz. II, s. 133.

⁸⁵⁸ L. Morawski, Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz, Toruń 2002, s. 168 i nast.

⁸⁵⁹ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym, Warszawa 2008, s. 1143.

zawartych w Konwencji (...)", to, jak słusznie zauważa Sąd Najwyższy, byłoby nielogiczne i systemowo niespójne w myśl art. 9 Konstytucji, aby w sytuacji uzyskania przez danego uczestnika korzystnego rozstrzygnięcia na forum ETPC nie mógł on domagać się wznowienia postępowania jedynie z tego powodu, że nie ma statusu oskarżonego, lecz jest byłym oskarżonym, obecnie dochodzącym roszczeń z tytułu jego niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania⁸⁶⁰. Dodatkowo, uzyskanie statusu wnioskodawcy w postępowaniu o odszkodowanie (zadośćuczynienie) za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie, nie jest możliwe bez uprzedniego posiadania statusu oskarżonego. Dlatego każdy wnioskodawca domagający się odszkodowania (zadośćuczynienia) z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania to były oskarżony (podejrzany)⁸⁶¹.

Z tych przyczyn należy zaaprobować stanowisko Sądu Najwyższego, który przyjął, że art. 540 § 3 k.p.k. odnosi się nie tylko do oskarżonego, ale także do byłego oskarżonego, mającego następnie status wnioskodawcy w ramach postępowania o odszkodowanie (zadośćuczynienie) z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania. Zastosowane wyżej dyrektywy wykładni systemowej zewnętrznej i funkcjonalnej oraz argumenty logiczne pozwoliły na zmodyfikowanie językowego sensu przepisu art. 540 § 3 k.p.k. w sposób pozwalający na uczynienie go akceptowalnym systemowo i aksjologicznie. Tak interpretowany zakres podmiotowy regulacji art. 540 § 3 k.p.k. nie narusza wspomnianego wyżej zakazu wykładni synonimicznej, gdyż wskazany zakres jest zdecydowanie węższy niż ten, o jakim stanowi 540 § 2 k.p.k., traktujący generalnie o „stronie”⁸⁶².

W konsekwencji, skoro Trybunał w prawomocnym wyroku stwierdził naruszenie przez sądy krajowe art. 5 ust. 5 Konwencji to spełniony został warunek wznowienia postępowania wymieniony w art. 540 § 3 k.p.k. Sąd Najwyższy powołał się na paragraf 32 i 33 wyroku ETPC w sprawie Włoch przeciwko Polsce (nr 2), stwierdzając, że zaliczenie okresu tymczasowego aresztowania na poczet kary grzywny w innej sprawie nie zamykało problemu zasadności dochodzenia odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania⁸⁶³.

Podsumowując, stanowisko Sądu Najwyższego należy przyjąć z aprobatą. Stanowi ono wyraz zrozumienia, że restrykcyjne przesłanki wznowienia nie polegają na zbyt kurczowym trzymaniu się wykładni literalnej przepisu. Zastosowanie wykładni funkcjonalnej oraz względ na standardy konstytucyjne (zasada równości), a także na konieczność wykonania przez Polskę zobowiązań międzynarodowych, umożliwiające wznowienie postępowania o odszkodowanie

⁸⁶⁰ Wyrok SN z 12.6.2012 r., IV KO 10/12, OSNKW 2012, Nr 10, poz. 109.

⁸⁶¹ *Ibidem*.

⁸⁶² *Ibidem*.

⁸⁶³ *Ibidem*.

za niesłuszne aresztowanie (naruszenie art. 5 ust. 5 Konwencji) należy uznać za wyraz dojrzałości judykatury i zrozumienia znaczenia Konwencji i orzecznictwa ETPC, a także ich wpływu na praktykę krajową.

5. Potrzeba wznowienia postępowania przygotowawczego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC

Kwestia wznowienia postępowania przygotowawczego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stwierdzającego naruszenie pozytywnych obowiązków proceduralnych przez państwo wynikających z art. 2, 3 i 4 Konwencji budzi kontrowersje. Wynika to przede wszystkim z faktu, że w razie zaaprobowaniu takiego skutku rozstrzygnięcia ETPC do wznowienia dojdzie na niekorzyść oskarżonego.

Każdy przypadek utraty życia, nie wynikający z przyczyn naturalnych, wiąże się z koniecznością przeprowadzenia przez państwo odpowiedniego dochodzenia. Charakter i zakres takiego dochodzenia, a w konsekwencji zakres obowiązku działania władz, wynika z okoliczności sprawy, a w szczególności z przyczyny śmierci. Podobnie jest w sytuacji stosowania tortur, czy inhumannego lub poniżającego traktowania przez funkcjonariuszy państwa wobec osób pozostających w ich władaniu. Celem nie jest tylko wyjaśnienie konkretnej sprawy, lecz również „ochrona zaufania publicznego do sposobu korzystania przez władze z przysługującego im monopolu stosowania siły”⁸⁶⁴. Jest to tym bardziej istotne, że odstąpienie od przeprowadzenia postępowań przygotowawczych, w szczególności gdy towarzyszy temu stan akceptacji dla bezkarności sił porządkowych prowadzi zawsze do naruszenia Konwencji⁸⁶⁵. Dlatego w ocenie Trybunału, każdy przypadek pozbawienia życia czy też stosowania tortur, inhumannego lub poniżającego traktowania przez funkcjonariuszy państwa wymaga reakcji o prawno-karnym charakterze, więc przeprowadzenia śledztwa i – ewentualnie – procesu, prowadzącego do wyjaśnienia całokształtu okoliczności oraz ustalenia i ukarania osób odpowiedzialnych⁸⁶⁶. Jest to zobowiązanie starannego działania a nie rezultatu, gdyż postępowanie przygotowawcze nie musi zakończyć się przygotowaniem aktu oskarżenia, czy też

⁸⁶⁴ Zob. wyroki ETPC: z 15.5.2007 w sprawie nr 52391/99, Ramsahai v. Holandia, § 325; z 10.7.2001 r. w sprawie nr 25657/94, Avsar v. Turcja, § 393; z 19.2.1996 r. w sprawie nr 23218/94, Gül v. Szwajcaria;

⁸⁶⁵ L. Garlicki, w: L. Garlicki, P. Hofmański (red.), Komentarz EKPC, t. I, art. 2, Warszawa 2010; A. Jankowska-Gilberg, Zakres obowiązków pozytywnych państwa na tle aktualnego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: „Problemy współczesnego prawa międzynarodowego, europejskiego i porównawczego” 2009, z. 2, s. 35 i nast.; M. Mrowicki, Skuteczne, sprawne i rzetelne postępowanie karne – polskie problemy z art. 2 i 3 konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Przegląd Sądowy 2016, nr 11, s. 152-153.

⁸⁶⁶ Wyroki ETPC: z 20.5.1999 r. w sprawie nr 21594/93, Oğur v. Turcja, § 88; z 18.6.2009 r. w sprawie nr 2393/05, Magomadova v. Rosja, § 136.

skazaniem, ale może też zakończyć się umorzeniem czy też uniewinnieniem⁸⁶⁷, jeśli zostało poprzedzone rzetelnym procesem.

Takie postępowanie następuje z inicjatywy państwa i ma na celu ustalenie okoliczności, w których zdarzenie miało miejsce oraz zidentyfikowanie funkcjonariuszy państwowych lub władz, których zaniechania mogły mieć wpływ na przebieg wydarzeń. O tym, że Trybunał domaga się takiego wznowienia postępowania przygotowawczego czy też podjęcia postępowania na nowo, przekonywał wielokrotnie czy to poprzez zamieszczanie klauzuli wznowieniowej⁸⁶⁸, czy też przez stwierdzenie naruszenia art. 3 Konwencji w sytuacji niewznowienia postępowania przygotowawczego pomimo stwierdzenia naruszenia w jednostronnej deklaracji rządu i późniejszego skreślenia skargi z listy spraw⁸⁶⁹.

Pojawia się jednak wątpliwość, co może być podstawą do wznowienia takiego postępowania po wydaniu przez Europejski Trybunał Praw Człowieka rozstrzygnięcia stwierdzającego naruszenie obowiązków pozytywnych państwa, o których mowa w art. 2, 3 i 4 Konwencji.

W pierwszej kolejności należy wyłączyć możliwość zastosowania podstawy wznowienia, o której mowa w art. 540 § 3 k.p.k. z uwagi na to, że jedyne ograniczenie jej zastosowania sprowadza się do kierunku zaskarżenia, tj. na korzyść oskarżonego. Stąd, przepis ten nie może być podstawą wznowienia postępowania przygotowawczego w tej sytuacji.

Naturalnie podstawę taką powinien stanowić przepis art. 327 § 2 k.p.k., zgodnie z którym prawnomocnie umorzone postępowanie przygotowawcze wznawia się przeciwko osobie, która występowała w charakterze podejrzanego, na mocy postanowienia prokuratora nadzrędnego nad tym, który wydał lub zatwierdził postanowienie o umorzeniu, tylko wtedy, gdy ujawnią się nowe istotne fakty lub dowody nie znane w poprzednim postępowaniu albo gdy zachodzi okoliczność określona w art. 11 § 3. Jak zasadnie wskazuje A. Gaberle, celem tej instytucji jest wzruszanie wadliwych decyzji postępowania przygotowawczego i naprawa błędów, które wyniknęły z niepełnych ustaleń faktycznych⁸⁷⁰. Przepis art. 327 § 2 k.p.k. wymienia więc jedynie dwie podstawy wznowienia postępowania przygotowawczego: Przepis art. 327 pozwala na wyróżnienie następujących podstaw wznowienia postępowania przygotowawczego: 1) ujawnienie się nowych istotnych faktów lub dowodów nieznanych w poprzednim postępowaniu oraz 2) wystąpienie okoliczności wskazanej w art. 11 § 3. Jak przyjmuje się w doktrynie, nie mogą zostać uznane za nowe fakty czy dowody ani odmienna ocena zeznań świadków, odmienna ocena dowodów w innym postępowaniu, ani „nowa norma prawna” w sytuacji wyprowadzania jej działania w drodze wykładni innych norm z uwzględnionego przez organ przepisu⁸⁷¹.

⁸⁶⁷ Wyrok ETPC z 27.11.2007 r. w sprawie nr 32457/04, Brecknell v. Zjednoczone Królestwo, § 66.

⁸⁶⁸ Wyrok ETPC z 2.12.2010 r. w sprawie 27065/05, Abuyeva i Inni v. Rosja, § 243.

⁸⁶⁹ Wyrok ETPC z 5.7.2016 r. w sprawie nr 44898/10, Jeronovičs v. Łotwa.

⁸⁷⁰ A. Gaberle, Umorzenie postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym, Warszawa 1972, s. 186.

⁸⁷¹ Z. Doda, A. Gaberle, Kontrola..., s. 534.

Pytanie jakie się pojawia, czy w kontekście tego przepisu rozstrzygnięcie ETPC może zostać uznane za nowy fakt lub dowód. Odpowiedź na to pytanie jest negatywna. Przemawia za tym nie tylko wykładnia literalna tego przepisu, ale przede wszystkim systemowa. Gdyby pozytywnie odpowiedzieć na to pytanie, nie sposób byłoby uzasadnić współistnienie osobnych podstaw wznowienia w art. 540 – *propter nova* (art. 540 § 1 pkt 2 k.p.k.) oraz *propter decreta*. Ponieważ nie istnieje taka podstawa ustawowa należałoby *de lege ferenda* postulować wprowadzenie art. 327 § 2a, który pozwalałby na wznowienie postępowania przygotowawczego na podstawie rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na podstawie umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polskę również na niekorzyść oskarżonego w sytuacji stwierdzenia naruszenia pozytywnych obowiązków państwa wynikających z art. 2, 3 i 4 Konwencji. *De lege lata* wnioskować należy wznowiania tego typu postępowań bezpośrednio na podstawie art. 46 ust. 1 Konwencji.

Rozdział VII.

Przebieg postępowania w przedmiocie wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

➔ 1. Postępowanie wstępne

Wznowienie postępowania składa się z trzech następujących stadiów postępowania: 1) postępowanie wstępne, tj. postępowanie poprzedzające decyzję sądową dotyczącą wznowienia postępowania; 2) postępowanie wznowieniowe tj. postępowanie związane z podjęciem decyzji dotyczącej wznowienia postępowania oraz 3) postępowanie wznowione tj. postępowanie po uchyleniu prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie sądowe. Celem wszystkich tych stadiów jest stwierdzenie i usunięcie pomyłki sądowej popełnionej przy wydaniu prawomocnego orzeczenia. Każde z nich ma swoiste cechy i inne zadania do spełnienia⁸⁷².

▶ 1.1. Sposób inicjowania postępowania w przedmiocie wznowienia

Zgodnie z art. 542 § 1 k.p.k. wznowienie postępowania może nastąpić na wniosek strony lub z urzędu⁸⁷³.

Pierwotnie ustawodawca przewidywał możliwość wszczęcia postępowania wznowieniowego jedynie na wniosek. Dopiero w 2003 r. przy okazji nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego powrócił do regulacji z czasów obowiązywania kodeksu postępowania karnego 1969 r. W myśl art. 542 § 3 k.p.k. postępowanie wznowia się z urzędu tylko w razie ujawnienia się jednego z uchybień wymienionych w art. 439 § 1 k.p.k., przy czym wznowienie postępowania jedynie z powodów określonych w pkt 9-11 może nastąpić tylko na korzyść oskarżonego. Powyższy przepis stanowi odpowiednik art. 476 § 1 i 2 d.k.p.k., przy czym na gruncie poprzedniego Kodeksu postępowania karnego obok wznowienia na wniosek istniała możliwość wznowienia z urzędu.

Mając na uwadze powyższe, należy stwierdzić, że co do zasady możliwość wznowienia postępowania na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. zachodzi jedynie w sytuacji złożenia wniosku przez stronę.

⁸⁷² M. Biłyj, A. Murzynowski, *Wznowienie...*, s. 7.

⁸⁷³ A. Bułsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, *Przebieg procesu karnego*, Toruń 1996, s. 198. Por. M. Arciuch, *Wznowienie postępowania z urzędu – czy na pewno w miejsce nieważności ipso iure?*, *SIL* 2007, t. X, s. 73–82.

W doktrynie sformułowany został postulat, aby wznowienie postępowania na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. następowało także z urzędu⁸⁷⁴. Możliwość wznowienia jedynie na wniosek jest oceniana negatywnie z uwagi na konieczność wypełnienia przez państwo zobowiązań prawno-międzynarodowych⁸⁷⁵. B. Nita-Światłowska, wskazuje dodatkowo, że za tym poglądem przemawia również dopuszczenie możliwości wznowienia postępowania na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. ze względów prewencyjnych nie tylko przez skarżącego, który uzyskał orzeczenie strasburskie, ale również przez osoby znajdujące się w identycznej sytuacji, co do której wypowiedział się już Trybunał⁸⁷⁶. W takiej sytuacji w wypadku niezłożenia wniosku przez skarżącego, zdaniem S. Waltoś, wniosek taki powinien złożyć oskarżyciel publiczny wykonujący polecenia Prokuratora Generalnego⁸⁷⁷.

Z powyższym stanowiskiem trudno jednak się zgodzić. Po pierwsze, uznając, że wniosek o wznowienie postępowania może złożyć osoba powołująca się na rozstrzygnięcie ETPC zapadłe w analogicznym stanie faktycznoprawnym, nie sposób nie zauważyć, że to od jej inicjatywy zależy wszczęcie procedury wznowieniowej.

Po drugie, obecne uregulowanie nie stoi na przeszkodzie wykonaniu przez Polskę zobowiązań międzynarodowych⁸⁷⁸. To od zgody i inicjatywy zainteresowanego powinno zależeć wzruszenie prawomocnego orzeczenia sądu karnego na podstawie ostatecznego rozstrzygnięcia ETPC. W przeciwnym wypadku, wznowienie postępowania z urzędu prowadziłoby do wzruszenia prawomocnego wyroku karnego wydanego wobec osoby, która ani nie kwestionowała zgodności z Konwencją przeprowadzonego wobec niej postępowania, ani też nie dążyła do wznowienia postępowania, korzystając z faktu wydania przez Trybunał w analogicznej sprawie⁸⁷⁹. Istotne znaczenie ma tu również stanowisko ETPC, który wskazując w klauzuli wznowieniowej nadzwyczajny środek zaskarżenia w postaci wznowienia postępowania jako środek indywidualny przywrócenia stanu zgodnego z prawem, zastrzega jednocześnie, że do wznowienia na podstawie jego rozstrzygnięcia powinno dochodzić „gdyby skarżący wystąpił z takim żądaniem”⁸⁸⁰.

Istnieją systemy prawne przewidujące możliwość wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC z urzędu. W Austrii, Bośni, Estonii, Finlandii i Mołdawii postępowanie może być wznowione przez organy państwowe, najczęściej przez prokuratora. Na Malcie premier może, z urzędu albo na wniosek skazanego przekazać sprawę do sądu apelacyjnego.

⁸⁷⁴ S. Waltoś, Projekt kodeksu..., s. 254; P. Hofmański, Konwencja europejska..., s. 103; S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w świetle przepisów nowego kodeksu postępowania karnego. Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze, z. 16, Warszawa 1998, s. 210.

⁸⁷⁵ P. Hofmański, S. Zabłocki, Glosa do wyroku..., s. 18.

⁸⁷⁶ B. Nita, Orzeczenie ETPC..., s. 7.

⁸⁷⁷ S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, s. 571; tak również A. Bojańczyk, Podważenie..., cz. II, s. 132.

⁸⁷⁸ A. Bojańczyk, Podważenie..., część II, s. 132.

⁸⁷⁹ Por. M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie..., s. 302-303; podobnie A. Bojańczyk, Podważenie..., cz. II, s. 132..

⁸⁸⁰ Wyroki ETPC: z 23.10.2003 r. w sprawie nr 53431/99, Gençel v. Turcja, § 27; z 12.5.2005 r. w sprawie 46221/99, Öcalan v. Turcja (WI), § 210.

Wówczas, sprawa będzie traktowana jak apelacja skazanego, a sąd, podejmując decyzję o ewentualnym wznowieniu postępowania, weźmie pod uwagę ustalenia Trybunału strasburskiego co do naruszenia Konwencji.

Mimo że co do zasady wznowienie postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. następuje na wniosek, to w dwóch sytuacjach będzie to możliwe również z urzędu.

Pierwsza sytuacja zajdzie wówczas, gdy stwierdzone przez ETPC naruszenie Konwencji będzie stanowić jednocześnie bezwzględłą przesłankę odwoławczą, o której mowa w art. 439 § 1 k.p.k. Pojawiają się w związku z tym wątpliwości co do kierunku zaskarżenia, zwłaszcza że przepis art. 542 § 3 k.p.k. postępowanie na wznowienie postępowania z urzędu na niekorzyść w przypadku ujawnienia się jednego z uchybień wymienionych w art. 439 § 1 pkt 1-8 k.p.k. Wydaje się, że w przypadku gdy bezwzględna przyczyna odwoławcza stanowi równocześnie naruszenie Konwencji stwierdzone w rozstrzygnięciu przez ETPC, to możliwość wznowienia z urzędu będzie dopuszczalna, z uwagi na treść art. 540 § 3 k.p.k. jedynie na korzyść oskarżonego. Przemawia za tym, z jednej strony szczególny i wyjątkowy charakter wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, którego celem jest m.in. wykonanie zobowiązań międzynarodowych ciążących na Polsce. Z drugiej strony, zachodzi konieczność uchylecia naruszeń zapadłych z rażącym naruszeniem prawa. Taka wykładnia kierunku zaskarżenia wydaje się w tej sytuacji godzić wartości stojące za tymi przepisami.

Druga sytuacja dotyczy wznowienia postępowania z urzędu w przypadku współoskarżonych na podstawie art. 545 § 1 k.p.k. w zw. z art. 435 k.p.k.⁸⁸¹ Instytucja ta ma na celu zachowanie wewnętrznej sprawiedliwości orzeczenia, w sytuacji gdy zachodzi tożsamość uchybienia stanowiącego podstawę wzruszenia orzeczenia na korzyść oskarżonego, w stosunku do którego wniesiono o wznowienie, które miało ten sam niekorzystny wpływ na ukształtowanie sytuacji procesowej oskarżonego albo oskarżonych, których ten środek zaskarżenia nie dotyczył⁸⁸².

Podsumowując, co do zasady wznowienie następuje na wniosek, a jedynie w dwóch sytuacjach może nastąpić z urzędu. Po pierwsze, wznowienie z urzędu będzie możliwe w sytuacji kumulacji stwierdzenia naruszenia Konwencji w ostatecznym rozstrzygnięciu ETPC z bezwzględną przyczyną odwoławczą na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. w zw. z art. 542 § 3 k.p.k. Po drugie, w sytuacji wznowia się postępowanie z urzędu w przypadku współoskarżonych na podstawie art. 545 § 1 k.p.k. w zw. z art. 435 k.p.k.

Istnieją wątpliwości co do tego, kto może złożyć wniosek o wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC.

⁸⁸¹ Wyroki SN: z 19.11.2009 r., V KO 63/09, Lex nr 550553; z 4.9.2013 r., III KO 58/13, Lex nr 1362621. W tym ostatnim wypadku SN wznowił postępowanie karne również w stosunku do współoskarżonych z uwagi wniosek Prokuratora Prokuratury Generalnej w tym zakresie.

⁸⁸² Por. S. Zabłocki, Postępowanie odwoławcze, kasacyjne..., s. 79.

Po pierwsze, zgodnie z art. 542 § 1 k.p.k. wnioskodawcą może być jedynie ten, kto w prawomocnie zakończonym postępowaniu był stroną⁸⁸³. Stroną jest ten podmiot, który w prawomocnie zakończonym postępowaniu uzyskał status strony i posiadał go aż do prawomocnego zakończenia postępowania⁸⁸⁴. Stroną są więc oskarżyciele oraz oskarżony (skazany). Oskarżyciel publiczny ma prawo złożyć wniosek o wznowienie postępowania zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego (art. 425 § 4 w zw. z art. 545 § 1). Statusu strony nie mają te nieprokuratorskie organy postępowania, które nie mają prawa do zaskarżenia apelacją wyroku sądu pierwszej instancji ani pokrzywdzony, który nie wstąpił do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego⁸⁸⁵. Takiego uprawnienia nie ma także właściciel przedsiębiorstwa zagrożonego przepadkiem (art. 91b k.p.k.), z uwagi na to, że nie jest stroną, a jedynie uczestnikiem postępowania, któremu przysługują ograniczone prawa strony. Żaden przepis jednak nie przyznaje mu takiego uprawnienia.

Po drugie, w myśl art. 542 § 2 k.p.k. w razie śmierci skazanego dopuszczalne jest także złożenie wniosku o wznowienie postępowania na jego korzyść przez osobę najbliższą. Krąg tych osób należy ustalić, stosując art. 115 § 11 k.k.⁸⁸⁶ Zgodnie z tym przepisem, osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. Przy określeniu osoby najbliższej kodeks karny odwołuje się do kodeksu cywilnego. Wątpliwości budziło pojęcie wspólnego pożycia, które jest podmiotowo szersze od pojęcia konkubinatu⁸⁸⁷. Obejmuje bowiem również tzw. związki partnerskie, czyli takie, które w myśl poglądów doktryny prawa cywilnego nie stanowią konkubinatu (nieformalnego odpowiednika małżeństwa), ponieważ są relacją między osobami tej samej płci⁸⁸⁸. Składając taki wniosek osoba najbliższa staje się stroną zastępczą.

Po trzecie, w sytuacji, gdy oskarżony jest nieletni lub ubezwłasnowolniony, zastosowanie znajdzie art. 76 k.p.k. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli oskarżony jest nieletni lub ubezwłasnowolniony, jego przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pieczęcią oskarżony pozostaje, może podejmować na jego korzyść wszelkie czynności procesowe, a przede wszystkim wnosić środki zaskarżenia, składać wnioski oraz ustanowić obrońcę. Nieletnim jest osoba, która nie ma ukończonych 17 lat. Do podejmowania czynności w interesie oskarżonego nieletniego lub osoby ubezwłasnowolnionej uprawniony jest jego przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pieczęcią oskarżony pozostaje.

⁸⁸³ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 2, s. 688.

⁸⁸⁴ Por. postanowienie SA w Krakowie z 27.2.2014 r., II AKz 18/14, Lex nr 1747414.

⁸⁸⁵ T. Grzegorzczak, Kodeks..., 2008, s. 1147.

⁸⁸⁶ W kwestii osób pozostających we wspólnym pożyciu por. uchwała 7 sędziów SN z 25.2.2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016, Nr 3, poz. 19.

⁸⁸⁷ Por. szerzej J. Majewski, w: W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116, Kraków 2016, s. 999-1001.

⁸⁸⁸ *Ibidem*, s. 1002; P. Daniluk w: R.A. Stefański, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2018, s.747-748; uchwała 7 sędziów SN z 25.2.2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016, Nr 3, poz. 19.

Przedstawicielami ustawowymi są: dla nieletniego – co do zasady rodzice (art. 98 w zw. z art. 92 k.r.o.), a w sytuacji gdy ani ojciec, ani matka nie mogą reprezentować nieletniego – kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy (art. 99 k.r.o.); dla ubezwłasnowolnionego całkowicie – opiekun albo rodzice (art. 13 § 2 k.c.), dla ubezwłasnowolnionego częściowo – kurator (art. 16 § 2 k.c.)⁸⁸⁹. Uzyskanie pełnoletności przez oskarżonego w toku postępowania skutkuje utratą wcześniejszych uprawnień procesowych przez jego przedstawiciela ustawowego.

1.2. Właściwość funkcjonalna sądu

Istotne jest, by złożenie wniosku wznowieniowego nastąpiło bezpośrednio do sądu właściwego, a nie za pośrednictwem jakiegokolwiek innego sądu⁸⁹⁰. W myśl art. 544 § 1 k.p.k., regulującego właściwość funkcjonalną sądu w przedmiocie wznowienia postępowania, w kwestii wznowienia postępowania orzeka sąd okręgowy, zaś w kwestii wznowienia postępowania zakończonego orzeczeniem sądu okręgowego – sąd apelacyjny. Zgodnie z art. 542 § 2 k.p.k. w kwestii wznowienia postępowania zakończonego orzeczeniem sądu apelacyjnego lub Sądu Najwyższego orzeka Sąd Najwyższy.

Jeżeli sąd rejonowy wydał orzeczenie, które uprawomocniło się w pierwszej instancji, właściwy będzie sąd okręgowy. Jeżeli ten ostatni wydał prawomocne orzeczenie (czy to jako sąd I instancji czy sąd odwoławczy), to właściwy będzie sąd apelacyjny. W sytuacji wydania prawomocnego orzeczenia przez sąd apelacyjny lub Sąd Najwyższy, ten ostatni będzie właściwy w przedmiocie wznowienia postępowania.

Może również zaistnieć sytuacja, w której na skutek orzeczenia sądu odwoławczego dojdzie do uchylecia zaskarżonego orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Wówczas, gdy po ponownym rozpoznaniu sprawy orzeczenie sądu pierwszej instancji uprawomocni się, o wznowieniu postępowania orzeka sąd wyższego rzędu niż sąd pierwszej instancji⁸⁹¹.

1.3. Warunki formalne, fiskalne i wstępna kontrola wniosku

Postępowanie wstępne rozpoczyna wstępna kontrola wniosku.

Po skierowaniu wniosku do sądu właściwego, prezes tego sądu (przewodniczący wydziału, upoważniony sędzia) bada w pierwszej kolejności warunki formalne i fiskalne wniosku. Przyjmuje go, jeżeli zostanie wniesiony przez osobę uprawnioną⁸⁹².

⁸⁸⁹ R.A. Stefański, w: R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166, Warszawa 2017, Nb 1, s. 855.

⁸⁹⁰ S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w świetle..., s. 228.

⁸⁹¹ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 2, s. 695. .

⁸⁹² Szerzej o tym, kto może złożyć wniosek w poprzednim podrozdziale.

Przepis art. 119 § 1 pkt 3 k.p.k. (w zw. z art. 545 § 2 k.p.k.) wymaga, aby wniosek o wznowienie postępowania wskazywał nie tylko stosowne podstawy prawne, ale również aby zostały z nimi skorelowane podstawy faktyczne, wraz z uzasadnieniem prezentowanego stanowiska (por. art. 427 § 2 k.p.k.). Profesjonalnie sporządzony wniosek o wznowienie musi jasno i wyraźnie formułować podnoszone zarzuty, wnioski i postulaty, aby z jednej strony precyzyjnie określić granice kognicji wznowieniowej, a z drugiej strony, umożliwić sądowi rozpoznanie argumentacji skarżącego i odniesienie się do niej⁸⁹³.

We wniosku o wznowienie na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. konieczne jest dodatkowo wskazanie rozstrzygnięcia ETPC, z którego wynika potrzeba wznowienia postępowania karnego. To rolą wnioskodawcy jest bowiem wykazanie, że w konkretnym, prawomocnie zakończonym postępowaniu doszło do takich uchybień, które przekonują o zaistnieniu podstawy do wznowienia procesu, o której mowa w art. 540 § 3 k.p.k.⁸⁹⁴. Nie wystarczy jednak samo ogólnikowe powołanie prejudykatu strasburskiego, ale konieczne jest skorelowanie okoliczności danej sprawy ze sprawą będącą przedmiotem tego prejudykatu poprzez powołanie się na konkretne wypowiedzi zawarte w tym rozstrzygnięciu, które odnosiłyby się do sytuacji oskarżonego. Powyższy brak stanowi brak formalny podlegający uzupełnieniu na wezwanie przewodniczącego⁸⁹⁵.

Nie wyczerpuje przesłanek wznowieniowych o jakich mowa w art. 540 § 3 k.p.k. powołanie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady, gdyż przepis ten wymaga istnienia „rozstrzygnięcia” organu międzynarodowego, co do istoty wydanego w indywidualnej sprawie⁸⁹⁶. Tymczasem, jak wskazuje SN, „dyrektywa jest aktem prawnym o charakterze generalnym, skierowanym do państw członkowskich i tym samym nie realizuje wymogów wynikających z art. 540 § 3 k.p.k.”⁸⁹⁷ Samo „powoływanie się przez wnioskodawcę na naruszenie przepisów Traktatu o Unii Europejskiej, Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, czy powołanie się na orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości bez wskazania, że spełniają one wymóg określony w przepisie art. 540 § 3 k.p.k.” nie może być uznane za wskazanie rozstrzygnięcia organu międzynarodowego⁸⁹⁸.

Do wniosku należy dołączyć również odpowiednią liczbę odpisów (art. 545 § 2 k.p.k w związku z art. 446 § 2 k.p.k.).

Wniosek powinien zostać opłacony (art. 15 ust. 1 pkt 10 ustawy z dnia 23 czerwca 1973 r. o opłatach w sprawach karnych⁸⁹⁹ w zw. z art. 617 k.p.k.)

⁸⁹³ Postanowienie SN z 25.3.2009 r., V KZ 13/09, Lex nr 608832.

⁸⁹⁴ Postanowienie SN z 16.7.2013 r., III KO 118/19, Lex nr 1341278.

⁸⁹⁵ Postanowienie SN z 25.3.2009 r., V KZ 13/09, Lex nr 608832.

⁸⁹⁶ Postanowienie SN z 10.7.2019 r., IV KO 18/19, LEX nr 2692712.

⁸⁹⁷ *Ibidem*.

⁸⁹⁸ *Ibidem*, por. postanowienie SN z 12.4.2018 r., III KO 24/18, LEX nr 2496266.

⁸⁹⁹ Dz.U. z 1983 r., nr 49, poz. 223 – tj.

Kolejnym warunkiem jest zachowanie przymusu adwokacko-radcowskiego w zakresie wniosku o wznowienie, tj. sporządzenie i podpisanie wniosku przez profesjonalnego pełnomocnika. Zgodnie bowiem z art. 545 § 2 zd. 1 k.p.k. wniosek o wznowienie postępowania, jeżeli nie pochodzi od prokuratora, powinien być sporządzony i podpisany przez adwokata, radcę prawnego albo radcę Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. Istnieje więc przymus adwokacko-radcowski do sporządzenia wniosku o wznowienie postępowania. W konsekwencji, wniosek powinien sporządzić i podpisać obrońca lub pełnomocnik. Może go jednak sporządzić i podpisać we własnej sprawie (poza wskazanym *expressis verbis* prokuratorem) adwokat, radca prawny lub radca Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej⁹⁰⁰.

Sporządzenie wniosku przez profesjonalnego pełnomocnika oznacza, że wkład intelektualny adwokata lub radcy prawnego nie może ograniczać się do samego podpisania wniosku sporządzonego przez stronę czy też nawet jego pisemnej akceptacji, odwołania się do treści własnoręcznego pisma strony czy też przepisania pisma samej strony lub – przy obecnych możliwościach technicznych – skopiowania za pomocą komputera pliku zawierającego takie pismo⁹⁰¹. Adwokat lub radca prawny powinien zatem sam sporządzić wniosek, a następnie go podpisać.

Jak słusznie zauważa D. Świecki, przymus adwokacko-radcowski stanowi dodatkowy warunek formalny wniosku o wznowienie postępowania⁹⁰². Złożenie wniosku bez zachowania przymusu nie może być zatem równoznaczne z uznaniem go za pochodzący od osoby nieuprawnionej. Wówczas należy wezwać stronę do uzupełnienia braku formalnego wniosku przez sporządzenie i podpisanie go przez adwokata lub radcę prawnego w terminie 7 dni pod rygorem uznania wniosku za bezskuteczny (art. 120 k.p.k. w zw. z art. 429 § 2 k.p.k. i w zw. z art. 545 § 1 k.p.k.). Sąd nie wzywa jednak do usunięcia braków formalnych i (orzekając jednoosobowo) odmawia przyjęcia wniosku niespełniającego wymogu z art. 545 § 2 k.p.k., jeżeli z treści wniosku, w szczególności odwołującego się do okoliczności, które były już rozpoznawane w postępowaniu o wznowienie postępowania, wynika jego oczywista bezzasadność. Na postanowienie o odmowie przyjęcia wniosku przysługuje zażalenie do tego samego sądu orzekającego w składzie trzech sędziów (art. 545 § 3 k.p.k.).

Strona, która nie jest reprezentowana przez adwokata lub radcę prawnego, może złożyć wniosek o ustanowienie obrońcy lub pełnomocnika z urzędu do sporządzenia i podpisania wniosku o wznowienie postępowania. Zgodnie z art. 78 § 1a k.p.k. wyznaczenie następuje w celu dokonania tej czynności. Obrońca wyznaczony z urzędu w postępowaniu o wznowienie postępowania

⁹⁰⁰ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 2, s. 701-702 ; wyrok TK z 21.6.2016 r., SK 2/15, OTK-A 2016 poz. 45; postanowienie SN z 17.1.2017 r., II KO 27/16, OSNKW 2017, Nr 2, poz. 11. Na to wskazuje treść przepisu art. 545 § 2 k.p.k. po nowelizacji.

⁹⁰¹ Postanowienia SN: z 20.10.1998 r., III KZ 109/98, OSNKW 1998, Nr 11–12, poz. 57; z 27.1.2005 r., IV KK 385/04, Lex nr 199639; z 15.12.2010 r., IV KZ 73/10, Lex nr 843931.

⁹⁰² D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 4, s. 702; por. uchwała SN z 20.11.1991 r., I KZP 19/91, OSNKW 1992, Nr 3–4, poz. 21, s. 34.

powinien sporządzić i podpisać wniosek o wznowienie postępowania albo poinformować na piśmie sąd, że nie stwierdził podstaw do jego wniesienia. Jeżeli wniosek zostanie wniesiony, obrońca ten jest uprawniony do udziału w toczącym się postępowaniu (art. 84 § 3 k.p.k.).

Obrońca lub pełnomocnik reprezentujący stronę w prawomocnie zakończonym postępowaniu sądowym nie ma obowiązku w myśl art. 84 § 2 k.p.k. podjęcia czynności związanych ze wznowieniem postępowania. Podobny obowiązek nie ciąży na pełnomocniku skarżącego przed ETPC.

Wniosek o wyznaczenie obrońcy lub pełnomocnika rozpoznaje prezes sądu właściwego do wznowienia postępowania (przewodniczący wydziału) lub referendarz sądowy. Rozstrzygnięcie, zgodnie z art. 81 § 1 k.p.k., przybiera formę zarządzenia. Jeżeli wnioskodawca należyście wykáže, że nie jest w stanie ponieść kosztów ustanowienia obrońcy lub pełnomocnika bez poważnego uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, jego wniosek zostaje uwzględniony. W przypadku nieuwzględnienia wniosku, zgodnie z art. 81 § 1a k.p.k. przysługuje zażalenie do sądu właściwego do wznowienia postępowania (zaskarżalność pozioma). Sąd odwoławczy, w myśl art. 30 § 1 k.p.k., orzeka w składzie jednego sędziego.

Wyznaczony obrońca lub pełnomocnik ma obowiązek zbadania podstaw wznowienia postępowania. Nie ciąży jednak na nim powinność sporządzenia i podpisania wniosku o wznowienie postępowania. Jeżeli stwierdzi brak podstaw do wznowienia, informuje o tym sąd na piśmie (art. 84 § 3 k.p.k.). Ustawodawca nie wskazał terminu dokonania tej czynności, ani też terminu w jakim powinien zostać złożony wniosek o wznowienie, co jednak w kontekście prawa do rzetelnego procesu sądowego w rozsądnym terminie wydaje się stanowić lukę. *De lege ferenda* należałoby postulować wprowadzenie krótkich maksymalnie 30-dniowych terminów na dokonanie powyższych czynności. Oczywiście sąd w zarządzeniu o wyznaczeniu obrońcy lub pełnomocnika z urzędu może określić taki termin. Nie ma jednak takiego obowiązku.

Oświadczenie adwokata lub radcy prawnego o braku podstawy do wniesienia wniosku o wznowienie postępowania powinno przybrać formę opinii prawnej⁹⁰³, przy czym chodzi tu o zawartość merytoryczną pisma, a nie jego nazwę. Nie jest zatem opinią prawną oświadczenie obrońcy lub pełnomocnika zawierające samo stwierdzenie o braku podstaw do wniesienia wniosku o wznowienie postępowania. Takie stanowisko powinno być uzasadnione poprzez wskazanie braku podstaw prawnych wymienionych w art. 540 § 3 k.p.k. w kontekście okoliczności faktycznych przedłożonych przez stronę. Brak uzasadnienia stanowi brak formalny pisma. Pełnomocnik lub obrońca zostanie więc wezwany do jego uzupełnienia w trybie i terminie wyrażonym w art. 120 § 1 k.p.k. w zw. z art. 119 § 1 pkt 3 k.p.k.

Sporządzenie opinii prawnej o braku podstawy do złożenia wniosku stanowi uprawnienie obrońcy lub pełnomocnika. Sąd nie ma instrumentów upoważniających go do „przymuszenia”

⁹⁰³ Por. postanowienie SN z 10.9.2008 r., II KZ 43/08, OSNKW 2008, Nr 10, poz. 86.

obrońcy lub pełnomocnika do sporządzenia wniosku o wznowienie postępowania⁹⁰⁴. Może jednak zbadać prawidłowość wykonania obowiązków przez obrońcę lub pełnomocnika, bacząc by strona nie została pozbawiona prawa do skutecznej pomocy prawnej udzielonej z urzędu w zakresie określonym treścią art. 84 § 3 k.p.k.

W sytuacji stwierdzenia przez obrońcę lub pełnomocnika braku podstaw do złożenia wniosku, istnieje możliwość wyznaczenia kolejnego obrońcy lub pełnomocnika z urzędu w celu ponownego zbadania podstaw do złożenia wniosku o wznowienie postępowania, jeżeli doszło do nienależytego wykonania swoich obowiązków przez poprzedniego obrońcę lub pełnomocnika⁹⁰⁵. Jednocześnie, sąd może, zgodnie z art. 20 § 1 k.p.k., zawiadomić właściwą okręgową radę adwokacką lub okręgową izbę radców prawnych⁹⁰⁶. Na marginesie należy wskazać, że odpis zawiadomienia, zgodnie z art. 20 § 1 zd. ostatnie k.p.k., przesyłany jest Ministrowi Sprawiedliwości, co pozwala mu na podjęcie dalszych działań niezależnych od wyjaśnień dziekana danej rady. Minister Sprawiedliwości dysponuje możliwością polecenia wszczęcia dochodzenia, w toku którego przysługują mu prawa strony (art. 90 ust. 2 i 2a pr. adw. oraz art. 681 ust. 1a i 1b u. r. pr.)⁹⁰⁷.

Sporządzenie i podpisanie przez obrońcę lub pełnomocnika z urzędu wniosku o wznowienie postępowania uprawnia go, zgodnie z art. 84 § 3 *in fine* k.p.k., do udziału w toczącym się postępowaniu wznowieniowym.

Sąd nie ma obowiązku doręczenia stronie odpisu opinii o braku podstaw do wznowienia postępowania. Przyjmuje się zatem, że odpis opinii powinien zostać przesłany do wiadomości strony przez obrońcę lub pełnomocnika. Złożenie stronie oświadczenia o braku podstaw do wznowienia postępowania skutkuje wygaśnięciem upoważnienia obrońcy lub pełnomocnika wyznaczonego z urzędu do występowania w sprawie. W przedmiocie kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu sąd orzeka na wniosek obrońcy lub pełnomocnika. Wniosek powinien zawierać oświadczenie, że koszty te nie zostały zapłacone w całości lub w części.

Wstępnej kontroli wniosku o wznowienie złożonego do sądu okręgowego, zgodnie z art. 545 § 1 w związku z art. 429 k.p.k., dokonuje prezes sądu właściwego do rozpoznania wniosku o wznowienie (przewodniczący wydziału, upoważniony sędzia). Bada on wniosek pod kątem złożenia go przez osobę uprawnioną, jego dopuszczalności (czy odnosi się do postępowania zakończonego prawomocnym orzeczeniem) oraz spełnienia wymagań formalnych wniosku.

⁹⁰⁴ Por. postanowienie SN z 17.6.1997 r., V KZ 57/97, OSNKW 1997, Nr 9–10, poz. 82

⁹⁰⁵ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 6, s. 704.

⁹⁰⁶ Por. postanowienia SN: z 1.7.1999 r., V KZ 33/99, OSNKW 1999, Nr 9–10, poz. 56; z 10.9.2008 r., II KZ 43/08, OSNKW 2008, Nr 10, poz. 86.

⁹⁰⁷ Przepis art. 90 ust. 2 pr. adw. został częściowo uznany za niekonstytucyjny w zakresie, w jakim pozwalał Ministrowi Sprawiedliwości polecić wszczęcie postępowania przed sądem dyscyplinarnym bez uprzedniego przeprowadzenia dochodzenia – zob. wyrok TK z 1.12.2009 r., K 4/08, OTK-A 2009, Nr 11, poz. 162.

Należy wyróżnić dwa tryby postępowania w zakresie kontroli zarządzenia o odmowie przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania. Jeżeli sądem właściwym do wznowienia postępowania jest sąd okręgowy to znajdzie zastosowanie art. 429 k.p.k. W sytuacji, gdy jednak będzie zachodzić właściwość sądu apelacyjnego lub Sądu Najwyższego zastosowanie znajdzie art. 530 k.p.k.⁹⁰⁸

Prezes sądu odmawia zarządzeniem przyjęcia wniosku w jednej z trzech sytuacji. Po pierwsze, jeżeli wniosek jest złożony przez osobę nieuprawnioną. Po drugie, jeżeli zachodzi sytuacja niedopuszczalności wniosku z mocy ustawy. Po trzecie, jeżeli braków wniosku nie usunięto w terminie pomimo wezwania⁹⁰⁹.

Na zarządzenie o odmowie przyjęcia wniosku przysługuje zażalenie (art. 545 § 1 k.p.k. w związku z art. 429 § 2 k.p.k. i art. 530 § 3 k.p.k.). Jak słusznie zauważa D. Świecki oba ostatnie przepisy regulują odmienne sytuacje⁹¹⁰. Art. 530 § 3 k.p.k. wskazuje Sąd Najwyższy jako sąd właściwy do rozpoznania zażalenia – będzie zatem podstawą w sytuacji odmowy przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania, gdy w kwestii wznowienia postępowania orzeka sąd apelacyjny lub Sąd Najwyższy. Tylko wówczas zażalenie na zarządzenie prezesa tego sądu o odmowie przyjęcia wniosku rozpoznaje Sąd Najwyższy w składzie jednego sędziego⁹¹¹. Art. 429 § 2 k.p.k. znajdzie zaś zastosowanie w sytuacji, gdy o wznowieniu postępowania orzeka sąd okręgowy. W tej sytuacji zażalenie na zarządzenie prezesa rozpoznaje w myśl art. 466 k.p.k. sąd odwoławczy – sąd apelacyjny również w składzie jednego sędziego (art. 30 § 2 k.p.k.).

Należy zaznaczyć, że zażalenie na zarządzenie o odmowie przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania nie jest objęte tzw. przymusem adwokacko-radcowskim, podobnie zresztą jak zażalenie na zarządzenie o odmowie przyjęcia zażalenia na zarządzenie o odmowie przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania.

1.4. Oczywista bezzasadność wniosku

Zgodnie z art. 545 § 3 zd. 1 k.p.k. sąd, orzekając jednoosobowo, odmawia przyjęcia wniosku nie pochodzącego od osoby wymienionej w § 2 bez wzywania do usunięcia jego braków formalnych, jeżeli z treści wniosku, w szczególności odwołującego się do okoliczności, które były już rozpoznawane w postępowaniu o wznowienie postępowania, wynika jego oczywista bezzasadność.

W pierwszej kolejności należy wskazać, że zachodzi wątpliwość związana z wykładnią literalną tego przepisu w zakresie tego, do której z osób wymienionych w § 2 adresowane jest odesłanie z § 3. W szczególności chodzi bowiem o to, czy przepis ten odnosi się również do prokuratora,

⁹⁰⁸ Por. uzasadnienie uchwały 7 sędziów SN z 16.3.2000 r., I KZP 3/00, OSNKW 2000, Nr 3–4, poz. 20.

⁹⁰⁹ P. Hofmański, S. Zabłocki, Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych, Warszawa 2011, s. 539-542.

⁹¹⁰ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 1.3, s. 698-699.

⁹¹¹ S. Zabłocki proponuje by zażalenie na zarządzenie prezesa SN rozpoznawał Sąd Najwyższy w składzie trzyosobowym: S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w świetle..., s. 229-233.

który został wymieniony w treści art. 545 § 2 k.p.k. obok obrońcy lub pełnomocnika. Jak zasadnie bowiem wskazuje D. Świecki zawarty w art. 545 § 3 zwrot odnoszący się do wniosku o wznowienie „niepochodzącego od osoby wymienionej w § 2” można odczytać w dwojaki sposób. Z jednej strony, jako dotyczący wniosku niepochodzącego od prokuratora, skoro wyrażenie „nie pochodzi” użyte zostało w odniesieniu do wniosku prokuratora, a ponadto mowa jest o osobie, a więc chodzi tu tylko o prokuratora⁹¹². Z drugiej strony, jako dotyczący jednej z osób wymienionych w § 2, a więc także osoby obrońcy lub pełnomocnika. Nie bez znaczenia jest tu jednak stylistyka art. 545 § 3 k.p.k. i fakt, że odnosi się do braków formalnych wniosku o wznowienie. Takim brakiem będzie niesporządzenie wniosku przez obrońcę lub pełnomocnika. W konsekwencji, zgodzić należy się z D. Świeckim, że art. 545 § 3 k.p.k. ma zastosowanie, gdy wniosek o wznowienie postępowania złożyła strona niedopełniając wymogu sporządzenia i podpisania go przez obrońcę lub pełnomocnika. Wówczas bowiem przepis ten nakazuje zbadanie w pierwszej kolejności „treści wniosku” pod kątem ewentualnej oczywistej bezzasadności bez konieczności wzywania do uzupełnienia tego braku⁹¹³.

W drugiej kolejności, należy zauważyć, że nie jest do końca jasne pojęcie oczywistej bezzasadności, o której mowa w art. 545 § 3 k.p.k. Dotyczy ona bowiem wstępnej kontroli wniosku skutkującej odmową jego przyjęcia, a nie merytoryczną jego oceną skutkującą oddaleniem wniosku jako oczywiście bezzasadnego⁹¹⁴. Należy zatem rozstrzygnąć wątpliwość co do tego, czy przepis ten może stanowić podstawę do merytorycznej oceny zasadności wniosku na wzór kasacji, która, zgodnie z art. 535 § 3 k.p.k. może zostać oddalona jako oczywiście bezzasadna, a w szczególności, czy pojęcie oczywistej bezzasadności należy odnieść do warunków skutecznego złożenia wniosku, czy do jego merytorycznej treści. Jak wskazuje sam przepis do stwierdzenia oczywistej bezskuteczności wystarczy samo stwierdzenie tożsamości okoliczności, do których odwołuje się wnioskodawca, gdy stanowiły już one podstawę poprzedniego wniosku o wznowienie. Jak zasadnie wskazuje D. Świecki, chodzi tu zatem o warunki skutecznego złożenia wniosku o wznowienie postępowania bez konieczności ponownego merytorycznego jego rozpoznawania, a więc swoistą *res iudicata*⁹¹⁵.

Podsumowując, „bezzasadność oczywista to taka, która nie wymaga szczególnego badania, jest widoczna na pierwszy rzut oka, jest niewątpliwa i wniosek obiektywnie nie może doprowadzić do wzruszenia orzeczenia”⁹¹⁶. Wówczas, nie dochodzi do merytorycznego rozpoznania wniosku ani do badania jego zasadności pod kątem ewentualnych podstaw wznowienia, ale do badania

⁹¹² D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 9, s. 705-706.

⁹¹³ *Ibidem*.

⁹¹⁴ *Ibidem*.

⁹¹⁵ *Ibidem*.

⁹¹⁶ Postanowienie SN z 25.9.2015 r., II KO 49/15, OSNKW 2016, Nr 1, poz. 5.

wniosku o charakterze quasi-formalnym, wstępnym, choć pod kątem hipotetycznej możliwości wznowienia⁹¹⁷.

Decydujące znaczenie ma sama treść wniosku o wznowienie, która może być oczywiście bezzasadna z różnych powodów. Wniosek o wznowienie powinien opierać się na podstawach wznowienia określonych w art. 540, 540a i 540b k.p.k.⁹¹⁸ Oczywiście bezzasadność znajdzie w sytuacji powołania się we wniosku na inne podstawy niż wymienione w ustawie, niepodania żadnej podstawy, ograniczając się do postulowania przeprowadzenia kolejnej kontroli odwoławczej albo podania właściwej podstawy, lecz okoliczności ją uzasadniające nie mają z nią żadnego związku⁹¹⁹. Jeżeli się okaże, że wniosek nie spełnia tego warunku, prezes sądu zanim wezwie do jego uzupełnienia, bada wstępnie wniosek pod kątem skierowania sprawy na posiedzenie w trybie art. 545 § 3 k.p.k. Już przed nowelizacją tego przepisu w orzecznictwie SN wskazywano na to, że można odmówić przyjęcia takiego wniosku⁹²⁰ bez potrzeby wzywania wnioskodawcy o uzupełnienie braku formalnego w trybie art. 120 § 1 k.p.k. czy też rozpoznawania załączonego do wniosku żądania wyznaczenia adwokata z urzędu k.p.k.⁹²¹

Wskazany przepis ma zastosowanie, gdy wniosek o wznowienie postępowania złożyła strona niedopełniająca wymogu sporządzenia i podpisania go przez obrońcę lub pełnomocnika. W takiej sytuacji przepis ten nakazuje zbadanie najpierw „treści wniosku” pod kątem tego, czy nie jest on oczywiście bezzasadny bez konieczności wzywania do uzupełnienia tego braku. Dotyczy to także sytuacji, gdy po sporządzeniu przez obrońcę albo pełnomocnika z urzędu opinii o braku podstaw do złożenia wniosku o wznowienie, skazany ponownie składa wniosek o wznowienie postępowania wskazując na te same okoliczności.

W sytuacji zatem, gdy wniosek nie spełnia warunku w postaci przymusu adwokacko-radcowskiego, prezes sądu nie wzywa od razu do jego uzupełnienia, lecz bada wstępnie wniosek pod kątem skierowania sprawy na posiedzenie w trybie art. 545 § 3 k.p.k. Na posiedzeniu bez udziału stron o odmowie przyjęcia wniosku z powodu jego oczywistej bezzasadności orzeka sąd wznowieniowy w składzie jednoosobowym. Sąd wydaje postanowienie o oczywistej bezzasadności wniosku, które podlega zaskarżeniu do tego samego sądu, który orzeka w składzie trzech sędziów jako sąd odwoławczy.

W myśl art. 545 § 3 *in fine* k.p.k., na postanowienie o odmowie przyjęcia wniosku przysługuje zażalenie do tego samego sądu orzekającego w składzie trzech sędziów. Odpowiednie zastosowanie znajdą wówczas przepisy o postępowaniu odwoławczym (dział IX). Jak wynika z judykatury, w sytuacji wydania zarządzenia o odmowie przyjęcia zażalenia na postanowienie o odmowie przyjęcia

⁹¹⁷ Postanowienie SN z 6.10.2015 r., V KO 56/15, niepubl.

⁹¹⁸ Szerzej o poszczególnych podstawach w rozdziale I.

⁹¹⁹ Postanowienie SN z 25.9.2015 r., II KO 49/15, OSNKW 2016, Nr 1, poz. 5.

⁹²⁰ Por. postanowienia SN: z 28.5.2009 r., III KZ 22/09, OSNKW 2009, Nr 7, poz. 59; z 22.2.2015 r., II KZ 3/15, Lex nr 1616903.

⁹²¹ Por. postanowienie SN z 30.7.2014 r., IV KZ 42/14, Lex nr 1495848.

wniosku jako oczywiście bezzasadnego sądem właściwym do rozpoznania zażalenia na to zarządzenie jest sąd właściwy do rozpoznania zażalenia na odmowę przyjęcia wniosku⁹²². Wówczas, zgodnie z art. 30 § 2 k.p.k., sąd odwoławczy rozpoznaje zażalenie na zarządzenie o odmowie przyjęcia zażalenia w składzie jednego sędziego.

Jako przykład oczywistej bezzasadności wskazuje się m.in. oparcie wniosku o art. 540 § 3 k.p.k. powołując jedynie naruszenie przepisów Konwencji czy też na orzeczenie ETPC czy TSUE bez wskazania, że spełniają one wymóg określony w tym przepisie⁹²³. Podobnie o oczywistej bezzasadności świadczy brak podniesienia kodeksowych przesłanek wznowienia postępowania karnego czy też brak argumentacji pozwalającej na jej rozważenie zgodnie z art. 540 § 3 k.p.k.⁹²⁴ Także o oczywistej bezzasadności przesądza poprzestanie na obszernym cytowaniu orzecznictwa TSUE czy ETPC bez konkluzji z tego wynikających w postaci przeniesienia tych przepisów na grunt sprawy, tj. bez wskazania na czym ma polegać naruszenie przez sądy procedujące w sprawie⁹²⁵.

1.5. Termin wznowienia postępowania

Możliwość wzruszania prawomocnych orzeczeń w drodze wznowienia postępowania karnego na korzyść oskarżonego nie podlega żadnym ograniczeniom czasowym. Nie mają znaczenia tu ani ujemne przesłanki procesowe, ani okoliczności wyłączające ściganie. Jest to uzasadnione tym, że celem wznowienia jest rehabilitacja osób, które z uwagi na pomyłki sądowe zostały uznane za winne popełnienia przestępstwa na mocy prawomocnego wyroku⁹²⁶.

Wyjątek dotyczy wznowienia postępowania z urzędu na niekorzyść oskarżonego, gdyż może ono nastąpić w terminie roku od daty uprawomocnienia się orzeczenia (art. 542 § 5 k.p.k.). Termin ten ma charakter materialnoprawny (bądź prekluzyjny)⁹²⁷, a zatem czynności dokonane po jego przekroczeniu są bezskuteczne. Nie można również go przywrócić. W konsekwencji, jego upływ czyni niemożliwym wznowienie postępowania z urzędu na niekorzyść oskarżonego⁹²⁸. Termin ten wiąże nie tylko strony, ale również organy procesowe.

⁹²² Postanowienie SN z 19.7.2017 r., V KZ 29/17, OSNKW 2017, Nr 9, poz. 58.

⁹²³ Postanowienie SN z 12.4.2018 r., III KO 24/18, Lex nr 2496266.

⁹²⁴ Postanowienie SN z 23.1.2018 r., III KK 111/17, Lex nr 2499770

⁹²⁵ *Ibidem*.

⁹²⁶ D. Szumilo-Kulczycka, Prawne warunki wznowienia..., s. 228-229.

⁹²⁷ Postanowienie SN z 31.3.2005 r., III KK 182/ 04, Lex nr 14218.

⁹²⁸ I. Nowikowski, Funkcja gwarancyjna terminów w polskim kodeksie postępowania karnego, SIL 2013, nr 20, s. 30-32; T. Grzegorzczak, Środki zaskarżenia w orzecznictwie Sądu Najwyższego w sprawach karnych w latach 1929-2000 (wybrane zagadnienia), Prok. i Pr. 2000, nr 10, s. 40; A. Kryże, w: A. Kryże, P. Niedziela, K. Petryna, T. E. Wirzman, Kodeks postępowania karnego. Praktyczny komentarz z orzecznictwem, Warszawa 2001, s. 943; F. Prusak, Komentarz do kodeksu postępowania karnego, t. II, Warszawa 1999, s.1417.

Wprowadzenie rocznego terminu możliwości wzruszania na niekorzyść oskarżonego prawomocnych orzeczeń pełni funkcję gwarancyjną⁹²⁹. Chodzi o to, by okres niepewności co do możliwości pogorszenia sytuacji procesowej osoby, której czyn został prawomocnie osądzony był ograniczony. Zgodzić należy się z Z. Dodą, który podkreśla, że brak czasowego ograniczenia wznowienia na niekorzyść oskarżonego skutkowałby dla niego całkowitym zrelatywizowaniem gwarancyjnej funkcji prawomocności⁹³⁰. Dlatego „wprowadzenie momentu granicznego, po upływie którego nie jest możliwe uchylenie prawomocnego orzeczenia i ponowne rozpoznanie sprawy oskarżonego w kierunku dla niego niekorzystnym, zasługuje ze wszelkich miar na aprobatę. Przemawiają za tym zdecydowanie względy humanitarne, a także korzystny wpływ na stabilność orzeczeń i pewność prawa”⁹³¹.

W doktrynie został wyrażony pogląd opowiadający się za wprowadzeniem terminu wznowienia postępowania na korzyść oskarżonego w przypadku, gdy jego podstawą jest rozstrzygnięcie ETPC. M. Wąsek-Wiaderek krytykując brak takiego ograniczenia czasowego, proponuje wprowadzenie sześciomiesięcznego terminu do złożenia wniosku, który powinien rozpocząć swój bieg od dnia uprawomocnienia się wyroku ETPC. Uzasadnieniem dla wprowadzenia terminu w tej sytuacji ma być konieczność „ochrony stanu rzeczy osądzonej i pewności obrotu prawnego” oraz wprowadzenie podobnych rozwiązań w innych państwach⁹³².

Analiza prawnoporównawcza prowadzi do wniosku, że można wyróżnić systemy prawne, w których ograniczono terminem możliwość wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Przykładem takiego rozwiązania mogą być Czechy. W myśl art. 119 czeskiej ustawy o Trybunale Konstytucyjnym postępowanie karne, w toku którego Trybunał Konstytucyjny wydał swoje orzeczenie, może być wznowione, jeżeli trybunał międzynarodowy stwierdził, że miało miejsce naruszenie praw człowieka gwarantowanych przez umowę międzynarodową. Skarżący, który uzyskał stwierdzenie naruszenia, może złożyć wniosek o wznowienie w terminie 6 miesięcy od daty uprawomocnienia się orzeczenia takiego trybunału międzynarodowego⁹³³. Taki sam termin obowiązuje na Litwie (art. 458 litewskiego k.p.k.) i w Austrii. W Estonii wniosek o wznowienie postępowania karnego powinien być złożony w terminie 6 miesięcy od wydania wyroku przez ETPC.

W innych porządkach prawnych przewidziano nieco krótszy 3-miesięczny termin. Przykładowo, w myśl art. 465 § 2 holenderskiego k.p.k. wniosek należy złożyć w terminie 3 miesięcy od powzięcia

⁹²⁹ Szerzej: I. Nowikowski, Terminy w kodeksie postępowania karnego, Lublin 1988, s. 12-14.

⁹³⁰ Z. Doda, Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym, Warszawa 1972, s. 275.

⁹³¹ T. Grzegorzczak, Wznowienie postępowania sądowego w świetle ostatnich nowelizacji kodeksu postępowania karnego (zagadnienia wybrane), w: T. Grzegorzczak, R. Olszewski (red.), Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej, Warszawa 2016, s. 55-79.

⁹³² M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie..., s. 304; podziela ten pogląd S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w sprawach..., s. 33.

⁹³³ Rezolucja końcowa ResDH (2007)118 przyjęta 31.10.2007 r., dotycząca wykonania wyroku ETPC z dnia 28.2.2006 r. w sprawie nr 51277/99, Krasniki v. Czechy. Rezolucja jest dostępna pod adresem: <http://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=001-83658> (dostęp: 27/5/2019 r.).

wiadomości o wyroku ETPC. W Rumunii termin również jest 3-miesięczny i biegnie od publikacji wyroku ETPC w krajowym Dzienniku Urzędowym, a w Słowenii (art. 421 § 4 słoweńskiego k.p.k.) od dnia doręczenia stronie wyroku ETPC, zaś na Cyprze od uprawomocnienia się wyroku. W Szwajcarii wznowienia można żądać najpóźniej w terminie 90 dni od uprawomocnienia się wyroku ETPC w rozumieniu art. 44 Konwencji (art. 124 ust. 1 lit. c ustawy o Trybunale Federalnym).

W niektórych porządkach prawnych wprowadzono termin roczny, który biegnie od uprawomocnienia się wyroku ETPC (Turcja) albo od dnia wydania rozstrzygnięcia ETPC (Francja).

W toku wymiany poglądów w czasie okrągłego stołu zorganizowanego przez Sekcję Wykonywania Wyroków Trybunału, odnotowano, że terminy na wznowienie postępowania powinny być rozsądne⁹³⁴, uwzględniając długotrwałość postępowania przed Trybunałem oraz jaśniej sprecyzowane⁹³⁵. Oczywiście państwo nie ma obowiązku wprowadzenia takiego terminu. Nie przewidują go bowiem porządki prawne nie tylko w Polsce, ale przykładowo również na Łotwie czy w Bośni i Hercegowinie.

Na konieczność wprowadzenia takiego terminu wskazał również Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego zwracając uwagę, że wobec braku terminu ograniczającego wznowienie postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. potencjalnie dopuszczalne jest składanie wniosków o wznowienie postępowań karnych prowadzonych po 1 maja 1993 r. przez osoby powołujące się na tożsamy układ okoliczności faktyczno-prawnych do stwierdzonego w rozstrzygnięciu ETPC przeciwko Polsce, także wydanym po kilku, a nawet kilkunastu latach, od zakończenia postępowania krajowego, którego dotyczy wnioski o wznowienie. Brak również ograniczeń prawnych, aby z wnioskiem o wznowienie postępowania wystąpić po upływie kilku lat od ogłoszenia rozstrzygnięcia ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji. Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego wskazał również na konieczność dbania o „stabilność systemu prawnego i stanu prawnego ukształtowanego przez prawomocność orzeczeń sądów karnych. Oba cele można pogodzić wprowadzając termin zawity na złożenie wniosku o wznowienie postępowania karnego z powodu rozstrzygnięcia ETPC. Termin ten powinien rozpoczynać bieg z dniem uprawomocnienia się orzeczenia ETPC”⁹³⁶.

Kwestia możliwości wprowadzenia terminu wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC budzi jednak pewne wątpliwości.

Po pierwsze, jak już wspomniano, Kodeks postępowania karnego nie przewiduje żadnych terminów złożenia wniosku o wznowienie postępowania na korzyść oskarżonego. Skazany może

⁹³⁴ Można rozróżnić dwa rodzaje terminów: liczone od daty wyroku Trybunału albo od uprawomocnienia się wyroku sądu krajowego. W zależności od systemu prawnego mogą też oba terminy być stosowane.

⁹³⁵ Committee of Experts on the Reform of the Court (DH-GDR), Overview of the exchange of views held at the 8th meeting of DH-GDR on the provision in the domestic legal order for the re-examination or reopening of cases following judgments of the Court, Strasbourg 2016, dostępne na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTM-Content?documentId=0900001680654d5a> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁹³⁶ Pierwszy Prezes SN, Uwagi o stwierdzonych nieprawidłowościach i lukach w prawie, Warszawa 2015, s. 27-29, dostępne na stronie: http://www.sn.pl/osadzienajwyzszym/Uwagi_PPSN_luki_w_prawie/luki-w-prawie-2015.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.).

zatem w każdym czasie złożyć stosowny wniosek, sporządzony i podpisany przez adwokata czy radcę prawnego⁹³⁷.

Po drugie, podstawowym celem wznowienia jest usunięcie pomyłek sądowych stwierdzonych prawomocnym rozstrzygnięciem ETPC. Dlatego trudno wytłumaczyć, dlaczego akurat przy tej podstawie wznowienia postępowania karnego miałyby obowiązywać termin na złożenie wniosku o wznowienie z uwagi na potrzebę dbałości o stabilność systemu prawnego i stanu prawnego ukształtowanego prawomocnością, a przy innych podstawach wznowieniowych już nie. Trudno również uzasadnić, dlaczego takie ograniczenie miałyby obowiązywać jedynie w zakresie rozstrzygnięć ETPC pomijając przy tym rozstrzygnięcia TSUE czy Komitetu Praw Człowieka ONZ. Ograniczenie czasowe domagania się wznowienia na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. jedynie do rozstrzygnięć ETPC prowadziłyby do naruszenia zasady równości, o jakiej stanowi art. 32 ust. 1 Konstytucji oraz ograniczenia prawa do sądu wyrażonego w art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji. Skutkuje ono ponadto nieuzasadnionym konstytucyjnie zróżnicowanym traktowaniem podmiotów podobnych, którymi są wnoszący o wznowienie postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC i np. Komitetu Praw Człowieka ONZ czy TSUE, czy też podmiotów wnoszących o wznowienie na korzyść oskarżonego na innych podstawach.

Po trzecie, zrozumiąłby jest argument „ochrony stanu rzeczy osądzonej i pewności obrotu prawnego”. Jednakże, zasada pewności obrotu prawnego, odmiennie niż w postępowaniu cywilnym ma mniej doniosłe znaczenie z uwagi na charakter postępowania karnego, jego wymiar wertykalny (państwo-jednostka) oraz mniejszy nacisk na konieczność ochrony interesów osób trzecich.

Po czwarte, należy uwzględnić wykładnię funkcjonalną art. 540 § 3 k.p.k. Zgodnie z założeniem ustawodawcy – „wprowadzenie do k.p.k. art. 540 § 3 uwzględni zobowiązania wynikające z ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych”⁹³⁸. Stąd obowiązek przestrzegania prawomocnego wyroku ETPC (art. 46 Konwencji) musi być rozumiany tak, że wyrok ten stanowić powinien samoistną podstawę do wznowienia sądowego postępowania krajowego zakończonego prawomocnym orzeczeniem, a sąd rozpoznający sprawę w wyniku takiego wznowienia związany będzie zaś treścią przedmiotowego wyroku ETPC⁹³⁹. Należy również podkreślić, że art. 46 Konwencji nie ma ograniczeń czasowych. Stąd, art. 540 § 3 k.p.k. również nie powinien ich przewidywać. Ma to również odniesienie do pozostałych rozstrzygnięć ETPC.

Konkludując, należy krytycznie ocenić możliwość wprowadzenia terminu do złożenia wniosku o wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Wydaje się *de lege lata*, że znaczny upływ terminu pomiędzy uprawomocnieniem się rozstrzygnięcia ETPC a złożeniem

⁹³⁷ Postanowienie SN z 26.9.2007 r., III KZ 73/07, OSNwSK 2007, Nr 1, poz. 2069.

⁹³⁸ Nowe Kodeksy karne..., s. 442.

⁹³⁹ Wyrok SN z 12.6.2012 r., IV KO 10/12, OSNKW 2012, Nr 10, poz. 109; zob. też M. A. Nowicki: Wokół Konwencji..., S. Zabłocki: Wznowienie postępowania w świetle..., s. 209; A. Bojańczyk: Podważenie prawomocnego wyroku sądu karnego przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu. Próba zarysu zagadnienia – cz. II, Pal. 2001, Nr 7-8, s. 133.

wniosku o wznowienie postępowania karnego może mieć wpływ jedynie na ocenę przez sąd krajowy potrzeby wznowienia, w szczególności jeżeli usunięcie naruszeń proceduralnych miałyby polegać na ponownym przesłuchaniu świadka oskarżenia, pomimo jego śmierci czy upływu zbyt długiego okresu od uprawomocnienia się wyroku krajowego. Wówczas, antycypując brak sensowności powtórzenia takiej czynności sąd krajowy mógłby uznać, że potrzeba wznowienia postępowania karnego nie zachodzi.

2. Postępowanie wznowieniowe

2.1. Czynności sprawdzające

Rozpoznanie wniosku o wznowienie mogą poprzedzić czynności sprawdzające. Zgodnie z art. 546 k.p.k., jeżeli sąd zarządził sprawdzenie okoliczności w trybie art. 97 k.p.k., strony mają prawo wziąć udział w czynnościach sprawdzających. Sąd zawiadamia wówczas strony o czasie i miejscu czynności. Czynności sprawdzające są podejmowane w postępowaniu o wznowienie postępowania w celu zweryfikowania okoliczności istotnych z punktu widzenia podstaw wznowienia. Chodzić tu może np. o przeprowadzenie i utrwalenie dowodów na potrzeby orzekania o wznowieniu postępowania. Nie chodzi tu jednak badanie prawidłowości oceny materiału dowodowego w prawomocnie zakończonym postępowaniu sądowym, czy o poszerzenie postępowania dowodowego do takich granic, aby można było mówić o prowadzeniu postępowania dowodowego co do istoty sprawy⁹⁴⁰.

Sąd może przeprowadzić czynności sprawdzające sam na posiedzeniu albo wyznaczyć w tym celu sędziego ze składu orzekającego lub zwrócić się o wykonanie określonych czynności do sądu miejscowo właściwego. Jeżeli czynność nie wymaga przeprowadzenia dowodu, może ją wykonać także referendarz sądowy (art. 97 k.p.k.).

W zależności od tego, czego mają dotyczyć ustalenia faktyczne – merytorycznego rozpoznania sprawy czy orzekania o przedmiocie wznowienia, możemy rozróżnić sformalizowany lub niesformalizowany sposób przeprowadzenia dowodowych czynności sprawdzających. Jeżeli wniosek o wznowienie postępowania zmierza do wydania wyroku uniewinniającego bez przekazywania sprawy do ponownego rozpoznania (art. 547 § 3 k.p.k.), sąd wznowieniowy w ramach czynności

⁹⁴⁰ Por. postanowienia SN: z 23.2.2012 r., III KO 97/11, OSNKW 2012, Nr 9, poz. 91; z 19.3.2008 r., IV KO 126/07, OSNwSK 2008, Nr 1, poz. 690; z 24.11.1994 r., III KO 67/94, Lex nr 22092; z 24.11.2004 r., IV KO 46/04, OSNwSK 2004, Nr 1, poz. 2202; M. Ciukas, *Domniemanie niewinności...*, s. 64–65; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego, Komentarz do artykułów 468–682*, t. III, Warszawa 2012, Nb 5, s. 442–443; S. Zabłocki, w: *Stefański, Zabłocki, Kodeks*, t. 3, 2004, s. 720; A. Murzynowski, *Głosa do postanowienia SN z 8.11.1975 r.*, II KZ 225/75, NP 1976, Nr 3, s. 524.

sprawdzających powinien przeprowadzić dowody w sposób sformalizowany, stosując *per analogiam* przepisy dotyczące postępowania dowodowego na rozprawie głównej⁹⁴¹. Zgodnie z zasadą bezpośredniości, dowody powinny zostać wówczas przeprowadzone na posiedzeniu bezpośrednio przed sądem wznowieniowym. Wyjątkowo sąd zleca ich przeprowadzenie sędziemu ze składu orzekającego lub sądowi wezwanemu, by podstawą dowodową wyroku uniewinnającego nie były dowody pochodne.

W ocenie D. Świeckiego, gdy czynności sprawdzające nie są podejmowane w celu dokonania ustaleń co do merytorycznego rozpoznania sprawy, lecz w przedmiocie wznowienia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania lub oddalenia wniosku, to sąd w toku tych czynności nie jest zobligowany do przeprowadzenia dowodów w sposób sformalizowany. Ich forma, charakter i sposób utrwalenia pozostawione są do uznania sądu⁹⁴². Zdaniem jednak M. Biłtyja i A. Murzynowskiego, skoro czynności sprawdzające są czynnościami sądowymi, to powinny mieć charakter oficjalny i formalny⁹⁴³.

Strony mają prawo wziąć udział w czynnościach sprawdzających, niezależnie od tego czy przeprowadza je sąd wznowieniowy, sędzia wyznaczony ze składu czy też sąd wezwany. Powinny więc być w myśl art. 117 § 1 k.p.k. zawiadomione o terminie i miejscu przeprowadzenia czynności sprawdzających. Nieusprawiedliwione niestawiennictwo prawidłowo zawiadomionych osób uprawnionych nie stanowi przeszkody do przeprowadzenia tych czynności (art. 117 § 2 k.p.k.). Osoba pozbawiona wolności ma prawo złożyć wniosek o doprowadzenie, który podlega on rozpoznaniu w trybie k.p.k.

Czynności sprawdzające nie będą miały jednak miejsca w ramach rozpoznania wniosku o wznowienie na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. W tej sytuacji sąd ogranicza bowiem rozpoznanie wniosku do sprawdzenia istnienia danego rozstrzygnięcia oraz potrzeby wznowienia postępowania w danej sprawie.

2.2. Wstrzymanie wykonania orzeczenia do czasu rozpoznania wniosku

Strona może złożyć wniosek o wstrzymanie wykonania orzeczenia do czasu rozpoznania wniosku o wznowienie postępowania. Może to też nastąpić z urzędu. W konsekwencji, sąd wznowieniowy może wstrzymać wykonanie orzeczenia, którym prawomocnie zakończono postępowanie sądowe, jak też innego orzeczenia, którego wykonanie zależy od rozpoznania wniosku (art. 532

⁹⁴¹ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 4, s. 709-710; por. R. Kmiecik, Formy przeprowadzania dowodu w postępowaniu o wznowienie, NP 1982, Nr 3-4, s. 71; uchwała SN z 28.5.1998 r., I KZP 6/98, OSNKW 1998, Nr 5-6, poz. 21.

⁹⁴² D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 4, s. 709-710.

⁹⁴³ M. Biłtyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 129; A. Murzynowski, Glosa do postanowienia SN z 8.11.1975 r., II KZ 225/75, NP 1976, Nr 3, s. 525

§ 1 k.p.k. w związku z art. 545 § 1 k.p.k.). Decyzja w tym zakresie pozostawiona jest uznaniu sądu wznowieniowego.

Ratio legis instytucji wstrzymania wykonania prawomocnego orzeczenia sprowadza się do założenia, że wprawdzie wniesienie wniosku o wznowienie nie wzrusza prawomocności orzeczenia, ale gdy ranga zarzutów i wysoki stopień prawdopodobieństwa wydania rozstrzygnięcia, w świetle którego dalsze wykonywanie zaskarżonego orzeczenia lub orzeczenia z nim powiązanego oznaczałoby zbędne przedłużanie dolegliwości wynikającej z wykonywanej kary, powinno wstrzymać się wykonanie⁹⁴⁴.

Jak wynika z orzecznictwa Sądu Najwyższego, jako przesłanki wstrzymania wykonania zaskarżonego wyroku wskazuje się nieodwracalne skutki i niepowetowane straty w razie jego wykonania⁹⁴⁵. W wypadku wydania wyroku skazującego chodzi o zapobieżenie sytuacji, w której istnieje realne niebezpieczeństwo poniesienia przez skazanego dolegliwości wynikającej z wykonania prawomocnego wyroku. Z drugiej strony wskazuje się, że warunkiem zastosowania instytucji wstrzymania wykonania prawomocnego orzeczenia jest przede wszystkim wysokie prawdopodobieństwo uwzględnienia wniosku o wznowienie przez pryzmat podstaw wznowieniowych, a nadto istnienie szczególnych, wyjątkowych okoliczności które mogą skutkować nieodwracalnymi, niekorzystnymi dla wnioskodawcy skutkami⁹⁴⁶. Już wstępna ich ocena może wskazywać na znaczne prawdopodobieństwo zasadności wniosku. Decydują o tym waga i charakter stwierdzonych przez ETPC naruszeń oraz ich wpływ na wynik postępowania. Należy przy tym zastrzec, że nie chodzi tu o całościową i ostateczną ocenę wniosku o wznowienie – tym zajmie się sąd wznowieniowy na posiedzeniu. Chodzi raczej o sytuację, w której nawet pobieżna lektura wniosku o wznowienie w zestawieniu z ustaleniami i rozważaniami zawartymi w prawomocnym orzeczeniu trzeba uznać, że zaistniały istotne uchybienia, które podważają racje respektowania domniemania trafności ustaleń i ocen przyjętych za podstawę takiego orzeczenia⁹⁴⁷.

Stąd kluczowe jest uzasadnienie wniosku o wstrzymanie wykonania zaskarżonego wyroku, a także innego orzeczenia. W uzasadnieniu należy wykazać, że istnieje wysoki stopień prawdopodobieństwa uwzględnienia wniosku o wznowienie z uwagi na charakter postawionych zarzutów. Uzasadnienie nie powinno zawierać okoliczności nieistotnych dla rozpoznania wniosku. Jak podnosi D. Świecki, we wniosku nie powinny się znaleźć okoliczności „dotyczące sytuacji osobistej strony

⁹⁴⁴ W. Grzeszczyk, Przesłanki wstrzymania wykonania orzeczenia przez Sąd Najwyższy w razie wniesienia kasacji, Prok. i Prawo 1997, nr 5, s. 98.

⁹⁴⁵ Postanowienia SN: z 18.11.2003 r., IV KK 347/03, Lex nr 152097; z 30.1.2014 r., II KK 361/13, Lex nr 1427396; z 26.07.2016 r., II KK 179/16, Lex nr 2075707; z 10.08.2016 r., II KK 193/16, Lex nr 2086101.

⁹⁴⁶ Postanowienia SN: z 22.3.1996 r., I KKN 11/96, Lex nr 25714; z 30.9.1997 r., II KKN 329/97, Lex nr 32461; z 8.9.2004 r., V KK 214/04, Lex nr 162915; z 6.2.2013 r., V KK 450/12, Lex nr 1277817; z 27.11.2013 r., V KK 287/13, Lex nr 1396628; z 30.1.2014 r., II KK 356/13, Lex nr 1427395; zob. także W. Grzeszczyk, Przesłanki wstrzymania wykonania..., s. 98.

⁹⁴⁷ Postanowienia SN: z 2.4.2004 r., V KK 70/04, Lex nr 101084; z 3.6.2004 r., V KK 112/04, Lex nr 162772; z 13.8.2014 r., V KK 145/14, Lex nr 1566739; z 15.3.2017 r., II KK 53/17, Lex nr 2242367.

(np. stan zdrowia skazanego), rodzinnej (obowiązek utrzymania rodziny) czy majątkowej (zapewnienie rodzinie środków utrzymania), skoro należą one do przesłanek odroczenia wykonania kary lub zarządzenia przerwy w odbywaniu kary⁹⁴⁸.

Wstrzymując wykonanie orzeczenia, sąd wznowieniowy może jednocześnie, w myśl art. 532 § 2 k.p.k. w zw. z art. 545 § 1 k.p.k., zastosować następujące środki zapobiegawcze: poręczenie majątkowe, społeczne i osobiste, dozór Policji lub dozór przełożonego wojskowego, jeżeli skazany jest żołnierzem, oraz zakaz opuszczania kraju, który może być połączony z zatrzymaniem paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy albo z zakazem wydania takiego dokumentu. Każdy z wymienionych środków zapobiegawczych może być stosowany samoistnie lub w połączeniu z pozostałymi. Środki te mogą być stosowane także łącznie.

W doktrynie istnieje spór co do tego, czy na postanowienie w zakresie zastosowania środka zapobiegawczego przysługuje zażalenie. Zdaniem J. Matrasa, na postanowienie w przedmiocie wniosku o wstrzymanie wykonania orzeczenia, jak też co do zastosowanych środków zapobiegawczych, z uwagi na brak zastosowania art. 426 § 2 k.p.k. nie przysługuje zażalenie⁹⁴⁹. Zgodzić się należy jednak z T. Grzegorzcykiem, którego zdaniem na postanowienia w zakresie stosowania środka zapobiegawczego służy zażalenie na zasadach ogólnych (art. 252 k.p.k.)⁹⁵⁰.

2.3. Zakres wniosku

Strona może zaskarżyć w drodze wznowienia postępowania prawomocne orzeczenie w całości lub w części (art. 545 § 1 k.p.k. w związku z art. 425 § 2 zd. 1 k.p.k.). Tym samym wniosek o wznowienie postępowania co do winy oznacza zaskarżenie orzeczenia w całości. Wniosek o wznowienie postępowania co do kary (art. 540 § 1 pkt 2 lit. b k.p.k.) oznacza zaskarżenie wyroku w części. Jak słusznie zauważa D. Świecki, w sprawach złożonych przedmiotowo obejmujących więcej niż jeden czyn, wniosek o wznowienie może obejmować jeden lub więcej czynów, a w sprawach złożonych podmiotowo, wskazywać tylko na niektórych oskarżonych⁹⁵¹.

Faktycznie jednak zakres przedmiotowy zaskarżenia będzie wskazywać stwierdzone w rozstrzygnięciu ETPC naruszenie Konwencji. Może ono odnosić się zarówno co do winy, co do kary (charakter materialny), ale mieć również charakter proceduralny. To zakres stwierdzonego przez ETPC naruszenia generować będzie zatem granice zaskarżenia.

⁹⁴⁸ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 8, s. 582.

⁹⁴⁹ J. Matras, Komentarz do art. 532 k.p.k., w: K. Dudka (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2018, Lex/el. 2018, teza 4.

⁹⁵⁰ T. Grzegorzcyk, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa..., teza 13, s. 1157.

⁹⁵¹ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 1.1, s. 698.

Nie jest jednak dopuszczalne zaskarżenie braku określonego rozstrzygnięcia oraz samego uzasadnienia orzeczenia (art. 545 § 1 k.p.k. wyklucza bowiem wyraźnie zastosowanie art. 425 § 2 k.p.k. w pozostałej części)⁹⁵².

Wydaje się również, że w przypadku istnienia rozstrzygnięcia ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji (naruszenie materialne czy też naruszenie proceduralne mające wpływ na wynik postępowania), istnienie *gravamenu* po stronie wnioskodawcy nie budzi wątpliwości. Występujący z wnioskiem o wznowienie może bowiem zaskarżyć jedynie rozstrzygnięcia naruszające jego prawa lub szkodzące jego interesom (art. 545 § 1 k.p.k. w związku z art. 425 § 3 k.p.k.). Nie musi go wykazywać oskarżyciel publiczny, który wniosek o wznowienie na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. może złożyć tylko na korzyść oskarżonego, niezależnie od swojego wcześniejszego stanowiska. Wniesieniu i rozpoznaniu wniosku o wznowienie postępowania na korzyść oskarżonego nie stoi na przeszkodzie wykonanie kary, zatarcie skazania, akt łaski ani też okoliczność wyłączająca ściganie lub uzasadniająca zawieszenie postępowania (art. 529 k.p.k. w związku z art. 545 § 1 k.p.k.)⁹⁵³.

2.4. Posiedzenie w przedmiocie wznowienia

Zgodnie z art. 544 § 3 k.p.k. w przedmiocie wznowienia postępowania sąd orzeka na posiedzeniu. Sąd (niezależnie od właściwości) orzeka w składzie trzech sędziów. Przepis ten jest przepisem szczególnym w stosunku do wyrażonej w art. 30 § 1 k.p.k. zasady jednoosobowego orzekania sądu. Ten ostatni przepis znajdzie zastosowanie jedynie w sprawach incydentalnych (np. przyznanie wynagrodzenia za sporządzenie opinii o braku podstaw do wznowienia postępowania).

Sąd zajmujący się kwestią wznowienia postępowania nie jest sądem odwoławczym. Działa jako sąd pierwszej instancji. Nie ma przy tym znaczenia zaskarżalność orzeczenia⁹⁵⁴.

Zgodnie z art. 40 § 3 k.p.k. Sędzia, który brał udział w wydaniu orzeczenia objętego wnioskiem o wznowienie nie może orzekać co do tego wniosku. Przez branie udziału w wydaniu orzeczenia należy rozumieć orzekanie w I instancji jak i w sądzie odwoławczym. „Wznowieniu podlega bowiem postępowanie, a nie orzeczenie kończące to postępowanie”⁹⁵⁵.

Jeżeli na posiedzeniu okaże się, że pomimo wstępnej kontroli wniosku, został on złożony przez osobę nieuprawnioną albo jest niedopuszczalny z mocy ustawy, sąd pozostawia go bez rozpoznania (art. 545 § 1 k.p.k. w związku z art. 430 § 1 k.p.k.). Zażalenie w tej sytuacji będzie przysługiwać tylko na postanowienie sądu okręgowego. Zgodnie bowiem z art. 547 § 1 k.p.k., na postanowienie

⁹⁵² S. Zabłocki, *Wznowienie postępowania w świetle...*, s. 227.

⁹⁵³ Szerzej o tym przy okazji omawiania postępowania wznowionego.

⁹⁵⁴ Postanowienie SN z 9.7.1996 r., IV KZ 29/96, KZS 1997/1, poz. 41.

⁹⁵⁵ Por. S. Zabłocki, w: R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks, t. III*, Warszawa 2004, s. 705.

oddalające wniosek lub pozostawiające go bez rozpoznania przysługuje zażalenie, chyba że orzekł o tym sąd apelacyjny lub Sąd Najwyższy.

W ramach postępowania o wznowienie nie jest dopuszczalna kontrola poprawności ustaleń faktycznych dokonanych przez sądy orzekające w sprawie ani ponowne badanie prawdziwości oceny i wiarygodności dowodów, które przyjęto za ich podstawę. W trakcie tego postępowania przedmiotem rozstrzygnięcia jest kwestia istnienia podstaw do wznowienia, a nie odpowiedzialności karnej skazanego, gdyż tej dotyczy prawomocne orzeczenie kończące postępowanie sądowe. Wzruszenie tego domniemania, a w konsekwencji prawomocnego wyroku w drodze wznowienia postępowania, może nastąpić tylko w sytuacjach ściśle określonych. Postępowanie wznowieniowe nie może stanowić powtórzenia postępowania apelacyjnego i nie jest swego rodzaju trzecią instancją odwoławczą, mającą służyć kolejnemu weryfikowaniu poprawności orzeczeń zapadłych w sądach pierwszej i drugiej instancji.

Zgodnie z art. 544 § 3 k.p.k. w kwestii wznowienia postępowania sąd orzeka na posiedzeniu bez udziału stron. W konsekwencji w posiedzeniu nie bierze udział publiczność (niejawność zewnętrzna) ani strony (niejawność wewnętrzna). W kwestii udziału stron prezes sądu lub sąd może postanowić inaczej (art. 544 § 3 *in fine*). Jeżeli jednak, żaden z tych podmiotów nie wyrazi zgody na udział stron w posiedzeniu, nie mogą one w nim uczestniczyć, nawet jeżeli się stawią (*a contrario* art. 96 § 2 k.p.k.).

W sytuacji wyrażenia zgody na udział strony w posiedzeniu przed terminem posiedzenia, należy zawiadomić strony i ich przedstawicieli procesowych o terminie posiedzenia. Ich udział nie jest jednak obowiązkowy. Do wyrażenia zgody może dojść także w związku ze stawiennictwem stron na posiedzenie bez zawiadomienia. Wówczas należy zezwolić stronom na udział w posiedzeniu. Nieusprawiedliwione niestawiennictwo należycie zawiadomionej osoby uprawnionej nie stanowi przeszkody do rozpoznania sprawy.

W przypadku wznowienia postępowania na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. sąd na posiedzeniu bada, czy doszło do wydania rozstrzygnięcia ETPC oraz czy zachodzi potrzeba wznowienia postępowania. Wydaje się, że byłoby wskazane, by sąd przed wydaniem orzeczenia w tej sprawie miał możliwość bezpośredniego wysłuchania stron, wzywając je uprzednio na posiedzenie. Przyjąć należy, że niestawiennictwo prawidłowo zawiadomionych stron nie tamuje biegu postępowania⁹⁵⁶.

Podstawą dowodową orzeczenia, zgodnie z art. 92 k.p.k., jest całość okoliczności ujawnionych w tym postępowaniu. Będzie więc brany pod uwagę zarówno materiał dowodowy zgromadzony w prawomocnie zakończonym postępowaniu, jak i ten ujawniony w postępowaniu wznowieniowym, w tym przede wszystkim ustalenia dokonane przez ETPC w swoim ostatecznym rozstrzygnięciu.

⁹⁵⁶ Por. S. Śliwiński, Wznowienie postępowania karnego w prawie Polski na tle porównawczym, Warszawa 1957, s. 270-271.

Skoro z art. 100 § 2 k.p.k. wynika obowiązek ustnego ogłoszenia orzeczenia lub zarządzenia wydanego posiedzeniu z udziałem strony, to w sytuacji braku udziału strony, wyrok nie podlega ustnemu ogłoszeniu. Wówczas wydanie wyroku następuje z chwilą jego podpisania.

Odrębnym zagadnieniem związanym z posiedzeniem wznowieniowym jest promulgacja zapadłych orzeczeń. Jak przewiduje art. 418a k.p.k. w wypadku wyrokowania na posiedzeniu odbywającym się z wyłączeniem jawności treść wyroku udostępnia się publicznie przez złożenie jego odpisu na okres 7 dni w sekretariacie sądu, o czym należy uczynić wzmiankę w protokole lub notatce urzędowej z posiedzenia. Będzie się to wiązało ze sporządzeniem protokołu albo notatki urzędowej z przebiegu posiedzenia w przedmiocie wznowienia.

Powstaje wątpliwość, czy wyrokowanie z wyłączeniem jawności jest zgodne z art. 45 ust. 2 *in fine* Konstytucji RP, przewidującym, że wyrok ogłaszany jest publicznie. Wymaganie publicznego ogłoszenia wyroku (art. 45 ust. 2 zd. 2 Konstytucji RP) oznacza, że rozstrzygnięcie sprawy powinno być podane do publicznej wiadomości. Podstawową formą upublicznienia tak rozumianego wyroku jest jego ustne ogłoszenie – przez odczytanie jego sentencji i podanie jego zasadniczych motywów – na otwartym dla publiczności (jawnym) posiedzeniu sądowym po zamknięciu rozprawy⁹⁵⁷. Nie jest to jednak jedyna forma upublicznienia rozstrzygnięcia, która spełnia standard konstytucyjny. Za wystarczające można też uznać udostępnienie orzeczenia w siedzibie sądu do wglądu osobom postronnym lub umieszczenie pełnej jego treści w rejestrze lub zbiorze orzeczeń⁹⁵⁸. Konieczności upublicznienia orzeczenia *per se* nie wyklucza wcześniejsze wyłączenie jawności postępowania poprzedzającego jego wydanie, na podstawie art. 45 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP, jakkolwiek motywy leżące u podłoża tego wyłączenia mogą być relewantne także w wypadku samego orzeczenia.

Promulgacja wyroku obejmuje trzy części: publiczne ogłoszenie wyroku (art. 418 § 1 k.p.k.), ustne podanie najistotniejszych motywów rozstrzygnięcia (art. 418 § 3 k.p.k.) oraz pouczenie o środkach zaskarżenia wydanego wyroku (art. 100 § 6 k.p.k.)⁹⁵⁹. Ogłoszenie wyroku, według art. 364 k.p.k., odbywa się jawnie (§ 1), nawet w przypadku wyłączenia jawności rozprawy (§ 2).

Informacja o pełnej treści wyroku powinna zostać podana do publicznej wiadomości, i to niezwłocznie – na rozprawie poprzez odczytanie wyroku, na posiedzeniu z wyłączeniem jawności w inny sposób gwarantujący publiczności zapoznanie się z treścią wyroku. W przedmiocie zgodności z Konstytucją komentowanego przepisu istnieją rozbieżności w literaturze⁹⁶⁰. Krytycy tego

⁹⁵⁷ P. Sarnecki, Artykuł 45, w: L. Garlicki (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz II, Warszawa 2016, uw. 14, s. 242-243.

⁹⁵⁸ Dotyczy to zwłaszcza orzeczeń SN – zob. na gruncie art. 6 ust. 1 Konwencji wyrok ETPC z: 8.12.1983 w sprawie nr 7984/77, Pretto i Inni v. Włochy; 22.2.1984 r. w sprawie nr 8209/78, Sutter v. Szwajcaria; kwestionuje zgodność z Konstytucją art. 418a: P. Hofmański, Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka, w: L. Wiśniewski (red.), Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona, Warszawa 1997, s. s. 275.

⁹⁵⁹ F. Prusak, Komentarz do kodeksu postępowania karnego, t. II, Warszawa 1999, s. 1145.

⁹⁶⁰ Por. R. Ponikowski, w: J. Skorupka i in., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2015, s. 1072-1073; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 297-467. Tom II, Warszawa 2011, Nb 1-9, s. 674-676; T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-467, Warszawa 2014, s. 1382-1383.

rozwiązania podnoszą, że w wypadku wydania wyroku na posiedzeniu z wyłączeniem jawności zewnętrznej nie dochodzi do wypowiedzenia przez przewodniczącego składu sędziowskiego treści rozstrzygnięcia sądu, co nie spełnia standardu konstytucyjnego z art. 45 ust. 2 zdanie drugie. Zwolennicy tego rozwiązania wskazują, że przy takim rozumieniu konstytucyjnego terminu „ogłoszenie” pogląd ten znajdowałby uzasadnienie, choć wydaje się, że jest ono zbyt rygorystyczne i formalistyczne. Z tego względu – choć podzielić należy twierdzenie, że w świetle art. 45 ust. 2 zdanie drugie Konstytucji RP ogłoszenie wyroku (jako autonomiczny termin użyty w ustawie zasadniczej) nie musi polegać jedynie na wypowiedzeniu przez przewodniczącego składu sędziowskiego treści rozstrzygnięcia sądu, a dopuszczalne są inne formy publicznego ogłoszenia treści wyroku – to inną kwestią jest, czy wskazany przepis spełnia te wymogi, zwłaszcza w kontekście możliwości powzięcia informacji przez osoby trzecie o fakcie toczenia się sprawy i wydania wyroku⁹⁶¹.

Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że wyrokowanie na posiedzeniu w postępowaniu kasacyjnym nie narusza standardu konstytucyjnego określonego w art. 45 ust. 2 zdanie drugie Konstytucji RP, bowiem gwarancje przewidziane tym przepisem ustawy zasadniczej dotyczą jedynie postępowania przed sądem pierwszej i drugiej instancji, nie zaś postępowań sądowych o charakterze nadzwyczajnym⁹⁶².

Zarządzić temu ma wyrażona w art. 418a k.p.k. instytucja udostępnienia. W przepisie tym porzeczono jednak na poczynieniu wzmianki w protokole posiedzenia o złożeniu odpisu wyroku na okres 7 dni w sekretariacie sądu. Skoro zaś zarówno stronom, niezawiadomionym o terminie posiedzenia, jak i publiczności, nie przysługuje prawo udziału w posiedzeniu, w protokole którego czyni się wzmiankę o złożeniu odpisu, nie będą mieli oni szansy zasięgnięcia informacji o tym, że w ogóle wyrok w konkretnej sprawie zapadł i w określonym wyżej terminie mają prawo skorzystać z instytucji udostępnienia, nie wspominając o zapoznaniu się z treścią tego orzeczenia⁹⁶³. Tym bardziej, że w przypadku procedowania na rozprawie czy na posiedzeniu, w którym strony mają prawo uczestniczyć, informacja o dacie, godzinie i numerze sali, dotycząca określonej rozprawy czy posiedzenia, widnieje na tzw. wokandzie, wywieszanej obok sali sądowej, w przypadku zaś, gdy posiedzenie odbywa się bez udziału stron, ale należy do kończących sprawę, wokandę się co prawda sporządza, ale *ex post* i nie ma normatywnego obowiązku jej wywieszenia. Prowadzi to do wniosku, iż nie można uznać, aby sama regulacja art. 418a k.p.k. stanowiła wypełnienie zasady

⁹⁶¹ C.P. Kłak, Postępowanie nakazowe w polskim procesie karnym a ochrona praw człowieka, Warszawa 2008, s. 276–281; W. Jasiński, Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym, Warszawa 2009, s. 441.

⁹⁶² Uchwała SN z 9.10.2000 r., I KZP 37/00, OSNKW 2000, Nr 9–10, poz. 78; por. też R.A. Stefański, Rozpoznawanie kasacji na posiedzeniu, Prok. i Pr. 2001, nr 2, s. 67.

⁹⁶³ Zdaniem A.R. Świątłowskiego, rozwiązanie przyjęte w art. 418a k.p.k. ma charakter połowiczny i zapewnia jawność selektywną, dotyczącą tych, którzy o wydaniu wyroku i tak wiedzą; A. R. Świątłowski, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia: Komentarz, Warszawa 2010, s. 3. Z kolei H. Paluszkiwicz wprost wskazała, iż art. 418a k.p.k. pozbawiony jest znaczenia praktycznego. Zob. H. Paluszkiwicz, Realizacja zasady jawności przy orzekaniu o warunkowym umorzeniu postępowania karnego w toku posiedzenia sądu, Prok. i Pr. 2004, nr 9, s. 97.

publiczności⁹⁶⁴. Nie jest bowiem rozwiązany problem, skąd osoba zainteresowana ma powziąć wiadomość, że konkretna sprawa została zakończona a odpis wyroku, który w niej zapadł, złożony jest w kancelarii sądowej⁹⁶⁵. Wydaje się, że przez złożenie odpisu wyroku w sekretariacie sądu do publicznego wglądu realizuje się jedynie prawo obywatela do uzyskania informacji o działalności władzy publicznej, którą są też sądy (art. 61 Konstytucji RP)⁹⁶⁶, a nie realną gwarancję zasady jawności zewnętrznej. Samo złożenie odpisu wyroku wydanego na posiedzeniu do publicznego wglądu w sekretariacie nie jest w istocie ogłoszeniem wyroku, lecz daje jedynie możliwość zapoznania się z dokumentem zawierającym wydany już wyrok sądu w danej sprawie⁹⁶⁷.

Jak słusznie wskazuje S. Durczak-Żochowska, wypełnieniem zasady publiczności byłoby wywieszanie wokandy z posiedzeń w przedmiocie wydania wyroku wznowieniowego wraz z informacją o czasie i miejscu udostępnienia tego rozstrzygnięcia. Dzięki takiej wiadomości zainteresowany byłby w stanie realnie zapoznać się z treścią wyroku⁹⁶⁸. Jednakże brak nałożenia takiego obowiązku przez ustawodawcę powoduje, iż wywieszanie wokand z posiedzeń wznowieniowych na tablicy ogłoszeń w budynku sądu należy potraktować jako interpretowanie art. 418a k.p.k. przy zastosowaniu wykładni „z celu na środki”⁹⁶⁹. Gdyby powyższa propozycja nie pozostała wyłącznie „na papierze”, zaś sekretariat sądu po sporządzeniu wokand z posiedzeń w przedmiocie wydania wyroku wznowieniowego był zobowiązany wywiesić je na zarządzenie upoważnionego sędziego na tablicy ogłoszeń w budynku sądu, przepis art. 418a k.p.k. w odniesieniu do wyroków wznowieniowych miałby szansę na realne stosowanie w praktyce⁹⁷⁰. Ponadto, w ten sposób promulgacja byłaby publiczna, zatem zostałyby spełnione wymagania konstytucyjne oraz międzynarodowe (w szczególności art. 14 ust. 1 MPPiOP)⁹⁷¹.

⁹⁶⁴ Tak również T. Grzegorzczak, który podniósł, iż powyższe rozwiązanie kodeksowe, zakładające możliwość ferowania wyroków na posiedzeniach – uwzględniając fakt, iż posiedzenia nie są „jawnym rozpoznaniem sprawy” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji – stanowi wyjątek od jawności procesu, podobny do wyłączenia jawności rozprawy – T.Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz, Warszawa 2008, s. 1066–1067. Odmiennie, ale bez uzasadnienia tego poglądu, zob. J. Wojciechowski, Kodeks postępowania karnego. Wprowadzenie, Warszawa 2003, s. 34.

⁹⁶⁵ S. Waltoś, Główne nurty nowelizacji procedury karnej, PiP 2003, Nr 4, s. 8; S. Zabłocki, Publiczne ogłoszenie wyroku wydanego na posiedzeniu – realna gwarancja czy fikcja?, GSP 2003, t. XI, s. 320.

⁹⁶⁶ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa..., s. 1067–1068.

⁹⁶⁷ *Ibidem*, s. 1067.

⁹⁶⁸ S. Durczak-Żochowska, Udostępnienie treści wyroku nakazowego, Prok. i Pr 2009, nr 2, s. 49.

⁹⁶⁹ Por. S. Waltoś, Główne nurty nowelizacji..., s. 8; C.P. Kłak, Posiedzenie nakazowe w polskim..., s. 73.

⁹⁷⁰ S. Durczak-Żochowska, Udostępnienie treści..., s. 49.

⁹⁷¹ Na marginesie, należy mieć na względzie, że wokanda podlegać będzie ochronie przewidzianej w ustawie z dnia 14 grudnia 2018 r. o ochronie danych osobowych przetwarzanych w związku z zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości wdrażającej postanowienia dyrektywy 2016/680 (dalej „uodozp”). Wyłączenie stosowania przepisów ustawy, określone w art. 3 pkt 1 uodozp, nie znajdzie zastosowania do wokand sądowych, z uwagi na fakt, że ich treść nie jest regulowana w Kodeksie postępowania karnego, a w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych. Przepisy Kodeksu postępowania karnego nie regulują bowiem kwestii przetwarzania danych zawartych na wokandzie. Sąd (administrator danych) powinien zabezpieczyć dane przed ich udostępnieniem osobom nieupoważnionym, zabranieniem przez osobę nieuprawnioną, przetwarzaniem z naruszeniem ustawy oraz zmianą, utratą, uszkodzeniem lub zniszczeniem. Należy być przy tym szczególnie ostrożnym przy ujawnianiu danych pokrzywdzonych w sprawach dotyczących

Dlatego de lege ferenda należy postulować nowelizację art. 418a k.p.k., celem zapewnienia jego zgodności z art. 45 Konstytucji RP⁹⁷².

Wyroku wydanego na posiedzeniu nie doręcza się stronom (*a contrario* art. 100 § 3 k.p.k.). Jeżeli na posiedzeniu bez udziału stron dojdzie do wydania przez sąd postanowienia, nie będzie konieczne sporządzenie protokołu z posiedzenia, a za wystarczające uznaje się notatkę urzędową (art. 143 § 1 pkt 10 i § 2 k.p.k.). Wówczas o treści niezaskarżalnego postanowienia powiadamia się strony albo przesyła się jego odpis, gdy jest zaskarżalne a strony nie były obecne na jego ogłoszeniu (art. 100 § 4 i 5 w zw. z art. 547 § 1 k.p.k.).

2.5. Cofnięcie wniosku

Wniosek o wznowienie można cofnąć. Wnioskodawca może cofnąć złożony przez siebie wniosek, chyba że został wniesiony przez oskarżyciela publicznego lub w sytuacji obrony obligatoryjnej, o której mowa w art. 79 k.p.k. Jeżeli wniosek został złożony przez inną osobę niż wnioskodawca, to nie może być cofnięty bez jego zgody. Zgodnie bowiem z art. 431 § 3 k.p.k. (w związku z art. 545 § 1 k.p.k.) środka odwoławczego wniesionego na korzyść oskarżonego nie można bez jego zgody cofnąć. Ponieważ wniosek o wznowienie na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. można wnieść tylko na korzyść oskarżonego, to cofnięcie każdego wniosku będzie wymagało jego zgody.

Ustalenie przez sąd wznowieniowy z urzędu, że stwierdzenie naruszenia Konwencji w rozstrzygnięciu ETPC stanowi jednocześnie bezwzględną przyczynę odwoławczą (art. 439 k.p.k.), skutkuje koniecznością rozpoznania sprawy pomimo cofnięcia wniosku. D. Świecki, proponuje jednak by w tej sytuacji sąd wznowieniowy cofnięty wniosek pozostawił bez rozpoznania, a następnie z urzędu wznowił postępowanie na podstawie art. 542 § 3 k.p.k.⁹⁷³. Nie zgadza się z tym S. Zabłocki, który słusznie wskazuje, że przeczy temu odpowiednie stosowanie art. 432 k.p.k. wynikające wprost z treści art. 545 § 1 k.p.k. W myśl tego przepisu cofnięty środek odwoławczy sąd odwoławczy pozostawia bez rozpoznania, chyba że zachodzi jedna z przyczyn wymienionych w art. 439 k.p.k. Przepis ten jasno wskazuje, że sąd nie może pozostawić bez rozpoznania cofniętego wniosku o wznowienie i musi go rozpoznać⁹⁷⁴. Dodatkowo J. Grajewski i S. Steinborn podnoszą, że z uwagi na specyfikę wznowienia, przyczyny odwoławcze wymienione w art. 439 k.p.k. i 440 k.p.k.,

postępowań związanych z przestępczością przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Zob. szerzej: A. Wolska-Bagińska, w: A. Grzelak (red.), *Ochrona danych osobowych w sądzie i prokuraturze*, Warszawa 2019.

⁹⁷² Wnioskował o to RPO w wystąpieniu z 3.11.2017 r. (znak II.511.507.2017.MM) do Ministra Sprawiedliwości: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie%20do%20Ministra%20Sprawiedliwosci%20w%20sprawie%20konstytucyjnosci%20publicznego%20oglaszania%20wyrokow%20nakazowych%20w%20postepowaniu%20karnym.pdf> (dostęp: 27/5/2019 r.).

⁹⁷³ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), *Kodeks...*, tom II, wyd. IV, teza 1.5, s. 699; tak również: J. Matras, *Komentarz do art. 545 k.p.k...*, teza 3.5.

⁹⁷⁴ S. Zabłocki, *Wznowienie postępowania w świetle...*, s. 234-235.

niebędące podstawami wznowienia nie mogą być podstawą odmowy sądu pozostawienia cofniętego wniosku o wznowienie bez rozpoznania⁹⁷⁵.

2.6. Rodzaje rozstrzygnięć sądu

Rozstrzygnięcia można podzielić na: orzeczenia oddalające wniosek, orzeczenia pozostawiające go bez rozpoznania oraz orzeczenia o wznowieniu.

2.6.1. Oddalenie wniosku lub pozostawienie go bez rozpoznania

Jeżeli postępowanie toczy się w wyniku przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania, sąd w pierwszej kolejności bada prawidłowość przyjęcia tego wniosku i stwierdziwszy, że przyjęto go nieprawidłowo, pozostawia go zgodnie z art. 430 § 1 k.p.k. w zw. z art. 545 § 2 k.p.k. bez rozpoznania. Może się bowiem okazać, że prezes sądu bezzasadnie przyjmie wniosek i skieruje go do rozpoznania, pomimo jego niedopuszczalności, złożenia go przez osobę nieuprawnioną czy też w sytuacji nieusuniętego w wyznaczonym terminie braku formalnego oraz cofnięcia wniosku o wznowienie.

W wypadku stwierdzenia, że wniosek przyjęto prawidłowo, sąd orzekający w przedmiocie wznowienia może uznając, że nie zachodzą przyczyny wznowienia, wniosek oddalić. W przypadku oddalenia wniosku lub pozostawienia go bez rozpoznania sąd orzeka w formie postanowienia (art. 547 § 1 k.p.k.).

Postanowienie o oddaleniu wniosku lub o pozostawieniu go bez rozpoznania wydane przez sąd okręgowy podlega zaskarżeniu do sądu apelacyjnego, który jest sądem odwoławczym. Zdaniem D. Świeckiego, oznacza to konieczność wydania przez ten sąd rozstrzygnięć właściwych w postępowaniu odwoławczym, co pozwala na analogiczne stosowanie art. 437 k.p.k. pomimo rzeczywistej luki (pominięcia ustawodawcy i braku odesłania do tego przepisu w art. 545 k.p.k.). W konsekwencji, sąd apelacyjny może wydać orzeczenie trojakiemu rodzajowi: może utrzymać w mocy zaskarżone postanowienie, zmienić je lub uchylić i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania⁹⁷⁶.

Po pierwsze, orzeczenie sądu apelacyjnego utrzymujące w mocy postanowienie sądu okręgowego również przybiera formę postanowienia (art. 93 § 1 k.p.k.). Po drugie, jeżeli zachodzi potrzeba przeprowadzenia w całości postępowania wznowieniowego (rozumiana odpowiednio jako „konieczność przeprowadzenia na nowo przewodu w całości” – art. 437 § 2 zd. 2 k.p.k.), by prawidłowo rozpoznać wniosek o wznowienie, sąd apelacyjny postanowieniem uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania. Po trzecie, sąd apelacyjny wydaje orzeczenie

⁹⁷⁵ J. Grajewski, S. Steinborn, Komentarz do art. 545 k.p.k., w: L.K. Paprzycki (red.), Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego, Lex/el. 2015, teza 1.5.

⁹⁷⁶ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 3, s. 712-713.

reformatoryjne, gdy uwzględni zażalenie i wznawia postępowanie. Wówczas, gdy wznawia postępowanie zakończone postanowieniem, sąd apelacyjny wyda postanowienie (art. 93 § 1 k.p.k.). Sąd apelacyjny wyda zgodnie z art. 456 k.p.k. w zw. z art. 545 § 1 k.p.k. wyrok w sytuacji, gdy wznawia postępowanie zakończone wyrokiem poprzez jego uchylenie. W myśl art. 437 § 2 k.p.k. i art. 456 k.p.k. sąd apelacyjny wyrokiem zmienia zaskarżone postanowienie w ten sposób, że wznawia postępowanie oraz uchyla zaskarżony wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania czy też uniewinnia oskarżonego albo umarza postępowanie.

Jeżeli postanowienie oddalające wniosek albo pozostawiające go bez rozpoznania wyda sąd apelacyjny albo Sąd Najwyższy, orzeczenie nie podlega zaskarżeniu⁹⁷⁷. Powyższe zagadnienia budzi wątpliwości natury konstytucyjnej. M. Safjan wyraził wątpliwość co do konstytucyjności przepisów prowadzących do pozbawienia możliwości zażalenia postanowienia oddalającego lub pozostawiającego bez rozpoznania wniosek o wznowienie postępowania, jeżeli orzekł o tym sąd apelacyjny⁹⁷⁸. Przepis ten stał się przedmiotem kontroli konstytucyjnej. Trybunał Konstytucyjny uznał jednak, że art. 547 § 1 k.p.k. nie jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁹⁷⁹, przyjmując, że postępowanie wznawieniowe prowadzone przed sądem apelacyjnym lub Sądem Najwyższym na podstawie art. 547 § 1 k.p.k. nie jest postępowaniem prowadzonym przed sądem, przed którym rozpoczyna się postępowanie kończące się rozstrzygnięciem co do istoty sprawy, a postanowienie wydane na tej podstawie nie jest orzeczeniem wydanym w pierwszej instancji. W konsekwencji, sąd apelacyjny czy Sąd Najwyższy podejmując po raz pierwszy decyzję co do wznowienia postępowania jedynie badają istnienie podstaw do wznowienia postępowania⁹⁸⁰.

Odnosząc się krytycznie do przedmiotowego wyroku należy wskazać, po pierwsze, że pojęcie pierwszej instancji rozumiane jest dwojako w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego⁹⁸¹, a rozbieżność w tym zakresie przekłada się na odmienny zakres stosowania tego standardu w poszczególnych sprawach⁹⁸². Po drugie, biorąc pod uwagę fakt, że prawo przewidziane w art. 45 i 78 Konstytucji nie jest absolutne, zgodzić się należy z M. Kolendowską-Matejczuk, która wskazuje,

⁹⁷⁷ Por. wyrok TK z 11.6.2013 r., SK 23/10, OTK-A 2013, Nr 5, poz. 57.

⁹⁷⁸ M. Safjan, zdanie odrębne do postanowienia TK z 13.10.1998 r., SK 3/98, OTK 1998, Nr 5, poz. 69.

⁹⁷⁹ Wyrok TK z 11.6.2013 r., SK 23/10, OTK-A 2013, Nr 5, poz. 57.

⁹⁸⁰ *Ibidem*, teza 2.4 i 2.4.1. Powyższe rozumienie terminu „pierwszej instancji” zostało zaaprobowane w doktrynie. Por. np. P. Grzegorzczak, Głosa do wyroku TK z dnia 27 marca 2007 r. SK 3/2005, PS 2007, Nr 11-12, s. 191 i nast., M. Michalska-Marciniak: Zaskarżalność postanowień w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Głosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lutego 2010 r. SK 10/2009, Polski Proces Cywilny 2011, Nr 3, s. 168; T. Zembrzusi: Zaskarżanie orzeczeń incydentalnych wydanych po raz pierwszy w toku instancji, PS 2007, Nr 9, s. 23 i nast.

⁹⁸¹ Zgodnie z drugim poglądem, za orzeczenie pierwszoinstancyjne w rozumieniu art. 78 Konstytucji RP należy uznać każde orzeczenie wydawane po raz pierwszy przez sąd, nawet jeśli jest on ustrojowo sądem drugiej instancji – por. wyroki TK: z 27.4.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, Nr 3, poz. 32; z 9.2.2010 r., SK 10/09, OTK-A 2010, Nr 2, poz. 10; z 2.6.2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010, Nr 5, poz. 46; z 26.10.2013 r., SK 14/13, OTK-A 2013, Nr 7, poz. 100; z 26.11.2013 r., SK 33/12, OTK-A 2013, Nr 8, poz. 124; z 24.2.2015 r., K 34/12, OTK-A 2015, Nr 2, poz. 17.

⁹⁸² Szerzej: M. Kolendowska-Matejczuk, Zaskarżalność rozstrzygnięć incydentalnych uregulowanych w Kodeksie postępowania karnego w świetle standardów konstytucyjnych. Rozważania systemowe, Warszawa 2018, s. 258-276.

że postulat sprawnego postępowania czy postulat odciążania sądów najwyższego szczebla nie są nadrzędne w stosunku do zasady zaskarżalności. Postępowanie sprawne, jednakże dotknięte błędami nie powinno się ostać w systemie sprawiedliwości. Po trzecie, jak słusznie zauważa M. Kolenowska-Matejczuk, ustawodawca powinien stwarzać instrumenty umożliwiające wyeliminowanie z systemu rozstrzygnięć wadliwych, niezależnie od tego przez sąd jakiego szczebla podjętych, nawet jeśli miałyby się to wiązać z przedłużeniem postępowania, zwłaszcza że paradoksalnie czasami brak zaskarżalności może znacznie wydłużyć postępowanie⁹⁸³. Dlatego *de lege ferenda* postulować należałoby wprowadzenie zażalenia na postanowienia sądu apelacyjnego (do Sądu Najwyższego) lub Sądu Najwyższego (do innego składu).

Oddalając wniosek lub pozostawiając go bez rozpoznania sąd wznowieniowy orzeka o kosztach postępowania. Nie budzi wątpliwości stwierdzenie, że postanowienie wydane w tym przedmiocie przez sąd okręgowy jest zaskarżalne do sądu apelacyjnego. Pytanie, jakie się pojawia, to czy takie postanowienie jest zaskarżalne w sytuacji wydania go przez sąd apelacyjny lub Sąd Najwyższy. Ponieważ z art. 547 § 1 k.p.k. wynika niedopuszczalność zaskarżenia postanowienia Sądu Najwyższego i sądu apelacyjnego o oddaleniu wniosku lub pozostawieniu go bez rozpoznania, to tym bardziej nie przysługuje zażalenie na zawarte w tych orzeczeniach rozstrzygnięcie o kosztach wznowienia postępowania⁹⁸⁴.

2.6.2. Wznowienie postępowania

Orzeczenie o wznowieniu postępowania składa się z dwóch rozstrzygnięć: pierwotnego i następczego. Przez pierwotne należy rozumieć wznowienie postępowania w danej sprawie. Tymczasem wśród rozstrzygnięć następczych można wyróżnić trzy rodzaje orzeczeń.

Pierwszym rodzajem rozstrzygnięcia jest uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania właściwemu sądowi (sądowi pierwszej albo drugiej instancji). Takie orzeczenie nie podlega zaskarżeniu. Jest to najczęściej zapadające rozstrzygnięcie w sytuacji uznania potrzeby wznowienia postępowania karnego.

Wydając wyrok uchylający, o którym mowa w art. 547 § 2 i 3 k.p.k. sąd wznowieniowy sporządza uzasadnienie wyroku z urzędu w terminie 14 dni (art. 457 § 1 k.p.k. w związku z art. 545 § 1 k.p.k.). W uzasadnieniu sąd powinien wyjaśnić, czym się kierował, wydając wyrok w aspekcie podstaw wznowienia na wniosek lub z urzędu oraz odnieść się do postulatów wniosku o wznowienie co do oczekiwanego rozstrzygnięcia (art. 457 § 3 k.p.k. w związku z art. 545 § 1 k.p.k.)⁹⁸⁵.

⁹⁸³ *Ibidem*, s. 271; L. Garlicki, K. Wojtyczek, Komentarz do art. 78 Konstytucji, w: L. Garlicki (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz II, Warszawa 2016, s. 874 i nast.; P. Grzegorzczak, K. Weitz, Komentarz do art. 78 Konstytucji, w: M. Safjan, L. Bosek, Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86, Warszawa 2016, s. 1793.

⁹⁸⁴ Postanowienia SN: z 25.11.2009 r., III KZ 74/09, Lex nr 553901; z 5.11.2010 r., III KZ 86/10, OSNwSK 2010, Nr 1, poz. 2202.

⁹⁸⁵ Powyższe dotyczy każdego z trzech rodzajów rozstrzygnięć w ramach orzeczenia o wznowieniu postępowania.

W uzasadnieniu orzeczenia sądu odwoławczego uchylającego zaskarżone orzeczenie i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania, sąd wznowieniowy zgodnie z art. 442 § 3 k.p.k. (w zw. z art. 545 § 1 k.p.k.) powinien przedstawić zapatrywania prawne i wskazania co do dalszego postępowania, które są wiążące dla sądu ponownie rozpoznającego sprawę. Jest to wyjątek od wyrażonej w art. 8 § 1 k.p.k. zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego. Przez „zapatrywania prawne” należy rozumieć wykładnię prawa – pogląd wyrażony przez sąd wznowieniowy co do interpretacji określonych norm materialnoprawnych i procesowych. Przez „wskazania co do dalszego postępowania” zaś zalecenia sądu wznowieniowego co do kierunku ponownego postępowania w zakresie uzupełnienia materiału dowodowego, sprawdzenia i wyjaśnienia nasuwających się wątpliwości, przeprowadzenia określonych dowodów lub przeprowadzenia ich w określony sposób czy nawet ponownego rozważenia już ustalonych okoliczności⁹⁸⁶. Zalecenie sądu wznowieniowego w stosunku do dowodu z wyjaśnień oskarżonego nie może być stanowcze z uwagi na to, że zależy od woli oskarżonego (art. 175 § 1 k.p.k.). Istotne jest natomiast wskazanie konieczności spowodowania stawienictwa oskarżonego na rozprawę w celu przeprowadzenia z jego udziałem określonej czynności procesowej, co jest równoznaczne z uznaniem jego obecności za obowiązkowa i wezwaniem go na termin rozprawy (art. 374 § 1 k.p.k.).

Istnieją różne formy szczegółowości zapatrywań prawnych i wskazań co do dalszego postępowania w przypadku wznowienia postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. Tym, co jednak łączy wszystkie te sprawy jest oparcie się przez Sąd Najwyższy na stwierdzonym przez ETPC naruszeniu i na tej podstawie ustalenie wskazań co do dalszego postępowania.

Dla przykładu, w postępowaniach lustracyjnych, Sąd Najwyższy najczęściej zobowiązuje sąd I instancji „do powtórnego przeprowadzenia przewodu sądowego i uniknięcia przyczyn, które doprowadziły do niniejszego rozstrzygnięcia”⁹⁸⁷ czy też do uwzględnienia poglądów prawnych Sądu Najwyższego i przeprowadzenia postępowania lustracyjnego, „bacząc, aby zapewnione zostały osobie lustrowanej gwarancje procesowe wynikające z ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych”⁹⁸⁸.

W przypadku naruszeń proceduralnych, które miały wpływ na wynik postępowania, Sąd Najwyższy daje bardziej szczegółowe wskazania. Przykładowo, Sąd Najwyższy stwierdził, że rozpoznając ponownie sprawę sąd okręgowy winien podjąć wszelkie konieczne, ale z zachowaniem niezbędnej dyskrekcji – mającej na celu zminimalizowanie wpływu zdarzenia sprzed ok. 10 lat na obecną sytuację życiową pokrzywdzonej – czynności zmierzające do ustalenia miejsca jej pobytu, doręczenia jej wezwania i zapewnienia uczestnictwa w ponownej rozprawie, oraz przeprowadzić ponowne

⁹⁸⁶ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 26, s. 254-255.

⁹⁸⁷ Wyroki SN: z 18.11.2009 r., II KO 79/09, Lex nr 550502, z 2.2.2012 r., II KO 80/11, OSNKW 2012, Nr 6, poz. 57; z 24.4.2012 r., II KO 87/11, niepubl.; z 25.8.2010 r., II KO 115/09, Lex nr 619629; z 11.1.2012 r., II KO 78/11, Lex nr 1108479.

⁹⁸⁸ Wyrok SN z 17.8.2011 r., II KO 72/10, OSNKW 2011, Nr 10, poz. 92.

postępowanie sądowe w warunkach respektowania wszelkich, mających charakter gwarancji procesowych praw przysługujących zarówno oskarżonym jak i pokrzywdzonej⁹⁸⁹.

W kolejnej sprawie przeprowadzenie wszystkich mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy dowodów, powinno mieć na względzie „oczywistą powinność zagwarantowania oskarżonemu w toku postępowania wszystkich przynależnych mu praw”⁹⁹⁰.

W innej sprawie Sąd Najwyższy wskazał: „Przy ponownym rozpoznaniu sąd I instancji będzie związany rozstrzygnięciem ETPC w sprawie Płonka co do stwierdzonego naruszenia – w toku przesłuchań skarżącej przed zastosowaniem wobec niej w dniu 10 kwietnia 1999 r. tymczasowego aresztu – art. 6 ust. 1 w zw. z art. 6 ust. 3 lit. c Konwencji, mając na uwadze wskazania SN: po pierwsze, przeprowadzenie od początku przewodu sądowego i wszystkich dostępnych oraz możliwych do przeprowadzenia dowodów; po drugie, podstawą ustaleń faktycznych uczyni całość kształt ujawnionych w toku rozprawy głównej dowodów poza dowodami z wyjaśnień oskarżonej złożonymi w dniach 9-10 kwietnia 1999 r.; po trzecie, jeżeli przeprowadzone dowody pozwolą na domknięcie łańcucha poszlak, rozstrzygnie o odpowiedzialności karnej oskarżonej za czyn z art. 148 § 1 k.k., bacząc by wydane orzeczenie nie naruszyło zakazu *reformationis in peius*; po czwarte, w przypadku braku możliwości wypełnienia luk w materiale dowodowym, rozstrzygnie zgodnie z art. 5 § 2 k.p.k.”⁹⁹¹

Czasami Sąd Najwyższy poprzestaje jednak na ogólnym stwierdzeniu: „w ponownym postępowaniu Sąd Apelacyjny powinien przeprowadzić je bacząc na oczywistą powinność zagwarantowania oskarżonemu w toku postępowania wszystkich przynależnych mu praw” (chodziło o możliwość udziału w rozprawie)⁹⁹².

W postępowaniu o odszkodowanie za niesłuszne tymczasowe aresztowanie Sąd Najwyższy uznał, że w dalszym toku postępowania konieczne będzie ponowne zbadanie wniosku zgodnie ze wskazaniami wyroku ETPC, cytując uzasadnienie: sąd I instancji powinien ocenić czy wnioskodawca w wyniku aresztu poniósł szkodę lub doznał krzywdy oraz ewentualny ich zakres. Konieczna jest również ocena, czy zaliczenie było jak wskazał ETPC „proporcjonalne oraz stanowiło sprawiedliwe zadośćuczynienie”⁹⁹³.

Zdarzają się sytuacje, w których pomimo uchylecia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania sądowi I instancji, sąd wznowieniowy nie daje żadnych zapatrywań ani wskazówek⁹⁹⁴.

⁹⁸⁹ Wyrok SN z 19.11.2009 r., V KO 63/09, Lex nr 550553.

⁹⁹⁰ Wyrok SN z 23.4.2009 r., II KO 63/08, Lex nr 507963. Chodziło o sprawdzenie wiarygodności pokrzywdzonej np. przez przesłuchanie dziecka w obecności psychologa oraz w miarę możliwości, także jej matki, z zadawaniem pytań przedłożonych pisemnie przez obronę albo w pomieszczeniu umożliwiającemu skarżącemu lub jego obrońcy pośrednią obecność w czasie takiego przesłuchania poprzez połączenie video lub lustro weneckie.

⁹⁹¹ Wyrok SN z 9.12.2009 r., IV KO 103/09, Lex nr 608367.

⁹⁹² Wyrok SN z 28.4.2010 r., II KO 64/09, Lex nr 583795.

⁹⁹³ Wyrok SN z 12.6.2012 r., IV KO 10/12, OSNKW 2012, Nr 10, poz. 109.

⁹⁹⁴ Wyrok SN z 7.11.2014 r., II KO 58/14, niepubl.

Na orzeczenie o wznowieniu postępowania i uchyleniu zaskarżonego orzeczenia i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania, jak już była o tym mowa, nie przysługuje środek odwoławczy (art. 547 § 2 k.p.k.). Nie przysługuje również skarga na wyrok uchylający sąd odwoławczego (art. 539a k.p.k.). Skoro przedmiotem skargi jest wyrok sądu odwoławczego, a sąd wznowieniowy nie jest takim sądem, to zgodnie z wykładnią systemową, nie będzie można z niego skorzystać w tej sytuacji⁹⁹⁵.

Drugim rodzajem rozstrzygnięcia jest uchylenie zaskarżonego orzeczenia i uniewinnienie oskarżonego. Wyrok uniewinniający jest wydawany, gdy nowe fakty lub dowody (w rozumieniu art. 540 § 1 pkt 2 k.p.k.) wskazują, że orzeczenie jest oczywiście niesłuszne. Uniewinnienie może nastąpić tylko wówczas, gdy ocena wszystkich dowodów zebranych w sprawie, dokonana z uwzględnieniem nowych faktów i dowodów, prowadzi do niewątpliwego ustalenia, że w danej sytuacji rzeczywiście skazano osobę niewinną⁹⁹⁶. Pytanie, jakie się pojawia, to czy sąd wznowiając postępowanie na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. może również uchylić zaskarżone orzeczenie i uniewinnić oskarżonego.

W doktrynie pojawił się spór co do tego, czy orzekając o wznowieniu w oparciu o art. 540 § 3 k.p.k. sąd może samodzielnie wydać tego rodzaju rozstrzygnięcie następcze, czy też ogranicza się do przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Zgodnie z art. 547 § 3 k.p.k. „Uchylając zaskarżone orzeczenie, sąd może wyrokiem uniewinnić oskarżonego, jeżeli nowe fakty lub dowody wskazują na to, że orzeczenie to jest oczywiście niesłuszne, albo też postępowanie umorzyc”. Zdaniem T. Grzegorzcyka, wydanie wyroku uniewinniającego w tym trybie jest wyjątkiem od zasady uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania – chodzi bowiem o „oczywiście” niesłuszne orzeczenie, zaś niesłuszność tę można ustalić jedynie dokonując oceny nowych faktów lub dowodów na tle dotychczasowego materiału sprawy⁹⁹⁷. Pogląd ten został przyjęty w orzecznictwie. Sąd Najwyższy stwierdził, że sąd wznowieniowy, orzekający w oparciu o wniosek złożony na podstawie art. 540 § 3 k.p.k., nie jest władny orzec co do istoty sprawy i uniewinnić oskarżonego. Może on tylko uchylić wyrok i sprawę przekazać do ponownego rozpoznania sądowi właściwemu (art. 547 § 2 k.p.k.). W ocenie Sądu Najwyższego, przesądza o tym treść art. 547 § 3 zd. 1 k.p.k., zgodnie z którym uchylając zaskarżone orzeczenie (po wznowieniu postępowania), sąd może wyrokiem uniewinnić oskarżonego tylko wtedy, gdy „nowe fakty lub dowody wskazują na to, że orzeczenie jest oczywiście niesłuszne” i nastąpić może to wyłącznie w wypadku wznowienia postępowania na podstawie określonej w art. 540 § 1 pkt 2 k.p.k. (*propter nova*)⁹⁹⁸. Dlatego, zdaniem Sądu Najwyższego, nie może być mowy o wyda-

⁹⁹⁵ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 9, s. 715.

⁹⁹⁶ Por. wyrok SN z 10.10.1995 r., II KO 76/94, OSNKW 1996, Nr 1–2, poz. 9.

⁹⁹⁷ T. Grzegorzcyk, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa..., Warszawa 2008, teza 4, s. 1159.

⁹⁹⁸ Wyrok SN z 9.12.2009 r., IV KO 103/09, Lex nr 608367.

niu wyroku uniewinniającego w sytuacji, gdy do wznowienia postępowania dochodzi wyłącznie na innej podstawie niż wymieniona w art. 540 § 1 pkt 2 k.p.k.

M. Wąsek-Wiaderek słusznie jednak zauważa, że „w sytuacjach oczywistych, gdy z orzeczenia Trybunału jednoznacznie wynika, że wydano niesłusznie wyrok skazujący, nie należy wykluczyć wydania merytorycznego orzeczenia następczego określonego w art. 547 § 3 k.p.k. przez sam sąd orzekający w przedmiocie wniosku o wznowienie postępowania”⁹⁹⁹. Dopiero gdy sąd nabierze wątpliwości, jakie orzeczenie należy wydać, powinien uchylić orzeczenie i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania właściwemu sądowi. Może przy tym przekazać sądowi przekazanemu swoje zapatrywania prawne oraz wskazania co do dalszego postępowania w zgodzie z wykładnią Konwencji dokonaną w rozstrzygnięciu ETPC będącym podstawą wniosku o wznowienie¹⁰⁰⁰. Należałoby więc *de lege lata* w sytuacjach oczywistej niesłuszności wydanego wyroku, która wynika z rozstrzygnięcia ETPC, postulować możliwość wydania przez sąd rozstrzygnięcia następczego w postaci uchylecia orzeczenia i uniewinnienia oskarżonego. Powyższy postulat znajduje odzwierciedlenie w praktyce. Przykładowo, Sąd Apelacyjny we Wrocławiu wznowił postępowanie karne w sprawie o czynny z art. 212 § 2 k.k., uchylił wyroki sądów obu instancji i uniewinnił oskarżonego od zarzucanych mu czynów na podstawie art. 547 § 3 k.p.k. w sytuacji, gdy podstawą wznowienia był art. 540 § 3 k.p.k.¹⁰⁰¹

Uchylenie wyroku skazującego wiąże się z ustaniem *ex lege* wykonania kary, środka karnego, przepadku i środka kompensacyjnego. Dopiero w sytuacji ponownego skazania zalicza się już wykonane karę, środek karny, przepadek i środek kompensacyjny na poczet nowo orzeczonych kary, środka karnego, przepadku i środka kompensacyjnego (art. 538 § 1 k.p.k. w związku z art. 545 § 1 k.p.k.). Wówczas sąd wznowieniowy może zastosować środek zapobiegawczy (art. 538 § 2 zd. 1 w związku z art. 545 § 1 k.p.k.). Na postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania przysługuje zażalenie (art. 538 § 2 zd. 2). Na zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego zażalenie nie przysługuje.

Trzecim rodzajem rozstrzygnięcia sądu wznowieniowego jest uchylenie zaskarżonego orzeczenia i umorzenie postępowania. Chodzi o sytuacje, gdy nie jest możliwe ponowne przeprowadzenie postępowania z uwagi na zaistnienie ujemnej przesłanki procesowej wymienionej w art. 17 § 1 k.p.k. Należy mieć na względzie, że zgodnie z art. 529 k.p.k. w zw. z art. 545 § 1 k.p.k. wniesieniu i rozpoznaniu wniosku o wznowienie na korzyść oskarżonego nie stoi na przeszkodzie wykonanie kary, zatarcie skazania, akt łaski ani też okoliczność wyłączająca ściganie lub uzasadniająca zawieszenie postępowania. W tych sytuacjach sąd wznowieniowy może również wydać wyrok uniewinniający¹⁰⁰².

⁹⁹⁹ M. Wąsek-Wiaderek, *Wznowienie...*, s. 299

¹⁰⁰⁰ *Ibidem*, s. 300.

¹⁰⁰¹ Wyrok SA we Wrocławiu z 18.6.2015 r., II AKo 65/15, niepubl. zapadły na kanwie wyroku ETPC z 13.1.2015 r. w sprawie nr 34447/05, Marian Maciejewski v. Polska.

¹⁰⁰² Szerzej na ten temat w podrozdziale 3.1.

W przeciwieństwie do art. 547 § 2 k.p.k., który odnosi się do treści orzeczenia sądu, o formie orzeczenia w postępowaniu wznowieniowym decyduje przepis art. 456 k.p.k. (do którego odsyła art. 545 § 1 k.p.k.). Przepis ten uzupełnia art. 547 § 2 k.p.k. odnosząc się do formy orzeczenia sądu wznowieniowego, który wznowia postępowanie zakończone wyrokiem i uchyla ten wyrok, przekazując sprawę do ponownego rozpoznania. W konsekwencji, gdy wznowienie dotyczy postępowania zakończonego prawomocnym wyrokiem, to wznowiając postępowanie, sąd wznowieniowy orzeka w formie wyroku. Jeśli jednak wznowienie dotyczy postępowania sądowego zakończonego prawomocnym postanowieniem, to w myśl art. 93 § 1 k.p.k., sąd orzeka w formie postanowienia.

Od wyroku sądu wznowieniowego uchylającego zaskarżone orzeczenie i u niewinniającego oskarżonego przysługuje apelacja. Podobnie w sytuacji wznowienia, uchylenia i umorzenia postępowania. Apelację od orzeczenia sądu okręgowego składa się do sądu apelacyjnego, a od orzeczenia tego ostatniego – do Sądu Najwyższego. Jeżeli Sąd Najwyższy wydał orzeczenie, apelacja nie przysługuje. Jak zasadnie wskazuje D. Świecki, pomimo braku bezpośredniego odesłania zawartego w art. 545 § 1 k.p.k., zastosowanie znajdują przepisy dotyczące zaskarżenia wyroku wydane-go przez sąd pierwszej instancji (przykładowo art. 422 k.p.k., art. 444 k.p.k., art. 445 k.p.k.). Sąd orzekający w kwestii wznowienia działa bowiem, o czym była już wcześniej mowa, nie jako sąd odwoławczy, lecz jako sąd I instancji¹⁰⁰³.

Istotnym utrudnieniem do wniesienia apelacji od wyroku u niewinniającego lub umarzającego postępowanie jest brak obowiązku zawiadomienia stron o terminie posiedzenia wznowieniowego (art. 544 § 3 k.p.k.). Nie ułatwia tej sytuacji brak ustawowej podstawy doręczenia zapadłego na takim posiedzeniu wyroku z urzędu. Dodatkowo, zgodnie z art. 422 § 1 k.p.k., termin do złożenia wniosku o sporządzenie uzasadnienia wyroku biegnie od dnia ogłoszenia. W konsekwencji prawo do wniesienia apelacji było iluzoryczne. Dlatego z aprobatą należy przyjąć wprowadzenie art. 547 § 5 k.p.k., zgodnie z którym wyrok wydany na posiedzeniu doręcza się stronom¹⁰⁰⁴. Powyższa zmiana zapewnia stronom realny dostęp do środka odwoławczego.

2.7. Koszty postępowania wznowieniowego

Zgodnie z art. 639 zd. 1 k.p.k. Przepisy o kosztach procesu mają odpowiednie zastosowanie w sprawach o wznowienie postępowania. Na koszty postępowania wznowieniowego składają się koszty sądowe oraz uzasadnione wydatki stron, w tym z tytułu ustanowienia w sprawie jednego obrońcy lub pełnomocnika (art. 616 § 1 k.p.k.).

¹⁰⁰³ M. Wąsek-Wiaderek, *Wznowienie...*, s. 300.

¹⁰⁰⁴ Wprowadzony na mocy art. 1 pkt 96 ustawy z 19.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2019, poz. 1694.

W sytuacji oddalenia wniosku lub pozostawienia go bez rozpoznania obowiązek pokrycia kosztów postępowania wznowieniowego obciąża osobę, która złożyła wniosek. Rozstrzygnięcie o kosztach jest integralną częścią postanowienia oddalającego wniosek o wznowienie postępowania¹⁰⁰⁵. Okoliczność, że wniosek o wznowienie postępowania złożono z dobrą wiarą, a więc z przekonaniem o prawdziwości zawartych w nim twierdzeń, jest pozbawiona znaczenia dla rozstrzygnięcia w kwestii kosztów. Obciążenie strony kosztami postępowania, choć – co do zasady – jest związane z kwestią skuteczności środka zaskarżenia, który spowodował wszczęcie określonego postępowania lub jego fazy, nie jest przejawem represji. Jest zwykłą, racjonalną konsekwencją treści rozstrzygnięcia w przedmiocie zasadności tego środka, jeżeli szczególne przesłanki nie uzasadniają odstępstwa od zasady¹⁰⁰⁶.

Niemniej, *de lege ferenda* należałoby postulować ponoszenie przez Skarb Państwa kosztów postępowania wznowieniowego, chyba że wniosek o wznowienie jest oczywiście bezzasadny. Może się bowiem zdarzyć, że zapadnie rozstrzygnięcie ETPC w sprawie skarżącego czy w identycznym stanie faktycznym lub prawnym, a sąd wznowieniowy nie stwierdzi potrzeby wznowienia. Oddalając wniosek obciąży więc go kosztami. W tej sytuacji, celem uniknięcia sytuacji, w której wnioskodawca obawiając się ponoszenia kosztów postępowania wznowieniowego nie składa takiego wniosku, należałoby mając na uwadze konieczność wykonania zobowiązań międzynarodowych obciążyć Skarbu Państwa tymi kosztami. Tylko oczywista bezzasadność wniosku uzasadniałaby obciążenie nimi skarżącego.

Tymczasem w sprawie o wznowienie postępowania skazany jako wnioskodawca ponosi nie tylko opłatę, lecz także wydatki wyłożone przez Skarb Państwa na koszty czynności wywołanych wnioskiem¹⁰⁰⁷, np. wynagrodzenie biegłych psychiatrów, jeśli wnioskodawca wnosił o przeprowadzenie dowodu z ich opinii.

W sytuacji złożenia wniosku przez prokuratora (rzecznika interesu publicznego), koszty postępowania wznowieniowego ponosi Skarb Państwa. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy sąd zwolnił osobę, która złożyła wniosek, od ich ponoszenia (art. 624 § 1 k.p.k.).

Co do zasady, w sytuacji wznowienia postępowania, uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, sąd ponownie rozpoznający sprawę w orzeczeniu kończącym postępowanie określi, kto, w jakiej części i zakresie ponosi koszty procesu (art. 626 § 1 k.p.k.). Sąd wznowieniowy nie wypowie się w tej kwestii z uwagi na to, że jego orzeczenie w tej sytuacji nie jest orzeczeniem kończącym postępowanie.

¹⁰⁰⁵ Postanowienie SN z 5.11.2010 r., III KZ 86/10, OSNwSK 2010, Nr 1, poz. 2202.

¹⁰⁰⁶ Postanowienie SN z 3.11.2004 r., III KZ 32/04, Lex nr 141317

¹⁰⁰⁷ Postanowienie SA w Krakowie z 9.8.2011 r., II AKz 304/11, KZS 2011, Nr 10, poz. 37.

Sąd wznowieniowy rozstrzyga o kosztach całego procesu, tylko gdy wznowia postępowanie i uniewinnia oskarżonego lub umarza postępowanie. Wówczas jest to bowiem orzeczenie kończące postępowanie w sprawie.

2.8. Wystąpienie przez sąd wznowieniowy z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego

W literaturze przedmiotu postuluje się, by w sytuacji gdy z rozstrzygnięcia strasburskiego wynika niezgodność prawa wewnętrznego państwa-strony z Konwencją, sąd orzekający w przedmiocie wznowienia postępowania mógł zwrócić się z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego w kwestii zgodności z Konwencją lub Konstytucją RP przepisu zakwestionowanego w rozstrzygnięciu ETPC. Podzielenie przez Trybunał Konstytucyjny zapatrywania sądu pytającego skutkowałoby stworzeniem podstawy wznowienia skutecznej *erga omnes*¹⁰⁰⁸. Utrata bowiem mocy obowiązującej przepisów, wcześniej zakwestionowanych w Strasburgu, a teraz ocenionych jako niezgodne z aktem hierarchicznie wyższym, stworzy podstawę do wznowienia wymienioną w art. 540 § 2 k.p.k., zgodnie z którym postępowanie wznowia się na korzyść oskarżonego, jeżeli w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego stracił moc lub uległ zmianie przepis prawny będący podstawą skazania lub warunkowego umorzenia.

Powyższe stanowisko trudno jednak zaaprobować. Zgodzić się należy z A. Bojańczykiem, który zwraca uwagę na wypływający z art. 193 Konstytucji RP wymóg, by od rozstrzygnięcia wątpliwości konstytucyjnej, przedstawionej Trybunałowi Konstytucyjnemu przez sąd, zależało rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem pytającym¹⁰⁰⁹. Tymczasem sytuacja taka nie ma miejsca w przypadku wznowienia postępowania na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. Przepis ten bowiem pozwala na wydanie orzeczenia w przedmiocie wznowienia postępowania w związku z rozstrzygnięciem strasburskim w sprawie dotyczącej konkretnego oskarżonego bez rozstrzygnięcia przez Trybunał Konstytucyjny pytania prawnego dotyczącego wątpliwości co do zgodności normy krajowej z Konstytucją czy Konwencją.

Pojawia się wątpliwość, czy w postępowaniu wznowionym konieczne jest wystąpienie z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego. Taką możliwość widzi A. Bojańczyk którego zdaniem, w postępowaniu w przedmiocie wznowienia postępowania, zgodnie z art. 442 § 3 k.p.k. w związku z art. 545 § 1 k.p.k., orzekając o wznowieniu postępowania na podstawie art. 540 § 3

¹⁰⁰⁸ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 468–682, t. III, Warszawa 2012, Nb 31, s. 390-391.

¹⁰⁰⁹ A. Bojańczyk, Podważenie..., cz. II, s. 126-127; tak również, B. Nita, Orzeczenie ETPC..., s. 5.

k.p.k., sąd obowiązany jest w postanowieniu o wznowieniu zobowiązać sąd właściwy do ponownego rozpoznania sprawy do skierowania pytania prawnego do Trybunału Konstytucyjnego¹⁰¹⁰.

Trudno zgodzić się z powyższym poglądem. Wskazać bowiem należy brzmienie art. 193 Konstytucji, który zobowiązuje sąd do wystąpienia z pytaniem prawnym w razie powzięcia własnych wątpliwości co do zgodności przepisu, który ma być podstawą jego rozstrzygnięcia, z przepisem wobec niego hierarchicznie nadrzędnym. Nadto, fakt, że rozstrzygnięcie ETPC ogranicza samodzielność jurysdykcyjną sądu karnego orzekającego we wznowionym postępowaniu eliminuje przesłankę funkcjonalną pozwalającą na zainicjowanie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym w trybie określonym w art. 193 Konstytucji RP w trybie pytania prawnego. Sąd prowadzący postępowanie po wznowieniu może bowiem wydać rozstrzygnięcie bez konieczności zbadania przez Trybunał Konstytucyjny kwestii zgodności przepisu rangi ustawowej z normami wyższymi hierarchicznie¹⁰¹¹.

3. Postępowanie wznowione

3.1. Przebieg postępowania

Jeżeli sąd wznowieniowy wyda orzeczenie o wznowieniu postępowania, uchyleniu wyroku i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania postępowanie wznowione przed sądem I lub II instancji toczy się na zasadach ogólnych procesu karnego z pewnymi wyjątkami uwzględniającymi specyfikę tego postępowania. Należy to postępowanie odróżnić od postępowania wznowieniowego z uwagi na to, że zasady charakterystyczne dla tego drugiego w postępowaniu wznowionym nie obowiązują. Oba postępowania różni przedmiot rozpoznania: pierwsze dotyczy uchylenia prawomocnego orzeczenia, drugie zaś wydania orzeczenia o odpowiedzialności karnej sprawcy czynu. W tym ostatnim przypadku konieczne jest zatem zachowanie wszelkich gwarancji związanych z ustalaniem prawdy materialnej w procesie karnym. Ma to istotne znaczenie przede wszystkim dla zasady swobodnej oceny dowodów, która doznaje ograniczenia z uwagi na związanie sądu orzekającego o wznowieniu rozstrzygnięciem ETPC – przede wszystkim co do stwierdzenia naruszenia Konwencji.

¹⁰¹⁰ A. Bojańczyk, Podważenie..., cz. II, s. 127; zob. też Zob. też A. Paprocka, Wpływ orzecznictwa ETPCz na rozumienie konstytucyjnych praw i wolności w Polsce – kilka uwag na marginesie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, w: M. Zubik (red.), XV lat obowiązywania Konstytucji z 1997 r. Księga jubileuszowa dedykowana Zdzisławowi Jaroszowi, Warszawa 2012, s. 77-80.

¹⁰¹¹ B. Nita, Orzeczenie ETPCz..., s. 6.

Ponieważ wznowienie postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. następuje zawsze na korzyść oskarżonego, również i stosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania będzie mieć ograniczony charakter, zwłaszcza gdy podstawy uchylecia prawomocnego orzeczenia przemawiają za jego niewinnością. Jak trafnie wskazują M. Biłtyj i A. Murzynowski, wówczas znaczenie powinny mieć ciężar popełnionego przestępstwa i surowość orzeczonej za nie kary, siła dowodów przemawiających za tym, że uchylony wyrok skazujący (warunkowo umarzający postępowanie) był niesłuszny oraz sam cel wznowienia – czy ma doprowadzić do skazania za łagodniejsze przestępstwo, wymierzenia łagodniejszej kary czy kary innego rodzaju, czy też uniewinnienia¹⁰¹².

Po przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania sąd stosuje środki zapobiegawcze na ogólnych zasadach wyrażonych w rozdziale 28 Kodeksu postępowania karnego. W konsekwencji, sąd rozpoznający sprawę może zastosować środek zapobiegawczy, a może go także uchylić, jeżeli sąd wznowieniowy go zastosował wcześniej. Nie powinien jednak stosować środka zapobiegawczego w sytuacji wznowienia na korzyść oskarżonego, który nie został skazany na karę pozbawienia wolności lub tej kary nie odbywał¹⁰¹³.

Jeżeli sprawa po uchyleniu zostanie przekazana do rozpoznania sądowi I instancji, postępowanie sądowe prowadzone jest od czynności prezesa sądu związanych ze skierowaniem sprawy na rozprawę główną i wyznaczeniem jej terminu. Prezes sądu może również skierować sprawę na posiedzenie sądu, gdy zachodzi potrzeba innego rozstrzygnięcia przekraczającego jego uprawnień na podstawie art. 339 § 3 k.p.k. Na rozprawie powinny zostać powtórzone w zasadzie wszystkie czynności i decyzje procesowe podjęte w poprzednim postępowaniu. Odpowiednie stosowanie art. 442 § 2 k.p.k. (w zw. z art. 545 § 1 k.p.k.) wprowadza jednak wyjątek od zasady bezpośredniości, dopuszczając możliwość odstąpienia od przeprowadzania dowodów na rozprawie i poprzestanie na ich ujawnieniu, jeśli nie miały one wpływu na uchylenie wyroku. Sąd I instancji jest związany wskazaniami sądu wznowieniowego w zakresie dalszego przebiegu postępowania dowodowego (art. 442 § 3 k.p.k.). Zakres odstąpienia od przeprowadzenia dowodów na rozprawie będzie więc uzależniony od wskazania sądu wznowieniowego. W konsekwencji, sąd może odstąpić od przeprowadzenia dowodów, nawet gdy wnoszą o to strony. Jednocześnie należy mieć na względzie, że sąd wznowieniowy nie może, wydając jakiegokolwiek zalecenie, ograniczać zasady swobodnej oceny dowodów przez sąd I instancji, w szczególności przez wskazanie co do oceny dowodów. Nie może też nakazać sądowi ponownie rozpoznającemu sprawę uwzględnienia wniosków o dopuszczenie określonych dowodów zgłaszanych przez strony¹⁰¹⁴. Inaczej, godziłoby to w zasadę swobodnej oceny dowodów i zasadę samodzielności jurysdykcyjnej sądu I instancji.

¹⁰¹² M. Biłtyj, A. Murzynowski, *Wznowienie...*, s. 147.

¹⁰¹³ *Ibidem*, s. 148.

¹⁰¹⁴ Por. postanowienie SN z 2.2.2009 r., II KK 224/08, OSNKW 2009, Nr 5, poz. 39.

Istnieje wątpliwość, co do tego, czy sąd może odstąpić od przeprowadzenia tylko tych dowodów, co do których sąd wznowieniowy wyraźnie stwierdził brak wpływu na uchylenie wyroku. W doktrynie twierdząco na to pytanie odpowiedział K. Marszał, wskazując, że wyjątek nie dotyczy z jednej strony tych dowodów, co do których sąd wznowieniowy wypowiedział się, że miały wpływ na uchylenie, ani co do tych, wobec których się nie wypowiedział¹⁰¹⁵. Bardziej zasadne wydaje się jednak stanowisko, że skoro z jednej strony, sąd wznowieniowy nie ma obowiązku wskazywania tych dowodów, które nie miały wpływu na treść wyroku, to brak stwierdzenia że miały taki wpływ jest równoznaczny z uznaniem jego braku. Za takim stanowiskiem opowiedział się Sąd Najwyższy, trafnie wskazując, że sąd I instancji ponownie rozpoznający sprawę może poprzestać na ujawnieniu tych dowodów, których sąd wznowieniowy nie uznał za mające wpływ na uchylenie wyroku¹⁰¹⁶. A zatem w zakresie niewymienionym przez sąd wznowieniowy należy przyjąć, że postępowanie dowodowe przeprowadzono prawidłowo i nie ma potrzeby bezpośredniego ponowienia dowodów.

Jak zasadnie wskazuje D. Świecki, możliwość odstąpienia dotyczy dowodów, których bezpośrednie przeprowadzenie polega na przesłuchaniu osób lub dokonaniu oględzin, przeprowadzeniu eksperymentu, konfrontacji lub okazania z uwagi na fakt, że z tych czynności sporządzany jest protokół. Odstępując od przeprowadzenia tych dowodów sąd I instancji przy ponownym rozpoznaniu sprawy może poprzestać na ujawnieniu protokołów tych czynności¹⁰¹⁷. Oczywiście powyższe rozwiązanie nie ma zastosowania do tych dowodów, które sądowi wolno odczytywać (a więc ujawnić) na rozprawie na podstawie art. 393 § 1 k.p.k. (samoistne dowody z dokumentów).

Sąd, któremu przekazano sprawę do ponownego prowadzenia jest związany zapatrywaniem prawnym i wskazaniem sądu odwoławczego co do dalszego postępowania (art. 442 § 3 w zw. z art. 545 § 1 k.p.k.) zgodnie z regułą *rebus sic stantibus*, tzn. przy zachowaniu istniejących okoliczności. Zmiana tych okoliczności – zmiana stanu prawnego albo sytuacji procesowej – przy ponownym rozpoznaniu sprawy uwalnia sąd od przedmiotowego związania¹⁰¹⁸. Natomiast tracą taki charakter w wypadku zmiany stanu prawnego albo sytuacji procesowej przy ponownym rozpoznaniu sprawy.

Istnieje wątpliwość co do tego, jaki jest zakres swobody sądu w postępowaniu wznowionym w kontekście rozstrzygnięcia ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji, które stało się podstawą wznowienia.

W doktrynie dominuje pogląd, zgodnie z którym sąd w postępowaniu wznowionym jest związany rozstrzygnięciem organu międzynarodowego¹⁰¹⁹. Jak już wcześniej wskazano, utrzymanie

¹⁰¹⁵ K. Marszał, Ujawnienie dowodów w postępowaniu ponownym w świetle art. 391 § 2 k.p.k., NP 1973, Nr 4, s. 497-498.

¹⁰¹⁶ Uchwała SN z 18.9.2001 r., I KZP 19/01, OSNKW 2001, Nr 11–12, poz. 93, z aprobowaną glosą R. Kmiecika, OSP 2002, Nr 5, poz. 66, s. 247–249; postanowienie SN z 15.10.2003 r., III KK 360/02, OSNwSK 2003, Nr 1, poz. 2141.

¹⁰¹⁷ D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 21, s. 253.

¹⁰¹⁸ P. Hofmański, Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego, Katowice 1988, s. 237.

¹⁰¹⁹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks..., t. III, Nb 35, s. 392-393; S. Zabłocki, Postępowanie odwoławcze..., s. 322-323; A. Sakowicz, w: A. Sakowicz (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wyd. 8, Warszawa 2018, Nb 35, s. 1310.

jednobrzmiącego – tożsamego z orzeczeniem sądu karnego rozstrzygnięcia, co do którego stwierdzono naruszenie Konwencji, wiązałoby się z kolejnym postępowaniem strasburskim i kolejnymi reperkusjami międzynarodowymi z tym związanymi. Zaprzeczałoby logice całego systemu konwencyjnego (przede wszystkim skuteczności i wykonalności rozstrzygnięć) i podważałoby jurysdykcję ETPC¹⁰²⁰. Nie ulega wątpliwości związanie sądów karnych rozpoznających wnioski o wznowienie, jak i rozstrzygających w postępowaniu wznowieniowym, wykładnią Konwencji dokonana przez Trybunał strasburski w swoim orzeczeniu. Pytanie, jakie się pojawia, to jaki jest zakres tego związania. Prawdą jest, iż nie każde naruszenie doprowadzi do wydania wyroku odmiennego od wcześniejszego po uprzednim uwzględnieniu wniosku o wznowienie. Należy przyjąć, że sąd krajowy jest całkowicie związany rozstrzygnięciem ETPC stwierdzającym naruszenie materialne Konwencji i będzie zmuszony do zmiany wyroku skazującego poprzez uniewinnienie skarżącego albo umorzenie postępowania karnego. Wydaje się możliwa również sytuacja, w której dojdzie jedynie do zmiany wymiaru kary na korzyść skarżącego (obniżenie jej wymiaru, zastosowanie kary łagodniejszej).

W sytuacji zatem, gdy Trybunał nie kwestionuje samej słuszności skazania skarżącego, a jedynie wymiar czy rodzaj zastosowanej kary (kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania), właściwym środkiem wykonania wyroku może być zamiana kary pozbawienia wolności na karę grzywny czy ograniczenia wolności¹⁰²¹.

Zakres związania sądu w postępowaniu wznowionym w przypadku naruszenia proceduralnego mającego wpływ na treść orzeczenia jest już nieco mniejszy. Możliwe jest oczywiście wydanie orzeczenia korzystniejszego po ponownym rozpoznaniu sprawy, ale niewykluczona jest również sytuacja, w której wypełnienie standardów strasburskich we wznowionym postępowaniu skutkować będzie wydaniem wyroku identycznego z uchylonym¹⁰²².

Samo bowiem wezwanie na rozprawę oskarżonego i jego ponowne przesłuchanie, czy też udzielenie możliwości przesłuchania świadka nie musi doprowadzić do zakwestionowania dotychczas zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego i uniewinnienia oskarżonego lub umorzenia postępowania. Zadaniem sądu wznowieniowego jest bowiem naprawienie skutków wywołanych naruszeniami proceduralnymi w poprzednim postępowaniu i zapewnienie sprawiedliwości proceduralnej. Z uwagi na zastosowanie zakazu *reformationis in peius* (art. 545 § 1 k.p.k.) sąd w postępowaniu wznowionym nie będzie mógł wydać wyroku mniej korzystnego od poprzedniego. Wznowienie na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. następuje bowiem tylko i wyłącznie na korzyść oskarżonego.

Zakaz *reformationis in peius* oznacza zakaz orzekania na niekorzyść oskarżonego (skazanego), jeżeli wniosek o wznowienie postępowania wniesiony został na jego korzyść, i to zarówno

¹⁰²⁰ P. Hofmański, Nowe polskie prawo karne..., s. 68; M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie..., s. 298.

¹⁰²¹ Tak było np. w sprawie Skatka przeciwko Polsce.

¹⁰²² M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie..., s. 299; P. Hofmański, S. Zabłocki, Glosa..., s. 18.

w postępowaniu w przedmiocie wznowienia (art. 434 § 1 pkt 1 k.p.k.), jak i w razie uchylecia zaskarżonego orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania (art. 443 k.p.k.). Zakaz pogarszania sytuacji prawnej skazanego, na którego korzyść wznowiono postępowanie jest uzasadniony tymi samymi względami, które przemawiają za takim zakazem w odniesieniu do złożonych na korzyść środków odwoławczych. Uzasadnia to konieczność unikania odstraszenia skazanego do składania wniosku o wznowienie z uwagi na obawę pogorszenia swojej sytuacji w postępowaniu karnym¹⁰²³.

Przepisy art. 434 i 443 k.p.k. w związku z art. 545 § 1 k.p.k. stosuje się odpowiednio, ale tylko w razie wznowienia postępowania na korzyść oskarżonego. Chodzi zatem o zagwarantowanie oskarżonemu rękojmi niepogorszenia jego sytuacji procesowej w tych przypadkach, w których jest on inicjatorem postępowania wznowieniowego. Wznawiając postępowanie na korzyść oskarżonego sąd ponownie rozpoznający sprawę związany będzie treścią przepisu art. 443 k.p.k., a zatem nie będzie mógł orzec surowiej, tj. pogorszyć sytuacji procesowej oskarżonego w porównaniu z tą, która istniała po wydaniu prawomocnego orzeczenia¹⁰²⁴.

W mocy pozostają wszystkie decyzje o charakterze incydentalnym, które nie mają ścisłego związku z tokiem postępowania karnego i zostały już wykonane (przypadek sumy poręczenia majątkowego, wymierzenie kar porządkowych, etc.). Podobna sytuacja dotyczy decyzji sądowych o dopuszczeniu stron lub uczestników do udziału w postępowaniu sądowym (oskarżyciel posiłkowy, przedstawiciel społeczny) z uwagi na to, że nabyte prawo do udziału w postępowaniu działa również w powtórnie prowadzonym (od początku) procesie karnym. Mogą się jednak ujawnić nowe okoliczności, które doprowadzą do pozbawienia danej osoby prawa do udziału w postępowaniu np. poprzez pozbawienie praw oskarżyciela posiłkowego czy też przedstawiciela społecznego¹⁰²⁵.

Ponieważ jednak postępowanie karne prowadzone jest od początku, to do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej pokrzywdzony może złożyć oświadczenie, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 54 § 1 k.p.k.), nawet jeżeli wcześniej nie zgłaszał w tej sprawie wniosek lub jeżeli jego wniosek nie został wcześniej uwzględniony. Negatywna decyzja poprzedniego sądu nie jest w tym zakresie wiążąca, skoro dochodzi do powtórzenia całego postępowania¹⁰²⁶.

W sprawach z oskarżenia prywatnego rozprawę główną ponownie poprzedzi posiedzenie pojednawcze prowadzonego przez sędziego lub referendarza sądowego (art. 489 § 1 k.p.k.). Może dojść również do ponownego posiedzenia mediacyjnego na wniosek lub za zgodą stron. Niestawienie oskarżyciela prywatnego bez usprawiedliwionej przyczyny na posiedzeniu pojednawczym

¹⁰²³ S. Śliwiński, Wznowienie postępowania karnego w prawie Polski na tle prawnoporównawczym, Warszawa 1957, s. 281.

¹⁰²⁴ M. Szewczyk, Zakaz reformationis in peius w polskim procesie karnym, Warszawa 2015, s. 245-250.

¹⁰²⁵ M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 148.

¹⁰²⁶ *Ibidem*, s. 149.

będzie równoznaczne z odstąpieniem od oskarżenia i skutkuje umorzeniem postępowania (art. 491 § 1 k.p.k.). Do umorzenia postępowania może dojść również z powodu pojednania stron (art. 492 § 1 k.p.k.) czy też w razie odstąpienia przez oskarżyciela prywatnego od oskarżenia przed rozpoczęciem przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej (art. 496 § 2 k.p.k.).

W sytuacji przekazania sprawy do rozpoznania sądowi II instancji, wszystkie decyzje i czynności procesowe podjęte w poprzednim postępowaniu przed sądem I instancji zachowują moc, łącznie z wyrokiem oraz środkami odwoławczymi od niego. Zasadą jest obowiązywanie tego wszystkiego, co nie zostało uchylone. Postępowanie wznowione rozpoczyna się więc z podjęciem czynności procesowych związanych z powtórnym rozpoznaniem apelacji od wyroku sądu I instancji. Rozpoznając apelację sąd jednak bierze pod uwagę nie tylko zarzuty apelacji, ale również wskazania dotyczące dalszego postępowania sądu wznowieniowego (art. 545 § 1 k.p.k. w zw. z art. 442 § 3 k.p.k.). Nie wiążą go natomiast „zapatrywania prawne”¹⁰²⁷.

3.2. Postępowanie wznowione a ujemne przesłanki procesu karnego

Zajście ujemnych przesłanek procesowych w toku postępowania w przedmiocie wznowienia postępowania nie stanowi przeszkody do kontynuowania postępowania wznowionego. W myśl art. 529 k.p.k. w zw. z art. 545 § 1 k.p.k. wznowieniu postępowania karnego na korzyść oskarżonego nie stoi na przeszkodzie wykonanie kary, zatarcie skazania, akt łaski ani też okoliczność wyłączenia ścigania. Ponieważ wznowienie postępowania karnego jest inicjowane najczęściej na wniosek samego oskarżonego celem oczyszczenia się od ciężącego na nim zarzutu popełnienia przestępstwa orzeczonego prawomocnym wyrokiem, to trudno dopatrzeć się jakichkolwiek względów, które by mogły stanowić o niedopuszczalności wznowienia postępowania w takiej sytuacji z powodu ujemnych przesłanek procesowych¹⁰²⁸.

Zgodnie z art. 548 k.p.k. jeżeli postępowanie wznowiono na skutek wniosku na korzyść oskarżonego i toczy się ono po jego śmierci, prezes sądu wyznacza do obrony praw oskarżonego obrońcę z urzędu, chyba że wnioskodawca ustanowił już obrońcę. Chodzi tu o sytuację, gdy w postępowaniu toczącym się po wznowieniu na korzyść oskarżonego nie może on uczestniczyć z powodu śmierci albo gdy po wznowieniu postępowania nie może się ono toczyć z powodu jego zawieszenia. Przez „toczy się” należy rozumieć sytuację, gdy wznowiono postępowanie i uchylono zaskarżone orzeczenie, przekazując sprawę do ponownego rozpoznania. By chronić interesy oskarżonego prezes sądu, przed którym sprawa ponownie się toczy po wznowieniu postępowania, zapewnia obronę

¹⁰²⁷ Postanowienie SN z 15.2.2011 r., IV KK 398/10, Lex nr 784293.

¹⁰²⁸ D. Szumiło-Kulczycka, Prawne warunki wznowienia..., s.226.

obligatoryjną¹⁰²⁹. Wyjątek stanowi sytuacja, gdy oskarżony miał ustanowionego obrońcę z wyboru – wówczas nie ustanawia się obrońcy z urzędu.

Powstaje w związku z tym wątpliwość, jakie skutki wywołuje śmierć oskarżonego w toku postępowania wznowieniowego, w sytuacji złożenia wniosku o wznowienie postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, zanim dojdzie do wydania orzeczenia o wznowieniu postępowania.

W ocenie J. Matrasy, art. 548 k.p.k. dotyczy postępowania karnego już wznowionego, czyli „otwartego” na nowo po śmierci oskarżonego, a więc nie odnosi się on do faktu śmierci oskarżonego na etapie postępowania wznowieniowego – zanim dojdzie do wydania orzeczenia o wznowieniu. Zdaniem J. Matrasy, art. 548 k.p.k. określa tok postępowania karnego już po wznowieniu i obowiązek wyznaczenia obrońcy z urzędu, gdy oskarżony nie żyje¹⁰³⁰. Powyższe stanowisko jest jednak odosobnione. W doktrynie dominuje pogląd poparty orzeczeniem Sądu Najwyższego, zgodnie z którym postępowanie, które toczy się po wznowieniu na korzyść oskarżonego, ma charakter szczególny, w związku z czym może mieć miejsce nawet po śmierci oskarżonego. Nie ma więc podstaw do wykładni ograniczającej zastosowanie art. 548 k.p.k. tylko do wypadków, w których postępowanie wznowiono już po śmierci oskarżonego. Niezależnie bowiem od tego, czy orzeczenie o wznowieniu zapadło przed, czy po śmierci oskarżonego, *ratio legis* tego unormowania polega na umożliwieniu pełnej rehabilitacji oskarżonego, jeżeli w poprzednio toczącym się postępowaniu był on niesłusznie skazany¹⁰³¹.

Postępowanie będzie się więc toczyć po śmierci oskarżonego, a jego interesy będzie reprezentować jego obrońca, który może jedynie popierać złożony przez oskarżonego wniosek o wznowienie, nie mogąc go cofnąć. Ta ostatnia czynność stanowi bowiem wyłączną prerogatywę oskarżonego. W razie więc śmierci oskarżonego obrońca powinien dalej działać zgodnie z wolą zmarłego, którą zmanifestował składając wniosek o wznowienie i nie cofając go. Rozpoznanie sprawy po śmierci oskarżonego następuje na zasadach ogólnych, z podwójnym zastrzeżeniem. Po pierwsze, brak oskarżonego modyfikuje przebieg rozprawy głównej. Po drugie, obrońca ma obowiązek brania udziału w rozprawie (obrona obligatoryjna)¹⁰³².

Interesującym zagadnieniem są rodzaje orzeczeń sądu jakie mogą zapaść w wyniku postępowania wznowionego toczonego po śmierci oskarżonego. Zdaniem części doktryny, w postępowaniu

¹⁰²⁹ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa..., Warszawa 2008, s.1160.

¹⁰³⁰ J. Matras, Komentarz do art. 548 k.p.k., w: K. Dudka (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Lex/el. 2018, teza 2.

¹⁰³¹ Wyrok SN z 26.11.1970 r., IV KR 197/70, OSNKW 1971, Nr 3, poz. 41, z aprobowaną glosą A. Murzynowskiego, OSPiKA 1972, Nr 11, s. 506 i n.; Tak również: T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego oraz ustawa..., Warszawa 2008, s. 1160–1161; J. Grajewski, S. Steinborn, w: J. Grajewski, L.K. Paprzycki (red.), S. Steinborn, Kodeks..., t. 2, 2013, s. 405; D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 4, s. 717; A. Sakowicz, w: A. Sakowicz (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wyd. 8, Warszawa 2018, teza 2, s. 1332.

¹⁰³² D. Świecki, w: D. Świecki (red.), Kodeks..., tom II, wyd. IV, teza 5, s. 717.

wznowionym na korzyść oskarżonego, dopuszczalne jest wydanie każdego merytorycznego orzeczenia pod warunkiem przestrzegania zasady *reformationis in peius*¹⁰³³.

Jednym z takich rozstrzygnięć jest uniewinnienie oskarżonego czy umorzenie postępowania. Powstaje wątpliwość co do tego, czy sąd może skazać oskarżonego po jego śmierci. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażony został pogląd, zgodnie z którym postępowanie wznowione może się toczyć o tyle, o ile zmierza do wydania wyroku uniewinniającego¹⁰³⁴. Powyższy pogląd nie znalazł jednak akceptacji w doktrynie. Jak słusznie zauważyli Z. Doda i A. Gaberle, warunek taki nie wynika z ustawy i pomimo że uniewinnienie jest najkorzystniejszym skutkiem dla oskarżonego, to postępowanie prowadzone w kierunku dla niego korzystnym nie musi doprowadzić do takiego rezultatu. Postępowanie wznowione nie może jedynie w takiej konfiguracji procesowej zakończyć się, rzecz jasna, orzeczeniem pogarszającym sytuację oskarżonego (art. 443 k.p.k. w zw. z art. 545 § 1 in fine k.p.k.)¹⁰³⁵. Wznowienie na korzyść oskarżonego nie musi bowiem zawsze zmierzać do jego uniewinnienia, ale do np. złagodzenia kwalifikacji prawnej czy zmniejszenia wymiaru kary. Taki nowy wyrok skazujący przyjmujący łagodniejszą kwalifikację prawną czy też wymierzający mniejszą karę może stać się podstawą prawną dla rodziny zmarłego do ubiegania się o odszkodowanie za utracone utrzymanie wskutek wykonania kary lub niesłusznego tymczasowego aresztowania (art. 556 § 1 k.p.k.). Łagodniejszy wyrok może się również wiązać z satysfakcją moralną, że zmarły nie był np. zbrodniarzem¹⁰³⁶.

Umorzenie postępowania na podstawie ujemnej przesłanki procesowej (śmierć oskarżonego) nie spełni tego zadania z uwagi na to, że nie doprowadzi do stwierdzenia niesłuszności uchylecia wyroku. Nie jest również podstawą do ubiegania się o odszkodowanie za niesłuszne skazanie. Poza tym, jak słusznie zauważają M. Biłtyj i A. Murzynowski, złej sławy związanej ze skazaniem nie wymaże po śmierci oskarżonego umorzenie postępowania z uwagi na niedoprowadzenie do właściwej rehabilitacji oskarżonego. Pomimo że wyrok skazujący już formalnie nie obowiązuje, celem tej instytucji jest nie skazanie zmarłego, ale złagodzenie poprzedniego powszechnie znanego wyroku skazującego i powodującego wciąż zbyt ostre konsekwencje¹⁰³⁷. Za tym unormowaniem stoi zatem potrzeba skorygowania orzeczenia krzywdzącego oskarżonego niezależnie od stopnia „głębokości” rehabilitacji. Podsumowując, skazanie za przestępstwo zagrożone karą łagodniejszą może mieć znaczenie nie tylko w sferze moralnej, ale i czysto materialnej (tj. w aspekcie możliwości

¹⁰³³ J. Bafia, Kodeks postępowania karnego – Komentarz, Warszawa 1976, s. 732-733; M. Biłtyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 151.

¹⁰³⁴ Wyrok SN z 17.2.1976 r., IV KO 16/75, Gaz. Praw. 1976, Nr 8, s. 4.

¹⁰³⁵ Z. Doda, A. Gaberle, Kontrola..., s. 572.

¹⁰³⁶ M. Biłtyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 151.

¹⁰³⁷ *Ibidem*, s. 152.

dochodzenia, także i w razie śmierci oskarżonego – przez osoby wymienione w art. 556 § 1 k.p.k. odszkodowania na podstawie przepisów rozdz. 58 k.p.k.)¹⁰³⁸.

Może się również okazać, że pomimo uchylenia wyroku i ponownego rozpoznania sprawy zapadnie taki sam wyrok (tj. wyrok skazujący przewidujący taką samą karę). Będzie tak w sytuacji, gdy okaże się, że usunięcie błędów procesowych i prawidłowe przeprowadzenie procesu skutkować będzie tymi samymi konkluzjami co do winy oskarżonego. Powstaje wątpliwość, czy w sytuacji śmierci oskarżonego po wznowieniu postępowania można wydać identyczny wyrok. Z jednej strony, można sobie wyobrazić kontynuowanie postępowania karnego po śmierci skarżącego i wydanie takiego samego wyroku, co uchylony. Z drugiej strony, jak trafnie wskazują M. Biłyj i A. Murzynowski, potrzeba wydania identycznego wyroku skazującego nie zachodzi z uwagi na to, że wyrok taki nie zrodzi żadnych skutków wobec zmarłego, jego rodziny czy wymiaru sprawiedliwości¹⁰³⁹. W tej sytuacji, należałoby umorzyć wznowione postępowanie, uwzględniając śmierć oskarżonego jako ujemną przesłankę procesową. Przemawia za tym również aprobata dla zasadności poprzedniego wyroku i zbyt ostre konsekwencje związane z kolejnym pośmiertnym skazaniem oskarżonego: takie jak trauma oraz społeczne reperkusje wynikające z powtórnego skazania zmarłego. Biorąc pod uwagę fakt, że celem tej instytucji jest nie skazanie zmarłego, ale złagodzenie poprzedniego powszechnie znanego wyroku skazującego, dalsze prowadzenie postępowania byłoby pozbawione sensu.

3.3. Postępowanie wznowione a zawieszenie postępowania

Wznowienie postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC może nastąpić także wtedy, gdy występują przyczyny zawieszenia postępowania. Zgodnie z art. 529 k.p.k w zw. z art. 545 § 1 k.p.k. wznowieniu postępowania karnego na korzyść oskarżonego nie stoi na przeszkodzie okoliczność uzasadniająca zawieszenie postępowania. Rola przesłanek zawieszenia kształtuje się jednak odmiennie od ujemnych przesłanek procesowych. Jak trafnie wskazują A. Murzynowski i M. Biłyj, dopuszczalne jest wszczęcie postępowania o wznowienie, ale tylko po to, by je następnie zawiesić z uwagi na to, że przesłanki zawieszenia postępowania nie wykluczają możliwości samego wznowienia, lecz jedynie nakazują przerwanie na czas trwania przeszkód – uniemożliwiają bowiem merytoryczne rozpoznanie sprawy na czas ich trwania¹⁰⁴⁰. Wszczęcie, a następnie zawieszenie postępowania służy w szczególności przerwaniu biegu przedawnienia karalności czynu¹⁰⁴¹. Organy

¹⁰³⁸ S. Zabłocki, w: R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom III, Warszawa 2004, Nb 5, s. 729-730.

¹⁰³⁹ M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie..., s. 153.

¹⁰⁴⁰ *Ibidem*, s. 80.

¹⁰⁴¹ Tak również, D. Szumiło-Kulczycka, Prawne warunki wznowienia..., s. 227.

mogą jednak, zgodnie z art. 22 § 3 k.p.k., podejmować czynności niezbędne dla zabezpieczenia dowodów przed utratą lub zniekształceniem.

W myśl art. 548 k.p.k., jeżeli postępowanie wznowiono na skutek wniosku na korzyść oskarżonego i zachodzi przyczyna zawieszenia postępowania, prezes sądu wyznacza do obrony praw oskarżonego obrońcę z urzędu, chyba że wnioskodawca ustanowił już obrońcę. Pewne wątpliwości wywołuje także kwestia, czy postępowanie wznowione powinno toczyć się dalej bez przerwy aż do jego zakończenia, czy też powinno zostać zawieszone, jeżeli zajdzie przestanka wymieniona w art. 22 § 1 k.p.k. Celem zawieszenia postępowania jest bowiem zabezpieczenie wymiaru sprawiedliwości z powodu ograniczenia prawa oskarżonego do obrony w sytuacji długotrwałej przeszkody uniemożliwiającej kontynuowanie postępowania, w szczególności, jeżeli nie można ująć oskarżonego albo nie może on brać udziału w postępowaniu z powodu choroby psychicznej lub innej ciężkiej choroby (art. 22 § 1 k.p.k.). Wznowienie postępowania ma jednak szczególny charakter. Samo uchylene wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, jak już była wyżej o tym mowa, nie wystarczą do likwidacji skutków niesprawiedliwego wyroku: możliwości ubiegania się o odszkodowania na podstawie przepisów określonych w rozdziale 58 k.p.k. czy też pełnej satysfakcji moralnej. W tym celu konieczne jest kontynuowanie postępowania wznowionego. Z tych przyczyn, jak wskazuje art. 548 k.p.k., możliwe jest kontynuowanie postępowania z udziałem ustanowionego obrońcy, pomimo braku możliwości zapewnienia udziału w nim oskarżonego.

Jak słusznie zauważają M. Biłtyj i A. Murzynowski, nie oznacza to, że zawieszenie postępowania wznowionego nie jest w ogóle możliwe. Sąd może bowiem uznać, że brak możliwości udziału oskarżonego w postępowaniu wznowionym nie pozwoli na wydanie prawidłowego wyroku. Będzie do tego tym bardziej uprawniony jeżeli oskarżony lub jego obrońca o to wniosą. W postępowaniu wznowionym, jak wskazują autorzy, art. 22 k.p.k. nie ma jedynie obligatoryjnego zastosowania, co nie wyklucza w wyjątkowych sytuacjach zawieszenia postępowania¹⁰⁴².

¹⁰⁴² *Ibidem*, s. 156.

Rozdział VIII.

Wznowienie postępowania cywilnego i sądownoadministracyjnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

➔ 1. Istota i charakter prawny wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC

▶ 1.1. Istota wznowienia postępowania cywilnego

Na gruncie Kodeksu postępowania cywilnego wznowienie postępowania cywilnego jest szczególnym instrumentem eliminowania z obrotu prawnego wadliwych prawomocnych orzeczeń sądowych. Dotyczy to w postępowaniu procesowym z reguły wyroków lub nakazów zapłaty, w postępowaniu nieprocesowym postanowień co do istoty sprawy, a wyjątkowo także postanowień kończących sprawę w sposób formalny (art. 399 § 2 w zw. z art. 4011 k.p.c.). Wyjątkowość tej instytucji wiąże się ze skutkiem, do którego prowadzi: podważenie stabilności prawomocnych orzeczeń w sprawach cywilnych.

Skarga o wznowienie postępowania cywilnego jest odrębnym i swoistym środkiem prawnym, gwarantującym stronom możliwość wzruszenia prawomocnego orzeczenia oraz doprowadzenia do przywrócenia stanu sprzed wydania tego orzeczenia na podstawach wyznaczonych przez ustawodawcę¹⁰⁴³. Jest środkiem o charakterze opozycyjnym i reparacyjnym. Jej celem jest bowiem wyeliminowanie wadliwości dotychczasowego postępowania i umożliwienie stronom bezpośrednio, ograniczone podstawami skargi, odnoszenie się do wzajemnych twierdzeń i zarzutów. W przeciwieństwie do skargi kasacyjnej czy skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku nie jest środkiem o charakterze kontrolnym¹⁰⁴⁴. Razem jednak z wymienionymi środkami skarga o wznowienie postępowania cywilnego zaliczana jest do grupy środków prawnych służących wzruszeniu prawomocnego orzeczenia sądowego – odwrócenia jego skutków oraz przywrócenia stanu sprzed wydania zaskarżonego orzeczenia. Jej celem nie jest skorzystanie z przysługującego

¹⁰⁴³ M. Manowska, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 2013, s. 35

¹⁰⁴⁴ *Ibidem*, s. 43.

stronie prawa podmiotowego, lecz z instytucji prawa procesowego prowadzącej do ponownego oddania sprawy pod osąd w granicach określonych podstawami skargi o wznowienie¹⁰⁴⁵.

Wznowienie postępowania jest instytucją stanowiącą kompromis między potrzebą stabilności orzeczeń prawomocnych a koniecznością zapewnienia prawidłowego wymiaru sprawiedliwości¹⁰⁴⁶. Sytuacje uzasadniające wznowienie postępowania powstają wobec ujawnienia się po uprawomocnieniu się merytorycznego orzeczenia szczególnych okoliczności świadczących, że uchybia ono praworządności ze względu – z reguły – na wadliwość popełnioną w toku postępowania lub przy wydawaniu orzeczenia kończącego to postępowanie¹⁰⁴⁷.

Nie bez znaczenia jest również charakter przepisów prawa procesowego. Przepisy kodeksu postępowania cywilnego należą do dziedziny prawa publicznego (jurysdykcja jest funkcją publiczną), pomimo iż odnosi się do prawa prywatnego. Ma to znaczenie przy wykładni przepisów kodeksu postępowania cywilnego. Dodatkowo, „sądowe stosowanie prawa, ze względów gwarancyjnych, znamionuje najwyższy stopień uregulowania, co oznacza, że dopuszczalne są jedynie czynności procesowe wyraźnie przewidziane w ustawie. W odniesieniu do przestrzegania podstawy procesowej korzystania z nadzwyczajnego środka zaskarżenia (a takim środkiem jest właśnie skarga o wznowienie postępowania), a następnie także podstawy samego orzekania przez sąd nie ma w zasadzie miejsca na jakąkolwiek dowolność. Gwarancyjny charakter procesu cywilnego sprawia, że normy, które ten proces regulują, inaczej niż w prawie cywilnym materialnym, zasadniczo mają charakter imperatywny”¹⁰⁴⁸. W konsekwencji, wznowienie postępowania cywilnego możliwe jest tylko w przypadkach przewidzianych w ustawie.

1.2. Stabilność prawomocnych orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych

W postępowaniu cywilnym stabilność orzeczeń sądowych pełni inną rolę niż w postępowaniu karnym, a celowość podważania prawomocnych wyroków sądowych oceniana jest z innej płaszczyzny. W postępowaniu karnym mamy do czynienia z relacją jednowymiarową wertykalną (państwo – jednostka), w związku z czym celowość wznowienia postępowania karnego nie budzi większych wątpliwości. Zupełnie inaczej sytuacja wygląda na gruncie postępowania cywilnego, gdzie relacja jest horyzontalna a uczestnikami postępowania są również inne podmioty opierające swoją sytuację prawną w zaufaniu do prawomocnych rozstrzygnięć¹⁰⁴⁹.

¹⁰⁴⁵ *Ibidem*, s. 36.

¹⁰⁴⁶ Szerzej co do zagadnienia stabilności orzeczeń sądowych P. Grzegorzcyk, *Stabilność...*, s. 108 i n.

¹⁰⁴⁷ K. Weitz, w: T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. III, Warszawa 2016, s. 329 i nast.

¹⁰⁴⁸ Uchwała 7 sędziów SN z 30.11.2010, III CZP 16/10, OSNC 2011, Nr 4 poz. 38.

¹⁰⁴⁹ Por. T. Zembrzusi, *Wpływ wyroku ETPCz na dopuszczalność wznowienia postępowania cywilnego*, EPS 2009, Nr 2, s. 19; P. Grzegorzcyk, *Skutki wyroków...*, s. 34.

Celem zasady stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych jest ochrona zaufania do obowiązującego porządku prawnego oraz zapewnienie stronom ochrony nabytych przez nie praw. Podmioty te bowiem, działając w zaufaniu do prawomocnego orzeczenia sądowego, mogły już ukształtować swoją sytuację prawną.

Prawomocność formalna to niezaskarżalność orzeczenia w drodze zwyczajnych i szczególnych środków zaskarżenia czy też – wynikająca z niezaskarżalności orzeczenia w drodze zwyczajnych i szczególnych środków zaskarżenia – niemożność uchylania albo zmiany orzeczenia¹⁰⁵⁰. W myśl art. 363 § 1 k.p.c. orzeczenie sądu staje się prawomocne, jeżeli nie przysługuje co do niego środek odwoławczy lub inny środek zaskarżenia. Mamy z nią do czynienia w trzech przypadkach: po pierwsze, gdy od danego orzeczenia nie przysługuje żaden środek odwoławczy ani inny środek zaskarżenia; po drugie, gdy strony wyczerpały możliwość skorzystania ze środka odwoławczego lub innego środka zaskarżenia oraz po trzecie, gdy w terminie przewidzianym w ustawie nie wniesiono środka odwoławczego albo środka zaskarżenia¹⁰⁵¹.

Prawomocność materialną należy rozpatrywać w świetle trzech jej aspektów: pozytywnym (moc wiążąca) oraz negatywnym (moc rzeczy osądzonej), a także pod kątem prejudycjalności. O mocy wiążącej stanowi art. 365 § 1 k.p.c., zgodnie z którym orzeczenie prawomocne wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne sądy oraz inne organy państwowe i organy administracji publicznej, a w wypadkach w ustawie przewidzianych także inne osoby. Moc rzeczy osądzonej określa art. 366 k.p.c., w myśl którego wyrok prawomocny ma powagę rzeczy osądzonej tylko co do tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a ponadto tylko między tymi samymi stronami.

Konieczne jest branie pod uwagę aspektu pozytywnego i negatywnego prawomocności materialnej łącznie. Powoduje to, iż moc wiążąca oznacza niezmiennność orzeczenia przez sąd, który je wydał. Obejmując te same strony procesu, skutkuje koniecznością odrzucenia kolejnego pozwu, dotyczącego tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia z powodu powagi rzeczy osądzonej¹⁰⁵².

Prawomocność zabezpiecza sytuację prawną jednostki i stanowi tamę dla dalszego postępowania z uwagi na konieczność zachowania ekonomii procesowej, jednolitości i przewidywalności orzecznictwa, pewności stosunków prawnych i kształtowania postaw pożądaných z punktu widzenia porządku prawnego¹⁰⁵³. Prawomocność decyduje o stabilności danego orzeczenia, która ma rangę konstytucyjną; wynika bowiem z zasady pewności prawa (bezpieczeństwa prawa), prawa

¹⁰⁵⁰ Z. Resich, *Res iudicata*, Warszawa 1978, s. 42; W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1975, s. 184.

¹⁰⁵¹ K. Piasecki, *Wyroki sądów pierwszej instancji, sądów apelacyjnych oraz Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych, handlowych i gospodarczych*, Warszawa 2007, s. 132-133; M. Manowska, *Wznowienie...*, s. 250.

¹⁰⁵² M. Manowska, *Wznowienie...*, s. 250.

¹⁰⁵³ P. Grzegorzczak, *Stabilność...*, s. 200-201.

do sądu (prawo do rzetelnego procesu sądowego) oraz zasady państwa prawnego¹⁰⁵⁴. Nawet, gdyby wydany wyrok był błędny czy też wydany w wyniku postępowania dotkniętego uchybieniem, zgodnie z zasadą stabilności i pewności obrotu prawnego posiada on powagę rzeczy osądzonej, uniemożliwiająca (poza niektórymi wypadkami nieważności postępowania) po upływie określonego czasu podważanie z powodu naruszenia prawa.

Wagę prawomocności orzeczenia sądowego wydanego w postępowaniu cywilnym i jego skutków prawnych dostrzegł również ETPC. Nakazuje on interpretować pojęcie prawa do rzetelnego procesu sądowego (wyrażone w art. 6 ust. 1 Konwencji) w powiązaniu z preambułą, zgodnie z którą, istotną częścią wspólnego dziedzictwa i tradycji państw-stron jest zasada rządów prawa. To z niej wynika zasada pewności prawnej, uniemożliwiająca kwestionowanie prawomocnego orzeczenia sądowego definitywnie rozstrzygającego sprawę co do istoty. Zasada pewności prawnej wymusza tym samym poszanowanie prawomocności i powagi rzeczy osądzonej¹⁰⁵⁵. Nie bez znaczenia jest tu również zasada niezawisłości sędziowskiej oraz stabilności orzecznictwa i związana z nią pewność obrotu¹⁰⁵⁶.

Zasada ta oznacza, że żadna ze stron nie jest uprawniona do tego, by żądać ponownego przeprowadzenia postępowania tylko w celu powtórnego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy, jeżeli spór został już prawomocnie osądzony. Ponowne wyjaśnienie sprawy powinno mieć na celu wyłącznie eliminowanie nieprawidłowości i błędów sądowych, dlatego – zdaniem ETPC – nadzwyczajne procedury sądowe wchodzące w rachubę w odniesieniu do prawomocnego orzeczenia merytorycznego celem ewentualnego jego wzruszenia powinny być dopuszczalne tylko wówczas, gdy jest to nieodzowne ze względu na okoliczności o dużym ciężarze gatunkowym i o charakterze wręcz przymusowym¹⁰⁵⁷. Wówczas kontrola musi być wykonywana w taki sposób, by w maksymalnym stopniu została zachowana równowaga między interesem jednostki a koniecznością zapewnienia prawidłowego wymiaru sprawiedliwości¹⁰⁵⁸. Dodatkowo, nie istnieje konsensus europejski w zakresie możliwości wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Mimo to, wskazane jest zapewnienie w porządku krajowym możliwości wznowienia postępowania cywilnego celem ułatwienia wykonania rozstrzygnięcia ETPC¹⁰⁵⁹.

Należy wziąć pod uwagę wyjątkowy charakter wznowienia postępowania cywilnego, które jedynie w nieodzownych przypadkach prowadzi do przełamania zasady stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych. Dlatego ustawodawca ogranicza katalog przesłanek, które zamiast

¹⁰⁵⁴ *Ibidem*, s. 201.

¹⁰⁵⁵ Wyroki ETPC: z 28.10.1999 r. w sprawie nr 28342/95, *Brumarescu v. Rumunia* (WI), § 50, 62; z 23.7.2003 r. w sprawie nr 52854/99, *Ryabykh v. Rosja*, § 51.

¹⁰⁵⁶ M. Ziółkowski, *Wyrok ETPC...*, s. 4.

¹⁰⁵⁷ Wyroki ETPC: w sprawie *Ryabykh v. Rosja...*, § 52; z 18.11.2004 r. w sprawie nr 69529/01, *Pravednaya v. Rosja*, § 24-26.

¹⁰⁵⁸ Wyrok ETPC z 28.9.2006 r. w sprawie nr 24247/04, *Prisyazhnikova i Dolgopolov v. Rosja*, § 24.

¹⁰⁵⁹ Wyrok ETPC w sprawie *Bochan v. Ukraina* (nr 2), (WI)...

zasady stabilności preferują zasadę prawdy materialnej, zasadę sprawiedliwości proceduralnej i zasadę równości. Wyrazem kompromisu między obiema zasadami jest więc zamknięty katalog podstaw wznowienia.

1.3. Interes osób trzecich a wznowienie postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC

Problem wzruszania prawomocnych orzeczeń sądowych wydanych w postępowaniu cywilnym ma dużo bardziej złożony charakter niż w postępowaniu karnym. Zmiana faktycznej lub prawnej sytuacji skarżącego, jeśli stanowi jednocześnie naruszenie Konwencji, z reguły prowadzi do jednoczesnej zmiany sytuacji innych podmiotów i uzyskania przez nie określonych uprawnień¹⁰⁶⁰. Sytuacja jest znacznie prostsza, gdy stroną postępowania cywilnego jest Skarb Państwa lub inna osoba prawa publicznego. Wówczas wydaje się, że prawo krajowe powinno dopuszczać wznowienie postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC i zmianę pierwotnego rozstrzygnięcia. Gdy jednak, stroną takiego postępowania są inne osoby trzecie i gdy rozstrzygnięcie kształtuje jednocześnie ich sytuację prawną, mamy do czynienia z dużo bardziej złożoną sytuacją, zwłaszcza że te osoby trzecie nie są uczestnikami postępowania przed ETPC. Nie mogą więc bronić ani swoich praw ani interesów z zachowaniem zasady kontrydiktoryjności czy równości broni. Podkreślić należy również dynamiczny charakter stosunków prywatnoprawnych oraz fakt, iż wydanie po upływie znacznego czasu wyroku przez Trybunał często czyni niemożliwym kwestię usuwania błędnych rozstrzygnięć sądowych. W związku z tym nie istnieje żadne zuniformizowane rozwiązanie ani standardy strasburskie w tej mierze pośród państw członków Rady Europy.

Jednym z głównych argumentów przemawiających za brakiem prawomocnego rozstrzygnięcia ETPC jako podstawy wznowienia postępowania cywilnego jest interes osób trzecich. Istnieje wątpliwość co do tego, jaki wpływ ma wznowienie postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC na interes osób trzecich, które nie mają możliwości przedstawienia swojego stanowiska Trybunałowi w Strasburgu.

W obszarze prawa prywatnego istnieje co do zasady konieczność delikatnego wyważenia rozbieżnych interesów. Wiążący charakter rozstrzygnięcia ETPC skutkowałby niekorzystną sytuacją dla strony nie będącą stroną postępowania przed organem strasburskim. Sytuacja, w której jeden podmiot uzyskuje korzystne dla siebie rozstrzygnięcie strasburskie, a druga strona zostaje postawiona w sytuacji niekorzystnej bez możliwości uczestniczenia w danym postępowaniu wydaje się budzić wątpliwości z punktu widzenia zasady równości wyrażonej w art. 32 Konstytucji RP¹⁰⁶¹.

¹⁰⁶⁰ Zob. L. Garlicki, Zakres zobowiązań państwa ..., s. 129

¹⁰⁶¹ Por. L. Garlicki, Obowiązki Europejskiej Konwencji..., s. 27

Jako remedium na tego typu wątpliwość wskazuje się w doktrynie zaproszenie osób trzecich, będących stronami w postępowaniu cywilnym, do postępowania przed ETPC¹⁰⁶². Pomimo że Trybunał dokonuje analizy stosunków wertrykalnych (tj. pomiędzy skarżącym i państwem) oraz orzeka o naruszeniu Konwencji przez władze państwowe, wyrok stwierdzający naruszenie praw skarżącego w postępowaniu cywilnym albo orzeczenia sądowego w sprawie cywilnej będzie miał wpływ na ochronę przyznaną prawom osób trzecich oraz przybierze wymiar horyzontalny, oddziałując na stosunki pomiędzy podmiotami prywatnymi. Należy zatem zwrócić uwagę na pozycję, jaką w postępowaniu przed Trybunałem powinny mieć osoby niebędące skarżącymi, które w krajowych postępowaniach cywilnych, będących przedmiotem oceny ETPC, występowały jako druga strona postępowania. Choć Trybunał zawsze może zaprosić taką osobę do występowania w roli trzeciej strony, nie stanowi to pełnej gwarancji praw dla tych osób. Tymczasem judykat strasburski dotyczy ich bezpośrednio, szczególnie w sytuacji, gdy w systemie krajowym istnieje możliwość wznowienia postępowania cywilnego¹⁰⁶³.

Każda strona postępowania cywilnego ma prawo do stabilności prawomocnego orzeczenia wydanego w rozsądnym terminie. Ostateczne orzeczenie, nawet jeśli posiada wady z punktu widzenia Konwencji, tworzy jednak ekspektatywę co do jego stabilności, w szczególności jeśli druga strona działała w dobrej wierze w sytuacji, gdy naruszenie Konwencji nie miało charakteru oczywistego z punktu widzenia orzecznictwa strasburskiego. Dodatkowo, wszystkie zasady proceduralne muszą zapewniać skuteczną ochronę uzasadnionych interesów wszystkich stron. Ponadto, muszą gwarantować niekwestionowaną legitymację procesową wydanych orzeczeń. Sprawiedliwość procesowa wymaga w szczególności, aby wszystkie osoby, których dotyczy wynik postępowania miały zagwarantowane prawo do wysłuchania. Rozwój orzecznictwa i praktyki dotyczącej skutków oraz wykonania wyroków Trybunału może domagać się pewnych uściśleń w zakresie zasad rządzących procedurą. Nie można więc zapominać o podmiotach prywatnych – stronach postępowania cywilnego, które jednocześnie nie są stronami postępowania przed Trybunałem. Jest to uzasadnione faktem, że stwierdzenie przez Trybunał naruszenia Konwencji w postępowaniu cywilnym może mieć praktyczne i prawne konsekwencje dla innych stron postępowania cywilnego a także dla implementacji ich praw. Problem ten jest szczególnie aktualny w sytuacji, gdy system krajowy (jak np. na Ukrainie) pozwala na wznowienie postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia Trybunału.

W wyroku Ruiz-Mateos przeciwko Hiszpanii¹⁰⁶⁴ Trybunał dokonał analizy prawa skarżących do bycia wysłuchanym w toku postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym. Problem wyłonił się w kontekście relacji między postępowaniem cywilnym a konstytucyjnym. W niniejszej sprawie

¹⁰⁶² K. Wojtyczek, zdanie zbieżne do wyroku ETPC z 5.2.2015 r. w sprawie 22251/08, *Bochan v. Ukraina* (nr 2), (WI).

¹⁰⁶³ *Ibidem*.

¹⁰⁶⁴ Wyrok ETPC z 23.6.1993 r. w sprawie 12952/87, *Ruiz-Mateos v. Hiszpania*.

hiszpański sąd, w toku procesu cywilnego, zadał pytanie prawne Trybunałowi Konstytucyjnemu co do zgodności z hiszpańską konstytucją przepisów mających zastosowanie w sprawie. ETPC stwierdził naruszenie Konwencji na tej podstawie, że w toku postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym, hiszpańskie władze nie zabezpieczyły jednej ze stron postępowania cywilnego prawa do odniesienia się do stanowiska przeciwnej strony w zakresie problemu zgodności przepisów z konstytucją¹⁰⁶⁵. Zdaniem K. Wojtyczka, wyroki ETPC dotyczą często praw osób trzecich. Dlatego należałoby przyjąć podejście przedstawione w sprawie Ruiz-Mateos w kontekście relacji pomiędzy postępowaniem cywilnym oraz postępowaniem przed Trybunałem Konstytucyjnym na relacje między postępowaniem cywilnym i postępowaniem przed ETPC. Konwencja nie gwarantuje stronom postępowania krajowego, których dotyczy skarżone orzeczenie, prawa do bycia wysłuchanym przez ETPC¹⁰⁶⁶.

W myśl art. 36 ust. 2 Konwencji w związku z art. 44 ust. 3 Regulaminu Trybunału Przewodniczący Izby może, w interesie należytego wymiaru sprawiedliwości, zaprosić każdą osobę zainteresowaną niebędącą skarżącym lub zezwolić na przedstawianie pisemnych uwag lub, w wyjątkowych przypadkach, uczestniczenie w rozprawie. Czasami Trybunał korzysta z tej możliwości w sprawach dotyczących prawa rodzinnego. Ma rację K. Wojtyczek podnosząc, że przepis ten jednak nie zawsze jest używany w sytuacji, w której sprawa dotyczy praw osób trzecich. Decyzja o tym zależy bowiem od dyskrecjonalnej władzy sędziego, a nie stanowi prawa zagwarantowanego osobom trzecim. Zgodzić się należy z poglądem, że zagwarantowanie osobom trzecim prawa do bycia wysłuchanym zapewniłoby nie tylko większą skuteczność zasad sprawiedliwości proceduralnej, ale w wielu przypadkach dałoby większy wgląd w problemy podlegające ocenie w toku postępowania przed Trybunałem. Pomimo postulowanych zmian procedury przed Trybunałem, aby dostosować ją do wymogów sprawiedliwości proceduralnej, żadne kroki do tej pory nie zostały podjęte w tym zakresie¹⁰⁶⁷.

Należy zatem rozważyć, czy wznowienie nie tworzy ryzyka odebrania praw nabytych przez osobę trzecią, nie będącą stroną postępowania cywilnego. W tym kontekście pomocna może się okazać analiza, w jaki sposób inne kraje, w których istnieje możliwość nieograniczonego wznowienia postępowania cywilnego, na podstawie wyroku ETPC, rozwiązały te kwestie.

W Niemczech Pełnomocnik Rządu ds. ETPC informuje osoby trzecie w każdej sytuacji, z której w sposób jasny wynika, że ich interesy mogłyby być dotknięte postępowaniem przed ETPC, a niemieckie prawo gwarantuje im pomoc prawną, jeżeli chcieliby stawić się przed Trybunałem¹⁰⁶⁸.

¹⁰⁶⁵ *Ibidem*, § 67.

¹⁰⁶⁶ K. Wojtyczek, zdanie zbieżne...

¹⁰⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁶⁸ Overview of the exchange of views held at the 8th meeting of DH-GDR on the provision in the domestic legal order for the re-examination or reopening of cases following judgments of the Courtage, Committee of Experts on the Reform of the Court (DH-GDR) z 12.2.2016 r., s. 7-8, dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/1680654d5a> (ostatni dostęp: 27/5/2019 r.).

W Szwajcarii, prawo zostało zmienione w celu zapewnienia możliwości, w razie uznania wniosku o wznowienie postępowania za dopuszczalny, poinformowania osób trzecich oraz zobowiązania sądu federalnego do wezwania każdej ze stron do pierwotnego postępowania, które doprowadziło do złożenia skargi do ETPC, do zajęcia pisemnego stanowiska oraz wypowiedzenia się bezpośrednio przed sądem w postępowaniu wznowieniowym¹⁰⁶⁹. *De lege ferenda* byłoby zasadnym wprowadzenie trybu informowania stron postępowania cywilnego, nie będących jednocześnie stronami postępowania strasburskiego o zakomunikowaniu sprawy ze skargi indywidualnej polskiemu rządowi. Dzięki temu mogłaby ona przyłączyć się do postępowania, składając swoje obserwacje, czy też w postępowaniu wznowieniowym, przedkładając swoje racje.

Na Litwie podstawą wznowienia postępowania cywilnego może być rozstrzygnięcie ETPC, jednakże w praktyce postępowanie ogranicza się do kwestii oceny zasadności wypłacenia zadośćuczynienia w związku ze stwierdzonym naruszeniem. Tym samym nie dochodzi do naruszenia interesu osób trzecich. Jedną ze spraw z zakresu prawa pracy dotyczyła wypowiedzenia umowy o pracę (dawnego oficera KGB, wobec którego zakaz pracy w prywatnym sektorze został uznany za naruszenie Konwencji) uznanego we wznowionym postępowaniu za bezskuteczne, co stanowić miało wystarczające naprawienie szkody skarżącemu¹⁰⁷⁰. W kolejnej sprawie postępowanie cywilne zakończone decyzją o braku jurysdykcji sądu z uwagi na immunitet państwa, uznane za sprzeczne z art. 6 ust. 1 Konwencji, zostało wznowione na podstawie wyroku ETPC¹⁰⁷¹, rozpoznane na nowo i zwieńczone wyrokiem stwierdzającym, że wypowiedzenie skarżącemu umowy o pracę było bezprawne, w związku z czym przyznano mu odszkodowanie. Litewski Sąd Najwyższy w dniu 22 kwietnia 2015 r. wznowił również postępowanie cywilne w sprawie Digrytė Klībavičienė¹⁰⁷² dotyczącej wyłączenia. Postanowieniem z 3 lipca 2015 r. Sąd Najwyższy przyznał skarżącej dodatkowe odszkodowanie w wysokości 3.000 euro w związku ze szkodą majątkową oraz odsetki roczne w wysokości 5% od dnia wydania decyzji przez Komitet Apelacyjny Litwy z 17 czerwca 2005 r., na mocy której skarżąca została pozbawiona własności¹⁰⁷³. Analiza powyższych spraw prowadzi do konstatacji, że litewskie sądy wznowiając postępowanie cywilne na podstawie rozstrzygnięcia ETPC ograniczają się do stwierdzenia naruszenia i wypłaty (lub nie) zadośćuczynienia niż do przywrócenia stanu sprzed naruszenia.

Jak już wcześniej wspomniano, należałoby również rozważyć uzależnienie dopuszczalności wznowienia postępowania cywilnego od tego czy drugą stroną postępowania był podmiot prywatny, czy też organ władzy publicznej. W konsekwencji, *de lege ferenda* należy postulować

¹⁰⁶⁹ *Ibidem*, s. 8.

¹⁰⁷⁰ Tak na podstawie wyroku ETPC z 7.4.2005 r. w sprawach nr 70665/01 i 74345/01, Rainys i Gasparavičius v. Litwa.

¹⁰⁷¹ Wyrok ETPC z 23.3.2010 r. w sprawie nr 15869/02, Cudak v. Litwa (WI).

¹⁰⁷² Wyrok ETPC z 21.10.2014 r. w sprawie nr 34911/06, Digrytė Klībavičienė v. Litwa.

¹⁰⁷³ Plan działań litewskiego rządu w ramach wykonania przedmiotowego wyroku dostępny jest na stronie: <https://rm.coe.int/16804a6798> (dostęp: 27/5/2019 r.).

wprowadzenie podstawy prawnej w postaci wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w sytuacji, gdy stroną postępowania cywilnego było państwo.

2. Dopuszczalność wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC

2.1. Ewolucja stanowiska Sądu Najwyższego

Kodeks postępowania cywilnego nie zawiera przepisu, który dawałby podstawę do wznowienia postępowania na podstawie ostatecznego rozstrzygnięcia ETPC, na wzór art. 540 § 3 k.p.k. czy art. 272 § 3 p.p.s.a.¹⁰⁷⁴. Należy zatem rozważyć, czy pomimo braku takiego unormowania w Kodeksie postępowania cywilnego, istnieją w prawie polskim podstawy prawne do wznowienia postępowania cywilnego w ramach wykonania rozstrzygnięcia Trybunału stwierdzającego naruszenie przez Polskę Konwencji. W konsekwencji, należy udzielić odpowiedzi na pytanie, czy powyższy brak stanowi naruszenie obowiązku wynikającego z art. 46 ust. 1 Konwencji, a tym samym delikt międzynarodowy, a także czy powyższy obowiązek może zostać wywiedziony z innych przepisów prawa polskiego.

Stanowisko Sądu Najwyższego ewoluowało w tym zakresie. Postanowieniem z dnia 19 października 2005 r.¹⁰⁷⁵ Sąd Najwyższy przyjął, iż wyrok ETPC stwierdzający, iż skarżącemu ograniczono prawo do sądu z naruszeniem art. 6 ust. 1 Konwencji, nie może stanowić podstawy wniosku o wznowienie postępowania z uwagi na fakt, że rozstrzygnięcie strasburskie nie stanowi określonej w art. 401 pkt 1 i 2 k.p.c. przesłanki wznowienia postępowania z powodu jej nieważności. Wobec tego, że skarga nie została oparta na ustawowej podstawie, w ocenie Sądu Najwyższego podlegała odrzuceniu (art. 410 § 1 k.p.c.).

Postanowienie to zostało wydane w sprawie ze skargi o wznowienie postępowania zakończono oddaleniem przez Sąd Najwyższy kasacji powoda wniesionej od postanowienia sądu drugiej instancji odrzucającego apelację powoda z powodu jej nieopłacenia. ETPC orzekł w niniejszej sprawie, że Polska dopuściła się naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji z tego powodu, iż w okolicznościach sprawy nałożenie na skarżącego opłaty sądowej (odmowa zwolnienia od kosztów sądowych) stanowiło nieproporcjonalne ograniczenie prawa dostępu do sądu¹⁰⁷⁶. Odrzucając skargę o wznowienie, Sąd Najwyższy wskazał, iż sam fakt ograniczenia skarżącemu prawa do sądu nie oznacza,

¹⁰⁷⁴ Dz. U. Nr 153, poz. 1270 z późn. zm.

¹⁰⁷⁵ Postanowienie SN z 19.10.2005 r., V CO 16/05, Lex nr 176062.

¹⁰⁷⁶ Wyrok ETPC z 26.7.2005 r. w sprawie nr 39199/98, Podbielski v. Polska.

że korzystny dla skarżącego wyrok ETPC może stanowić podstawę skargi o wznowienie postępowania. Sąd Najwyższy podkreślił, iż w tym wypadku, nieważność postępowania może stanowić podstawę skargi postępowania, jeżeli została spowodowana jedną z okoliczności, o których mowa w art. 401 pkt 1 i 2 k.p.c. Rozstrzygnięcie ETPC nie stanowi tymczasem żadnej z tych przesłanek.

Powyższy pogląd spotkał się ze zdecydowaną krytyką części doktryny. W ocenie E. Łętowskiej, w ten sposób Sąd Najwyższy wypowiedział się kategorycznie o braku związania sądu polskiego wyrokiem strasburskim, czym dał „dowód agnostycyzmu w zakresie praw człowieka oraz nikłego zakorzenienia w świadomości sądów aksjologii konstytucyjnej”¹⁰⁷⁷. W konsekwencji, „tradycja odczytania przepisów pozytywnego prawa rodzimego, usuwa z pola widzenia sądów ich obowiązki tak konstytucyjne, jak i wynikające z wiążących Polskę zobowiązań międzynarodowych”¹⁰⁷⁸. Należy bowiem zauważyć, że to na Sądzie Najwyższym ciążył obowiązek doprowadzenia do stanu zgodności między treścią rozstrzygnięcia ETPC a stanem ukształtowanym przez orzeczenie sądu polskiego naruszającego Konwencję. Źródłem tego obowiązku są przepisy art. 9 i art. 91 ust. 2 Konstytucji RP w związku z art. 6 Konwencji, instrumentem zrealizowania przez Sąd Najwyższy swojego konstytucyjnego i prawnomiędzynarodowego obowiązku są przepisy o wznowieniu postępowania, „jednak rozumiane odmiennie, niż to uczyniono w komentowanym orzeczeniu”¹⁰⁷⁹. Postępowanie sądów polegające na nadmiernym fiskalizmie i ostatecznej odmowie zwolnienia od kosztów sądowych doprowadziło do niemożności dochodzenia przez skarżącego swoich praw przed sądem, poprzez pozbawienie możliwości działania. Zgodnie z art. 401 pkt 2 k.p.c. spowodowało to nieważność postępowania, uzasadniając jego wznowienie. Naruszono więc prawo do sądu skarżącego pozbawiając go możliwości merytorycznego rozpoznania jego sprawy. Należy przy tym podkreślić, że wznowienie postępowania zmieniło zakres swego zastosowania na skutek osłabienia stabilności orzeczeń sądowych i uznania ich wzruszalności w wyniku oceny przeprowadzonej przez ośrodki zewnętrzne w stosunku do sądownictwa powszechnego (Trybunał Konstytucyjny, ETPC, TSUE). W związku z tym, korzystne dla strony rozstrzygnięcie ETPC może stanowić podstawę do wznowienia postępowania cywilnego z powodu jego nieważności¹⁰⁸⁰.

Sąd Najwyższy zajął odmienne stanowisko w postanowieniu z dnia 17 października 2007 r.¹⁰⁸¹, uznając, że wyrok ETPC stwierdzający naruszenie prawa strony do rzetelnego procesu sądowego (art. 6 ust. 1 Konwencji), może stanowić okoliczność uzasadniającą wznowienie postępowania z powodu jego nieważności (art. 401 pkt 2 k.p.c.), przy czym regułę tę należy stosować nawet wtedy, gdy postępowanie nie zakończyło się wyrokiem, lecz postanowieniem o charakterze formalnym.

¹⁰⁷⁷ E. Łętowska, Korzystny dla skarżącego wyrok ETPCz jako podstawa skargi o wznowienie postępowania. Glosa do postanowienia SN z dnia 19 października 2005 r., V CO 16/05, EPS 2006, Nr 1, poz. 45, s. 45-47.

¹⁰⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁸⁰ *Ibidem*.

¹⁰⁸¹ Postanowienie SN z 17.10.2007 r., I PZ 5/07, OSNP 2008, Nr 13-14, poz. 196.

Powyższe postanowienie zapadło na kanwie sprawy Tabor przeciwko Polsce¹⁰⁸², w której ETPC stwierdził, że sposób, w jaki sąd krajowy rozpoznał wniosek skarżącego o ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika w postępowaniu kasacyjnym nie odpowiadał wymaganiom należytej staranności. W sprawie nie uzasadniono odmowy udzielenia pomocy prawnej, a wniosek rozpatrzono już po upływie terminu do wniesienia kasacji. Na podstawie art. 401 pkt 2 k.p.c. skarżący argumentował, że wnosząc skargę kasacyjną nie był reprezentowany przez kwalifikowanego pełnomocnika na skutek sprzecznej z art. 6 ust. 1 Konwencji odmowy jego ustanowienia. Sąd Najwyższy nie podzielił stanowiska skarżącego co do istnienia podstawy skargi o wznowienie postępowania, o której mowa w art. 401 k.p.c., gdyż stwierdzenie przez ETPC naruszenia prawa skarżącego do rzetelnego procesu sądowego w związku z brakiem pisemnych motywów odmowy ustanowienia pełnomocnika przez sąd oraz ze względu na rozpoznanie jego wniosku po upływie terminu do wniesienia kasacji, powinno zostać potraktowane w kategoriach pozbawienia możliwości działania. Dlatego przeszkodą do wznowienia postępowania nie powinna być okoliczność, że w kodeksie postępowania cywilnego, w przeciwieństwie do wyroków Trybunału Konstytucyjnego, nie wymienia się rozstrzygnięcia ETPC jako podstawy wznowienia postępowania cywilnego. Na sądach ciąży obowiązek doprowadzenia do zgodności między treścią rozstrzygnięcia ETPC a stanem ukształtowanym przez zakwestionowane orzeczenie. Sąd Najwyższy podkreślił moc wiążącą wyroków strasburskich, wynikającą z art. 9 Konstytucji oraz art. 46 i 41 Konwencji. Stąd, jak i również z art. 8 ust. 2 Konstytucji RP, wynika obowiązek sądu dokonania takiej wykładni zawartych w kodeksie przepisów o wznowieniu postępowania, aby możliwe było usunięcie skutków naruszenia prawa skarżącego do rzetelnego procesu sądowego. Sąd Najwyższy w art. 401 pkt 2 k.p.c. w związku z art. 8 i 9 Konstytucji, dopatrywał się podstawy wznowienia postępowania cywilnego pozostającej w harmonii z konstytucyjnymi i prawnomiędzynarodowymi zobowiązaniami Polski jako strony Konwencji.

Powyższe orzeczenie Sądu Najwyższego w całości uwzględniało rozumowanie przedstawione w krytycznej głosie E. Łętowskiej do postanowienia Sądu Najwyższego z 2005 r. Stanowiło więc przełamanie krytykowanego agnostycyzmu w zakresie praw człowieka. Dokonana wykładnia uwzględniała kontekst konstytucyjny i prawnomiędzynarodowy. W doktrynie wskazano, iż powyższym postanowieniem Sąd Najwyższy zacieśnił wzajemną relację między polskim prawem a orzecznictwem Trybunału strasburskiego¹⁰⁸³. Podkreślano dokonanie przez Sąd Najwyższy „proeuropejskiej oraz wspartej aksjologią konstytucyjną interpretacji podstaw wznowienia w przypadku pozbawienia możliwości działania, łącząc je ze stwierdzonym naruszeniem Konwencji przez

¹⁰⁸² Wyrok ETPC z 27.6.2006 r., w sprawie nr 12825/02, Tabor v. Polska.

¹⁰⁸³ A. Śledzińska-Simon, Naruszenie prawa do sądu jako podstawa wzruszenia postępowania cywilnego z powodu nieważności – głos do postanowienia SN z 17.4.2007 r. (I PZ 5/07), EPS 2009, Nr 2, s. 39.

Polskę”, co umożliwiło wykonanie wyroku ETPC¹⁰⁸⁴. A Śledzińska Simon wskazała, że w polskim postępowaniu cywilnym istnieje luka prawna związana z brakiem ustawowej podstawy wznowienia postępowania cywilnego przez osobę, wobec której zapadł korzystny wyrok Trybunału strasburskiego. Powyższe postanowienie Sądu Najwyższego wypełnia tę lukę prawną elastyczną wykładnią przepisu art. 401 pkt 2 k.p.c., nadając tym samym skuteczność rozstrzygnięciu Trybunału w wewnętrznym systemie prawa¹⁰⁸⁵. Autorka wskazuje na to, że nie ma przeszkód, aby relacje polskiego systemu prawnego z Konwencją były oparte na zasadzie efektywnej ochrony prawnej wynikającej z prawa wspólnotowego, które źródło wzruszania prawomocnych rozstrzygnięć sądów krajowych, wydanych z naruszeniem prawa wspólnotowego upatruje w art. 10 TWE, czyli w obowiązku lojalności. Obowiązek ten nie oznacza jednak, że organ uprawniony do zmiany tego orzeczenia na mocy prawa krajowego może pominąć przepisy proceduralne w nim przewidziane¹⁰⁸⁶. Zapewnienie efektywnej ochrony prawnej, pomimo faktu, iż zobowiązania konwencyjne nie wynikają z prawa wspólnotowego, wynika z tego, że prawa podstawowe „powinny być tak samo efektywne na tle obu tych porządków zewnętrznych, jak i prawa krajowego¹⁰⁸⁷”. Ewolucję stanowiska Sądu Najwyższego w tym zakresie uznawano za ważny krok, który pozwalał na eliminowanie konsekwencji naruszeń Konwencji poprzez umożliwienie stronie wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC¹⁰⁸⁸.

Przedmiotowe orzeczenie krytykował T. Zembrzusi zarzucając przede wszystkim dyskusyjność uznania, że kwestia wypadkowa jaką jest ocena zasadności przyznania pomocy prawnej z urzędu może być utożsamiana ze „sprawą”, której wznowione postępowanie ma dotyczyć. Taka interpretacja jest bowiem nie do pogodzenia z podstawowym założeniem, że skarga o wznowienie postępowania powinna w sobie zawierać element nowego powództwa¹⁰⁸⁹. Jego zdaniem, przyjęta w komentowanym postanowieniu konstrukcja prawna tworzy dodatkowy, pośredni mechanizm kontroli postanowień, które z woli ustawodawcy mają niezaskarżalny charakter. Autor skrytykował również Sąd Najwyższy za posłużenie się kontrowersyjną analogią (*argumentum a simile*), która „oscyluje już na granicy tworzenia nowego stanu prawnego, będącego kompozycją dwóch

¹⁰⁸⁴ J. Skrzydło, Wykonanie wyroku ETPCz, EPS 2010, Nr 11, s. 12.

¹⁰⁸⁵ A. Śledzińska-Simon, Naruszenie prawa..., s. 39.

¹⁰⁸⁶ A. Śledzińska-Simon, Glosa do postanowienia..., s. 42-43.

¹⁰⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸⁸ Zob. G. Szyburska-Walczak, Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jako podstawa wznowienia postępowania w sprawie cywilnej, w: J. Jaskiernia (red.), Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka, t. 2. Efektywność mechanizmów ochrony praw człowieka Rady Europy, Unii Europejskiej i OBWE, Toruń 2012, s. 169. Na marginesie należy odnotować stanowisko Sądu Najwyższego (wyrok SN z 28.11.2008 r., V CSK 271/08, Lex nr 488965) na kanwie powództwa skarżącego przeciwko Skarbowi Państwa o naprawienie szkody, domagającego się zasądzenia kwoty odpowiadającej kwocie dochodzonej pozewem zwróconym wskutek nieuiszczenia opłaty sądowej.

¹⁰⁸⁹ T. Zembrzusi, Wpływ wyroku ETPCz... s. 16.

niezależnych podstaw wznowienia postępowania”, a przeprowadzona wykładnia jest sprzeczna z brzmieniem obowiązujących przepisów¹⁰⁹⁰.

Rozbieżności w orzecznictwie zostały rozstrzygnięte w uchwale z 30 listopada 2010 r.¹⁰⁹¹, w której Sąd Najwyższy rozpoznał zagadnienie prawne przedstawione przez Rzecznika Praw Obywatelskich: „Czy wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stwierdzający naruszenie prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, gwarantowanego przez art. 6 ust. 1 konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), stanowi podstawę do żądania wznowienia postępowania z powodu jego nieważności (art. 401 pkt 2 k.p.c.) czy też stanowi on stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 4171 § 2 zdanie pierwsze k.c.) uzasadniające żądanie naprawienia szkody?”

Sąd Najwyższy podjął uchwałę następującej treści: ostateczny wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w którym stwierdzono naruszenie prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, zagwarantowanego w art. 6 ust. 1 Konwencji, nie stanowi podstawy wznowienia postępowania cywilnego¹⁰⁹².

Interesujące jest stanowisko Prokuratora Prokuratury Generalnej, który opowiedział się za podjęciem uchwały, że wyrok Trybunału stwierdzający naruszenie prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, gwarantowanego przez art. 6 ust. 1 Konwencji, może stanowić podstawę żądania wznowienia postępowania cywilnego z powodu jego nieważności, jeżeli stwierdzone w tym wyroku naruszenia są tożsame z przyczynami wznowienia określonymi w art. 401 k.p.c., a dopuszczalności wznowienia nie wyłączają inne przeszkody procesowe. Jednocześnie wyrok taki może stanowić przewidziane w art. 4171 § 2 k.c. stwierdzenie we właściwym postępowaniu niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.

W omawianej uchwale Sąd Najwyższy wskazał, iż nie należy wykładać wznowienia postępowania cywilnego rozszerzająco, lecz ściśle. Jedynie szczególny charakter zaistniałej wadliwości prawnej może uzasadniać naruszenie zasady stabilności rozstrzygnięcia, dlatego ustawodawca ogranicza krąg sytuacji, w których kosztem tej zasady premiuje się inne wartości, w szczególności zasadę prawdy materialnej, zasadę sprawiedliwości proceduralnej i zasadę równości. Zamknięty katalog podstaw wznowienia sprawia, że omawiana instytucja stanowi kompromis między koniecznością ochrony porządku prawnego a zasadą ochrony praw nabytych.

Sąd Najwyższy podkreślił dwoisty charakter postępowania cywilnego: pomimo iż celem postępowania cywilnego jest zastosowanie przepisów prawa prywatnego, to przepisy kodeksu postępowania cywilnego zaliczyć należy do dziedziny prawa publicznego, zaś wykonywanie jurysdykcji do funkcji publicznej. Dodatkowo wskazał na to, że sądowe stosowanie prawa skutkuje

¹⁰⁹⁰ *Ibidem*, s. 18.

¹⁰⁹¹ Uchwała 7 sędziów SN z 30.11.2010 r., III CZP 16/10, OSNC 2011, Nr 4, poz. 38.

¹⁰⁹² *Ibidem*.

dopuszczalnością jedynie takich czynności procesowych, które są wyraźnie przewidziane w ustawie. Skutkuje to brakiem dowolności w zakresie przestrzegania podstawy procesowej korzystania z nadzwyczajnego środka zaskarżenia, a następnie także podstawy samego orzekania przez sąd. W ocenie Sądu Najwyższego gwarancyjny charakter procesu cywilnego sprawia, że normy, które ten proces regulują, inaczej niż w prawie cywilnym materialnym, zasadniczo mają charakter imperatywny.

Sąd Najwyższy doszedł ostatecznie do wniosku, że skoro ustawodawca nie wprowadził do kodeksu postępowania cywilnego samoistnej podstawy wznowienia postępowania w postaci wydania przez ETPC rozstrzygnięcia stwierdzającego naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji, a jednocześnie z Konwencji nie wynika bezwzględna konieczność wznowienia postępowania w razie wydania przez Trybunał takiego wyroku, gdyż ustawodawcom krajowym pozostawiono w tym zakresie swobodny wybór, to na przedstawione zagadnienie prawne należało odpowiedzieć negatywnie.

Sąd Najwyższy podkreślił, że wznowienie postępowania w sprawie cywilnej na podstawie korzystnego dla strony orzeczenia Trybunału strasburskiego może nastąpić jedynie wówczas, gdy zajdzie podstawa wymieniona w art. 401 k.p.c. w zw. z art. 408 k.p.c. W razie orzekania w takiej sprawie, sąd krajowy ma obowiązek uwzględnić treść Konwencji jako jedną z podstaw orzekania w treści nadanej jej przez Trybunał w tej konkretnej sprawie, a także podjąć działania zmierzające do wykonania pozytywnego obowiązku wynikającego z naruszenia Konwencji łącznie z przywróceniem skarżącemu sytuacji prawnej sprzed naruszenia tak dalece, jak tylko to możliwe.

Powyższa linia orzecznicza pozostaje aktualna. Sąd Najwyższy konsekwentnie twierdzi, że wyrok ETPC stwierdzający naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji może stanowić podstawę wniosku strony o wznowienie postępowania cywilnego, jeżeli tak zadecyduje ustawodawca krajowy, uwzględniając wyjątkowy charakter tego nadzwyczajnego środka prawnego mogącego prowadzić do wzruszenia prawomocnych orzeczeń¹⁰⁹³. Sąd Najwyższy podkreśla przy tym, że stabilność orzeczeń sądowych jest fundamentem zasady pewności obrotu prawnego i zaufania obywatela do rozstrzygnięć organów sądowych, istotnej zwłaszcza z punktu widzenia ochrony praw słusznie nabytych. Jednocześnie, wyrok ETPC stwierdzający naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji nie stanowi – przez sam fakt jego wydania – ustawowej podstawy wznowienia postępowania cywilnego. Obowiązujące przepisy kodeksu postępowania cywilnego nie przewidują bowiem takiej możliwości, przy czym można przyjąć, że jest to świadomy zamysł ustawodawcy, albowiem akty prawne regulujące postępowanie karne i postępowanie sądownoadministracyjne zawierają takie rozwiązania prawne.

Jednocześnie, nieco bardziej liberalne w tym zakresie orzecznictwo ukształtowało się przed sądami ubezpieczeń społecznych. Sąd Apelacyjny w Rzeszowie przyjął bowiem że „w szczególnie uzasadnionych wyjątkowych przypadkach w kategorii spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych

¹⁰⁹³ Wyrok SN z 6.9.2017 r., I CSK 304/16, OSNC 2018, Nr 5, poz. 54; zob. też wyrok SA w Rzeszowie z 18.1.2018 r., III AUa 303/17, Lex nr 2447616.

istnieje możliwość uznania wystąpienia przesłanek do przywrócenia prawa do emerytury, przy przyjęciu, iż stwierdzone czy to w rozstrzygnięciu ETPC naruszenie art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji stanowi nową okoliczność mającą wpływ na prawo do świadczenia¹⁰⁹⁴. W tym duchu wypowiedział się również Sąd Najwyższy, przyjmując, że „okolicznością uzasadniającą wszczęcie postępowania w sprawie ponownego ustalenia prawa do świadczenia nie jest samo wydanie orzeczenia przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, lecz stwierdzone w tym orzeczeniu naruszenie zasady proporcjonalności przy ingerencji w prawo własności ubezpieczonego(...)”¹⁰⁹⁵.

2.2. Klauzula wznowieniowa w wyroku ETPC

W doktrynie wskazuje się, że możliwa jest sytuacja, w której sam Trybunał wskaże wznowienie postępowania cywilnego jako środek indywidualny wykonania wyroku (klauzula wznowieniowa w wyroku ETPC)¹⁰⁹⁶. Gdyby w rozpoznawanej przez Trybunał sprawie, stwierdzającej naruszenie art. 6 Konwencji w wyniku pogwałcenia praw strony postępowania cywilnego, doszedł on do wniosku, że najodpowiedniejszą formą przywrócenia stanu poprzedniego byłoby wznowienie postępowania, sądy powszechne i Sąd Najwyższy, zobowiązane do usunięcia naruszenia i wykonania wyroku na podstawie art. 46 ust. 1 Konwencji, związane byłyby rozstrzygnięciem Trybunału. Wynika to z faktu, iż organy stosujące prawo są związane stanowiskiem Trybunału w zakresie konkretnej treści obowiązku prawnomiędzynarodowego, powstałego w konkretnych okolicznościach sprawy i wymagającego przeniesienia na grunt krajowy. Jeśli więc Trybunał dojdzie do wniosku, że nie ma wątpliwości co do naruszenia oraz tego, iż jedynym środkiem jego usunięcia jest wznowienie postępowania cywilnego, sądy mają obowiązek wznowienia postępowania.

Zgodzić należy się jednak z poglądem P. Grzegorzcyka, że gdyby ujawniono jedną z dotychczasowych podstaw wznowienia w toku postępowania przed Trybunałem lub ten ostatni zwrócił na nią uwagę w uzasadnieniu wyroku, to kwestia wznowienia pozostałaby otwarta. Jednakże jego przyczyną musiałyby być jedna z podstaw wymienionych w Kodeksie postępowania cywilnego, nie zaś sama sprzeczność prawa krajowego z Konwencją i wskazanie tego sposobu w orzeczeniu. Wykonanie wyroku miałoby charakter drugoplanowy w stosunku do pierwszoplanowej możliwości wznowienia wynikającej z samego kodeksu. Wynika to z tego, iż treść rozstrzygnięcia Trybunału nie ma znaczenia dla dopuszczalności wznowienia postępowania cywilnego¹⁰⁹⁷. Jak już wspomniano i jak pokazuje również praktyka państw członkowskich Rady Europy, takie związanie nie występuje i nie jest możliwe wymuszenie nakazania wznowienia postępowania cywilnego w wyroku ETPC.

¹⁰⁹⁴ Wyrok SA w Rzeszowie z 12.10.2016 r., III AUa 294/16, Lex nr 2149615.

¹⁰⁹⁵ Wyrok SN z 9.6.2016 r., III UZP 4/16, OSNP 2017, Nr 12, poz. 167.

¹⁰⁹⁶ Szerzej o tym w rozdziale IV.

¹⁰⁹⁷ P. Grzegorzcyk, Skutki wyroków..., s. 40.

2.3. Stanowisko Trybunału Konstytucyjnego

Zagadnienie dopuszczalności wznowienia postępowania cywilnego po wyroku ETPC stwierdzającym naruszenie Konwencji stało się przedmiotem skargi konstytucyjnej wniesionej w 2010 roku, dotyczącej zbadania zgodności art. 401 pkt 2 k.p.c. z art. 45, w związku z art. 2, art. 8 oraz art. 77 ust. 2 Konstytucji RP (sygn. SK 16/10). W uzasadnieniu postanowienia z 30 listopada 2011 r.¹⁰⁹⁸ Trybunał Konstytucyjny wskazał na konieczność ustawowego uregulowania procedury wznowienia postępowania cywilnego jako jednego ze środków służących wykonaniu wyroku ETPC zgodnie z art. 46 ust. 1 Konwencji w zw. z art. 9 Konstytucji RP.

Podstawą skargi konstytucyjnej stało się stwierdzenie, że art. 401 pkt 2 k.p.c. jest niekonstytucyjny przez to, że pomija treści, które prawodawca powinien był uregulować (pominięcie prawodawcze). Skarżąca wskazała, że konstytucyjna gwarancja prawa do sądu obejmuje swym zakresem prawo do wznowienia postępowania, zaś na prawodawcy ciąży obowiązek stworzenia mechanizmu, który byłby korelatem „uprawnienia obywateli do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej”.

Na uwagę zasługuje stanowisko Prokuratora Generalnego, który wniósł o stwierdzenie, że art. 401 pkt 2 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości wznowienia postępowania przed sądem wskutek wydania przez ETPC ostatecznego wyroku stwierdzającego naruszenie przez sąd art. 6 ust. 1 Konwencji, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 2 i art. 77 ust. 2 Konstytucji oraz nie jest niezgodny z art. 8 Konstytucji. Uzasadniając swoje stanowisko Prokurator Generalny wskazał, że uchwała Sądu Najwyższego z 30 listopada 2010 r.¹⁰⁹⁹, zgodnie z którą wyrok ETPC stwierdzający naruszenie prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, zagwarantowanego w art. 6 ust. 1 Konwencji, nie stanowi podstawy wznowienia postępowania cywilnego, będzie kształtować sposób odczytania art. 401 pkt 2 k.p.c. w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych oraz innych składów orzekających Sądu Najwyższego.

Prokurator Generalny stwierdził również, iż doszło do pominięcia ustawodawczego. Jego zdaniem, w stanie prawnym, w którym brak jest w k.p.c. poza wznowieniem postępowania wystarczająco skutecznych instrumentów prawnych pozwalających stronie na wykorzystanie orzeczenia ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji przy dochodzeniu praw, utrzymanie w obrocie orzeczenia sądu wydanego z naruszeniem przepisów Konwencji nie da się pogodzić ze zobowiązaniami międzynarodowymi Polski, które wynikają z art. 46 ust. 1 Konwencji w związku z art. 9 Konstytucji. Idąc dalej wskazał, że spośród istniejących w polskiej procedurze cywilnej środków, jedynie wznowienie postępowania cywilnego może skutecznie doprowadzić do wykonania wyroku i usunięcia skutków naruszenia praw zagwarantowanych w Konwencji. Tymczasem możliwość wznowienia postępowania cywilnego po wyroku ETPC stanowi istotny element zaufania do państwa i prawa. Strona zakończonego procesu

¹⁰⁹⁸ Postanowienie TK z 30.11.2011 r., SK 16/10, OTK-A 2011, Nr 9, poz. 111.

¹⁰⁹⁹ Uchwała 7 sędziów SN z 30.11.2010 r., III CZP 16/10, OSNC 2011, Nr 4, poz. 38.

cywilnego, decydując się na skierowanie skargi do ETPC i uzyskując korzystne rozstrzygnięcie, ma bowiem prawo oczekiwać, że stwierdzenie naruszenia przepisów Konwencji pozwoli jej na realizację swoich naruszonych praw w postępowaniu przed sądami krajowymi. W ocenie Prokuratora Generalnego, z perspektywy skarżącego to, czy orzeczenie strasburskie wydane w jego sprawie przyczyni się do dalszego rozwoju prawa, czy też harmonizacji praktyki, ma znaczenie drugorzędne. Postępowanie przed Trybunałem strasburskim stanowi tu etap pośredni, który służy identyfikacji naruszeń konkretnych praw podmiotowych i pozwala na skuteczne dochodzenie roszczeń na poziomie krajowym w procedurze odpowiadającej konstytucyjnemu i konwencyjnemu standardowi. W tym ujęciu art. 401 pkt 2 k.p.c. w zaskarżonym zakresie tworzy „swoistą pułapkę na obywatela, który wprawdzie uzyskuje orzeczenie ETPC stwierdzające naruszenie art. 6 Konwencji, lecz nie może w oparciu o to orzeczenie doprowadzić do wznowienia postępowania”.

Rozstrzygając Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że podstawą prawną postanowienia Sądu Najwyższego (V CO 28/08) był art. 410 § 1 w związku z art. 401 pkt 2 k.p.c. w zakresie, w jakim zamiana linii orzeczniczej Sądu Najwyższego nie stanowi *per se* okoliczności uzasadniającej wznowienie postępowania cywilnego. Stąd wskazane w niniejszej sprawie jako ostateczne w rozumieniu art. 79 Konstytucji rozstrzygnięcie nie zapadło na podstawie art. 401 pkt 2 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości wznowienia postępowania po wyroku ETPC, w którym stwierdzono naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji. Wydanie orzeczenia uznał więc za niedopuszczalne, a postępowanie umorzył.

Na koniec Trybunał Konstytucyjny wskazał jednak, iż „ustawowe uregulowanie wznowienia postępowania cywilnego jako jednego ze środków służących wykonaniu wyroku ETPC w rozumieniu art. 46 ust. 1 Konwencji jest konieczne ze względu na dyspozycję wynikającą z art. 9 Konstytucji. Umorzenie niniejszego postępowania nie zamyka też drogi na przyszłość do ewentualnej kontroli konstytucyjności odpowiednich przepisów procedury cywilnej w przedmiotowo istotnym zakresie.”

Trybunał Konstytucyjny potwierdził powyższe stanowisko dwa lata później¹¹⁰⁰, niezależnie od uchwały Sądu Najwyższego z 30 października 2010 r.¹¹⁰¹. Trybunał Konstytucyjny podkreślił umarżając postępowanie, że „argumenty przemawiające za koniecznością umorzenia niniejszego postanowienia nie podważają aktualności poglądów sformułowanych w postanowieniu sygnalizacyjnym o sygn. S 5/09¹¹⁰². W jego ocenie, ustawowe uregulowanie wznowienia postępowania cywilnego jako jednego ze środków służących wykonaniu wyroku ETPC w rozumieniu art. 46 ust. 1 Konwencji jest konieczne ze względu na dyspozycję wynikającą z art. 9 Konstytucji”¹¹⁰³.

¹¹⁰⁰ Postanowienie TK z 30.11.2011 r., SK 16/10, OTK-A 2011, Nr 9 poz. 112.

¹¹⁰¹ Uchwała 7 sędziów SN z 30.11.2010 r., III CZP 16/10, OSNC 2011, Nr 4, poz. 38.

¹¹⁰² Postanowienie TK z 7.8.2009 r., S 5/09, OTK-A 2009, Nr 7, poz. 121

¹¹⁰³ Postanowienie TK z 30.11.2011 r., SK 16/10, OTK-A 2011, Nr 9, poz. 112.

W 2011 r. Komisja Ustawodawcza Senatu RP przedstawiła projekt zmiany przepisów Kodeksu postępowania cywilnego (k.p.c.) celem zrealizowania postulatów sformułowanych w uzasadnieniu postanowienia sygnalizacyjnego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 sierpnia 2009 r.¹¹⁰⁴ Senacki projekt ustawy o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego przewidywał wprowadzenie art. 4012 k.p.c. w brzmieniu: „Można żądać wznowienia postępowania, gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską” oraz dodanie art. 399 § 2 k.p.c. wprowadzającego możliwość wznowienia postępowania cywilnego w następstwie rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez RP także w przypadku, gdy postępowanie przed sądem krajowym zostało zakończone orzeczeniem zapadłym w formie postanowienia¹¹⁰⁵.

Powyższy projekt zaopiniowała w ramach konsultacji Helsińska Fundacja Praw Człowieka, wskazując, że projektowana zmiana przepisów pozwoliłaby na ujednoczenie stanu prawnego w zakresie dopuszczalności wznowienia postępowania sądowego z regulacjami zawartymi w Kodeksie postępowania karnego oraz Ustawie – Prawo o postępowaniu przez sądami administracyjnymi, zrównując uprawnienia do żądania wznowienia postępowania przysługujące uczestnikom postępowań karnych, sądownoadministracyjnych oraz cywilnych.

Pozytywnie odniesiono się do możliwości wznowienia postępowania cywilnego w następstwie rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez RP także w przypadku zakończenia postępowania przed sądem krajowym w formie postanowienia. Zwrócono uwagę Komisji na konieczność szczegółowego uregulowania przepisów przejściowych projektowanej ustawy, dotyczących możliwości wznowienia postępowania cywilnego w następstwie rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez RP. Podkreślono konieczność wprowadzenia regulacji określających termin wystąpienia ze skargą o wznowienie postępowania po wejściu w życie ustawy o zmianie k.p.c. oraz określenia daty granicznej, od której możliwe będzie zastosowanie przepisów ustawy o zmianie k.p.c. w odniesieniu do stanów faktycznych będących przedmiotem wcześniejszego wyroku ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji.

Projekt został negatywnie zaopiniowany przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego, która stwierdziła, że sugestie Trybunału Konstytucyjnego zawarte w postępowaniu sygnalizacyjnym nie są trafne. W ocenie Komisji z Konwencji nie wynika obowiązek wprowadzenia do krajowego porządku prawnego wznowienia prawomocnie zakończonego postępowania cywilnego w razie stwierdzenia przez ETPC, że w toku tego postępowania doszło do naruszenia przepisów Konwencji. Zwrócono uwagę na interes pozostałych stron postępowania lub uczestników, a także interes osób trzecich, które mogły ukształtować swoją sytuację na podstawie prawomocnego orzeczenia,

¹¹⁰⁴ <https://www.senat.gov.pl/prace/senat/posiedzenia/tematy,265,2.html> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹⁰⁵ *ibidem*.

mając zaufanie do tegoż orzeczenia. Wprowadzenie tej podstawy wznowienia, zdaniem Komisji, stanowiłoby podważenie instytucji prawomocności orzeczeń jako gwarancji pewności sytuacji prawnej zainteresowanych podmiotów, lecz także skutkowałoby naruszeniem praw strony, która nie brała udziału w tym postępowaniu przed ETPC. Doszłoby również do naruszenia zasady ochrony praw nabytych i zasady pewności prawnej, powiązanych ściśle z konsekwencjami prawomocności wyroku. Powołano się przy tym na uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2010 r. oraz na argumenty przedstawione w uzasadnieniu tej uchwały, podkreślając konieczność oceniania wszelkich odstępstw od prawomocności orzeczeń sądowych z najwyższą rozważą. Odstępstwa od prawomocności tych orzeczeń powinny być przyjmowane tylko w wyjątkowych sytuacjach, kiedy jest to konieczne¹¹⁰⁶.

Projekt został ostatecznie wycofany przez Komisję Ustawodawczą z uwagi na opinię przedłożoną przez Ministra Sprawiedliwości¹¹⁰⁷. Należy jednak zauważyć, że brak reakcji prawodawczej jednego z organów, czy wręcz uznanie działań w związku z orzeczeniem za zbędne, nie stoi na przeszkodzie podjęciu stosownych działań przez inny organ mający inicjatywę prawodawczą. Niemniej, postanowienie sygnalizacyjne Trybunału Konstytucyjnego z 2009 r. w dalszym ciągu nie zostało wykonane.

2.4. Dopuszczalność wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w ustawodawstwie innych państw

Możliwość wznowienia postępowania cywilnego istnieje w 23 krajach członkowskich Rady Europy¹¹⁰⁸ a w jednym z nich rozważano taką możliwość¹¹⁰⁹. Tytułem przykładu, w Bośni i Hercegowinie, przepisy dotyczące wznowienia postępowania cywilnego na podstawie wyroku ETPC nakazują sądowi, który wydał orzeczenie naruszające konkretne prawa człowieka czy podstawowe wolności, jego zmianę. Nowe postępowanie powinno zostać przeprowadzone przy odpowiednim zastosowaniu ustawowych przepisów o wznowieniu. W nowym postępowaniu sąd jest związany prawnymi zapatrywaniami wyrażonymi w ostatecznym wyroku Trybunału, który stwierdził naruszenie podstawowych praw człowieka czy wolności¹¹¹⁰.

Można wskazać na porządki prawne, które nie przewidują w ogóle możliwości wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Co może wydać się niezwykle

¹¹⁰⁶ <https://www.senat.gov.pl/prace/komisje-senackie/posiedzenia,50,2,komisja-ustawodawcza.html> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹⁰⁷ Informacja o istotnych problemach wynikających z działalności i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego w 2012 r., Warszawa 2013, s. 60, dostępna na stronie: https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/publikacje/informacje_o_problemach/Informacja2012.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹⁰⁸ Albania, Armenia, Bośnia i Hercegowina, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Gruzja, Niemcy, Litwa, Łotwa, Mołdawia, Norwegia, Portugalia, Rumunia, Rosja, San Marino, Serbia, Słowacja, Hiszpania, Szwajcaria, Turcja.

¹¹⁰⁹ Chodzi o Włochy, gdzie Rada Stanu złożyła w tym zakresie pytanie prawne do Trybunału Konstytucyjnego.

¹¹¹⁰ Zob. art. 231a ustawy o postępowaniu nieprocesowym Bośni i Hercegowiny – Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Bośni i Hercegowinie, przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29.5.2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b318> (ostatni dostęp: 27/5/2019 r.).

interesujące w kontekście rozważań nad polską instytucją wznowienia, to że w tych krajach toczyły się dyskusje i zapadały orzeczenia odnoszące się do ewentualnej potrzeby zmiany w tym zakresie.

Na uwagę zasługują dyskusja na temat potrzeby wprowadzenia takiej podstawy w holenderskim parlamencie w 2005 r. Holenderski kodeks postępowania cywilnego zawiera rozdział dotyczący wznowienia (art. 382-389). Wśród jego podstaw nie znajdzie się jednak rozstrzygnięcia ETPC pomimo istnienia takiej podstawy w postępowaniu karnym. W wystąpieniu z dnia 12 sierpnia 2005 r. holenderski Minister Sprawiedliwości zawiadomił Izbę Reprezentantów o negatywnym stanowisku w sprawie możliwości uzupełnienia przesłanek wznowienia o ostateczne rozstrzygnięcie ETPC. Uzasadniono to tym, iż wznowienie na podstawie rozstrzygnięć Trybunału strasburskiego stwierdzających naruszenie Konwencji skutkowałoby brakiem pewności prawnej dla stron postępowania czy też osób trzecich do chwili rozstrzygnięcia sprawy przez Trybunał. W konsekwencji, w ocenie rządu, wznowienie postępowania cywilnego powinno mieć miejsce w bardzo wyjątkowych okolicznościach¹¹¹¹.

We Francji również nie ma podstaw prawnych do wznowienia postępowania cywilnego na podstawie stwierdzenia naruszenia przez ETPC. Zgodnie z wyrokiem francuskiego Sądu Kasacyjnego Izby Społecznej: „decyzja Komitetu Ministrów Rady Europy czy wyrok ETPC stwierdzające, że prawomocny wyrok w sprawie cywilnej został wydany z naruszeniem postanowień Konwencji nie otwiera żadnej drogi do wznowienia postępowania w sprawie”¹¹¹². Sąd Kasacyjny utrzymał w mocy orzeczenie Sądu Apelacyjnego, który stwierdził, że wznowienie było sprzeczne z zasadą powagi rzeczy osądzonej i dlatego wniosek był niedopuszczalny. Powyższa zasada została potwierdzona przez Sąd Kasacyjny w 2013 r.¹¹¹³, który stwierdził, że „wyrok ETPC stwierdzający, że prawomocny wyrok w sprawie cywilnej został wydany z naruszeniem postanowień Konwencji nie otwiera drogi do ponownego rozpoznania sprawy”. Główną przeszkodą do wznowienia postępowania cywilnego na tej podstawie we Francji stanowi powaga rzeczy osądzonej. Nie jest więc możliwe aktualnie wznowienie postępowania cywilnego na podstawie wyroku ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji. Podobnie jest również w Irlandii.

W Słowenii także nie ma przepisów pozwalających na wznowienie postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC z uwagi na zasadę *res iudicata*¹¹¹⁴. Interesująca w tym kontekście jest sprawa Gaspari przeciwko Słowenii¹¹¹⁵, w której Trybunał wskazał, iż najbardziej odpowiednią formą naprawienia szkody w związku z naruszeniem art. 6 ust. 1 Konwencji jest

¹¹¹¹ Overview...

¹¹¹² Wyrok francuskiego SN z 30.9.2005 r., nr 04-47130, Bull. 2005, V, nr 279; dostępny: <https://www.legifrance.gouv.fr/affich-JuriJudi.do?idTexte=JURITEXT000007052547> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹¹³ wyrok SN, II Izba Cywilna, z 17.10.2013 r., nr 12-22.957; dostępny: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?oldAction=rechExpJuriJudi&idTexte=JURITEXT000028097188&fastReqId=2484621&fastPos=12> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹¹⁴ Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego na Słowenii przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29.5.2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b434> ostatni (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹¹⁵ Wyrok ETPC z 21.7.2009 r. w sprawie nr 21055/03, Gaspari v. Słowenia.

zapewnienie, by skarżący, jak tylko to możliwe, zostali postawieni w sytuacji, jak gdyby wymagania art. 6 nie zostały naruszone. W ocenie Trybunału, w powyższej sprawie, zostałyby to najpełniej urzeczywistnione w sytuacji, gdyby prawo krajowe dawało możliwość wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia strasburskiego. Słoweński Trybunał Konstytucyjny uznał jednak, iż rozstrzygnięcie ETPC nie pociąga za sobą obowiązku bezwarunkowego implementowania specyficznego środka w postaci wznowienia postępowania konstytucyjnego. TK stwierdził, iż nie należy to do jurysdykcji ETPC, by nakazywać wznowienie postępowania w krajowym postępowaniu sądowym. Dlatego, TK uznał, że przyczyny, na których została oparta dana decyzja, mogą być rozumiane jako wskazanie możliwego rodzaju środka, który mógłby zmierzać do naprawienia skutków stwierdzonego naruszenia. W swoim orzeczeniu w następstwie orzeczenia ETPC słoweński TK odrzucił skargę o wznowienie postępowania konstytucyjnego, wskazując na brak podstaw ustawowych do złożenia takiego wniosku.

Podsumowując, jako przeszkody we wprowadzeniu instytucji wznowienia postępowania cywilnego na podstawie orzeczenia ETPC wskazuje się w porządkach prawnych państw europejskich¹¹¹⁶: zasadę *res iudicata*¹¹¹⁷, zasadę bezpieczeństwa prawnego¹¹¹⁸, zasadę ochrony osób trzecich¹¹¹⁹, niemożność usunięcia naruszeń w orzeczeniach wydanych wiele lat wcześniej z uwagi na dynamiczny charakter stosunków prywatnoprawnych¹¹²⁰.

Tam, gdzie istnieje możliwość wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, część krajów przyjmuje ostrożne podejście, ich wewnętrzny system sądowy dopuszcza wznowienie raczej w wyjątkowych sytuacjach¹¹²¹. Kilka państw również dopuszcza wznowienie jedynie w wyjątkowych sytuacjach. Dla przykładu, w Słowenii wznowienie postępowania cywilnego jest możliwe jedynie taką możliwość wskaże Trybunał w wyroku.

W Finlandii prym wiodą ogólne przepisy albo ogólne środki oraz rozwiązania *ad hoc*. W Grecji, rozważa się wprowadzenie instytucji wznowienia postępowania cywilnego na podstawie wyroku Trybunału. W Norwegii i Finlandii istnieje również możliwość wznowienia na podstawie opinii wydanej przez Komitet Praw Człowieka ONZ¹¹²².

Zgodnie z art. 426 pkt 11 serbskiego Kodeksu postępowania cywilnego postępowanie sądowe zakończone prawomocnym wyrokiem może zostać wznowione na wniosek strony, jeżeli strona

¹¹¹⁶ Overview...

¹¹¹⁷ We Francji, Grecji, Irlandii, Holandii, Polsce i Słowenii.

¹¹¹⁸ W Grecji, Holandii, Polsce i Słowenii.

¹¹¹⁹ W Austrii, Grecji, Holandii, Polsce.

¹¹²⁰ W Polsce.

¹¹²¹ Tak w przypadku Portugalii.

¹¹²² Overview of the exchange of views held at the 8th meeting of DH-GDR on the provision in the domestic legal order for the re-examination or reopening of cases following judgments of the Court, dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/1680654d5a> (dostęp: 27/5/2019 r.).

uzyska rozstrzygnięcie ETPC stwierdzające naruszenie praw człowieka, które mogło mieć wpływ na prawomocny wyrok¹¹²³.

W myśl art. 399 ust. 1 duńskiej ustawy o wymiarze sprawiedliwości, Sąd Najwyższy może wznowić postępowanie cywilnego w sytuacji, gdy istnieje duża szansa, że nie z winy skarżącego, sprawa została nieprawidłowo rozstrzygnięta, a jej wynik po wznowieniu byłby odmienny; jest oczywiste, że to jedyna droga dla skarżącego pozwalająca na uniknięcie szkody albo na jej naprawienie; okoliczności przemawiają za wznowieniem. Powyższy przepis znajduje zastosowanie jedynie w sprawach, które były przedmiotem rozpoznania przez Sąd Najwyższy. Art. 399 ust. 2 pozwala Sądowi Najwyższemu rozpoznać skargę kasacyjną w tych samych okolicznościach na wyroki wydane w postępowaniach przed sądami I lub II instancji po upływie terminu na jej złożenie. Wyrok ETPC jest uznawany jako okoliczność uzasadniająca wznowienie. Mimo to, żaden z wyroków ETPC przeciwko Dani nie doprowadził do wznowienia postępowania cywilnego¹¹²⁴.

Zgodnie z art. 366 § 1 litewskiego k.p.c. z 2003 r. postępowanie cywilnego może zostać wznowione w razie stwierdzenia przez ETPC, że wyroki, decyzje czy zarządzenia litewskich sądów naruszają Konwencję albo jej Protokoły. W myśl art. 367 wniosek o wznowienie powinien zostać złożony do Sądu Najwyższego w terminie 3 miesięcy od dnia, w który osoba dowiedziała się o okolicznościach stanowiących podstawę wznowienia postępowania, nie później jednak niż w terminie 5 lat od uprawomocnienia wyroku albo postanowienia sądu krajowego (art. 368 § 2 litewskiego k.p.c.)¹¹²⁵. Zanim litewski k.p.c. z 2003 r. wszedł w życie wznowienie postępowania cywilnego było ukształtowane na podstawie procedury z 1964 r., znowelizowanej dopiero w 2002 r. Między 2002 r. a 2015 r. postępowanie cywilne na Litwie zostało wznowione czterokrotnie. W jednym z nich zasądzono dodatkowe, obok już przyznanego przez ETPC słusznego zadośćuczynienia, odszkodowanie¹¹²⁶.

W Mołdawii istnieją dwie możliwości wznowienia postępowania cywilnego na podstawie wyroku Trybunału. Po pierwsze, w toku procedury skargi indywidualnej przed Trybunałem w Strasburgu, jeżeli nie budzi wątpliwości, że skarga ma charakter powtarzalny albo że istnieje ugruntowane orzecznictwo Trybunału w tym zakresie. Po drugie, po wydaniu wyroku Trybunału stwierdzającego naruszenie Konwencji. W obu przypadkach pełnomocnik rządu może wnosić o wznowienie. Skarżącemu również przysługuje prawo złożenia wniosku, ale tylko w tym drugim przypadku. Sprawa może zostać wznowiona na podstawie rewizji nadzwyczajnej tylko przez Sąd Najwyższy.

¹¹²³ Kodeks postępowania cywilnego Republiki Serbskiej opublikowany w Dzienniku Oficjalnym nr 72/2011 w dniu 28.9.2011 r.; dostępny na stronie: <http://www.seio.gov.rs/upload/documents/ekspertske%20misije/Judicial%20Reform/Civil%20Procedure%20Code/Civil%20procedure%20Code.pdf> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹²⁴ Wspomniany przepis został przywołany w decyzji ETPC z 16.4.1998 r. w sprawie nr 28288/95, Peterson v. Dania.

¹¹²⁵ Litewski kodeks postępowania cywilnego dostępny jest na stronie: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/lt/lt/lt074lt.pdf> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹²⁶ Chodzi o wyrok ETPC z 8.1.2008 r. w sprawie nr 5457/03, Jucys v. Litwa.

Najczęstszą przeszkodą we wznowianiu postępowań cywilnych jest sprzeciw osoby trzeciej, strony postępowania cywilnego, która nie brała udziału w postępowaniu przed Trybunałem w Strasburgu. Jeżeli sprawa cywilna dotyczy sporu między Skarbem Państwa a skarżącym, wznowienie postępowania cywilnego nie sprawia problemów. Jeżeli natomiast do rozstrzygnięcia jest spór między osobami prywatnymi, wówczas sprawa staje się trudna. By pokonać tego typu trudności, kwestia wznowienia postępowania jest szeroko omawiana wcześniej przez skarżącego, pełnomocnika rządu, a także może zakładać włączenie w negocjacje osoby trzeciej. Jeżeli skarżący, mimo to, chce wznowienia, Sąd Najwyższy może zwrócić się do pełnomocnika rządu o wyrażenie opinii w toku postępowania oraz wyjaśnienia, czy w jego ocenie, sprawa wymaga wznowienia, czy też istnieje inny sposób jej rozstrzygnięcia. Wszystko zależy od okoliczności sprawy¹¹²⁷.

W Finlandii, art. 7 (109/1960) Kodeksu postępowania sądowego¹¹²⁸ nie wskazuje podstawy wznowienia postępowania cywilnego na mocy ostatecznego wyroku ETPC. W orzeczeniu z 12 grudnia 1996 r.¹¹²⁹ Sąd Najwyższy orzekł, iż naruszenie Konwencji w zakresie doręczenia dokumentów¹¹³⁰ nie stanowi podstawy, na której prawomocny wyrok w postępowaniu cywilnym może zostać uchylony zgodnie ze wspomnianym art. 7 Kodeksu postępowania sądowego. Wniosek o wznowienie opierał się na podstawie oczywiście błędnego zastosowania prawa. Został jednak odrzucony z uwagi na nie zachowanie ustawowego terminu do złożenia wniosku.

W myśl art. 228 § 1(d) słowackiego Kodeksu postępowania cywilnego, strona postępowania może wzruszyć prawomocny wyrok wnosząc o wznowienie postępowania, jeżeli istnieje orzeczenie ETPC, w którym stwierdza że orzeczenie sądu krajowego czy też postępowanie poprzedzające wydanie takiego orzeczenia, naruszyło prawa podstawowe albo wolności strony postępowania, w sytuacji w której materialne konsekwencje wynikającego z tego naruszenia nie zostały usunięte poprzez przyznanie słusznego zadośćuczynienia¹¹³¹.

W wyniku nowelizacji hiszpańskiego Kodeksu postępowania cywilnego z 2000 r.¹¹³² przepis art. 510 ust. 2 uzyskał następującą treść: wniosek o wznowienie może zostać złożony przeciwko prawomocnemu wyrokowi w sytuacji, gdy ETPC stwierdził, że taki wyrok został wydany z naruszeniem jakichkolwiek praw wynikających z Konwencji i jej Protokołów, pod warunkiem, że naruszenie, biorąc pod uwagę jego charakter i ciężar, wciąż trwa i nie może zostać przerwane w inny sposób niż w drodze wznowienia, nie naruszając praw nabytych osób trzecich działających w dobrej wierze.

¹¹²⁷ Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Republice Mołdawii, przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29.5.2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b427> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹²⁸ Kodeks dostępny jest na stronie: http://korkeinoikeus.fi/material/attachments/kko2/korkeinoikeus/LWMDMKsBYF/Code_of_Judicial_Procedure_Chapters_30-31.pdf (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹²⁹ Orzeczenie fińskiego SN z 12.12.1996 r., KKO nr 4823, w: Informacja o fińskim prawie...

¹¹³⁰ Wyrok ETPC z 19.7.1995 r. w sprawie nr 17506/90, Keröjärvi v. Finlandia.

¹¹³¹ Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego na Słowacji przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29.5.2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b433> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹³² Nowelizacja ustawy Kodeks postępowania cywilnego 1/2000 z 7.1.2000 r., w: Informacja o hiszpańskim prawie...

W myśl art. 511 ust. 2 hiszpańskiego k.p.c. wznowienia na tej podstawie może żądać jedynie strona postępowania przed ETPC. Termin na złożenie wniosku to pięć lat od uprawomocnienia się wyroku sądu krajowego pod rygorem odrzucenia wniosku (art. 512 ust. 1 hiszpańskiego k.p.c.). W dniu 21 lipca 2015 r. znowelizowano hiszpańskie Prawo Organiczne¹¹³³ (leyes orgánicas) regulujące organizację (ustrój) władzy. W preambule wskazano, że włączono postanowienia dotyczące wyroków ETPC stwierdzających naruszenie Konwencji oraz jej Protokołów, stanowiących, że są wystarczającą przyczyną do złożenia wniosku o wznowienie postępowania będącego przedmiotem skargi indywidualnej do ETPC. Zgodnie z art. 5 bis nowego Prawa Organicznego: wniosek o wznowienie postępowania zakończonego prawomocnym wyrokiem może zostać złożony do Sądu Najwyższego, zgodnie z postanowieniami proceduralnymi danego postępowania, jeżeli ETPC stwierdził, że taki wyrok został wydany z naruszeniem jakiegokolwiek prawa wynikającego z Konwencji i jej Protokołów, pod warunkiem, że naruszenie zgodnie z jego charakterem i ciężarem, wciąż wywołuje skutek i nie może być usunięte inaczej niż w drodze wznowienia¹¹³⁴.

Zgodnie z art. 31-3 § 1 norweskiej ustawy o rozstrzygnięciu sporów, wniosek o wznowienie postępowania może zostać złożony, jeżeli skarga przeciwko Norwegii w zakresie tego samego przedmiotu, skutkowałą stwierdzeniem, że procedura naruszyła Konwencję. Wskazany przepis znajduje zastosowanie w szczególności do spraw, gdzie naruszono prawo do rzetelnego i jawnego procesu sądowego wynikające z art. 6 ust. 1 Konwencji. W myśl art. 31-4 (b) wskazanej ustawy, wniosek o wznowienie może zostać złożony, jeżeli wiążące orzeczenie ETPC (albo innego sądu międzynarodowego czy też zalecenia Komitetu Praw Człowieka ONZ) w stosunku do tego samego przedmiotu sprawy, wskazuje że orzeczenie (sądu krajowego) zostało oparte na niewłaściwym zastosowaniu prawa międzynarodowego¹¹³⁵. Celem powyższych regulacji jest usunięcie skutków niewłaściwego zastosowania prawa międzynarodowego. Powyższe przepisy odnoszą się zarówno do postępowań z udziałem prywatnych stron, jak i gdy jedną ze stron jest Skarb Państwa. Decyzją z 7 kwietnia 2010 r. Norweski Sąd Najwyższy¹¹³⁶ w zakresie wznowienia postępowania cywilnego na podstawie art. 31-4 (b) ustawy o rozstrzygnięciu sporów, dokonał wykładni prawa do wznowienia postępowania. Wskazał na konieczność spełnienia następujących warunków: aby zapewnić, że wznowienie postępowania cywilnego nie zaszkodzi zasadzie mocy prawnej ostatecznego i wykonalnego wyroku sądu krajowego, wniosek o wznowienie może zostać złożony, jeżeli wznowienie jest konieczne aby usunąć skutki naruszenia Konwencji. Prawo do wznowienia nie znajduje zastosowania, jeżeli naruszenie Konwencji może zostać usunięte w inny sposób, np. w drodze słusznego zadośćuczynienia.

¹¹³³ Prawo Organiczne 7/2015 z 21.7.2015 r., w: Informacja o hiszpańskim prawie...

¹¹³⁴ Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Hiszpanii przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29.5.2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b433> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹³⁵ Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Norwegii przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29.5.2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b429> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹³⁶ Decyzja Norweskiego SN z 7.4.2010 r., w: Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Norwegii...

Prawo do wznowienia postępowania jest również ograniczone przepisami art. 31-5 i 31-6 ustawy o rozstrzyganiu sporów, zgodnie z którymi wznowienie nie może mieć miejsca, jeżeli nowe postępowanie nie prowadzi do znaczącej zmiany dla strony.

Zmiany umożliwiające wznowienie postępowania wprowadzono w Szwajcarii już w 1991 r. Odpowiednie przepisy w tym zakresie zostały również zawarte w prawie federalnym z 17 czerwca 2005 r. o Trybunale federalnym. Zgodnie z art. 122 prawa federalnego (zatytułowanego naruszenie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka) ponowne rozpoznanie wyroku Trybunału federalnego w związku z naruszeniem Konwencji może nastąpić pod następującymi warunkami: a) ETPC stwierdził, w ostatecznym wyroku, naruszenie Konwencji lub jej Protokołów; b) odszkodowanie nie może usunąć skutków naruszenia; c) wznowienie jest konieczne aby usunąć skutki naruszenia. Zgodnie z art. 124 prawa federalnego wniosek o wznowienie należy złożyć w Trybunale federalnym w terminie 90 dni od uprawomocnienia się orzeczenia ETPC w rozumieniu art. 44 Konwencji. Procedura wznowieniowa ma charakter pisemny. Trybunał federalny nie stwierdza niedopuszczalności czy bezpodstawności wniosku, lecz doręcza go organowi, który wcześniej się zajmował sprawą oraz stronom postępowania, czy też organowi, który jest właściwy do rozpoznania, wyznaczając termin do rozpoznania sprawy (art. 127 prawa federalnego). Jeśli Trybunał federalny uwzględni wniosek, uchyla wyrok i rozpoznaje sprawę na nowo. Może też uchylić wyrok i przekazać do ponownego rozpoznania odpowiedniemu organowi, który wyda wyrok w nowym postępowaniu (art. 128 prawa federalnego)¹¹³⁷.

Zgodnie z art. 375 tureckiego Kodeksu postępowania cywilnego dopuszczalne jest wznowienie postępowania cywilnego, jeżeli prawomocny wyrok ETPC stwierdza, że wyrok naruszył Konwencję lub jej Protokoły¹¹³⁸.

Ciekawy model przyjęto na Łotwie, gdzie wznowienie postępowania cywilnego możliwe jest wskutek ujawnienia się nowych faktów lub okoliczności (art. 478 łotewskiego kodeksu postępowania cywilnego). Art. 479 łotewskiego k.p.c. wymienia fakty i okoliczności, które mogą być podstawą wznowienia. Wśród nich w § 6 wskazuje orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka¹¹³⁹. Wniosek należy złożyć w terminie 3 miesiące od ujawnienia się nowych faktów lub okoliczności (art. 478 § 2 łotewskiego k.p.c.), nie później jednak niż 10 lat od uprawomocnienia się skarżonego wyroku. Wniosek o wznowienie rozpoznawany jest w toku pisemnej procedury (art. 481). Jeśli sąd ustali ujawnienie się nowych faktów lub okoliczności, uchyla przedmiotowy

¹¹³⁷ Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Szwajcarii przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29.5.2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b437> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹³⁸ Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Turcji przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29.5.2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b438> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹³⁹ Wszedł w życie 25.6.2008 r.

wyrok w całości albo części i przekazuje sprawę do rozpoznania sądowi I instancji (art.481 § 2). Jeśli sąd oddala wniosek, skarżący może się odwołać (art. 481 § 3 i 4 łotewskiego k.p.c.)¹¹⁴⁰.

2.5. Podsumowanie

Odnosząc się do kwestii dopuszczalności wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC wyrażonym w stanowisku Sądu Najwyższego zawartym w uchwale z 30 listopada 2010 r. należy uwzględnić szereg czynników.

Z jednej strony w doktrynie wskazuje się, że możliwość wznowienia postępowania cywilnego wynika nie tylko z samych przepisów kodeksu postępowania cywilnego, ale również z Konwencji¹¹⁴¹. Istniejące instrumenty prawne są bowiem wystarczające by pozwolić na wznowienie postępowania cywilnego na podstawie korzystnego dla strony wyroku Trybunału. Wynika ono bowiem ze związania się przez Polskę Konwencją¹¹⁴². Ta ostatnia została umiejscowiona w hierarchii źródeł prawa nad ustawą¹¹⁴³. Wiąże się to z koniecznością zapewnienia przyjaznej prawu międzynarodowemu wykładni wznowienia, biorąc pod uwagę art. 8 ust. 2 i art. 9 Konstytucji RP. Taka wykładnia mogłaby skutkować np. uznaniem, że termin przewidziany w art. 407 § 1 k.p.c. do wniesienia skargi o wznowienie liczony byłby od dnia, w którym strona dowiedziała się o wyroku Trybunału w Strasburgu stwierdzającym naruszenie jej prawa do rzetelnego procesu.

Z drugiej strony, żaden przepis Konwencji nie nakłada na państwa członkowskie obowiązku wznowienia postępowania cywilnego. Ponadto katalog wznowienia postępowania cywilnego zawarty w kodeksie postępowania cywilnego jest zamknięty¹¹⁴⁴ i nie wymienia wyroku ETPC. Chodzi tu przede wszystkim o szczególnie ciężkie wady prawomocnego orzeczenia, które przemawiałyby za jego wzruszeniem¹¹⁴⁵. Stąd katalog ten nie może być enumeratywny. Z uwagi na wyjątkowy charakter tego nadzwyczajnego środka zaskarżenia, wykładnia rozszerzająca ani wnioskowanie przez analogię nie są możliwe. Przemawia za tym zasada formalizmu procesowego czynności procesowych. Dlatego nie powinno budzić wątpliwości, iż w aktualnym stanie prawnym nie istnieje

¹¹⁴⁰ Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w łotwy przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29.5.2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b424> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹¹⁴¹ G. Szyburska-Walczak, Wyrok..., s. 172.

¹¹⁴² E. Łętowska, Korzystny dla skarżącego wyrok..., s. 45; A. Śledzińska-Simon, Wznowienie postępowania sądowego jako problem wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w: M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska (red.), Konstytucyjny model władzy sądowniczej w Polsce – wybrane problemy, Wrocław 2013, s. 170.

¹¹⁴³ N. Pawłowska, Wznowienie postępowania po korzystnym dla strony wyroku ETPCz – głos do postanowienia SN z 23.10.2008 r., V CO 28/08, EPS 2010, Nr 2, s. 49-50.

¹¹⁴⁴ K. Weitz, w: T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowania rozpoznawcze, t. III, Warszawa 2016, art. 401, s. 348; M. Sawczuk, Wznowienie postępowania cywilnego, Warszawa 1970, s. 107; W. Siedlecki, Podstawy wznowienia postępowania cywilnego, Studia Cywilistyczne 1988, tom XXXIV, s. 76.

¹¹⁴⁵ M. Sawczuk, Skutek wznowienia postępowania cywilnego do innych instytucji obalających prawomocne orzeczenie merytoryczne, An. UMCS 1962, sec. G, vol. 9, s. 147.

podstawa do wznowienia postępowania cywilnego na podstawie wyroku ETPC, chyba że jednocześnie zachodzi jedna z przesłanek wymienionych w ustawie.

Należy przypomnieć, iż skarga o wznowienie postępowania służy usunięciu wcześniejszych wad wynikających z uchybienia przepisom prawa procesowego zastosowanym przed uprawomocnieniem się orzeczenia, przy czym przez przepisy prawa procesowego nie należy rozumieć samej Konwencji¹¹⁴⁶. Ponadto, skarga o wznowienie nie ma funkcji ujednolicania orzecznictwa¹¹⁴⁷. Dlatego jej podstawy nie może stanowić przyjęcie odmiennej wykładni od tej dokonanej przez organ sądowy¹¹⁴⁸, niezależnie od tego o jaki organ chodzi. Możliwość wznowienia postępowania cywilnego na podstawie wyroku ETPC *de lege lata* sprzeciwia się więc istota prawa procesowego oraz skargi o wznowienie.

Za możliwością wznowienia postępowania cywilnego może przemawiać wzrastająca rola poszanowania praw człowieka w systemie prawa oraz wzrastające oczekiwania jednostek co do skutków rozstrzygnięć sądów międzynarodowych w krajowym porządku prawnym¹¹⁴⁹. Towarzyszy temu osłabiająca się stabilność orzeczeń, w związku z czym trudno znaleźć argumenty przemawiające za odmówieniem rozstrzygnięciom ETPC skutku w postaci możliwości wznowienia postępowania cywilnego¹¹⁵⁰. Nie przewidziano tego jednak w żadnym protokole dodatkowym do Konwencji. Stąd można dojść do wniosku, że gdyby przecież taka była wola państw-stron Konwencji, uczyniłyby to¹¹⁵¹.

T. Zembrzusi uważa, że przyczyną uzasadniająca wznowienie postępowania powinny być jedynie podstawy w kształcie ustalonym przez ustawodawcę. Zapewnienie zgodności polskiej praktyki orzeczniczej ze standardami europejskimi nie powinno prowadzić do kreowania nowych twórców prawnych¹¹⁵². Autor, dając prymat wykładni językowej wznowienia postępowania, a także biorąc pod uwagę cel i znaczenie wznowienia postępowania, nawołuje by „kompleksowe określenie dopuszczalności tej skargi, zarówno pod względem przedmiotowym, podmiotowym, jak

¹¹⁴⁶ Tak: A. Płoch, Wyrok ETPCz stwierdzający naruszenie art. 6 ust. 1 EKPC a wznowienie postępowania cywilnego w polskim porządku prawnym, *Polski Proces Cywilny* 2016, Nr 2, s. 295; stanowisko przeciwne wyraził: M. Ziółkowski, Wyrok ETPCz..., s. 10.

¹¹⁴⁷ K. Weitz, w: T. Ereciński (red.), *Kodeks...*, 2016, t. III, art. 401, s. 349; K. Flaga-Gieruszyńska, w: A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2017, art. 399, Nb 2, s. 800.

¹¹⁴⁸ Postanowienie SN z 23.10.2008 r., V CO 28/08, Lex nr 560729.

¹¹⁴⁹ E. Łętowska, *Zapewnienie skuteczności...*, s. 15.

¹¹⁵⁰ E. Łętowska, *Korzystny dla skazającego wyrok...*, s. 47.

¹¹⁵¹ W. Białogłowski, A. Jaworski, *Wznowienie postępowania cywilnego w następstwie orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu*. Głos w dyskusji, *Polski Proces Cywilny* 2012, Nr 4, s. 614. Na marginesie należy wskazać, że wskazani autorzy podają, że inaczej wygląda sytuacja w przypadku naruszenia przez Polskę praw człowieka w sferze prawa materialnego (np. gdy orzeczenie sądu cywilnego narusza prawo do wolności osobistej, wolności wyrażania opinii, prawo do prywatności, prawo do nauki, zakaz dyskryminacji). Wówczas, zdaniem W. Białogłowskiego i A. Jaworskiego, potrzeba ochrony tych praw, należących do podstawowych praw człowieka, musi ustąpić potrzebie ochrony pewności prawa – zob. W. Białogłowski, A. Jaworski, *Wznowienie...*, s. 620.

¹¹⁵² T. Zembrzusi, *Wpływ wyroku ETPCz...*, s. 12-19.

i wymagań formalnych, wolne było od jakichkolwiek wątpliwości interpretacyjnych¹¹⁵³. W ocenie T. Zembrzuskiego, zaproponowane przez E. Łętowską elastyczne podejście do wznowienia postępowania, niesie istotne zagrożenia dla zasady pewności prawa i trwałości funkcjonujących w porządku prawnym rozstrzygnięć sądowych. Korzystne dla jednego podmiotu wznowienie postępowania może pociągać za sobą niekiedy naruszenie praw drugiej strony postępowania cywilnego. Ponieważ ta ostatnia nie brała udziału w postępowaniu przed Trybunałem, tworzy się trudna do zaakceptowania sytuacja, w której „konsekwencje uchybień, błędów i zaniedbań państwa odczuwa w rzeczywistości nie ono, lecz strona będąca procesowym przeciwnikiem podmiotu, który wnosił skargę do ETPCz¹¹⁵⁴”. Konieczne jest zatem delikatne wyważenie rozbieżnych interesów obu stron postępowania cywilnego, tak by ochrona interesów jednej z nich nie pociągała za sobą automatycznie osłabienia czy nawet pozbawienia ochrony drugiej strony. W ocenie autora, nie można zaakceptować zbyt daleko idącej wykładni przepisów dotyczących instytucji, której istota wymaga interpretacyjnej powściągliwości. Należy więc pogodzić się z tym, iż wzruszenie rozstrzygnięcia sądu powszechnego, które narusza prawo wspólnotowe, czy normy prawa międzynarodowego w imię ochrony innych wartości nie zawsze będzie możliwe¹¹⁵⁵. Ponadto, Trybunał strasburski nie został powołany jako hierarchicznie wyższy niż w stosunku do sądów krajowych mogących weryfikować legalność ich orzecznictwa.

E. Łętowska postuluje elastyczne podejście do wznowienia postępowania¹¹⁵⁶, znajdujące odzwierciedlenie w rozstrzygnięciu Sądu Najwyższego z 19 listopada 2006 r.¹¹⁵⁷ Elastyczne podejście powinno jednak polegać na założeniu, że rozstrzygnięcie ETPC może być podstawą wznowienia postępowania, gdy wynika z niego, że strona była pozbawiona możliwości działania, albo nie była należycie reprezentowana (art. 401 k.p.c.), a zwłaszcza gdy przed Trybunałem ujawnione zostaną nowe okoliczności faktyczne lub środki dowodowe, które mogłyby mieć wpływ na wynik sprawy, a których strona nie mogła wykorzystać w poprzednim postępowaniu (art. 403 k.p.c.)¹¹⁵⁸. W doktrynie wyrażono pogląd, zgodnie z którym wznowienie postępowania cywilnego w związku z korzystnym dla strony wyrokiem Trybunału strasburskiego jest dopuszczalne, pomimo braku podstaw w Kodeksie postępowania cywilnego, gdy spełnione są następujące warunki: 1) przesłanki stwierdzenia przez Trybunał naruszenia art. 6 Konwencji pokrywają się z przesłankami wznowienia postępowania na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Stanowią zatem w świetle prawa polskiego ustawowe przyczyny postępowania

¹¹⁵³ *Ibidem*, s. 18.

¹¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 19.

¹¹⁵⁵ *Ibidem*. Tak również: W. Sanetra, Skuteczność Konwencji czy skuteczność wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka?, w: A. Wróbel (red.), Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym, Warszawa 2011, s. 81-87.

¹¹⁵⁶ E. Łętowska, Korzystny dla skarżącego wyrok..., s. 45

¹¹⁵⁷ Postanowienie SN z 19.10.2005 r., V CO 16/05, Lex nr 176062.

¹¹⁵⁸ C. Mik, Koncepcja normatywna..., s. 299.

cywilnego. Stwierdzone naruszenie, w zakresie w jakim pokrywa się z kodeksowymi przesłankami wznowienia postępowania cywilnego, wiąże sąd krajowy. Nie może się więc on domagać dodatkowego uzasadnienia skargi, a orzeczenie Trybunału stanowi tu formę prejudykatu; 2) z wyroku Trybunału wynika wyraźnie, że naruszenia dopuścił się sąd krajowy. Chodzi więc o wyraźne wskazanie błędów proceduralnych popełnionych przez sąd w toku postępowania krajowego; 3) wznowienie postępowania cywilnego może nastąpić tylko i wyłącznie w sprawie, w której zapadło orzeczenie sądu polskiego, uznane następnie za naruszające art. 6 Konwencji. Autorzy tego poglądu wskazują bowiem, że uznanie za podstawę wznowienia postępowania cywilnego w sprawach przeciwko innym państwom niż Polska groziłby falą kolejnych powództw podobnych do instytucji wyroku pilotażowego¹¹⁵⁹. Powyższy pogląd wpisuje się w pełni w stanowisko Sądu Najwyższego.

Jednocześnie, mając na względzie postanowienie sygnalizacyjne Trybunału Konstytucyjnego¹¹⁶⁰, należałoby wprowadzić do Kodeksu postępowania cywilnego kolejną podstawę wznowienia postępowania cywilnego jakim jest ostateczne rozstrzygnięcie ETPC. Rozwiązanie legislacyjne mogłoby być sformułowane na wzór art. 540 § 3 k.p.k.: Postępowanie wznowia się na korzyść oskarżonego, gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską.

Zwrot „gdy taka potrzeba wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego” mógłby odnosić się do sytuacji, jak ma to miejsce w Danii, gdy istnieje duża szansa, że nie z winy skarżącego, sprawa została nieprawidłowo rozstrzygnięta, a jej wynik po wznowieniu byłby odmienny. Chodzi przede wszystkim o sprawy, gdy jedyną drogą dla skarżącego pozwalającą na uniknięcie szkody albo na jej naprawienie jest wznowienie postępowania. Miałoby to miejsce tylko wtedy, gdy orzeczenie ETPC stwierdzające naruszenie praw podstawowych albo wolności strony postępowania, w sytuacji w której materialne konsekwencje wynikające z tego naruszenia nie zostały usunięte poprzez przyznanie słusznego zadośćuczynienia. Kolejnym warunkiem do wznowienia postępowania cywilnego byłby brak naruszenia praw nabytych osób trzecich działających w dobrej wierze. W tej sytuacji wydaje się, że wznowienie postępowania cywilnego, którego stroną był Skarb Państwa nie powinno nastroczać trudności z uwagi na układ jednostka-państwo. Prawo do wznowienia nie znalazłoby jednak zastosowania, jeżeli naruszenie Konwencji mogłoby zostać usunięte w inny sposób, np. w drodze słusznego zadośćuczynienia oraz gdy nowe postępowanie nie prowadziłoby do znaczącej zmiany dla strony. Naruszenie musi mieć więc wpływ na treść wyroku a wynik postępowania byłby inny, gdyby do naruszenia nie doszło.

¹¹⁵⁹ A. Wróbel, Komentarz do art. 46 Konwencji, w: L. Garlicki (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 19-59. Tom II, Warszawa 2011, Nb 57, s. 396-397.

¹¹⁶⁰ Postanowienie TK z 30.11.2011 r., SK 16/10, OTK-A 2011, Nr 9, poz. 111.

Dlatego zasadnym mogłoby być wprowadzenie art 4011 § 2 k.p.c., który przybrałby następującą treść: *Można żądać wznowienia postępowania, gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską.*

3. Termin złożenia wniosku o wznowienie postępowania cywilnego

Zgodnie z art. 408 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym do 15 lutego 2017 r., po upływie lat pięciu od uprawomocnienia się wyroku nie można było żądać wznowienia, z wyjątkiem wypadku, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana. Przepis ten pozostaje w merytorycznym związku z art. 407 § 1 k.p.c., który stanowi, że skargę o wznowienie wnosi się w terminie trzymiesięcznym; termin ten liczy się od dnia, w którym strona dowiedziała się o podstawie wznowienia, a gdy podstawą jest pozbawienie możliwości działania lub brak należytej reprezentacji – od dnia, w którym o wyroku dowiedziała się strona, jej organ lub jej przedstawiciel ustawowy.

Termin pięcioletni ma charakter prekluzyjnego terminu prawa procesowego, który nie jest przywracalny¹¹⁶¹. W doktrynie wskazuje się także, że powyższy termin jest terminem o charakterze materialnym, stąd też w sprawie ze skargi o wznowienie postępowania wniesionej po upływie pięciu lat od uprawomocnienia się wyroku nie jest dopuszczalne przywrócenie terminu do jej wniesienia według zasad określonych w art. 168 i następnym k.p.c.¹¹⁶² Nie znajdują do niego również zastosowania przepisy prawa cywilnego materialnego o przerwaniu albo zawieszeniu biegu terminu¹¹⁶³.

W konsekwencji skarga wniesiona po upływie terminu określonego w art. 408 k.p.c. podlega odrzuceniu (art. 410 § 1 k.p.c.). Ustawodawcy chodziło o ustanowienie bezwzględnej granicy czasowej, po upływie której skarga o wznowienie nie może być wniesiona¹¹⁶⁴. Termin ten ma niebagatelne znaczenie. Może bowiem doprowadzić do skrócenia terminu określonego w art. 407 k.p.c., czy też nawet uniemożliwić skorzystanie z tego ostatniego, poza sytuacjami, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana. Wówczas bowiem nadal ma zastosowanie trzymiesięczny termin określony w art. 407 k.p.c.¹¹⁶⁵

¹¹⁶¹ K. Weitz, Skarga o wznowienie..., s. 1251 i powołana tam literatura; tak również postanowienie SN z 11.5.2012 r., II CZ 2/12, Lex nr 1238086.

¹¹⁶² K. Flaga-Gieruszyńska, Komentarz do art. 408 k.p.c., w: A. Zieliński, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz 2017, art. 408 k.p.c., Nb 1, s. 817; tak również postanowienie SN z 14.4.1999 r., II UKN 178/99, OSNP 2000, Nr 15, poz. 599.

¹¹⁶³ Postanowienie SN z 22.4.2010 r., II CZ 29/10, Lex nr 1360232.

¹¹⁶⁴ Postanowienie SN z 13.2.2015 r., II CZ 98/14, Lex nr 1648703.

¹¹⁶⁵ K. Flaga-Gieruszyńska, w: A. Zieliński, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz 2017, art. 408 k.p.c., Nb 2, s. 818.

Należy wskazać, iż nie każda skarga o wznowienie postępowania cywilnego służąca wykonaniu rozstrzygnięcia ETPC jest ograniczona terminem, o którym mowa w art. 408 k.p.c. Konsekwencją zróżnicowania doniosłości aksjologicznej podstaw wznowienia (art. 401, art. 4011, art. 403 k.p.c.) i podziału skarg na ograniczone i nieograniczone pięcioletnim terminem prekluzyjnym (art. 408 *in fine* k.p.c.) jest zróżnicowanie statusu procesowego skarżących, których prawa wynikające z Konwencji zostały naruszone w postępowaniu cywilnym. Podobnie należy ocenić sytuację, gdy ETPC stwierdził naruszenie Konwencji z uwagi na pozbawienie możliwości działania lub brak należytej reprezentacji. Dlatego służąca wykonaniu rozstrzygnięcia ETPC skarga o wznowienie postępowania cywilnego z powodu nieważności, o której mowa w art. 401 pkt 2 k.p.c., również nie jest ograniczona pięcioletnim terminem prekluzyjnym. Ograniczenie terminem z art. 408 k.p.c. nie obejmuje również sytuacji, gdy podstawą wznowienia jest brak zdolności sądowej lub procesowej¹¹⁶⁶. Nie sposób zaś abstrakcyjnie wykluczyć, że przyczyną stwierdzonego przez ETPC naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji będzie pozbawienie skarżącego zdolności sądowej lub zdolności procesowej. Wówczas ewentualna skarga o wznowienie postępowania w celu wykonania wyroku ETPC również nie byłaby ograniczona pięcioletnim terminem prekluzyjnym.

Skorzystanie ze skargi o wznowienie postępowania przez adresata wyroku ETPC uzależnione jest w istocie od długości trwania postępowania przed organem międzynarodowym, na które skarżący nie ma przecież wpływu. Powyższe zagadnienie stało się przedmiotem zainteresowania TK, który uznał, że art. 408 k.p.c. w zakresie, w jakim po upływie pięciu lat od uprawomocnienia się wyroku nie pozwala żądać wznowienia postępowania z powodu nieważności wynikającej z naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji, o którym ostatecznie orzekł Europejski Trybunał Praw Człowieka, jest niezgodny z art. 77 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP¹¹⁶⁷.

Skarga konstytucyjna została złożona po tym jak Sąd Najwyższy odrzucił skargę o wznowienie postępowania cywilnego¹¹⁶⁸. Skarga została oparta o art. 401 pkt 1 k.p.c. z uwagi na udział w składzie Sądu Najwyższego rozpoznającego skargę kasacyjną¹¹⁶⁹ sędziego, który był wyłączony od orzekania z mocy ustawy (art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c.). Wyrok ETPC stwierdzał naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji tj. prawo do rozpoznania sprawy przez bezstronny sąd¹¹⁷⁰. Sąd Najwyższy odrzucając skargę o wznowienie stwierdził, że sytuacja procesowa skarżącej – zakwalifikowana przez ETPC jako naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji – nie mogła zostać uznana za uzasadniającą wznowienie postępowania na podstawie art. 401 pkt 1 k.p.c. W ocenie Sądu Najwyższego „[w] świetle prawa polskiego [w sprawie skarżącej] nie orzekał (...) sędzia wyłączony z mocy ustawy, gdyż art. 48

¹¹⁶⁶ K. Weitz, Skarga o wznowienie postępowania, w: J. Gudowski (red.), System Prawa Procesowego Cywilnego, tom III, cz. 2, Warszawa 2013, s. 1252.

¹¹⁶⁷ Wyrok TK z 22.9.2015 r., SK 21/14, OTK-A 2015, Nr 8, poz. 122.

¹¹⁶⁸ Postanowienie SN z 28.8.2013 r., V CO 59/13, OSNC 2014, Nr 5, poz. 51.

¹¹⁶⁹ Postanowienie SN z 18.1.2008 r., V CSK 351/07, OSNC 2009, Nr 3, poz. 44.

¹¹⁷⁰ Wyrok ETPC z 24.7.2012 r. w sprawie nr 29995/08, Toziczka v. Polska.

§ 1 pkt 5 k.p.c. stanowi, że takiemu wyłączeniu podlega tylko sędzia, który w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, a żaden z członków składu orzekającego w Sądzie Najwyższym nie brał udziału w wydaniu wyroku dwuinstancyjnego [w sprawie skarżącej]”. Sędzia D.Z. brał udział w wydaniu wyroku z 26 listopada 2003 r., a skargę kasacyjną złożono od wyroku z 14 listopada 2007 r. Sąd Najwyższy nie odniósł się do wskazanego przez ETPC problemu naruszenia bezstronności sądu w sytuacji, w której w toku jednego postępowania ten sam sędzia kontroluje prawidłowość przyjętej przez siebie interpretacji przepisów. Sąd Najwyższy wskazał również, że nawet gdyby uznać, iż podane w wyroku ETPC naruszenie praw wynikających z Konwencji odpowiadało treści art. 401 pkt 1 k.p.c., to nadal skarga o wznowienie podlegała odrzuceniu z uwagi na przekroczenie terminu jej wniesienia. Sąd Najwyższy stwierdził, iż „[g]dyby nawet uzasadniony był pogląd, że wobec treści wyroku Trybunału Praw Człowieka (...) Sędzia [D.Z.] (...) podlegał wyłączeniu z mocy ustawy, to (...) i tak w sprawie ma zastosowanie art. 408 k.p.c. (...) omawiany prekluzyjny termin do wniesienia skargi [o wznowienie postępowania] upłynął w dniu 18 stycznia 2013 r., a skarga została wniesiona w dniu 24 stycznia 2013 r.”.

Trybunał Konstytucyjny uznał, że prawo do wznowienia postępowania cywilnego z powodu jego nieważności wynikającej z naruszenia praw podmiotowych zagwarantowanych w Konwencji, które to naruszenie zostało stwierdzone prawomocnym wyrokiem ETPC, nie może pozostać nieograniczone w czasie z uwagi na konstytucyjny nakaz ochrony praw nabytych, praw majątkowych i niemajątkowych oraz prawa do sądu. Ograniczenie tego prawa terminem prekluzyjnym jest więc niezbędne. Jednocześnie Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że ustanowienie pięcioletniego terminu wniesienia skargi o wznowienie postępowania z powodu nieważności wynikającej z naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji, które stwierdzono prawomocnym wyrokiem ETPC, jest rozwiązaniem nieproporcjonalnym *sensu stricto*.

Trybunał Konstytucyjny nie znalazł podstaw do zróżnicowania statusu skarżących wnoszących skargi z powodu nieważności postępowania cywilnego wynikającej z naruszenia praw wynikających z Konwencji. Nadmierny ciężar stanowi ograniczenie pięcioletnim terminem prekluzyjnym jedynie tych skarżących, którzy – tak jak skarżąca w niniejszej sprawie – występując ze skargą o wznowienie w celu wykonania wyroku ETPC, oparli ją na podstawie nieważności, o której mowa w art. 401 pkt 1 k.p.c. Takie ograniczenie nie ma uzasadnienia ani na tle art. 45 ust. 1 Konstytucji, ani na tle art. 9 Konstytucji w związku z art. 46 ust. 1 Konwencji. Prowadzi ono ponadto do nieuzasadnionego konstytucyjnie zróżnicowanego traktowania podmiotów podobnych, którymi są wnoszący skargę o wznowienie postępowania z powodu nieważności, której przyczyna stanowiła zarazem istotny element ostatecznego orzeczenia ETPC.

Trybunał Konstytucyjny zwrócił również uwagę na okoliczność, że państwa, które wprowadziły odrębną podstawę wznowienia postępowania cywilnego, gdy taka potrzeba wynika z ostatecznego wyroku ETPC, w sposób odrębny uregulowały kwestię terminu na wniesienie skargi o wznowienie.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że w tych sytuacjach pięcioletni termin nie obowiązuje (na przykładzie niemieckim i szwajcarskim). Wskazał również na możliwość wprowadzenia dziesięcioletniego terminu na wzruszenie prawomocnego orzeczenia sądu cywilnego w związku z ostatecznym orzeczeniem ETPC o naruszeniu praw strony postępowania cywilnego. Niewyodrębnienie redakcyjne wznowienia postępowania cywilnego po wyroku ETPC przez polskiego prawodawcę nie podważa trafności argumentu porównawczego, skoro z art. 9 Konstytucji w związku z art. 46 ust. 1 Konwencji może *in casu* wynikać obowiązek efektywnego wykonania wyroku ETPC w procedurze inicjowanej skargą o wznowienie postępowania cywilnego. O niekonstytucyjności przesądziło naruszenie wymogu proporcjonalności *sensu stricto* ograniczenia konstytucyjnego prawa podmiotowego. Niniejszy wyrok nie podważa przydatności i niezbędności pięcioletniego terminu wniesienia skargi o wznowienie postępowania cywilnego. Trybunał Konstytucyjny stwierdził jedynie, że pięcioletni ustawowy termin prekluzyjny stanowi rozwiązanie nadmiernie obciążające adresata wyroku ETPC. Zadanie ustawodawcy może polegać w tym wypadku na ustaleniu odpowiedniego terminu wniesienia skargi o wznowienie postępowania cywilnego albo innego mechanizmu jego liczenia, tak aby nie kolidował on z innymi zasadami i wartościami wskazywanymi przez Konstytucję. Utrata mocy obowiązującej normy wywodzonej z art. 408 k.p.c. została przesunięta w czasie o 18 miesięcy, tak by ustawodawca mógł dokonać zmiany prawa.

W dniu 15 lutego 2017 r., mając na celu wykonanie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 września 2015 r., weszła w życie ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego¹¹⁷¹. Na mocy art. 1 ustawy, art. 408 k.p.c. uzyskał następujące brzmienie: Po upływie lat dziesięciu od dnia uprawomocnienia się wyroku nie można żądać wznowienia, z wyjątkiem przypadku, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana. Zgodnie z art. 2 ustawy z 16 grudnia 2016 r., w sprawach wszczętych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, w których do dnia jej wejścia w życie nie upłynął termin określony w art. 408 ustawy zmienianej w art. 1 w brzmieniu dotychczasowym, stosuje się przepis art. 408 ustawy zmienianej w art. 1 w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą.

Nowelizacja przewidziała więc jedynie wydłużenie pięcioletniego terminu na wniesienie skargi o wznowienie postępowania we wszystkich przypadkach, w których wznowienie dopuszczają przepisy Kodeksu postępowania cywilnego, bez o graniczenia zakresu zastosowania nowego terminu do przypadku stwierdzenia naruszenia Konwencji przez ETPC. W uzasadnieniu projektodawca wskazał, że u podstaw takiego rozwiązania leżało założenie, że wprowadzenie odrębnej regulacji terminu prekluzyjnego jedynie dla przypadku, w którym podstawa wznowienia ma swoje źródło w naruszeniu Konwencji byłoby „asystemowe”.

¹¹⁷¹ Dz.U. 2017 poz. 187.

Dokonując oceny znowelizowanego przepisu należy przypomnieć, iż Trybunał Konstytucyjny stwierdził jedynie, że w razie nieważności wynikającej z naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji, pięcioletni ustawowy termin prekluzyjny stanowi rozwiązanie nadmiernie obciążające adresata wyroku ETPC, a nie odnośnie do każdej podstawy wznowienia. Nasuwa się przy tym krytyczna uwaga, iż w ten sposób ustawodawca osłabił, stojącą za ograniczeniem terminem złożenia wniosku o wznowienie, zasadę pewności obrotu prawnego, stabilności sytuacji prawnej podmiotów prawa czy prawomocnych orzeczeń. Dlatego wydłużenie pięcioletniego terminu do żądania wznowienia we wszystkich przypadkach, w których przepisy Kodeksu postępowania cywilnego takie wznowienie przewidują, wydaje się dyskusyjne.

Interesujące są rozwiązania przewidziane w ustawodawstwach innych państw. Najczęściej, podobnie jak w Polsce, stosuje się dwa terminy, z których jeden biegnie od dnia, w którym orzeczenie ETPC stało się ostateczne, a drugi od dnia uprawomocnienia się orzeczenia sądu krajowego, przy czym upływ tego drugiego, nawet zanim rozpocznie bieg pierwszy, uniemożliwia wystąpienie z wnioskiem o wznowienie.

Zgodnie z art. 586 ust. 1 i 2 niemieckiego kodeksu postępowania cywilnego, wniosek może zostać złożony przed upływem miesiąca od dnia uzyskania wiedzy o przyczynie wznowienia, ale nie wcześniej nim wyrok stał się prawomocny. Upływ pięcioletniego terminu, licząc od daty uprawomocnienia się wyroku niweczy możliwość skorzystania z tego środka. Zgodnie z ust. 4 powyższa zasada (termin pięcioletni) nie znajduje zastosowania w przypadku wznowienia postępowania na podstawie ostatecznego orzeczenia Trybunału stwierdzającego naruszenie Konwencji (art. 580 ust. 8 niemieckiego k.p.c.).

W ustawodawstwach innych państw mierzono się z wieloma przeszkodami i stosowano różne rozwiązania w praktyce, aby im przeciwdziałać. Pierwszą przeszkodą są ustawowe terminy prekluzyjne, które nietrudno przekroczyć z uwagi na długotrwałość postępowania przed Trybunałem. Zgodnie z art. 368 § 2 litewskiego k.p.c. termin jest pięcioletni od dnia uprawomocnienia się orzeczenia sądu krajowego. Rodzi to praktyczne problemy. Aby temu przeciwdziałać na Litwie dano możliwość wznowienia postępowania cywilnego po upływie terminu prekluzyjnego¹¹⁷². W konsekwencji wznowienie postępowania cywilnego na podstawie wyroku ETPC stwierdzającego naruszenie Konwencji możliwe jest nawet po upływie dziewięciu lat od uprawomocnienia się wyroku sądu krajowego pomimo upływu pięcioletniego terminu prekluzyjnego. Tak było w sprawie Digrytė Klibavičienė orzeczenie władz krajowych zostało wydane w 2006 r. a wyrok ETPC w 2014 r.¹¹⁷³ Mimo to litewski SN wyrokiem z 22 kwietnia 2015 r. wznowił postępowanie, wskazując, iż długie postępowanie w Strasburgu, z uwagi na które termin pięcioletni nie mógł być dotrzymany,

¹¹⁷² Wyrok litewskiego SN z 22.4.2015 r. w sprawie Digrytė Klibavičienė v. Litwa, w: Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego na Litwie...

¹¹⁷³ Wyrok ETPC z 21.10.2014 r. w sprawie nr 34911/06, Digrytė Klibavičienė v. Litwa.

stanowiło nadzwyczajną sytuację prawną, którą należy postrzegać jako wyjątek od klauzuli przedawnienia. Dodatkowo, na Litwie zainicjowano prace nad nowelizacją zmierzającą do zlikwidowania 5-letniego terminu przedawnienia w stosunku do wniosków o wznowienie postępowania cywilnego na podstawie wyroku ETPC.

Dodatkowo, w niektórych państwach legislatorzy rozważają dokonanie zmian kodeksu postępowania cywilnego poprzez wydłużenie terminu na złożenie wniosku o wznowienie postępowania na podstawie wyroku Trybunału. Termin 10-letni uznano za wystarczający w Norwegii i Turcji, choć biorąc pod uwagę długość postępowania przed ETPC, że tak wyznaczony termin nie jest trudno przekroczyć.

W Słowacji, zgodnie z art. 228 § 1 (d) k.p.c. można złożyć o wznowienie postępowania w sytuacji uzyskania korzystnego dla siebie wyroku Trybunału w terminie 3 miesiące, począwszy od dnia gdy wyrok Trybunału stał się ostateczny. Uzależnienie początku biegu terminu na poziomie krajowym od ostatecznego wyroku Trybunału zapobiega problemom związanym z często długotrwałymi postępowaniami przed ETPC. Podobnie jest w Bośni i Hercegowinie, gdzie zgodnie z art. 231a ustawy o postępowaniu nieprocesowym termin wynosi 90 dni od dnia uprawomocnienia się wyroku Trybunału strasburskiego.

Podsumowując rozważania dotyczące terminu prekluzyjnego wyrażonego w art. 408 k.p.c. należałoby postulować, w razie wprowadzenia ustawowej podstawy wznowienia postępowania cywilnego na podstawie korzystnego dla strony wyroku ETPC, pozostawienie terminu 10-letniego na złożenie skargi o wznowienie dla tej sytuacji oraz w sytuacji uzyskania korzystnego wyroku Trybunału Konstytucyjnego (art. 4011 k.p.c.). W pozostałych sytuacjach z uwagi na zasadę stabilności orzeczeń sądowych, powagę rzeczy osądzonej, pewności prawa oraz bezpieczeństwo obrotu należałoby powrócić do terminu 5-letniego poza sytuacjami, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana. Możliwe byłoby również objęcie wyjątkiem o którym mowa w art. 408 in fine k.p.c. sytuacji uzyskania korzystnego wyroku ETPC. Wówczas pozostałby termin 3-miesięczny termin, o którym mowa w art. 407 § 1 k.p.c. – tj. od dnia, w którym strona dowiedziała się o podstawie wznowienia. Można by w tym wypadku sformułować to podobnie jak w przypadku art. 272 § 3 zd. 2 p.p.s.a.: „termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania biegnie od dnia doręczenia stronie lub jej pełnomocnikowi rozstrzygnięcia organu międzynarodowego”.

4. Wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC

4.1. Uwagi wstępne

Postępowanie wznowieniowe jest nowym, odrębnym postępowaniem sądowoadministracyjnym (nadzwyczajnym), wiążącym się z poprzednim, zakończonym prawomocnym orzeczeniem, jedynie tożsamością osądzonej sprawy¹¹⁷⁴. Orzeczenia WSA oraz NSA są rozstrzygnięciami co do istoty sprawy w zakresie sporu o zgodność z prawem zaskarżonego przejawu działania lub zaniechania organów administracji publicznej¹¹⁷⁵. W doktrynie wskazuje się, że skarga o wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego ma charakter powództwa o ukształtowanie na nowo sytuacji prawnej przez sąd administracyjny¹¹⁷⁶.

Omawiając cechy wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego należy zwrócić uwagę na wyjątkowość tej instytucji ograniczonej do określonych orzeczeń i wymienionych enumeratywnie w ustawie podstaw. Chodzi o zabezpieczenie stabilności prawomocnego orzeczenia z jednej strony oraz autorytetu sądu z drugiej. Kolejną cechą jest nadzwyczajność wskazująca na bardzo rzadkie korzystanie z tej instytucji. Celem wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego jest przeprowadzenie kontroli prawidłowości prawomocnego orzeczenia sądu administracyjnego i ewentualne (w zależności od rozstrzygnięcia) oddziaływanie na zwykłe postępowanie sądowoadministracyjne¹¹⁷⁷.

Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi reguluje kwestię wznowienia w dziale VII (art. 270-285 p.p.s.a.). Większość tych przepisów jest identyczna z przepisami działu VI Kodeksu postępowania cywilnego, które przed wejściem w życie p.p.s.a. odpowiednio regulowały postępowanie wznowieniowe przed NSA.

Z dniem 10 kwietnia 2010 r. weszła w życie nowelizacja ustawy z 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi¹¹⁷⁸, która poprzez dodanie § 3 do art. 272 umożliwiła wznowienie postępowania administracyjnego na podstawie wyroku ETPC. Zgodnie z nowym art. 272 § 3 p.p.s.a., można żądać wznowienia postępowania również w przypadku, gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na podstawie umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską. Przepis § 2 stosuje się odpowiednio,

¹¹⁷⁴ K. Sobieralski, Wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego, Kraków 2003, s. 53.

¹¹⁷⁵ B. Adamiak, Glosa do postanowienia SN z dnia 30 listopada 1993 r., III AZP 18/93, OSP 1995, Nr 1.

¹¹⁷⁶ K. Sobieralski, Wznowienie..., s. 67.

¹¹⁷⁷ *Ibidem*, s. 50.

¹¹⁷⁸ Zmiana została dokonana na podstawie art. 1 pkt 13 lit. b ustawy z 12.2.2010 r. o zmianie ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. 2010, Nr 36, poz. 196).

z tym że termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania biegnie od dnia doręczenia stronie lub jej pełnomocnikowi rozstrzygnięcia organu międzynarodowego. W myśl § 2 wskazanego przepisu, skargę o wznowienie postępowania wnosi się w terminie trzech miesięcy.

W wyniku nowelizacji można żądać wznowienia postępowania sądownoadministracyjnego opierając je na jednej z dwóch nowych podstaw: w sytuacji orzeczenia TK o niezgodności aktu normatywnego z Konstytucją RP, umową międzynarodową lub z ustawą, na podstawie którego zostało wydane orzeczenie, oraz gdy potrzeba wznowienia wyniku z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na podstawie umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską. W uzasadnieniu projektu nowelizacji wskazano, że dodanie art. 272 § 3 p.p.s.a. przewidującego podstawę do wznowienia postępowania w przypadkach, w których ETPC stwierdził naruszenie Konwencji, realizuje z jednej strony Zalecenie Rec(2000)2 Komitetu Ministrów, a z drugiej strony wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 28 lutego 2006 r. Przy projektowaniu tego przepisu wzorowano się na rozwiązaniu przyjętym w art. 540 § 3 k.p.k.¹¹⁷⁹

Określona w art. 272 § 3 p.p.s.a. podstawa wznowienia postępowania jest konsekwencją ratyfikowanej przez Polskę Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz poddania się przewidzianej przez konwencję procedurze kontrolnej. Polska uznała kompetencje Europejskiej Komisji Praw Człowieka do zajmowania się skargami indywidualnymi wnoszonymi przeciwko Polsce oraz uznała jurysdykcję ETPC, a nadto zobowiązała się zgodnie z art. 46 ust. 1 Konwencji do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału w sprawach, w których jest stroną.

4.2. Przesłanki wznowienia postępowania sądownoadministracyjnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC

Rozstrzygnięcie organu międzynarodowego działającego na podstawie umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Polskę jest nową podstawą wznowienia, zgodnie z brzmieniem art. 273 § 3 p.p.s.a. Tym, co łączy tą podstawę z przesłanką wznowienia, o której mowa w art. 272 § 1 p.p.s.a. jest to, że nie wiąże się bezpośrednio z rozstrzygnięciem zapadłym w postępowaniu sądownoadministracyjnym, a z treścią rozstrzygnięcia organu międzynarodowego i związanym z nim obowiązkiem zapewnienia mu mocy wiążącej w krajowym porządku prawnym. Należy mieć jednak na względzie różnicę z wyrokami Trybunału Konstytucyjnego.

W doktrynie zasadnie podnosi się, że art. 272 § 3 p.p.s.a. jest przepisem „blankietowym” w tym znaczeniu, że nie precyzuje, jaki charakter powinien mieć organ międzynarodowy. Statuuje jedynie

¹¹⁷⁹ Uzasadnienie prezydenckiego projektu nowelizacji ustaw: z 25.7.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz. U. Nr 153, poz. 1269 oraz z 2005 r. Nr 169, poz. 1417) oraz ustawie z 30.8.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. Nr 153, poz. 1270, z późn. zm.) dostępne na stronie: https://www.prezydent.pl/download/gfx/prezydent/pl/defaultaktualnosci/220/10/1/ppsa_uzasadnienie.rtf (dostęp: 27/5/2019 r.).

wymóg, by organ taki działał na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Polskę, a potrzeba wznowienia postępowania wynikała z zapadłego rozstrzygnięcia tego organu¹¹⁸⁰. Nie ulega wątpliwości, iż zamierzeniem projektodawcy było przede wszystkim umożliwienie wznowienia postępowania sądownoadministracyjnego celem wykonania rozstrzygnięcia ETPC.

Jak wynika już z uzasadnienia projektu ustawy wprowadzającego art. 272 § 3 p.p.s.a. pod pojęciem organu międzynarodowego należy rozumieć w pierwszej kolejności Europejski Trybunał Praw Człowieka. Pytanie, czy rozstrzygnięcia również innych organów międzynarodowych może uzasadniać wznowienie postępowania sądownoadministracyjnego. Tego typu organem jest również Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Różnica jednak, o czym będzie mowa niżej, polega na tym, że orzeczenia TSUE nie podlegają doręczeniu podmiotom uprawnionym do wniesienia skargi o wznowienie postępowania sądownoadministracyjnego, od czego zależy w myśl art. 272 § 3 zd. 2 p.p.s.a. początek biegu terminu do wniesienia tego środka zaskarżenia.

Pod pojęciem „rozstrzygnięcia organu międzynarodowego” mieszczą się również orzeczenia Komitetu Praw Człowieka ONZ, który może przekazać państwu-stronie, na podstawie art. 5 ust. 4 Protokołu Fakultatywnego do MPPOiP, swój pogląd na sprawę zainicjowaną złożeniem zawiadomienia w sprawie naruszenia postanowień MPPOiP¹¹⁸¹.

Wznowienie postępowania sądownoadministracyjnego nie następuje automatycznie w związku ze stwierdzeniem naruszenia prawa międzynarodowego przez organ międzynarodowy. Tak więc samo stwierdzenie naruszenia Konwencji przez Trybunał strasburski nie prowadzi *per se* do wznowienia postępowania. Musi zaistnieć dodatkowa przesłanka w postaci potrzeby takiego wznowienia wynikającej z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego. Tak więc nie każde rozstrzygnięcie organu międzynarodowego może stanowić podstawę wznowienia postępowania sądownoadministracyjnego. Również nie każde rozstrzygnięcie organu międzynarodowego rodzi potrzebę wznowienia postępowania sądownoadministracyjnego, ponieważ różny pozostaje status prawny poszczególnych organów, charakter ich orzeczeń oraz ich znaczenie dla przebiegu postępowania przed sądem administracyjnym.

Pojęcie „potrzeba wznowienia postępowania” daje sądowi administracyjnemu możliwość uniknięcia automatyzmu, dokonania oceny oraz zdecydowania każdorazowo, czy taka konieczność zachodzi. Przyjmuje się, że zachodzi wówczas, gdy treść rozstrzygnięcia ETPC będzie wskazywać na potrzebę dostosowania prawomocnego orzeczenia sądu administracyjnego do postanowień Konwencji lub innego aktu międzynarodowego stosowanego przez ten organ¹¹⁸².

¹¹⁸⁰ S. Marciniak, Uwagi do zmian w ustawie – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Przegląd Podatkowy 2010, nr 9, s. 41, tak również: H. Knysiak-Sudyka, w: T. Woś (red.), Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz, Warszawa 2016, s. 1292.

¹¹⁸¹ A. Kabał, Komentarz do art. 272 p.p.s.a., w: B. Dauter, A. Kabał, M. Niezgodka-Medek, Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Komentarz, Lex/el. 2018, teza 10.

¹¹⁸² A. Kabał, Komentarz do art. 272 p.p.s.a..., teza 11.

Oceny „potrzeby” wznowienia postępowania dokonywać należy w realiach konkretnej sprawy. Nie należy przez to rozumieć automatyzmu działania w każdej sprawie, w której organ międzynarodowy rozstrzygnie o naruszeniu przez Polskę przepisów prawa międzynarodowego¹¹⁸³. Podobnie jak w postępowaniu karnym, w postępowaniu sądowoadministracyjnym również można dokonać podziału naruszeń Konwencji na trzy kategorie, zgodnie z propozycją przedstawioną przez M. Wąsek-Wiaderek¹¹⁸⁴.

W pierwszej należy wskazać naruszenia proceduralne incydentalne w toku postępowania, które nie miały wpływu na treść orzeczenia sądu administracyjnego. Przykładowo można wskazać wyrok ETPC stwierdzający naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji z uwagi na przewlekłość postępowania sądowoadministracyjnego. W tym wypadku należy uznać, że „potrzeba” do wznowienia postępowania nie zaistnieje z uwagi na brak wpływu uchybienia stwierzonego przez ETPC na treść orzeczenia. Incydentalny charakter naruszenia, który nie dotyczy przedmiotu procesu nie może bowiem skutkować wzruszeniem orzeczenia sądu administracyjnego¹¹⁸⁵.

W drugiej kategorii naruszeń znajdziemy naruszenia proceduralne, które mogły mieć wpływ na wynik postępowania – treść orzeczenia¹¹⁸⁶. Dla przykładu może być to sytuacja odmowy przez sąd administracyjny stronie dostępu do dowodów przedstawionych przez drugą stronę (organ administracji państwowej) ze względu na interesy bezpieczeństwa narodowego lub porządku publicznego, prawo krajowe musi przewidywać odpowiednie gwarancje proceduralne, które zrównoważą i zrekompensują tak powstałe ograniczenia prawa procesowe drugiej strony¹¹⁸⁷, czy też zbyt powierzchownej kontroli decyzji organów administracyjnych przez sądy administracyjne¹¹⁸⁸ czy uniemożliwienia stronie zajęcia stanowiska w toku postępowania sądowoadministracyjnego¹¹⁸⁹. W tej sytuacji, sąd ma swobodę oceny czy przedmiotowe naruszenie mogło mieć wpływ na treść kwestionowanego orzeczenia. Pozytywna odpowiedź na powyższe zagadnienie skutkować będzie uchynieniem prawomocnego orzeczenia i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania. Nie przesądza o jednak o tym, że we wznowionym postępowaniu, po zadośćuczynieniu wymogom procesowym, sąd wyda orzeczenie o innej treści niż to, które zostało uchylone na skutek stwierdzenia przez ETPC naruszenia Konwencji.

W trzeciej kategorii chodzi o naruszenia prawa materialnego, a więc dotyczące treści orzeczenia (nie procedury)¹¹⁹⁰. W tej grupie orzeczeń można wymienić przede wszystkim wyroki, w których Trybunał stwierdził naruszenie art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji (ochrona własności).

¹¹⁸³ Wyrok SN z 11.1.2012 r., II KO 78/11, Lex nr 1108479.

¹¹⁸⁴ M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie...

¹¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹¹⁸⁷ M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie...

¹¹⁸⁸ *A contrario*: wyrok ETPC z 4.10.2001 r. w sprawie nr 33776/96, Potocka i Inni v. Polska.

¹¹⁸⁹ Wyrok ETPC z 22.9.1994 r. w sprawie nr 13616/88, Hentrich v. Francja.

¹¹⁹⁰ M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie...

Tylko w trzecim przypadku oparcie skargi o wznowienie na wyroku ETPC powinno decydować o jego uwzględnieniu, z uwagi na to, że źródłem naruszenia Konwencji jest orzeczenie sądu administracyjnego.

Podsumowując, w oparciu o wymienione kategorie naruszeń Konwencji tylko te dwie ostatnie mogą wskazywać na „potrzebę” wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego¹¹⁹¹. Sąd administracyjny powinien każdorazowo badać potrzebę wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego pod kątem stwierdzonego przez Trybunał naruszenia, uwzględniając zakres dokonanej przez niego kontroli oraz treść skargi.

4.3. Termin wniesienia skargi

Zgodnie z art. 272 § 3 *in fine* p.p.s.a. termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania biegnie od dnia doręczenia stronie lub jej pełnomocnikowi rozstrzygnięcia organu międzynarodowego. W myśl § 2 wskazanego przepisu, skargę o wznowienie postępowania wnosi się w terminie trzech miesięcy od tej daty.

Skarga o wznowienie postępowania oparta na rozstrzygnięciu organu międzynarodowego powinna zostać wniesiona w terminie trzymiesięcznym liczonym od dnia doręczenia stronie orzeczenia tego organu. Z brzmienia art. 272 § 3 *in fine* p.p.s.a. wynika, że uprawnienie do wystąpienia z żądaniem wznowienia służy tylko adresatowi rozstrzygnięcia organu międzynarodowego¹¹⁹². *A contrario*, osoba nie będąca stroną postępowania zakończonego rozstrzygnięciem organu międzynarodowego, nie może złożyć skargi o wznowienie na podstawie tego przepisu. Takie rozumienie tego przepisu ograniczałoby to w zasadzie możliwość składania wniosków tylko do stron postępowania przed ETPC.

Jak trafnie przyjął NSA, w art. 272 § 3 p.p.s.a. użyto zwrotu „można żądać wznowienia” w kontekście takim iż z żądaniem może wystąpić każdy, jeżeli zostanie spełniona przesłanka zawarta w przepisie. Wprawdzie przepis odnosi się tylko do strony postępowania przed organem międzynarodowym, ale należy wziąć pod uwagę, że § 3 nakazuje odpowiednie stosowanie § 2. To daje podstawę do określenia tego terminu dla osoby, która nie była stroną takiego postępowania. Zdaniem NSA, w przypadku rozstrzygnięcia organu międzynarodowego termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania w przypadku stron, które nie były stronami w postępowaniu przed organami międzynarodowymi wynosi trzy miesiące od daty publikacji tego rozstrzygnięcia, gdyż z tym dniem orzeczenie to wchodzi w życie, a w przypadku stron, które brały udział w postępowaniu przed tym organem termin ten biegnie od dnia doręczenia stronie lub jej pełnomocnikowi rozstrzygnięcia

¹¹⁹¹ Por. uchwała 7 sędziów SN z 26.6.2014 r., I KZP 14/14, OSNKW 2014, Nr 8, poz. 59.

¹¹⁹² A. Kabat, Komentarz do art. 272 p.p.s.a., teza 12; Por. postanowienie NSA z 8.11.2013 r., II GSK 2031/13, Lex nr 1398045.

organu międzynarodowego¹¹⁹³. Ponadto, termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego, o którym mowa w art. 272 § 3 zd. 2 p.p.s.a., rozpoczynający swój bieg od dnia doręczenia stronie lub jej pełnomocnikowi rozstrzygnięcia organu międzynarodowego nie powinien wyznaczać zakresu stosowania wznowienia postępowania sądowego. Do chwili, gdy osoba prawna nie jest należycie reprezentowana, trzymiesięczny termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania nie może rozpocząć biegu¹¹⁹⁴.

Termin określony w art. 272 § 2 p.p.s.a. jest terminem procesowym zawitym. Co do tego, czy może zostać przywrócony istnieje rozbieżność w orzecznictwie. W orzeczeniu z 2005 r. NSA wskazał, że strona, która uchybiła powyższemu terminowi, może złożyć wniosek o jego przywrócenie zgodnie z art. 86 p.p.s.a.¹¹⁹⁵ Odmienne NSA wypowiedział się w 2011 r.¹¹⁹⁶, podkreślając, że bieg tego terminu nie podlega przerwaniu ani też nie może być przywrócony. Wniesienie zaś skargi o wznowienie postępowania po upływie tego terminu jest niedopuszczalne i powoduje odrzucenie skargi.

Skutkiem wniesienia skargi o wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego po terminie, jest brak możliwości badania, czy wskazana w niej podstawa wznowienia jest zasadna. Skarga taka jest niedopuszczalna i podlega odrzuceniu¹¹⁹⁷.

W sytuacji, gdy podstawą wznowienia postępowania jest wyrok ETPC należy wskazać, kiedy strona dowiedziała się o jego wydaniu. Zgodnie z art. 77 ust. 2 Regulaminu Trybunału¹¹⁹⁸, wyrok wydany przez Izbę może zostać odczytany na rozprawie jawnej przez Przewodniczącego Izby lub innego sędziego przez niego upoważnionego. Pełnomocnicy i przedstawiciele stron powiadamiani są w odpowiednim terminie o dacie rozprawy. W przeciwnym razie oraz w przypadku wyroków wydanych przez Komitety zawiadomienie przewidziane w ustępie 3 niniejszego Artykułu stanowi ogłoszenie wyroku. W myśl ust. 3, wyrok przekazywany jest Komitetowi Ministrów. Szef Kancelarii przesyła poświadczony odpisy stronom, Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy, każdej stronie trzeciej, w tym Komisarzowi Praw Człowieka Rady Europy, i innej osobie bezpośrednio zainteresowanej. Należycie podpisany oryginał składa się w archiwum Trybunału. Od chwili doręczenia stronie wyroku ETPC zaczyna bieg trzymiesięczny termin na wniesienie skargi o wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego.

Bardzo często skarga o wznowienie postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC opiera się równocześnie na kilku podstawach wznowienia postępowania. Termin do wniesienia skargi

¹¹⁹³ Postanowienie NSA z 8.11.2013 r., II GSK 2031/13, Lex nr 1398045.

¹¹⁹⁴ Wyrok WSA w Gliwicach z 29.5.2009 r., II SA/GI 1271/08, Lex nr 558454.

¹¹⁹⁵ Postanowienie NSA z 30.11.2005 r., OSK 1815/04, Lex nr 190717; postanowienie WSA w Warszawie z 25.6.2008 r., II SA/Wa 2046/07, Lex nr 497336; por. A. Kabat, Komentarz do art. 272 p.p.s.a..., teza 12.

¹¹⁹⁶ Postanowienie NSA z 5.1.2011 r., II FSK 2141/10, Lex nr 742338.

¹¹⁹⁷ Postanowienia NSA: z 24.2.2006 r., I FSK 988/05, Lex nr 1574084; z 5.1.2011 r., II FSK 2141/10, Lex nr 742338; z 22.9.2011 r., II GSK 1815/11, Lex nr 966205; z 22.9.2011 r., II GSK 1814/11, Lex nr 966204.

¹¹⁹⁸ Dz.U. z 1993 r. nr 61 poz. 284.

o wznowienie postępowania zależy od podstawy wznowienia. Jeżeli istnieje kilka podstaw wznowienia postępowania, termin do wniesienia skargi o wznowienie biegnie odrębnie dla każdej z nich. Wniesienie skargi o wznowienie postępowania po upływie terminu związanego z konkretną podstawą faktyczną powoduje jej odrzucenie w części opartej na tej podstawie wznowienia, nie stoi natomiast na przeszkodzie rozpatrzeniu jej w zakresie tych podstaw wznowienia, które zostały zgłoszone z zachowaniem terminu, co wymaga odrębnie zbadania i rozstrzygnięcia¹¹⁹⁹.

Aby wykazać zachowanie terminu wymienionego w art. 272 § 2 i 3 p.p.s.a. nie wystarczy powołanie się przez stronę na podstawę wznowienia. Zgodnie z art. 280 § 2 p.p.s.a. na żądanie sądu zgłaszający skargę o wznowienie postępowania obowiązany jest uprawdopodobnić okoliczności stwierdzające zachowanie terminu lub dopuszczalność wznowienia. Uprawdopodobnienie to coś więcej niż samo wskazanie okoliczności dotyczących zachowania terminu do wznowienia postępowania. Żądanie uprawdopodobnienia, zgodnie z art. 280 § 2 p.p.s.a. dotyczy okoliczności, które w ocenie sądu, są niewystarczająco uprawdopodobnione w skardze¹²⁰⁰. Nie dotyczy to sytuacji, gdy w ogóle nie dojdzie do wskazania okoliczności stwierdzających zachowanie terminu do wniesienia skargi, która zgodnie z art. 279 p.p.s.a. jest elementem obligatoryjnym skargi. W tej sytuacji skarga ulega bowiem odrzuceniu¹²⁰¹.

Według art. 278 p.p.s.a. po upływie pięciu lat od uprawomocnienia się orzeczenia nie można żądać wznowienia, z wyjątkiem przypadku, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana. Co do zasady skarga o wznowienie postępowania sądownoadministracyjnego na podstawie wyroku ETPC powinna zostać wniesiona w terminie trzech miesięcy, o którym mowa w art. 272 § 2 p.p.s.a., ale nie później niż w ciągu pięciu lat od uprawomocnienia się orzeczenia w sprawie. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana (art. 271 pkt 2 p.p.s.a.).

Termin pięcioletni jest terminem materialnym i nie podlega przywróceniu. Biegnie niezależnie od terminów wniesienia skargi o wznowienie postępowania przewidzianych w art. 272 § 2 i art. 277 p.p.s.a. Liczony jest od uprawomocnienia się orzeczenia sądu krajowego. Skarga o wznowienie postępowania wniesiona z zachowaniem terminów określonych w art. 272 § 2 i 3 lub art. 277 p.p.s.a., ale po upływie terminu przewidzianego w art. 278 p.p.s.a., będzie podlegała odrzuceniu, bez konieczności badania merytorycznej zasadności wskazanych w niej podstaw¹²⁰².

Termin pięcioletni ustanawia bezwzględną granicę czasową, po upływie której skarga o wznowienie postępowania nie może być skutecznie wniesiona¹²⁰³. Dlatego, w odróżnieniu od trzymie-

¹¹⁹⁹ Wyrok NSA z 20.9.2006 r., II FSK 1146/05, Lex nr 286915; postanowienie NSA z 12.12.2008 r., I OSK 1432/08, Lex nr 575358.

¹²⁰⁰ Postanowienie NSA z 15.11.2012 r., II OSK 2696/12, Lex nr 1248465.

¹²⁰¹ Wyrok NSA z 29.7.2005 r., II FSK 795/05, Lex nr 850040.

¹²⁰² Postanowienie NSA z 13.12.2013 r., II FSK 3232/13, Lex nr 1452505.

¹²⁰³ Postanowienie NSA z 20.2.2014 r., II FSK 3786/13, Lex nr 1426675.

sięcznego terminu z art. 272 § 2 p.p.s.a. (czy analogicznie art. 277 p.p.s.a.), termin z art. 278 p.p.s.a. nie podlega przywróceniu¹²⁰⁴.

Skarga o wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego wniesiona z zachowaniem terminów określonych w art. 272 § 2 i 3 p.p.s.a., ale z naruszeniem art. 278 p.p.s.a., podlega odrzuceniu na posiedzeniu niejawnym, bez konieczności badania merytorycznej zasadności wskazanych w niej podstaw¹²⁰⁵.

Krótki pięcioletni termin na wystąpienie ze skargą o wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego na podstawie wyroku ETPC biegnący od uprawomocnienia się wyroku sądu administracyjnego budzi wątpliwości z punktu widzenia dostępności skargi jako skutecznego środka prawnego. Biorąc pod uwagę długość postępowania przed Trybunałem strasburskim (nierzadko 7-10 lat), może stanowić to przeszkodę uniemożliwiającą występowanie z taką skargą. Należałoby postulować jego zniesienie w stosunku do wyroków ETPC i pozostawienie terminu trzymiesięcznego, o którym w art. 272 § 2 i 3 p.p.s.a.

Przypomnieć należy, że Trybunał Konstytucyjny uznał na gruncie wznowienia postępowania cywilnego, że art. 408 k.p.c. w zakresie, w jakim po upływie pięciu lat od uprawomocnienia się wyroku nie pozwala żądać wznowienia postępowania z powodu nieważności wynikającej z naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji, o którym ostatecznie orzekł Europejski Trybunał Praw Człowieka, jest niezgodny z art. 77 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP¹²⁰⁶. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego ustanowienie pięcioletniego terminu wniesienia skargi o wznowienie postępowania cywilnego z powodu nieważności wynikającej z naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji, które stwierdzono prawomocnym wyrokiem ETPC, jest rozwiązaniem nieproporcjonalnym *sensu stricto*. Nie ma bowiem podstaw do zróżnicowania statusu skarżących wnoszących skargi z powodu nieważności postępowania cywilnego wynikającej z naruszenia praw wynikających z Konwencji. Nadmierny ciężar stanowi ograniczenie pięcioletnim terminem prekluzyjnym jedynie tych skarżących, którzy występując ze skargą o wznowienie w celu wykonania wyroku ETPC, oparli ją na podstawie nieważności, o której mowa w art. 401 pkt 1 k.p.c. Takie ograniczenie nie ma uzasadnienia ani na tle art. 45 ust. 1 Konstytucji, ani na tle art. 9 Konstytucji w związku z art. 46 ust. 1 Konwencji. Prowadzi ono ponadto do nieuzasadnionego konstytucyjnie zróżnicowanego traktowania podmiotów podobnych, którymi są wnoszący skargę o wznowienie postępowania z powodu nieważności, której przyczyna stanowiła zarazem istotny element ostatecznego orzeczenia ETPC¹²⁰⁷.

¹²⁰⁴ J. Drachal, A. Wiktorowska, K. Wojciechowska, Komentarz do art. 278 p.p.s.a., w: R. Hauser, A. Wojciechowski (red.), Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz, Warszawa 2017, wyd. 5, Legalis; por. A. Kabat, Komentarz do art. 278 p.p.s.a., w: B. Dauter, A. Kabat, M. Niezgodka-Medek, Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz, Lex/el. 2018.

¹²⁰⁵ Postanowienia NSA: z 13.12.2013 r., II FSK 3232/13, Lex nr 1452505; z 28.7.2014 r., II FSK 1864/14, Lex nr 1492885.

¹²⁰⁶ Wyrok TK z 22.9.2015 r., SK 21/14, OTK-A 2015, Nr 8, poz. 122.

¹²⁰⁷ *Ibidem*.

Pomimo zmian w Kodeksie postępowania cywilnego, procedura sądowoadministracyjna nie do czekała się odpowiedniej zmiany, mimo że tezy wyroku TK można odnieść również do tego postępowania. Należy *de lege ferenda* postulować w związku z powyższym, wydłużenie terminu do 10 lat (na wzór postępowania cywilnego) dla przypadków wznowienia na podstawie art. 272 § 3 p.p.s.a., czy też objęcia tych przypadków wyjątkiem (obok pozbawienia możliwości działania czy też braku należytej reprezentacji), o którym mowa w art. 278 *in fine* p.p.s.a.

4.4. Przykład wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego na podstawie orzeczenia ETPC w Polsce

Do tej pory złożono jeden wniosek o wznowienie postępowania na podstawie orzeczenia ETPC (art. 272 § 3 p.p.s.a.), który nie doprowadził jednak do wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego¹²⁰⁸. Sprawa dotyczyła skargi o wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego zakończonego wyrokiem NSA z 6.5.2008 r.¹²⁰⁹, którym oddalono skargę kasacyjną skarżącego od wyroku WSA w Warszawie oddalającego skargę K. K. na orzeczenie Komendanta Głównego Policji w przedmiocie wymierzenia kary dyscyplinarnej wydalenia ze służby¹²¹⁰.

Jako podstawę prawną wznowienia postępowania wskazano art. 271 pkt 2 p.p.s.a., ze względu na stwierdzone, orzeczeniem ETPC naruszenie uprawnienia skarżącego do należytej reprezentacji i aktywnej obrony w postępowaniu dyscyplinarnym przez profesjonalnego obrońcę oraz art. 272 § 3 p.p.s.a., wskutek uznania, że w rozpoznawaniu sprawy skarżącego uchybiono zasadom uczciwego procesu i naruszono w ten sposób art. 6 Konwencji. Skarżący wniósł o zmianę wyroku NSA poprzez uwzględnienie skargi kasacyjnej wywiezionej w tej sprawie i uchylenie wyroku WSA w Warszawie, względnie o uchylenie wyroków sądów obu instancji i ponowne merytoryczne rozpoznanie sprawy w I instancji.

Skarga o wznowienie postępowania zakończonego wyrokiem NSA została oparta na podstawie określonej w art. 272 § 3 p.p.s.a., w związku z decyzją ETPC z dnia 11 lutego 2014 r., stwierdzającym naruszenie uprawnienia skarżącego do należytej reprezentacji i aktywnej obrony w postępowaniu dyscyplinarnym przez profesjonalnego obrońcę, przez co uchybiono zasadom uczciwego procesu i naruszono art. 6 Konwencji¹²¹¹. Wskazywał, że został przez swoich przełożonych wprowadzony w błąd, co do zamiaru zastosowania wobec niego kary wydalenia ze służby w miejsce zadeklarowanej uprzednio kary nagany. Gdyby więc mógł skorzystać z profesjonalnej obrony, w ocenie skarżącego miałby wówczas szansę odmienić wynik postępowania dyscyplinarnego. Brak działania

¹²⁰⁸ Wyrok NSA z 9.10.2014 r., I OSK 1463/14, Lex nr 1463/14.

¹²⁰⁹ Wyrok NSA z 6.5.2008 r., I OSK 775/07, Lex nr 478937.

¹²¹⁰ Wyrok WSA w Warszawie z 19.1.2007 r., II SA/Wa 1940/06, Legalis.

¹²¹¹ Decyzja ETPC z 11.2.2014 r. w sprawie nr 56695/08, Kuliński v. Polska.

fachowego obrońcy nie pozwolił na należyte wyjaśnienie wielu okoliczności w sprawie (kwestia atypowego działania alkoholu na organizm skarżącego, kwestia stanu psychicznego skarżącego, kwestia naruszenia przez przełożonych skarżącego przepisów nakazujących obowiązkową pomoc dla skarżącego znajdującego się w złym stanie psychicznym).

Skarżący w drodze ugody zawartej z rządem Rzeczypospolitej Polskiej, otrzymał odszkodowanie za pozbawienie go prawa do obrony w związku z brakiem profesjonalnej obrońcy w postępowaniu dyscyplinarnym. Składając skargę o wznowienie postępowania, podnosił, że nie powinna zostać odrzucona z uwagi na przekroczenie terminu określonego w art. 278 p.p.s.a., gdyż możliwość skorzystania ze środka przewidzianego w art. 272 § 3 p.p.s.a. pojawiła się dla skarżącego dopiero po upływie tego terminu – postępowanie przed ETPC toczyło się ponad 5 lat.

Jednocześnie skarżący podniósł, że ograniczenie prawa do wznowienia postępowania jedynie do okoliczności niewłaściwej reprezentacji oraz pozbawienia możliwości aktywnego działania ogranicza konstytucyjne prawo do sądu, albowiem jest sprzeczne z art. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Skarżący wniósł zatem o zadanie Trybunałowi Konstytucyjnemu pytania prawnego, co do zgodności z Konstytucją RP art. 278 p.p.s.a. w zakresie, w jakim pozbawia on skarżącego prawa do wznowienia postępowania w sytuacji, gdy międzynarodowy organ orzekający w rozumieniu art. 272 § 3 P.p.s.a. wydał swoje orzeczenie już po upływie terminu wskazanego w art. 278 p.p.s.a., jako termin graniczny do wywiedzenia skargi.

NSA uznał, że skarga nie miała usprawiedliwionych podstaw. Wskazał jednocześnie, że skarżący zachował trzymiesięczny termin do złożenia skargi, o którym mowa w art. 272 § 3 p.p.s.a., gdyż o decyzji ETPC dowiedział się w dniu 11 marca 2014 r., otrzymując zawiadomienie o wykreśleniu sprawy przez Trybunał z listy spraw na wokandzie. Niemniej nie został zachowany pięcioletni termin, o którym mowa w art. 278 p.p.s.a., który biegnie niezależnie od terminów wniesienia skargi o wznowienie postępowania przewidzianych w art. 272 § 3 i art. 277 P.p.s.a. – upłynął bowiem w dniu 6 maja 2013 r. Skarżący wniósł zatem skargę o wznowienie po upływie tego terminu. NSA dokonał jednocześnie analizy czy w toku postępowania sądowoadministracyjnego skarżący był pozbawiony strony możliwości działania lub nie miał należytej reprezentacji.

Z ustaleń NSA wynikało jednak, że w toku postępowania skarżący nie był pozbawiony możliwości działania, gdyż był reprezentowany przez profesjonalnego pełnomocnika. NSA jednocześnie stwierdził, że braku należytej reprezentacji w postępowaniu dyscyplinarnym nie wypełnia pojęcia „brak możliwości działania”, gdyż to ostatnie dotyczy wyłącznie postępowania sądowoadministracyjnego (art. 271 pkt 2 p.p.s.a.). W jego ocenie nieważność postępowania musi dotyczyć postępowania przed sądem administracyjnym, a przesłanka ta odnosi się do wszelkich czynności, jakie strona mogła w tym postępowaniu podjąć, lecz ich nie podjęła, gdyż była pozbawiona możliwości udziału w postępowaniu.

NSA przypomniał, że termin określony w art. 278 p.p.s.a. ma charakter nieprzekraczalny i rozpoczyna bieg w chwili uprawomocnienia się orzeczenia, przeciwko któremu skierowana jest skarga o wznowienie postępowania. Cezura czasowa 5 lat od dnia uprawomocnienia się orzeczenia sądowego kończącego postępowanie, którego wznowienia strona żąda, wskazuje, że mamy do czynienia ze swoistą instytucją przedawnienia o charakterze prekluzyjnym. Przekroczenie tego terminu skutkowałoby tym, że stan niepewności, co do możliwości podważenia prawomocnego orzeczenia mógłby trwać *ad infinitum*¹²¹². NSA podkreślił konieczność zapewnienia w demokratycznym państwie prawnym pewności obrotu prawnego, wobec którego przepisy proceduralne spełniają rolę gwarancyjną. Zasada ograniczonej w czasie, kontroli w trybie nadzwyczajnym, prawomocnego orzeczenia sądu administracyjnego, służy ochronie ogólnego porządku prawnego i chroni przed wielokrotnym rozstrzygnięciem tych samych spraw. Jednocześnie NSA stwierdził, że nie ma wątpliwości, co do konstytucyjności postanowień art. 278 p.p.s.a. Dlatego z uwagi na niezachowanie pięcioletniego terminu wyrażonego w art. 278 p.p.s.a. skarga została oddalona na podstawie art. 282 § 1 p.p.s.a.

Przede wszystkim należy wyrazić wątpliwości co do przekonania składu orzekającego w powyższej sprawie o konstytucyjności postanowień art. 278 p.p.s.a., o czym była wyżej mowa.

Tym samym NSA przyjął dopuszczalność składania wniosku o wznowienie postępowania sądownoadministracyjnego na podstawie ugody zawartej przed Trybunałem strasburskim. Odrzucając bowiem wniosek złożony na podstawie ugody wskazał jedynie na wpływ pięcioletniego terminu od uprawomocnienia się wyroku sądu administracyjnego. Nie kwestionował jednocześnie dopuszczalności wznowienia na podstawie ugody.

4.5. Przesłanki wznowienia postępowania sądownoadministracyjnego w innych krajach

Są kraje, w których nie istnieje osobna podstawa prawna pozwalająca na wznowienie postępowania sądownoadministracyjnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Wówczas, jak ma to miejsce np. w Austrii, zastosowanie znajdują ogólne przepisy o wznowieniu postępowania sądownoadministracyjnego wynikającej z ustawy o ogólnym postępowaniu administracyjnym z 1991 r.¹²¹³

Podobnie w Belgii, wciąż nie istnieje taka możliwość, ale należy odnotować w tym zakresie istnienie powództwa o ustalenie odpowiedzialności państwa (za zły wymiar sprawiedliwości).

¹²¹² Por. wyrok NSA z 28.7.2014 r., II FSK 1864/14, Lex nr 1492885.

¹²¹³ Informacja o austriackim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b316> (dostęp: 27/5/2019 r.).

Stabilne orzecznictwo belgijskich sądów pozwala m.in. na odszkodowanie za utracone korzyści, które towarzyszą słusznemu zadośćuczynieniu zarządzanemu przez sąd¹²¹⁴.

Również w Finlandii nie ma ustawowej podstawy wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC¹²¹⁵. Przykładowo, pomimo stwierdzenia przez Trybunał strasburski naruszenia Konwencji skutkującego potrzebą wznowienia¹²¹⁶, fiński NSA nie uznał żadnych przyczyn przemawiających za uchynieniem orzeczenia, zgodnie z art. 63 i 64 fińskiego prawa o postępowaniu sądowoadministracyjnym¹²¹⁷. Przepisy te dotyczyły 5-letniego terminu od dnia uprawomocnienia się orzeczenia na złożenie wniosku o wznowienie. Sprawa dotyczyła błędnego zastosowania przymusowego leczenia skarżącego. ETPC argumentował, że decyzja powinna zostać uchylona.

We Francji nie istnieje możliwość wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego na podstawie orzeczenia ETPC. W sprawie pana Baومت francuska Rada Stanu orzekła, że w braku procedury przewidzianej ustawą, wykonanie wyroku ETPC nie może skutkować pozbawieniem krajowych orzeczeń sądowych ich wykonalności. W konsekwencji Rada Stanu uznała, że ze względu na powagę rzeczy osądzonej, jedynie ustawa mogłaby przewidywać wznowienie prawomocnie zakończonego postępowania sądowoadministracyjnego¹²¹⁸.

Z drugiej strony, w kolejnej decyzji Rada Stanu uznała, że stwierdzenie przez Trybunał strasburski naruszenia Konwencji dotyczące sankcji administracyjnej, dla której nie istnieje powaga rzeczy osądzonej stanowi nowy element, który musi zostać wzięty pod uwagę przez władze nałóżące sankcję¹²¹⁹. W konsekwencji, zadaniem organu jest dokonanie oceny w sytuacji ciągłych skutków sankcji, czy jej dalsze oddziaływanie nie narusza Konwencji. W tej sytuacji, powinno się zakończyć sankcję administracyjną, całkowicie lub częściowo, mając na względzie cel jej nałożenia, jej ciężar, skutki i charakter naruszenia stwierdzonego przez Trybunał strasburski. W ten sposób po raz pierwszy uznano możliwość bezpośredniego oddziaływania wyroku ETPC na wznowienie postępowania administracyjnego. Niemniej, podobnej praktyki nie można odnaleźć w zakresie postępowania sądowoadministracyjnego.

Na Łotwie wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego może nastąpić na podstawie ujawnienia się nowych okoliczności wyliczonych w art. 353 łotewskiego kodeksu postępowania administracyjnego. Zgodnie z art. 353 § 6 rozstrzygnięcie ETPC stanowi „ujawnienie nowej

¹²¹⁴ Informacja o belgijskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 31.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b317> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹²¹⁵ Informacja o fińskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b41e> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹²¹⁶ Wyrok ETPC z 3.7.2012 r. w sprawie nr 34806/04, X. v. Finlandia.

¹²¹⁷ Orzeczenie fińskiego NSA z 27.2.2015, KHO 27.2.2015, w: Informacja o fińskim prawie...

¹²¹⁸ Decyzja francuskiej Rady Stanu z 4.10.2012 r. w sprawie Baومت, nr 328.502, w: Informacja o francuskim prawie...

¹²¹⁹ Decyzja francuskiej Rady Stanu z 30.7.2014 r. w sprawie Vernes, nr 358.564, w: Informacja o francuskim prawie...

okoliczności, które stanowi podstawę wznowienia postępowania sądowoadministracyjnego. Wznowienie następuje na wniosek strony postępowania (art. 354 § 1). Mimo to, wznowienie jest możliwe tylko w zakresie orzeczeń wydanych przez sądy administracyjne w I i II instancji. Orzeczenie odpowiednika łotewskiego Naczelnego Sądu Administracyjnego (jest nim Izba Administracyjna Sądu Najwyższego) nie może być zatem w ten sposób wzruszone. Wniosek powinien zostać złożony w terminie trzech miesięcy od ujawnienia się nowej okoliczności. Prawo do wznowienia postępowania administracyjnego na podstawie orzeczenia Trybunału nie ulega przedawnieniu (art. 354 § 3). Ustalenie ujawnienia się nowej okoliczności przez sąd skutkuje uchyleniem skarżonego wyroku w całości albo w części i przekazaniem sprawy sądowi I lub II instancji (art. 357 § 2). Brak powyższego ustalenia prowadzi do oddalenia wniosku, na którą to decyzję przysługuje zażalenie (art. 357 § 3).

Na podstawie wyroku w sprawie Slivenko przeciwko Łotwie stwierdzającym naruszenie art. 8 Konwencji dotyczącego wydalenia skarżących z Łotwy¹²²⁰, łotewski Sąd Najwyższy w dniu 10 sierpnia 2004 r. wznowił postępowanie sądowoadministracyjne na podstawie art. 354 § 2 łotewskiego k.p.a. uznając, iż wyrok ETPC stanowił w tej sprawie nową okoliczność.

Zgodnie z art. 153 § 2 pkt 1 litewskiego Prawa o postępowaniu administracyjnym postępowanie administracyjne może być wznowione, jeżeli ETPC stwierdzi, że wyrok litewskiego sądu narusza Konwencję albo jej Protokoły. Zgodnie z art. 156 § 1 ustawy wniosek należy złożyć do litewskiego NSA w terminie 3 miesięcy od dnia, w którym osoba dowiedziała się o okolicznościach stanowiących podstawę wznowienia postępowania. Należy odnotować, że nie ma terminu przedawnienia w zakresie wyroku Trybunału strasburskiego. Ponadto, do wznowienia może dojść również w razie niestwierdzenia przez ETPC naruszenia Konwencji albo jej Protokołów. Dla przykładu, postępowanie może być wznowione jeżeli dana osoba dostarczy dowody wskazujące na rażąco błędne zastosowanie prawa materialnego, które doprowadziło do wydania bezprawnego wyroku (art. 153 § 10). Inną podstawą jest potrzeba zapewnienia jednolitości orzecznictwa sądów administracyjnych (art. 153 § 12). Dlatego, rozwijające się orzecznictwo ETPC może być postrzegane jako czynnik uzasadniający dokonanie powtórnej wykładni prawa materialnego w przyszłych postępowaniach administracyjnych.

Litewski NSA wznowił dwa postępowania sądowoadministracyjne mając na względzie wyrok ETPC stwierdzający naruszenie przez sądy administracyjne art. 6 ust. 1 Konwencji. W jednym z nich, sąd ponownie rozpoznał sprawę z uwagi na brak możliwości przesłuchania przez skarżącego biegłych w pierwotnym postępowaniu¹²²¹. Sprawa została przekazana sądowi I instancji, który umorzył postępowanie. W drugiej sprawie, sąd ponownie rozpoznał sprawę naruszenia Konwencji z uwagi na nieuwzględnienie wniosków dowodowych ani dowodów dostarczonych przez

¹²²⁰ Wyrok ETPC z 9.10.2003 r. w sprawie nr 48321/99, Slivenko v. Łotwa.

¹²²¹ Wyrok ETPC z 4.11.2008 r. w sprawie nr 72596/01, Balsytė-Lideikienė v. Litwa.

skarżącego w toku postępowania bez podania przyczyny, dla których uznał je za zbędne¹²²². NSA w postępowaniu wznowieniowym nie zmienił jednak wyniku postępowania. Dodatkowo, litewskie prawo nie przewiduje możliwości wznowienia postępowania sądownoadministracyjnego na podstawie ugody czy też jednostronnego oświadczenia złożonego przez rząd.

Zgodnie z § 204(1) estońskiego kodeksu postępowania administracyjnego postępowanie zakończone orzeczeniem sądu administracyjnego może zostać wznowione na wniosek strony postępowania czy jakiegokolwiek innej osoby biorącej w nim udział, jeżeli ujawnią się nowe fakty. W myśl § 204(2)8 estońskiego k.p.a. jedną z przyczyn wznowienia jest naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, skargi do ETPC przeciwko wyrokowi czy orzeczeniu w sprawie administracyjnej, pod warunkiem, że naruszenie miało wpływ na orzeczenie i nie może zostać rozsądnie usunięte, a wyrządzona szkoda nie może być naprawiona inaczej niż w drodze wznowienia¹²²³. Skargę o wznowienie należy złożyć w terminie 6 miesięcy od wydania wyroku do Sądu Najwyższego.

W Grecji, zgodnie z kodeksem postępowania administracyjnego (ustawa nr 2717/1999), istnieje możliwość wznowienia postępowania sądownoadministracyjnego w sytuacji stwierdzenia przez Trybunał naruszenia praw dotyczących rzetelności postępowania albo przepisów prawa materialnego. W myśl art. 105A greckiego k.p.a. wniosek można złożyć w ciągu 90 dni od uprawomocnienia się wyroku Trybunału zgodnie z art. 44 Konwencji.

Wznowienie postępowania sądownoadministracyjnego przewiduje również serbskie Prawo dotyczące sporów administracyjnych z 30 grudnia 2009 r.¹²²⁴ Zgodnie z art. 56 § 1 (7), wznowienie postępowania jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, które może nastąpić w razie późniejszego stwierdzenia w orzeczeniu ETPC dotyczącego tego samego problemu pod warunkiem, że skutkuje to na legalność prawomocnie zakończonego postępowania.

¹²²² Wyrok ETPC z 12.11.2013 r. w sprawie nr 25330/07, *Jokšas v. Litwa*.

¹²²³ Informacja o estońskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b41d> (dostęp: 27/5/2019 r.).

¹²²⁴ Dziennik Oficjalny Republiki Serbskiej z 2009 r., nr 111/09, w: Informacja o serbskim prawie...

Wnioski

Na podstawie dotychczas przeprowadzonych rozważań można sformułować wiele wniosków i postulatów. Ich prezentacja została usystematyzowana przedmiotowo. Każdy z poniższych punktów obejmuje jedno szersze zagadnienie i zawiera szczegółowe uwagi problemowe. Jednocześnie zrezygnowano z klasycznego podziału na wnioski *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda*, które pojawiają się przy analizie każdego z wątków.

Z uwagi na potrzebę systemowego spojrzenia na wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, w pierwszej kolejności omówiono wnioski w zakresie regulacji dotyczących Kodeksu postępowania karnego. Następnie skoncentrowano się na postulatach wynikających z rozważań poświęconych regulacjom międzynarodowym. Na zakończenie omówiono również wnioski dotyczące wznowienia postępowania cywilnego i sądownoadministracyjnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC.

▶ 1. Analiza tytułowego zagadnienia potwierdziła tezę o prawidłowej transpozycji do polskiego systemu prawnego wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Przepis art. 540 § 3 k.p.k. w aktualnym brzmieniu został prawidłowo zredagowany, gdyż pozwala na wypełnienie zobowiązań międzynarodowych, w tym na usunięcie stwierdzonych przez ETPC naruszeń.

Chodzi tu w szczególności o wykonanie wyroków ETPC na podstawie art. 46 ust. 1 Konwencji, zwłaszcza, gdy zachodzi potrzeba wznowienia postępowania karnego. Przepis art. 540 § 3 k.p.k. jest więc niezbędnym elementem procesu wykonania nie tylko wyroków ETPC, ale również i innych rozstrzygnięć. Dzięki temu, strona postępowania strasburskiego może uzyskać, często oprócz słusznego zadośćuczynienia, również *restitutio in integrum* w postaci całkowitego usunięcia szkody powstałej na skutek naruszenia Konwencji. Wskazana regulacja jest zasadniczo kompleksowa, koherentna i spójna – pozwala polskiemu sądowi na odpowiednią reakcję na stwierdzone przez Trybunał strasburski naruszenie.

▶ 2. Szczegółowa analiza wszystkich rodzajów wydawanych rozstrzygnięć wydanych przez ETPC pozwoliła na przyjęcie, że do wznowienia postępowania karnego zgodnie z art. 540 § 3 k.p.k. może dojść na podstawie ostatecznego wyroku, wyroku pilotażowego, decyzji o skreśleniu skargi z listy spraw z uwagi na złożenie oświadczenia jednostronnego przez rząd czy też decyzji o zastosowaniu

środków tymczasowych¹²²⁵. Polski przepis jest więc sformułowany na tyle szeroko, że pozwala na pełne wykonanie ciężących na Polsce zobowiązań międzynarodowych.

Art. 540 § 3 k.p.k. przewiduje, że postępowanie wznawia się, gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego. Z jednej strony mamy do czynienia z obligatoryjnością względną wznowienia – uzależnioną od oceny sądu. Z drugiej zaś, może dojść do sytuacji, gdy wznowienie nie będzie „potrzebne” z uwagi na znaczny upływ czasu, niecelowość dokonywania niektórych czynności dowodowych, czy też prognozowany wynik postępowania wznowionego. Takie sformułowanie przepisu pozwala sądom nie tylko na wznowienie postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC zapadłego w sprawie wnioskodawcy, ale również dokonać oceny, czy w sytuacji analogicznej do zakończonej w Strasburgu, z uwagi na tożsamość stanu faktycznego i prawnego nie zachodzi potrzeba wznowienia. Przepis taki pozwala zatem kierować się motywacją prognostyczną i uniknąć kolejnych kosztownych postępowań przed ETPC.

▶ 3. W myśl art. 8 § 1 k.p.k. sąd rozstrzyga samodzielnie zagadnienia faktyczne i prawne i nie jest związany rozstrzygnięciem innego sądu i organu. Wyjątek od tej zasady sformułowany został w § 2 wskazanego przepisu i dotyczy rozstrzygnięć sądu kształtujących prawo lub stosunek prawny. Ponieważ rozstrzygnięcia Trybunału strasburskiego mają charakter deklaracyjny, powyższy wyjątek co do zasady ich nie dotyczy.

Jednocześnie, zgodnie z art. 46 ust. 1 Konwencji, ostateczny wyrok ETPC uwzględniający skargę, wiąże sąd państwa, przeciwko któremu została ona skierowana. Nie można więc kwestionować stwierdzonego tym wyrokiem naruszenia praw gwarantowanych Konwencją. Ponieważ Konwencja stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana (art. 91 ust. 1 Konstytucji), to również art. 46 ust. 1 Konwencji ma bezpośrednie zastosowanie w polskim porządku prawnym. Z uwagi na fakt, iż nie można pogodzić treści art. 8 § 2 k.p.k. z art. 46 ust. 1 Konwencji, prymat w tym wypadku – w myśl art. 91 ust. 2 Konstytucji RP – należy przyznać przepisom Konwencji. Dlatego należy uznać, że art. 46 ust. 1 Konwencji stanowi wyjątek od zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego.

De lege ferenda postulować należy jednak wprowadzenie do Kodeksu postępowania karnego wyraźnej podstawy prawnej wskazującej na ten wyjątek, poprzez uzupełnienie katalogu zawartego w art. 8 § 2 k.p.k. Dodany fragment stanowiłby, że w sytuacji, gdy wznowienie postępowania następuje na skutek rozstrzygnięcia organu międzynarodowego, działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez RP, rozstrzygnięcie to jest w dalszym postępowaniu wiążące¹²²⁶.

¹²²⁵ Szerzej zob. w dalszej części wniosków.

¹²²⁶ Zob. pkt 3 wniosków poniżej.

▶ 4. Nie jest oczywiste, jakie rozstrzygnięcia ETPC mają charakter prejudykatów, a tym samym mogą stanowić podstawę wniosku o wznowienie postępowania karnego.

▷ 4.1. Nie ulega wątpliwości, że zgodnie z art. 46 ust. 1 Konwencji charakter prejudykatów mają ostateczne wyroki ETPC stwierdzające naruszenie Konwencji.

▷ 4.2. Prejudykatami są również wyroki pilotażowe. Wyrok pilotażowy może, po pierwsze, wskazywać w sentencji na konieczność wznowienia wszystkich postępowań karnych objętych skargami indywidualnymi zawistymi w Strasburgu, których rozpoznanie zostało odroczone aż do czasu podjęcia środków naprawczych albo po drugie, konieczność wznowienia postępowań karnych ujawniających podobny problem strukturalny (dysfunkcję). Wznowienie w ramach wykonania wyroku pilotażowego nastąpi wówczas na wniosek skarżącego lub skazanego w sprawie, w której dysfunkcja miała miejsce. Do tej pory ETPC nie wskazał jednak wznowienia jako środka naprawczego.

▷ 4.3. Decyzja ETPC o skreśleniu skargi z listy spraw powinna być traktowana jak „rozstrzygnięcie” w rozumieniu art. 540 § 3 k.p.k. i stanowić podstawę wniosku o wznowienie. Wynika to z faktu, iż sąd karny jest związany wykładnią postanowień Konwencji zawartą w samej decyzji jak i w orzeczeniach, na które Trybunał w niej się powołuje. Decyzje te są wydawane wbrew woli skarżącego, a treść decyzji w tym zakresie nie wyklucza dochodzenia *restitutio in integrum* w postępowaniu krajowym.

Niebagatelne znaczenie ma tu wyrok Wielkiej Izby w sprawie *Jeronovičs przeciwko Łotwie*, w której Trybunał wypowiedział się jednoznacznie, że decyzja o skreśleniu skargi z listy spraw jest podstawą ubiegania się o wznowienie postępowania karnego¹²²⁷. Brak wznowienia postępowania skutkowało tymczasem naruszeniem art. 3 Konwencji w jego proceduralnym aspekcie. Co do możliwości wznowienia postępowania karnego w Polsce ETPC wypowiedział się w sprawie *Sroka*¹²²⁸. Wskazał on, że art. 540 § 3 k.p.k nie ogranicza możliwości wznowienia postępowania jedynie do wyroków Trybunału.

▷ 4.4. Decyzja ETPC o zastosowaniu środka tymczasowego może stanowić prejudykat i wiązać sąd karny. Kluczowe znaczenie zarządzenia tymczasowego wywieść należy z faktu, że Trybunał stosuje go, co do zasady, tylko w wyjątkowych sytuacjach oraz na podstawie rygorystycznej analizy odpowiednich okoliczności. W większości tych spraw skarżącym grozi ryzyko utraty życia albo ciężkiego, nieodwracalnego naruszenia podstawowych praw wynikających z Konwencji. Jakikolwiek odstępek mogłoby osłabić ochronę podstawowych praw wynikających z Konwencji i byłoby

¹²²⁷ Wyrok ETPC z 5.7.2016 r. w sprawie nr 44898/10, *Jeronovičs v. Łotwa*.

¹²²⁸ Decyzja ETPC z 6.3.2012 r. w sprawie nr 42801/07, *Sroka v. Polska*.

sprzeczne z jej wartościami i duchem (art. 1 Konwencji). Byłoby to również niezgodne z prawem do skargi indywidualnej oraz podważałoby autorytet Konwencji jako konstytucyjnego instrumentu europejskiego porządku publicznego. Niepodjęcie przez państwo wszystkich niezbędnych kroków celem wykonania zarządzenia tymczasowego stanowi naruszenie art. 34 Konwencji¹²²⁹. Wniesienie skargi indywidualnej do ETPC nie ma skutku dewolutywnego – nie powoduje więc zawieszenia stosowania orzeczeń wobec skarżącego. Państwo musi się więc podporządkować zarządzeniu tymczasowemu, a jego przestrzeganie ma niezwykle istotne znaczenie (jeżeli nie najwyższe) w zakresie ochrony praw podstawowych wymienionych w Konwencji. Dodatkowo, związanie sądu karnego zarządzeniem tymczasowym wywodzić należy również z art. 9 ust. 1 Konstytucji RP, dlatego, że obowiązek poszanowania prawa do skargi indywidualnej, o którym mowa w art. 34 Konwencji, jak i roli Trybunału, na którą wskazuje art. 19 Konwencji, zobowiązują sąd karny do związania się stanowiskiem Trybunału wyrażonym w takim zarządzeniu.

▷ 4.5. Nie mogą stanowić podstawy do wznowienia postępowania rozstrzygnięcia ETPC zatwierdzające ugody. Stoją za tym następujące argumenty. Po pierwsze, z ugody wynika zobowiązanie do zapłaty określonej kwoty tytułem słusznego zadośćuczynienia, odszkodowania, poniesionych kosztów postępowania przed Trybunałem. Ich zapłata jest równoznaczna z ostatecznym zakończeniem sprawy, zgodnie z oświadczeniem skarżącym, który aprobejuje niniejszym, że wypłata stosownej kwoty stanowi wystarczające załatwienie sprawy. W tej sytuacji Trybunał dokonuje jedynie oceny, czy ugoda nie narusza praw człowieka. Wydanie orzeczenia (wyroku lub decyzji) o skreśleniu skargi z listy spraw jest równoznaczne ze stwierdzeniem braku przeciwwskazań z prawnoczułowieczego punktu widzenia do zawarcia ugody. Przystępując bowiem do ugody, skarżone państwo przyznaje, że doszło do naruszenia Konwencji. Po drugie, ugoda zamyka drogę do wznowienia postępowania krajowego, chyba że taka możliwość została wyraźnie przewidziana w warunkach ugody. Jednocześnie jednak trudno sobie wyobrazić zawarcie takiego postanowienia, zwłaszcza że to nie rząd decyduje o wznowieniu postępowania, lecz niezawisły sąd a wznowienie nie ma charakteru automatycznego. Po trzecie, analiza prawnoporównawcza prowadzi do wniosku, że wznowienie na podstawie ugody jest możliwe, jeżeli prawo krajowe wyraźnie to przewiduje. Niemniej, Zalecenie Rec(2000)2 zachęca do wznowiania postępowań również na podstawie ugód.

▷ 5. Zawartą w art. 540 § 3 k.p.k. „potrzebę” wznowienia należy rozumieć jako wykazanie możliwości wpływu uchybienia stwierdzonego przez Trybunał na treść orzeczenia. Nie jest przy tym konieczne, by ETPC stwierdził niesłuszność lub niesprawiedliwość samych zaskarżonych orzeczeń

¹²²⁹ Wyrok ETPC z 4.2.2005 r. w sprawach nr 46287/99 i 46951/99, Mamatokulov i Askarov v. Turcja, § 108-129.

sądów krajowych, gdyż konwencyjne regulacje nie dotyczą kontroli merytorycznej zapadłych orzeczeń, ale sposobu dojścia do nich – a więc rzetelności procesu. Jeżeli naruszenia (dotyczące głównego nurtu procesowego) mają strukturalny i kompleksowy charakter, Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie zasadniczo przyjmuje, że mogą wywrzeć wpływ na treść kwestionowanego rozstrzygnięcia.

Zastrzec należy również, iż ocena nie jest dokonywana automatycznie, lecz każdorazowo w ramach konkretnej sprawy. Pomocny jest przy tym podział stwierdzonych przez ETPC naruszeń Konwencji na: naruszenia proceduralne incydentalne, naruszenia proceduralne mające wpływ na treść orzeczenia oraz naruszenia materialne¹²³⁰. Należy przyjąć, że o „potrzebie” wznowienia przesądzą dwa rodzaje naruszeń: naruszenia proceduralne mające wpływ na treść orzeczenia oraz naruszenia materialne (które *per se* mają taki wpływ). Incydentalny charakter naruszeń proceduralnych nie mających wpływu na treść orzeczenia przesądza o tym, iż nie mogą być podstawą wznowienia. Dodatkowo, o „potrzebie” wznowienia może świadczyć także klauzula wznowieniowa zawarta w wyroku ETPC, który tym samym potwierdza zaistnienie takiej potrzeby.

Przy ocenie „potrzeby” należy jednocześnie brać pod uwagę, czy w wyniku wznowienia postępowania karnego jest możliwe naprawienie uchybienia o charakterze proceduralnym, stwierdzonego przez Trybunał. Uzasadnia to ekonomia procesowa oraz interes pokrzywdzonego. Sąd karny powinien antycypować przyszłe orzeczenie mające zapaść w postępowaniu wznowionym, uwzględniając rangę stwierdzonego naruszenia Konwencji i jego wpływ na treść przyszłego orzeczenia.

▶ 6. Sąd Najwyższy przesądził o tym, że „potrzeba” wznowienia postępowania, o której mowa w art. 540 § 3 k.p.k., może dotyczyć nie tylko postępowania w sprawie, do której odnosi się rozstrzygnięcie ETPC o naruszeniu Konwencji, ale także do innych postępowań karnych, w których zaistniało naruszenie postanowień Konwencji tożsame w układzie okoliczności faktyczno-prawnych do stwierdzonego w orzeczeniu tego Trybunału wydanym przeciwko Polsce¹²³¹. Powyższe stanowisko jest jak najbardziej zasadne.

Po pierwsze, przy analizie pojęcia „potrzeba” nie można ograniczać się jedynie do analizy art. 46 Konwencji bez uwzględnienia choćby celu Konwencji wyrażonego w jej art. 1 (rzeczywista realizacja gwarancji dla praw i wolności człowieka). Przepisu art. 540 § 3 k.p.k. nie należy w związku z tym interpretować wyłącznie w kontekście zobowiązania „formalno-egzekucyjnego” polegającego na wykonaniu wyroku wiążącego jedynie strony danego postępowania, ale przede wszystkim w kontekście obowiązku zapewnienia efektywnej ochrony prawom i wolnościom gwarantowanym przez Konwencję. Art. 46 Konwencji jest bowiem w istocie uszczegółowieniem zasady wyrażonej

¹²³⁰ M. Wąsek-Wiaderek, *Wznowienie...*, s. 295.

¹²³¹ Uchwała 7 sędziów SN z 26.6.2014 r., I KZP 14/14, OSNKW 2014, Nr 8, poz. 59.

w art. 1 Konwencji i ustanawia minimalny zakres obowiązków państwa, odnosząc je do pojęcia materialnej prawomocności wyroku.

Po drugie, biorąc pod uwagę ewolucyjny charakter systemu konwencyjnego zmierzającego do rozszerzenia skutków wyroku Trybunału strasburskiego, poprzez nie tylko wypłacanie słusznego zadośćuczynienia, ale przede wszystkim przywrócenie sytuacji sprzed naruszenia (*restitutio in integrum*), „potrzebę” wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC należy rozumieć szeroko.

Po trzecie, uchwała Sądu Najwyższego stanowi realizację zasady subsydiarności ochrony konwencyjnej oraz dążenie do jak najpełniejszej realizacji standardów wynikających z Konwencji, w szczególności poprzez usuwanie skutków naruszeń praw i wolności człowieka oraz przywrócenie sytuacji sprzed naruszenia. Uchwała ta wzmacnia również gwarancje efektywności umowy międzynarodowej w polskim porządku prawnym. Tym samym, zapewnia urzeczywistnienie leżących u podstaw rozstrzygnięcia organu międzynarodowego, materialnoprawnych standardów, skupionych wokół praw i wolności człowieka.

Po czwarte, powołać należy stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, który zasadnie wskazał, że rygorystyczne pojmowanie przesłanek wznowienia, czy też ograniczenie wykładni jedynie do językowej nie tylko byłoby sprzeczne z aksjologią konwencyjną ochrony praw człowieka, ale i również ograniczałoby prawo dostępu do sądu¹²³².

Po piąte, brak uwzględnienia standardów strasburskich w orzecznictwie sądów krajowych, może doprowadzić do wnoszenia kolejnych skarg do Trybunału, co może skutkować stwierdzeniem kolejnych naruszeń Konwencji przez Polskę. Biorąc pod uwagę długotrwałość postępowania strasburskiego, następstwa rozstrzygnięcia ETPC oraz procedurę nadzoru Komitetu Ministrów, wydaje się, że zarówno dla oskarżonego jak i dla państwa dużo bardziej korzystne jest wznowienie postępowania w sytuacji identycznej jak stwierdzone naruszenie niż oczekiwanie na kolejne orzeczenie w tym samym przedmiocie. W ten sposób również państwo może prewencyjnie usunąć błędy materialne czy proceduralne zapewniając wydanie sprawiedliwego wyroku.

Należy mieć jednocześnie na uwadze, że ocena „identyczności” nie jest prostym zadaniem. Łatwiej bowiem zidentyfikować sytuację identycznego naruszenia, gdy jego źródłem jest niezgodność prawa wewnętrznego państwa-strony z Konwencją. Trudniejsze jest natomiast dokonanie oceny, gdy źródłem jest błędne zastosowanie prawa.

 7. Problematyczne w doktrynie jest, czy rozstrzygnięcie ETPC wydane przeciwko innemu państwu może stanowić podstawę wznowienia postępowania karnego w Polsce.

¹²³² Wyrok TK z 7.9.2006 r., SK 60/05, OTK-A 2006, Nr 8, poz. 101.

▷ 7.1. Sąd Najwyższy ma w tym zakresie jednoznacznie negatywne stanowisko¹²³³. Należy mieć jednak na uwadze, że każde rozstrzygnięcie ETPC stanowi ważny sygnał, w jaki sposób Trybunał dokonuje wykładni Konwencji – „ma zatem szczególne znaczenie dla państw, które dopuszczają się podobnych praktyk lub mają podobne przepisy”¹²³⁴. Podobieństwo zaś norm prawnych powinno motywować władze do wykonywania wyroków ETPC wydanych przeciwko innym państwom. Tym bardziej, że państwa – strony często same z siebie powstrzymują się od zakwestionowanych przez Trybunał praktyk i są skłonne niejako prewencyjnie uwzględniać wyroki Trybunału wydane w sprawach, w których nie są stroną.

Stosowanie wypracowanych przez Trybunał tzw. „standardów strasburskich” uzasadniane jest „motywacją prognostyczną”, to jest podejmowaniem działań w celu uniknięcia wydania przez Trybunał podobnego orzeczenia w sprawie przeciwko danemu państwu. Chodzi o uniknięcie międzynarodowej niesławy i negatywnego rozgłosu z tego tytułu. Ponieważ obowiązkiem państwa, z perspektywy art. 1 Konwencji jest takie zorganizowanie systemu dostępnych środków ochrony prawnej, aby eliminować przypadki, w których jedynym sposobem uzyskania ochrony jest złożenie skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, to *de lege lata* należałoby postulować by „potrzebą” wznowienia postępowania, o której mowa w art. 540 § 3 k.p.k., objąć nie tylko postępowania w sprawie, do której odnosi się rozstrzygnięcie ETPC o naruszeniu Konwencji, ale także inne postępowania karne, w których zaistniało naruszenie postanowień Konwencji tożsame w układzie okoliczności faktyczno-prawnych do stwierdzonego w orzeczeniu tego Trybunału wydanym przeciwko innemu państwu. Dopiero przyszłość pokaże, czy polski wymiar sprawiedliwości uczyni kolejny krok i przyzna walor podstawy wznowienia postępowania karnego (w rozumieniu art. 540 § 3 k.p.k.) również orzeczeniom w sprawach tożsamych, co do układu prawno-faktycznego, ale rozstrzygniętych w wyniku skarg wniesionych przeciwko państwom innym niż Rzeczpospolita.

Jakkolwiek obowiązek wykonania wyroku obowiązuje jedynie *inter partes* (art. 46 Konwencji), to obowiązek zachowania standardów strasburskich w zakresie praw i wolności człowieka, wynikający z całego orzecznictwa Trybunału, dotyczy wszystkich państw. Jedyną barierę stanowi konieczność wykazania, że stan faktyczny i prawny sprawy, leżącej u podstaw wydania orzeczenia przeciwko innemu państwu, jest analogiczny do zaistniałego w sprawach rozstrzygniętych przez polskie sądy karne. W praktyce może to rodzić trudności.

▷ 7.2. Adresatem rozstrzygnięć Trybunału są wszystkie państwa członkowskie; wykraczają więc one poza – podmiotowo wyznaczony – zakres *res iudicata*. Mają więc też zastosowanie

¹²³³ Postanowienia SN: z 30.3.2015 r., II KO 55/14, Lex nr 1604636; z 5.12.2012 r., III KO 64/12, niepubl.; z 7.5.2014 r., WZ 8/14, Lex nr 1460734.

¹²³⁴ A. Bodnar, Zmiana konstytucji jako konsekwencja wykonania wyroku ETPCz – glosa do wyroku ETPCz z 20.05.2010 r. w sprawie Alajos Kiss v. Węgry, EPS 2010, Nr 10, s. 44-45.

do wszystkich spraw podobnych, na tle których może znaleźć zastosowanie zasada prawna stanowiąca podstawę rozstrzygnięcia, wykraczają więc poza – przedmiotowo wyznaczony – zakres *res iudicata*¹²³⁵. Pomimo że rozstrzygnięcia ETPC nie mają skutku *erga omnes*, to jednak uwzględnienie skutków rozstrzygnięcia przeciwko innemu państwu w systemie prawa krajowego, nie tylko wzmocni system ochrony praw człowieka, ale będzie również wyrazem dojrzałości państwa, które przewidując możliwe naruszenia, będzie je eliminować zanim sprawa trafi do ETPC. To bowiem od decyzji państwa co do sposobu stosowania prawa zależeć będzie nadanie bądź nie charakteru oddziaływania precedensowego wyrokom Trybunału. Nie bez znaczenia przy uwzględnieniu wykładni Konwencji dokonanej przez Trybunał jest motywacja prognostyczna, która zakłada stosowanie przez sądy wykładni dokonanej przez ETPC w swoich orzeczeniach celem uniknięcia przyszłych naruszeń oraz ich stwierdzenia przez Trybunał strasburski. Należałoby analizować całość orzecznictwa, aby uprzedzająco orientować się, co ewentualnie może spotkać państwo, które dopuści się podobnego naruszenia. Wyroki wydawane są wprawdzie w konkretnych sprawach, ale mają charakter ogólnoperswazyjny

▶ 7.3. Aby umiejętnie korzystać z orzecznictwa ETPC przeciwko innym państwom, powinien powstać profesjonalny urząd, który stale śledziłby orzecznictwo Trybunału oraz proponowane przez niego zmiany ustawowe. Wymagałoby to pełnej wiedzy na temat orzecznictwa ETPC, tłumaczenia najważniejszych wyroków i ich rozpowszechniania, badania wpływu wyroków ETPC na ustawodawstwo i praktykę innych państw, czuwania nad nietworzeniem prawa sprzecznego z orzecznictwem ETPC w sprawach przeciwko innym państwom. Jednocześnie sądy krajowe i Trybunał Konstytucyjny powinny uwzględniać przy orzekaniu całe orzecznictwo ETPC. Mogłoby to pozwolić na dokonanie prawidłowej analizy przed podjęciem decyzji o wznowieniu postępowania na podstawie rozstrzygnięć wydanych w sprawach przeciwko innym państwom. Dopiero taka analiza pozwoliłaby ocenić podobieństwo norm prawnych oraz warunków społecznych, które mogłyby stanowić podstawę do podjęcia działań celem wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC wydanego przeciwko innemu niż Polska państwu.

▶ 8. Istnieje wątpliwość co do tego, czy wznowienie postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. może nastąpić także z urzędu. Zasadniczo jest to możliwe tylko na wniosek. Sądy powinny bowiem mieć na względzie wolę osoby, która pomimo uzyskania rozstrzygnięcia stwierdzającego naruszenie Konwencji w jej sprawie, może nie chcieć wznowienia. To od zgody i inicjatywy strony powinna zależeć możliwość wznowienia postępowania karnego.

Jedynie w dwóch sytuacjach wznowienie na tej podstawie może nastąpić z urzędu.

¹²³⁵ L. Garlicki, Komentarz do art. 46 Konwencji..., Nb 19, s. 361.

Po pierwsze, wznowienie z urzędu będzie możliwe w sytuacji kumulacji stwierdzenia naruszenia Konwencji w ostatecznym rozstrzygnięciu ETPC z bezwzględną przyczyną odwoławczą na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. w zw. z art. 542 § 3 k.p.k. Rozstrzygając wątpliwości dotyczące kierunku zaskarżenia, wydaje się, że w przypadku, gdy bezwzględna przyczyna odwoławcza stanowi równocześnie naruszenie Konwencji stwierdzone w rozstrzygnięciu przez ETPC, to możliwość wznowienia z urzędu będzie dopuszczalna, z uwagi na treść art. 540 § 3 k.p.k. jedynie na korzyść oskarżonego. Przemawia za tym, z jednej strony, szczególny i wyjątkowy charakter wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, którego celem jest m.in. wykonanie zobowiązań międzynarodowych ciążyących na Polsce. Z drugiej strony, zachodzi konieczność uchylecia naruszeń zapadłych z rażącym naruszeniem prawa. Taka wykładnia kierunku zaskarżenia wydaje się w tej sytuacji uwzględniać wartości stojące za tymi przepisami.

Po drugie, postępowanie karne wznowia się z urzędu w przypadku współoskarżonych na podstawie art. 545 § 1 k.p.k. w zw. z art. 435 k.p.k. Sytuacja ta ma bowiem na celu zachowanie wewnętrznej sprawiedliwości orzeczenia, w sytuacji gdy zachodzi tożsamość uchybienia stanowiącego podstawę wzruszenia orzeczenia na korzyść oskarżonego, w stosunku do którego wniesiono o wznowienie, które miało ten sam niekorzystny wpływ na ukształtowanie sytuacji procesowej oskarżonego albo oskarżonych, których ten środek zaskarżenia nie dotyczył.

► 9. Wznowienie postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC nie jest ograniczone terminem. Postulowane w doktrynie wprowadzenie takiego terminu budzi wątpliwości.

Po pierwsze, Kodeks postępowania karnego nie przewiduje żadnych terminów złożenia wniosku o wznowienie postępowania na korzyść oskarżonego. Skazany może zatem w każdym czasie złożyć stosowny wniosek, sporządzony i podpisany przez adwokata czy radcę prawnego.

Po drugie, podstawowym celem wznowienia jest usunięcie pomyłek sądowych stwierdzonych dodatkowo prawomocnym rozstrzygnięciem ETPC. Dlatego trudno wytłumaczyć, dlaczego akurat przy tej podstawie wznowienia postępowania karnego miałby obowiązywać termin na złożenie wniosku o wznowienie z uwagi na potrzebę dbałości o stabilność systemu prawnego i stanu prawnego ukształtowanego prawomocnością, a przy innych podstawach wznowieniowych już nie.

Po trzecie, trudno również uzasadnić, dlaczego takie ograniczenie miałoby obowiązywać jedynie w zakresie rozstrzygnięć ETPC pomijając przy tym rozstrzygnięcia TSUE czy Komitetu Praw Człowieka ONZ. Ograniczenie czasowe możliwości wznowienia na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. jedynie w stosunku do rozstrzygnięć ETPC prowadziłoby także do naruszenia zasady równości, o jakiej stanowi art. 32 ust. 1 Konstytucji oraz ograniczenia prawa do sądu wyrażonego w art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji. Skutkowałoby ponadto nieuzasadnionym konstytucyjnie zróżnicowanym traktowaniem podmiotów podobnych, którymi są wnioskujący o wznowienie postępowania

na podstawie rozstrzygnięcia ETPC oraz wnioskujący o wznowienie na podstawie rozstrzygnięć innych organów międzynarodowych, np. Komitetu Praw Człowieka ONZ czy TSUE.

Po czwarte, należy uwzględnić wykładnię funkcjonalną art. 540 § 3 k.p.k. Zgodnie z założeniem ustawodawcy – „wprowadzenie do k.p.k. art. 540 § 3 uwzględnia zobowiązania wynikające z ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych”¹²³⁶. Stąd obowiązek przestrzegania prawomocnego wyroku ETPC (art. 46 Konwencji) musi być rozumiany tak, że wyrok ten stanowić powinien samoistną podstawę do wznowienia sądowego postępowania krajowego zakończonego prawomocnym orzeczeniem, a sąd rozpoznający sprawę w wyniku takiego wznowienia związany będzie zaś treścią przedmiotowego wyroku ETPC. Należy również podkreślić, że art. 46 Konwencji nie ma ograniczeń czasowych. Stąd, art. 540 § 3 k.p.k. również nie powinien ich przewidywać.

De lege lata należy postulować, by znaczny upływ terminu pomiędzy uprawomocnieniem się rozstrzygnięcia ETPC a złożeniem wniosku o wznowienie postępowania karnego miał wpływ jedynie na ocenę przez sąd krajowy potrzeby wznowienia, w szczególności jeżeli usunięcie naruszeń proceduralnych byłoby już niemożliwe.

▶ 10. Wyrokowanie w przedmiocie wznowienia następuje na posiedzeniu niejawnym. Powstaje wątpliwość, czy wyrokowanie z wyłączeniem jawności jest zgodne z art. 45 ust. 2 *in fine* Konstytucji RP, przewidującym, że wyrok ogłaszany jest publicznie. Niewystarczająca w tym zakresie wydaje się wyrażona w art. 418a k.p.k. instytucja udostępnienia, tj. poczynienie wzmianki w protokole posiedzenia o złożeniu odpisu wyroku na okres 7 dni w sekretariacie sądu. Nie można uznać, aby sama regulacja art. 418a k.p.k. stanowiła wypełnienie zasady publiczności. Nie jest bowiem rozwiązany problem, skąd osoba zainteresowana ma powziąć wiadomość, że konkretna sprawa została zakończona a odpis wyroku, który w niej zapadł, złożony jest w kancelarii sądowej. Wydaje się, że przez złożenie odpisu wyroku w sekretariacie sądu do publicznego wglądu realizuje się jedynie prawo obywatela do uzyskania informacji o działalności władzy publicznej, którą są też sądy (art. 61 Konstytucji RP), a nie realną gwarancję zasady jawności zewnętrznej. Samo złożenie odpisu wyroku wydanego na posiedzeniu do publicznego wglądu w sekretariacie nie jest w istocie ogłoszeniem wyroku, lecz daje jedynie możliwość zapoznania się z dokumentem zawierającym wydany już wyrok sądu w danej sprawie.

Wypełnieniem zasady publiczności byłoby wywieszanie wokandy z posiedzeń w przedmiocie wydania wyroku wznowieniowego wraz z informacją o czasie i miejscu udostępnienia tego rozstrzygnięcia¹²³⁷. Dzięki takiej wiadomości zainteresowany byłby w stanie realnie zapoznać się

¹²³⁶ Nowe Kodeksy karne..., s. 442.

¹²³⁷ Należy mieć na względzie, że to sąd jako administrator danych powinien zabezpieczyć dane przed ich udostępnieniem osobom nieupoważnionym, zabranianiem przez osobę nieuprawnioną, przetwarzaniem z naruszeniem ustawy oraz zmianą, utratą, uszkodzeniem lub zniszczeniem. Należy być przy tym szczególnie ostrożnym przy ujawnianiu danych pokrzywdzonych w sprawach dotyczących postępowań związanych z przestępczością przeciwko wolności seksualnej i obyczajności.

z treścią wyroku. Gdyby sekretariat sądu po sporządzeniu wokand z posiedzeń w przedmiocie wydania wyroku nakazowego był zobowiązany wywiesić je na zarządzenie upoważnionego sędziego na tablicy ogłoszeń w budynku sądu, przepis art. 418a k.p.k. w odniesieniu do wyroków wznowieniowych miałby szansę na realne stosowanie w praktyce. Ponadto, w ten sposób promulgacja byłaby publiczna, zatem zostałyby spełnione wymagania konstytucyjne oraz międzynarodowe (art. 14 ust. 1 MPPiOP). Dlatego *de lege ferenda* należy postulować nowelizację art. 418a k.p.k., celem zapewnienia jego zgodności z art. 45 Konstytucji RP.

▶ 11. Jeżeli postanowienie oddalające wniosek albo pozostawiające go bez rozpoznania wyda sąd apelacyjny albo Sąd Najwyższy, orzeczenie nie podlega zaskarżeniu. Powyższe zagadnienie budzi wątpliwości natury konstytucyjnej. Krytycznie należy odnieść się do wyroku Trybunału Konstytucyjnego, który uznał, iż art. 547 § 1 k.p.k. nie jest niezgodny z art. 78 w związku z art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹²³⁸. Po pierwsze, należy wskazać, że pojęcie pierwszej instancji rozumiane jest dwojako w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, a rozbieżność w tym zakresie przekłada się na odmienny zakres stosowania tego standardu w poszczególnych sprawach. Po drugie, biorąc pod uwagę fakt, że prawo przewidziane w art. 45 i 78 Konstytucji nie jest absolutne, postulat sprawnego postępowania czy postulat odciążania sądów najwyższego szczebla nie są nadrzędne w stosunku do zasady zaskarżalności. Postępowanie sprawne, jednakże dotknięte błędami nie powinno się ostać w obrocie prawnym. Po trzecie, ustawodawca powinien stwarzać instrumenty umożliwiające wyeliminowanie z systemu rozstrzygnięć wadliwych, niezależnie od tego przez sąd jakiego szczebla podjętych, nawet jeśli miałyby się to wiązać z przedłużeniem postępowania, zwłaszcza że paradoksalnie niekiedy brak zaskarżalności może znacznie wydłużyć postępowanie. Dlatego *de lege ferenda* postulować należałoby wprowadzenie zażalenia na postanowienia sądu apelacyjnego (do Sądu Najwyższego) lub Sądu Najwyższego (instancja pozioma).

▶ 12. Istnieją różne formy szczegółowości zapatrywań prawnych i wskazań co do dalszego postępowania w przypadku wznowienia postępowania karnego na podstawie art. 540 § 3 k.p.k. Co do zasady jednak sąd krajowy opiera się na stwierdzonym przez ETPC naruszeniu i na tej podstawie dokonuje wskazań co do dalszego postępowania. Sąd krajowy analizuje więc najpierw treść rozstrzygnięcia ETPC i na tej podstawie dokonuje oceny dalszych koniecznych do przedsięwzięcia kroków.

Różnorodność wskazań wynika z rodzaju naruszeń, a stopień szczegółowości wskazań respektuje swobodę sędziowskiej oceny dowodów. Zdarza się jednak, że sąd wznowieniowy nie daje żadnych lub bardzo ogólne wskazania, np. „zachowanie gwarancji procesowych wynikających

¹²³⁸ Wyrok TK z 11.6.2013 r., SK 23/10, OTK-A 2013, Nr 5, poz. 57.

z Konwencji”. Zalecane są bardziej szczegółowe wskazania, zwłaszcza przy naruszeniach proceduralnych mających wpływ na wynik postępowania. Sąd I instancji jest bowiem związany wskazaniami sądu wznowieniowego w zakresie dalszego przebiegu postępowania dowodowego (art. 442 § 3 k.p.k.). Zakres odstąpienia od przeprowadzenia dowodów na rozprawie będzie więc uzależniony od wskazania sądu wznowieniowego.

▶ 13. Problematiczna jest kwestia, czy orzekając o wznowieniu w oparciu o art. 540 § 3 k.p.k. sąd może samodzielnie wydać rozstrzygnięcie następcze, czy też może jedynie przekazać sprawę do ponownego rozpoznania.

Z jednej strony, w judykaturze wskazuje się, że sąd wznowieniowy, orzekający w oparciu o wniosek złożony na podstawie art. 540 § 3 k.p.k., nie jest władny orzec co do istoty sprawy i uniewinnić oskarżonego, a jedynie uchylić wyrok i sprawę przekazać do ponownego rozpoznania sądowi właściwemu (art. 547 § 2 k.p.k.). Przesądzać ma o tym treść art. 547 § 3 zd. 1 k.p.k. – wydanie orzeczenia następczego może więc nastąpić wyłącznie w wypadku wznowienia postępowania na podstawie określonej w art. 540 § 1 pkt 2 k.p.k. (*propter nova*).

Z drugiej strony, w sytuacjach oczywistych, gdy z rozstrzygnięcia ETPC jednoznacznie wynika, że wydano niesłusznie wyrok skazujący, nie należałoby wykluczać możliwości wydania merytorycznego orzeczenia następczego określonego w art. 547 § 3 k.p.k. przez sam sąd wznowieniowy. Dopiero gdy sąd nabierze wątpliwości co do rodzaju rozstrzygnięcia, powinien uchylić orzeczenie i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania właściwemu sądowi wraz ze wskazaniami co do dalszego postępowania w zgodzie z wykładnią Konwencji dokonaną w rozstrzygnięciu ETPC będącym podstawą wniosku o wznowienie. Należałoby więc *de lege lata* w sytuacjach oczywistej niesłuszności wydanego wyroku, która wynika z rozstrzygnięcia ETPC, postulować możliwość wydania przez sąd rozstrzygnięcia następczego w postaci uchylenia orzeczenia i uniewinnienia oskarżonego.

▶ 14. Ustawodawca nie wskazał terminu zbadania podstaw wznowienia postępowania przez pełnomocnika lub obrońcę, ani też terminu w jakim powinien zostać złożony wniosek o wznowienie, co jednak w kontekście prawa do rzetelnego procesu sądowego w rozsądnym terminie wydaje się stanowić lukę. Aktualnie, sąd w zarządzeniu o wyznaczeniu obrońcy lub pełnomocnika z urzędu może określić taki termin. Nie ma jednak takiego obowiązku. Dlatego *de lege ferenda* należałoby postulować wprowadzenie krótkich maksymalnie 30-dniowych terminów na dokonanie powyższych czynności.

▶ 15. Postanowienie o oddaleniu wniosku lub o pozostawieniu go bez rozpoznania wydane przez sąd okręgowy podlega zaskarżeniu do sądu apelacyjnego, który jest sądem odwoławczym. Oznacza

to konieczność wydania przez ten sąd rozstrzygnięć właściwych w postępowaniu odwoławczym, co pozwala na analogiczne stosowanie art. 437 k.p.k. pomimo rzeczywistej luki (pominięcia ustawodawcy i braku odesłania do tego przepisu w art. 545 k.p.k.). W konsekwencji, sąd apelacyjny może wydać orzeczenie trojakiemu rodzaju: może utrzymać w mocy zaskarżone postanowienie, zmienić je lub uchylić i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania. Należałoby zatem poszerzyć *de lege ferenda* odwołania do przepisów wskazane w art. 545 § 1 k.p.k. o art. 437 k.p.k.

▶ 16. Pewne problemy budzi zakres związania sądu w postępowaniu wznowionym rozstrzygnięciem ETPC stwierdzającym naruszenie Konwencji, które stało się podstawą wznowienia.

Nie ulega wątpliwości związanie sądów karnych rozpoznających wnioski o wznowienie, jak i rozstrzygających w postępowaniu wznowieniowym, wykładnią Konwencji dokonaną przez Trybunał strasburski w swoim orzeczeniu. Utrzymanie jednobrzmiącego – tożsamego z orzeczeniem sądu karnego rozstrzygnięcia, co do którego stwierdzono naruszenie Konwencji, wiązałoby się bowiem z kolejnym postępowaniem strasburskim i kolejnymi reperkusjami międzynarodowymi z tym związanymi. Zaprzeczałoby logice całego systemu konwencyjnego (przede wszystkim skuteczności i wykonalności rozstrzygnięć) i podważałoby jurysdykcję ETPC.

Wątpliwości budzi jednak zakres tego związania. Nie każde naruszenie doprowadzi do wydania wyroku odmiennego od wcześniejszego po uprzednim uwzględnieniu wniosku o wznowienie. W konsekwencji, zakres związania zależeć będzie od rodzaju naruszenia.

Należy przyjąć, że sąd krajowy jest całkowicie związany rozstrzygnięciem ETPC stwierdzającym naruszenie materialne Konwencji i będzie zmuszony do zmiany wyroku skazującego poprzez uniewinnienie skarżącego albo umorzenie postępowania karnego. Wydaje się możliwa również sytuacja, w której dojdzie jedynie do zmiany wymiaru kary na korzyść skarżącego (obniżenie jej wymiaru, zastosowanie kary łagodniejszej).

W sytuacji zatem, gdy Trybunał nie kwestionuje samej słuszności skazania skarżącego, a jedynie wymiar czy rodzaj zastosowanej kary (kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania), właściwym środkiem wykonania wyroku może być np. zamiana kary pozbawienia wolności na karę grzywny czy ograniczenia wolności.

Zakres związania sądu w postępowaniu wznowionym w przypadku naruszenia proceduralnego mającego wpływ na treść orzeczenia jest już nieco mniejszy. Możliwe jest oczywiście wydanie orzeczenia korzystniejszego po ponownym rozpoznaniu sprawy, ale niewykluczona jest również sytuacja, w której wypełnienie standardów strasburskich we wznowionym postępowaniu skutkować będzie wydaniem wyroku identycznego z uchylonym.

▶ 17. Zagadnieniem budzącym wątpliwości jest również kwestia możliwości wydania wyroku skazującego w postępowaniu wznowionym po śmierci oskarżonego. Trudno zgodzić się z poglądem,

zgodnie z którym postępowanie wznowione może się toczyć o tyle, o ile zmierza do wydania wyroku uniewinniającego. Po pierwsze, warunek taki nie wynika z ustawy, a po drugie, pomimo że uniewinnienie jest najkorzystniejszym skutkiem dla oskarżonego, to postępowanie prowadzone w kierunku dla niego korzystnym nie musi doprowadzić do takiego rezultatu. Postępowanie wznowione nie może jedynie w takiej konfiguracji procesowej zakończyć się orzeczeniem pogarszającym sytuację oskarżonego (art. 443 k.p.k. w zw. z art. 545 § 1 in fine k.p.k.). Wznowienie na korzyść oskarżonego nie musi bowiem zawsze zmierzać do jego uniewinnienia, ale do np. złagodzenia kwalifikacji prawnej czy zmniejszenia wymiaru kary. Taki nowy wyrok skazujący przyjmujący łagodniejszą kwalifikację prawną czy też wymierzający łagodniejszą karę może stać się podstawą prawną dla rodziny zmarłego do ubiegania się o odszkodowanie za utracone utrzymanie wskutek wykonania kary lub niesłusznego tymczasowego aresztowania (art. 556 § 1 k.p.k.). Łagodniejszy wyrok może się również wiązać z satysfakcją moralną, rehabilitacją skazanego i w konsekwencji uznaniem, że zmarły nie był np. zbrodniarzem.

Umorzenie postępowania na podstawie ujemnej przesłanki procesowej (śmierć oskarżonego) nie spełni tego zadania z uwagi na to, że nie doprowadzi do stwierdzenia niesłuszności uchylecia wyroku. Nie jest również podstawą do ubiegania się o odszkodowanie za niesłuszne skazanie. Poza tym, umorzenie uniemożliwia doprowadzenie do właściwej rehabilitacji oskarżonego po jego śmierci. Celem tej instytucji jest bowiem nie skazanie zmarłego, ale złagodzenie poprzedniego powszechnie znanego wyroku. Za tym unormowaniem stoi zatem potrzeba skorygowania orzeczenia krzywdzącego oskarżonego niezależnie od stopnia „głębokości” rehabilitacji.

Podsumowując, skazanie w postępowaniu wznowionym zmarłego oskarżonego za przestępstwo zagrożone karą łagodniejszą może mieć znaczenie nie tylko w sferze moralnej, ale i czysto materialnej (tj. w aspekcie możliwości dochodzenia, także i w razie śmierci oskarżonego – przez osoby wymienione w art. 556 § 1 k.p.k. odszkodowania na podstawie przepisów rozdz. 58 k.p.k.).

18. Nie jest do końca jasne, czy pomimo uchylecia wyroku i ponownego rozpoznania sprawy po śmierci oskarżonego może zapaść taki sam wyrok (tj. wyrok skazujący przewidujący taką samą karę). Będzie tak w sytuacji, gdy okaże się, że usunięcie błędów procesowych i prawidłowe przeprowadzenie procesu skutkować będzie tymi samymi konkluzjami co do winy oskarżonego.

Należy stwierdzić, że nie zachodzi potrzeba wydania identycznego wyroku skazującego po śmierci oskarżonego z uwagi na to, że wyrok taki nie wywoła żadnych skutków wobec zmarłego, jego rodziny czy wymiaru sprawiedliwości. W tej sytuacji, należy postulować umorzenie wznowionego postępowania karnego uwzględniając śmierć oskarżonego jako ujemną przesłankę procesową.

19. *De lege ferenda* należałoby postulować ponoszenie przez Skarb Państwa kosztów postępowania wznowieniowego, chyba że wniosek o wznowienie jest oczywiście bezzasadny. Może się bowiem zdarzyć, że zapadnie rozstrzygnięcie ETPC w sprawie skarżącego czy w identycznym stanie faktycznym lub prawnym, a sąd wznowieniowy nie stwierdzi potrzeby wznowienia. Oddalając wniosek obciąży więc kosztami wnioskodawcę. W tej sytuacji, celem uniknięcia sytuacji, w której wnioskodawca obawiając się ponoszenia kosztów postępowania wznowieniowego nie składa takiego wniosku, należałoby mając na uwadze konieczność wykonania zobowiązań międzynarodowych obciążenie Skarbu Państwa tymi kosztami. Tylko oczywista bezzasadność wniosku uzasadniałaby obciążenie nimi skarżącego.

20. W kontekście regulacji Rady Europy, za niefortunny należy uznać wymóg w Zaleceniu Rec(2000)2 KMRE, by wznowienie postępowania następowało, tylko jeżeli spełnione zostaną kumulatywnie dwa warunki: poważne negatywne konsekwencje naruszenia oraz brak możliwości usunięcia tych konsekwencji słusznym zadośćuczynieniem. Takie ujęcie może prowadzić do wniosku, że przedmiotowe zalecenie preferuje „wykupienie się” przez państwo z naruszenia praw człowieka. W konsekwencji rządy wypłacając odszkodowania w wysokości zasądzonej przez Trybunał, mogą uniknąć konieczności wznowienia postępowania krajowego, niezależnie od charakteru naruszenia. Ponadto, wymóg ciągłego odczuwania poważnych negatywnych konsekwencji jest sprzeczny z istotą nadzwyczajnego środka zaskarżenia jakim jest wniosek o wznowienie postępowania. Na zaleceniu został oparty model skutkowy wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, który został przyjęty jedynie w Belgii, Rumunii i San Marino.

W większości krajów Rady Europy, wznowienie postępowania jest dozwolone, nawet jeśli kara została już wykonana, a nawet po śmierci skazanego. Dodatkowo, większość regulacji nie przewiduje wskazanych w zaleceniu warunków. Powyższe wymaganie jest bardzo rygorystyczne, ponieważ zakłada istnienie związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy naruszeniem i ciągłym odczuwaniem jego negatywnych konsekwencji związanych z wynikiem postępowania sądowego. Wątpliwe, by te „poważne negatywne konsekwencje” zawierały w sobie wpisanie skazanego do krajowego rejestru karnego, zapłatę grzywny z odsetkami czy też poddanie społecznemu, czy zawodowemu ostracyzmowi związanemu z karą pozbawienia wolności z zawieszeniem jej wykonania, czy warunkowym przedterminowym zwolnieniem. Z tych powodów, polska regulacja wyrażona w art. 540 § 3 k.p.k. nie powinna ulec zmianie poprzez jej dostosowanie do wymogów Zalecenia Rec(2000)2.

21. Analiza prawnoporównawcza pozwala na wyróżnienie siedmiu modeli wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC usystematyzowanych według trzech kryteriów różnicujących.

Biorąc pod uwagę kryterium źródła norm będących podstawą do wznowienia postępowania należy wyróżnić model klasyczny oraz model dynamicznej wykładni sądowej. Model klasyczny zakłada istnienie ustawowej podstawy wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Model dynamicznej wykładni sądowej jest zaś modelem, w którym nie ma wyraźnej ustawowej podstawy wznowienia postępowania karnego na podstawie orzeczenia ETPC; wznowienie jest jednak możliwe dzięki zastosowaniu odpowiedniej dynamicznej wykładni przez sądy.

Drugie kryterium stanowi istnienie szczególnej przesłanki warunkującej uruchomienie postępowania wznowieniowego. Należy tu wyróżnić model skutkowy oraz model *propter nova*. Model skutkowy zakłada, że aby można było wznowić postępowanie konieczne jest ciągłe istnienie dotkliwych ciężkich skutków naruszenia, które tylko wznowienie może usunąć. Model *propter nova* dotyczy sytuacji, gdy ustawa nie przewiduje wprost przesłanki wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, jednakże albo na skutek ustawowej definicji czy sądowej wykładni podstawy wznowienia *propter nova* – tj. przesłanki nowych faktów, nowej okoliczności czy nowej informacji, obejmuje ona rozstrzygnięcie strasburskie stwierdzające naruszenie Konwencji.

Wreszcie, trzecie kryterium opiera się na charakterze organu rozstrzygającego o wznowieniu. Możemy zatem wyróżnić model sądowy (właściwy dla prawie wszystkich państw), model prokuratorowski (właściwy dla Łotwy) oraz model komisyjny (charakterystyczny dla Francji i Norwegii). Te dwa ostatnie różnią się od modelu sądowego tym, że to nie sąd, lecz prokurator albo specjalnie w tym celu stworzone komisje dokonują oceny wniosków o wznowienie na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Należy zaznaczyć, w związku z różnorodnymi kryteriami, że przynależność do modelu komisyjnego nie wyklucza jednocześnie zaliczenia danego państwa do modelu klasycznego i modelu skutkowego.

▶ 22. Obowiązujący w Polsce model wznowienia postępowania jest niewątpliwie modelem klasycznym i sądowym.

▷ 22.1. Art. 540 § 3 k.p.k. przewiduje możliwość wznowienia postępowania karnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC, dając jednocześnie sądowi swobodę przy ocenie potrzeby takiego wznowienia. Polski model zawiera również elementy modelu dynamicznej wykładni sądowej z uwagi na wykładnię wskazanego przepisu dokonaną przez Sąd Najwyższy pozwalającą na wznowienie postępowania karnego również w sytuacji, gdy wyrok zapadł w sprawie innego niż wnioskodawca skarżącego przeciwko Polsce, jednakże w identycznym stanie faktycznym. Podobnie Sąd Najwyższy rozszerzył możliwość wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC w odniesieniu do postępowania o odszkodowanie (zadośćuczynienie) z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania.

▷ 22.2. Wydaje się, że istnieje podstawa do rozważenia wprowadzenia do polskiego systemu prawnego modelu komisyjnego na wzór francuski lub norweski, mając jednak na względzie zastrzeżenia i wątpliwości co do konstytucyjnego umocowania tego organu, jego składu, a także możliwości w praktyce ograniczenia dostępu do sądu w kwestii wznowienia postępowania.

Doświadczenie norweskie pokazuje, że powołanie *sui generis* komisji do spraw niesłusznych skazań mogłoby podnieść jakość merytoryczną wniosków o wznowienie. Taka komisja prowadziłaby postępowanie wyjaśniające celem wydania opinii. Powyższa opinia wzmocniona autorytetem komisji niewinności mogłaby mieć większe szanse na uwzględnienie, gdyż sądy mogłyby podejść do niej zupełnie inaczej niż do wniosków. Powołanie niezależnego organu na wzór funkcjonujących w innych krajach komisji do spraw niesłusznych skazań mogłoby także wzmocnić pozycję osoby wnioskującej o wznowienie postępowania karnego, zwłaszcza że miałyby wsparcie merytoryczne i autorytet stojącego za wnioskiem organu kolegialnego. Z drugiej strony, pozwoliłby jeszcze raz przyjrzeć się sprawom wątpliwym bez presji mediów i społeczeństwa. W tym wypadku doświadczenie i rozwiązania norweskie wydają się najbliższe i z nich ustawodawca mógłby skorzystać.

▶ 23. Zasadne jest, aby w sprawach, gdzie prawo krajowe danego państwa pozwala na pełne naprawienie szkody, słuszne zadośćuczynienie składało się z wymagania przez Trybunał ponownego rozpoznania sprawy w ramach już istniejącego i mającego zastosowanie środka przewidzianego prawem krajowym. Jeżeli prawo krajowe pozwala na wznowienie postępowania karnego, ETPC powinien rozważyć zawarcie klauzuli wznowieniowej, nakazującej wznowienie postępowania karnego w celu usunięcia naruszenia, a tym samym wykonania wyroku.

Aby ułatwić Komitetowi Ministrów zadania związane z wykonywaniem nadzoru nad wykonaniem rozstrzygnięć ETPC, ten ostatni powinien nie tylko precyzyjnie określić charakter naruszenia Konwencji, ale również wskazać państwu środki, które uznaje za właściwe celem usunięcia skutków naruszenia. W przypadku klauzuli wznowieniowej, warunkiem jej zastosowania powinna być zgoda samego skarżącego i chęć wznowienia postępowania.

Klauzula wznowieniowa powinna znajdować się w części operatywnej wyroku Trybunału. Jednakże, niezależnie od miejsca zawarcia klauzuli wznowieniowej, czy to w części operatywnej wyroku, czy też w uzasadnieniu, jego moc prawna jest taka sama, pomimo używania różnych formuł. Klauzula wznowieniowa jest bowiem kluczowym środkiem usunięcia naruszenia Konwencji niezależnie od tego w jaki sposób zostanie sformułowana i gdzie zawarta. Wybór formuły klauzuli nie zależy bowiem od polityki Trybunału, a raczej związany jest z doborem bardziej lub mniej empatycznego tonu w zakresie środka indywidualnego do państwa, które jest bardziej lub mniej skłonne zastosować się do niego. Niemniej, brak spójności w doborze i umiejscowieniu formuły klauzuli wznowieniowej może mieć niekorzystny wpływ na pełne i skuteczne wykonanie wyroków Trybunału.

24. Jeżeli chodzi o kwestie wznowienia postępowania w szerszym kontekście systemowym, należy podkreślić brak ustawowej przesłanki wznowienia postępowania cywilnego na podstawie rozstrzygnięcia ETPC. Jednocześnie należy zaaprobować stanowisko Sądu Najwyższego, który widzi możliwość wznowienia jedynie w sytuacji, gdy zachodzi równocześnie po stwierdzeniu naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji jedna z ustawowych podstaw wznowienia¹²³⁹. Mając jednak na względzie postanowienie sygnalizacyjne Trybunału Konstytucyjnego¹²⁴⁰, należałoby wprowadzić do Kodeksu postępowania cywilnego kolejną podstawę wznowienia postępowania cywilnego jaką jest ostateczne rozstrzygnięcie ETPC. Dla przykładu, art 4011 § 2 k.p.c. mógłby stanowić, że: *Można żądać wznowienia postępowania, gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską.*

Zwrot „gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego” mógłby odnosić się do sytuacji, jak ma to miejsce w Danii, gdy istnieje duża szansa, że nie z winy skarżącego, sprawa została nieprawidłowo rozstrzygnięta, a jej wynik po wznowieniu byłby odmienny. Chodzi przede wszystkim o sprawy, w których jedyną drogą dla skarżącego, pozwalającą na uniknięcie szkody albo na jej naprawienie, jest wznowienie postępowania. Miałoby to miejsce tylko wtedy, gdy materialne konsekwencje wynikającego z naruszenia stwierdzonego w rozstrzygnięciu ETPC nie zostały usunięte poprzez przyznanie słusznego zadośćuczynienia. Kolejnym warunkiem do wznowienia postępowania cywilnego byłby brak naruszenia praw nabytych osób trzecich działających w dobrej wierze.

W tej sytuacji wydaje się, że wznowienie postępowania cywilnego, którego stroną był Skarb Państwa nie powinno nastroczać trudności z uwagi na układ jednostka-państwo. Prawo do wznowienia nie znalazłoby jednak zastosowania, jeżeli naruszenie Konwencji mogłoby zostać usunięte w inny sposób, np. w drodze słusznego zadośćuczynienia oraz gdy nowe postępowanie nie prowadziłoby do znaczącej zmiany dla strony. Naruszenie powinno więc mieć wpływ na treść wyroku.

25. Pomimo zmiany art. 408 k.p.c., procedura sądownoadministracyjna wciąż nie doczekała się odpowiedniej reformy, mimo że tezy wyroku Trybunału Konstytucyjnego¹²⁴¹ można odnieść również do tego postępowania. Należy więc *de lege ferenda* postulować wydłużenie terminu do 10 lat (na wzór postępowania cywilnego) dla przypadków wznowienia na podstawie art. 272 § 3 p.p.s.a., czy też objęcia tych przypadków wyjątkiem (obok pozbawienia możliwości działania czy też braku należytej reprezentacji), o którym mowa w art. 278 *in fine* p.p.s.a.

¹²³⁹ Uchwała 7 sędziów SN z 30.11.2010, III CZP 16/10, OSNC 2011, Nr 4, poz. 38.

¹²⁴⁰ Postanowienie TK z 30.11.2011 r., SK 16/10, OTK-A 2011, Nr 9, poz. 111.

¹²⁴¹ Wyrok TK z 22.9.2015 r., SK 21/14, OTK-A 2015, Nr 8, poz. 122.

Literatura

1. B. Adamiak, Glosa do postanowienia SN z dnia 30 listopada 1993 r., III AZP 18/93, OSP 1995, Nr 1.
2. M. Arciuch, Wznowienie postępowania z urzędu – czy na pewno w miejsce nieważności ipso iure?, SIL 2007, t. X.
3. J. Bafia, Kodeks postępowania karnego – Komentarz, Warszawa 1976.
4. M. Balcerzak, Analiza prawna na temat wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez Sejm, w: Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez Sejm, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2012.
5. M. Balcerzak, Kompetencja doradcza Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – status quo a Protokół nr 16 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 2015, Nr 6.
6. M. Balcerzak, Oddziaływanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sferze inter partes i erga omnes, w: A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski (red.), Precedens w polskim systemie prawa, Warszawa 2010.
7. M. Balcerzak, Odpowiedzialność państwa-strony Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Toruń 2013.
8. M. Balcerzak, Zagadnienie precedensu w prawie międzynarodowym praw człowieka, Toruń 2008.
9. M. Balcerzak, Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy jako forma pozatraktatowej działalności normatywnej i harmonizującej w dziedzinie praw człowieka, w: I. Głuszyńska, K. Lan-
kosz (red.), „Rada Europy – 60 lat na rzecz jedności europejskiej”, Bielsko-Biała 2009.
10. M. Balcerzak, S. Sykuna, Znaczenie i wpływ orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na praktykę polskiego wymiaru sprawiedliwości, w: T. Bąkowski, K. Grajewski, J. Warylewski (red.), Orzecznictwo w systemie prawa, Warszawa 2008.
11. A. Barczak-Oplustil, Wznowienie postępowania karnego na podstawie art. 540 § 2 k.p.k. Uwagi na marginesie wyroku TK z dnia 17 lipca 2013 r. (SK 9/10) oraz uchwały SN z dnia 17 marca 2014 r. (I KZP 30/13), CzPKiNP 2014, z. 2.
12. F. Benoit – Rohmer, H. Klebes, Prawo Rady Europy. W stronę ogólnoeuropejskiej przestrzeni prawnej, Warszawa 2006.
13. W. Białogłowski, A. Jaworski, Wznowienie postępowania cywilnego w następstwie orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Głos w dyskusji, Polski Proces Cywilny 2012, nr 4.

14. S. Biernat, Skutki orzeczeń ETPCz dla postępowania karnego, EPS 2014, nr 8, s. 1.
15. M. Biłyj, A. Murzynowski, Wznowienie postępowania karnego w PRL w świetle prawa i praktyki, Warszawa 1980.
16. A. Bisztyga, Europejski Trybunał Praw człowieka, Katowice 1997.
17. A. Bodnar, Instytucjonalne aspekty wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sferze stanowienia prawa, w: A. Wróbel (red.), Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym, Warszawa 2011.
18. A. Bodnar, Res Interpretata: Legal Effect of the European Court of Human Rights' Judgments for other States Than Those Which Were Party to the Proceedings, w: Y. Haeck, E. Brems (red.), Human Rights and Civil Liberties in the 21st Century, Springer 2014.
19. A. Bodnar, Skuteczność Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce, w: Tomasz Giaro (red.), Skuteczność prawa, Warszawa 2010.
20. A. Bodnar, Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Polsce. Wymiar instytucjonalny, Warszawa 2018.
21. A. Bodnar, Zmiana konstytucji jako konsekwencja wykonania wyroku ETPCz – glosa do wyroku ETPCz z 20.05.2010 r. w sprawie Alajos Kiss v. Węgry, EPS 2010, Nr 10.
22. A. Bojańczyk, Podważenie prawomocnego wyroku sądu karnego przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (ETPCz). Próba zarysu zagadnienia – cz. 1, Pal. 2001, Nr 5-6.
23. A. Bojańczyk, Podważenie prawomocnego wyroku sądu karnego przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (ETPCz). Próba zarysu zagadnienia, cz. 2, Pal. 2001 Nr 7-8.
24. A. Bojańczyk: Wznowienie postępowania karnego na podstawie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego eliminującego przepis prawa procesowego z porządku prawnego, CzPKiNP 2010, Nr 1.
25. A. Bojańczyk, Zmiana prawa procesowego jako podstawa wznowienia postępowania karnego, w: T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski (red.), Z problematyki funkcji procesu karnego, Warszawa 2013.
26. W. Broniewicz, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 1975.
27. P. Brzeziński, Wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości a wznowienie postępowania sądowego, PS 2007, nr 7-8.
28. A. Bulsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, Przebieg procesu karnego, Toruń 1996.
29. D. Bychawska-Siniarska, Unilateral Declarations: The Need for Greater Control, European Human Rights Law Review, Issue 6, 2012.
30. Ł. Chojniak: Wznowienie postępowania karnego w wyniku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, PiP 2011, Nr 10.

31. J. Christoffersen, *Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights*, *International Studies in Human Rights*, Vol 99, Boston 2009.
32. M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984.
33. M. Ciukas, *Domniemanie niewinności w postępowaniu wznowieniowym*, *Prok. i Pr.* 2010, Nr 6.
34. J. Costa, *On the legitimacy of the European Court of Human Rights' judgments*, *European Constitutional Law Review* 2011, Vol. 7.
35. *The Council of Europe Collected Edition of the "Travaux Préparatoires" of the European Convention on Human Rights*, vol. I, The Hague, Martinus Nijhoff, 1975.
36. J. Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge University Press, 2002.
37. W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, wyd. 2, Warszawa 2004.
38. W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, tom I, Bydgoszcz 1999.
39. W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, tom II, Bydgoszcz 2001.
40. R. Degener, *Stosowanie Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przez sądy krajowe – uwagi z perspektywy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, w: VI Seminarium Warszawskie, *Stosowanie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w Krajowym Porządku Prawnym*, Warszawa 2013.
41. Z. Doda, *Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym*, Warszawa 1972.
42. Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym*, Warszawa 1997.
43. J. Drachal, A. Wiktorowska, K. Wojciechowska, *Komentarz do art. 278 p.p.s.a.*, w: R. Hauser, A. Wojciechowski (red.), *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, Warszawa 2017.
44. *The Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, przyjęte w 2001 r., *Yearbook of the International Law Commission* 2001, t. II.
45. A. Drzemczewski, *Le monitoring du Comité des Ministres du Conseil de l'Europe: un aperçu de son évolution*, w: *Libertés, justice, tolerance: mélanges en hommage au Doyen Gérard Cohen-Jonathan*, Bruksela 2004.
46. A. Drzemczewski, *Political Monitoring of Human Rights Standards by the Committee of Ministers of the Council of Europe: A Model for the OAS?* w: *Os rumos do direito internacional dos direitos humanos: ensaios em homenagem ao Professor Antônio Augusto Cançado Trindade: liber amicorum Cançado Trindade*, Tom 2.
47. A. Drzemczewski, *Quelques réflexions sur l'autorité de la chose interprétée par la Cour de Strasbourg*, w: *La conscience des droits, mélanges en l'honneur de Jean-Paul Costa*, 2011.

48. A. Drzemczewski, J. Gaughan, Implementing Strasbourg Court Judgments: the Parliamentary Dimension, dostępny: [http://www.coe.int/t/dgap/forum-democracy/Activities/Forum%20sessions/2010/Other_Documents/EYHR%202010%20-%20Drzemczewski%20and%20Gaughan%20\(pp%20233-244\).pdf](http://www.coe.int/t/dgap/forum-democracy/Activities/Forum%20sessions/2010/Other_Documents/EYHR%202010%20-%20Drzemczewski%20and%20Gaughan%20(pp%20233-244).pdf)
49. S. Dubisz, Uniwersalny słownik języka polskiego, t. 1, Warszawa 2003.
50. S. Dubisz, Uniwersalny słownik języka polskiego, t. 3, Warszawa 2003.
51. K. Dudka (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Lex/el. 2018.
52. K. Dudka, H. Paluszkiwicz, Postępowanie karne, Warszawa 2017.
53. S. Durczak-Żochowska, Udostępnienie treści wyroku nakazowego, Prok. i Pr. 2009, Nr 2.
54. K. Dzehtsiarou, European Consensus and the Evolutive Interpretation of the European Convention on Human Rights, German Law Journal 2011, nr 10.
55. M. Ejchart- Dubois, Kluczowe dowody w sprawach to ludzie, Rzecz o Prawie 19.4.2019 r., <https://www.youtube.com/watch?v=RQNloEMuOQY>.
56. T. Ereciński, K. Weitz, Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce, PS 2005, nr 10.
57. T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze, t. III, Warszawa 2016.
58. M. Fingas, Orzekanie reformatoryjne w instancji odwoławczej w polskim procesie karnym, Warszawa 2016.
59. K. Flaga-Gieruszyńska, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, A. Zieliński (red.), Warszawa 2017.
60. R. M. Fleig-Goldstein, The Russian Constitutional Court versus the European Court of Human Rights: How the Strasbourg Court Should Respond to Russia's Refusal to Execute ECtHR Judgments, Columbia Journal of Transnational Law 2017, dostępny na stronie: http://jtl.columbia.edu/wp-content/uploads/sites/4/2018/01/Fleig-Goldstein_56-CJTL-172.pdf
61. D. Forst, The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights. Limits and Ways Ahead", Vienna Journal on International Constitutional Law 7 (3), 2013.
62. A. Frąckowiak-Adamska, K. Wójtowicz, Kwestia wykonalności orzeczeń sądów międzynarodowych, w: J. Kolasa, B. Mielnik (red.), Współczesne sądownictwo międzynarodowe Tom II. Wybrane zagadnienia prawne, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010.
63. A. Gaberle, Leksykon polskiej procedury prawnej, Gdańsk 2004.
64. A. Gaberle, Umorzenie postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym, Warszawa 1972.

65. L. Garlicki, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z perspektywy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: Z. Maciąg, Stosowanie Konstytucji RP z 1997 roku – doświadczenia i perspektywy. Międzynarodowa konferencja naukowa, Kraków 2006.
66. L. Garlicki (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz II, Warszawa 2016.
67. L. Garlicki (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. I, Komentarz do artykułów 1-18, Warszawa 2011.
68. L. Garlicki (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. II, Komentarz do artykułów 19-59 oraz Protokołów dodatkowych, Warszawa 2011.
69. L. Garlicki, Obowiązki Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w porządku prawnym Rzeczypospolitej Polskiej, Biuletyn Informacji Rady Europy 2003 nr 3.
70. L. Garlicki, Zakres zobowiązań państwa w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: M. Granat (red.), Stosowanie prawa międzynarodowego i wspólnotowego w wewnętrznym porządku prawnym Francji i Polski, Warszawa 2007.
71. L. Garlicki, Zdanie odrębne do wyroku ETPC z 31.10.2006 r. w sprawie 3675/03, Stenka v. Polska.
72. A. Gerecka-Żołyńska, Internacjonalizacja współczesnego procesu karnego w Polsce, Warszawa 2009.
73. E. Gierach, Analiza prawna dotycząca obowiązków parlamentu narodowego w związku z wdrażaniem wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez Sejm, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2012.
74. T. Gizbert-Studnicki, Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym, PiP 2009, z. 7.
75. K. Gonera, E. Łętowska, Odroczenie utraty mocy niekonstytucyjnej normy i wznowienie postępowania po wyroku Trybunału Konstytucyjnego, PiP 2008, Nr 6.
76. A. Górski, F. Goła i M. Toruński, Artykuł 540 § 3 k.p.k. – konkretna czy abstrakcyjna podstawa wznowienia postępowania karnego. Glosa do uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 26.6.2014 r. (I KZP 14/14), EPS 2016, nr 1.
77. M. Górski, Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14, Lex/el. 2014.
78. J. Grajewski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 2008.
79. J. Grajewski (red.), K. Papke-Olszaukas, S. Steinborn, K. Woźniewski, Prawo karne procesowe. Część ogólna, Warszawa 2009.
80. P. Grzegorzcyk, Glosa do wyroku TK z dnia 27 marca 2007 r. SK 3/2005, PS 2007 nr 11-12.
81. P. Grzegorzcyk, Skutki wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w krajowym porządku prawnym, PS 2006, nr 6.

82. P. Grzegorzczak, *Stabilność orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w świetle standardów konstytucyjnych i międzynarodowych w: Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, Warszawa 2010.
83. P. Grzegorzczak, *Wpływ stwierdzenia niekonstytucyjności podstawy prawnej na stabilność prawomocnych orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w państwa europejskich*, PS 2009, Nr 1.
84. P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Komentarz do art. 45 Konstytucji w: M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do Art. 1–86*, Warszawa 2016.
85. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym*, wyd. 5, Warszawa 2008.
86. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-467*, Warszawa 2014.
87. T. Grzegorzczak, *Środki zaskarżenia w orzecznictwie Sądu Najwyższego w sprawach karnych w latach 1929–2000 (wybrane zagadnienia)*, Prok. i Pr. 2000, nr 10.
88. T. Grzegorzczak, *Wznowienie postępowania sądowego w świetle ostatnich nowelizacji kodeksu postępowania karnego (zagadnienia wybrane)*, w: T. Grzegorzczak, R. Olszewski (red.), *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015-2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, Warszawa 2016.
89. W. Grzeszczyk, *Przesłanki wstrzymania wykonania orzeczenia przez Sąd Najwyższy w razie wniesienia kasacji (art. 469 § 1 k.p.k.)*, Prok. i Pr. 1997, nr 5.
90. J. Gudowski, *Przegląd orzecznictwa z zakresu prawa cywilnego procesowego (za I półrocze 1995 r.)*, PS 1998, nr 6.
91. J. Haber, *Istota prawomocności w prawie procesowym karnym*, Zeszyty Prawnicze PAN 1960, z. 1.
92. D. Harris, M. O'Boyle, C. Warbrick, *Law of The European Convention on Human Rights*, Oxford 2009.
93. L.R. Helfer, *Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regimen*, Vol. 19, *European Journal of International Law* 2008.
94. W. Hermeliński, B. Nita, *Orzekanie reformatoryjne na podstawie nowych ustaleń faktycznych w postępowaniu karnym*, PiP 2009, z. 4.
95. W. Hermeliński, B. Nita, *Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka poprzez wznowienie prawomocnie zakończonego postępowania*, Pal. 2010, nr 11-12.
96. A. Herzog, *Głosa do postanowienia SN z 16 września 2008 r., IV KO 108/08*, Prok. i Pr. 2009, nr 5.

97. C. Hillebrecht, Implementing International Human Rights Law at Home: Domestic Politics and the European Court of Human Rights, *Human Rights Review* 2012, Nr 13.
98. R. Hliwa, Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: *Prawa człowieka. Prawa rodziny. 30 lat Poznańskiego Zakładu Instytutu Nauk Prawnych PAN*, Poznań 2003.
99. P. Hofmański, Europejskie standardy w zakresie kontroli stosowania przymusu w procesie karnym, a reforma k.p.k. w: S. Waltoś (red.), *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, Kraków 1993.
100. P. Hofmański, Komentarz do art. 46, w: L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. II, Komentarz do artykułów 19-59 oraz Protokołów dodatkowych*, Warszawa 2011.
101. P. Hofmański: *Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995.
102. P. Hofmański, *Nowe polskie prawo karne w świetle europejskich standardów w zakresie ochrony praw człowieka*, Warszawa 1997.
103. P. Hofmański, *Prawo do sądu w ujęciu konstytucji i ustaw oraz standardów prawa międzynarodowego*, w: L. Wiśniewski (red.), *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, Warszawa 2006.
104. P. Hofmański, *Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka*, w: L. Wiśniewski (red.), *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997.
105. P. Hofmański, *Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, Katowice 1988.
106. P. Hofmański, S. Zabłocki, *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011.
107. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 297–467. Tom II*, Warszawa 2011.
108. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 468–682. Tom III*, Warszawa 2012.
109. P. Hofmański, S. Zabłocki, *Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 25 marca 1998 r., sygn. 45/1997/829/1035, w sprawie Belziuk przeciwko Polsce*, *Pal.* 1998, nr 7-8.
110. P. Hofmański, S. Zabłocki, *Wpływ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności na rozwój polskiego procesu karnego*, w: H. Machińska (red.), *Polska w Radzie Europy. 10 lat członkostwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2002.
111. A. Jankowska-Gilberg, *Zakres obowiązków pozytywnych państwa na tle aktualnego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, w: „*Problemy współczesnego prawa międzynarodowego, europejskiego i porównawczego*” 2009, z. 2
112. W. Jasiński, *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Warszawa 2009.

113. J. Jaskiernia, Wpływ orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na ustawodawstwo w państwach członkowskich Rady Europy ze szczególnym uwzględnieniem Polski, w: A. Wróbel (red.), Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym, Warszawa 2011.
114. A. Kabat, Komentarz do art. 272 ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, w: B. Dauter, A. Kabat, M. Niezgódka-Medek, Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz, Lex/el. 2018.
115. A. Kabat, Komentarz do art. 278 ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, w: B. Dauter, A. Kabat, M. Niezgódka-Medek, Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz, Lex/el. 2018.
116. A. Kaftal, Kontrola prawomocnych orzeczeń w polskim procesie karnym, Warszawa 1971.
117. A. Kaftal, Prawomocność wyroków sądowych w polskim prawie karnym procesowym, Warszawa 1966.
118. P. Kalinowski: Derogacja przez trybunał konstytucyjny podstawy normatywnej orzeczenia sądu karnego jako przesłanka wznowienia postępowania uwagi na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego, w: P. Hofmański (red.), Fiat iustitia pereat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądu Najwyższego S. Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej, Warszawa 2014.
119. S. Kalinowski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 1961.
120. I.C. Kamiński, R. Kownacki, K. Wierczyńska, Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w polskim systemie prawnym, w: A. Wróbel (red.), Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim systemie prawnym, Warszawa 2011.
121. P. Kardas, Garść refleksji o standardzie rzetelnego procesu w kontekście zasady prawdy materialnej oraz konstrukcji czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym w: J. Skorupka, W. Jasiński (red.), „Rzetelny proces karny. Materiały z Konferencji naukowej. Trzebieszowice 17-19 września 2009 r., Warszawa 2010.
122. P. Kardas, Teoretyczne podstawy odpowiedzialności za przestępne współdziałanie, Kraków 2001.
123. H. Keller, M. Forowicz, L. Engi, Friendly Settlements before the European Court of Human Rights, Oxford 2010.
124. H. Kempisty, Kodeks postępowania karnego. Rewizja nadzwyczajna i wznowienie postępowania, Warszawa 1971.
125. C.P. Kłak, Postępowanie nakazowe w polskim procesie karnym a ochrona praw człowieka, Warszawa 2008.
126. M. Kłopocka, Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Acta Universitatis Wratislaviensis „Prawo” Tom LXXVI, 2007.

127. R. Kmiecik, Glosa do uchwały SN z 18.9.2001 r., I KZP 19/01, OSP 2002/5, poz. 66.
128. R. Kmiecik, Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14. Postępowanie karne – rozstrzygnięcie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jako podstawa wznowienia postępowania w innych sprawach, OSP 2015/2/20.
129. R. Kmiecik, Formy przeprowadzania dowodu w postępowaniu o wznowienie, NP 1982, nr 3-4.
130. R. Kmiecik, E. Skrętowicz, Proces karny. Część ogólna, Warszawa 2009.
131. M. Kolendowska-Matejczuk, Zaskarżalność rozstrzygnięć incydentalnych uregulowanych w Kodeksie postępowania karnego w świetle standardów konstytucyjnych. Rozważania systemowe, Warszawa 2018.
132. A. Kołodziejczyk: Wznowienie postępowania karnego na podstawie art. 540a pkt 1 k.p.k., *Studia Iuridica Lublinensia* 2010, t. XIV.
133. J. Kosiński, Prawomocność postanowień sądowych w postępowaniu wykonawczym, Warszawa 1982.
134. A. Kovler, O. Chernishova, The June 2013 Resolution No. 21 of the Russian Supreme Court, A Move Towards Implementation of the Judgments of the European Court of Human Rights, *Human Rights Law Journal* 2013, Nr 7-12.
135. D. Krahenbuhl, La réouverture de la procédure judiciaire nationale à la suite d'un arrêt de la Cour européenne des droits de l'homme, *Schulthess* 2010.
136. E. Kruk, Wznowienie postępowania sądowego w polskim i włoskim procesie karnym – zagadnienia wybrane, w: D. Gil (red.), *Szczególne środki zaskarżenia w ujęciu komparatystycznym*, Lublin 2013.
137. P. Kruszyński, Zakres obowiązywania reguły *in dubio pro reo* w procesie karnym, *PiP* 1979, nr 10.
138. P. Kruszyński, S. Pawelec, Zasada domniemania niewinności, w: P. Wiliński (red.), *System prawa karnego procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014.
139. A. Kryże, P. Niedziela, K. Petryna, T. E. Wirzman, *Kodeks postępowania karnego. Praktyczny komentarz z orzecnictwem*, Warszawa 2001.
140. M. Krzyżanowska-Mierzewska, The Reception Process in Poland and Slovakia, w: *A Europe of Rights. The Impact of the ECHR on National Legal Systems*, H. Keller, A. Stone Sweet (red.), „Oxford University Press” 2008.
141. H. Kuczyńska, *Wspólny obszar postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej*, Warszawa 2008.
142. C. Kulesza w: B. Bieńkowska, P. Kruszyński (red.), C. Kulesza, P. Piszczek, *Wykład prawa karnego procesowego*, wyd. 3, Białystok 2004.
143. R. Kwiecień, *Miejsce umów międzynarodowych w porządku prawnym państwa polskiego*, Warszawa 2000.

144. E. Lambert-Abdelgawad, *The Court as a part of the Council of Europe: the Parliamentary Assembly and the Committee of Ministers* w: A. Føllesdal, B. Peters, G. Ulfstein (red.), *Constituting Europe. The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*, Cambridge University Press 2013.
145. E. Lambert-Abdelgawad, *The execution of judgments of the European Court of Human Rights*, Council of Europe Publishing 2008.
146. M. Laskowski, *Wznowienie postępowania po nowelizacji procedury karnej*, w: *Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe*, t. II, Warszawa 2015.
147. P. Leach, H. Hardman, S. Stephenson, B. Blitz, *Responding to Systemic Human Rights Violations. An Analysis of 'Pilot Judgments' of the European Court of Human Rights and their Impact at National Level*, Antwerpen–Oxford–Portland 2010.
148. G. Letsas, *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights*, Oxford 2009.
149. M. Lipczyńska, *Polski proces karny*, t. I, *Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1986.
150. L. G. Loucaides, *Reparation for Violations of Human Rights under the European Convention and Restitutio in Integrum*, *European Human Rights Law Review* 2008.
151. E. Łętowska, *Dialog i metody. Interpretacja w multicytrycznym systemie prawa*, cz. I., *EPS* 2008, Nr 11.
152. E. Łętowska, *Dialog i metody. Interpretacja w multicytrycznym systemie prawa*, cz. II, *EPS* 2008, Nr 12.
153. E. Łętowska, *Korzystny dla skarżącego wyrok ETPCz jako podstawa skargi o wznowienie postępowania. Glosa do postanowienia SN z dnia 19 października 2005 r., V CO 16/05*, *EPS* 2006, nr 1.
154. E. Łętowska, *Między Scyllą i Charybdą – sędzia polski między Strasburgiem i Luksemburgiem*, *EPS* 2005, Nr 1.
155. E. Łętowska, *Multicytryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, P. i Pr. 2005, Nr 4.
156. E. Łętowska, *Zapewnienie skuteczności orzeczeniom sądów międzynarodowych*, *EPS* 2010, nr 10.
157. M. Manowska, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 2013.
158. S. Marciniak, *Uwagi do zmian w ustawie – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi*, *Przegląd Podatkowy* 2010, nr 9, s. 41, tak również: H. Knysiak-Sudyka, w: T. Woś (red.), *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, Warszawa 2016.
159. K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008.
160. K. Marszał, *Ujawnienie dowodów w postępowaniu ponownym w świetle art. 391 § 2 k.p.k.*, *NP* 1973, nr 4.

161. K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2003.
162. M. Masternak-Kubiak, *Przestrzeganie prawa międzynarodowego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2003.
163. M. Masternak-Kubiak, *Konstytucyjna zasada ochrony praw jednostki a odpowiedzialność państwa za prawa człowieka w stosunkach międzynarodowych*, w: Z. Kędzia, A. Rost (red.), *Współczesne wyzwania wobec praw człowieka w świetle polskiego prawa konstytucyjnego*, Poznań 2009.
164. A. Mężykowska, *Wykonywanie przez Polskę wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczących postępowań lustracyjnych*, *Ius Novum* 2012, Nr 2.
165. M. Michalska-Marciniak, *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie kosztów procesu zasądzonych po raz pierwszy przez sąd drugiej instancji. Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 lutego 2010 r. SK 10/2009*, *Polski Proces Cywilny* 2011 nr 3.
166. C. Mik, *Koncepcja normatywna prawa europejskiego praw człowieka*, Toruń 1994.
167. C. Mik, *Międzynarodowe uwarunkowania konstytucyjnej regulacji praw człowieka (Problemy podstawowe)*, *PiP* 1990, Nr 12.
168. C. Mik, *Opinia w sprawie roli parlamentu (Sejmu) w wykonywaniu wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, w: *Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez Sejm*, *BAS* 2012.
169. C. Mik, *Teoria obowiązków pozytywnych państw stron traktatów w dziedzinie praw człowieka na przykładzie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, w: *Księga jubileuszowa profesora Tadeusza Jasudowicza*, Toruń 2004.
170. E.H. Morawska, *Zasady międzynarodowej odpowiedzialności państw za naruszenia praw człowieka dokonane przez podmioty niepaństwowe. Autonomiczność koncepcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W Wpływ Europejskiej Konwencji Praw Człowieka na systemy ochrony praw człowieka oraz międzynarodowe prawo karne i humanitarne*. Warszawa 2013.
171. L. Morawski: *Wykłady w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002.
172. H. Mosler, *Report on the Result of the Colloquy*, w: I. Meier (red.), *Protection of Human Rights in Europe. Limits and Effects. Proceedings of the Fifth International Colloquy about the European Convention on Human Rights*, Heidelberg 1982.
173. E. Mottershaw, R. Murray, *National Responses to Human Rights Judgments: The Need for Government Co-ordination and Implementation*, *European Human Rights Law Review* 2012, Nr 6.
174. M. Mrowicki, *Skuteczne, sprawne i rzetelne postępowanie karne – polskie problemy z art. 2 i 3 konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, *Przegląd Sądowy* 2016, nr 11

175. M. Mrowicki, Sprawa Tomasza Komendy: Polacy też potrzebują komisji niewinności, Rzeczpospolita 21.4.2018 r.
176. A. Murzynowski, Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994.
177. A. Murzynowski, Prawomocność orzeczeń jako przesłanka kasacji, w: A. Gaberle, S. Waltoś (red.), Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, Kraków 2000.
178. A. Murzynowski, Glosa do postanowienia SN z 8.11.1975 r., II KZ 225/75, NP 1976/3
179. B. Naleziński, Insytucjonalne gwarancje praworządności, w: P. Tuleja (red.), Prawo konstytucyjne, Warszawa 1997.
180. B. Nita, Orzeczenie ETPCz jako podstawa wznowienia postępowania karnego, EPS 2010, Nr 9.
181. B. Nita, Postępowanie karne przeciwko podmiotom zbiorowym. Rozważania na tle prawno-porównawczym z uwzględnieniem perspektywy konstytucyjnej i międzynarodowej oraz powinności wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej, Sopot 2008.
182. B. Nita-Świątłowska, Wznowienie postępowania w następstwie stwierdzenia niekonstytucyjności norm a zasada prawomocności orzeczeń sądowych, w: M. Bernatt, J. Królikowski, M. Ziółkowski (red.), Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sferze stosowania prawa, Warszawa 2013.
183. B. Nita, A. Świątłowski, Kontrydktoryjny proces karny (między prawdą materialną a szybkością postępowania), PiP 2012, z. 1.
184. T. Nowak, Prawo do obrony oskarżonego w postępowaniu przyspieszonym, Pal. 1987, nr 10-11.
185. Nowe Kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997.
186. M. A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Warszawa 2017.
187. I. Nowikowski, Terminy w kodeksie postępowania karnego, Lublin 1988.
188. I. Nowikowski, Funkcja gwarancyjna terminów w polskim kodeksie postępowania karnego, SIL 2013, nr 20.
189. H. Paluszkiewicz, Realizacja zasady jawności przy orzekaniu o warunkowym umorzeniu postępowania karnego w toku posiedzenia sądu, Prok. i Pr. 2004, nr 9.
190. A. Paprocka, Budowanie tożsamości europejskiej w orzecznictwie ETPC, PiP 2014, nr 12.
191. A. Paprocka, Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14, PiP 2015/10/129-136.
192. A. Paprocka, Wpływ orzecznictwa ETPCz na rozumienie konstytucyjnych praw i wolności w Polsce – kilka uwag na marginesie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, w: M. Zubik (red.), XV lat obowiązywania Konstytucji z 1997 r. Księga jubileuszowa dedykowana Zdzisławowi Jaroszowi, Warszawa 2012.

193. A. Paprocka, M. Ziółkowski, Opinie doradcze w świetle Protokołu Nr 16 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, EPS 2014, Nr 10, s. 20.
194. L. Paprzycki, Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego, Lex/el. 2015.
195. L. Paprzycki, Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego (wybrana problematyka europejska), EPS 2014, Nr 1.
196. N. Pawłowska, Wznowienie postępowania po korzystnym dla strony wyroku ETPCz – glosa do postanowienia SN z 23.10.2008 r., V CO 28/08, EPS 2010 Nr 2.
197. A. Peczenik, Wartość naukowa dogmatyki prawa, Kraków 1966.
198. M. Pentikainen, M. Scheinin, A Comparative Study of the Monitoring Mechanisms and The Important Institutional Frameworks for Human Rights Protection within The Council of Europe, The CSCE and the European Community w: A. Bloed, L. Leicht, M. Nowak, A. Rosas (red.), Monitoring Human Rights in Europe, Comparing International Procedures and Mechanisms, Dordrecht/Boston/London 1993.
199. K. Piasecki, Wyroki sądów pierwszej instancji, sądów apelacyjnych oraz Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych, handlowych i gospodarczych, Warszawa 2007.
200. Pierwszy Prezes SN, Uwagi o stwierdzonych nieprawidłowościach i lukach w prawie, Warszawa 2015, s. 27-29, dostępne na stronie: http://www.sn.pl/osadzienajwyzszym/Uwagi_PPSN_luki_w_prawie/luki-w-prawie-2015.pdf (dostęp: 7/5/2019 r.).
201. M. Pietrzak, Stosowanie Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przez sądy krajowe – uwagi z perspektywy pełnomocnika w postępowaniach krajowych, w: VI Seminarium Warszawskie, Stosowanie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w Krajowym Porządku Prawnym, Warszawa 2013.
202. S. Pilipiec, Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu, An. UMCS 2000, Tom 47.
203. J. Pinto de Albuquerque, Zdanie odrębne do wyroku ETPC z 11.7.2017 r. w sprawie nr 19867/12, Moreira Ferreira v. Portugalia (nr 2).
204. A. Płocha, Wyrok ETPCz stwierdzający naruszenie art. 6 ust. 1 EKPC a wznowienie postępowania cywilnego w polskim porządku prawnym, Polski Proces Cywilny 2016 Nr 2.
205. W. Płóciennik, Zasada prawdy materialnej de lege lata w: J. Godyń, M. Hudzik, L.K. Paprzycki (red.), Współczesne wyzwania prawa i procesu karnego, Warszawa 2012.
206. P. Pogonowski, Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2005.
207. J. Polakiewicz, Die Verpflichtungen der Staaten aus den Urteilen des Europaeischen Gerichtshofs fuer Menschenrechte, Berlin 1993.
208. M. Poliwka-Pacana, Wznowienie postępowania sądowego (wybrane zagadnienia), w: E. Dynia, P. Kłak (red.), Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie, Rzeszów 2005.

209. K. Postulski, Glosa do postanowienia SN z 5 lutego 2003 r., V KK 241/02, PS 2004, nr 2.
210. K. Postulski, Wzruszenie prawomocnych postanowień wydawanych w postępowaniu wykonawczym, Prok. i Pr. 2007, nr 10.
211. C. Pourgourides, Prezentacja w czasie Konferencji dot. Zasady Subsydiarności w Skopje, 1-2.10.2010 r. „Wzmacnianie subsydiarności: integracja orzecznictwa Trybunału strasburskiego do prawa krajowego i praktyki sądowej”, s. 3, dostępna: http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20101125_skopje.pdf (dostęp: 7/5/2019 r.).
212. F. Prusak, Komentarz do kodeksu postępowania karnego, t. II, Warszawa 1999.
213. G. Raimondi, A. Nußberger, V. De Gaetano, H. Keller, P. Mahoney, J.F. Kjølbro i S. O’Leary, zdanie odrębne sędziów do wyroku ETPC z 11.7.2017 r. w sprawie nr 19867/12, *Moreira Ferreira v. Portugalia* (nr 2).
214. Z. Resich, *Res iudicata*, Warszawa 1978.
215. A. Rogalska-Piechota, Prawny charakter zarządzeń tymczasowych (interim measures) w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: M. Balcerzak, T. Jasudowicz, J. Kapelańska-Pręgowska (red.), *Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej system kontrolny – perspektywa systemowa i orzecznicza*, Toruń 2011.
216. M. Rogalski, *Przesłanka powagi rzeczy osądzonej w procesie karnym*, Kraków 2005.
217. M. Rogalski, *Zasada prawdy materialnej a prawomocność orzeczenia*, w: Z. Sobolewski, G. Artymiak, *Zasada prawdy materialnej. Materiały z konferencji*, Krasieczyn 15-16 października 2005 r., Zakamycze 2006.
218. X-B. Ruedin, *Exécution des arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme, Procédure, obligations des Etats, pratique et réforme*, Paris 2009.
219. W. Sadurski, *Partnering with Strasbourg: Constitutionalisation of the European Court of Human Rights, the Accession of Central and East European States to the Council of Europe, and the Idea of Pilot Judgments*, *Human Rights Law Review* 2009, nr 3.
220. M. Safjan, K. Matuszyk, *Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej*, Warszawa 2009.
221. A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wyd. 8, Warszawa 2018.
222. W. Sanetra, *Skuteczność Konwencji czy skuteczność wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka?*, w: A. Wróbel (red.), *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, Warszawa 2011.
223. P. Sarnecki, *Komentarz do art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz II*, Warszawa 2016.
224. M. Sawczuk, *Skutek wznowienia postępowania cywilnego do innych instytucji obalających prawomocne orzeczenie merytoryczne*, *An. UMCS* 1962, sec. G, vol. 9.

225. M. Sawczuk, Wznowienie postępowania cywilnego, Warszawa 1970, s. 107; W. Siedlecki, Podstawy wznowienia postępowania cywilnego, *Studia Cywilistyczne* 1988, tom XXXIV.
226. L. Schaff, *Proces karny Polski Ludowej*, Warszawa 1953.
227. L.A. Sicilianos, L'élargissement de la compétence consultative de la Cour européenne des droits de l'homme – À propos du Protocole no. 16 à la Convention européenne des droits de l'homme, w: „Revue trimestrielle des droits de l'homme” 2014, No. 97.
228. L.A. Sicilianos, The Involvement of the European Court of Human Rights in the Implementation of Its Judgments: Recent Developments Under Article 46 ECHR, *Netherland Quarterly of Human Rights* 2014, nr 32.
229. J. Skrzydło, Wykonanie wyroku ETPCz, *EPS* 2010, nr 11.
230. J. Skorupka, Przełomowe orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dla polskiego procesu karnego, w: C. Mik, K. Gałka (red.), *Między wykładnią a tworzeniem prawa. Refleksje na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i międzynarodowych trybunałów karnych*, Toruń 2011.
231. J. Skorupka i in., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015.
232. K. Sobieralski, *Wznowienie postępowania sądowoadministracyjnego*, Kraków 2003.
233. R. Stefanicki, Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14, *PiP* 2016/5/135-143.
234. R.A. Stefański, Przyszły model postępowania przygotowawczego, *Ius Novum* 2009, Nr 1.
235. R.A. Stefański, Rozpoznawanie kasacji na posiedzeniu, *Prok. i Pr.* 2001, nr 2.
236. R.A. Stefański, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
237. R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom III*, Warszawa 2004.
238. R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1-166*, Warszawa 2017.
239. S. Steinborn, *Prawomocność części orzeczenia w procesie karnym*, Warszawa 2011.
240. F. Studnicki, O dogmatyce prawa, *Państwo i Prawo* 1957, nr 7-8.
241. M. Szewczyk, *Zakaz reformationis in peius w polskim procesie karnym*, Warszawa 2015.
242. A. Szklanna, The Impact of the Pilot Judgment Procedure of the European Court of Human Rights on the Execution of Its Judgments, *Jahrbuch Human Rights* 2010.
243. A. Szklanna, Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – Ogólny zarys problematyki oraz jej specyfika w odniesieniu do spraw polskich, *Biuletyn Informacji Biura Rady Europy w Warszawie* 2008, Nr 2.
244. D. Szumiło-Kulczycka, Prawne warunki dopuszczalności wznowienia postępowania sądowego, w: A. Gaberle, S. Waltoś (red.), *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody*, Kraków 2000.

245. D. Szumiło-Kulczycka, Zasada sprawności (szybkości) i zasada koncentracji materiału dowodowego, w: P. Wiliński (red.), System prawa karnego procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego, Warszawa 2014.
246. G. Szyburska-Walczak, Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jako podstawa wznowienia postępowania w sprawie cywilnej, w: J. Jaskiernia (red.), Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka, t. 2. Efektywność mechanizmów ochrony praw człowieka Rady Europy, Unii Europejskiej i OBWE, Toruń 2012.
247. A. Ślodzińska-Simon, Naruszenie prawa do sądu jako podstawa wzruszenia postępowania cywilnego z powodu nieważności – glosa do postanowienia SN z 17.04.2007 r. (I PZ 5/07), EPS 2009, nr 2.
248. A. Ślodzińska-Simon, Wznowienie postępowania sądowego jako problem wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w: M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska (red.), Konstytucyjny model władzy sądowniczej w Polsce – wybrane problemy, Wrocław 2013.
249. S. Śliwiński, Proces karny. Zasady ogólne, Warszawa 1948.
250. S. Śliwiński, Wznowienie postępowania karnego w prawie Polski na tle porównawczym, Warszawa 1957.
251. A. Światłowski, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia: Komentarz, Warszawa 2010.
252. A. Światłowski, Odwołanie zeznań lub wyjaśnień pomawiających jako przyczyna wznowienia postępowania karnego, w: A. Gaberle, S. Waltoś (red.), Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody, Kraków 2000.
253. Z. Świada-Łagiewska, Charakter prawny i zakres postępowania sądu w stadium wykonawczym w trybie art. 26 k.k.w., PiP 1986, nr 12.
254. D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II, wyd. IV, Warszawa 2018.
255. D. Tomaszewski, Czasowy zasięg orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w świetle stosunków cywilnoprawnych, Transformacje Prawa Prywatnego 2000/1-2/17, Lex nr 34978.
256. M. Tsirli, La pratique de la Cour européenne en matière de réouverture des procédures, wygłoszone podczas : Okrągłego Stołu na temat « Wznowienia postępowania na podstawie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka » Strasbourg, 5-6 października 2015, s. 2, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805921cf> (dostęp: 7/5/2019 r.).
257. M. Tulej, Orzecznictwo interpretacyjne Trybunału Konstytucyjnego a reguły wykładni prawa, Warszawa 2012.
258. P. Tuleja (red.), Prawo konstytucyjne, Warszawa 1997.

259. S. Waltoś, Projekt Kodeksu postępowania karnego w świetle współczesnych tendencji rozwoju procedury karnej w Europie, w: T. Bojarski, E. Skrętowicz (red.), Problemy reformy prawa karnego, Lublin 1993.
260. S. Waltoś, Proces karny, Zarys systemu, Warszawa 2008.
261. S. Waltoś, Zasada prawdy materialnej, w: System polskiego procesu karnego, t. III, Warszawa 2014.
262. S. Waltoś, Główne nurty nowelizacji procedury karnej, PiP 2003, z. 4.
263. A. Wasilkowski, Miejsce umów międzynarodowych wedle nowej Konstytucji RP, Prz. Leg. 1997 Nr 2.
264. M. Wąsek-Wiaderek, Nemo se ipsum accusare tenetur, w: L. Gardocki, J. Godyń, M. Hudzik, L. Paprzycki (red.), Orzecznictwo europejskie w sprawach karnych. Aspekty europejskie i unijne, Warszawa 2008.
265. M. Wąsek-Wiaderek, O dopuszczalności wznowienia postępowania karnego z powodu orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stwierdzającego naruszenie praw człowieka w podobnej sprawie, BSP 2014.
266. M. Wąsek-Wiaderek, Przegląd Orzecznictwa Europejskiego dotyczącego spraw karnych, Zeszyt nr 3/2013.
267. M. Wąsek-Wiaderek, Reopening Of Court Proceedings Based On Article 540b Criminal Procedure Code, Ius Novum 2018, Nr 4.
268. M. Wąsek-Wiaderek, Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego wobec kompetencji Trybunału Konstytucyjnego i Trybunałów Europejskich, Lublin 2012.
269. M. Wąsek-Wiaderek, Wpływ orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na ustawodawstwo polskie w dziedzinie prawa karnego – zagadnienia wybrane, w: VI Seminarium Warszawskie, Stosowanie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w Krajowym Porządku Prawnym, Warszawa 2013.
270. M. Wąsek-Wiaderek, Wznowienie postępowania karnego w następstwie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: K. Ślęzak (red.), Studia i analizy Sądu Najwyższego, t. 4, Warszawa 2010.
271. K. Weitz, Skarga o wznowienie postępowania, w: J. Gudowski (red.), System Prawa Procesowego Cywilnego, tom III, cz. 2, Warszawa 2013.
272. M.P. Wędrychowski, w: P. Kruszyński (red.), Nowe uregulowania prawne w kodeksie postępowania karnego z 1997 r., Warszawa 1999
273. M. Wiącek, S. Żółtek, Skutki wyroków TK o niekonstytucyjności przepisów prawa karnego materialnego, w: M. Bernatt, J. Królikowski, M. Ziółkowski (red.), Skutki wyroków Trybunału Konstytucyjnego w sferze stosowania prawa, Warszawa 2013.

274. P. Wiliński, Konstytucyjne podstawy zasady prawdy materialnej – pomiędzy karnoprocesowymi a konstytucyjnymi koncepcjami ujęcia prawdy, w: L. Kremens, J. Skorupka (red.), Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym, Warszawa 2013.
275. P. Wiliński, Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny, w: P. Hofmański (red.), Węzłowe problemy procesu karnego, Warszawa 2010.
276. P. Wiliński, Obrona materialna i formalna w procesie karnym, w: G. Rejman, B.T. Bieńkowska, Z. Jędrzejowski, P. Mierzejewski (red.), Problemy prawa i procesu karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Alfreda Kaftala, Warszawa 2008.
277. P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, w: P. Wiliński (red.), System prawa karnego procesowego. Tom III. Zasady procesu karnego, Warszawa 2014.
278. A. Wiśniewski, Znaczenie zasady konsensusu w kształtowaniu Europejskich standardów praw człowieka, GSP 2011, Nr 1.
279. S. Włodyka, Funkcje Sądu Najwyższego, Warszawa 1965.
280. S. Włodyka, Wiążąca wykładnia sądowa, Warszawa 1971.
281. K. Wojtyczek, zdanie zbieżne w: wyrok ETPC z 5.2.2015 r. w sprawie 22251/08, Bochan v. Ukraina (nr 2), (WI).
282. J. Woleński, Semantyczne ujęcie dogmatyki prawa, Studia Filozoficzne 1985, nr 2-3.
283. M. Wolny, Zadziwiająca niechęć do wznawiania postępowań, DGP, 3.4.2018 r., nr 65 (4715).
284. A. Wolska-Bagińska, w: A. Grzelak (red.), Ochrona danych osobowych w sądzie i prokuraturze, Warszawa 2019.
285. K. Wójtowicz, Komentarz do art. 9 Konstytucji RP w: M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP, t. 1, Komentarz. Art. 1-86, Warszawa 2016.
286. A. Wróbel, Komentarz do art. 46 Konwencji, w: Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, t. II, Komentarz do artykułów 19-59 oraz Protokołów dodatkowych, red. L. Garlicki, Warszawa 2011.
287. W. Wróbel, Wznowienia postępowania w sprawach karnych – wybrane zagadnienia w perspektywie aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego, w: Studia i Analizy Sądu Najwyższego, t. IV, Warszawa 2010.
288. W. Wróbel, S. Zabłocki, Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 kwietnia 2009 r., P 11/08, Pal. 2009, z. 7-8.
289. W. Wróbel, A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część II. Komentarz do art. 53-116, Kraków 2016.
290. J. Wróblewski, Paradygmat dogmatyki prawa a prawoznawstwo, w: S. Wronkowska, M. Zieliński (red.), Szkice z teorii prawa i szczególnych nauk prawnych, Poznań 1990.
291. J. Wróblewski, Zagadnienia przedmiotu i metody teorii państwa i prawa, Państwo i Prawo 1961, nr 11.

292. J. Wróblewski, Z zagadnień „prawdy sądowej”, *Studia Kryminologiczne Kryminalistyczne i Penitencjarne*, Warszawa 1975, t. 2.
293. S. Wyciszczak, Rozważania na temat pojęcia prawomocności w polskim procesie karnym, *PiP* 1965, z. 4.
294. A. Wyrozumska, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Skandal czyli kolizja wyroku polskiego i strasburskiego, *Rzeczpospolita* z 21.2.2005, nr 43.
295. A. Wyrozumska, *Umowa międzynarodowa. Teoria i praktyka*, Warszawa 2006.
296. S. Zabłocki: Nowe i nie całkiem nowe wznowienie, *Pal.* 2003, Nr 9-10.
297. S. Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze, kasacyjne i wznowieniowe w procesie karnym*, Warszawa 1999.
298. S. Zabłocki, Publiczne ogłoszenie wyroku wydanego na posiedzeniu – realna gwarancja czy fikcja?, *GSP* 2003, t. XI.
299. S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w sprawach karnych po orzeczeniu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *Krajowa Rada Sądownictwa* 2013, Nr 1.
300. S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w sprawach karnych po orzeczeniu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w: VI Seminarium Warszawskie, *Stosowanie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w Krajowym Porządku Prawnym*, Warszawa 2013.
301. S. Zabłocki, Wznowienie postępowania w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania karnego, w: *Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze. Kodeks postępowania karnego*, Zeszyt 16, Warszawa 1998.
302. M. Zbrojewska, *Rola i stanowisko prawne Sądu Najwyższego w procesie karnym*, Warszawa 2014.
303. M. Zbrojewska, Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 2014 r., I KZP 14/14, *Lex/el.* 2014.
304. B. Zboralska, Zapewnienie skuteczności orzeczeniom Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w polskiej procedurze karnej, w: A. Wróbel (red.), *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, Warszawa 2011.
305. T. Zembruski, Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jako instrument dochodzenia od Skarbu Państwa naprawienia szkody wyrządzonej wydaniem orzeczenia sądowego w postępowaniu cywilnym, „*Studia Iuridica*” 2007, nr 47.
306. T. Zembruski, Wpływ wyroku ETPCz na dopuszczalność wznowienia postępowania cywilnego, *EPS* 2009 nr 2.
307. T. Zembruski: Zaskarżanie orzeczeń incydentalnych wydanych po raz pierwszy w toku instancji, *PS* 2007, nr 9.
308. A. Zieliński, Wokół reformy polskiego sądownictwa, *PiP* 2009, z. 2.

309. M. Zieliński, Z. Ziemiński, Uzasadnianie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie, Warszawa 1988.
310. M. Ziółkowski, Obowiązek przestrzegania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w świetle art. 46 Konwencji Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Rezolucji Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z 26 stycznia 2011 r., 1787 (2011), w: Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez Sejm, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa 2012.
311. M. Ziółkowski, Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną niezgodnym z prawem orzeczeniem sądu cywilnego – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 28 listopada 2008 r., sygn. V CSK 271/08, www.prawaczlowieka.edu.pl.
312. M. Ziółkowski, Wyrok ETPCz jako orzeczenie stwierdzające niezgodność z prawem prawomocnego orzeczenia sądu cywilnego, EPS 2010 nr 8.
313. A. Zoll, Studiowanie konstytucji, Rzeczpospolita 1997 nr 156.

Orzecznictwo TK

1. Wyrok TK z 9.6.1998 r., K 28/97, OTK 1998, Nr 4, poz. 50.
2. Postanowienie TK z 13.10.1998 r., SK 3/98, OTK 1998, Nr 5, poz. 69.
3. Wyrok TK z 16.3.1999 r., SK 19/98, OTK 1999, Nr 3, poz. 36.
4. Wyrok TK z 15.5.2000 r., SK 29/99, OTK 2000, Nr 4, poz. 110.
5. Wyrok TK z 17.10.2000 r., SK 5/99, OTK 2000, Nr 7, poz. 254.
6. Wyrok TK z 8.11.2001 r., P 6/01, OTK 2001, Nr 8, poz. 248.
7. Wyrok TK z 4.12.2001 r., SK 18/00, OTK 2001, Nr 8, poz. 256.
8. Wyrok TK z 20.2.2002 r., K 39/00, OTK-A 2002, Nr 1, poz. 4.
9. Wyrok TK: z 13.5.2002 r., SK 32/01, OTK-A 2002, Nr 3, poz. 31.
10. Wyrok TK z 11.6.2002 r., SK 5/02, OTK-A 2002, Nr 4, poz. 41.
11. Wyrok TK z 19.2.2003 r., P 11/02, OTK-A 2003, Nr 2, poz. 12.
12. Wyrok TK z 11.3.2003 r., SK 8/02, OTK-A 2003, Nr 3, poz. 20.
13. Wyrok TK z 6.7.2004 r., P 14/03, OTK-A 2004 r., Nr 7, poz. 62.
14. Wyrok TK z 18.10.2004 r., P 8/04, OTK-A 2004, Nr 9, poz. 92.
15. Wyrok TK z 27.10.2004 r., SK 1/04, OTK-A 2004, 9, poz. 96.
16. Postanowienie TK z 18.1.2006 r., Ts 55/05, OTK-B 2006, nr 1, poz. 31.
17. Postanowienie TK z 28.2.2006 r., Ts 218/05, OTK-B 2006, nr 3, poz. 125.
18. Wyrok TK z 7.3.2006 r., SK 11/05, OTK-A 2006, Nr 3, poz. 27.
19. Postanowienie TK z 29.6.2006 r., Ts 168/05, OTK-B 2007, nr 1, poz. 17.

20. Wyrok TK z 7.9.2006 r., SK 60/05, OTK-A 2006, Nr 8, poz. 101.
21. Wyrok TK z 11.10.2006 r., P 3/06, OTK-A 2006, Nr 9, poz. 121.
22. Wyrok TK z 27.4.2007 r., SK 3/05, OTK-A 2007, Nr 3, poz. 32.
23. Wyrok TK z 30.5.2007 r., SK 68/06, OTK-A 2007, nr 6, poz. 53.
24. Wyrok TK z 14.11.2007 r., SK 16/05, OTK-A 2007, Nr 10, poz. 124.
25. Wyrok TK z 20.11.2007 r., SK 57/05, OTK-A 2007, Nr 10, poz. 125.
26. Wyrok TK z 12.1.2009 r., SK 2/09, OTK-A 2010 nr 1, poz. 1.
27. Wyrok TK z 18.2.2009 r., KP 3/08, OTK-A 2009, Nr 2, poz. 9.
28. Wyrok TK z 15.4.2009 r., SK 28/08, OTK-A 2009, Nr 4, poz. 48.
29. Wyrok TK z 21.7.2009 r., K 7/09, OTK-A 2009, nr 7, poz. 113.
30. Postanowienie TK z 21.7.2009 r., sygn. Ts 220/07, OTK-B 2009, nr 4, poz. 248.
31. wyrok TK z 1.12.2009 r., K 4/08, OTK-A 2009, Nr 11, poz. 162.
32. Wyrok TK z 9.2.2010 r., SK 10/09, OTK-A 2010, Nr 2, poz. 10.
33. Wyrok TK z 2.6.2010 r., SK 38/09, OTK-A 2010, Nr 5, poz. 46.
34. Wyrok TK z 7.12.2010 r., P 11/09, OTK-A 2010, Nr 10, poz. 128.
35. Wyrok TK z 19.7.2011 r., K 11/10, OTK-A 2011, Nr 6, poz. 60.
36. Postanowienie TK z 30.11.2011 r., SK 16/10, OTK-A 2011, Nr 9, poz. 111.
37. Wyrok TK z 11.6.2013 r., SK 23/10, OTK-A 2013/5, poz. 57.
38. Wyrok TK z 26.10.2013 r., SK 14/13, OTK-A 2013, Nr 7, poz. 100.
39. Wyrok TK z 26.11.2013 r., SK 33/12, OTK-A 2013, Nr 8, poz. 124.
40. Wyrok TK z 24.2.2015 r., K 34/12, OTK-A 2015, Nr 2, poz. 17.
41. Wyrok TK z 22.9.2015 r., SK 21/14, OTK-A 2015, Nr 8, poz. 122.
42. Wyrok TK z 21.6.2016 r., SK 2/15, OTK-A 2016, poz. 45.

Orzecznictwo sądów powszechnych i Sądu Najwyższego

1. Wyrok SN z 26.11.1970 r., IV KR 197/70, OSNKW 1971, Nr 3, poz. 41.
2. Postanowienie SN z 20.4.1971 r., V KRN 81/71, OSNKW 1971, Nr 7-8, poz. 11, Lex nr 18258.
3. Postanowienie SN z 29.10.1971 r., VI KZP 105/70, OSNKW 1972, Nr 2, poz. 21, Lex nr 18356.
4. Postanowienie SN z 24.2.1973 r., I KZ 24/73, OSNPG 1973, Nr 6, poz. 85.
5. Postanowienie SN z 16.7.1975 r., I KRN 23/75, OSNPG 1975, Nr 10, poz. 105.
6. Wyrok SN z 17.2.1976 r., IV KO 16/75, Gaz. Prawn. 1976, Nr 8.
7. Uchwała SN z 10.3.1977 r., VII KZP 31/76, OSNKW 1977, Nr 4-5, poz. 36.
8. Postanowienie SN z 22.5.1992 r., WO 65/92, OSNKW 1992, Nr 11-12.
9. Postanowienie SN z 24.11.1994 r., III KO 67/94, Lex nr 22092.

10. Postanowienie SN z 11.1.1995 r., III ARN 75/94, OSNAPiUS 1995, Nr 9, poz. 106.
11. Wyrok SN z 10.10.1995 r., II KO 76/94, OSNKW 1996, Nr 1–2, poz. 9.
12. Postanowienie SN z 21.3.1996 r., III KRN 1/96, OSNKW 1996, Nr 5–6, poz. 26.
13. Postanowienie SN z 22.3.1996 r., I KKN 11/96, Lex nr 25714.
14. Postanowienie SN z 19.6.1996 r., II KZ 19/96, OSNKW 1996, Nr 9–10, poz. 62, Lex nr 25086.
15. Postanowienie SN z 9.7.1996 r., IV KZ 29/96, KZS 1997, Nr 1, poz. 41.
16. Postanowienie SN z 26.8.1996 r., II KZ 34/96, OSNKW 1996, Nr 9–10, poz. 63, Lex nr 25087.
17. Postanowienie SN z 15.10.1996 r., IV KKN 274/96, OSNKW 1997, Nr 1–2, poz. 16, Lex nr 26184.
18. Postanowienie SN z 28.2.1997 r., II KZ 16/97, Lex nr 32465.
19. Postanowienie SN z 17.6.1997 r., V KZ 57/97, OSNKW 1997, Nr 9–10, poz. 82.
20. Postanowienie SN z 30.9.1997 r., II KKN 329/97, Lex nr 32461.
21. Wyrok SN z 1.12.1997 r., III KKN 168/97, Prok.i Pr.-wkładka 1998, Nr 4 poz. 7.
22. Uchwała SN z 28.5.1998 r., I KZP 6/98, OSNKW 1998, Nr 5–6, poz. 21.
23. Postanowienie SN z 20.10.1998 r., III KZ 109/98, OSNKW 1998, Nr 11–12, poz. 57.
24. Postanowienie SN z 14.4.1999 r., II UKN 178/99, OSNP 2000, Nr 15, poz. 599.
25. Postanowienia SN z 1.7.1999 r., V KZ 33/99, OSNKW 1999, Nr 9–10, poz. 56.
26. Uchwała siedmiu sędziów SN z 16.3.2000 r., I KZP 3/00, OSNKW 2000, Nr 3–4, poz. 20.
27. Postanowienie SN z 21.6.2000 r., II KO 56/00, Lex nr 50925.
28. Uchwała SN z 9.10.2000 r., I KZP 37/00, OSNKW 2000, Nr 9–10, poz. 78.
29. Postanowienie SN z 12.4.2001 r., III KO 53/99, OSNKW 2001, Nr 7–8, poz. 67.
30. Postanowienie SN z 7.9.2001 r., III KO 29/01, Lex nr 450767.
31. Uchwała SN z 18.9.2001 r., I KZP 19/01, OSNKW 2001, Nr 11–12, poz. 93.
32. Postanowienie SN z 5.2.2003 r. V KK 241/02, OSNKW 2003, Nr 5–6, poz. 49.
33. Postanowienie SN z 2.6.2003 r., III KO 33/02, Lex nr 78904.
34. Postanowienie SN z 12.6.2003 r., IV KZ 16/03, OSNwSK 2003, Nr 1, poz. 1290.
35. Uchwała SN z 30.9.2003 r., I KZP 25/03, OSNKW 2003, Nr 9–10, poz. 81.
36. Postanowienie SN z 15.10.2003 r., III KK 360/02, OSNwSK 2003, Nr 1, poz. 2141.
37. Postanowienie SN z 30.10.2003 r., IV KO 18/03, OSNKSK 2003, Nr 1, poz. 2285.
38. Postanowienie SN z 18.11.2003 r., IV KK 347/03, Lex nr 152097.
39. Postanowienie SN z 27.11.2003 r., V KO 30/03, OSNwSK 2003, Nr 1, poz. 2545.
40. Postanowienie SN z 2.4.2004 r., V KK 70/04, Lex nr 101084.
41. Postanowienie SN z 26.5.2004 r., V KK 64/04, Lex nr 109512.
42. Postanowienie SN z 3.6.2004 r., V KK 112/04, Lex nr 162772.
43. Postanowienie SN z 8.9.2004 r., V KK 214/04, Lex nr 162915.
44. Postanowienie SN z 12.10.2004 r., III KO 32/03, OSNKW 2004, Nr 10, poz. 99.

45. Postanowienie SN z 3.11.2004 r., III KZ 32/04, Lex nr 141317.
46. Postanowienie SN z 24.11.2004 r., IV KO 46/04, OSNwSK 2004, Nr 1, poz. 2202.
47. Postanowienie SN z 14.12.2004 r., IV KO 35/04, OSNwSK 2004, Nr 1, poz. 2343.
48. Postanowienia SN z 27.1.2005 r., IV KK 385/04, Lex nr 199639.
49. Postanowienie SN z 21.4.2005 r., II KO 59/04, OSNKW 2005, Nr 5-6, poz. 56.
50. Postanowienie SN z 20.5.2005 r., IV KO 38/04, OSNwSK 2005, Nr 1, poz. 1009.
51. Postanowienie SN z 10.6.2005 r., WZ 31/05, OSNwSK 2005, Nr 1, poz. 1140.
52. Uchwała SN z 28.6.2005 r., III SPZP 1/05, OSNP 2005, Nr 19, poz. 321.
53. Postanowienie SN z 19.10.2005 r., V CO 16/05, Lex nr 176062.
54. Postanowienie SN z 24.11.2005 r., III KO 10/05, OSNK 2005, Nr 1, poz. 2191.
55. Zarządzenie SN z 15.3.2006 r., III KO 17/06, OSNwSK 2006, z. 1, poz. 580.
56. Wyrok SO w Tarnobrzegu z 30.6.2006 r., II Ko 135/06, niepublik.
57. Wyrok SA w Rzeszowie z 5.10.2006 r., II AKa 68/06, niepublik.
58. Postanowienie SN z 17.4.2007 r., I PZ 5/07, OSNP 2008, Nr 13-14, poz. 196.
59. Postanowienie SN z 7.5.2007 r., V KZ 24/07, OSNKW 2007, Nr 6, poz. 53.
60. Postanowienie SN z 5.7.2007 r., V KO 15/07, OSNwSK 2007, Nr 1, poz. 1564.
61. Postanowienie SN z 9.8.2007 r., V KO 35/07, OSNwSK 2007, Nr 1, poz. 1793.
62. Postanowienie SN z 26.9.2007 r., III KZ 73/07, OSNwSK 2007, Nr 1, poz. 2069.
63. Postanowienie SN z 17.10.2007 r., I PZ 5/07, OSNP 2008, Nr 13-14, poz. 196.
64. Postanowienie SN z 25.10.2007 r., III KO 40/07 niepublik.
65. Postanowienie SN z 15.11.2007 r., IV KK 82/07, OSNwSK 2007, Nr 1 poz. 2610.
66. Postanowienie SA w Krakowie z 4.12.2007 r., II AKo129/07, KZS 2007, Nr 12, poz. 60.
67. Postanowienie SN z 10.12.2007 r., II KO 65/06, Lex nr 354299.
68. Postanowienie SN z 17.1.2008 r., V KO 88/07, OSNwSK 2008, Nr 1, poz. 126.
69. Postanowienie SN z 18.1.2008 r., V CSK 351/07, OSNC 2009, Nr 3, poz. 44.
70. Postanowienie SN z 29.1.2008 r., II KO 25/06, Lex nr 362207.
71. Postanowienie SN z 29.1.2008 r., IV KO 118/07, OSN Prok. i Pr. 2009, Nr 1, poz. 27.
72. Postanowienie SN z 27.2.2008 r., II KO 70/06, Lex nr 361533.
73. Postanowienie SN z 19.3.2008 r., IV KO 126/07, OSNwSK 2008, Nr 1, poz. 690.
74. Postanowienie SN z 15.4.2008 r., II KO 84/07, Lex nr 393907.
75. Postanowienie SN z 27.8.2008 r., IV KZ 59/08, OSNwSK 2008, Nr 1, poz. 1715.
76. Postanowienie SN z 10.9.2008 r., II KZ 43/08, OSNKW 2008, Nr 10, poz. 86.
77. Postanowienie SN z 16.9.2008 r., IV KO 108/08, OSNKW 2008, Nr 12, poz. 99.
78. Postanowienie SN z 23.10.2008 r., V CO 28/08, Lex nr 560729.
79. Postanowienie SN z 4.11.2008 r. II KO 55/08, OSNKW 2008, Nr 12, poz. 105.
80. Wyrok SN z 28.11.2008 r., V CSK 271/08, Lex nr 488965.

81. Postanowienie SN z 2.2.2009 r., II KK 224/08, OSNKW 2009, Nr 5, poz. 39.
82. Postanowienie SN z 12.2.2009 r., III KO 73/08, Lex nr 486540.
83. Postanowienie SN z 25.3.2009 r., V KZ 13/09, Lex nr 608832.
84. Postanowienie SN z 26.3.2009 r., IV KO 35/09, OSNKW 2009, Nr 8, poz. 69.
85. Wyrok SN z 23.4.2009 r., II KO 63/08, Lex nr 507963.
86. Postanowienie SN z 28.5.2009 r., III KZ 22/09, OSNKW 2009, Nr 7, poz. 59.
87. Wyrok SN z 8.7.2009 r., II KO 45/09, Lex nr 512964.
88. Wyrok SN z 6.8.2009 r., II KO 53/09, Lex nr 519663.
89. Wyrok SN z 3.9.2009 r., V KO 27/09, Lex nr 519622.
90. Postanowienie SN z 14.10.2009 r., V KO 54/09, Lex nr 529617.
91. Postanowienie SN z 20.10.2009 r., III KO 59/09, Lex nr 608143.
92. Wyrok SN z 18.11.2009 r., II KO 79/09, Lex nr 550502.
93. Wyrok SN z 19.11.2009 r., V KO 63/09, Lex nr 550553.
94. postanowienie SN z 19.11.2009 r., V KO 63/09, niepublik.
95. Postanowienie SN z 25.11.2009 r., III KZ 74/09, Lex nr 553901.
96. Wyrok SN z 9.12.2009 r., IV KO 103/09, Lex nr 608367.
97. Uchwała 7 sędziów SN z 17.12.2009 r., III PZP 2/09, OSNC 2010, Nr 7-8, poz. 97.
98. Wyrok SN z 14.1.2010 r., V KK 235/09, OSNKW 2010, Nr 6, poz. 50.
99. Wyrok SN z 28.1.2010 r., IV KO 137/09, OSNKW 2010, Nr 4, poz. 39.
100. Postanowienie SN z 26.3.2010 r., VI KZ 21/10, niepubl.
101. Postanowienie SN z 15.4.2010 r., III KO 23/10, OSNwSK 2010, Nr 1, poz. 788.
102. Postanowienie SN z 22.4.2010 r., II CZ 29/10, Lex nr 1360232.
103. Wyrok SN z 28.4.2010 r., II KO 64/09, Lex nr 583795.
104. Postanowienie SN z 20.5.2010 r., V KO 47/10, OSNKW 2010, Nr 8, poz. 73.
105. Postanowienie SN z 15.7.2010 r., WO 9/10, OSNKW 2010, Nr 11, poz. 98.
106. Wyrok SN z 25.8.2010 r., II KO 115/09, Lex nr 619629.
107. Postanowienie SN z 5.11.2010 r., III KZ 86/10, OSNwSK 2010, Nr 1, poz. 2202.
108. Uchwała SN z 24.11.2010 r., I KZp 19/10, OSNKW 2010, Nr 12, poz. 103.
109. Uchwała 7 sędziów SN z 30.11.2010, III CZP 16/10, OSNC 2011, Nr 4, poz. 38.
110. Postanowienie SN z 15.12.2010 r., IV KZ 73/10, Lex nr 843931.
111. Postanowienie SN z 15.2.2011 r., IV KK 398/10, Lex nr 784293.
112. Postanowienie SN z 8.2.2011 r. III KO 99/10, Lex nr 736767.
113. Postanowienie SN z 6.7.2011 r. IV KO 51/11, Lex nr 848175.
114. Postanowienie SA w Krakowie z 9.8.2011 r., II AKz 304/11, KZS 2011, Nr 10, poz. 37.
115. Wyrok SN z 17.8.2011 r., II KO 72/10, OSNKW 2011, Nr 10, poz. 92.
116. Postanowienie SN z 16.11.2011 r., III KZ 72/11, Lex nr 1144145.

117. Wyrok SN z 11.1.2012 r., II KO 78/11, Lex nr 1108479.
118. Wyrok SN z 2.2.2012 r., II KO 80/11, OSNKW 2012, Nr 6, poz. 57.
119. Postanowienie SN z 23.2.2012 r., III KO 97/11, OSNKW 2012, Nr 9, poz. 91.
120. Wyrok SN z 24.4.2012 r., II KO 87/11, niepubl.
121. Wyrok SN z 12.6.2012 r., IV KO 10/12, OSNKW 2012, Nr 10, poz. 109.
122. Zarządzenie SA w Rzeszowie z 8.11.2012 r., II AKo 69/12, Lex nr 1237648.
123. Postanowienie SN z 22.11.2012 r., V KO 55/12, Lex nr 1228515.
124. Postanowienie SN z 5.12.2012 r., III KO 64/12, niepubl.
125. Postanowienie SN z 6.2.2013 r., V KK 450/12, Lex nr 1277817.
126. Postanowienie SN z 7.2.2013 r., II KK 144/12, OSNKW 2013, Nr 6, poz. 47, Lex nr 1328277.
127. Postanowienie SA w Krakowie z 28.2.2013 r., II AKo 8/13, KZS 2013, Nr 4, poz. 72.
128. Postanowienie SN z 9.7.2013 r., II KZ 23/13, Lex nr 1331283.
129. Postanowienie SN z 10.7.2013 r., IV KO 41/13, Lex nr 1331371.
130. Postanowienie SN z 16.7.2013 r., III KO 118/12, Lex nr 1341278.
131. Postanowienie SN z 16.7.2013 r., III KO 19/13, Lex nr 1341280.
132. Postanowienie SN z 28.8.2013 r., V CO 59/13, OSNC 2014, Nr 5, poz. 51.
133. Wyrok SN z 4.9.2013 r., III KO 58/13, Lex nr 1362621.
134. Postanowienie SN z 27.9.2013 r., II KO 39/13, Lex nr 1375172.
135. Postanowienie SN z 27.11.2013 r., V KK 287/13, Lex nr 1396628.
136. Postanowienie SN z 28.11.2013 r., IV KO 75/13, Lex nr 1396786.
137. Postanowienie SN z 5.12.2013 r., V KO 71/13, Lex nr 1400598.
138. Postanowienie SN z 30.12.2013 r., IV KZ 69/13, Lex nr 1403906.
139. Postanowienie SN z 30.1.2014 r., II KK 356/13, Lex nr 1427395.
140. Postanowienie SN z 30.1.2014 r., II KK 361/13, Lex nr 1427396.
141. Postanowienie SN z 6.2.2014 r., III KO 82/13 OSNKW 2014, Nr 6, poz. 51.
142. Postanowienie SA w Krakowie z 27.2.2014 r., II AKz 18/14, Lex nr 1747414.
143. Uchwała SN z 27.3.2014 r., I KZP 30/13, OSNKW 2014, Nr 5, poz. 36.
144. Postanowienie SN z 7.5.2014 r., WZ 8/14, Lex nr 1460734.
145. Uchwała składu 7 sędziów SN z 26.6.2014 r., I KZP 14/14, OSNKW 2014, Nr 8, poz. 59.
146. Postanowienie SN z 16.7.2014 r., III KO 25/14, Lex nr 1486673.
147. Postanowienie SN z 30.7.2014 r., IV KZ 42/14, Lex nr 1495848.
148. Postanowienie SN z 13.8.2014 r., III KZ 44/14, Lex nr 1493989.
149. Postanowienie SN z 13.8.2014 r., V KK 145/14, Lex nr 1566739.
150. Postanowienie SN z 8.10.2014 r., III KZ 62/14, Lex nr 1511389.
151. Wyrok SN z 7.11.2014 r., II KO 58/14, niepubl.
152. Postanowienie SN z 14.11.2014 r., III KZ 87/14, OSNKW 2015, Nr 4, poz. 32.

153. Postanowienie SN z 10.12.2014 r., III KZ 93/14, Lex nr 1551673.
154. Postanowienie SN z 22.12.2014 r., III KZ 103/14, OSNKW 2015, Nr 6, poz. 48.
155. Postanowienie SN z 13.2.2015 r., II CZ 98/14, Lex nr 1648703.
156. Postanowienie SN z 22.2.2015 r., II KZ 3/15, Lex nr 1616903.
157. Postanowienie SN z 30.3.2015 r., II KO 55/14, Lex nr 1604636.
158. Postanowienie SN z 22.4.2015 r., IV KO 8/15, Lex nr 1681521.
159. Postanowienie SN z 28.5.2015 r., SNO 28/15, Lex nr 1712834.
160. Postanowienie SA w Krakowie z 2.7.2015 r., II AKo 61/15, KZS 2015, Nr 7-8, poz. 66.
161. Postanowienie SN z 23.7.2015 r., II KO 20/15, Lex nr 1762484.
162. Postanowienie SN z 3.9.2015 r., V KO 43/15, OSNKW 2016, Nr 1, poz. 3.
163. Postanowienie SN z 25.9.2015 r., II KO 49/15, OSNKW 2016, Nr 1, poz. 5.
164. Postanowienie SN z 6.10.2015 r., V KO 56/15, niepubl.
165. Postanowienie SN z 6.10.2015 r. V KO 31/15, KZS 2017, Nr 1, poz. 33.
166. Postanowienie SA w Warszawie z 10.11.2015 r., II AKz 529/05 Apel.-W-wa 2006, Nr 1, poz. 4.
167. Postanowienie SN z 13.11.2015 r., III KZ 68/15, KZS 2017, Nr 1, poz. 36.
168. Uchwała 7 sędziów SN z 25.2.2016 r., I KZP 20/15, OSNKW 2016, Nr 3, poz. 19.
169. Postanowienie SN z 8.4.2016 r. II KO 7/16, OSNKW 2016, Nr 7, poz. 46.
170. Wyrok SN z 9.6.2016 r., III UZP 4/16, OSNP 2017, Nr 12, poz. 167.
171. Wyrok SA we Wrocławiu z 18.6.2015 r., II AKo 65/15, niepubl.
172. Postanowienie SN z 26.7.2016 r., II KK 179/16, Lex nr 2075707.
173. Postanowienie SN z 10.8.2016 r., II KK 193/16, Lex nr 2086101.
174. Postanowienie SN z 23.9.2016 r., I KSP 4/16, Lex nr 2115164.
175. Wyrok SA w Rzeszowie z 12.10.2016 r., III AUa 294/16, Lex nr 2149615.
176. Postanowienie SN z 17.1.2017 r., II KO 27/16, OSNKW 2017, Nr 2, poz. 11.
177. Postanowienie SN z 15.3.2017 r., II KK 53/17, Lex nr 2242367.
178. Postanowienie SN z 19.7.2017 r., V KZ 29/17, OSNKW 2017, Nr 9, poz. 58.
179. Wyrok SN z 6.9.2017 r., I CSK 304/16, OSNC 2018, Nr 5, poz. 54.
180. Postanowienie SN z 20.9.2017 r., II KZ 22/17, niepubl.
181. Postanowienie SN z 14.12.2017 r., III KO 75/17, Lex nr 2508523.
182. Wyrok SA w Rzeszowie z 18.1.2018 r., III AUa 303/17, Lex nr 2447616.
183. Postanowienie SN z 23.1.2018 r., III KK 111/17, Lex nr 2499770.
184. Postanowienie SN z 12.4.2018 r., III KO 24/18, Lex nr 2496266.
185. Postanowienie SN z 26.4.2018 r. IV KO 12/18, Lex nr 2499822.
186. Postanowienie SN z 14.6.2018 r., III KO 24/18, Lex nr 2508523.
187. Postanowienie SN z 26.2.2019 r., II KO 47/18, OSNKW 2019, Nr 1, poz. 34.
188. Postanowienie SN z 10.7.2019 r., IV KO 18/19, LEX nr 2692712.

Orzecznictwo sądów administracyjnych

1. Wyrok NSA z 29.7.2005 r., II FSK 795/05, Lex nr 850040.
2. Postanowienie NSA z 30.11.2005 r., OSK 1815/04, Lex nr 190717.
3. Postanowienie NSA z 24.2.2006 r., I FSK 988/05, Lex nr 1574084.
4. Wyrok NSA z 20.9.2006 r., II FSK 1146/05, Lex nr 286915.
5. Wyrok WSA w Warszawie z 19.1.2007 r., II SA/Wa 1940/06, Legalis.
6. Wyrok NSA z 6.5.2008 r., I OSK 775/07, Lex nr 478937.
7. Postanowienie WSA w Warszawie z 25.6.2008 r., II SA/Wa 2046/07, Lex nr 497336.
8. Postanowienie NSA z 12.12.2008 r., I OSK 1432/08, Lex nr 575358.
9. Wyrok WSA w Gliwicach z 29.5.2009 r., II SA/Gl 1271/08, Lex nr 558454.
10. Postanowienie NSA z 5.1.2011 r., II FSK 2141/10, Lex nr 742338.
11. Postanowienie NSA z 22.9.2011 r., II GSK 1815/11, Lex nr 966205.
12. Postanowienie NSA z 22.9.2011 r., II GSK 1814/11, Lex nr 966204.
13. Postanowienie NSA z 15.11.2012 r., II OSK 2696/12, Lex nr 1248465.
14. Postanowienie NSA z 8.11.2013 r., II GSK 2031/13, Lex nr 1398045.
15. Postanowienie NSA z 13.12.2013 r., II FSK 3232/13, Lex nr 1452505.
16. Postanowienie NSA z 20.2.2014 r., II FSK 3786/13, Lex nr 1426675.
17. Postanowienie NSA z 28.7.2014 r., II FSK 1864/14, Lex nr 1492885.
18. Wyrok NSA z 9.10.2014 r., I OSK 1463/14, Lex nr 1463/14.

Rozstrzygnięcia ETPC

1. Wyrok ETPC z 23.6.1973 r. w sprawie nr 2614/65, Ringeisen v. Austria (wykładnia)
2. Wyrok ETPC z 18.1.1978 r. w sprawie 5310/71, Irlandia v. Zjednoczone Królestwo
3. Wyrok ETPC z 13.6.1979 r. w sprawie nr 6833/74, Marckx v. Belgia
4. Wyrok ETPC z 6.11.1980 r. w sprawie 7367/76, Guzzardi v. Włochy
5. Wyrok ETPC z 22.10.1981 r. w sprawie 7525/76, Dudgeon v. Zjednoczone Królestwo.
6. Wyrok ETPC z 23.3.1983 r. w sprawach nr 7511/76 i 7743/76, Campbell i Cosans v. Zjednoczone Królestwo
7. Wyrok ETPC z 8.12.1983 w sprawie nr 7984/77, Pretto i Inni v. Włochy
8. Wyrok ETPC z 22.2.1984 r. w sprawie nr 8209/78, Sutter v. Szwajcaria
9. Wyrok ETPC z 16.10.1984 r. w sprawie nr 8692/79, Piersack v. Belgia (Artykuł 50)
10. Wyrok ETPC z 29.4.1988 r. w sprawie nr 10328/83, Belilos v. Szwajcaria
11. Wyrok ETPC z 21.2.1990 r. w sprawie 9310/81, Powell i Rayner v. Zjednoczone Królestwo.

12. Wyrok ETPC z 19.2.1991 r. w sprawie nr 11491/85, Zanghi v. Włochy
13. Wyrok ETPC z 22.4.1993 r. w sprawie 15070/89, Modinos v. Cypr
14. Wyrok ETPC z 23.6.1993 r. w sprawie 12952/87, Ruiz-Mateos v. Hiszpania
15. Wyrok ETPC z 13.6.1994 r. w sprawach 10588/83; 10589/83; 10590/83, Barberà, Messegué i Jabardo v. Hiszpania (art. 50)
16. Wyrok ETPC z 22.9.1994 r. w sprawie nr 13616/88, Hentrich v. Francja
17. Wyrok ETPC z 23.9.1994 r. w sprawie nr 15890/89, Jersild v. Dania
18. Decyzja Komisji z 12.10.1994 r. w sprawie 20338/92, Chappex v. Szwajcaria
19. Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka z 9.1.1995 r. w sprawach 16717/90 i 24872, Pauger v. Austria
20. Wyrok ETPC z 31.1.1995 r., w sprawie 14518/89, Schuler-Zraggen v. Szwajcaria (art. 50).
21. Wyrok ETPC z 19.7.1995 r. w sprawie nr 17506/90, Kerojärvi v. Finlandia
22. Wyrok ETPC z 31.10.1995 r. w sprawie nr 14556/89, Papamichalopoulos i Inni v. Grecja (artykuł 50)
23. Wyrok ETPC z 19.2.1996 r. w sprawie nr 23218/94, Gül v. Szwajcaria;
24. Decyzja ETPC z 10.1.1996 r. w sprawie 25326/03, Patera v. Czechy
25. Wyrok ETPC z 29.8.1997 r. w sprawie nr 20919/92, E.L., R.L. i J.O.L. v. Szwajcaria
26. Wyrok ETPC z 29.8.1997 r. w sprawie nr 19958/92, A.P., M.P. i T.P. v. Szwajcaria
27. Wyrok ETPC z 19.2.1998 r. w sprawie 14967/98, Guerra i Inni v. Włochy (WI)
28. Wyrok ETPC z 25.3.1998 r. w sprawie 23103/93, Belziuk v. Polska
29. Wyrok ETPC z 20.5.1999 r. w sprawie nr 21594/93, Oğur v. Turcja,
30. Decyzja ETPC z 6.7.1999 r. w sprawie nr 34158/96, Zawadzki v. Polska
31. Wyrok ETPC z 28.10.1999 r. w sprawie nr 28342/95, Brumarescu v. Rumunia (WI)
32. Decyzja ETPC z 23.11.1999 r. w sprawie 53470/99, Mehemi v. Francja (nr 2)
33. Wyrok ETPC z 1.2.2000 r. w sprawie 34406/97, Mazurek v. Francja
34. Wyrok ETPC z 15.2.2000 r. w sprawie 38498/97, Rando v. Włochy
35. Wyrok ETPC z 13.7.2000 r. w sprawie nr 39221/98, Scozzari i Giunta v. Włochy (WI)
36. Decyzja ETPC z 7.9.2000 r. w sprawie nr 5036/97, Oates v. Polska
37. Wyrok ETPC z 10.10.2000 r. w sprawie nr 42095/98, Daktaras v. Litwa
38. Wyrok ETPC z 27.2.2001 r. w sprawie 33354/96, Lucà v. Włochy
39. Wyrok ETPC z 22.3.2001 r. w sprawie nr 37201/97, K.-H.W. v. Niemcy
40. Wyrok ETPC z 10.4.2001 r. w sprawie nr 36445/97, Sablon v. Belgia
41. Wyrok ETPC z 10.7.2001 r. w sprawie nr 25657/94, Avsar v. Turcja
42. Wyrok ETPC z 4.10.2001 r. w sprawie nr 33776/96, Potocka i Inni v. Polska
43. Wyrok ETPC z 25.10.2001 r. w sprawie 44531/98, Rongoni v. Włochy
44. Decyzja ETPC z 17.1.2002 r. w sprawie 53440/99, Hertel v. Szwajcaria

45. Wyrok ETPC z 26.3.2002 r. w sprawie nr 48297/99, Butkevičius v. Litwa
46. Wyrok ETPC z 28.3.2002 r. w sprawach nr 47698/99 oraz 48115/99, Birutis i Inni v. Litwa
47. Wyrok ETPC z 25.7.2002 r. w sprawie nr 54210/00, Papon v. Francja
48. Wyrok ETPC z 28.11.2002 r. w sprawie nr 58442/00, Lavents v. Łotwa
49. Wyrok ETPC z 8.4.2003 r. w sprawie nr 39339/98, M.M. v. Holandia
50. Wyrok ETPC z 6.5.2003 r. w sprawie nr 26307/95, Tahsin Acar v. Turcja (WI)
51. Decyzja ETPC z 8.7.2003 r. w zakresie dopuszczalności sprawy 15227/03, Lyons i Inni v. Zjednoczone Królestwo
52. Wyrok ETPC z 23.7.2003 r. w sprawie nr 52854/99, Ryabykh v. Rosja
53. Wyrok ETPC z 24.7.2003 r. w sprawie 40016/98, Karner v. Austria
54. Wyrok ETPC z 9.10.2003 r. w sprawie nr 48321/99, Slivenko v. Łotwa
55. Wyrok ETPC z 23.10.2003 r. w sprawie nr 53431/99, Gençel v. Turcja
56. Wyrok ETPC z 22.1.2004 r. w sprawie nr 40672/98, Gianturco v. Włochy (skreślenie z listy spraw)
57. Wyrok ETPC z 17.2.2004 r. w sprawach nr 39221/98 and 41963/98, Maestri v. Włochy
58. Wyrok ETPC z 8.4.2004 r. w sprawie 71503/01, Assanidze v. Gruzja (WI)
59. Wyrok ETPC z 18.5.2004 r. w sprawie 67972/01, Somogyi v. Włochy
60. Wyrok ETPC z 22.6.2004 r. w sprawie nr 31443/96, Broniowski v. Polska (WI)
61. Wyrok ETPC z 20.7.2004 r. w sprawie nr 50178/99, Nikitin v. Rosja
62. Wyrok ETPC z 29.7.2004 r. w sprawie nr 77562/01, San Leonard Bend Club v. Malta.
63. Wyrok ETPC z 18.11.2004 r. w sprawie nr 69529/01, Pravednaya v. Rosja
64. Wyrok ETPC z 4.2.2005 r. w sprawach nr 46287/99 i 46951/99, Mamatokulov i Askarov v. Turcja
65. Decyzja ETPC z 1.3.2005 r. w sprawie 13677/03, Komanický v. Słowacja.
66. Wyrok ETPC z 29.3.2005 r. w sprawie nr 75955/01, Sokołowski v. Polska
67. Wyrok ETPC z 7.4.2005 r. w sprawach nr 70665/01 i 74345/01, Rainys i Gasparavičius v. Litwa
68. Wyrok ETPC z 12.5.2005 r. w sprawie 46221/99, Öcalan v. Turcja (WI)
69. Wyrok ETPC z 19.5.2005 r. w sprawie nr 63151/00, Steck-Risch i Inni v. Liechtenstein.
70. Wyrok ETPC z 2.6.2005 r. w sprawach 46825/99, 47132/99, 47502/99, 49010/99, 49104/99, 49195/99 et 49716/99, Claes i Inni v. Belgia
71. Wyrok ETPC z 26.7.2005 r. w sprawie nr 39199/98, Podbielski v. Polska.
72. Wyrok ETPC z 28.9.2005 r. w sprawie nr 31443/96, Broniowski v. Polska (ugoda) (WI)
73. Wyrok ETPC z 6.10.2005 r. w sprawie nr 23032/02, Lukenda v. Słowenia
74. Wyrok ETPC z 6.10.2005 r. w sprawie nr 74025/01, Hirst v. Zjednoczone Królestwo (nr 2) (WI)

75. Wyrok ETPC z 10.11.2005 r. w sprawie nr 54789/00, Bocos-Cuesta v. Holandia
76. Wyrok ETPC z 22.11.2005 r. w sprawie nr 13249/02, Taal v. Estonia.
77. Wyrok ETPC z 10.1.2006 r. w sprawie nr 48140/99, Teltronic-CATV v. Polska.
78. Wyrok ETPC z 24.1.2006 r. w sprawie nr 39437/98, Ülke v. Turcja
79. Wyrok ETPC z 26.1.2006 r. w sprawie nr 62710/00, Lungoci v. Rumunia
80. Wyrok ETPC z 1.3.2006 r. w sprawie 56581/00, Sejdovic v. Włochy (WI)
81. Wyrok ETPC z 7.3.2006 r. w sprawie nr 6339/05, Evans v. Zjednoczone Królestwo
82. Wyrok ETPC z 6.4.2006 r. w sprawie nr 43797/98, Malisiewicz-Gąsior v. Polska
83. Wyrok ETPC z 25.4.2006 r. w sprawie nr 77551/01, Damman v. Szwajcaria
84. Wyrok ETPC z 24.5.2006 r. w sprawie nr 56489/00 Mocanu v. Rumunia (skreślenie z listy spraw)
85. Wyrok ETPC z 19.6.2006 r. w sprawie nr 35014/97, Hutten-Czapska v. Polska (WI)
86. Wyrok ETPC z 27.6.2006 r., w sprawie nr 12825/02, Tabor v. Polska
87. Wyrok ETPC z 10.8.2006 r. w sprawie nr 40476/98, Yanakiev v. Bułgaria
88. Wyrok ETPC z 28.9.2006 r. w sprawie nr 24247/04, Prisyazhnikova i Dolgopolov v. Rosja
89. Wyrok ETPC z 10.10.2006 r. w sprawie nr 10699/05, Paulik v. Słowacja
90. Wyrok ETPC z 31.10.2006 r. w sprawie 3675/03, Stenka v. Polska
91. Wyrok ETPC z 31.10.2006 r. w sprawie nr 72208/01, Klein v. Słowacja
92. Wyrok ETPC z 7.11.2006 r. w sprawie nr 12697/03, Mamère v. Francja.
93. Wyrok ETPC z 9.11.2006 r. w sprawach nr 18885/04 i 21166/04, Kaste i Mathisen v. Norwegia
94. Wyrok ETPC z 9.11.2006 r. w sprawie 11449/02, Tavli v. Turcja
95. Wyrok ETPC z 19.12.2006 r. w sprawie nr 18235/03, Dąbrowski v. Polska
96. Wyrok ETPC z 16.1.2007 r. w sprawie nr 17070/05, Farhi v. Francja.
97. Wyrok ETPC z 29.3.2007 r. w sprawie nr 41250/02, Mircea v. Rumunia
98. Wyrok ETPC z 24.4.2007 r. w sprawie nr 38184/03, Matyjek v. Polska
99. Wyrok ETPC z 15.5.2007 w sprawie nr 52391/99, Ramsahai v. Holandia,
100. Wyrok ETPC z 24.5.2007 r. w sprawach nr 77193/01 oraz 77196/01, Dragotoniu i Militaru-Pidhorni v. Rumunia
101. Wyrok ETPC z 19.6.2007 r. w sprawie nr 21508/12, W.S. v. Polska
102. Wyrok ETPC z 17.7.2007 r. w sprawie nr 68761/01, Bobek v. Polska
103. Wyrok ETPC z 17.7.2007 r. w sprawie nr 52658/99, Mehmet i Suna Yigit v. Turcja
104. Wyrok ETPC z 19.7.2007 r. w sprawie nr 71440/01, Freitag v. Niemcy
105. Wyrok ETPC z 31.7.2007 r. w sprawie nr 38736/04, CF Mrebeti v. Gruzja
106. Wyrok ETPC z 25.9.2007 r. w sprawie nr 34316/02, de Clerck v. Belgia
107. Wyrok ETPC z 27.9.2007 r. w sprawie nr 1505/02, Reiner i Inni v. Rumunia

108. Wyrok ETPC z 27.11.2007 r. w sprawie nr 32457/04, Brecknell v. Zjednoczone Królestwo
109. Wyrok ETPC z 27.11.2007 r. w sprawach nr 289/04 i 41194/04, Popovici v. Mołdawia
110. Decyzja ETPC z 4.12.2007 r. w sprawie nr 50003/99, Wolkenberg i Inni v. Polska
111. Wyrok ETPC z 20.12.2007 r. w sprawie nr 21638/03, Paykar Yev Haghtanak v. Armenia
112. Wyrok ETPC z 8.1.2008 r. w sprawie nr 5457/03, Jucys v. Litwa
113. Wyrok ETPC z 15.1.2008 r. w sprawie nr 37469/05, Luboch v. Polska
114. Wyrok ETPC z 5.2.2008 r. w sprawie nr 74420/01, Ramanauskas v. Litwa (WI)
115. Wyrok ETPC z 18.3.2008 r. w sprawie nr 11036/03, Ladent v. Polska
116. Wyrok ETPC z 27.3.2008 r. w sprawie nr 17868/07, Kostadin Mihailov v. Bułgaria
117. Wyrok ETPC z 10.4.2008 r. w sprawie nr 21071/05, Wasserman v. Rosja
118. Wyrok ETPC z 28.4.2008 r. w sprawie nr 35014/97, Hutten-Czapska v. Polska (ugoda) (WI)
119. Wyrok ETPC z 29.4.2008 r. w sprawie nr 32030/02, Spînu v. Rumunia
120. Wyrok ETPC z 22.5.2008 r. w sprawie nr 42034/04, Emre v. Szwajcaria
121. Wyrok ETPC z 22.5.2008 r. w sprawie nr 1092/04, Gacon v. Francja
122. Wyrok ETPC z 1.7.2008 r. w sprawie nr 10071/04, Malininas v. Litwa
123. Wyrok ETPC z 24.7.2008 w sprawie nr 41461/02, Vladimir Romanov v. Rosja
124. Wyrok ETPC z 29.7.2008 r. w sprawie nr 37959/02, Xheraj v. Albania
125. Wyrok ETPC z 29.9.2008 r. w sprawach nr 23782/06 oraz 46629/06, Constantin i Stoian v. Rumunia
126. Wyrok ETPC z 4.11.2008 r. w sprawie nr 72596/01, Balsytė-Lideikienė v. Litwa
127. Wyrok ETPC z 4.11.2008 r. w sprawie nr 22695/03, Demski v. Polska
128. Wyrok ETPC z 27.11.2008 r. w sprawie 36391/02, Salduz v. Turcja (WI)
129. Wyrok ETPC z 22.12.2008 r. w sprawie nr 46468/06, Aleksyan v. Rosja
130. Wyrok ETPC z 15.1.2009 r. w sprawie nr 33509/04, Burdov v. Rosja (nr 2)
131. Wyrok ETPC z 10.2.2009 r. w sprawie nr 14939/03, Sergey Zolotukhin v. Rosja (WI).
132. Decyzja ETPC z 10.2.2009 r. w sprawie nr 547/02, Jeronovičs v. Łotwa
133. Wyrok ETPC z 17.2.2009 r. w sprawie nr 34030/07, Jałowiecki v. Polska
134. Wyrok ETPC z 24.2.2009 r w sprawie nr 23806/03, Długołęcki v. Polska
135. Wyrok ETPC z 10.3.2009 r. w sprawie nr 39806/05, Paladi v. Mołdawia
136. Wyrok ETPC z 31.3.2009 r. w sprawie nr 20310/02, Płonka v. Polska
137. Decyzja ETPC z 7.4.2009 r. w zakresie dopuszczalności sprawy 43580/04, Hakkar v. Francja
138. Wyrok ETPC z 28.4.2009 r. w sprawie nr 38886/05, Rasmussen v. Polska
139. Wyrok ETPC z 9.6.2009 r. w sprawie nr 31509/02, Strzałkowski v. Polska
140. Wyrok ETPC z 9.6.2009 r. w sprawie 33401/02, Opuz v. Turcja
141. Wyrok ETPC z 18.6.2009 r. w sprawie nr 2393/05, Magomadova v. Rosja

142. Wyrok ETPC z 30.6.2009 r. w sprawie nr 32772/02, Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Szwajcaria (nr 2) (WI)
143. Wyrok ETPC z 21.7.2009 r. w sprawie nr 21055/03, Gaspari v. Słowenia
144. Wyrok ETPC z 15.9.2009 r. w sprawie nr 65014/01, Pacula v. Łotwa
145. Wyrok ETPC z 17.9.2009 r. w sprawie 10249/03, Scoppola v. Włochy (nr 2), (WI).
146. Wyrok ETPC z 24.9.2009 r. w sprawie 7025/04, Pishchalnikov v. Rosja
147. Wyrok ETPC z 8.10.2009 r. w sprawie nr 38228/05, Maksimov v. Azerbejdżan
148. Wyrok ETPC z 5.1.2010 r. w sprawie nr 23119/05, Wrona v. Polska
149. Wyrok ETPC z 7.1.2010 r. w sprawie 25965/04, Rantsev v. Cypr i Rosja
150. Wyrok ETPC z 2.3.2010 r. w sprawie nr 61498/08, Al-Saadoon i Mufdhi v. Zjednoczone Królestwo
151. Wyrok ETPC z 23.3.2010 r. w sprawie 15869/02, Cudak v. Litwa, (WI)
152. Wyrok ETPC z 20.4.2010 r. w sprawach nr 12315/04 i 17605/04, Laska i Lika v. Albania
153. Decyzja ETPC z 11.5.2010 r. w sprawie 629061/08, Steck-Risch i Inni v. Liechtenstein
154. Wyrok ETPC z 1.6.2010 r. w sprawie nr 28823/04, Bulfinsky v. Rumunia
155. Wyrok ETPC z 29.6.2010 r. w sprawie nr 665/08; Hakimi v. Belgia
156. Wyrok ETPC z 1.7.2010 r. w sprawie nr 48101/07, Vusic v. Chorwacja
157. Decyzja ETPC z 6.7.2010 r. w sprawie 5980/07, Öcalan v. Turcja
158. Decyzja ETPC z 16.9.2010 r. w sprawie 46128, Schelling v. Austria (nr 2)
159. Wyrok ETPC z 14.10.2010 r. w sprawie nr 1466/07, Brusco v. Francja
160. Wyrok ETPC z 4.11.2010 r. w sprawie nr 22575/08, Katritsch v. Francja
161. Wyrok ETPC z 16.11.2010 r. w sprawie 926/05, Taxquet v. Belgia, (WI)
162. Wyrok ETPC z 23.11.2010 r. w sprawach nr 60041/08 i 60054/08, Greens i M.T. v. Zjednoczone Królestwo
163. Wyrok ETPC z 30.11.2010 r. w sprawie nr 23614/08, Henryk Urban i Ryszard Urban v. Polska.
164. Wyrok ETPC z 2.12.2010 r. w sprawie 27065/05, Abuyeva i Inni v. Rosja
165. Decyzja ETPC z 4.1.2011 r. w sprawie 8559/08, Dowsett v. Zjednoczone Królestwo
166. Decyzja ETPC z 15.2.2011 r. w sprawie 8229/04, Moldovan i Inni v. Mołdawia
167. Wyrok ETPC z 1.3.2011 r. w sprawie nr 13109/04, Lalas v. Litwa
168. Wyrok ETPC z 19.4.2011 r. w sprawie nr 49974/08, Moczulski v. Polska
169. Wyrok ETPC z 19.4.2011 r. w sprawie nr 24254/05, Kwiatkowski v. Polska
170. Wyrok ETPC z 10.5.2011 r. w sprawie nr 33475/08, Włoch v. Polska (nr 2)
171. Wyrok ETPC z 21.6.2011 r. w sprawie nr 53261/08, Bulfracht Ltd v. Chorwacja
172. Wyrok ETPC z 30.6.2011 r. w sprawie nr 30754/03, Klouvi v. Francja
173. Wyrok ETPC z 5.7.2011 r. w sprawie nr 19808/08, Moreira Ferreira v. Portugalia

174. Wyrok ETPC z 26.7.2011 r. w sprawie 29157/09, Liu v. Rosja (nr 2)
175. Decyzja ETPC z 6.9.2011 r. w sprawie nr 42446/06, Laska v. Polska
176. Decyzja ETPC z 13.9.2011 r. w sprawie nr 31956/05, Hamidovic v. Włochy
177. Wyrok ETPC z 11.10.2011 r. w sprawie 5056/10, Emre v. Szwajcaria (nr 2)
178. Wyrok ETPC z 18.10.2011 r. w sprawach 41561/07 i 20972/08, The United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN i Inni v. Bułgaria (nr 2)
179. Wyrok ETPC z 18.10.2011 r. w sprawie nr 26088/06, Stanimirović v. Serbia
180. Wyrok ETPC z 25.10.2011 r. w sprawie nr 16096/08, Almenara Alvarez v. Hiszpania
181. Wyrok ETPC z 25.10.2011 r. w sprawie nr 54809/07, Richert v. Polska
182. Wyrok ETPC z 15.11.2011 r. z 23687/05, Ivanțoc i Inni v. Mołdawia i Rosja
183. Wyrok ETPC z 22.11.2011 r. w sprawie nr 48143/07, Andreyev v. Estonia
184. Wyrok ETPC z 15.12.2011 r. w sprawie nr 28198/09, Mor v. Francja
185. Wyrok ETPC z 10.1.2012 r. w sprawie nr 33530/06, Pohoska v. Polska
186. Decyzja ETPC z 6.3.2012 r. w sprawie nr 42801/07, Sroka v. Polska
187. Wyrok ETPC z 15.3.2012 r. w sprawach nr 4149/04 i 41029/04, Aksu v. Turcja
188. Wyrok ETPC z 3.4.2012 r. w sprawie nr 54447/10, Michelioudakis v. Grecja
189. Wyrok ETPC z 15.5.2012 r. w sprawie nr 33809/08, Labsi v. Słowacja
190. Wyrok ETPC z 19.6.2012 r. w sprawie nr 4238/03, Mihai Moldoveanu v. Rumunia
191. Wyrok ETPC z 26.6.2012 r. w sprawie 26082/05, Găitănanu v. Rumunia
192. Wyrok ETPC z 3.7.2012 r. w sprawie nr 34806/04, X. v. Finlandia
193. Wyrok ETPC z 10.7.2012 r. w sprawie nr 29353/06, Vidgen v. Holandia
194. Wyrok ETPC z 24.7.2012 r. w sprawie nr 29995/08, Toziczka v. Polska
195. Wyrok ETPC z 25.9.2012 r. w sprawie nr 59102/08, Vojtěchová v. Słowacja
196. Wyrok ETPC z 9.10.2012 r. w sprawie nr 29283/07, Işeri i Inni v. Turcja
197. Wyrok ETPC z 30.10.2012 r. w sprawie nr 40150/09, Glykantzi v. Grecja
198. Wyrok ETPC z 20.11.2012 r. w sprawie nr 58688/11, Harabin v. Słowacja
199. Wyrok ETPC z 8.1.2013 r. w sprawach nr 43517/09, 46882/09, 55400/09, 57875/09, 61535/09, 35315/10 i 37818/10, Torreggiani i Inni v. Włochy
200. Wyrok ETPC z 8.1.2013 r. w sprawie nr 25282/07, Baltinņš v. Łotwa
201. Wyrok ETPC z 10.1.2013 r. w sprawie nr 30010/10, Fraumens v. Francja
202. Wyrok ETPC z 10.1.2013 r. w sprawie nr 61198/08, Magnelet v. Francja
203. Wyrok ETPC z 5.2.2013 r. w sprawie nr 67286/10, Zokhidov v. Rosja
204. Wyrok ETPC z 14.3.2013 r. w sprawie nr 28005/08, Salakhov i Islyamova v. Ukraina
205. Wyrok ETPC z 9.4.2013 r. w sprawie 17520/04, Flueraş v. Rumunia
206. Wyrok ETPC z 18.4.2013 r. w sprawie 7075/10, Ageyevy v. Rosja
207. Wyrok ETPC z 25.4.2013 r. w sprawie nr 71386/10, Savriddin Dzhurayev v. Rosja

208. Wyrok ETPC z 27.5.2013 r. w sprawie nr 43425/98, Skatka v. Polska
209. Wyrok ETPC z 4.7.2013 r. w sprawie nr 11157/04 i 15162/05, Anchugov i Gladkov v. Rosja
210. Wyrok ETPC z 9.7.2013 r. w sprawie nr 4509/08, Ciobanu v. Rumunia i Włochy
211. Wyrok ETPC z 3.9.2013 r. w sprawie nr 5376/11, M.C. i Inni v. Włochy
212. Wyrok ETPC z 10.10.2013 r. w sprawie nr 25689/10, Jean-Jacques Morel v. Francja
213. Wyrok ETPC z 12.11.2013 r. w sprawie nr 25330/07, Jokšas v. Litwa
214. Wyrok ETPC z 10.12.2013 r. w sprawie nr 40872/04, Botea v. Rumunia
215. Wyrok ETPC z 21.12.2013 r. w sprawie nr 42750/09, Del Rio Prada v. Hiszpania
216. Wyrok ETPC z 14.1.2014 r. w sprawie nr 32042/11, Muslija v. Bośnia i Hercegowina
217. Wyrok ETPC z 11.2.2014 r. w sprawie nr 9278/06, Cēsnieks v. Łotwa
218. Decyzja ETPC z 11.2.2014 r. w sprawie nr 56695/08, Kuliński v. Polska
219. Decyzja ETPC z 6.3.2014 r. w sprawie nr 9278/06, Cēsnieks v. Łotwa
220. Wyrok ETPC z 12.3.2014 r. w sprawie nr 26828/06, Kurić i Inni v. Słowenia (WI)
221. Decyzja ETPC z 8.4.2014 r. w sprawie nr 78205/11, Osuch v. Polska
222. Wyrok ETPC z 3.7.2014 r. w sprawie nr 63117/09, Nikolitsas v. Grecja
223. Wyrok ETPC z 24.7.2014 r. w sprawie nr 28761/11, Al Nashiri v. Polska
224. Wyrok ETPC z 21.10.2014 r. w sprawie nr 34911/06, Digrytė Klibavičienė v. Litwa
225. Wyrok ETPC z 13.11.2014 r. w sprawie nr 3621/07, Ümran Durmaz v. Turcja
226. Wyrok ETPC z 27.11.2014 r. w sprawie nr 51857/13, Amirov v. Rosja
227. Decyzja ETPC z 16.12.2014 r. w sprawie nr 60389/11, Kaliszczak v. Polska
228. Wyrok ETPC z 13.1.2015 r. w sprawie nr 34447/05, Marian Maciejewski v. Polska.
229. Wyrok ETPC z 5.2.2015 r. w sprawie nr 22251/08, Bochan v. Ukraina (nr 2), (WI)
230. Wyrok ETPC z 30.4.2015 r. w sprawie nr 66338/09, Yaremenko v. Ukraina (nr 2)
231. Wyrok ETPC z 7.7.2015 r. w sprawie nr 72287/10, Rutkowski i Inni v. Polska
232. Wyrok ETPC z 21.7.2015 r. w sprawach nr 29376/12 i 29384/12, Zachar i Čierny v. Słowacja
233. Wyrok ETPC z 22.9.2015 r. w sprawie nr 16184/06, Nițulescu v. Rumunia
234. Wyrok ETPC z 5.7.2016 r. w sprawie nr 44898/10, Jeronovičs v. Łotwa
235. wyrok ETPC z 20.9.2016 r. w sprawie nr 12987/15, Kondrulin v. Rosja
236. Wyrok ETPC z 27.10.2016 r. w sprawie nr 37614/11, Shukurov v. Azerbejdżan
237. Wyrok ETPC z 11.7.2017 r. w sprawie nr 19867/12, Moreira Ferreira v. Portugalia (nr 2) (WI)
238. Wyrok ETPC: z 19.4.2018 r. w sprawie nr 46240/15, A.S. v. Francja
239. Wyrok ETPC z 6.9.2018 r. w sprawie nr 29321/13, Kontalexis v. Grecja (nr 2)

Rozstrzygnięcia TSUE

1. Wyrok TSUE z 10.7.2014 r., Impresa Pizzarotti, C-213/13, EU:C:2014:2067
2. Wyrok TSUE z 6.10.2015 r., Târziia, C-69/14, EU:C:2015:662
3. Wyrok TSUE z 24.10.2018 r. w sprawie XC i inni, C-234/17, EU:C:2018:853

Dokumenty międzynarodowe

1. Committee of Experts on the Reform of the Court (DH-GDR), Overview of the exchange of views held at the 8th meeting of DH-GDR on the provision in the domestic legal order for the re-examination or reopening of cases following judgments of the Court, Strasbourg 2016, dostępne na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680654d5a> (dostęp: 7/5/2019 r.).
2. Deklaracja Kopenhaska z 13.4.2018 r., dostępna na stronie: https://www.echr.coe.int/Documents/Copenhagen_Declaration_ENG.pdf (dostęp: 7/5/2019 r.).
3. Deklaracja z Brukseli z 27.3.2015 r., dostępna na stronie: https://www.echr.coe.int/Documents/Brussels_Declaration_ENG.pdf (dostęp: 7/5/2019 r.).
4. Deklaracja z Interlaken z 19.2.2010 r., dostępna na stronie: https://www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_FinalDeclaration_ENG.pdf (dostęp: 7/5/2019 r.).
5. Deklaracja z Izmiru z 27.4.2011 r., dostępna na stronie: https://www.echr.coe.int/Documents/2011_Izmir_FinalDeclaration_ENG.pdf (dostęp: 7/5/2019 r.).
6. Informacja o albańskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 23.6.2015 r.) <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b315> (dostęp: 7/5/2019 r.).
7. Informacja o austriackim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b316> (dostęp: 7/5/2019 r.).
8. Informacja o belgijskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 31.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b317> (dostęp: 7/5/2019 r.).

9. Informacja o bośniackim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b318> (dostęp: 7/5/2019 r.).
10. Informacja o cypryjskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b319> (dostęp: 7/5/2019 r.).
11. Informacja o duńskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 1.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b41c> (dostęp: 7/5/2019 r.).
12. Informacja o estońskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b41d> (dostęp: 7/5/2019 r.).
13. Informacja o fińskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b41e> (dostęp: 7/5/2019 r.).
14. Informacja o francuskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 15.1.2016 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b41f> (dostęp: 7/5/2019 r.).
15. Informacja o greckim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 15.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b421> (dostęp: 7/5/2019 r.).
16. Informacja o hiszpańskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 4.12.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b435> (dostęp: 7/5/2019 r.).

17. Informacja o holenderskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b428> (dostęp: 7/5/2019 r.).
18. Informacja o litewskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 15.6.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b426> (dostęp: 7/5/2019 r.).
19. Informacja o łotewskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 16.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b424> (dostęp: 7/5/2019 r.).
20. Informacja o mołdawskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b427> (dostęp: 7/5/2019 r.).
21. Informacja o niemieckim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 16.7.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b420> (dostęp: 7/5/2019 r.).
22. Informacja o norweskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b429> (dostęp: 7/5/2019 r.).
23. Informacja o portugalskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b42e> (dostęp: 7/5/2019 r.).
24. Informacja o prawie i praktyce San Marino w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 17.6.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b431> (dostęp: 7/5/2019 r.).

25. Informacja o rumuńskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 12.6.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b42f> (dostęp: 7/5/2019 r.).
26. Informacja o serbskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 7.10.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b432> (dostęp: 7/5/2019 r.).
27. Informacja o słowackim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b433> (dostęp: 7/5/2019 r.).
28. Informacja o słoweńskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 2.6.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b434> (dostęp: 7/5/2019 r.).
29. Informacja o szwajcarskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b437> (dostęp: 7/5/2019 r.).
30. Informacja o szwedzkim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b436> (dostęp: 7/5/2019 r.).
31. Informacja o tureckim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b438> (dostęp: 7/5/2019 r.).
32. Informacja o włoskim prawie i praktyce w zakresie wznowienia postępowania na podstawie rozstrzygnięcia ETPC dostarczona w ramach 8 spotkania KMRE w dniach 27-29.5.2015 r. (stan prawny na 21.5.2015 r.), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCom>

monSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066b423 (dostęp: 7/5/2019 r.).

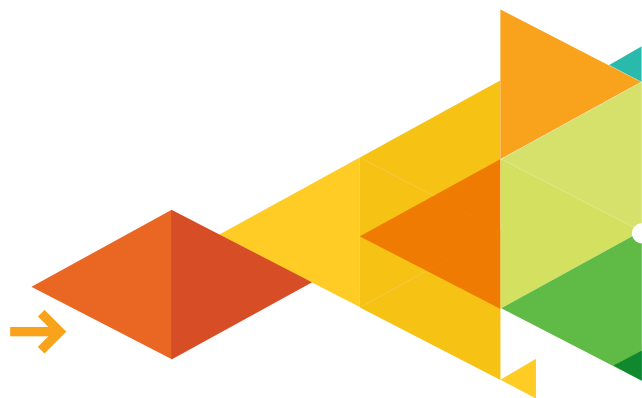
33. Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego na Słowacji przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29 maja 2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b433> (dostęp: 7/5/2019 r.).
34. Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Hiszpanii przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29 maja 2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b433> (dostęp: 7/5/2019 r.).
35. Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Łotwy przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29 maja 2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b424> (dostęp: 7/5/2019 r.).
36. Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Norwegii przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29 maja 2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b429> (dostęp: 7/5/2019 r.).
37. Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Republice Mołdawii, przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29 maja 2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b427> (dostęp: 7/5/2019 r.).
38. Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Słowenii przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29 maja 2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b434> ostatni (dostęp: 7/5/2019 r.).
39. Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Szwajcarii przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29 maja 2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b437> (dostęp: 7/5/2019 r.).
40. Informacja o wznowieniu postępowania cywilnego w Turcji przekazana w czasie 8 spotkania Komitetu Ministrów Rady Europy 27-29 maja 2015 r., dostępna na stronie: <https://rm.coe.int/168066b438> (dostęp: 7/5/2019 r.).
41. Kodeks postępowania cywilnego Republiki Serbskiej opublikowany w Dzienniku Oficjalnym nr 72/2011 w dniu 28.09.2011 r.; dostępny na stronie: <http://www.seio.gov.rs/upload/documents/ekspertske%20misije/Judicial%20Reform/Civil%20Procedure%20Code/Civil%20procedure%20Code.pdf> (dostęp: 7/5/2019 r.).
42. Litewski kodeks postępowania cywilnego dostępny jest na stronie: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/lt/lt/lt074lt.pdf> (dostęp: 7/5/2019 r.).
43. Overview of the exchange of views held at the 8th meeting of DH-GDR on the provision in the domestic legal order for the re-examination or reopening of cases following judgments of the Courtage, Committee of Experts on the Reform of the Court (DH-GDR) z 12.2.2016 r., s. 7-8, dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/1680654d5a> (dostęp: 7/5/2019 r.).

44. Protokół Fakultatywny do MPPOiP, uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 16.12.1966 r. w Nowym Jorku – Dz. U. z 1994 r., Nr 23, poz. 80.
45. Raport CDDH “The longer-term future of the system of the European Convention on Human Rights” przyjęty na 84. spotkaniu w dniach 7-11.12.2015 r., dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/the-longer-term-future-of-the-system-of-the-european-convention-on-human/1680695ad4> (dostęp: 7/5/2019 r.).
46. Raport z 7. spotkania Komitetu Ekspertów ds. Reformy Trybunału w dniach 5-7.11.2014 r., dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTM-Content?documentId=0900001680470755> (dostęp: 7/5/2019 r.).
47. Raport z 8. spotkania Komitetu Ekspertów ds. Reformy Trybunału w dniach 27-29.5.2015 r., dostępny na stronie: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTM-Content?documentId=0900001680470756> (dostęp: 7/5/2019 r.).
48. Rezolucja CM/Res(2011)24 on intergovernmental committees and subordinate bodies, their terms of reference and working methods.
49. Rezolucja CM/ResDH(2011)25, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108016> (dostęp: 7/5/2019 r.).
50. Rezolucja CM/ResDH(2011)250, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108013> (dostęp: 7/5/2019 r.).
51. Rezolucja CM/ResDH(2011)29, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104344> (dostęp: 7/5/2019 r.).
52. Rezolucja CM/ResDH(2013)40, dostępna na stronie: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118127> (dostęp: 7/5/2019 r.).
53. Rezolucja CM/ResDH(2013)41, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118160> (dostęp: 7/5/2019 r.). Rezolucja CM/ResDH(2014)240, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148778>, (dostęp: 7/5/2019 r.).
54. Rezolucja CM/ResDH(2015)215, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159359> (dostęp: 7/5/2019 r.).
55. Rezolucja CM/ResDH(2015)28, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153112> (dostęp: 7/5/2019 r.).
56. Rezolucja końcowa ResDH (2007)118 przyjęta 31.10.2007 r., dotycząca wykonania wyroku ETPC z dnia 28.2.2006 r. w sprawie nr 51277/99, Krasniki v. Czechy. Rezolucja jest dostępna pod adresem: <http://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=001-83658> (dostęp: 7/5/2019 r.).
57. Rezolucja nr 1226(2000) dotycząca wykonywania wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, przyjęta przez ZPRE w dniu 28 września 2000 r.

58. Rezolucja tymczasowa KMRE nr CM/ResDH(2017)429 z 5.12.2017 r. – przyjęta na 1302 spotkaniu Deputowanych Ministrów. Dostępna na stronie: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179899> (dostęp: 7/5/2019 r.).
59. Round Table on “Reopening of proceedings following a judgment of the European Court of Human Rights”, Strasbourg, 5-6 October 2015, Conclusions, dostępny na stronie Rady Europy: <https://www.coe.int/cs/web/execution/reopening-of-proceedings> (dostęp: 7/5/2019 r.).
60. Wyrok francuskiego SN z 30.9.2005 r., nr 04-47.130, Bull. 2005, V, nr 279; dostępny: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?idTexte=JURITEXT000007052547> (dostęp: 7/5/2019 r.).
61. Wyrok rosyjskiego TK z 16.4.2016 r., 12-P/2016, dostępny: [http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)033-e](http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)033-e) (dostęp: 7/5/2019 r.).
62. Wyrok SN, II Izba Cywilna, z 17.10.2013 r., nr 12-22.957; dostępny: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?oldAction=rechExpJuriJudi&idTexte=JURITEXT000028097188&fastReqId=2484621&fastPos=12> (dostęp: 7/5/2019 r.).

„Recenzowaną pracę należy ocenić jednoznacznie pozytywnie, jako dzieło wartościowe, prezentujące spójną co do zasady konstrukcję, w którym poszczególne rozdziały łączą się w interesującą i naukowo wartościową całość. Praca jest ważnym głosem w debacie dotyczącej wzmacniania ochrony praw jednostki w toku procesu i w związku z nim, poszanowania wymogów jego rzetelności. Z pewnością spotka się z zainteresowaniem, a wyrażone w niej poglądy (w tym postulaty de lege ferenda) staną się istotną częścią dyskusji naukowej w tym zakresie”.

prof. dr hab. Paweł Wiliński

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

BIURO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH
AL. SOLIDARNOŚCI 77, 00-090 WARSZAWA

WWW.RPO.GOV.PL

ISBN 978-83-65029-45-4